

१-३१ (१५७३)

श्री. ०. ७. २०७

०१०१७

॥ अर्हम् ॥

श्रीमहर्षणघरवारदुधर्मस्वामिधिरचित

श्रीमद्भद्रबाहुश्रुतकेवलिततनिर्युक्तियुत

श्रीमद्भवविरहहरिमद्रसूरिप्रणीतदृचिसमवेतं

श्रीआवश्यकसूत्रम्.

श्रीगणपतये नमः

प्रणिपत्य जितचरेन्द्र, धीरं श्रुतदेवंतां गुह्यं सौधून् । आवश्यकस्य विद्वतिं, गुरुरपदेशादहं चक्षये ॥ १ ॥

१ अनेनाभीष्टदेवतास्त्रयः (अश्विद्युतीतिथ्यते इत्यभीष्टा) जितः भवधिमिनामपद्येपु यथाः केवलिनलेपामिन्द्र- २ अनेनामिमतदेवतास्त्रयः (अमिम
 न्यते विप्रधियातकावेनल्लभिमता सासनदेवतादिः) ३ श्रुताधिष्ठात्री देवता श्रुतदेवता, श्रुतरूपा देवता श्रुतदेवतैरितिप्रदे तु माभिमसदेवतास्त्रय किन्तु अचिह्न-
 तदेवताय स्त्राय, अस्मा शोनावरणीवक्षसोपक्रमलाघककेन प्रणिपातो नाशुचित, "सुपदेशये" स्वादिपचनात् । अनेनाधिरतयेऽपि श्रुतदेवतायाः कवनीयता
 ज्ञापिता, निष्प्रावापाएन तु सिद्धान्ताघरणोमयोर्चीर्णमेव ३ अनेनाधिष्टदेवतास्त्रया (साधुप्रणेगुत्वेनाधिष्ठयते इत्यधिष्ठता) ५ साधुवाच्यमिचारादुपास्या-
 पवराचनार्थवर्णनायचच्छेदकादयः..

यद्यपि मंघा तर्थाऽन्यैः, कृताऽस्य विवृतिस्तथापि संक्षेपात् । तद्वृत्तिसत्त्वानुग्रहहेतोः क्रियते प्रथासोऽधम् ॥ २ ॥
 इहोपनयकप्रारम्भप्रथासोऽयुक्तः, प्रयोजनादिरहितत्वात्, कण्टकशांखामर्दनवत् इत्येवमाद्याशङ्कापनोदाय प्रयोजनादि
 पूर्वं प्रदश्यत इति, उक्तं च—“प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं, फलादित्रितयं स्फुटम् । मङ्गलं चैव शाखादौ, वाच्यमिदंमर्थसिद्धये
 ॥१॥” इत्यादि । अतः प्रयोजनमभिधेयं संबन्धो मङ्गलं च यथावसरं प्रदश्यत इति । तत्र प्रयोजनं तावत् परापरभेदभिन्नं
 द्विधा, पुनरेकैकं कर्तृश्रोत्रपेक्षया द्विधैव, तत्र द्रव्यास्तिकनयालोचनायामागमस्य नित्यत्वात् कर्तुरभाव एव, “इत्येपा
 द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासीत्, न कदाचिन्न भविष्यति, न कदाचिन्न भवति” इतिवर्चनेनात् । पर्यायास्तिकनयालोचनायां
 चानित्यत्वात्तत्संज्ञाव इति । तैस्वालोचनायां तु सूत्रार्थोभयरूपत्वादागमस्य अर्थोपेक्षया नित्यत्वात् सूत्ररचैनापेक्षया

१ विवृतं विस्तरतोऽभियुक्तैरेभिरिति ष्वन्ति, चतुरशीतिसहस्रप्रभितं च तद्विति प्रघोषः २ अनेनास्याः समूलतामाह-३ संक्षेपरुचिजीवोपकाराय तन्निमित्तमाधिल्येति
 वा. ४ चिकीर्षितायामावश्यकविवृतौ. ५ सूत्रार्थोभयरूपस्यावश्यकस्य. ६ अभिधेयसंबन्धो मङ्गलं च. ७ काकदन्तपरीक्षापदपूर्वादिकाव्यदृष्टान्तयोरुपलक्षकसिद्धम्.
 ८ पूर्वार्चयैः प्ररूपितं, मयेति शेषः. ९ चर्चितविषयसाम्मत्याय. १० अविघ्नेन पारगमनादिरूपेष्टार्थसिद्धिः ११ सिद्धार्थं सिद्धसंबन्धं श्रोतुं श्रोता प्रवर्त्तते इत्या-
 दिवाक्यग्रहः. १२ उक्तनियमात्. १३ परं प्रकृतम् अपरं तत्साधनभूतं फलम् १४ उपदेवास्तोभयाश्रितत्वात्. १५ इष्टावधारणार्थः, उभयोरुभयफलास्पदता तेन
 १६ कर्तृप्रयोजनविचारे “नरिथि नपूहि विहृणं सुतं अरथो व जिणमपु किंवी”ति वचनाज्जयविचारणामाह-तत्रेत्यादिना. १७ अर्थरूपस्य (जीवादेवार्च्यस्य)
 १८ सर्वक्षेत्रापेक्षया (विदेहेषु तु सर्वदाभावः सूत्रस्य) श्रुतवतामधिनाशास्पर्यायाणां द्रव्यामेवात्. १९ इत्यभिप्रायवन्नद्यादिशास्त्रवाक्यात्, तास्पर्यं तुत्रिकाला-
 वस्थायिष्वे. २० अस्पृतिभाववत्त्वात्. २१ कर्तृसंज्ञावः २२ नययोरैकदेशप्राहित्वात्साद्वादश्रुतरूपप्रमाणविचारणादर्शनाय. २३ गणभृदिहितो सूत्ररचनामपेक्ष्य.

चानित्यत्वात् कथञ्चित् कर्तृसिद्धिरिति । तत्र सूत्रकर्तुः परमपर्यगमाधिः अपरं सत्त्वानुग्रहः, तदर्थप्रतिपादयितुः किं प्रयोजनमिति चेत्, न किञ्चित्, कृतकृत्यत्वात्, प्रयोजनमन्तरेणार्थप्रतिपादनप्रयासोऽयुक्तः इति चेत्, न, तस्यैतीर्थकरणा-
मगोत्रधिपाकित्वात्, वक्ष्यति चे—“तं च कदं वेदञ्जइ?, अगिलाप धम्मदेसणादीहि” इत्यादिना । श्रोतृणा त्वपर
तदर्थधिगमा, परं मुक्तिरेवेति । कथम्? ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षस्तन्मय चावश्यकमितिकृत्या, नावश्यकप्रयणमन्तरेण
विशिष्टज्ञानक्रियायासिरुपजायते, कुतः?, तेस्कारणत्वात्तदंवाते, तदवीची च पारम्पर्येण मुक्तिसिद्धेः, इत्यतः प्रयोजनवा-
नावश्यकप्रारम्भप्रयास इति । तैदभिधेयं तु सौमार्थिकादि । सबन्धश्च उपायोपेयभावलक्षणः तर्कानुसारिणः प्रति, कथम्?,
उपेयं सामार्थिकादिपरिज्ञानं, मुक्तिपेदं वा, उपायस्तु आवश्यकमेव वचनरूपापेक्षामिति, यस्मात्तं सामार्थिकांधैर्यनि-
श्चयो भवति, सति च तस्मिन् सम्बन्धदर्शनादिवैमल्य क्रियाप्रयत्नश्च, तस्माच्च मुक्तिपदमाप्तिरिति । अथवा उपोदातनि-
र्मुक्ती “चदेसे निदेसे य” इत्यादिना मन्थेन सप्रपञ्चेन स्वयमेव वक्ष्यति । कश्चिदाह—अधिगतशास्त्रार्थानां स्वयमेव प्रयोज-

१ इव शक्तिशीले इति एव, याजकाधिविरिषत्साकृतिगणत्वाद्वा एवञ्चि २ प्रयोजनपर मुक्ति, सा प्राज्ञेवकत्वात् ‘मोक्षे मरे चे’ इति पचनावोरेष्या,
अवददग्भाविनी च सेति कृतकृत्या ३ प्रवाहल्य तीर्थकृतो वा ४ (गाथा १८५) ५ मन्थेन ६ अक्षयकम्पत्वात् सूचीष्टटाह्वयवियेनावाक्यपरं. ७ एवमर्थोम
वागमवाप्यापबोधः ८ परमपरानुगृहा ९ आवश्यकमर्थं १० ११ विशिष्टज्ञानक्रियावाप्तिः १२ आक्षयकत्वात् १३ ज्ञानावाप्यादकक्रियादि १४ अपराप्रयो
द्वने १५ परप्रयोजनं १६ एवकारलेहावधारणार्थत्वात् अपरप्रयोजनस्य मान्यत्वात्कृत्युत्तराख्ययनादि परस्मान्यसामार्थिकादिमतोऽभावात् व्युत्केतोन्वः कोऽपि
इत्याका १७ तर्कितं १८ आवश्यकत्वात् १९ चतुर्विधसिद्धिवापिनां २० अद्वानुसारिणा प्रति २१ धर्मोपचारासारी स्वयोहवाची वाच्यः

नादिपरिज्ञानात् शास्त्रादौ प्रयोजनाद्युपन्यासवैयर्थ्यमिति, तन्न, अनधिगतशास्त्रार्थानां प्रवृत्तिहेतुत्वात् तदुपन्यासोप-
पत्तेः । प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिर्निश्चयपूर्विका, प्रयोजनादौ उक्तेऽपि च अनधिगतशास्त्रार्थस्य तन्निश्चयानुपपत्तेः, संशयतः
प्रवृत्त्यभावात्तदुपन्यासोऽनर्थकः इति चेत्, न, संशयविशेषस्य प्रवृत्तिहेतुत्वदर्शनात्, कृपीवलादिवत्, इत्यलं प्रसङ्गेन ।
साम्प्रतं मङ्गलमुच्यते—यस्मात् श्रेयांसि बहुविद्मानि भवन्ति इति, उक्तं च—“श्रेयांसि बहुविद्मानि, भवन्ति महतामपि ।
अश्रेयसि प्रवृत्तानां, क्वापि यान्ति विनार्थकाः ॥ १ ॥” इति । आवश्यकानुयोगश्च अपवर्गप्राप्तिबीजभूतत्वात् श्रेयोभूत
एव, तस्मात्तदौ रम्भे विद्मविनायकार्हेतुपशान्तये तत् प्रदर्श्यत इति । तच्च मङ्गलं शास्त्रादौ मध्ये अवसाने चेष्यत इति ।
सर्वमेवेदं शास्त्रं मङ्गलमित्येतावदेवैस्तु, मङ्गलत्रयार्हेतुपगमस्त्वयुक्तः, प्रयोजनाभावात् इति चेत्, न, प्रयोजनाभाव-
स्यासिद्धत्वात् । तथाच कथं नु नाम विनेया विवक्षितशास्त्रार्थस्याविद्येन पारं गच्छेयुः ? अतोऽर्थमादिमङ्गलोपन्यासः,
तथा स एव कथं नु नाम तेषां स्थिरः स्याद् ? इत्यतोऽर्थं मध्यमङ्गलस्य, स एव च कथं नु नाम शिष्यप्रशिष्यादिवंशस्य अवि-
च्छित्त्या उपकारकः स्याद् ? इत्यतोऽर्थं चरममङ्गलस्य इत्यतो हेतोरसिद्धता इति । तत्र “आभिषिणिवोहियणाणं, सुयणाणं

१ शास्त्रारम्भे. २ प्रयोजनादेरुपन्यासस्य युक्तियुक्तत्वात्. ३ केवलशास्त्रस्य मूलत्वात् शास्त्रार्थस्येति. ४ प्रयोगनाथेः ५ अनिष्टाननुयन्धीष्टसिद्धिसंशयस्य
६ निर्युक्तिकृता साक्षादुक्तत्वात्. ७ पृथगवतारणा. ८ महान्तो विद्मः (पृथंपदलोपात् विद्मनायकाः) ९ निर्युक्तिरूपः १० कल्पत्वात्. ११ आवश्यकानुयोगा-
रम्भे. १२ विद्मेशानामादिना मध्यानां. १३-१४ शास्त्रस्येत्यध्याहार्यम्. १५ तपोवधिर्जंरार्थत्वात्. १६ निर्दिष्टसमाप्तिस्त्वैर्याद्यवच्छित्तिनिमित्तकेति. १७ मङ्ग-
लप्रयोजनस्य शास्त्रेण साधनाद्ययोजनान्तराभावादित्यर्थः १८ “विभक्तिरगन्ततसाषाभाः” इति तसन्तमन्वयं, तथा चेतदर्थमिति. १९ शास्त्रार्थः २० विनेया-
नाम्. २१ उपन्यास इति. + शास्त्रसादौ १-४ † इत्यतः ८-४

चैवे" त्यादिनाऽऽदिमङ्गलेमाह । तथा "धंदण चिति कितिकम्म" इत्योदिना मध्यमङ्गलं, चन्दनस्य विनयरूपत्वात्, तस्य
 चाम्यन्तरतपोभेदेत्वात्, तपोभेदस्य च मङ्गलत्वात् । तथा "पच्चफूलाण" इत्यादिना चावसानमङ्गलं, प्रत्याख्यानस्या-
 धितपोभेदत्वादेय मङ्गलत्वमिति ॥ तत्रैतत्त्वात्, इदं मङ्गलत्रय शास्त्राद्भिन्नमभिन्नं वा ? यदि भिन्नमतः शास्त्रममङ्गल,
 तत्रैदान्यर्थानुपपत्ते, अमङ्गलस्य च सतोऽन्यममङ्गलशतेनापि मङ्गलीकर्तुमशक्यत्वात् तन्मङ्गलोपन्यासवैयर्थ्यं, तदुपा-
 दानेऽनिष्ठा वा, यथा प्रागमङ्गलस्य सत शास्त्रस्य मङ्गलमुक्तम्, एव मङ्गलान्तरमप्यभिधातव्यम्, आद्यमङ्गलाभिधानेऽपि
 तदमङ्गलत्वात्, इत्थं पुनरप्यभिधातव्यमित्यतोऽनिष्ठेति । अथाभिन्नम्, एव सति शास्त्रस्यैव मङ्गलत्वात् अन्यमङ्गलोपा-
 दानानर्थक्यमेव, अथ मङ्गलभूतंस्याप्यन्यमङ्गलमुपादीयत इति, एवं सति तस्याप्यन्यदुपादेयमित्यनवस्थानुपपन्नं एव,
 धैयानवस्था नेष्यत इति मङ्गलाभायप्रसङ्गः, कथम् ? यथा मङ्गलात्मकस्यापि सतः शास्त्रस्य अन्यमङ्गलनिरपेक्षस्यामङ्ग-
 लतां, एव मङ्गलस्यैवाप्यन्यमङ्गलशून्यस्य, इत्थतो मङ्गलार्थाव इति ।

अत्रोच्यते—आर्धपक्षोक्तदोषाभावस्तायदनभ्युपगमादेव, तदभ्युपगमेऽपि च मङ्गलस्य लवणप्रदीपादिवत् स्वपरानुप्र-
 हकारित्वादुक्तदोषार्थाव इति । धैरमपक्षेऽपि न मङ्गलोपादानानर्थक्यं, शिष्यमतिमङ्गलपरिग्रहाय शास्त्रस्यैव मङ्गलत्वा-

१ प्रथोत्रनाभावरूपस्य २ गाथा ३ आदिराज्जेनासमागापस्तानपर्यन्तस्य ग्रहः ४ अ मेरुभो इत्यादिना ज्ञानस्य इष्टं विजितार्थावात्ममङ्गलता ५ गाथा वन्दनकमि
 ५ द्वितीयश्लोक ६ धम्मो भगवत्सुकिहो भविसा सज्जनो ववो इति पञ्चवा ७ शक्येति ८ मङ्गलभेदवत्त्वत् ९ न एवयत्तानम् १० शास्त्रम् ११ मङ्गलरु
 परत्वाप्यन्यममङ्गलकाले १२ मूलश्लेषरीति (अन्यद्विनीकमत्रककरणभावात्) १३ कृतस्य १४ द्वितीयेति १५ द्वितीयकरणभावात् १६ शाले लवणः
 १७ भेदेति १८ अभिघातकत्वेति १९ ममेवपक्षे २० मङ्गलभूतस्यापि १-२ १ एव १-२-५

नुवादात्, एतदुक्तं भवति—कथं नु नाम विनेयो मङ्गलमिदं शास्त्रमित्येवं गृहणीयात्?, अतो मङ्गलमिदं शास्त्रमितिके-
थ्यते । आह—यद्यपि मङ्गलमिदं शास्त्रमित्येवं न गृह्णाति विनेयस्तथापि तत् स्वतो मङ्गलरूपत्वात् स्वकार्यप्रसाधनाया-
लमेवेति कथं नानर्थक्यं?, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह मङ्गलमपि मङ्गलबुद्ध्या परिगृह्यमाणं मङ्गलं भवति, साधुवत्,
तथाहि—साधुर्मङ्गलभूतोऽपि सन्मङ्गलबुद्ध्यैव गृह्यमाणः प्रशस्तंचेतोवृत्तेर्भवत्यर्थं तत्कार्यप्रसाधको भवति, यदा तु न
तथा गृह्यते तदा कालुष्योपहतचेतसः सत्त्वस्य न भवतीति, एवं शास्त्रमपीति भावार्थः । आह—यद्येवमङ्गलमपि मङ्गल-
बुद्धेः प्राणिनो मङ्गलकार्यकृत्प्राप्नोतीति, अनिष्टं चैतदिति, न, तस्य स्वरूपेणैवामङ्गलत्वात्, मङ्गलस्य 'र्धं स्वंबुद्धिसापे-
क्षस्य स्वकार्याभिनिवर्त्तकत्वादिति, तथाहि—यदि कश्चित्काश्चनमेव काश्चनतथाऽभिगृह्य प्रवर्त्तते ततस्तत्फलमासाद-
यति, न पुनरकाश्चनं सत्काश्चनबुद्धौ, नार्थैर्तदुद्ध्येति । मङ्गलत्रयापान्तरालद्वयमित्थमैमङ्गलमापद्यत इति चेत्, न,
अशेषशास्त्रस्यैव तत्त्वतो मङ्गलत्वात्, तस्यैव च संपूर्णस्यैव त्रिधा विभक्तत्वात् मोदकवदपान्तरालद्वयाभाव इति, यथा

१ सिद्धस्य कथनम्, २ इष्टनमस्कारादिमङ्गलविधागद्गाराऽनूयते, ३ शास्त्रम्, ४ अन्यनमस्कारादिमङ्गलनिरपेक्षयेन, ५ निर्विघ्नपारगमनादि, ६ मङ्गल-
रूपस्यापि मङ्गलकरणे, ७ मङ्गलकार्यकृत्, ८ 'नोआगमभो भावो सुविबुद्धो खाद्याद्यभो' इति (धि० ४९ गाथा) वचनात्क्षायिकादिभावयतो यतेर्मङ्गलता,
९ लोकोत्तरतत्त्वप्राप्तिसत्ताशापनाय, १० आसन्नसिद्धिताशापनाय, ११ प्रधानमङ्गलतासंपादनेति १२ मङ्गलबुद्ध्या, १३ मङ्गलकार्यकृत्, १४ मङ्गलबुद्ध्या
गृह्यमाणं मङ्गलभूतमपि मङ्गलकार्यकृत्, १५ मङ्गलबुद्धेर्मङ्गलकार्यकृत्वे, १६ अमङ्गलस्य, १७ स्वरूपेण मङ्गलस्यापि तथात्वापत्ताराह मङ्गलेति १८ चो विशेषार्थः
१९ मङ्गलत्वेति २० विघ्नविघ्न्यंसादि, २१ सुवर्णकार्यं दारिद्र्यनाशादि, २२ फात्रनकार्यकृत्प्रयतीति शेषः २३ कात्रनमपि कात्रनकार्यकृत् भवतीति शेषः २४ मङ्गलं
मङ्गलबुद्ध्या गृह्यमाणं तत्कार्यकृत्प्रितिनियमे, * तस्य च १-३-४

हि मोदकस्य त्रिधाविभक्तस्य अपान्तरालद्वयं नास्ति, एवं प्रकृतशास्त्रस्यापीति भावार्थः । मङ्गलत्वं चारोपशास्त्रस्य निर्जनार्थत्वात्, प्रयोगश्च—विषक्षित शास्त्रं मङ्गल, निर्जनार्थत्वात्, तयोषत् । कथं पुनरस्य निर्जनार्थतेति धेत्, ज्ञानरूपत्वात्, ज्ञानस्य च कर्मनिर्जरणहेतुत्वात्, इत्थं च—“जं नेरइओ कम्मं, खवेइ बहुयाहि वासकोवीहिं । तं नाणी त्तिहि गुत्तो, खवेइ जसासमित्तेणं ॥ १ ॥” । स्यादेतत्, एवमपि मङ्गलत्रयपरिकल्पनावैयर्थ्यमिति, न, विहितोचत्वात्, तस्मात्स्थितै-
मेतत्—शास्त्रस्य आदौ मध्येऽयसाने च मङ्गलमुपादेयमिति ।

आह—मङ्गलमिति कः शब्दार्थः-१, उच्यते, अगिरगिणिविगिमगि इतिदण्डकथातुः, अस्य “इदितो नुग्धातोः” (पा० ७-१-५८) इति नुमि विहिते औणादिकालचूत्रत्ययान्तस्यानुबन्धलोपे कृते प्रथमैकवचनान्तस्य मङ्गलमितिरूपं भवति, मङ्गयते हितमनेनेति मङ्गल, मङ्गयते अधिगेम्यते साध्यत इतिर्थावत्, अथवा मङ्गेतिधर्माभिमान, ‘ला आदाने’ अस्य धातोर्भङ्ग उपपदे “आतोऽनुपसर्गे कः” (पा० ३-२-३) इति कप्रत्ययान्तस्य अनुबन्धलोपे कृते “आतो लोप इति च क्लिति” (पा० ९-४-६४ आतो लोप इति च) इत्यनेन सूत्रेणाकारलोपे च प्रथमैकवचनान्तस्यैव मङ्गलमिति भवति, मङ्गं छातीति मङ्गलं धर्मोपादानहेतुरित्यर्थः, अथवा मां गालयति भवादिति मङ्गल ससारादपनयतीत्यर्थः ।

१ अनुनासस्य २ मङ्गलत्रयस्य अधिप्रसमाह्यादिकार्षवस्य ध्रुवपटपक्षया साधकत्वात् ३ सिद्धत्वं ४ सप्तसाधारणानेकार्थे पाठ्यात् ५ माहर्ष्यत्वात् गल्य
६ निर्जनार्थत्वात् ७ पर्यायस्य पर्यायकथने प्रयोगेण परत्वात्

तच्च नामादि चतुर्विधं, तद्यथा-नाममङ्गलं १ स्थापनामङ्गलं २ द्रव्यमङ्गलं ३ भावमङ्गलं ४ चेति । तत्र 'यद्वस्तुनोऽभिधानं स्थितमन्यार्थे तदर्थनिरपेक्षम् । पर्यायानभिधेयं (च) नाम यादृच्छिकं च तथा ॥ १ ॥' अस्यायमर्थः—'यद् 'वस्तुनो' जीवाजीवादेः 'नाम' यथा गोपालदारकस्येन्द्र इति, 'स्थितमन्यार्थे' इति परमार्थतः त्रिदशाधिपेऽवस्थानात्, 'तदर्थनिरपेक्षम्' इति इन्द्रार्थनिरपेक्षं, कथम् ? तत्र गुणतोयत्तत इति, इन्द्रनादिन्द्रः 'इदि परमैश्वर्ये' इति तस्य परमैश्वर्ययुक्त्वात्, गोपालदारके तु तदर्थशून्यमिति, तथा पर्यायैः—शक्रपुरन्दरादिभिः नाभिधीयत इति, इह नामनामवतोरभेदोपचारान्नोपालवस्त्वेव गृह्यते, एवंभूतं नामेति, तथाऽन्यत्राद्यत्तमानमपि किञ्चिद् यादृच्छिकं डित्यादिवत्, चशब्दात् यावद्द्रव्यभावि च प्रायस इति । यत्तु सूत्रोपदिष्टं "णामं आद्यकहियं" तत् प्रतिनियतजनपदसंज्ञामाश्रित्येति, नाम च तन्मङ्गलं चेतिसमासः, तत्र यत् जीवस्याजीवस्योभयस्य वा मङ्गलमिति नाम क्रियते तत्राममङ्गलं, जीवस्य यथा-सिन्धुविषयेऽग्निर्मङ्गलमभिधीयते, अजीवस्य यथा-श्रीमहाटदेशे दवरकचलनकं मङ्गलमभिधीयते, उभयस्य यथा-त्रन्दनमालेति । "यत्तु तदर्थवियुक्तं तदभिप्रायेण यच्च तत्करणि । लेप्यादिकर्म तत् स्थापनेति क्रियतेऽल्पकालं च ॥ २ ॥" अस्यायमर्थः—'यद्' वस्तु 'तदर्थवियुक्तं' भावेन्द्राद्यर्थरहितं, तस्मिन्नभिप्रायस्तदभिप्रायः, अभिप्रायो बुद्धिः, तद्बुद्धेत्यर्थः, करणिराकृतिः, यच्चेन्द्राद्याकृति 'लेप्यादिकर्म क्रियते' चशब्दात्तदाकृतिशून्यं चाक्षनिक्षेपादि 'तत्स्थापनेति' तच्चे-

१ तत्त्वभेदपर्यायैर्व्याख्येतिनियमात् प्राक्तनं मङ्गलस्य हितप्राहायाधियाय भेदवर्तनाय. २ चतुर्विधे मङ्गले. ३ आर्यागुप्तस्य नामलक्षणप्रतिपादकग्रन्थेति या. ४ आदिना तदुभयस्य. ५ गुणतः. ६ त्रियत्राधिपे. ७ इन्द्रस्य. ८ इन्द्रार्थेति. ९ अभिधानान्तरेऽपि प्रागभिधानवाच्यत्वात्. १० परायुक्तिभावात्.

तत्रमल्पकोष्ठमितिपर्यायो, चशब्दाद्यावद्रव्यभौवि च, स्थाप्यत इति स्थापना, स्थापना चासौ मङ्गल चेति समासः, तत्र
 स्वस्तिकेदि स्थापनामङ्गलमिति । “भूतस्य भाविनो या भावस्य हि कारण तु यल्लोके । तद्रव्य तत्त्वज्ञैः सचेतनाचेतन
 कथितम् ॥ ३ ॥” अस्याय भावार्थः—‘भूतस्य’ अतीतस्य ‘भाविनो धा’ एवमस्य ‘कारणं’ निर्मितं ‘यद्’
 ऐव ‘लोके’ ‘तद्’ द्रव्यम्’ इति द्रव्यं तौलान्पर्यायान् शरति । चेति द्रव्यं ‘तत्त्वज्ञैः’ सर्पज्ञैस्तीर्थकृद्भिरितिषायत्
 सचेतनम् अनुपयुक्तंरुपाख्यम् अचेतने ज्ञशरीरैदि तथैभूतमन्यद्वा ‘कथित’ आख्यातं प्रतिपादितमित्यर्थः । तत्र द्रव्यं च
 तन्मङ्गल चेतिसमासः, तच्च द्रव्यमङ्गलं द्विधा—आगमतो नोआगमतश्च, तत्र आगमतः खल्वागममधिकृत्य आगमापेक्ष-
 मित्यर्थः, नोआगमतस्तु तद्विपर्ययमाश्रित्य, तत्रागमतो मङ्गलशब्दाध्वैतो अनुपयुक्तो द्रव्यमङ्गलम् ‘अनुपयोगो द्रव्य’ मिति
 पचनात्, तथा नोआगमतखिविधं द्रव्यमङ्गलं, तद्यथा—ज्ञशरीरद्रव्यमङ्गलं १ मन्व्यशरीरद्रव्यमङ्गलं २ ज्ञशरीरअव्ययशरी
 रव्यतिरिक्तं ३ द्रव्यमङ्गलमिति । तत्र ज्ञस्यशरीरं ज्ञशरीर, शीर्यत इति शरीर ज्ञशरीरमेव द्रव्यमङ्गलं ज्ञशरीरद्रव्यमङ्गलम्,

१ आहृत्यस्तरे पूर्वोक्तोच्छेदान् २ नन्दीश्वरद्वीपादिस्त्वामितिनादि ३ स्वाप्यमानापेक्षया, न च त्र तु तिष्ठीतीति स्थापना ४ आदिना मन्वायच्छेदि ५ आग
 मनोआगमान्त्वा विचारविषयमागत्वात्तावाये इति । ६ यथाशब्दस्य निपातानामनेकाध्वयेन ससुषुष्याध्वान्कृतमपिपतोभेति ज्ञेयं (यथाशब्दतमविव्यत्यपयोमिति
 भिन्नेषाकरके) ७ नियमितस्य भावतया ८ “आगमकारणमाया देहो हस्तो य लो दन्द” वि३ ९ विषयोव्ययकचचनादुपादानारीनि विधिषानि कारणादि
 १ इष्टावधारणाशंक्तायोग्यत्वसद्भाव इति ज्ञापयति । १० पर्यायस्य क्रममाश्रित्वापूर्वपर्यायान् शरति, भूतपेक्षया शरति, मविन्दयेत्यया गच्छतीत्यपि
 ११ द्वावसाहाय्यमरूपणाकारिण्याचेदान् १२ आदिना मन्व्यशरीराम् १३ ज्ञमन्व्यशरीरव्यतिरिक्तमप्रधानं कारणादि च १४ युक्तिदर्शनपुरस्तरं इदंनित द्रव्यस्य
 स्वरूपमेतदिति १५ पठितं १६ इत्यङ्गुष्ठाद्यनुपयुक्तानुहागनादि ध्वयतिरिक्तमङ्गलवाचस्य + ऐश्वर्येख्य १-४ † ज्ञाता २

अथवा जशरीरं च तद्रव्यमङ्गलं चेतिसमासः । एतदुक्तं भवति—मङ्गलपदार्थज्ञस्य यच्छरीरमात्मरहितं तदतीतकालानुभूततद्भावानुवृत्त्या सिद्धशिलोदितलगतमपि घृतघटौदिन्यायेन नोआगमतो जशरीरद्रव्यमङ्गलमिति, मङ्गलज्ञानशून्यत्वाच्च तस्य, इह सर्वनिषेध एव नोशब्दः । तथा भव्यो योग्यः, मङ्गलपदार्थं ज्ञास्यति यो न तावद्विजानाति स भव्य इति, तस्य शरीरं भव्यशरीरं, भव्यशरीरमेव द्रव्यमङ्गलम्, अथवा भव्यशरीरं च तद्रव्यमङ्गलं चेतिसमास इति । अयं भावार्थः—भाविनी वृत्तिमङ्गीकृत्य मङ्गलोपयोगौघारत्वात् मधुघटादिन्यायेनैव तत् कालादिशरीरं भव्यशरीरद्रव्यमङ्गलमिति, नोशब्दः पूर्ववत् । जशरीरं भव्यशरीरव्यतिरिक्तं च द्रव्यमङ्गलं संयमतपोनियमक्रियानुष्ठातां अनुपयुक्तः, आगमतोऽनुपयुक्तद्रव्यमङ्गलवत्, तथा यच्छरीरमात्मद्रव्यं वा अतीतसंयमादिं क्रियापरिणामं, तच्च उभयातिरिक्तं द्रव्यमङ्गलं, जशरीरद्रव्यमङ्गलवत्, तथा यदू भाविसंयमादि क्रियापरिणामयोग्यं तदपि उभयव्यतिरिक्तं, भव्यशरीरद्रव्यमङ्गलवत्, तथा यदपि स्वभावतः शुभवर्णगन्धादिगुणं सुवर्णमाल्यादि, तदपि हि भावमङ्गलपरिणामकारणत्वाद् द्रव्यमङ्गलम्, अत्रापि नोशब्दः सर्वनिषेध एव द्रष्टव्यः, इत्युक्तं द्रव्यमङ्गलम् । “भावो विवक्षितक्रियानुभूतियुक्तो हि वै समाख्यातः । सर्वज्ञैरिन्द्रादिवदिहेन्दनादि क्रियानुभवात् ॥ ४ ॥” अस्यायमर्थः—भवनं भावः, स हि वक्तुमिष्टक्रियानुभवलक्षणः सर्वज्ञैः

१ मङ्गलभावेति. २ यत्र विधायानशनं जग्मुः शोभनां गतिं वाच्यमाः सेति, (अनु०) आदिना तीर्थकरनिर्वाणभूष्यादि, ३ आदिना मधुक्लृप्तादि. ४ नोआगमतोपपादनाय. ५ भावमङ्गलकारणताज्ञापनाय. ६ आदिना युयादि. ७ सर्वनिषेध एव. ८ उभयसमुच्चयायापि. ९ आदिना तपोनियमादि. १० शरीरमात्मद्रव्यं वा. ११ ज्ञमव्यशरीरेति उभयं १२ निमित्तकारणस्यापि द्रव्यत्वार्थं. १३ चदित्यन्तः. * नानुपयुक्तः १-२-३-४ + चाती० १३

समाख्यात्, इन्दनादिक्रियानुभवनयुक्तेन्द्रादिषुविति । तत्र भावतो मङ्गल भावमङ्गलम्, अथवा भावश्चासौ मङ्गलं चेति समासः, तच्च द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, तत्रागतो मङ्गलपरिज्ञानोपयुक्तो मङ्गलपरिज्ञानोपयुक्तो भावमङ्गलं, कथमिह भावमङ्गलोपयोगमात्रात् तन्मयताऽवगम्यत इति, नह्यभिज्ञानोपयुक्तो माणवकोऽग्निरेव, दहनपचनप्रकाशानाद्यर्थक्रियाप्रसाधकत्वाभावाद् इति चेत्, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, सयित् ज्ञानम् अधगमो भाव इत्यनर्थान्तरं, तत्र 'अर्थाभिधानप्रत्ययाः तुल्यनामधेयाः' इति सर्वप्रथादिनामविसंवादादस्यानम्, अग्निरिति च यज्ञान तदव्यतिरिक्तो ज्ञाता तद्वैक्षण्यो गृह्यते, अन्यथा तज्ज्ञाने सत्यपि नोपलभेत, अतन्मयत्वात्, प्रदीपहस्तौन्तस्वद्वा, नचानौकारं तज्ज्ञान, पदार्थान्तरवद्विवक्षितपदार्थापरिच्छेदप्रसङ्गात्, यन्थाद्यभावंधं, ज्ञानाज्ञानसुखदुःखपरिणामान्यत्याद्, आकाशवत्, न चानल. सर्व एव दहनाद्यर्थक्रियाप्रसाधको, भस्मच्छर्मादिना व्यभिचारात्, इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतमुच्यते-नोआगमतो भावमङ्गलम् आगमयत् ज्ञानचतुष्टयमिति, सर्वनिषेधवचनत्वान्नोशब्दस्य, अथवा सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्योपयोगपरिणामो यः स नागम एव केवलः न चानागमः, इत्यतोऽपि मिथ्यवचनत्वान्नोशब्दस्य नोआगमत इत्याख्यायते, अथवा अर्हन्नमस्काराद्युपयोगः

१ मङ्गलाधिकारे भावव्यतिरेके भावव्यतिरेके वा १ अर्थाभिधानप्रत्ययेतिन्यायात् मिश्रणस्याभिरूपार्थं, तदव्यतिरिक्तस्य ज्ञानापि, तथा सति ऋषिच्छण्डवमिति ज्ञापते २ ज्ञानात्मनोऽर्थव्यतिरिक्तत्वे ३ ज्ञानात्मनोऽर्थवत् ५ प्रदीपवज्ज्वालयत्, अन्धधम्यज्ञानातिरिक्तः पुरुषः, प्रदीपहस्तावप्य निकटत्वात् ६ समवायापेक्षया एतन्तास्त्वं अन्तरापेक्षया वा ७ विषयवैशिष्ट्यादन्वय, तथाच ज्ञेयस्य भिन्नत्व ज्ञानात् ८ प्रसन्नोऽभिष्टापिः ९ चकारो नोपलभेतत्वेनेन सह समुच्चयार्थं, ज्ञानात्मनोऽर्थे दूषणान्वात्मेतदिति १० स्यादित्यन्याहार्थम्, ११ च प्रकृतात्मनिष्यवदित्वात्तदर्थेऽपि न वाहकारिगुण इति तत्रम् । १२ नोशब्दस्य पदुंदासप्रतिषेधार्थत्वात्तदगममन्त्रे ज्ञानचतुष्टयमिति १३ ज्ञानोपयुक्तो

खल्वगमैकदेशत्वात् नोआगमतो भावमङ्गलमिति ॥ ननु नामस्थापनाद्रव्येषु मङ्गलौभिधानं विवक्षितभावशून्यत्वाद् द्रव्यत्वं च समानं वर्त्तते; ततश्च क एषां विशेष इति, अत्रोच्यते, यथा हि स्थापनेन्द्रे खल्विन्द्राकारो लक्ष्यते, तथा कर्तुंश्च संभ्रूतेन्द्राभिंप्रायो भवति, तथा द्रष्टुश्च तदाकारदर्शनादिन्द्रप्रत्ययः, तथा प्रणतिकृतधियश्च फलार्थिनैः स्तोत्रं प्रवर्त्तन्ते, फलं च प्राप्नुवन्ति केचिद्देवतानुग्रहात्, न तथा नामद्रव्येन्द्रयोरिति, तस्मात्स्थापनायास्तावदित्यं भेद इति । यथा च द्रव्येन्द्रो भावेन्द्रस्य कारणतां प्रतिपद्यते, तथोपयोगीपेक्षायामपि तदुपयोगतामासादयिष्यति अर्वाक्ष्वांश्च, न तथा नामस्थापनेन्द्रावित्ययं विशेषः । भावमङ्गलमैवैकं युक्तं, स्वकार्यप्रसाधकत्वात्, न नामादयः, तत्कार्याप्रसाधकत्वात्, पापवद् इति चेत्, न, नामादीर्नामपि भौर्वविशेषत्वात्, यस्मादविशिष्टमिन्द्रादि वस्तु उच्चरितमात्रैमेव नामादिभेदचतुष्टयं

१ नोशब्दस्य सर्वदेशनिषेधकदेशाच्यकत्वात्, क्रमेण नोभागमतो मङ्गलपदार्थत्रयं ज्ञानचतुष्टयादिरूपम्. २ द्रव्येषु यधिवृत्तौषु अङ्गयादिषु च मङ्गलाभिधानं. ३ "अभिधानं द्रव्यत्वं तयत्यसुश्रुतानं च तुलाहं" इतिपिपोपवस्यके वृधश्च प्रोक्तं, अत्र तु तदर्थशून्यत्वं द्रव्यत्वे हेतुतयोक्तम्, 'यद्वस्तुनोऽभिधानमिति 'यत्तु तदर्थवियुक्त' मिति वचनात्तामस्थापनयोरपि द्रव्यत्वं, कारणता सर्वत्रेति वा द्रव्यता, पूर्वं निक्षेपचतुष्कस्य प्रक्रान्तरथात्तामङ्गभेदविपयाशङ्का, विवक्षितेत्वादेस्तु द्रव्यत्वे हेतुता. ४ भावे संभयाशान्त आह-द्रव्यत्वमिति, विवक्षितभावशून्यत्वं हि तत्, नच तन्नाप इति । ५ स्पष्टं लक्ष्यमानत्वादादौ स्थापनाभेदनिरूपणम्. ६ सन्नाचस्थापनापेक्षया. ७ अवितयेति. ८ बुद्धिः ९ सहस्राक्षवश्रधरत्वादि १० प्रतीतिः ११ आराधनातत्परतादर्शनाय. १२ सुतधनादि फलं. १३ तत्पाक्षिकेति. १४ स्थूलबुद्धेर्लोकस्य तत्र तथाचयवसायाणभावात्. १५ नोभागमतो भावेन्द्रस्य. १६ लब्धिज्ञानवतां. १७ भव्यशरीरद्रव्यं. १७ इन्द्रशरीरद्रव्यं. १९ अर्थक्रियाकारि चस्त्वित्यभिप्रेत्याह. २० निर्विघ्नाशास्त्रार्थपारगमनादि. २१ नाममङ्गलादीनां. २२ धर्मरूपरथात्. २३ अयुष्टयादितं.

प्रतिपद्यते, भेदाच्च पर्यायाप्येति, अर्थेवा नामस्थापनाद्रव्याणि भावमद्गलस्यैवाद्भौनि, तत्परिणामकारणत्वात्, तथा च मद्ग-
लौघभिधानं सिद्धार्यभिधानं चोपश्रुत्य अर्हत्प्रतिमास्थौपितां च दृष्ट्वा भूतयतिर्गरीरं भव्ययतिर्गरीरं चोपलभ्य ग्रीयाः सन्त्य-
ग्दर्शनीदिभावमद्गलपरिणायो जायते, इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं मरुतमः—सत्र नोआगमतोऽर्हमस्करादि भावमद्गलभुक्तं,
अथवा नोआगमतो भावमद्गलं नन्दी, तत्र नन्दनं नन्दी, नन्दन्त्यनयेति वा भव्यप्राणिने इति नन्दी, असायपि च मद्ग-
लवत्तनामादिषुभेदभिन्ना अथगन्तव्येति, सत्र नामस्थापने पूर्ववत्, द्रव्यनन्दी द्विधा—आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो
ज्ञाताऽनुपयुक्तो, नोआगमतस्तु शशरीरभव्ययतिरिक्ता च द्रव्यनन्दी द्वादशप्रकारस्तूर्यसंधैतः 'भंसा मुकुन्द महल
कदच शहरि हुडुक कंसाळा । काहलि हंलिमा थंसो, संखो पणयो य वारससो ॥ १ ॥' तथा भावनन्धपि द्विधा—आग-
मतो नोआगमतश्च, आगमतो ज्ञाता । उपयुक्तः, नोआगमतः पञ्चमकारं ज्ञानं, तच्चेदम्—

आभिणियोदियनाणं सुपनाणं चैव ओदिनाणं च । तद्द मणपञ्चवनाणं केवलनाणं च पंचसयं ॥ १ ॥

१ जानीते २ निशेषचतुष्कस्य शिवाभिप्रायिकरणतामाश्रित्वा ३ अथयथा. ४ भावमद्गलमिदानीत्वात्. ५ आदिना ज्ञाननिर्जैतदित्यत्. ६ विशेषताज्ञा
कारणत्वायै, आदिना जिनैत्रादिः ७ सत्यपदपूर्वनादेः प्रककारणत्वात्, सत्यमभवादिवात् ८ 'इत्येव सतीसमुत्सपुणं विनादिहेणं श्रावेणं भावस्तपुषि पयं
तेमकारे स्तिस्तरसद् न पाप स्तिस्वति' इति अनुयोगद्वारात्पत्तात् ९ ज्ञाता इत्या वा १० 'द्विदृष्ट्याभावात् ११ ज्ञानचरित्रोपयोग्यत्वात् १२ 'कए-
पंचनयुक्तास्स दिग्धिं सामापूर्वार्थं विदिणा' इतिवचनात्प्रादुरायेव, १३ अनुयोगार्थं, नन्धनुयोगार्थेकदेशत्वात्, १४ कर्तृताभावात्, १५ 'पत्ये सुस्तपुपणे'
इति वचनात्, क्रियाविधिद्व इत्यप्युक्त्यापमन्वया नाममन्वीत्यापणेः ७ लिङ्गिता १-१ १-१-१

व्याख्या—अर्थाभिमुखो निर्यतो बोधः अभिनिबोधः, अभिनिबोध एव आभिनिबोधिकं, विनयादिपाठात् अभिनिबोधशब्दस्य “विनयादिभ्यष्टग” (पा० ५.४-३४) इत्यनेन स्वार्थ एव उक्त्प्रत्ययो, यथा विनय एव वैनयिकमिति अभिनिबोधे वा भवं तेन वा निर्वृत्तं तन्मयं तत्प्रयोजनं वा अथवाऽभिनिबुध्यते तद् इत्याभिनिबोधिकं, अवग्रहादिरूपं मतिज्ञानमेव, तस्य स्वसंविदितरूपत्वात्, भेदोपेचारादित्यर्थः, अभिनिबुध्यते वाऽनेनेत्याभिनिबोधिकं, तदावरणकर्मक्षयोपशम इति भावार्थः, अभिनिबुध्यते अस्मादिति वाऽऽभिनिबोधिकं, तदावरणकर्मक्षयोपशम एव, अभिनिबुध्यतेऽस्मिन्निति वा क्षयोपशम इत्याभिनिबोधिकं, आत्सैव वाऽभिनिबोधोपयोगपरिणामान्यत्वाद् अभिनिबुध्यत. इत्याभिनिबोधिकं, आभिनिबोधिकं च तज्ज्ञानं चेति समासः । तथा श्रूयत इति श्रुतं शब्द एव, भावश्रुतकारणत्वादिति भावार्थः, अथवा श्रूयतेऽनेनेति श्रुतं, तदावरणक्षयोपशम इत्यर्थः, श्रूयतेऽस्मादिति वा श्रुतं, तदावरणक्षयोपशम एव, श्रूयतेऽस्मिन्निति वा क्षयोपशम इति श्रुतं, श्रूणोतीति वाऽऽस्मैव तदुपयोगानन्यत्वात्, श्रुतं च तज्ज्ञानं चेति समासः, चशब्दस्त्वनयोरेवं तुल्यकर्क्षतोद्भावनार्थः, स्वाम्यादिसाम्यात्, कथम्?, य एव मतिज्ञानस्य स्वामी स एव श्रुतज्ञानस्य “जस्य मइनाणं तस्य सुयणाण”

१ पदार्थनान्तरीयकः. २ नियतविषयं, नतु द्विचन्द्रादिवत्. ३ प्रकाश्यप्रकाशकोभयरूपत्वादित्यर्थः, प्राक् प्रकाशकम्. ४ एकत्वात् कर्तृकर्मण्यत्वात्. ५ ‘भावाकर्त्रोः’ इत्यभिनिबोधशब्दनिष्पत्तौ प्राग्वदाभिनिबोधिकशब्दनिष्पत्तिः, कर्तरि तु लिट्हादित्वाच्च, ६ बहुलवचनात् कर्मादिव्यपि क्तो ननुसके, प्राग्भूतज्ञो नृव्यमिति भव्यमाहेतिवचनात्प्राग्भूताद्वा निष्पत्तिरेवंसंन्यत्राप्युद्देशम्. ७ ज्ञानद्वयानन्तरं चस्य पाठात्. ८ तुल्यपक्षतोद्बोधनाय. * कृदन्तव्युत्पत्तये, उपसर्गावत्र विशेषकौ धातोः † प्रकाशकमतौ ‡ भिन्नत्वाशङ्कानोदाय † † कर्म० १-४.

मिति धेचनात्, तथा यावान्मतिज्ञानस्य स्थितिकालस्तावानेयेतरस्य, प्रवाहापेक्षया अतीतानागतवर्चमानः सर्व एव, अप्र-
 तिपतितैकजीवापेक्षया च पट्टपट्टिसागरोपमाण्यधिकानीति, उक्तं च भ्राज्यकारेण "दोबारे विजयाइसु गयस्स तिण्णचुप
 अहव ताई । अइरेणं णरभुविं णाणाजीयाण सयद्धं ॥ १ ॥" यथा च मतिज्ञानं क्षयोपशमहेतुकं, तथा श्रुतज्ञान-
 मपि, यथा च मतिज्ञानमादेशतः सर्वद्रव्यादिविषयम्, एवं श्रुतज्ञानमपि, यथा च मतिज्ञानं परोक्षम्, एव श्रुत-
 ज्ञानमपि इति, एवकारस्त्ववधारणार्थः, परोक्षत्वमर्नयोरेयावधारयति, आभिनियोधिकश्रुतज्ञाने एव परोक्षे
 इति भावार्थः । तथा अवधीयतेऽनेन इत्यवधिः, अवधीयते इति अयोऽधो विस्तृतं परिच्छिद्यते, मर्यादया धेति,
 अयधिज्ञानावरणधयोपशम एव, तदुपयोगहेतुत्वादित्यर्थः, अवधीयतेऽस्मादिति धेति अयधि, तदावरणीयक्षयो-
 पशम एव, अवधीयतेऽस्मिन्निति वेत्यवधि, भावार्थः पूर्वधदेव, अवधानं वाऽवधिः, विषयपरिच्छेदनमित्यर्थः,
 अवधिश्चासौ ज्ञानं च अयधिज्ञानं, वशब्दः खल्वनन्तरोक्तज्ञानद्वयसाधर्म्यप्रदर्शनार्थः, स्थित्यादिसाधर्म्यात्, कथम् ?,
 यावान्मतिश्रुतस्थितिकालः प्रवाहापेक्षया अप्रतिपतितैकसत्त्वाधारापेक्षया च, तावानेवावधेरपि, अतः स्थितिसाधर्म्यात्,

१ एकेन्द्रियादिषु क्षयोपशमसमावाद्योः सयसत्त्वावाच श्रुतलक्षणा (वि० १०२ प्रवृत्तिके), सत्य्यज्ञानापेक्षया २ श्रीमता नितनत्रपणिप्रसामासमयेन
 ३ द्वी वारी विजयादिषु गतस्य धीन् चारान् आयुतेऽथवा हामि (पट्टपट्टिसागरोपमाणि) अतिरिक्तं यत्तमधिक (अप्रतिपतितैकजीवापेक्षया) नानाजीवाणां
 लंबात् (वि० ४३६) ४ ओघादेशाल्पुयापेक्षाद्वा ५ आदिना क्षेत्रकालमावप्रद ६ त्रयेन्द्रियमनोविष्यापत्त्यात् ७ दर्शनरूपबोधव्यपच्छेदात् ८ स्ववि-
 प्रव्याप्तिकया ९ क्षयोपशमसत्त्वाभावरूपानेयेदन् आत्मस्वरूप ज्ञानमित्युक्तिरित्यन्, * तदावर्णन० १-४

यथा मतिश्रुते विपर्ययज्ञाने भवतः, एवमिदमपि मिथ्यादृष्टेर्विभङ्गज्ञानं भवतीति विपर्ययसाधर्म्यात्, य एव च मति-
श्रुतयोः स्वामी स एव चावधेरपि भवतीति स्वामिसाधर्म्यात्, विभङ्गज्ञानिनः त्रिदशादेः सम्यग्दर्शनावाप्तौ युगपज्ज्ञान-
त्रयं संभवतीति लाभसाधर्म्याच्च । तथा मनःपर्यवज्ञानं, अयं भावार्थः—परिः सर्वतो भावे, अवनं अवः, अवनं गमनं
वेदनमिति पर्यायाः, परि अवः पर्यवः पर्यवनं वा पर्यवो मनःपर्यवः, सर्वतस्तत्परिच्छेद
इत्यर्थः, स एव ज्ञानं मनःपर्यवज्ञानं, अथवा मनसः पर्याया मनःपर्यायाः, पर्याया भेदा धर्मा बाह्यवस्त्वलोचनप्रकारा
इत्यनर्थान्तरं, तेषु ज्ञानं मनःपर्यायज्ञानं, तेषां वा सम्बन्धि ज्ञानं मनःपर्यायज्ञानं, इदं चार्धतृतीयद्वीपसमुद्रान्तर्वर्त्तिसं-
ज्ञिमनोगतद्रव्यालम्बनमेवेति, तथाशब्दोऽवधिज्ञानसारूप्यप्रदर्शनार्थः, कथम्?, छद्मस्थस्वामिसाधर्म्यात्, तथा पुद्गलमौ-
त्रालम्बनत्वसाम्यात्, तथा क्षायोपशमिकभावसाम्यात्, तथा प्रत्यक्षत्वसाम्याच्चेति । केवलमसहायं मत्यादिज्ञाननिरपेक्षं,
शुद्धं वा केवलं, तदावरणकर्ममलकलङ्काङ्कुरहितं, सकलं वा केवलं, तत्प्रथमतयैव अशेषतदावरणाभावतः संपूर्णोत्पत्तेः,
असाधारणं वा केवलं, अनन्यसदृशमितिहृदयं, ज्ञेयानन्तत्वाद् अनन्तं वा केवलं, यथावस्थिताशेषभूतभवद्भाविभावस्वभा-
वावभासीति भावना, केवलं च तज्ज्ञानं चेति समासः, चशब्दस्तूक्तसमुच्चयार्थः, केवलज्ञानं च पञ्चमकमिति, अथवाऽनन्त-

१ विपर्ययसप्तमी. २ सम्बन्धे पष्ठी. ३ विना दर्शनं ज्ञानेनानेन विशेषोपयोग इति, विच्छुद्धतराणि वा मनोद्रव्याणि जानालनेनेति ज्ञापनाय वा. ४ अरूपि-
द्रव्यालम्बनव्यवच्छेदाय मात्रेति. ५ 'जीवो अकलो अत्यन्तवाचणभोग्यगुणगणिको जेणं । तं पद्द वट्टइ नाणं, जं पच्चकलं तयं तिविहं" (वि० ८९) इति. ६ अपेक्षाऽत्र
सहावस्थानरूपा. ७ मत्यादीनां स्वावरणोपेतत्वात्, अङ्को लक्ष्म. ८ उत्पत्तिसमय एव. ९ न तारतम्यवत् न्यूनं वा कदापि. १० अन्यस्य कस्यापि रूप्यरूपि-
सूक्ष्मदूरेतरादिपदार्थाग्राहकत्वात्. ११ आधारापेक्षयाऽसंबन्धेयत्वेऽपि. * ०यसंभवतो † परि.

राभिविदितज्ञानसारूप्यप्रदर्शक एव, अपमत्तभाषयतिस्वामिसाधर्म्यात् विपर्ययाभाषयुक्तत्वाच्चेति गाथासमासार्थः ॥
 आह—मतिज्ञानश्रुतज्ञानयोः कः प्रतिविशेष इति, † उच्यते, उत्पन्नाविनष्टार्थमाहकं साम्प्रतकालविषय मतिज्ञानं, श्रुत-
 ज्ञान तु त्रिकालविषयं उत्पन्नविनष्टानुत्पन्नाविष्टार्थमाहकमिति, मेदकृतो वा विशेषः, यस्मादवग्रहाद्यष्टाविंशतिभेदभिन्नं मति-
 ज्ञान, तथाऽज्ञानरूपादिभेदभिन्नं च श्रुतमिति, अथवाऽऽप्तप्रकाशकं मतिज्ञानं, स्वर्णप्रकाशकं च श्रुतमित्यल प्रसङ्गेन,
 गमनिकामात्रमेवैतदिति । अत्राह—एषा ज्ञानानामित्थं क्रमोपन्यासे किं प्रयोजन इति, उच्यते, परोक्षत्वादिसाधर्म्यान्मति-
 श्रुतसन्नाये च शेषज्ञानसंभवात् आदाथेव मतिश्रुतोपन्यासाः, मतिज्ञानस्य पूर्वं किमिति चेत्, उच्यते, मतिपूर्वकत्वात्
 श्रुतस्येति, मतिपूर्वकत्व चास्य “श्रुतं मतिपूर्वम्” (० ध्यनेकद्वन्द्वशेदन् श्रुतत्वार्थे अ० १ सू० २०) इति वचनात्, तत्र
 प्रोयो मतिश्रुतपूर्वकत्वात्प्रत्यक्षत्वसाधर्म्याच्च ज्ञानत्रयोपन्यास इति, तत्रापि कालविपर्ययादिसाम्यान्मतिश्रुतोपन्यासा-
 नन्तरमेवाथेरोपन्यास इति, तदनन्तरं च छास्रस्थिकादिसाधर्म्यान्मनःपर्यायज्ञानस्य, तदनन्तरं भाषयुनित्वाभ्यादि-
 साधर्म्यात्सर्वोत्तमत्वाच्च केवलस्येति गार्थार्थः ॥ १ ॥

साम्प्रत 'यथोदेशं निर्देशः' इति न्यायाद् ज्ञानपञ्चकादाबुद्धिदस्य आभिनिवोधिकज्ञानस्य स्वरूपमभिधीयते—तच्चाभि-

१ न शेषज्ञानानामित्थं १ नस्तादीनामपि तेषु स्वरूपनिरूपणात् २ संक्षेपविषयरूपत्वात् ३ भाषयुतस्य ५ भिन्यापटेविक्रानायासो न ग्राह्य
 मतिश्रुते स्त इति ग्राह्य इति । ६ ज्ञानत्रयोपन्यासे ७ छास्रादिग्रहः ८ दुःखभावउत्पन्नत्वादिः ९ विपर्ययाभाषयुतत्वादिः † भाषोपपत्ते ।

निबोधिकज्ञानं द्विधा, श्रुतनिश्चितमश्रुतनिश्चितं च, यत्पूर्वमेव कृतश्रुतोपकारं इदानीं पुनस्तदनपेक्षमेवानुप्रवर्त्तते तद्-
 अवग्रहादिलक्षणं श्रुतनिश्चितमिति । यत्पुनः पूर्वं तदर्दपरिकर्मितमतेः क्षयोपशमपटीयस्त्वात् औत्पत्तिक्यादिलक्षणं उपजा-
 यते तदश्रुतनिश्चितमिति । आह—“तिवगसुत्तथ्यगहियपेयाल” इति वचनात् तत्रापि किञ्चित् श्रुतोपकारादेव जायते,
 तत्कथमश्रुतनिश्चितमिति, उच्यते, अवग्रहादीनां श्रुतनिश्चिताभिधानाद् औत्पत्तिक्यादिचतुष्टयेऽपिच अवग्रहादिसम्भा-
 वात् यथायोगमश्रुतनिश्चितत्वमवसेयं, न तु सर्वमेवेति, अयमत्र भावार्थः—श्रुतकृतोपकारनिरपेक्षं यदौत्पत्तिक्यादि तद-
 श्रुतनिश्चितं, प्रातिभिमितिहृदयं, वैनयिकीं विहायेत्यर्थः, बुद्धिसाम्याच्च तस्या अपि निर्युक्तौ उपन्यासोऽविरुद्ध इत्यलं
 प्रसङ्गेन । तत्र श्रुतनिश्चितमतिज्ञानस्वरूपप्रदर्शनायाह—

उगग्रह ईहाऽवाओ य धारणा एव हुंति चत्तारि । आभिणिबोहियनाणस्स भयवत्थू समासेण ॥ २ ॥
 व्याख्या—तत्र सामान्यार्थस्याशेषविशेषनिरपेक्षानिर्देश्यस्य रूपादेरवग्रहणं अवग्रहः, तदर्थविशेषालोचनं ईहा, तथा
 प्रक्रान्तार्थविशेषनिश्चयोऽवायः, चशब्दः पृथक् पृथक् अवग्रहादिस्वरूपस्वातन्त्र्यप्रदर्शनार्थः, अवग्रहादीनां ईहादयः

१ औत्पत्तिक्यादिविषयकवस्तुसम्बन्धिपरिकर्म न श्रुतकृतमिति । २ परिकर्म विना. ३ “प्रज्ञा नवनयोद्धेलवाल्लिनी प्रतिभा मत्ता ” सेव प्रातिभं,
 न ल्यत्र श्रुतकेवलातिरिक्तं सामर्थ्ययोगजन्यं प्रातिभम्. ४ सकृच्छ्रुतनिश्चितत्वात् त्यागः, बाहुल्यापेक्षया तदगनुसरणं ल्यश्रुतनिश्चितत्वं, यद्वा पूर्वमसिद्धितशाखार्थ-
 स्याश्रुतनिश्चितत्वं वैनयिकी त्वन्यथेति हानं, विमर्शप्राधान्याच्च बुद्धिचतुष्टयान्तर्भावः + श्रुतकृतो०

पर्याया न भवन्तीत्युक्तं भवति, अवगतार्थविशेषघरणं धारणा, एवकारः क्रमप्रदर्शनार्थः, 'एवं' अनेनैव क्रमेण भवन्ति, चाचारि, आभिनयोधिकज्ञानस्य भिद्यन्त इति भेदा विकल्पा अत्रा इत्यनर्थान्तरं, त एव यस्तूनि भेदवस्तूनि, कथम् ? यतो नानपटुहीतमीदृते, न चानीहितमवगम्यते, न चानयगतं धार्यत इति । अथवा काका नीयते—एवं भवन्ति चत्वार्याभिनिबोधिकज्ञानस्य भेदवस्तूनि १, 'समासेन' संक्षेपेण अविशिष्टावप्रहादिभावस्वरूपापेक्षया, न तु चिस्तरत इति, यिस्तरतोऽष्टाविंशतिभेदभिन्नावाप्तस्यैति गार्थार्थः ॥२॥ इदानीमनन्तरोपन्यस्तानामयप्रहादीनां स्वरूपप्रतिपिपादयिपयेदमाह—

अर्थाणं ओगहर्णमि वगगहो तद् विधारणे ईहा । ववसायंमि अवाओ घरणंमि ऽय धारणं विंति ॥ ३ ॥

व्याख्या—सत्र अर्थन्ते इत्यर्थोः, अर्थन्ते गम्यन्ते परिच्छिद्यन्त इतियावत्, ते च रूपादयः, तेषां अर्थाना, प्रथमं दर्शनानन्तरं ग्रहणं अयग्रहणं † अयग्रहं सुवत इतियोगः । आह—रस्तुनः सामान्यविशेषात्मकतयाऽविविशिष्टत्वात् किमिति प्रथम दर्शनं न ज्ञानमिति, उच्यते, तस्य प्रवलावरणत्वात्, दर्शनस्य चाल्पावरणत्वादिति । स च द्विधा—व्यञ्जनावग्रहोऽर्थायग्रहश्च, सत्र व्यञ्जनावग्रहपूर्वकत्वादर्थायग्रहस्य प्रथमं व्यञ्जनावग्रहः प्रतिपाद्यत इति । तत्र व्यञ्जनावग्रह इति कः शब्दार्थः ? उच्यते, व्यज्यतेऽनेनार्थः प्रदोषेनेव घट इति व्यञ्जन, तच्च उपकरणेन्द्रियं शब्दादिपरिणतद्रव्यसंघातो वा, ततश्च व्यञ्जनेन उपकरणेन्द्रियेण शब्दादिपरिणतद्रव्याणां च व्यञ्जनानां अवग्रहो

१ (आकारं ओगाहर्णं, उक्ताह तद् विधाकण ईहं । ववसायं च अवायं, घरणं पुण धारणं मिति ॥ ३ ॥) * क्रमदर्शनार्थः † घरणं पुण ‡ प्रहण अयग्रह

तस्य नयनमनोवर्जोन्द्रियसंभयात्, अर्थाधिग्रहस्तु पोढा, तस्य सर्वेन्द्रियसंभयात् । एषमीहादयोऽपि प्रत्येक पदप्रकारा
 प्येति । एवं सकलिताः सर्वे एव अर्थाधिगतिसंभेदा अयगन्तव्या इति । अन्ये त्वेवं पठन्ति—‘अर्थाणं वृग्गहर्णमि
 ऽवृग्गहो’ तत्र अर्थानामवग्रहणे सति अयग्रहो नाम सतिभेद इत्येवं हुवते, एवं ईहादिव्यपि योग्यं, भावार्थस्तु पूर्वव-
 दिति । अथवा प्राकृतशैल्या ‘अर्थवशाद्विभक्तिपरिणाम’ इति यथाऽऽचाराङ्गे—“अगणिं च खलु पुढा एगे संघायमाव-
 जति” इत्यत्र अग्निना च सृष्टाः, अथवा सृष्टशब्दः पतितवाची, ततश्चायमर्थः—अग्नी च पतिता ‘एके’ शलभादयः
 ‘सघातमापद्यन्ते’ अन्योऽन्यगात्रसंकोचमासादयन्तीत्यर्थः, तस्माद् अग्निसमारम्भोऽनेकसस्यव्यापत्तिहेतुः इत्यतो न कार्यः
 इत्यादिविचारे द्वितीया तृतीयार्थे सप्तम्यर्थे च व्याख्यातेति । एवमत्रापि सप्तमी प्रथमार्थे द्रष्टव्येति गार्थार्थः ॥ ३ ॥
 इदानीमभिहितस्वरूपाणामग्रहादीनां कालप्रमाणमभिधित्सुराह—

‘वृग्गह इक्षं समय ईहावाया ऽसुष्टुसमक तु । कालमसखं खलं च धारणा होह णायया ॥ ४ ॥
 व्याख्या—तत्र अभिहितलक्षणोऽर्थाधिग्रहो ज्येष्ठो नैश्चयिकः, स खलु एकं समय भवतीति सयन्ध’, तत्र कालः

१ गोहृन्त्रियस्यापि ग्रहस्तुपलक्षणात्, अन्यथा न सुभेदात् पद, इन्द्रियत्वं धामिमेतन्न तस्याम्यन्तरिर्दुलम्बितत्वात् २ ज्ञापतेऽनेन भावाराह-
 व्याख्या भीमतां काकाशालनीति ३ अर्थावग्रहो द्विधा जयन्व सकृदग्र, भावो नैश्चयिक एवेत्यः सान्वयहासिक इति जयन्वो नैश्चयिक इति प्रोक्तः, व्याख्या
 नतो विचोक्तमिति चिने हि संदेहात्लक्षणमिति न्यायात् ‘एवेत्यर्थः, सखं ऽ वृग्गहो (नि० ३) ऽ सुष्टुसमक तु (वृ०)

परमनिकृष्टः समयोऽभिधीयते, स च प्रवचनप्रतिपादितोत्पलपत्रशतव्यतिभेदोदाहरणाद् जैरत्पट्टशाटिकापाटनदृष्टान्ताच्च अवसेयः, तथा सांव्यवहारिकार्थावग्रहव्यञ्जनावग्रहौ तु पृथक् पृथक् अन्तमुहूर्त्तमात्रं कालं भवत इति † विज्ञातव्यौ । ईहा चावायश्च ईहावायौ, प्राकृतशैल्या बहुवचनं, उक्तं च-‘दुष्ययणे बहुवयणं छष्टीविहत्तीए † भण्णइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया, णमोऽत्थु देवाहिदेवाणं ॥१॥’ तावीहावायौ मुहूर्त्तार्धं ज्ञातव्यौ भवतः, तत्र मुहूर्त्तशब्देन घटिकाद्वयपरिमाणः कालोऽभिधीयते, तस्यार्धं तु मुहूर्त्तार्धं, तुशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?-व्यवहारापेक्षया एतद् मुहूर्त्तार्धमुक्तं, तत्त्व-तस्तु अन्तमुहूर्त्तमवसेयमिति । अन्ये त्वेवं पठन्ति ‘मुहुत्तमन्तं तु’ मुहूर्त्तान्तस्तु द्वे पदे, अयमर्थः—अन्तर्मध्यकरणे, तुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, एतदुक्तं भवति—ईहावायौ मुहूर्त्तान्तः, भिन्नं मुहूर्त्तं ज्ञातव्यौ भवतः, अन्तमुहूर्त्तमेवेत्यर्थः । कलनं कालः तं कालं, न विद्यते संख्या इयन्तः पक्षमासत्वयनसंवत्सरादय इत्येवंभूता यस्यासावसंख्यः, पल्योपमा-दिलक्षणा इत्यर्थः, तं कालमसंख्यं, तथा संख्यायत इति संख्यः, इयन्तः पक्षमासत्वयनादय इत्येवं संख्याप्रमित इत्यर्थः, तं संख्यं च, चशब्दात् अन्तमुहूर्त्तं च, धारणा अभिहितलक्षणा भवति ज्ञातव्या, अयमत्र भावार्थः—अवायोत्तरकालं अविच्युतिरूपा—अन्तमुहूर्त्तं भवति, एवं स्मृतिरूपाऽपि, वासनारूपा तु तदावरणक्षयोपशमाख्या स्मृतिधारणाया वीज-भूता संख्येयवर्षायुषां सत्त्वानां संख्येयं कालं असंख्येयवर्षायुषां पल्योपमादिजीविनां चासंख्येयमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥

१ भाष्यकारादिव्याख्यानात्. २ बहुवचनं द्विवचने पष्ठीविभक्तौ भण्यते चतुर्थी । यथा हस्तौ तथा पादौ नमोऽस्तु देवाधिदेवेभ्यः. ३ “अद्भालो-गुक्कोसे” इत्यादिवचनादुपवर्त्तनासंभवात्तद्द्रष्टितानामसंख्येययुषामितिदर्शनाय पल्योपमेत्यादि. *जीर्यत्. ४ ५ बहुवयणेण दुवयण १-२-३-४ † भण्णए ५-६ † ज्ञातव्यौ १-२-३-४ ५

इत्थमवग्रहादीना स्वरूपमभिधाय इदानीं श्रोत्रेन्द्रियादीना प्राप्ताप्राप्तविषयता प्रतिपिपादयित्पुराह—
पुष्टं सुणेइ सधं रूपं पुण पासई अपुष्टं तु । गंधं रसं च फासं च बद्धपुष्टं वियागरे ॥ ५ ॥

व्याख्या—आह—ननु व्यञ्जनावग्रहानिरूपणाद्वारेण श्रोत्रेन्द्रियादीना प्राप्ताप्राप्तविषयता प्रतिपिपादितैव, किमर्थं पुन-
रयं प्रयास इति, उच्यते, तत्र प्रक्रान्तगाथा व्याख्यानद्वारेण प्रतिपिपादिता, साम्प्रतं तु सूत्रतः प्रतिपाद्यत इत्यदोषः ।
तत्र 'सृष्टं' इत्यालिङ्गितं, तनी रेणुवत्, शृणोति गृह्णाति उपलभत इति पर्याया, कम् ।—शब्दयतेऽनेनेति शब्दः तं शब्द-
प्रायोग्यं द्रव्यसंघातं, इदमत्र हृदयम्—तस्य सूक्ष्मत्वात् भावुकत्वात् प्रचुरद्भन्वरूपत्वात् श्रोत्रेन्द्रियस्य चान्येन्द्रियगणा-
त्प्रायः पटुतरत्वात् सृष्टमात्रमेव शब्दद्भन्वनिवहं गृह्णाति । रुच्यत इति रूपं तद्रूपं पुनः, पश्यति गृह्णाति उपलभत इत्ये-
कोऽर्थः, असृष्टमनालिङ्गितं गन्धादिवन्न संयद्धमित्यर्थः, तुशब्दस्त्वैयकारार्थः, स चावधारणे, रूपं पुनः पश्यति असृष्ट-
मेव, चक्षुषः अप्राप्तकारित्वादिति भावार्थः, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—असृष्टमपि योग्यवेद्यावस्थितं, न
पुनरयोग्यवेद्यावस्थितं अमरलोकादि । गन्ध्यते घ्रायत इति गन्धस्तं, रस्यत इति रसस्तं च, सृश्यत इति स्पर्शस्तं च, च-
शब्दौ पूरणार्थी, 'यद्धसृष्टं' इति यद्धमाश्लिष्टं नैवशराये तोयवदात्मप्रदेशैरात्मीकृतमित्यर्थः, सृष्टं पूर्यचत्, प्राकृतशैल्या
चेत्यमुपन्यासो 'यद्धपुष्टं' ति, अर्थतस्तु सृष्ट च यद्धं च सृष्टवद्धं । आह—यद्धं गन्धादि तत् सृष्टं भवत्येव, असृष्टस्य

१ चतुर्भंगवोरसस्यपि व्यञ्जनावग्रहप्रदेशयोग्यत्वात्पुष्टमेव पटुतरतेति प्राय इति २ सप्तार्धमात्रे यन्धामावसात्सर्वेऽपि सृष्टरूपार्थमेतत्, प्राणादीन्द्रियेभ्यो

विपुणतास्त्वामाय वा * माष्टीदत्त १-२-१-४

बन्धायोगात्, ततश्च स्पृष्टशब्दोच्चारणं गतार्थत्वादनर्थकमिति, उच्यते, सर्वश्रोतृसाधारणत्वाच्छारम्भस्यायमदोष इति । त्रिप्रकाराश्च श्रोतारो भवन्ति—केचिद् उद्घातितज्ञाः, तथाऽन्ये प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र प्रपञ्चितज्ञानां अनुग्रहाय गम्यमानस्याप्यभिधानमदोषार्थैव, अथवा विशेषणसमासाङ्गीकरणाददोषः, स्पृष्टं च तद्वृद्धं च स्पृष्टवृद्धं, तत्र स्पृष्टं गन्धादि विशेष्यं, वृद्धमिति च विशेषणं । आह—एवमपि स्पृष्टग्रहणमतिरिच्यते, यस्माद्यद्वृद्धं न तत्स्पृष्टत्वव्यभिचारि, उभयपदव्यभिचारे च विशेषणविशेष्यभावो दृष्टो यथा नीलोत्पलमिति, न चेह उभयपदव्यभिचारः, अत्रोच्यते, नैष दोषः, यस्मादेकपदव्यभिचारेऽपि विशेषणविशेष्यभावो दृष्टो, यथा अब्द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, भावना-
अब् द्रव्यमेव, न द्रव्यत्वं व्यभिचारति, द्रव्यं पुनरब् चानबू ष्वेति व्यभिचारि, अथ च विशेषणविशेष्यभाव इति । प्रकृतभावार्थस्त्वयम्—आलिङ्गितानन्तरमात्मप्रदेशैरागृहीतं गन्धादि बादरत्वाद् अभानुकत्वात् अल्पद्रव्यरूपत्वात् प्राणादीनां चापटुत्वात् गृह्णाति निश्चिनोति प्राणेन्द्रियादिगण इत्येवं व्यागुणीयात् प्रतिपादयेदितियावत् ।

आह—भवतीकं योग्यदेशावस्थितमेव रूपं पश्यति, न पुनरयोग्यदेशावस्थितमिति, तत्र कियान् पुनश्चक्षुषो योग्य-
विषयः १, किंयतो वा देशादागतं श्रोत्रादि शब्दादि गृह्णातीति, उच्यते, श्रोत्रं तावच्छब्दं जघन्यतः खल्वङ्गुलासंख्येय-
मात्रादेशात्, उत्कृष्टतस्तु द्वादशभ्यो योजनेभ्य इति, चक्षुरिन्द्रियमपि रूपं जघन्येनाङ्गुलसंख्येयभागमात्रावस्थितं
पश्यति, उत्कृष्टतस्तु योजनशतसहस्राभ्यधिकव्यवस्थितं इति, प्राणरसनस्पर्शनानि तु जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागमात्रा-

१ श्रोत्रापेक्षयाऽपि २ पुनःशब्देन विशेषितेऽस्पृष्टत्वे या भणितिसादपेक्षया प्राग् प्रसः, समप्रगाथापेक्षया विषयक्षेत्रपरिमाणज्ञानार्थश्च द्वितीय इति.
* वा. † वेति.

इशादागत गन्यादिक गृह्णन्ति, उत्कृष्टतस्तु नवम्यो योजनेभ्य इति । आत्माहुलनिष्पन्नं चेह योजनं ग्राह्यमिति । आह-उक्त-
 प्रमाणं विषयमुल्लङ्घ्य कस्माच्चक्षुरादीनि रूपादिकमर्थं न गृह्णन्तीति, उच्यते, सामर्थ्याभावात्, द्वादशम्यो नयम्यश्च योज-
 नेभ्यः परतः समागताना शब्दादिद्रव्याणा तथाविधपरिणामाभावाच्च, मनसस्तु न क्षेत्रतो विषयपरिमाणमस्ति, पुद्गलमात्र-
 निबन्धनभावात्, इह यत् पुद्गलमात्रनिबन्धनियतं न भवति, न तस्य विषयपरिमाणमस्ति, यथा केवलज्ञानस्य, यस्य च
 विषयपरिमाणमस्ति, तत्पुद्गलमात्रनिबन्धनियत दृष्टं, यथाऽवधिज्ञान मनःपर्यायज्ञानं वेति गाथासमासार्थः ॥

साम्प्रतं यदुक्तमासीत् यथा “नयनमनसोरमातकारित्वं ‘पुष्टं सुणेइ सद्’ इत्यत्र यक्ष्यामः, तदुच्यते, नयन योग्यदे-
 श्वास्थिताप्राप्तविषयपरिच्छेदक, प्राप्तिनिबन्धनतत्कृतानुग्रहोपघातशून्यत्वात्, मनोवत्, स्वर्शनेन्द्रियं विपक्ष इति ।
 आह—जलधृतयनस्पत्यालोकनेष्वनुग्रहसम्भावात् सूर्याद्यालोकनेषु चोपघातसम्भावात् असिद्धो हेतुः, मनसोऽपि प्राप्तवि-
 षयपरिच्छेदकत्वात्साध्यविकलो दृष्टान्तः, तथा च लोके षकारो भवन्ति—“अमुत्र मे गतं मनः” इति, अत्रोच्यते, प्राप्ति-
 निबन्धनाख्यहेतुविशेषणार्थनिराकृतत्वाद् अस्याधेषस्येत्यदोषः । किं च-यदि हि प्राप्तिनिबन्धनौ विषयकृतायनुग्रहोपघा-
 ती स्याता, पर्यं तर्हि अग्निशूलजलाद्यालोकनेषु दाहभेदकृदादयः स्युरिति । किं च—प्राप्तविषयपरिच्छेदकत्वे सति
 अक्षिअज्ञानमलशलाकादिकमपि गृह्णीयात् । आह—नायना मरीचयो निर्गल्य तमर्थं गृह्णन्ति, तर्तश्च तेषा तैजसत्वात्

१ सर्वेन्द्रियवैश्या २ प्राप्यकारीन्द्रियवत्पुण्यवैश्या ३ क्षेत्रेति ४ विषयेति ५ विपकृष्टे कश्चिद्विशिष्टिरस्यमाने खले इति ६ भवगमरीचीनामेव
 निर्गमान् चक्षुषप्राप्तिर्णामात्, * निष-धन १-२-३-४ + निबन्धन १-२-३-४ + जलशूला † हेतुभेदा

सूक्ष्मत्वाच्चानलादिसंपर्के सत्यपि दाहाद्यभाव इति, अत्रोच्यते; प्राक् प्रतिज्ञातयोरनुग्रहोपघातयोरप्यभावप्रसङ्गाद् अयुक्तमे-
 तत्, तदस्तित्वस्य उपपत्त्या ग्रहीतुमशक्यत्वाच्च । व्यवहितार्थानुपलब्ध्या तदस्तित्वावसाय इति चेत्, न, तत्रापि तदुपलब्धौ
 क्षयोपशमाभावात् व्यवहितार्थानुपलब्धिसिद्धेः, आगममात्रमेवैतत् इति चेत्, न, युक्तिरप्यस्ति, आवरणाभावेऽपि परमा-
 ण्वादौ दर्शनाभावः, स च तद्विधक्षयोपशमकृतः, यच्चोक्तं—‘साध्यविकलो दृष्टान्त’ इति, तदप्ययुक्तं, ज्ञेयमनसोः संपर्काभा-
 वात्, अन्यथा हि सलिलकूर्पूरादिविन्तनादनुगृह्येत, वह्निशस्त्रादिविन्तनाच्चोपहन्येत, न चानुगृह्यते उपहन्यते वेति ।
 आह—मनसोऽनिष्टविषयचिन्तनातिशोकात् दौर्बल्यं आर्त्तध्यानादुरोऽभिघातश्च उपलभ्यते, तथेष्टविषयचिन्तनात्प्रमोदः,
 तस्मात्प्रासकारिता तस्येति, एतदप्ययुक्तं, द्रव्यमनसा अनिष्टेष्टपुद्गलोपचयलक्षणेन सकर्मकस्य जन्तोरनिष्टेष्टाहारेणेवो-
 पघातानुग्रहकरणात्कथं प्राप्सविषयतेति । किं च—द्रव्यमनो वा वहिः निर्ःस्सरेत्, मनःपरिणामपरिणतं जीवाख्यं भाव-
 मनो वा ? , न तावद्भावमनः, तस्य शरीरमात्रत्वात्, सर्वगतत्वे च नित्यत्वात् बन्धमोक्षाद्यभावप्रसङ्गः । अथ द्रव्यमनः,
 तदप्ययुक्तं, यस्मान्निर्गतमपि सत् अकिञ्चित्करं तत्, अज्ञत्वात्, उपलवत् । आह—करणत्वाद्द्रव्यमनसस्तेन प्रदीपेनेव
 प्रकाशितमर्थमात्मा गृह्णातीत्युच्यते, न, यस्मात् शरीरस्थैवनेन जानीते, न वहिर्गतेन, अन्तःकरणत्वात्, ॥ इह यदात्म-

१ सुवर्णादीनां भेदादिभावात् तेजसत्वेऽपि आह—सूक्ष्मत्वाच्चेति. २ शूलजलादिः. ३ प्राप्तिनिवन्धनेत्यादिदेतोरसिद्धतोद्भावेने. ४ नायनमरीचीनां.
 ५ अयुक्तमेतदिति संदृक्कः ६ शरीरप्रमाणत्वात् विहाय तत्र तदवस्थानमित्यर्थः. ७ आकाशादिवत्. ८ यमनियमोच्छेदप्रसङ्गः. ९ द्रव्यमनसा. * त्रमेतत् ४.
 † वेति. † अति० १-२-३. अर्त्ति० ४. ‡ प्राप्ति० ५-६. § श्रेत् ५-६. ॥ नास्तीदम् ५-६.

नोऽन्त करणं स तेन शरीरस्थेनैव वृषलभते, यथा स्पर्शनेन, प्रदीपस्तु नान्तःकरणमालम्बनः, तस्माद् दृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
योर्ध्वपम्यमित्यलं विस्तरेण, प्रकृतं प्रस्तुम इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

किं च प्रकृत !, स्पृष्टं शृणोति शब्दमित्यादि, अत्र किं शब्दप्रयोगोत्सृष्टान्येव केवलानि शब्दद्रव्याणि गृह्णाति ? उत
अन्यान्येव तद्भाषितानि ? आहोस्विन्मिश्राणि इति चोदकाभिप्रायमाशङ्क्य, न तावत्केवलानि, तेषा वासकत्वात्,
तद्योग्यद्रव्याकुलत्वाच्च लोकस्य, किन्तु मिश्राणि तद्भाषितानि वा गृह्णाति इत्यमुर्थमभिधित्सुराह—

भासासमसेवीओ, संधं जं सुणह मीसयं सुणहं । वीसेवी पुण संधं, सुणेह नियमा पराघाप ॥ ६ ॥
व्याख्या—भाष्यत इति भाषा, वक्रा शब्दतयोत्सृज्यमाना द्रव्यसंहतिरित्यर्थ, तस्या समश्रेणयो भाषासमश्रेणय,
समग्रहणं विश्रेणिष्युदासार्थ, इह श्रेणय. क्षेत्रप्रदेशपङ्क्तयोऽभिधीयन्ते, ताश्च सर्वस्यैव भाषमाणस्य पदसु दिक्षु विद्यन्ते,
यासृष्टया सती भाषाऽऽद्यसमय एव लोकान्तमनुधावतीति, ता इतो भाषासमश्रेणीतः, इतो गतः प्राप्तः स्थित इत्यनयो-
न्तरम्, एतदुक्तं भवति—भाषासमश्रेणिव्यवस्थित इति । शब्दतेऽनेनेति शब्द.—भाषालेन परिणतः पुद्गलराशिसु शब्द
'यं' पुरुषाश्चादिसंधिघनं शृणोति गृह्णात्युपलभत इति पर्यायाः, यत्तदोर्नित्यसंबन्धात्त मिश्र शृणोति, एतदुक्त
भवति—न्युत्सृष्टद्रव्यभाषितापान्तरालस्थशब्दद्रव्यमिश्रमिति । विश्रेणि पुनः इत इति वर्चते, ततश्चायमर्थो भव-
ति—विश्रेणिव्यवस्थितः पुनः श्रोता 'शब्दं' इति, पुनः शब्दग्रहण पराघातवासितद्रव्याणामपि तथाविधशब्दपरिणाम-

ख्यापनार्थं, शृणोति 'नियमात्' नियमेन पराघाते सति यानि शब्दद्रव्याणि उत्सृष्टाभिघातवासितानि तान्येव, न पुनरुत्सृष्टानीति भावार्थः । कुतः ?—तेषामनुश्रेणिगमनात् प्रतीघाताभावाच्च, अथवा विश्रेणिस्थित एव विश्रेणिरभिधीयते, पदेऽपि पदावयवप्रयोगदर्शनात् 'भीमसेनः सेनः सत्यभामा भामा' इतिगार्थार्थः ॥ ६ ॥ केन पुनर्योगेन एषां वाग्द्रव्याणां ग्रहणमुत्सर्गो वा कथं वेत्येतदाशङ्क्य गुरुराह—

॥ ७ ॥

गिणहइ य काइएणं, निस्सरइ तह वाइएण जोएणं । एगन्तरं च गिणहइ, णिसिरइ एगंतरं चेव ॥ ७ ॥
 व्याख्या—तत्र कायेन निर्वृत्तः कायिकः तेन कायिकेन योगेन, योगो व्यापारः कर्म क्रियेत्यनर्थान्तरं, सर्व एव हि वक्ता कायक्रियया शब्दद्रव्याणि गृह्णाति, चशब्दस्त्वेवकारार्थः, स चाप्यवधारणे, तस्य च व्यवहितः संबन्धः, गृह्णाति कायिकेनैव, निसृजत्युत्सृजति मुञ्चतीति पर्यायाः, तथेत्यानन्तर्यार्थः, उक्तिर्वाक् वाचा निर्वृत्तो वाचिकस्तेन वाचिकेन योगेन । कथं गृह्णाति निसृजतीति वा ? किमनुसम्यं उत अन्यथेत्याशङ्कासभवे सति शिष्यानुग्रहार्थमाह—एकान्तरमेव गृह्णाति, निसृजति एकान्तरं चैव, अयमत्र भावार्थः—प्रतिसम्यं गृह्णाति मुञ्चति चेति, कथम् ? यथा ग्रामादन्यो ग्रामो ग्रामान्तरं, पुरुपाद्वा पुरुषोऽनन्तरोऽपि सन्निति, एवमेकैकस्मात्समयाद् एकैक एव एकान्तरोऽनन्तरसमय एवेत्यर्थः । अयं गाथासमुदायार्थः । अत्र कश्चिदाह—ननु कायिकेनैव गृह्णातीत्येतद् युक्तं, तस्यात्मव्यापाररूपत्वात्, निसृजति तु कथं वाचिकेन ? को

पुरुपाद्वा पुरुषोऽनन्तरोऽपि सन्निति, एवमेकैकस्मात्समयाद् एकैक एव एकान्तरोऽनन्तरसमय एवेत्यर्थः । अयं गाथासमुदायार्थः । अत्र कश्चिदाह—ननु कायिकेनैव गृह्णातीत्येतद् युक्तं, तस्यात्मव्यापाररूपत्वात्, निसृजति तु कथं वाचिकेन ? को

१ 'ते लुघा' इति सूत्रेण पूर्वस्योत्तरस्य वा लोपात् पदावयवप्रयोगेण सम्पूर्णपदोपस्थित्या तदयवबोधः, एतं च समन्वयस्थल पदवयव न तु व्यवस्थले.

ग्राह्य वाग्योग इति । किं वाग्ये व्यापारापक्षा आहोश्चित् तद्विसर्गहेतुः कायसंरम्भ इति ? यदि पूर्वो विकल्पः, स खल्व-
 युक्तः, तस्या योगत्याज्यपक्षेः, तथा च न वाक्येवला जीयव्यापारः, तस्याः पुद्गलमात्रपरिणामरूपत्वात्, रसादिवत्, योगश्चात्मन
 शरीरवतो व्यापार इति, न च तथा भाषया निरुच्यते, किन्तु सेव निरुच्यत इत्युक्तं, अथ द्वितीयः पक्षः, तत स काय-
 व्यापार एवेतिहेतुया काचिकेनैव निरुजतीत्यापन्नं, अनिष्टं चैतत् इति, अत्रोच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह तनु-
 योगविशेष एव वाग्योगो मनोयोगश्चेति, कायव्यापारश्चून्यस्य सिद्धयत् तदभावप्रसङ्गात्, ततश्चात्मनः शरीरव्यापारे सति
 धेर्न शब्दद्रव्योपादानं करोति स कायिकः, येन तु कायसंरम्भेण तान्येय मुञ्चति स वाचिक इति, तथा येन मनोद्र-
 व्यणि मन्यते स मानस इति, कायव्यापार एवाय व्यवहारार्थं त्रिधा विभक्त इत्यतोऽदोषः । तथा एकान्तरं च गृह्णाति,
 निरुजत्येकान्तरं चैव इत्यत्र केचिदैककथयवहित एकान्तरमिति मन्यन्ते, तेषां च विच्छिन्नरसावलीकल्पो ध्वनिरापद्यते,
 सूत्रधरोपशब्ध, यत उक्तं--“अणुसमयमविरहिय निरन्तर गिण्हइ” सि । आह-यत्पुनरिदमुक्तं “संतरं निसरति, नो निरंतरं,
 एतेणं समपण गिण्हति, एतेण गिसरती”त्यादि, तत्कथ नीयेते ?, उच्यते, इह ग्रहणापेक्षया निसर्गः सान्तरोऽभिहितः,
 एतदुक्तं भवति--यथा आदिसमयादारम्य प्रतिसमयं ग्रहणं, नैवं निसर्गं इति, यस्मादाद्यसमये नास्तीति, ग्रहणमपि
 निसर्गपेक्षया सान्तरमापद्यत इति चेत्, न, सर्वं स्वतन्त्रत्वात्, निसर्गस्य च ग्रहणपरतन्त्रत्वात्, यतो नागृहीतं निरु-

१ शब्दद्रव्यसंहरित्वा भाषा २ इतिहेतोः ३ व्यापारविशेषेण ४ समयस्य सुसमतन्त्रेण आह-सूत्रेत्यादि ५ व्याख्यायत इत्यर्थे, अथव्याख्यानेन
 विरुद्धतन्त्रत्वात् ६ पूर्वमगृहीतत्वात् गृहीतानां च द्वितीयसमये निसर्गात्, ७ गृहीतानां विना निसर्गं ग्रहणाभावात् सान्तरता यथा तथा विसर्गने एव
 ग्रहणाग्रहणस्यापि सागरतेत्यर्थे ८ ग्रहणस्य-पुनसमयेऽनिसर्गेऽपि ग्रहणावित्यर्थे, निसर्गं नु गृहीतानामेवेति तस्य परतन्त्रत्व

ज्यत इति, अतः पूर्वपूर्वग्रहणसमयापेक्षया सान्तरव्यपदेश इति । तथा एकेन समयेन गृह्णाति एकेन निसृजति, किमुक्तं भवति ?—ग्रहणसमयानन्तरेण सर्वाण्येव तत्समयगृहीतानि निसृजतीति । अथवा एकसमयेन गृह्णात्येव, आद्येन, न निसृजति, तथा एकेन निसृजत्येव, चरमेण, न गृह्णाति, अपान्तरालसमयेषु तु ग्रहणनिसर्गवर्धगन्थौ इत्यतोऽविरोध इति । आह—ग्रहणनिसर्गप्रयत्नौ आत्मनः परस्परविरोधिनौ एकस्मिन्समये कथं स्यातामिति, अत्रोच्यते, नायं दोषः, एकसमये कर्मादान्निसर्गक्रियावत् तथोत्पादव्ययक्रियावत् तथाऽङ्गुल्याकाशदेशसंयोगविभागक्रियावच्च क्रियाद्वय-स्वभावोपपत्तेरिति गाथार्थः ॥ ७ ॥

यदुक्तं—'गृह्णाति काधिकेन' इत्यादि, तत्र काधिको योगः पञ्चप्रकारः, औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणभेदभिन्न-त्वात्तस्य, ततश्च किं पञ्चप्रकारेणापि काधिकेन गृह्णाति आहोस्विदन्यथा इत्याशङ्कसंभवे सति तदपनोदायेदमाह—
तिविहंसि सरीरंमि, जीवपएसा ह्वन्ति जीवस्स । जेहि उ गिण्हइ गहणं, तो भासइ भासओ भासं ॥ ८ ॥
व्याख्या—'त्रिविधे' त्रिप्रकारे, शरीरत इति शरीरं तस्मिन्, औदारिकादीनामन्यतम इत्यर्थः, जीवतीति जीवः तस्य प्रदेशाः जीवप्रदेशाः, भवन्ति, एतावद्युच्यमाने 'भिक्षोः पात्रं' इत्यादौ पृथया भेदेऽपि दर्शनात् मा भूद् भिन्नप्रदेशत-

१ निसर्गात्, २ समयेन, ३ प्राणिति, ४ अर्थापतितो ज्ञेयो, अन्यथाऽऽद्यान्तपसमग्रहणनिसर्गोत्पारणानुपपत्तेः, ५ मनोव्याप्याययोगानामात्मव्यापाररूप-त्वात्, आत्मनश्चेक्यत्वात्, एकसमये परस्परविरुद्धक्रियाकरणानुपपत्तिरित्यर्थः, ६ यावद्यन्तितं गुणस्थानं भाव्येव पन्थः कर्मणं, तद्विपाकमेवतश्च निसर्गः तेषामनु-समयं, आगमोपपत्ते च तद्विपाकविरोधो यथा तथाऽत्रापील्यर्थः, * प्रदर्शनात्.

व्याख्या—तत्र औदारिकवानौदारिकः, इहौदारिकशब्देनाभेदोपचाराद् मतुबलोपाद्धा औदारिकशरीरिणो ग्रहणमिति, एवं वैक्रियवान्वैक्रियः, आहारकवानाहारक इति । असौ औदारिकादिः, 'गृह्णाति' आदत्ते 'मुञ्चति' निसृजति च, भाष्यत इति भाषा तां भाषां, शब्दप्रायोग्यतया तद्भाषपरिणतद्रव्यसंहतिमित्यर्थः । किंविशिष्टामित्याह—सतां हिता सत्या, सन्तो मुनय-स्तदुपकारिणी सत्येति, अथवा सन्तो मूलोत्तरगुणास्तदनुपघातिनी सत्या, अथवा सन्तः पदार्था जीवादयः तद्धिता तत्प्रत्यायनफला जनपदसत्यादिभेदा सत्येति, तां सत्यां, सत्याया विपरीतरूपा क्रोधाश्रितादिभेदा मृषेति तां, तथा तदु-भयस्वभावा वस्त्वेकदेशप्रत्यायनफला उत्पन्नमिश्रादिभेदा सत्यामृषेति तां, तथा तिसृष्वप्यनधिकृता शब्दमात्रस्वभावाऽऽ-मन्त्रण्यादिभेदा असत्यामृषेति तां च, चशब्दः समुच्चयार्थः, आसां च स्वरूपमुदाहरणयुक्तानां सूत्रादवसेयमिति गाथार्थः ॥९॥

आह—'औदारिकादिः गृह्णाति मुञ्चति च भाषां' इत्युक्तं, सा हि मुक्ता उत्कृष्टतः कियत्क्षेत्रं व्याप्नोतीति, उच्यते,

१ प्रज्ञापनायाः, यतस्तत्र भाषालक्षणं पदमेकादशं "जणयय १ सम्मय २ ठयणा ३ नामे ४ स्त्वे ५ प्लुग ६ सचे य । पचहार ७ भाय ८ जोगे ९ दसमे ओचस्मसचे १० य ॥ १ ॥ फोदे १ माणे २ माया ३ लोभे ४ पेजे ५ तद्देव दोसे ६ य । हासे ७ भणु ८ य खाइय ९ उपघाइयणिरिसिया १० दस ॥ २ ॥ आसंतणी १ आणचणी २ जायणी ३ राह पुच्छणी ४ य पणवणी ५ । पचयलाणी ६ भासा, भासा इच्छाणुलोमा ७ य ॥ ३ ॥ अणभिरगहिया-भासा ८, भासा अ अभिगगामि ९ बोद्धता । संसयकरणी भासा १० वोगउ ११ अणोगया १२ चेष ॥ ४ ॥ एति सत्यासत्यासत्यासुपास्वरूपं, सत्यरुपा तु 'उपपणमीसिया १ विगयमीसिया २ उपपणविगयमीसिया ३ जीवमिसिया ४ अजीवमिसिया ५ जीवाजीवमिसिया ६ अणंतमिसिया ७ परित्तमि-सिया ८ अद्यामिसिया ९ अद्धरामीसिया १० ।

समस्तमेव लोकमिति, आह—यद्येयं 'कइ०' चिगाहा, अयं सूत्रतोऽभिचंचन्यः, अथवाऽर्थतः प्रतिपाद्यते, आह—द्वाद-
 शम्यो योजनेभ्य परतो न शृणोति शब्दं, मन्दपरिणामत्वात्तद्रव्याणामित्युक्तं, तत्र किं परतोऽपि द्रव्याणामागति
 रस्ति !, यथा च विषयार्थान्तरं नैरन्तरेण तद्वास्तवसामर्थ्यं, एवं घटिरप्यस्ति इत मेति, उच्यते, अस्ति, केषाञ्चित् कृत्स्न-
 लोकव्याप्तं, आह—यद्येयं—

कइहि समग्रहि लोगो, भासाइ निरन्तरं तु होइ कुडो । लोगस्स य कइभागो, कइभागो होइ भासाए ॥ १० ॥
 व्याख्या—'कतिभि समयैः' 'लोकः' लोक्यत इति लोकः चतुर्दशज्यात्मकः क्षेत्रलोकः परिगृह्यते, भापया निरन्त-
 रमेव भवति स्पष्टः व्याप्तः पूर्ण इत्यनर्थान्तरं, लोकस्य च कतिभागे कतिभागे भवति भापायाः !, ॥ १० ॥ अत्रोच्यते—
 चउहि समग्रहि लोगो, भासाइ निरन्तरं तु होइ कुडो । लोगस्स य चरमंते, चरमंतो होइ भासाए ॥ ११ ॥

व्याख्या—चतुर्भि समयैर्लोको भापया निरन्तरमेव भवति स्पष्टः, आह—किं सर्वधैव भापया इत विशिष्टयैवेति,
 उच्यते, विशिष्टया, कथम् ?—इह कश्चिन्मन्दप्रयत्नो वक्ता भवति, स ह्यभिमान्येव शब्दद्रव्याणि विवृजति, तानि च

१ पूर्वसूत्रे 'ओराडिवेगश्चिदे' स्थादिप्रतिपादनात्, २ 'भासात्सन्तेहीतो' इत्यादौ श्लोकेन्द्रिपरीक्षां द्वावृत्तयोऽवगादिरूपस्य विषयस्य प्रतिपादनात् वृत्तिरुक्त्वा
 ३ मन्दपरिणामलक्षणं विशेषद्वेषं कुत्वा द्रव्यगतौ प्रमा ४ द्वावृत्तयु योजनेषु ५ विषयकथनात् शब्दद्रव्याणां वास्तवत्वात् याले पूर्णत्वाच्च लोकेऽस्ति वा
 ६ श्लोकेन्द्रियाम्नाहारेभ्युत्पन्नान्नापनाय केनाश्रित्यादि ७ शब्दद्रव्याणां केषाञ्चित्तोषव्याप्तिप्रतिपत्तौ ८ य ए पश्चात्तिकायरूपो द्रव्यधैवतादिरूपो वा ९ परमाणोः
 सप्तम्येषा यथा स्वर्गना तथा नाश्लेषार्थान्तरपूर्वमेव * तत्रयैव १-३-५-५

विस्तृतानि असंख्येयात्मकत्वात् परिस्थूलत्वाच्च विभिद्यन्ते, भिद्यमानानि च संख्येयानि योजनानि गत्वा शब्दपरिणामत्यागमेव कुर्वन्ति, कश्चिच्च महाप्रयत्नः, स खलु आदाननिसर्गप्रयत्नाभ्यां भिच्चैव विसृजति, तानि च सूक्ष्मत्वाद्बहुत्वाच्च अनन्तगुणवृद्ध्या वर्धमानानि पद्मसु दिक्षु लोकान्तमाहुवन्ति, अन्यानि च तत्पराघातवासितानि वासनविशेषात् समस्तं लोकमापूरयन्ति, इह च चतुःसमयग्रहणात् त्रिपञ्चसमयग्रहणमपि प्रत्येतव्यं, तुलादिमध्यग्रहणवत्, तत्र कथं पुनस्त्रिभिः समयैः लोको भाषया निरन्तरमेव भवति स्पष्ट इति ?, उच्यते, लोकमध्यस्थवचृपुरुषनिसृष्टानि, यतस्तानि प्रथमसमय एव पद्मसु दिक्षु लोकान्तमनुधावन्ति, जीवसूक्ष्मपुद्गलयोः 'अनुश्रेणि गतिः' (तत्त्वार्थ० अ० २ सूत्र २७) इति वचनात्, द्वितीयसमये तु त एव हि पद्म दण्डाश्चतुर्दिशमैकैकशो विवर्धमानाः पद्म मन्थानो भवन्ति, तृतीयसमये तु पृथक् पृथक् तदन्तरालपूरणात् पूर्णो भवति लोक इति, एवं त्रिभिः समयैर्भाषया लोकः स्पष्टो भवति, यदा तु लोकान्तस्थितो वा भाषको वक्ति, चतसृणां दिशामन्यतमस्यां दिशि नाड्या वहिरवैस्थितस्तदा चतुर्भिः समयैरापूर्यत इति, कथम् ?, एकसमयेन अन्तर्नाडीमनुप्रविशति, त्रयोऽन्ये पूर्ववद्द्रव्याः, यदा तु विदिव्यवस्थितो वक्ति, तदा पुद्गलानामनुश्रेणिगमनात् समयद्वयेनान्तर्नाडीमनुप्रविशति, शेषसमयत्रयं पूर्ववद्द्रव्यमित्येवं पञ्चभिः समयैरापूर्यत इति । अन्ये तु जैनस-

१ असंख्येयाः स्कन्धा न तु परमाणोऽसंख्येयाः २ तीमप्रयत्नवृत्तिसृष्टद्रव्यापेक्षया। ३ ज्ञायतेऽनेन त्रसाणां गतिर्व्यवस्थितिश्च नाड्या बहिः, जन्माद्यश्च नरलोकरीत्या नराणामिव न तत्रेति चातुमीयते. ४ तथास्वाभावादेव अनुद्गलसामयभावाद्वा बहिर्नाड्या न श्रेण्यारम्भ इति. ५ व्यावहारिकी विधिपत्र, अन्यथा व्यवस्थानाभावात्. * स्थूरत्वाच्च १-३-५-६. + स्यां या १-२-३-४.

मुद्रुघातगत्या लोकापूरणमिच्छन्ति, तेषां चाद्यसमये भाषायाः स्रष्टु ऊर्ध्वाधोगमनात् शेषदिक्षु ना मिश्रशब्दश्रवणसंभवः, स्रक्त चाविशेषेण—“भासासमसेढीओ, सई ज सुणइ मीसयं सुणइ” (६) स्ति । अथ मत्—“व्याख्यानतोऽर्थप्रतिपत्तिः इति न्यायादृण्ड एव मिश्रश्रवणं भविष्यति, न शेषदिक्ष्विति, ततश्चोदोप इति, अत्रोच्यते, एवमपि त्रिभिः समयैर्लोकापूरणमापद्यते, न चतुःसमयसंभवोऽस्ति, कथम् ?—प्रथमसमयानन्तरमेव शेषदिक्षु पराधातद्रव्यसञ्जायात् द्वितीयसमय एव मन्यानसिद्धे, तृतीये च तदन्तरालापूरणात् इति । आह—जैनसमुद्रुघातयच्चतुर्भिरैवापूरणं भविष्यतीति को दोष इति, अत्रोच्यते, न, सिद्धान्तापरिज्ञानात्, इह जैनसमुद्रुघाते स्वरूपेणापूरणात्, न तत्र पराधातद्रव्यसंभवोऽस्ति, सकर्मकजीवव्यापारत्वात्तस्य, ततश्च कपाटनिर्वृत्तिरेव तत्र द्वितीयसमय इति, शब्दद्रव्याणां त्वनुश्रेणिगमनात्पराधातद्रव्यान्तरवासकस्वभावत्वाच्च द्वितीयसमय एव मन्यानपत्तिरिति, अचित्तमहास्कन्धोऽपि वैश्रसिकत्वात् पराधाताभावाच्च चतुर्भिरैव पूरयति, न चैव शब्दे इति, सर्वत्रानुश्रेणिगमनात्, इत्यलमतिविस्तरेण, गमनिकामात्रमेवैतत् प्रस्तुतमिति । यदुक्तं ‘लोकस्य च कतिभागे कतिभागो भवति भाषायाः’ इति, तत्रैवमुच्यते—‘लोकस्य च’ क्षेत्रगणितमपेक्ष्य ‘चरमान्ते’ असंख्येयभागे ‘चरमान्तः’ असंख्येयभागो भवति ‘भाषायाः’ समप्रलोकव्यापिन्या’ इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥

१ केवलिसमुद्रुघातमयोदया २ ऊर्ध्वाधोदृष्टभागस्थितश्रोतुः श्रुतेर्मिश्रशब्दस्य, चतुरङ्गुलाविभागो दृष्टवो वक्रानुसारेण ३ वास्तव्यसमय ४ समुद्रुघातस्य ५ वैश्रसिकशानायासस्य पराधात (वास्य) द्रव्याभावपरहितत्वाच्च ६ ऊर्ध्वाधोदृष्टमवगमनन्तर चतस्रसु विष्टु बहुश्रेणि गमनात् मन्यानस्यपत्तिरित्यर्थः ७ क्षेत्रस्य भाकायास्य गणित लोकापेक्षाद्वारा गणनसमस्येयरूप १ नैदृष्ट २ अवणाल ३ ना + स्वमात्राच्च ४

‘तत्त्व-भेद-पर्यायैर्व्याख्या’ इति न्यायात् तत्त्वतो भेदतश्च मतिज्ञानस्वरूपमभिधाय इदानीं नानादेशजविनेयग-
णसुखप्रतिपत्तये तत्पर्यायशब्दान् अभिधित्सुराह—

ईहा अपोह वीमंसा, मगगणा य गवेसणा । सण्णा सई मई पण्णा, सव्वं आभिणिवोहियं ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘ईह चेष्टायां’ ईहनमीहा सतामर्थानां अन्ययिनां व्यतिरेकिणां च पर्यालोचना इतियावत्, अपोहनं अपोहः
निश्चय इत्यर्थः, विमर्शनं विमर्शः ईहाया उत्तरः, प्रायः शिरःकण्डूयनादयः पुरुषधर्मा घटन्ते इति संप्रत्ययो विमर्शः, तथा
अन्वयधर्मान्वेषणा मार्गणा, चशब्दः समुच्चयार्थः, व्यतिरेकधर्मालोचना गवेषणा, तथा संज्ञानं संज्ञा, व्यञ्जनावग्रहोत्तर-
कालभावी मतिविशेष इत्यर्थः, स्मरणं स्मृतिः, पूर्वानुभूतार्थालम्बनैः प्रत्ययः, मननं मतिः—कथञ्चिदर्थपरिच्छिन्तावपि
सूक्ष्मधर्मालोचनरूपा बुद्धिरिति, तथा प्रज्ञानं प्रज्ञा—विशिष्टक्षयोपशमजन्या प्रभूतवस्तुगतयथावस्थितधर्मालोचनरूपा
मतिरित्यर्थः, सर्वमिदं ‘आभिनिवोधिकं’ मतिज्ञानमित्यर्थः, एवं किञ्चिद्भेदाद्भेदः प्रदर्शितः, तत्त्वतस्तु मतिवाचकाः सर्वे
एवैते पर्यायशब्दा इति गाथार्थः ॥ १२ ॥

तत्त्वभेदपर्यायैर्मतिज्ञानस्वरूपं व्याख्यायेदानीं नवभिरनुयोगद्वारैः पुनस्तद्रूपनिरूपणायेदमाह—

संतपंय परूवणया दव्वपमाणं च खित्त फुसणा य । कालो अ अंतरं भाग, भावे अप्पायहुं चेव ॥ १३ ॥
गई इंदिए य काए, जोए वेए कसार्य लेसाहुं । सम्मत्तनार्णदंसर्णसंजयउवओगं आहारे’ ॥ १४ ॥

१ ‘अस्थानं ओगारुणं’ (गाथा ३) “उगह ईहावाओ य” (गाथा २) भेददर्शनद्वारा भेदलक्षणाख्यानद्वारा च. + ० लम्बनप्र० २-३-४

भासंगे परिष्कृतं सुहृमे^{१००} सण्णी^{१०१} य होइ भवं चरिमे^{१०२}। आभिणियोहि अनानं, मरिगब्ध एषु ठाणेसु॥ १५॥
 व्याख्या—सच्च तत्पद च सत्पद तस्य प्ररूपणं सत्पदप्ररूपण तस्य भावः सत्पदप्ररूपणता गत्यादिभिर्द्वारैराभिनिबो-
 धिकस्य कर्तव्येति, अथवा सद्धियं पदं सत्पदं, शेषं पूर्ववत्, आह—किमसत्पदस्यापि प्ररूपणा क्रियते ? येनेदमुच्यते
 'सत्पदप्ररूपणेति,' क्रियत इत्याह खरविपाणादेरसत्पदस्यापीति, तस्मात् सद्रूपग्रहणमिति, अथवा संन्ति च तानि पदानि
 च सत्पदानि गत्यादीनि सैः प्ररूपणं सत्पदप्ररूपण मतेरिति । तथा 'द्रव्यप्रमाणं' इति जीवद्रव्यप्रमाणं वच्य, एतदुक्तं
 भवेति—एकस्मिन् समये कियन्तो मतिज्ञानं प्रतिपद्यन्त इति, सर्वे वा कियन्त इति, चः समुच्चये, 'क्षेत्रं' इति क्षेत्रं वच्य,
 कियति क्षेत्रे मतिज्ञानं संभवति, 'स्पर्शना च' वच्य, कियत् क्षेत्रं मतिज्ञानिनः स्पृशन्ति, आह—क्षेत्रस्य स्पर्शनायाश्च
 कः प्रतिविशेषः ? उच्यते, यत्रावगाहस्तत् क्षेत्रं, स्पर्शना तु तद्ब्राह्मणतोऽपि भवति, अयं विशेष इति, चशब्दः पूर्ववत्,
 कालश्च वच्यः, स्थित्यादिकालः, अन्तरं च वच्यं प्रतिपत्त्यादाविति, भागो वच्य, मतिज्ञानिनः शेषज्ञानिना कति-
 भागे वर्चन्त इति, तथा भावो वच्य, कस्मिन् भावे मतिज्ञानिन इति, अल्पवहुत्वं च वच्य, आह—भागद्वारादेवाय-
 मर्थोऽवगतः, ततश्चालमनेनेति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह मतिज्ञानिनामेव पूर्वप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकापेक्षया अल्प-

१ पूर्व हि पदस्य सत्ये अत्र तु वाच्यत्वेति न समकव्यभिचारामायेन विशेषणार्थक्ये २ असदर्थेतिपद्यस्य ३ वाच्यविचारणामकामाए ४ मतेर्गुण-
 ल्यात् जीवाभिनिबोधाच्च ५ बीजद्रव्यप्रमाणस्यप्रसङ्गिकत्वापत्तेः ६ अस्मिन्नाश्रयणाच्छेत्तसमुच्चये ७ भादिना प्रतिपत्तिकालः सुपमादि
 ८ भादिना प्रतिपद्यमानतायाः, प्राशनाशोचरोपादान्तराल प्रतिपद्यन्तराल, तच्चान्तमुद्गृह्णादिति वदयमाण, उभयोः प्रतिपद्यमानयोर्वितीय, विराहकालोऽत्र
 समपार्थिः * स्पर्शः कालः ।

बहुल्यं वक्तव्यमिति समुदायार्थः । इदानीं प्रागुपन्यस्तंगाथाद्वयेनाभिनिबोधिकस्य सत्पदरूपणाद्वारावयवार्थः प्रतिपाद्यते, कथम् ? अन्विष्यते 'आभिनिबोधिकज्ञानं किमस्ति नास्तीति,' अस्ति, यद्यस्ति क्व तत् ? तत्र 'गताविति' गतिमङ्गीकृत्या-लोच्यते, सा गतिश्चतुर्विधा-नारकतिर्यङ्नरामरभेदभिन्ना, तत्र चतुष्प्रकारायामपि गतौ आभिनिबोधिकज्ञानस्य पूर्वप्रतिपन्ना नियमतो विद्यन्ते, प्रतिपद्यमानास्तु विवक्षितकाले भाज्याः, कदाचिद्भवन्ति कदाचिन्नेति, तत्र प्रतिपद्यमाना अभिधीयन्ते ते ये तत्रैतथमतयाऽऽभिनिबोधिकं प्रतिपद्यन्ते, प्रथमसमये एव, शेषसमयेषु तु पूर्वप्रतिपन्ना एव भवन्ति १ । तथा 'इन्द्रियद्वारे' इन्द्रियाण्यङ्गीकृत्य मृग्यते, तत्र पञ्चेन्द्रियाः पूर्वप्रतिपन्नाः नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु विकल्पनीया इति, द्वित्रिचतुरिन्द्रियास्तु पूर्वप्रतिपन्नाः संभवन्ति, न तु प्रतिपद्यमानाः, एकेन्द्रियास्तु उभयविकलाः २ । तथा 'काय इति' कायमङ्गीकृत्य विचार्यते, तत्र त्रसकाये पूर्वप्रतिपन्ना नियमतो विद्यन्ते, इतरे तु भाज्याः, शेषकायेषु च पृथिव्यादिषु उभयाभाव इति ३ । तथा 'योग इति' त्रिषु योगेषु समुदितेषु पञ्चेन्द्रियवद्भव्यं, मनोरहितवागयोगेषु विकलेन्द्रियवत्, केवलकाययोगे तूभयाभाव इति* ४ । तथा 'वेद इति' त्रिष्वपि वेदेषु विवक्षितकाले पूर्वप्रतिपन्ना अवश्यमेव सन्ति, इतरे

सहो-
 १ ज्ञानादावतिदेशसुगमत्वाय तिस्रुणां सहोपन्यासः, यद्वा 'आभिनिबोध्यनानं मगिज्जइ एषु ठाणेसु' त्तिवचनात् तिस्रुणां गाथानामेकवाक्यतेति सहो-
 पन्यासः. २ द्वारगाथयोः द्वारेषु विंशती. ३ छत्रस्थारूपकोपेक्षया वेदं, सर्वज्ञानं तु निश्चिते एव प्रतिपद्यमानतेतरे. ४ विवक्षितकालेषुयोगस्थित्यपेक्षया, न त्वपूर्वावाह्यपेक्षया. ५ स्थित्यपेक्षया. ६ लब्धिपर्यासानां, करणापर्यासावस्थायां भवान्तरासादितसासादनसम्यक्त्वसम्भावसंभवात्. ७ सहचरितेषु, प्रत्येकस्याग्रे वक्ष्यमाणत्वात्. ८ विकलेषु सासादनाभ्युपगमेऽपि एकेन्द्रियेष्वनभ्युपगमात्तस्य. * नेदं ५-६.

वन्तस्तु विवक्षितकाले प्रतिपद्यमाना भवन्ति, न तु पूर्वप्रतिपन्ना इति । निश्चयनयमतं तु मतिश्रुतावधिज्ञानिनः पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमाना अपि सम्यग्दर्शनसहचरित्वात् मत्यादिलाभस्य संभवन्तीति, क्रियाकालनिष्ठा कालयोरेभेदात्, मनःपर्यायज्ञानिनस्तु पूर्वप्रतिपन्ना एव, न प्रतिपद्यमानकाः, तस्य च भावयतरेयोत्पत्तेः, केवलिनान्तूभयाभाव इति । मत्याद्यज्ञानवन्तस्तु न पूर्वप्रतिपन्ना नापि प्रतिपद्यमानकाः, प्रतिपत्तिक्रियाकाले मत्याद्यज्ञानानभावात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोश्चाभेदात्, अज्ञानभावे च प्रतिपत्तिक्रियाऽभावात् १ । इदानीं 'दर्शनद्वारं', तद्दर्शनं चतुर्विधं, चक्षुरधधिकेवलभेदभिन्नं, तत्र चक्षुर्दर्शनिनश्च, किमुक्तं भवेति ?-दर्शनलब्धिसम्पन्ना न तु दर्शनीपयोगिन इति 'सषाओ लक्ष्मीओ सागारोवओगोचउत्तस्त उपप्लब्ध' इति वचनात्, पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु विवक्षितकाले भाज्याः, अयधिदर्शनिर्नेस्तु पूर्वप्रतिपन्ना एव, न तु प्रतिपद्यमानकाः, केवलदर्शनिनस्तूभयविकला इति १० । 'संयत इति द्वारं', संयतः पूर्वप्रतिपन्नो न प्रतिपद्यमान इति ११ । 'उपयोगद्वारं' स च द्विधा-साकारोऽनाकारश्च, तत्र साकारोपयोगिनः पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु निवक्षितकाले भाज्या इति, अनाकारो-

१ विद्योपेति. २ ज्ञानज्ञानिनोर्भेदं भागिनियोविद्युत्ज्ञानवन्त इति वोपपत्. ३ साकारानाकारयोः उपयोग्योपपत्त्याभावात् क्रियित्वादि. ४ पुनरुपयोग्यवन्तः, न चारत्ताऽऽप्यु लक्षिपक्षिन्ता पूर्वपत्. ५ इष्टाकारणार्थः तद्विच्छादर प्रतिपद्यमानानां निरोधार्थः, ननु विध्यात्पत्ता अवधिर्नोन्वयत्पत्तेराय, यदा तदस्तु तद्वत्तामगदंभावात्. ६ साकारोपयोग्योपपत्त्याभावेप मतिश्रुतस्योत्पत्तेः ७ 'नहुंमि च प्राप्तमपिपु नावे' इति तिरुमन्महीट्टय. ८ ज्ञानीइम् ५-६.
+ वरपयन्ते १-२-३-५-६.

पयोगिनस्तु पूर्वप्रतिपन्ना एव न प्रतिपद्यमानकाः । १२ अधुना 'आहारकद्वार', आहारकाः पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु विकल्पनीया विवक्षितकाल इति, अनाहारकास्तु अपान्तरालगती पूर्वप्रतिपन्नाः सम्भवन्ति, न तु प्रतिपद्यमानका इति १३ । तथा 'भापक इति द्वार', तत्र भापालम्बिसपन्ना भापकाः, ते भापमाणा अभापमाणा या पूर्वप्रतिपन्ना नियमत सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु विवक्षितकाले भजनीया इति, तल्लम्बिशून्याश्चोभयविकला इति १४ । 'परीक्ष इति द्वार', तत्र परीक्षाः प्रत्येकद्वारीणि, ते पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, प्रतिपद्यमानास्तु विवक्षितकाले भाष्या इति, साधारणास्तु उभयविकला इति १५ । 'पर्याप्तक इति द्वार', तत्र पङ्क्तिराहारादिपर्याप्तिभिर्ये पर्याप्तास्ते पर्याप्तकाः, ते पूर्वप्रतिपन्ना नियमतो विद्यन्ते, विवक्षितकाले प्रतिपद्यमानास्तु भजनीया इति, अपर्याप्तकास्तु पट्टपर्याप्त्यपेक्षया पूर्वप्रतिपन्ना सम्भवन्ति, न त्वितरे १६ । 'सूक्ष्म इति द्वार', तत्र सूक्ष्माः सूक्ष्मभयविकलाः, वादरास्तु पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, इतरे तु विवक्षितकाले भाष्या इति १७ । तथा 'संज्ञिद्वारं' तत्रेह दीर्घकालिव्युपदेशेन संज्ञिनः प्रतिगृह्यन्ते, ते च यादव्यद्वकव्याः, असंज्ञिनस्तु पूर्वप्रतिपन्नाः सम्भवन्ति, न त्वितर इति १८ । 'भव इति द्वारं', तत्र भवसिद्धिकाः संज्ञियद्वकव्याः, अभवसिद्धिकास्तूभयशून्या इति १९ । 'धरम इति द्वारं', चरमो भवो भविष्यति यस्यासौ अभेदोपचाराच्चरम इति, तत्र इत्थंभूताः चरमाः पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः सन्ति, इतरे तु भाष्या, अचरमास्तूभयविकलाः, उत्तरोर्ध्वे तु व्याख्या-

१ सञ्चिपद्योगिद्वयानां पञ्चां पञ्चांश्रीणां संमवाप, तत्र चावश्यभावाच्चरम २ प्रतिपद्यमानकाः ३ भव्या इत्यर्थः ४ जातिमध्यमवच्छेदः फल द्वारापर्यवस्यत्

५ 'धाभिषिन्नोद्विपमानं मगिज्जइ एतु हाणेसु' सि एतीयगायोचरार्थलक्षण * द्वेषो ३

ततोऽतिरिक्त्वा अयगन्तव्या, यथेह परमाणोरेकप्रदेशं क्षेत्रं सप्तप्रदेशा च स्पर्शनिति । तथा 'कालद्वारं', तत्रोपयोगमङ्गीकृत्य एकस्यानेकेषा चान्तर्मुहूर्त्तमात्र एव कालो भवति जघन्यत उत्कृष्टतश्च, तथा तल्लब्धिमङ्गीकृत्य एकस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमेव, उत्कृष्टतस्तु पद्मपट्टिसागरोपमाण्यधिकानीति, चारंद्वय विजयादिषु गतस्य अच्युते वा चारत्रयमिति, नरभवकालाभ्यधिक इति, तत ऊर्ध्वमप्रच्युतेनापर्यगमाधिरेव भवतीति भायार्थः, नानाजीवापेक्षया तु सर्वकाल एवेति, न यस्मादाभिनियोजिकलब्धिमच्छून्यो लोका इति । इदानीं 'अन्तरद्वारं', तत्रैकजीवमङ्गीकृत्य आभिनियोजिकस्यान्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, कथम् ? इह क्रत्यचित् सम्यक्त्व प्रतिपन्नस्य पुनस्तत्परित्यागे सति पुनस्तदावरणकर्मक्षयोपशमाद् अन्तर्मुहूर्त्तमात्रेणैव प्रतिपद्यमानस्येति, उत्कृष्टतस्तु आशातनाप्रचुरस्य परित्यागे सति अपार्थपुद्गलपरावर्त्त इति, उक्तं च—“तित्यगारपयणसुय, आयरियं गणहर महिहीयं । आर्सादितो बहुसो, अणतसंसारिओ होइ ॥१॥” तथा नानाजीवानपेक्ष्य अन्तराऽभाव इति । 'भाग इति द्वारं' तत्र मतिज्ञानिनः शेषज्ञानिनामज्ञानिना चानन्तभागे वर्त्तन्ते इति । 'भायद्वारं' इदानीं, तत्र मतिज्ञानिन क्षायोपशमिके भावे वर्त्तन्ते, मत्याविज्ञानचतुष्टयस्य क्षायोपशमिकत्वात् । तथा 'अल्पबहुत्वद्वारं', तत्रामिनिबोधिकज्ञानिना प्रतिपद्यमानपूर्वप्रतिपन्नापेक्षया अल्पबहुत्वविभागोऽयमिति, तत्र सद्भावे सति सर्वस्तोका प्रतिपद्यमा-

१ अधिकेति २ बन्धारो दिग्दलका द्वावृत्वांशोदिको एकद्वारवागाहस्वानमिति सप्तप्रदेशा स्पर्शना ३ 'भनेकाभिनियोजिकजीवानामपीवमेयोगेण काळमान, केवलमिदमन्तर्मुहूर्त्तमपि दृष्टपरमवसेच' इति निगोपावश्यकृत्तौ ४ तीर्थकर प्रवचनं युत आचार्य गणधरं महर्षिकम् (आमर्शोपध्यात्रिकवियमन्तं) । आसात्पत्रं शुभः अनन्तसंसारिको भवति ५ ॥ ५ भागद्वारापार्थयज्ञापनाय * चारा० १-१-३-४-६ + आसादौलो २-४

नकाः, पूर्वप्रतिपन्नास्तु जघन्यपदिनस्तेभ्योऽसंख्येयगुणाः, तथोत्कृष्टपदिनस्तु एतेभ्योऽपि विशेषाधिका इति गाथा-
वयवार्थः ॥ १५ ॥ साम्प्रतं यथाव्यावर्णितमतिभेदसंख्याप्रदर्शनद्वारेणोपसंहारमाह—

आभिणिवोहियनाणे, अट्टावीसइ ह्वन्ति पयडीओ ।

अस्यं गर्सनिका—‘आभिनिवोधिकज्ञाने अष्टाविंशतिः भवन्ति प्रकृतयः’ प्रकृतयो भेदा इत्यनर्थान्तरं, कथम् ?; इह व्यञ्जनावग्रहः चतुर्विधः, तस्य मनोनयनवर्जेन्द्रियसंभवात्, अर्थावग्रहस्तु षोढा, तस्य सर्वेन्द्रियेषु संभवात्, एवं ईहा-
वायधारणा अपि प्रत्येकं पदभेदा एव मन्तव्या इति, एवं संकलिता अष्टाविंशतिर्भेदा भवन्ति । आह—प्राग् अव-
ग्रहादिनिरूपणायां ‘अत्थाणं उगहणं’ इत्यादावेताः प्रकृतयः प्रदर्शिता एव, किमिति पुनः प्रदर्श्यन्ते ?; उच्यते, तत्र सूत्रे संख्यानियमेन नोक्ताः, इह तु संख्यानियमेन प्रतिपादनादविरोध इति । इदं च मतिज्ञानं चतुर्विधं—द्रव्यतः
क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः सामान्यादेशेन मतिज्ञानी सर्वद्रव्याणि धर्मास्त्रिकायादीनि जानीते, न विशेषादे-

१ गाथार्थस्य उपसंहारवाक्यस्य वा. २ संक्षिप्ता विवृतिः. ३ प्राग्बन् मनस इन्द्रियता. ४ गाथा (१). ५ तृतीयगाथारूपे. ६ अवग्रहादीनां संख्याभेदं प्रत्येकं विधाय न प्रतिपादिताः, व्यञ्जनार्थाभ्यामवग्रहस्य अर्थावग्रहेहावायधारणानां च यथावदिन्द्रियाधिभेदेन सूत्रे प्रतिपादनाभावात्. ७ ‘आदे-
सोत्ति पगारो ओषादेलेण सन्नइघाई’ति (४०३) विशेषापवश्यकवचनात् द्रव्यसामान्येन. ८ न सर्वविशेषैरित्यर्थः, कियतां पुनः पर्यायाणामधिगमात्.

* नयनमनो १-२-४-५.

शत इति, एवं क्षेत्रतो लोकोलोकं, कालतः सर्वकालं, भावतस्तु औदयिकादीन् पञ्च भावोन्निति, सर्वभावाना चानन्त-
भार्गमिति । उक्तं मतिज्ञान, इदानीं अवसरप्राप्त श्रुतज्ञान प्रतिपिपादयिपुराह—

सुयणाने पयडीओ, वित्थरओ भाचि वोच्छामि ॥ १६ ॥

व्याख्या—श्रुतज्ञान पूर्वं व्युत्पादित तस्मिन्, प्रकृतयो भेदा अंशा इति पर्यायाः, ताः, 'चित्तरत' प्रपञ्चेन, 'वशब्दात्
संक्षेपतश्च, अपिशब्द-संभावने, अवधिप्रकृतीश्च 'वक्ष्ये' अभिधास्ये ॥ १६ ॥ इदानीं ता एव श्रुतप्रकृती-प्रदर्शयन्नाह—
पत्तेयमफखराइ, अफखरसजोग जस्तिआ लोए । एवइया पयडीओ, सुयनाणे छुंति णायब्वा ॥ १७ ॥

व्याख्या—एकमेकं प्रति प्रत्येकं, अक्षराण्यकारादीनि अनेकभेदानि, यथा अकारः सानुनासिको निरनुनासिकश्च, पुनरे-
कैकस्त्रिधा-इत्सु दीर्घः प्लुतश्च, पुनरेकैकस्त्रिधैव-उदात्त अनुदात्त-स्वरितश्च, इत्येवमकार-अष्टादशभेदः, इत्येवमन्येष्वपि
इकारादिषु यथासंभवे भेदजालं वक्ष्यमिति । तथा अक्षराणा सयोगा अक्षरसयोगा व्यादयः यावन्तो लोके

१ यमाभिकायावीशामाचार भाष्योऽयं इतरथा २ अतीतानागतवर्तमानरूपम् ३ क्षेत्रादित्वयि सामान्यादेशेनेत्युक्तवर्षेय, 'मायको णं भाभि
शिचोदिभनानी आपूतेण सद्ये माये जाणइ'पि धीमन्वीसूत्रगत वाक्यमालम्ब्येदम्, ४ सर्वमावपोधेन सर्वज्ञत्वापत्तिर्षां सद्धारणाय, 'मत्तिस्तुतयोर्निबन्धः
सर्वद्रव्येऽसर्वपर्यायेषु' इति तात्पर्ये अ० १ सूत्रम् २७ आलम्ब्येव, सर्वपर्यायाणामन्तसार्गं बुध्यते मतिज्ञानी, ज्ञानज्ञानिनोः क्वचिद्विभेदादेव ज्ञानिद्वारा
ज्ञानभेदानां कथन ५ सुवर्णे दीर्घांमाय सगध्यक्षराणां इत्सामां स्पञ्जानानां इत्सामाव घोषेइय * पूर्वेषुत्पासितं १-२-४-५ + नेदश्च २-४
; अक्षरसयोगा अ० १

यथा घटपट' इति^१ 'व्याघ्रहस्ती'^२ इत्येवमादयः एते^३ चानन्ता इति, तत्रापि एकैकैः अनन्तपर्यायः, स्वपरपर्यायापेक्षया इति।
आह—संख्येयानां अकारादीनां कथं पुनरनन्ताः संयोगा इति, अत्रोच्यते, अभिधेयस्य पुद्गलास्तिकायादेरनन्तत्वात्
भिन्नात्वाच्च, अभिधेयभेदे च अभिधानभेदसिद्ध्या अनन्तसंयोगसिद्धिरिति, अभिधेयभेदानन्त्यं च यथा-परमाणुः, द्विप्र-
देशिको, यावद् अनन्तप्रदेशिक इत्यादि, तथैकत्रापि च अनेकाभिधानप्रवृत्तेः अभिधेयधर्मभेदा यथा—परमाणुः,
निरंशो, निष्प्रदेशः, निर्भेदः, निरवयव इत्यादि, न चैते सर्वथैकाभिधेयवाचका ध्वनय इति, सर्वशब्दानां भिन्नप्रवृत्तिनि-
मित्तत्वात्, इत्येवं सर्वद्रव्यपर्यायेषु आयोजनीयमिति, तथा च सूत्रेऽप्युक्तं—“अणंता गमा अणंता पज्जवां” अमुमेवार्थं
चेतस्यारोप्याह—‘एतावत्यः’ इत्यपरिमाणाः प्रवृत्तिमित्तत्वात् इत्येवं सर्वप्रकृतयः श्रुतज्ञाने भवन्ति ज्ञातव्या

१ मलयगिरीयायां घटौ 'घटः पट इत्यादि व्याघ्रः स्त्रीत्येवमादि' इति । अत्राप्य उदाहरणे स्वान्तरितः संयोगः द्वितीयस्मिंस्तु स्वानन्तरित इति
वृदान्तद्वयं. २ संयोगः. ३ संयोगः ४ 'जे लभद् केवलो से सवणसहिओ य पज्जयेऽयरो । ते तस्स सपज्जाया, सेसा परपज्जाया सधे ॥ ४७८ ॥ चायसप-
जायविसेसणाएणा तस्स जमुववज्जांति । सधणमिवासंबद्धं, भवन्ति तो पज्जवा तस्स ॥ ४८० ॥ इति (विशेषावश्यकवचनात्). ५ द्विपञ्चाशतः. ६ पदार्थ-
शब्देन जगत्प्रयाभिधानवदभिन्नत्वे संयोगवहुत्वाभावादाह. ७ अन्यथा अभिधेयस्वरूपाख्यानानुपपत्तेः, अनेकार्थस्थले सांकेतिकस्थलेऽपिच न न भिन्नान्य-
भिधानानि. ८ विशिष्टैकशब्देनानेकाभिधेयाभिधानविचारमाश्रित्य, एकस्मिन्नपि वा चाच्येऽनन्ताभिधानान्युपगमनार्थकत्रेत्यादि. ९ सूक्ष्मत्वसूक्ष्मायो-
गित्वापरपरमाणुसंयोगहीनत्वाविनाशिवावयवानारब्धत्वादिना प्रवृत्तिः शब्दानामेवामत्र. १० इह गमा अर्थगमा गृह्यन्ते, अर्थगमा नामार्थपरिच्छेदास्ते चानन्ताः
इति नन्दीयुक्तौ. + घटः पटः १-२-४-५. † इत्यादि २-४. ‡ व्याघ्रौ १. § व्याघ्र स्त्री ४. ¶ विभिन्नत्वात् २-४-५. § धर्मभेदो १-२-३-४.

इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ इदानीं सामान्यतयोपदर्शितानां जनन्तानां श्रुतज्ञानप्रकृतीनां यथावज्ञेदेन प्रतिपादनसामर्थ्ये
आत्मनः खलु उपदेशमाह—

कस्तो मे वर्णनेऽ, सत्सी सुयणाणसन्वयपयडीओ ! । चउदसधिहनिफलेषं, सुयनाणे आवि योञ्छामि ॥ १८ ॥
व्याख्या—कुतो ? नैव प्रतिपादयितु, 'मे' मम 'वर्णयितु' प्रतिपादयितु 'शक्ति' सामर्थ्यं, काः ?—प्रकृतीः, तत्र प्रकृतयो
भेदाः, सर्वाश्च ताः प्रकृतयश्च सर्वप्रकृतयः, श्रुतज्ञानस्य सर्वप्रकृतयः श्रुतज्ञानसर्वप्रकृतय इति समासः, ताः कुतो मे वर्ण-
यितुं शक्तिः ? , फथं न शक्तिः ? , इह ये श्रुतग्रन्थानुसारिणो भवितिशेषास्तेऽपि श्रुतमिति प्रतिपादिताः, उक्तं च—“तेऽविय
मईविसेसे, सुयणाणबभंतरे जाण” ताँओत्कृष्टतः श्रुतधरोऽपि अभिलाषानपि सर्वान् न भायते, तेषामनन्तत्वात् आयुषः
परिमितत्वात् याचः क्रमवृत्तित्वाच्चेति, अतोऽशक्तिः, ततः 'चतुर्दशविधनिक्षेपं' निक्षेपणं निक्षेपो—नामादियिन्यासः, चतुर्द
शविधश्चासी निक्षेपश्चेति विग्रहस्त 'श्रुतज्ञाने' श्रुतज्ञानविषयं, चशब्दात् श्रुताज्ञानविषय च, अयिशब्दात् उभयविषयं च,
तत्र श्रुतज्ञाने सम्यक्श्रुते, श्रुताज्ञाने असंज्ञिमिथ्याश्रुते, उभयश्रुते दर्शनविशेषपरिग्रहात् अक्षरानक्षरश्रुते इति, 'यक्ष्ये'
अभिधास्ये इति गाथार्थः ॥ १८ ॥ साम्प्रत चतुर्दशविधश्रुतनिक्षेपस्वरूपोपदर्शनायाँह—

१ (विशेषापर्ययके १४३) तावपि च भवितिशेषेणात्र श्रुतज्ञानाम्बन्तरे जानीहि २ अतश्चिनां वदवसाणत्वेऽपि नियमागावात्मश्रिणां सम्पद्श्रुतस्त न
वद्वद्वत् ३ एकस्य परस्परविद्वेषमाश्रयत्वाभावादाह—दत्तोत्प्लादि, दर्शनसम्बन्धात् अज्ञानार्थः ४ नामस्यापनाप्रव्याणामनादर अप्रयानत्वादिनाऽपि यद्व
माणत्वादाह, श्रुतसम्बन्धे भावश्रुते ये भेदास्तुर्दश तद्वेषयया चात्र चतुर्दशविधनिक्षेपेति, अधिकावतारमिर्भेपेति च स्वरूपति, अक्षरसद्वयादिद्वाराणां च तात
एव एवम् गृह्याणि + नास्तीव १-१-४-५ * एतुर्दशनिक्षेपे १

अक्षर सण्णी सम्मं, साईयं खलु सपञ्जवसिअं च । गमियं अंगपविडं, सत्तवि एए सपडिवक्खा ॥ १९ ॥
 व्याख्या—तत्र 'अक्षरश्रुतद्वारं' इह 'सूचनात्सूत्रं' इतिकृत्वा सर्वद्वारेषु श्रुतशब्दो द्रष्टव्य इति । तत्र अक्षरमिति, किमुक्तं भवति ?—'क्षर संचलने' न क्षरतीत्यक्षरं, तच्च ज्ञानं चेतनेत्यर्थः, न यस्मादिदमनुपयोगेऽपि प्रच्यवत इति भावार्थः; इत्थंभूतभावाक्षरकारणत्वाद् अकारादिकमप्यक्षरमभिधीयते, अथवा अर्थान्क्षरति न च क्षीयते इत्यक्षरं, तच्च समासतस्त्रिविधं, तद्यथा—संज्ञाक्षरं व्यञ्जनाक्षरं लब्धक्षरं चेति, संज्ञाक्षरं तत्र अक्षराकारविशेषः, यथा घटिकासंस्थानो धकारः, कुरुण्डिकासंस्थानश्चकार इत्यादि, तच्च ब्राह्म्यादिलिपीविधानादनेकविधं । तथा व्यञ्जनाक्षरं, व्यज्यतेऽनेनार्थः प्रदीपेनेव घट इति व्यञ्जनं, व्यञ्जनं च तदक्षरं चेति व्यञ्जनाक्षरं, तच्चेह सर्वमेव भाज्यमाणं अकारादि हकारान्तं, अर्थाभिव्यञ्जकत्वाच्छब्दस्य, तथा योऽक्षरोपलम्भः तत् लब्धक्षरं, तच्च ज्ञानं इन्द्रियमनोनिमित्तं श्रुतग्रन्थानुसारि तदाव^१रणक्षयोपशमो वा । अत्र च संज्ञाक्षरं व्यञ्जनाक्षरं च द्रव्याक्षरमुक्तं, श्रुतज्ञानाख्यभावाक्षरकारणत्वात्, लब्धक्षरं तु भावाक्षरं, विज्ञानात्मकत्वादिति । तत्र अक्षरश्रुतिमिति अक्षरोत्मकं श्रुतं अक्षरश्रुतं, द्रव्याक्षराण्यधिकृत्य, अथवा अक्षरं च तत् श्रुतं च अक्षरश्रुतं, भावाक्षरमङ्गीकृत्य ॥ १९ ॥ उक्तमक्षरश्रुतं, इदानीमनक्षरश्रुतस्वरूपाभिधित्सयाह—

१ भाज्यमाणशब्दस्यैव व्यञ्जनाक्षरत्वादाह-अर्थाभीत्यादि, प्रत्येकं विभिन्नाक्षराणामर्थोभिव्यञ्जकत्वाभावात् . २ रूढ्यक्षराणि संज्ञाव्यञ्जनोभयरूपाण्यश्रित्व . ३ न क्षरतीत्यादिव्युत्पत्त्या चेतनामाश्रित्व . + प्रच्यवतीति . २-४ . † इत्थंभूतो . ३ . ‡ भावार्थः ० २-४ . § कुरण्डित्सं ० १-२-४ कुरण्डिकासं ० २ ॥ वरणकर्म ० १-२-३-४ .

कससिअं नीससिअं, निच्छूट एासिअ च छीअ च । णीसिधियंमणुसार, अणक्खरं छेलियाईअं ॥ २० ॥
 व्याख्या—उच्छृसनं उच्छृसित, भाये निष्ठाप्रत्यय, तथा निःश्वसनं निःश्वसित, निष्ठीयन निष्ठयूत, काशन काशित,
 चक्षब्दः समुच्चयार्थः, क्षयण छुतं, चक्षब्दः समुच्चयार्थ एव, अस्य च व्यवहितः संबन्धः, कथम् ! सेण्डितं चानक्षरश्रुतमिति
 पर्यायः, निःसिद्धनं निःसिद्धित, अनुस्वारयदनुस्वारं, अनक्षरमपि यदनुस्वारयदुच्चार्यते हुङ्कारकरणादियत् तत् 'अनक्षर-
 मिति' एतदुच्छृसितादि अनक्षरश्रुतमिति, सेण्डनं सेण्डितं तत्सेण्डितं च अनक्षरश्रुतमिति । इह घोष्णसितादि द्रव्यश्रुतमान,
 ध्वनिमात्रत्वात्, अर्थेया श्रुतविज्ञानोपयुक्तस्य जन्तोः सर्वे एव व्यापारः श्रुतं, तस्य तन्नायेन परिणतत्वात् । आह—यद्येव
 किमित्युपेयुक्तस्य चेष्टापि श्रुत नोच्यते, येनोच्छृसिताद्येच्यते इति, अत्रोच्यते, रुढ्यां, अर्थेया श्रुत इति श्रुत, अन्यर्थस-
 ज्ञानमधिकृत्य उच्छृसिताद्येय श्रुतमुच्यते, न चेष्टा, तदभावादिति, अनुस्वारादयस्तु अर्थगमकत्वादेव श्रुतमिति गाथार्थः ॥२०॥
 उक्कमनक्षरश्रुतद्वारं, इदानीं 'संश्लिखारं' तत्र संज्ञीति क. शब्दार्थः ।, सज्ञानं संज्ञा, संज्ञाऽस्यास्तीति संज्ञी, स च
 त्रिविध —दीर्घकालिकहेतुयाददृष्टिवादोपदेशात्, यथा नन्द्यर्चयेने तथैव द्रष्टव्यः, ततश्च संज्ञिनैः श्रुत संज्ञिश्रुत,

१ आदिना तीकारादुक्काराणां २ घटपद्मादिद्वाराध्यपाचकभाषतया न परिणामीति मात्रमण ३ सूचकत्वात् ४ क्वरणादिक्रियाया अपि विवक्षिताधे
 सूचकत्वात् ५ युतोपयुक्तस्य ६ अक्षय्यवहारास्यया तादृशकोकप्रतिबन्धा ७ रुढो विशेषणहे आह—अथवेत्यादि ८ निरर्थकार्येष्वन्यवितानेन
 ९ अक्षय्यवहारास्यया तादृशकोकप्रतिबन्धा १० आदिना सेण्डिततीस्वराणां, उच्छृसितादीनामध्यकत्वात् अनक्षरमणुस्वारादीनां घणोच्यवत्त्वादिभिरदर्शनाय चेदय
 ११ यथोक्ताभिरुक्कमनोत्तरेण व्यापितमाह 'सन्निधि' कसन्निधि च, तत्रमुप कालिभोपलेन' (पि० ५२१) १२ (नन्वीपुष्टिः २६१ प०) १३ दीपका
 लिङ्गीसंज्ञया ० णीसिधियं ४ २-३-४ निःसिद्धन २-३ । अनक्षरमपि श्रुतयामो०

तथा असंज्ञिनः श्रुतं असंज्ञिश्रुतमिति । तथा 'सम्यक्श्रुतं' अज्ञानङ्गप्रविष्टं आचारावश्यकादि । तथा 'मिथ्याश्रुतं' पुराणरामायणभारतादि, सर्वमेव वा दर्शनपरिग्रहविशेषात् सम्यक्श्रुतमितरद्वा इति । तथा 'साद्यमनाद्यं सपर्यवसितमपर्यवसितं च' 'नयानुसारतोऽवसेथं, तत्र द्रव्यास्तिकनयादेशाद् अनाद्यपर्यवसितं च, नित्यत्वात्, अस्तिकायवत् । पर्यायास्तिकनयादेशात् सादि सपर्यवसितं च, अनित्यत्वात्, नारकादिपर्यायवत् । अथवा द्रव्यादिचतुष्टयात् साद्यनाद्यादि अवगन्तव्यं, यथा नन्द्यध्यर्थने इति, खलुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, तस्य च व्यवहितः संबन्धः, सप्तैव 'एते' श्रुतपक्षाः सप्रतिपक्षाः, न पक्षान्तरमस्ति, सैतोऽत्रैवान्तर्भावात् । तथा र्गमा अस्य विद्यन्ते इति गमिकं, तच्च प्रायोचृत्या दृष्टिवादः । तथा गाथाद्यसमानग्रन्थं अगमिकं, तच्च प्रायः कालिकं । तथा अङ्गप्रविष्टं गणधरकृतं आचारादि, अनङ्गप्रविष्टं तु स्थविरकृतं आवश्यकोदि, गाथाशेषमवधारणंप्रयोगं दर्शयता व्याख्यातमेवेति गार्थः ॥ २० ॥ सत्पदग्रूप-

१ स्वाभाविकसम्यक्त्वेतरत्वासंभवादाह, अन्यपूर्वचतुष्कं दशमस्य चरमभागश्च त्याज्य एव 'चउइसपुधिस्स सम्मसुयं अभिण्णदसपुधिस्स सम्मसुयं' तिनन्दीवचनात्. २ सम्यग्मिथ्यादर्शनवज्जीघस्वीकारेण भेदात्. ३ सम्यग्दर्शनिनाम्. ४ श्रुतवतो जीवद्रव्यस्य नित्यत्वात्, द्रव्यमेव चासौ मजुते. ५ पर्यायाणां प्रतिक्षणं क्षयभावात्, पर्यायमात्रापेक्षी चासौ. ६ (नन्दीवृत्तिः ३९४ प०) एकपुरुषभरतादिकेश्रोत्सर्पिण्यवसर्पिणीजिनभापितभावग्रूपणा आश्रित्य सादिसपर्यवसितं नानापुरुषमहाविदेहनोऽसर्पिण्यवसर्पिणीक्षायोपसामिकानाश्रित्य त्वन्यथा. ७ पर्यायादेः ८ किञ्चिद्विशेषतो भूयो भूयस्तस्यैव सूत्रस्योच्चारणं गमः ९ 'स्थविरास्तु भद्रबाहुस्वाम्यादयस्तकृतमावश्यकनिर्मुक्त्यादिकमनङ्गप्रविष्टं' (विशेषा० ५५० वृत्तौ) १० 'सत्तवि एए सपडिवक्खा' इत्येकान्विशगाथासास्कं. ११ खलुशब्दव्याख्यानं, अपिस्तु सप्तानामपि प्रतिपक्षग्रहार्थः स्फुट एव. * मिथ्यात्वश्रुतं २ + तु ३ † अनुसारितोऽ० ३-४ ‡ साद्यं २-३-४-५

णादि मतिज्ञानपदायोग्यं । प्रतिपादितं श्रुतज्ञानमर्थतः, साम्प्रत विषयद्वारेण निरूप्यते, तद्यत्तुर्विध—द्रव्यतः क्षेत्रतः
 कार्तो भायतथ, तत्र द्रव्यतः श्रुतज्ञानी सर्वद्रव्याणि ज्ञानीते न तु पश्यति, एष क्षेत्रादिष्वपि द्रष्टव्यं । इदं पुनः श्रुत-
 ज्ञान सर्वान्तिशयरासमुद्रकलां, तथा प्रायो गुर्वायच्छत्वात् पराधीनं यतः अतः विनियानुप्रदार्थं यो यथा चास्य
 लाभः तं तथा दर्शयसाह—

आगममत्परगद्गण, जं बुद्धिगुणेहि अद्वहिं । विद्व । विंति सुपनाणलभं, तपुण्वविसारया धीरा ॥ २१ ॥

व्याख्या—आगमन आगमः, आहः अभिविधिमर्यादार्थत्वाद् अभिविधिना मर्यादया वा गमः—परिच्छेद आगमः,
 न च केवलमस्यधिमेन पर्यायलक्षणोऽपि भवति अतस्तस्ययच्छिद्यर्थमाह—शिष्यतेऽनेनेति शाय—श्रुत, आगमप्रहर्णं
 तु पठित्वादिशुशास्त्रेष्वेदार्थं, तेषामनागमत्वात्, सम्यक्परिच्छेदात्मकत्वाभावादित्यर्थः, शास्त्रतया च रुढत्वात्,
 ततश्च आगमश्चासौ शास्त्रं च आगमश्चात्र तस्य प्रहर्णमिति समाप्त, गृहीतिर्ग्रहणं, यद्वृत्तिगुणः यस्यमाणलक्षणैः करण-
 भूतैः अष्टभि, दृष्ट, सुवर्ते, श्रुतज्ञानस्य लाभः श्रुतज्ञानलाभस्त, तदेव प्रहर्ण, सुवर्ते, के १, पूर्वोत्पु विशारदाः पूर्वविशारदाः,
 विशारदा विपश्चितः, धीरा प्रवानुपालने स्थिरा इत्यय गाथार्थं ॥ २१ ॥ बुद्धिगुणैरष्टभिरित्युक्त, ते चामी—

सुतरामर पत्रिपुरच्छ, सुणेइ गिणहर य ईश्वर 'वाचि । तत्तो अपोएय ईया, घारेइ करेइ या सन्मं ॥ २२ ॥

व्याख्या—विनययुक्तो गुरुमुक्तात् श्रोतुमिच्छति ईशुश्रूषति, पुनः पृच्छति प्रतिपृच्छति तच्छ्रुतमशुभितं करोतीति भा-

१ तावत्काले द्रव्यरूपगणप्रहर्णादिप्रकारानि देसाभाषाभावेन * प्रकल्पते २-३ + वास्त ३ † ० हि विदिहं १-२-३-४ ‡ धीरा ३ ५ भाषि ३ ५ वा
 १-२-३-४-५ ६ सुपुत्रे ५ ॥ ३५ पुन ३-४

वार्थः, पुनः कथितं तच्छृणोति, श्रुत्वा गृह्णाति, गृहीत्वा चेहते पर्यालोचयति किमिदमित्थं उत अन्यथेति, चशब्दः समुच्चयार्थः, अपिशब्दात् पर्यालोचयन् किञ्चित् स्वबुद्ध्याऽपि उल्लेखते, 'ततः' तदनन्तरं 'अपोहते च' एवमेतत् यदा दिष्टमाचार्येणेति, पुनस्तमर्थमागृहीतं धारयति, करोति च सम्यक् तदुक्तमनुष्ठानमिति, तदुक्तानुष्ठानमपि च श्रुतप्राप्तिहेतुर्भवत्येव, तदावरणकर्मक्षयोपशमादिनिमित्तत्वात्तस्येति । अथवा यद्यदाज्ञापयति गुरुः तत् सम्यगनुग्रहं मन्यमानः श्रोतुमिच्छति शुश्रूषति, पूर्वसंदिष्टश्च सर्वकार्याणि कुर्वन् पुनः पृच्छति प्रतिपृच्छति, पुनरादिष्टः तत् सम्यक् शृणोति, शेषं पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ बुद्धिगुणा व्याख्याताः, तत्र शुश्रूषतीत्युक्तं, इदानीं श्रवणविधिप्रतिपादनायाह—

मूअं हुंकारं वा, ष्वाढकारपडिपुच्छचीमंसा । ततो पसंगपारायणं च परिणिट्ट सत्तमए ॥ २३ ॥

व्याख्या—'मूकमिति' मूकं शृणुयात्, एतदुक्तं भवति—प्रथमश्रवणे संयतगात्रः तूष्णीं खल्वासीत्, तथा द्वितीये हुंकारं च दद्यात्, वन्दनं कुर्यादित्यर्थः, तृतीये ष्वाढत्कारं कुर्यात्, ष्वाढमेवमेतत् नान्यथेति, चतुर्थश्रवणे तु गृहीतपूर्वापरसूत्राभिप्रायो मनाक् प्रतिपृच्छां कुर्यात् कथमेतदिति, पञ्चमे तु मीमांसां कुर्यात्, मातुमिच्छा मीमांसा प्रमाणजिज्ञासेतियावत्, ततः षष्ठे श्रवणे तदुत्तरोत्तरगुणप्रसङ्गः पारगमनं चास्य भवति, परिनिष्ठा सप्तमे श्रवणे भवति, एतदुक्तं भवति—गुरुवदनुभापत एव सप्तमश्रवण इत्यर्थं गाथार्थः ॥ २३ ॥ एवं तावच्छ्रवणविधिरुक्तः, इदानीं व्याख्यानविधिमधित्सुराह—
सुत्तत्थो खल्ल पढमो, वीओ x निज्जुत्तिमीसओ भणिओ । तइओ य निरवसेसो, एस विही भणिअ अणुओगे ॥ २४ ॥

* तत्तत् २-३-५ + शुश्रूषते ५ शुश्रूषत इत्युक्तं ५ । यावत्कार १-२-४ । यावत्कारं १-२-५ । यावत्कारं ४ । ०भेत्तए ५ = प्रसङ्गपारागमनं x मीसीओ

व्याख्या—सूत्रस्यार्थः सूत्रार्थं सूत्रार्थ एव केवल. प्रतिपाद्यते यस्मिन्ननुयोगे अस्ती सूत्रार्थ इत्युच्यते, सूत्रार्थमात्र-
 प्रतिपादनप्रधानो वा सूत्रार्थः, खलुशब्दस्येवकारार्थः, स चावधारणे, एतदुक्तं भवति—गुरुणा सूत्रार्थमात्राभिधानल-
 क्षण एव प्रथमोऽनुयोग कार्यः, मा भूत् प्रार्थमिकविनयानां मतिस्मोहः, 'द्वितीयः' अनुयोगः सूत्रस्पर्शिकनियुक्तिमि-
 श्रकः कार्य इत्येवभूतो भणितो जिनैश्चतुर्दशपूर्वधरेश्च 'तृतीयश्च निरवशेष' प्रसक्तानुप्रसक्तमप्युच्यते यस्मिन् स एव-
 लक्षणो निरवशेषः, कार्य इति, स 'एव' उक्तलक्षणो विधानं विधिः प्रकार इत्यर्थः, भणितः प्रतिपादित जिनादिभिः,
 कः, सूत्रस्य निजेन अभिधेयेन साधे अनुकूलो योग. अनुयोगः । सूत्रव्याख्यानमित्यर्थः, तस्मिन्ननुयोगेऽनुयोगविषय इति,
 अयं गार्थार्थः ॥ २४ ॥ समाप्त श्रुतज्ञानम् ॥ उक्तप्रकारेण श्रुतज्ञानस्वरूपमभिहितं, साम्प्रतं प्रागभिहितप्रस्तायमव-

धिज्ञानमुपदर्शयन्नाह—

संलार्इआओ खलु, ओहीनाणस्स सब्बपयडीओ । काओ भवपद्यइया, खओवसमिआओ काओऽधि ॥२५॥
 व्याख्या—संख्यानं संख्या तामतीताः संख्यातीता असंख्येया इत्यर्थः, तथा संख्यातीतमनन्तमपि भवति, तत्तच्चा-
 नन्ता अपि, तथा च तल्लुशब्दो विशेषणार्थः, किं विद्विनति ?—क्षेत्रकालाख्यप्रमेयापेक्षयैव संख्यातीताः, द्रव्यभावाख्य-

१ इत्योद्घातलिक्षेपनिर्णयो कथञ्चिद्विधित्तिपादनसंभवात्, २ नूतनविषयाणां प्रपञ्चितज्ञानं बाह्यानां ३ रीकापूर्यादिरूप, प्रथमे सद्विवापदलक्षण
 मध्ये पदार्थपदविग्रहचक्रनामालपस्यानादिरूपः दृशीर्वाकस्तु कार्योपशिक्षदृष्टिगन्ध इत्यर्थः ४ सर्वद्रव्यप्रतिष्ठाख्यानापारण्येन चतुर्दशविधिलिक्षेपणं न प्रतिष्ठा-
 लक्षणेण ५ रिथलादितावर्गस्य, ६ संख्यानमपेक्षय सामान्ये वा ननुक्तं ७ सत्वोत्पत्त्यन्वयोरनयोऽवधिज्ञानविषयपेक्षयाऽपः * कर्तव्यः † ० स्वर्गः ‡ ०-४-५
 † सूत्रार्थार्थः १ सूत्रार्थः ० २-४-५

ज्ञेयोपेक्षया चानन्ता इति, 'अवधिज्ञानस्य' प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, सर्वाश्च ताः प्रकृतयश्च सर्वप्रकृतयः, प्रकृतयो भेदा अंशा इति पर्यायाः, एतदुक्तं भवति—यस्मादवधेः लोकक्षेत्रासंख्येयभागादारभ्य प्रदेशवृद्ध्या असंख्येयलोकपरिमाणं उत्कृष्टं आलम्बनतया क्षेत्रमुक्तं, कालश्चावलिकाऽसंख्येयभागादारभ्य समयवृद्ध्या खल्वसंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाण उक्तं, ज्ञेयभेदाच्च ज्ञानभेद इत्यतः संख्यातीताः तत्प्रकृतयः इति, तथा तैजसवाग्द्रव्यापातन्तरालवर्त्यनन्तप्रदेशकाद्द्रव्यादारभ्य विचित्रवृद्ध्या सर्वमूर्तद्रव्याणि उत्कृष्टं विषयपरिमाणमुक्तं, प्रतिवस्तुगतासंख्येयपर्यायविषयमानं च इति, अतः पुद्गलास्तिकायं तत्पर्यायौश्चाङ्गीकृत्य ज्ञेयभेदेन ज्ञानभेदादनन्ताः प्रकृतय इति, आसां च मध्ये 'काश्चन' अन्यतमाः 'भवप्रत्यया' भवन्ति अस्मिन् कर्मवशवर्तिनः प्राणिन इति भवः, स च नारकादिलक्षणः, स एव प्रत्ययः—कारणं यासां ताः भवप्रत्ययाः, पक्षिणां गगनगमनवत्, तांश्च नारकामराणामेव, तथा गुणपरिणामप्रत्ययाः क्षयोपशमनिर्वृत्ताः क्षायोपशमिकाः काश्चन, ताश्च तिर्यङ्मनराणामिति । आह—क्षायोपशमिके भावेऽवधिज्ञानं प्रतिपादितं, नारकादिभवश्च औदधिकः, स कथं तासां प्रत्ययो भवतीति, अत्रोच्यते, ता अपि क्षयोपशमनिवन्धना एव, किं तु असावेव क्षयोपशमः तस्मि-

१ लोकशब्देन पञ्चास्तिकायस्य क्षेत्रशब्देन चानन्ताकाशास्य योधसंभवादुक्तं लोकक्षेत्रेति. लोक एवारम्भाद्वा २ एतावतो लोकक्षेत्रस्यासंभवादुक्तं क्षेत्रेति सामान्येन, सामर्थ्योपेक्षं चेदं, न तु तावति क्षेत्रे इदं, विष्टाय लोकं जीवपुत्रलयोरनवस्थानात्, फलं तु लोके सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थज्ञानं. ३ उक्तयतः प्रतिद्रव्यमसंख्येयान्, न तु कदाचनान्यनन्तान् 'नाणन्ते पेश्चद् कयाद्' ति भाष्योक्तिः, उच्यन्तस्तु संख्येयानसंख्येयोश्च प्रतिद्रव्यं जानाति, परं पश्यमाणान्नादिना नोक्तं ४ भवप्रत्ययावधिप्रकृतयः * ०वर्तिनोऽनन्त ० ५ + प्रदेशिकात् १-२-५ + कार्यान्तर ० † ०भेदे च १-२-४-५.

द्वारकामरभये सति अयस्य भवतीतिकृत्वा भयप्रत्ययास्ता इति गाथार्थः ॥ २५ ॥ सारप्रतं सामान्यरूपतया लक्ष्मिणां
अवधिप्रकृतीनां वाचः क्रमधत्तित्वाद् आयुपञ्चाल्पत्वात् यथावभेदेन प्रतिपादनसामर्थ्यभात्मनोऽपश्यद्वाह सूत्रकारः—
कस्तो मे यण्णेवं, सस्ती ओद्धिस्स सब्वपयवीओ ? । चउदसधिह्नियस्सेव, इहीपसे य वोच्छामि ॥ २६ ॥
व्याख्या—कुतो ? 'मे' मम, वर्णयितु शक्तिः अवधे. सर्वप्रकृतीः, आयुपः परिमितत्वाद् वाचः क्रमधत्तित्वाच्च, तथापि
विनेयगणानुप्रहार्य, चतुर्दशविधश्चासौ निक्षेपश्चेति समासः, तं अवधेः संवन्धिन, गामर्षौपध्यादिलक्षणा प्रासा ऋद्धिर्यस्ते
प्राप्तार्थयः ताश्च, इह गाथामङ्गमयाह्वत्ययः, अन्यथा निष्ठान्तस्य पूर्वनिपात एव भवति बहुव्रीह्यादिति, चशब्द. समु-
द्यार्थः, 'वश्ये' अभिधास्य इति गाथार्थः ॥ २६ ॥ यदुक्त 'चतुर्दशविधनिक्षेपवश्ये' इति, तप्रतिपादयस्तावद्द्वारागाथाद्ययमाह—
ओही ? खित्तपरिमाणे, २ संठाणे ३ आणुगामिण ४ । अवट्टिण ५ चले ६ तिब्बमन्द ७ पडिवाउत्पपाइ ८ अ ॥ २७ ॥
नाण ९ दंसण १० विबमगे ११, देसे १२ खित्ते १३ गेई १४ ईअ । इहीपत्ताणुओगे य, एमेआ पडिवसिओ ॥ २८ ॥

व्याख्या—तत्र अयध्यादीनि गतिपर्यन्तानि चतुर्दश द्वाराणि, ऋद्धिस्तु चैसमुच्चितत्वात् पञ्चदशं । अन्ये त्याचार्या
अवधिरित्येतत्पदं परित्यज्य आनुगामुकमनानुगामुकसहित अर्थतोऽभिगृह्य चतुर्दश द्वाराणि व्याचक्षते, यस्मात् नावधि-
प्रकृतिः, किं तर्हि !, अवधेरेव प्रकृतय चिन्त्यन्ते, यतश्च प्रकृतीनामेव चतुर्दशधा निक्षेप उक्त इति । पञ्चदशेऽपि अवि-

१ शरणकारणे कारणत्वोपचारात्, प्रयोजन ए तदुदयनान्तरीयकताकापन, अन्यथासिद्धव स्ववश्यङ्कुहावाञ्छात्र २ संसार्हभाषो षष्ठु ओहीणाणस्त
सव्यपयवीओ' सि पूर्वार्धेन ३ पडिवाउत्पपाइ इतिक्लेव इहीपसे व' इत्यत्र चलोक्तमुद्यवार्थवाच्यराज्यसमुच्चयन * गण ७ - इया

योगोऽन्वाख्यान, एयमनेन प्रकारेण 'एता' अनन्तरोक्ता 'प्रतिपत्तयः' प्रतिपादनानि, प्रतिपत्तय परिच्छिद्य इत्यर्थः, तदन्वावधिप्रकृतय एव प्रतिपत्तिहेतुत्वात् प्रतिपत्तय इत्युच्यन्त इति गाथाद्वयसमुदायार्थं ॥ २८ ॥ साम्प्रतमनन्तरोक्ता-
द्वारागाथाद्वयाणद्वारव्याचिख्यासयेदमाह—

नाम ठवणादविष्, खित्ते काले भवे य भावे य । एसो खलु निपत्सेवो ओहित्सा होइ सत्तचिहो ॥ २९ ॥

व्याख्या—सत्र नाम पूर्वं निरूपितं, नाम च तदवधिश्च नामावधिः, यस्यावधिरिति नाम क्रियते, यथा मर्यादायाः । तथा स्थापना चासाववधिश्च स्थापनावधि, अक्षादिविन्यास । अथवा अवधिरय च यदभिधानं चचनपर्यायः स नामा-
वधिः, स्थापनावधिर्यः खलु आकारविशेष तत्तद्रव्यक्षेत्रस्वामिनामिति । तथा द्रव्येऽवधिर्द्रव्यावधिः, द्रव्यालम्बन
इत्यर्थः । अथवाऽयं एकारान्त शब्दः प्रथमान्त इतिकृत्वा द्रव्यमेवावधिर्द्रव्यावधिः, भावावधिकारण द्रव्यमित्यर्थः,
यद्योत्पद्यमानस्योपकारकं शरीरादि तदवधिकारणत्वाद् द्रव्यावधिः । तथा क्षेत्रेऽवधिः क्षेत्रावधिः, अथवा यत्र क्षेत्रेऽवधिरु-
त्पद्यते तदेवावधिः ; कारणत्वात् क्षेत्रावधिः, प्रतिपाद्यते धा । इतथा कालेऽवधिः, अथवा यस्मिन् काले अवधि-
रुत्पद्यते कथ्यते धा स कालावधिः, भवन भयः, स च नारकादिलक्षण , तस्मिन् भवेऽवधिर्भवावधि । भावः क्षायोपशमि
कादिः द्रव्यपर्यायो वा, तस्मिन्नवधिः भावावधिः, चसब्दौ समुच्चयार्थौ, 'एव' अनन्तरव्यावर्णितः, खलुशब्दः एवका-

रार्थः, स चावधारणे, एष एव, नान्यः, निक्षेपणं निक्षेपः, अवधेर्भवति 'सप्तविधः' सप्तप्रकार इति गार्थः ॥ २९ ॥
 इदानीं *क्षेत्रपरिमाणव्यद्वितीयद्वारावयवार्थाभिधित्त्वाऽऽह—
 जावइया तिसमयाहारगसस सुहुमसस पणगजीवसस । ओगाहणा जहणणा, ओहीखित्तं जहणणं तु ॥ ३० ॥
 व्याख्या—तत्र क्षेत्रपरिमाणं जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नं भवति, यतश्च प्रायो जघन्यमादौ अतस्तदेव तावत्प्रतिपा-
 द्यते—'यावती' यत्परिमाणा, त्रीन्समयान् आहारयतीति त्रिसमयाहारकस्तस्य, सूक्ष्मनामकर्मोदयात् सूक्ष्मः तस्य, पन-
 कश्चासौ जीवश्च पनकजीवः वनस्पतिविशेष इत्यर्थः, तस्य, अवगाहन्ति यस्यां प्राणिनः सा अवगाहना तदुरित्यर्थः,
 'जघन्या' सर्वस्लोका, अवधेः क्षेत्रं अवधिक्षेत्रं, 'जघन्यं' सर्वस्लोकं, तुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, तस्य चैवं प्रयोगः—
 अवधेः क्षेत्रं जघन्यमेतावदेवेति गार्थाक्षरार्थः । अत्र च संप्रदायसमधिगम्योऽयमर्थः—
 योजनसहस्रमानो मत्स्यो मृत्वा स्वकायदेशे यः । उत्पद्यते हि सूक्ष्मः, पनकत्वेनेह स ग्राह्यः ॥ १ ॥
 संहृत्य चायसमये, स ह्ययामं करोति च प्रतरम् । संख्यातीताख्याङ्गुलविभागबाहुल्यमानं तु ॥ २ ॥
 स्वकतनुष्टुत्वमैत्रं, दीर्घत्वेनापि जीवसामर्थ्यात् । तमपि द्वितीयसमये, संहृत्य करोत्यसौ सूचिम् ॥ ३ ॥
 संख्यातीताख्याङ्गुलविभागविष्कम्भमाननिर्दिष्टाम् । निजतनुष्टुत्वदैर्घ्यां, तृतीयसमये तु संहृत्य ॥ ४ ॥

१ आयामस्तु प्रमाणं स्यादित्युक्तेर्वाह्यरूपप्रमाणसंकोचकृतिस्त्रायाचाङ्गुलासंख्यभागाहल्लोकिर्न विरोधापहा. २ तिर्यङ्. ३ ऊर्ध्वाधः ४ दैर्घ्याख्या
 विस्तृतिः शुभ्रं. * ०भिधित्त्वाऽऽह २-४ † याएत्य० ‡ दीर्घा ४-५-६

उत्पद्यते च पनकः, स्वदेहेदेशे स सूक्ष्मपरिणामः । समयत्रयेण तस्यावगाहना यावती भवति ॥ ५ ॥

तावज्जघन्यमवधेरालम्बनघस्तुमाजन क्षेत्रम् । इदमित्थमेव मुनिगणस्तुसंप्रदायात् समवसेयसूक्ष्मपञ्चभिः कुलकम्
अत्र कश्चिदाह—किमिति महामत्स्यः ? किं वा तस्य तृतीयसमये निजदेहदेशे समुत्पादः ? त्रिसमयाहारकत्व
वा कल्प्यत इति ? अत्रोच्यते, स एव हि महामत्स्य त्रिभिः समयैरात्मानसंधिपन् प्रयत्नविशेषात् सूक्ष्मावगाहनो
भवति, नान्यः, प्रथमद्वितीयसमयोश्च अतिसूक्ष्मः चतुर्थादिषु चातिस्थूर त्रिसमयाहारक एव च तद्योग्य इत्यतस्तद्ग्र
हणमिति । अन्ये तु व्याचक्षते—त्रिसमयाहारक इति, आयामविष्कम्भसहारसमयद्वयं सूचिसहरणोत्पादसमयश्चैत्येते
त्रयः समयाः, विप्रहाभावाच्चाहारक एतेषु, इत्यत उत्पादसमय एव त्रिसमयाहारक सूक्ष्मः पनकजीवो जघन्यावगाहनश्च,
अतस्तत्प्रमाणं जघन्यमवधिक्षेत्रमिति, एतद्यायुक्तं, त्रिसमयाहारकत्वस्य पनकजीवविशेषणत्वात्, मत्स्यायामविष्कम्भ-
संहरणसमयद्वयस्य च पनकसमयायोगात्, त्रिसमयाहारकत्वाख्यविशेषणानुपपत्तिप्रसङ्गात् इति, अल प्रसङ्गेनेति गाथार्थः
॥ ३० ॥ एवं तावत् जघन्यमवधिक्षेत्रमुक्तं, इदानीं उक्तदृष्टमभिधातुकाम आह—

सन्वयष्टुअगणिजीवा, निरन्तर जत्तियं भरिञ्जासु । खित्त सन्वदिसाग, परमोही खित्त निदिदो ॥ ३१ ॥
व्याख्या—सर्वेभ्यो विवक्षितकालावस्थायिभ्योऽनलजीवेभ्य एव बहवः सर्ववहयः, न भूतभविव्यञ्ज्यः, नापि शेषजीवेभ्य,
कुत !, असंभवात्, अग्नयश्च ते जीवाश्च अग्निजीवा, सर्ववहयश्च तेऽग्निजीवाश्च सर्ववह्यभिजीवा, 'निरन्तर' इति क्रिया-

विशेषणं 'यावत्' यावत्परिमाणं 'भृतवन्तो' व्याप्तवन्तः 'क्षेत्रं' आकाशं, एतदुक्तं भवति—नैरन्तर्येण त्रिजिष्टसूचीरचनया यावत् भृतवन्त इति । भूतकालनिर्देशश्च अजितस्वामिकाल एव प्रायः सर्वत्रहवोऽनलजीवा भवन्ति अस्यामत्रसर्पिण्यां इत्यस्यार्थस्य ख्यापनार्थः, इदं चानन्तरोदितविशेषणं क्षेत्रमेकदिक्कमपि भवति, अत आह—'सर्वदिक्कं' अनेन सूचीपरि-
भ्रमणप्रमितमेवाह, परमश्चासावधिश्च परमावधिः, 'क्षेत्रं' अनन्तरव्यावर्णितं प्रभूतानलजीवमितमङ्गीकृत्य निर्दिष्टः क्षेत्रनि-
र्दिष्टः, प्रतिपादितो गणधरादिभिरिति, ततश्च पर्यायेण परमावधेरेतावक्षेत्रमित्युक्तं भवति । अत्रयो सर्वत्रतुम्बिजीवा निरन्तरं
यावद् भृतवन्तः क्षेत्रं सर्वदिक्कं एतावति क्षेत्रे यान्यवस्थितानि द्रव्याणि तत्परिच्छेदसामर्थ्ययुक्तः परमावधिः क्षेत्रमङ्गी-
कृत्य निर्दिष्टो, भावार्थस्तु पूर्ववदेव, अयमक्षरार्थः । इदानीं साम्प्रदायिकः प्रतिपाद्यते—तत्र सर्वत्रतुम्बिजीवा चादराः प्रा-
योऽजितस्वामितीर्थकरकाले भवन्ति, तदारम्भकपूर्ववाणुल्यात्, सूक्ष्मोश्चोत्कृष्टपदिनस्तत्रैवावर्ह्यन्ते, ततश्च सर्वत्रहवो
भवन्ति । तेषां च स्वबुद्ध्या पोढाऽवस्थानं कल्प्यते—एकैकक्षेत्रप्रदेश एकैकजीवावगाहनया सर्वतश्चतुरस्रो घनः प्रथमं, स
एव जीवः स्वावगाहनया द्वितीयं, एवं प्रतरोऽपि द्विभेदः, श्रेण्यपि द्विभेदा, तत्र आधाः पत्र प्रकारा अनादेशाः, क्षेत्र-
स्याल्पत्वात् क्वचित्समंयविरोधाच्च, पष्ठः प्रकारस्तु सूत्रादेश इति, ततश्चासौ श्रेणी अवधिज्ञानिनः सर्वासु दिक्षु गरीर-

१ अग्निशरीरावगाहनारचनया. २ रूपान्तरेण. ३ अत्र पक्षे अलक्षणीयमित्येवप्रतिपाद्यपरिच्छेदज्ञानिः ४ मनुष्यात्मपरं पुरुषपदं. ५ अन्ततानन्ता-
स्वसर्पिणीषु कस्मिंश्चिदेव द्वितीयतीर्थकरकारे पृते, तदानीन्तना एवोत्कृष्टा यादरा प्राद्याः, ६ बाह्यगीगमाने दिग्घन्त इति. ७ एकैकस्मिन्प्रदेशे पूर्वैकमीयस्या-
पनेनेत्यर्थः, ८ शरीरद्वारेत्यर्थः ९ असंख्याकादाप्रदेशान्तरेणात्मगाहनाऽभागात् इतिमत्तयादिमपत्रमुपधादाः ।

पर्यन्तेन श्राम्यते, सा च असंख्येयान् अलोके लोकमात्रान् क्षेत्रविभागान् व्याप्नोति, एतावदवधिषेत्रे चतुष्टयमिति, सामर्थ्यमङ्गीकृत्यैव प्ररूप्यते, एतावति क्षेत्रे यदि द्रष्टव्य भवति तदा पश्यति न त्वलोकं द्रष्टव्यमस्ति इति गाथार्थं ॥३१॥ एष तावज्जगन्मनुकृष्ट चायधिषेत्रमभिहितं, इदानीं विमध्यमप्रतिपिपादयिष्या एतावत्क्षेत्रोपलम्भे चैतावत्कालोपलम्भं,

तथा एतावत्कालोपलम्भे चैतावत्क्षेत्रोपलम्भ इत्यस्यार्थस्य प्रदर्शनाय चेदं गाथाचतुष्टयं जगत् शास्त्रकार —

अंगुलमाचलियाण, भागमसंखिज्ज दोसु सखिज्जा । अंगुलमाचलिअतो, आवलिआ अंगुलयुहुत्त ॥ ३२ ॥

हरथमि सुहुत्तन्तो, दिवसतो गावयंमि योद्धन्वो । जोयण दिवसपुहुत्तं, पक्खन्तो पणणीसाओ ॥ ३३ ॥

भरहमि अद्धमासो, जग्घदीवंमि साहिओ मासो । वासं च मणुअलोप, वासपुहुत्तं च रुयगंमि ॥ ३४ ॥

संखिज्जंमि उ काले, दीवससुदायि हुंति संखिज्जा । कालंमि असंखिज्जे, दीवससुदा उ भइयन्वा ॥ ३५ ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—‘अङ्गुलं’ क्षेत्राधिकारात् प्रमाणाद्गुल गृह्यते, अवधधिकाराच्च उच्छ्रयाद्गुलमित्येके, ‘आवलिका’ असंख्येयसमयसंघातोपलक्षित कालः, उक्तं च—“असखिज्जाण समयणं समुदयसमितिसमागमेणं सा पूगा आवलियत्ति युच्चति’ अङ्गुल चावलिका च अङ्गुलावलिके तयोरङ्गुलावलिकयो’, ‘भागं’ अंश असंख्येयं पश्यति अवधिज्ञानी, एतदुक्तं भवति-क्षेत्रमङ्गुलासंख्येयभागमात्रं पश्यन् कालतः आवलिकाया असंख्येयमेव भागं पश्यत्यतीतमनागत चेति, क्षेत्रकालेदर्शनं

१ रुषिविरच्यत्वावधेरेल्लोके च तादृशप्रण्याभावादसम्भवाभिधानसादोपरितारकणात्वाद् २ लोके तु एतन्मसूत्रमवराधिवस्तुदर्शनेन सामर्थ्यदृष्टि (विशेषेण चक्षुके गाथा १०६) ३ स्थापेक्षितजगन्मध्यमप्यमोल्लुष्टत्वात् ४ असंख्येयानां समयानां समुदयसमितिसमागमेण लैकाऽऽवलिःसुष्यते (अनुयोगद्वारादृष्टिः ३३० प०) ५ क्षेत्रमङ्गुलावधेः रूपिविषयत्वादाद्

चोपचारेणोच्यते, अन्यथा हि क्षेत्रव्यवस्थितानि दर्शनयोग्यानि द्रव्याणि तैत्पर्यायांश्च विवक्षितकालान्तरवर्तिनः पश्यति, न तु क्षेत्रकौली, मूर्त्तद्रव्यालम्बनत्वात्तस्येति । एवं सर्वत्र भावना द्रष्टव्या, क्रिया च गाथाचतुष्टयेऽप्यध्याहार्या, तथा 'द्वयोः' अङ्गुलावलिकयोः संख्येयो भागौ पश्यति, अङ्गुलसंख्येयभागमात्रं क्षेत्रं पश्यन्नावलिकायाः संख्येयमेव भागं पश्यन्तीत्यर्थः, तथा अङ्गुलं पश्यन् क्षेत्रतः आवलिकान्तः पश्यति, भिन्नौमावलिकामित्यर्थः, तथा कालतः आवलिकां पश्यन् क्षेत्रतोऽङ्गुलपृथक्त्वं पश्यति, पृथक्त्वं हि द्विप्रभृतिरा नत्रभ्यः इति प्रथमगार्थार्थः ॥ ३२ ॥ द्वितीयगाथाव्याख्या—'हस्ते' इति हस्तविषयः क्षेत्रतोऽवधिः कालतो मुहूर्त्तान्तः पश्यति, भिन्नं मुहूर्त्तमित्यर्थः, अवध्यवधिमतोर्भेदोपचाराद् अवधिः पश्यतीत्युच्यते, तथा कालतो 'दिवसान्तो' भिन्नं दिवसं पश्यन् क्षेत्रतो 'गव्यूतं' इति गव्यूतविषयो बोद्धव्यः, तथा योजनविषयः क्षेत्रतोऽवधिः कालतो दिवसपृथक्त्वं पश्यति, तथा, 'पक्षान्तो' भिन्नं पक्षं पश्यन् कालतः क्षेत्रतः पद्यविंशति योजनानि पश्यतीति द्वितीयगार्थार्थः ॥ ३३ ॥ तृतीयगाथा व्याख्यायते—'भरते' इति भरतक्षेत्रविषये अवधौ कालतो ऽर्धमास उक्तः, एवं जम्बूद्वीपत्रिपये चावधौ साधिको मासः, वर्षं च मनुष्यलोकत्रिपयेऽवधौ इति, मनुष्यलोकः खल्वर्धतृतीयद्वीपसमुद्रपरिमार्णः, वर्षपृथक्त्वं च

१ उपचाराभावेऽनिष्टतां वृणोति एतः तस्येतीलन्तेन. २ विवक्षितेति. ३ विवक्षितक्षेत्राभितरूपपर्यायान्, कालत्रागव्याप्यानायेदम्. ४ अचधेः प्रलक्षत्वात् न साक्षात्पश्यतीति. ५ न्यूनां समयादिना. ६ अन्यत्र द्वितीयान्तं पद्यमिति कर्मतोपपत्तिः, अत्र तु तद्व्यवस्थितान्तरप्रमाणक्षेत्रस्थितान्तरपदसंगतसमर्थोऽवधिर्मात्र इत्युपचारेणुः, अत्रेऽपीदमे स्थले. ७ गर्धमारानन्दल प्रथमान्तरात् गात्रोपचारेण व्याख्यानं हन् इत्यनेन, किन्तु इतिप्रसङ्गन्ततया. ८ आ मानुयो-तरात्, मनुष्याणां गमागमेऽपि रुचकाद्रिणु न ते तन्नामादिरथानं. पक्षान्तः १-२

रुचकार्ण्यवाह्यद्वीपविषयेऽवधावयगन्तव्यमिति तृतीयगाथार्थः॥३४॥चतुर्थगाथा व्याख्यायते—सख्यायत इति संख्येयः, स च संवत्सरलक्षणोऽपि भवति, तुद्यब्दो विशेषणार्थ, किं विनिनष्टि?—संख्येयो वर्षसहस्रात्परतोऽभिगृह्यते इति, तस्मिन् संख्येये, 'काले' कलन काल तस्मिन् काले अवधिगोचरे सति क्षेत्रतत्त्वस्यैवावधेर्गोचरतया, द्वीपाश्च समुद्राश्च द्वीपसमुद्रा अपि भवन्ति संख्येयाः, अपिनाब्दान्माहानेकोऽपि तदेकदेशोऽपीति, तथा काले असंख्येये पत्न्योपमादिलक्षणेऽवधिचिपये सति, तस्यैव असंख्येयकालपरिच्छेदकस्यावधेः क्षेत्रतः परिच्छेद्यतया द्वीपसमुद्राश्च 'भक्तव्या' विकल्पयित्वा, कदाचिदसंख्येया पृथ, यदा इह कल्पचिन्मनुष्यस्य असंख्येयद्वीपसमुद्रविषयोऽवधिरूपयते इति, कदाचिन्महान्तः संख्येयाः कदाचिद् ऐकः, कदाचिदेकदेश स्वयम्भूरमणतिरेखोऽवधेः विज्ञेयः स्वयम्भूरमणविपर्यमनुष्यवाह्यावधेर्वा, योजनापेक्षया च सर्वपक्षेषु असंख्येयमेव क्षेत्रमिति गाथार्थः ॥३५॥ एव तावत् परिस्थूरन्यायमङ्गीकृत्य क्षेत्रचृद्ध्या कालवृद्धिरनियता कालचृद्ध्या च क्षेत्रवृद्धिः प्रतिपादिता, साम्प्रतं द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षया यद्वृद्धौ यस्य वृद्धिर्भवति यस्य चान भवति अमुमर्थमभिधित्सुराह—
काले चउणह बुद्धी, कालो भइयब्बु खित्तबुद्धीए । बुद्धीइ दब्बपञ्चव, भइयब्बा खित्तकाला उ ॥ ३६ ॥

१ आयुयोगद्वारसूत्राभिप्रायेणैकादशे सप्तवर्षमिमात्रेण तु द्रयोदशे २ यावत् शीर्षमेच्छिकेति श्रेय, अत एव तस्यायत इति संख्येय इति व्युत्पत्तिः, सख्य-
शहरार्थं च तावत्संख्या ३ अन्वन्ततावत्पर्येक्षया ४ शिर्वरकोरुमध्यभागतः ५ असंख्येयगोमनविस्तृतः ६ स्वयम्भूरमणयोः ७ अतिविस्तृततायात्स्य
८ आत्मन्वसत्सत्त्वात्, ९ न द्वीपसमुद्रापर्येक्षेति १० कियतेति दोष, क्षेत्रस्य प्रवेष्टानुसारेण पृथ्वी कालस्य न समयानुसारेण पृथिवी, अणुलमात्रेण न सख्येयसंख्ये-
योत्सर्पिण्यवसर्पिणीस्मात्, अत्र तु न विशेष इति निर्यता वृद्धिः, अत एव परिस्युरेति प्राणिवमन्मेति च मणने सगतिः, यथावत्तया क्षेत्रकालवृद्धिरुपाहयमा-
वात् चतुर्णां समप्रमाणमाभिलेति वा * समर्थं ० ५-६ + मइयव ४

व्याख्या—'काले' अवधिज्ञानगोचरे, वर्धमान इति गम्यते, 'चतुर्णां' द्रव्यादीनां वृद्धिर्भवति, सामान्याभिधानात्, कालस्तु 'भक्तव्यः' विकल्पयितव्यः, क्षेत्रस्य वृद्धिः क्षेत्रवृद्धिः तैसां क्षेत्रवृद्धौ सत्यां, कदाचिद्धर्धते कदाचिन्नेति, कुतः? विद्याए बहुषु पुल्लिङ्गे । तद्व्याप्तु छ्ठीसत्तमीण एगमि महिलश्चे ॥ १ ॥" अस्माल्लक्षणात् सिध्यति, एवमन्यनापि प्राकृत-तशैल्या इष्टविभक्त्यन्तता पदानामवगन्तव्येति, तथा वृद्धौ च द्रव्यं च पर्यायश्च द्रव्यपर्यायौ तयोः वृद्धौ सत्यां 'भक्तव्यौ' विकल्पनीयौ क्षेत्रकालावेव, तुशब्दस्य एवकारार्थत्वात्, कदाचिदनयोर्वृद्धिर्भवति कदाचिन्नेति, द्रव्यपर्याययोः सकाशात् परिस्थूरत्वात् क्षेत्रकालयोस्ति भावार्थः, द्रव्यवृद्धौ तु पर्याया वर्द्धन्त एव, पर्यायवृद्धौ च द्रव्यं भाज्यं, द्रव्यात् पर्यायाणां सूक्ष्मतरत्वात् अक्रमवर्तिनामपि च वृद्धिसंभवात् कालवृद्धयभावो भावनीय इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ अत्र कश्चिदाह—जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नयोः अवधिज्ञानसंबन्धिनोः क्षेत्रकालयोः अङ्गुलावलिकाऽसंबल्येयभागोप-

१ देवदत्ते युक्ते सर्वे कृदुच्यं शुक्रमितियत्, अन्यया जगणामित्यभिधेयं सात्, कालवृद्धयनुसारेण द्रव्यादिवृद्धिरनाय क्षेत्रमभिधानं सात्. २ अज-
घणुर्हि सिद्धान्ते विकल्पागोऽपि भगनेत्यानियत्. ३ अयश्रिगोचरस्य. ४ वृत्तीयैक्यपत्नानिष्पवच्छेदार्थम्. ५ एव भवति अकारान्ते परे द्वितीयायां बहुषु पुल्लिङ्गे ।
वृत्तीयादिषु पृथीरासम्बोरेकस्मिन् महिलार्थं (पुल्लिङ्गे द्वितीयायादुपचनान्ते परे अकारान्तसौत् भवति, स्त्रीलिङ्गे च वृत्तीयादिषु पृथीससम्बोरेकवचने पृकारो भवति
सर्वत्र) ६ गामारुपात् सूत्रात्. ७ रीला. ८ तुसमिभयत्पत्तता मुले. ९ द्रव्यपर्याययोः संबोधात्. १० स्पन्दारसादीनां तत्पर्यायाणां वैक्यगुणादीनां, गुणानां पर्याय-
व्याशानुक्रमकवर्तिपर्यायत्वं, नयो चात् एव द्रव्यपर्यायाधिकारयेत्. ११ पर्यायवृद्धौ न कालवृद्धिरिति समर्थनात्. १२ अंगुलमायलियाणमित्यादिना श्रीयस-

लक्षितयोः परस्परतः प्रदेशसमयसख्यया परिस्थूरसूक्ष्मस्थे सति कियता भागेन हीनाधिकत्वमिति, अत्रोच्यते, सर्वत्र प्रतियोगिनः खत्वाधिकाऽसंख्येयभागादेः कालाद् असंख्येयगुणं क्षेत्रं, कुत एतत्?, अत आह—
सुहुमो य होइ कालो, तत्तो सुहुमपर ह्वइ खित्तं । अहुलसेहीमित्ते, ओसख्पिणीओ असंखेज्जा ॥ ३७ ॥
न्याख्या—‘सूक्ष्म’ श्लक्ष्णश्च, भवति कालः, यस्माद् उत्पलपत्रश्चतभेदे समया प्रतिपन्नसंख्येयाः प्रतिपादिताः, तथापि ‘ततः’ कालात्, सूक्ष्मतर मयति क्षेत्र, कुतः?, यस्मात् अहुलश्रेणिमात्रे क्षेत्रे प्रदेशपरिमाणं प्रतिप्रदेश समय-गणनया अयस्रपिण्यः असंख्येयाः, तीर्थकृद्भिः प्रतिपादिताः, एतदुक्तं भवति—अहुलश्रेणिमात्रे क्षेत्रे प्रदेशं असंख्ये-यावस्रपिणीसमयराशिपरिमाणमिति गार्थार्थः ॥ ३७ ॥ त्रकमयर्धेर्जघन्यादिभेदभिन्नं क्षेत्रपरिमाण, क्षेत्रं चावधिगो-चरद्रव्याधारद्वारेणैवार्धेरिति व्यपदिश्यते, अतः क्षेत्रस्य द्रव्यार्धधिकत्वात् तदभिधानानन्तरमेव अवधिपरिच्छेदयो-ग्यद्रव्याभिधित्तयाऽऽह—

तेआभासादव्याण, अन्तरा इत्थ लहइ पट्टवओ । गुरुलहुअअगुरुलहुअं, तंपि अ तेणेव निट्टाह ॥ ३८ ॥
न्याख्या—अधधिश्च जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नः, तत्र तावजान्यावधिपरिच्छेदयोग्यमेवादावधिधीयते—तैजसं च भाषा च तैजसभाषे तयोर्द्रव्याणि तैजसभाषाद्रव्याणि तेषामिति समासः, ‘अन्तरात्’ इति ‘अर्थाद्विभक्तिपरिणामः’

१ विधेयत्वं २ चकारो वाक्यभेदक्रमोपदर्शनार्थः (इति मल्लवगिरिपादा) ३ वक्ष्यमाणमसंख्येयावस्रपिण्यमानम् ४ एकप्रमाणाहुलमात्रे धेणिल्ले नम लच्छे (नन्दीवृत्ति ३११ प०) ५ प्रदेशसत्त्वान् ६ साक्षात्संज्ञानाभावाद्दुपचारणेत्यर्थः ७ मर्यादाशोभवधिः ८ द्रव्यमिति ९ अन्तरे ५-६

अन्तरे, अथवा 'अन्तरे' इति पाठान्तरमेव, एतदुक्तं भवति—तैजसवाग्द्रव्याणामन्तर इत्यन्तराले अत्रे तैद्रयोग्यमन्य-
देव द्रव्यं 'लभते' पश्यति, कोऽसावित्यत आह—'प्रस्थापकः' प्रस्थापको नाम अवधिज्ञानप्रारम्भकः, किंविशिष्टं तदिति,
अत आह—'गुरुलघ्वगुरुलघु' गुरु च लघु च गुरुलघु तथा न गुरुलघु, एतदुक्तं भवति—गुरुलघुपर्यायोपेतं
गुरुलघु अगुरुलघुपर्यायोपेतं चागुरुलघु इति । तत्र यत्तैजसद्रव्यासन्नं तद्गुरुलघु, यत्पुनर्भापाद्रव्यासन्नं तद्गुरुलघु,
'तदपि च' अवधिज्ञानं प्रच्यवमानं सत्पुनः तेनैव द्रव्येणोपलब्धेन सत्ता निष्ठां याति, प्रच्यवतीत्यर्थः । तत्र अपिशब्दात्
यत्प्रतिपाति तत्रायं क्रमो, न पुनरवधिज्ञानं प्रतिपात्येव भवतीत्यर्थः, चशब्दस्त्वेवकारार्थः, स चावधारणे, तस्य चैवं
प्रयोगः—तैदेवावधिज्ञानमेवं प्रच्यवते, न शेषज्ञानानीति गार्थार्थः ॥ ३८ ॥ आह—कियत्प्रदेशं तद् द्रव्यं, यत् तैजस-
भापाद्रव्याणामपान्तरालवर्ति जघन्यागधिप्रमेयमित्याशङ्क्य तद्धि परमाण्वादिक्रमोपचयाद् औदारिकादिवर्गणानुक्रमतः
प्रतिपाद्यमिति, अतस्तत्स्वरूपाभिधित्तया गाथाद्वयमाह—

ओरालचिड्वाहारेतेअभासाणपाणमणकम्मे । अह् दब्बवगगणाणं, कमो विचज्जासओ खित्ते ॥ ३९ ॥
कम्मोवरिं धुवेयरसुण्णेयरव्वगणा अणंताओ । चउधुवणंतरतणुवगणा ग मीसो तहाऽचित्तो ॥ ४० ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—आह—औदारिकादिशरीरप्रायोग्यद्रव्यवर्गणाः किमर्थं प्ररूप्यन्ते इति, उच्यते, विनियानामव्यामोहार्थं,

१ मध्यार्थोऽपान्तरः २ मध्यभागे तैजसभाषयोः ३ तजसभाषयोः ४ तगुणयाप. ५ हीपमानग. ६ भषयिः ७ तैजसभाषाऽयोग्यद्रव्याणां दर्शनात्ता-
रप्रच्युतिरूपेण. ८ गत्यादीनि. " प्रच्यवत प्रत्यर्थः २-५ + ७पुण्यण०

तथा चोदाहरणमत्र—इह भरतक्षेत्रे मगधाजनपदे प्रभूतगोमण्डलस्वामी कुचिकर्णो नाम धनपतिरभूत्, स च तासा गव-
 मतिबाहुल्यात् सहस्रादिसख्यामितानां पृथक् पृथगनुपालनार्थं प्रभूतान् गोपाश्रकं, तेऽपि च परस्परसमिलितासु तासु
 गोव्वात्मीयाः सम्यगजानानाः सन्तोऽकलहयन्, ताश्च परस्परतो विवदमानानुपलभ्य असौ तेषामव्यामोहार्यं अधिकर-
 णव्यवच्छिस्तये च रफशुकृष्णकर्तुरादिभेदमिदानीना गवा प्रतिगोपं विभिन्ना वर्गणा खल्ववस्थापितवान् इत्येव दृष्टान्तः,
 अयमर्थोपनयः—इह गोपैपतिकल्पस्तीर्थकृत् गोपकल्पेभ्य शिव्येभ्यो गोरूपसदृशं पुद्गलास्तिकायं परमाण्वादियर्गणावि-
 भागेन निरूपितयानिति अलं प्रसङ्गेन, पदार्थः प्रतिपाद्यते—तत्र औदारिकशरीरग्रहणाद् औदारिकशरीरग्रहणयोग्या वर्गणाः
 परिगृहीता, ताश्चैवमवगन्तव्याः—इह वर्गणा सामान्यतश्चतुर्विधा भवन्ति, तद्यथा—द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतः भाव-
 तश्च, तत्र द्रव्यत एकप्रदेशिकीनां यावदनन्तप्रदेशिकानां, क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढाना यावर्दसख्येयप्रदेशावगाढाना, कालत
 एकसमयस्थितीनां यावदसंख्येयसमर्थस्थितीना, भावतस्त्वायत् परित्यूरन्यायमङ्गीकृत्य कृष्णानां यावत् शुक्लाना ए सुरभि-
 गन्धाना दुरभिगन्धाना चर, तिक्तरसानां यायन्मधुररसाना ५, मृदूना यावद्दृक्षाणा ६ गुरुधूनामगुरुधूनां च, पय-
 मेता द्रव्यवर्गणाद्या वर्गणाश्चतुर्विधा भवन्ति, प्रकृतोपयोगः प्रदर्श्यते—तत्र परमाणूनामेका वर्गणा, एवं द्विप्रदेशिका-
 नामव्येका, पयमेकैकपरमाणुपृच्छ्या सख्येयप्रदेशिकाना सख्येया वर्गणा असंख्येयप्रदेशिकाना चासख्येयाः ततोऽनन्त-

१ गा २ कलहः ३ समुदायात्, ४ कुचिकर्णधनपतिः ५ गोरूपाणि पेषय ६ अयपदे समुदावोपचारात् प्रकरणाद् ७ परमाणूनामपि प्रकृष्टदेशात्
 ८ लोकाफासोऽवगाहनात् तस्य क्षेत्रावव्यमण्डलात् ९ अन्वसमयाद् यावदवस्थानाभावात् १० खल्वस्थान एकगुणादिनाअन्तभेदभावात् प्रलेकं ११ द्विप्रि०

प्रदेशिकानां अनन्ताः खल्वग्रहणयोग्या विलङ्घ्य ततश्च विशिष्टपरिणामयुक्ता औदारिकशरीरग्रहणयोग्याः खल्वनन्ता एवेति, ता अपि चोलङ्घ्य प्रदेशवृद्ध्या प्रवर्धमानास्ततस्तस्यैवाग्रहणयोग्या अनन्ता इति, ताश्च प्रभूतद्रव्यनिवृत्तत्वात् सूक्ष्मपरिणामोपेतत्वाच्च औदारिकस्याग्रहणयोग्या इति, वैक्रियस्यापि चाल्पपरमाणुनिवृत्तत्वाद् वादरपरिणामयुक्तत्वाच्चाग्रहणयोग्या एव ता इति, पुनः प्रदेशवृद्ध्या प्रवर्धमानाः खल्वनन्ता एवोलङ्घ्य तथापरिणामयुक्ता वैक्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, ता अपिच प्रदेशवृद्ध्या प्रवर्धमाना अनन्ता एवेति तावद् यावद् एकादिप्रचुरपरमाणुनिवृत्तत्वात् सूक्ष्मपरिणामयुक्तत्वाच्च वैक्रियस्याग्रहणयोग्या भवन्ति, एवं प्रदेशवृद्ध्या प्रवर्धमानाः खल्वग्रहणयोग्या अप्यनन्ता एवेति, ताश्चाहारकस्य अल्पपरमाणुनिवृत्तत्वाद् वादरपरिणामोपेतत्वाच्च अग्रहणयोग्या एवेति, एत्रमाहारकस्य तैजसस्य भाषायाः †आनापानयोर्मनसः कर्मणश्च अयोग्ययोग्यानां वर्गानां प्रदेशवृद्ध्युपेतानामनन्तानां त्रयं त्रयमायोजनीयं । आह-कथं पुनरिदं एकैकस्यौदारिकादेस्त्रयं त्रयं गम्यत इति, उच्यते, तैजसभाषाद्रव्यान्तरवर्तुर्भयायोग्यद्रव्यावधिगोचराभिधानात् । 'अथ' अयं द्रव्यवर्गानां क्रमः, तत्र वर्गणा वर्गो राशिरिति पर्यायाः, तथा 'विपर्यासतो' विपर्यासेन 'क्षेत्रे' इति क्षेत्रविषयो वर्गणाक्रमो वेदितव्यः, एतदुक्तं भवति—एकप्रदेशावगाहिनां परमाणूनां स्कन्धानां चैका वर्गणा, तथा द्विप्रदेशावगाहिनां स्कन्धानामेव द्वितीया वर्गणा, एवमेकैकप्रदेशवृद्ध्या संख्येयप्रदेशावगाहिनां संख्येया असंख्येयप्रदे-

१ द्वितीयावयुचनं, एताश्चौदारिकस्यैवायोग्या इति. २ औदारिकपरिणामनयोग्यत्वरूपेति. ३ औदारिकशरीरतया परिणमनीयाः २-४
+ अतिप्रचुरं † युक्तत्वात् ‡ आनपानयोः ५ इ तथा सं० ४-५-६.

शायगाहिना चासंख्येयाः, ताश्च प्रदेशप्रदेशोत्तराः खल्वसंख्येया विलङ्घ्य कर्मणो योग्यानामसंख्येया वर्गणा भवन्ति, पुनः
 प्रदेशवृद्ध्या तस्यैवायोग्याना असंख्येया इति, अयोग्यत्वं चाल्परमाणुनिर्घृत्तत्वात् प्रभूतप्रदेशायगाहिल्याच्च, मनोद्रव्या-
 दीनामप्येयमेवायोग्ययोग्यायोग्यलक्षणं त्रय त्रयमायोजनीयमिति। एव सर्वत्र भावना कार्या, 'पर परं सूक्ष्म' 'प्रदेशतोऽसं-
 ख्येयगुण' (प्राकैजसात्) इति (तत्त्वार्थे अ० २ सूत्रे ३८-३९) वचनात्, कालतो भायतश्च वर्गणा दिग्मात्रतो
 र्देशिता एवेति गार्थः ॥ ३९ ॥ द्वितीयगाथाव्याख्या—तत्रानन्तरगाथायां कर्मद्रव्यवर्गणोः प्रतिपादिताः, साम्प्रतं
 प्रदेशोत्तरवृद्ध्या तदग्रहणप्रायोग्याः प्रदर्शयन्ते—क्रियत इति कर्म, कर्मण उपरि कर्मोपरि, भुवंति—ध्रुववर्गणा अनन्ता
 भवन्ति, ध्रुववर्गणा इति ध्रुवा नित्याः संयकालायस्थायिन्य इति भावार्थः, 'इतरा' इति प्रदेशवृद्ध्या ततोऽनन्ता एवा-
 ध्रुववर्गणा अनन्ता भवन्ति, 'अधुवा' इति अशाश्वत्यः, कदाचिन्न सन्त्यपीत्यर्थः, ततः 'शून्या' इति सूचनोत्सूत्रमिति-
 कृत्या शून्यान्तरवर्गणाः परिगृह्यन्ते, शून्यान्यन्तराणि यासां ताः शून्यान्तराः शून्यान्तराश्च ता वर्गणाश्चेति समाप्तः,
 एतदुक्तं भवति—एकोत्तरवृद्ध्या व्ययहितान्तरा इति, ता अपि चानन्ता एव, तथा 'इतरेति' इतरग्रहणादशून्यान्तराः
 परिगृह्यन्ते, न शून्यानि अन्तराणि यासां ता अशून्यान्तराः, अशून्यान्तराश्च ता वर्गणाश्चेति विग्रहः, अशून्यान्तरव-
 र्गणा अव्ययहितान्तरा इत्यर्थः, ता अपि च प्रदेशोत्तरवृद्ध्या खल्वनन्ता एव भवन्ति, ततः 'चतुरिति' धैतन्नः ध्रुवाश्च

१ इयोरभिधानं प्रसङ्गात् २ अष्टानां वर्गणानामसंख्येयत्वे सत्त्वात् ३ सूत्र सूचनकृत्विति सूत्रलक्षणात् ४ तस्यासुदिसंभवे तस्यैव भिन्नवर्गणारम्भः, अत्राद्या
 किञ्चिद्गुणोपरिणामवैशिष्ट्यं सदात्मने कारणम्

प्राग् 'तैजसभापाद्रव्याणामन्तराले गुरुलब्धगुरुलघु च जघन्यायधिप्रमेय द्रव्य' इत्युक्तं, नौदारिकादिद्रव्याणि, साम्प्रत-
 नौदारिकादीना द्रव्याणा यानि गुरुलघूनि यानि घागुरुलघूनि तानि दर्शयन्नाह—

ओरालिअथेउव्विअआहारगतेअ गुरुलहु दब्वा । कम्मगमणभासाई, एआइ अगुरुलहुआई ॥ ४१ ॥
 व्याख्या—पदार्थस्तु नौदारिकवैक्रियाहारकर्तव्यैसद्रव्याणि गुरुलघूनि, तथा कर्मणमनोभापादिद्रव्याणि च अगुरु-
 लघूनि निश्चयनयापेक्षयेति गार्थार्थः ॥ ४१ ॥ वक्ष्यमाणगाथाद्वयसंबन्ध—पूर्वं क्षेत्रकालयोरवधिज्ञानसंबन्धिनो केव-
 लयोः अहुलावलिकाऽसंख्येयादिविभागकल्पनया परस्परोपनिर्बन्ध उक्तः, साम्प्रतं तयोरियोकलक्षणैर्न द्रव्येण सह पर-
 स्परोपनिर्बन्धमुपदर्शयन्नाह—

संखिज्ज मणोव्वे, भागो लोपलियस्स चोख्खो । सखिज्ज कम्मव्वे, लोप धोव्वुणगं पळियं ॥ ४२ ॥
 तेयाफम्मसरीरे, तेआद्वे अ भासद्वे अ । पोद्धव्वमसंखिज्जा, दीयसमुदा य कालो अ ॥ ४३ ॥
 प्रथमगाथाव्याख्या—संख्यायत इति संख्येयः, मनसः सर्वैन्धि योर्ग्य वा द्रव्यं मनोर्द्रव्यं तस्मिन् मनोर्द्रव्ये
 इति मनोर्द्रव्यपरिच्छेदके अवधी, क्षेत्रतः संख्येयो लोकभागः, कालतोऽपि संख्येय एव, 'पलियस्स' पल्योपमस्य

१ तानि गुरुलघूनि अगुरुलघूनि चेति नोक्तमित्यर्थः । २ प्राणयोग्यैतजसेन्यथदुस्पर्शा इति कर्मकृत्स्नादितु, अमहणान्तरिता महणयोग्या वर्णाणा इति च
 मत्तं तेषां, प्राग्महणयोग्याः पक्षात्पराः । अत्र तूमयामहणयोग्या मध्ये एत एव तैजसासक्तानि गुरुलघूनि इतराणीतरथेत्युक्तिः ३ पृक्तमते एकान्तगुरुलघुद्रव्या-
 भापात्, न्यवहारानयापेक्षमेव गुरु लघुः उच्यते इति ४ परस्परौपलम्भवर्तनेन इतिद्वारा ५ परिणत वयाथेन ६ आकाशस्थितं
 ७ वाणीदत्त ३

‘बोद्धव्यो’ विशेषः, प्रमेयत्वेनेति, एतदुक्तं भवति—अवधिज्ञानी मनोद्रव्यं पश्यन् क्षेत्रतो लोकस्य संख्येयभागं काल-
तश्च पत्योपमस्य जानीते इति, तथा संख्येया लोकपत्योपमभागाः ‘कर्मद्रव्ये’ इति कर्मद्रव्यपरिच्छेदकेऽवधौ प्रमेयत्वेन
बोद्धव्या इति वर्तते, अयं भावार्थः—कर्मद्रव्यं पश्यन् लोकपत्योपमयोः पृथक् पृथक् संख्येयान् भागान् जानीते,
‘लोकैः’ इति चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकविषयेऽवधौ क्षेत्रतः कालतः स्तोकांन्यूनं पत्योपमं प्रमेयत्वेन बोद्धव्यं इति वर्तते,
इदमत्र हृदयं—समस्तं लोकं पश्यन् क्षेत्रतः कालतः देशो न पत्योपमं पश्यति, द्रव्योपनिबन्धनक्षेत्रकालाधिकारे प्रक्रान्ते
केवल्योलोकपत्योपमक्षेत्रकालयोर्ग्रहणं अनर्थकमिति चेत्, न, इहापि सामर्थ्यप्रापितत्वाद् द्रव्योपनिबन्धनस्य, अत एव
च तदुपर्यपि ध्रुववर्गणादि द्रव्यं पश्यतः क्षेत्रकालवृद्धिरनुमेयेति गार्थः ॥ ४२ ॥ द्वितीयगाथाव्याख्या—तेजोमयं
तैजसं, शरीरशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते, ‘तैजसशरीरे’ तैजसशरीरविषयेऽवधौ क्षेत्रतोऽसंख्येया द्वीपसमुद्राः प्रमेयत्वेन
बोद्धव्या इति, कालश्च असंख्येय एव, मिथ्यादर्शनादिभिः क्रियत इति कर्म—ज्ञानावर्णीयादि तेन निर्वृत्तं तन्मयं वा
कर्मणं, शीर्यते इति शरीर, कर्मणं च तच्छरीरं चेति विग्रहः तस्मिन्नपि तैजसवद्धक्तव्यं, एवं तैजसद्रव्यविषये चावधौ
भाषाद्रव्यविषये च क्षेत्रतो ‘बोद्धव्या’ विज्ञेयाः, संख्यायन्त इति संख्येया असंख्येयाः, द्वीपाश्च समुद्राश्च

१ पूर्वै क्षेत्रकालयोर्दृष्टिव्यासिर्दक्षिता परं द्रव्येण तां दर्शनाय प्रक्रान्तं प्रकरणं. २ द्रव्यव्यासेः, क्षेत्रकालवृद्धौ द्रव्याणां अवश्यं वृद्धेः सामर्थ्यप्रापणं,
काले चउह्नु डुड्डीत्यनेन निर्णीता च सा प्रा. ३ सामर्थ्यप्रापितत्वात्, द्रव्यपरिच्छेदवृद्धेः क्षेत्रकालवृद्धिनियमः, सफलं च त्रयोपनिबन्धप्रकरणमेवं. ४ वक्ष्यति
विशेषोऽसंख्येयगतोऽग्रे अत्र चासंख्येयेत्यादिना. * स्तोकांन्यूनं १-५-६ + ०पनिबन्धेन ५-६

द्वीपसमुद्रा', प्रमेयत्वेनेति, कालध्यासंख्येय एव, स च पृथ्वीपर्मासंख्येयभागसमुदायमानो विज्ञेय इति, (ग्रन्थाम्नाम् १०००) ।
 अत्र चासंख्येयत्वे सत्यपि यथायोग द्वीपाद्यल्पबहुत्व सूक्ष्मेतरद्रव्यद्वारेण विज्ञेयमिति । आह—एवं सति 'तेषामासाद-
 घाण अन्तरा एतद् लहइ पृष्ठवर्धौ' (गाथा ३८) इत्याद्युक्तं तस्य च तैजसभापान्तरालद्रव्यदर्शिनोऽप्यङ्गुलावलिकाऽसं-
 ख्येयभागादि क्षेत्रकालप्रमाणमुक्तं तद्विरुध्यते, तैजसभापाद्रव्ययोरसंख्येयक्षेत्रकालाभिधानात्, न, प्रारम्भकस्योभेयायोग्य-
 द्रव्यग्रहणात्, द्रव्योणा च विचित्रपरिणामत्वाद् यथोक्त क्षेत्रकालप्रमाणमविरुद्धमेव, अल्पद्रव्याणि धाऽधिकृत्य तदुक्तं,
 प्रचुरतैजसभापाद्रव्याणि पुनरङ्गीकृत्येदं, अल विस्तरेणेति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥ आह—अथन्यावधिप्रमेय प्रतिपादयता गुरु-
 लघु अगुरुलघु वा प्रवर्ध पश्यतीत्युक्तं, न सर्वमेवं, विमध्यमावधिप्रमेयमपि वाङ्गुलावलिकासंख्येयमागाद्यभिधानात् न
 सर्वद्रव्यरूप, तत्रस्थानामेव दर्शनात्, अत उत्कृष्टाद्यधेरपि किमसर्वद्रव्यरूपमेवालम्ब्य आहोस्मिन्नेति, इत्यत्रोच्यते—

एगपपृसोगाढं परमोद्दी लहइ कम्मगसरीरं । लहइ य अगुरुयलघु'अं, तेयसरीरे भवपुहुत्तं ॥ ४४ ॥
 व्याख्या—प्रकृष्टो देशः प्रवेश एकश्चासौ प्रदेशश्चैकप्रदेश तस्मिन् अवगाढ, अवगाढमिति व्यवस्थितं, एकप्रदेशाव-

१ तैजसद्रव्येभ्यः कार्मणानि सूक्ष्मानि, अवदेऽपस्त्वैतत्कार्मणेभ्यो वदन्ति इच्छानि तथा इपण् वचन २ तथा च नासख्यक्षेत्रकालपरिच्छेदप्रसङ्गः
 ३ एवमेतरद्वारेण प्रसङ्गापादने आह—प्रत्येत्वादि, उभयावयोरप्यद्रव्येभ्यः तैजसभापाद्रव्याणां यथावय सूक्ष्मस्पृष्टत्वाद् वैचित्र्यपर्यन्ताधुषाचनम् ४ परिस्वर
 न्यायाकाले षतुर्णां दृढिरित्युक्तेन न्यायातापचाहाह—अल्पेसादि, तथा च कौक-पुतेजोभापाद्रव्यग्रहणसक्येतापक्काळपरिष्ठानमिति तथा ५ रूपिद्रव्य
 ६ प्रमेयं ७ असत्त्वात्तद्विषयित्वसत्कालोकेऽप्यवयवी तत्रस्थितानां रूपिणां यथावत् ८ सामस्तेव, अथवाधिकप्रदेशावगाढानामल्पेकावगाहाऽस्तेव * पृथ्वी
 पमसं० ४ + अत्रोच्यते १-४ † अगुरुलघु'अं १-४

लघु पश्यन्नपि न गुरुलघु उपलभते, घटादि वा अतिस्पूरमपि, तथा मनोद्रव्यविदस्त्रेनेर्दशन नान्येर्ध्वतिस्युरेवपि, एवं विज्ञानविषयधैचिन्मसभवे सति संशयापनोदार्थभेकप्रदेशावगाहिग्रहणे सत्यपि शेषविशेषोपदर्शनमदोषयैवेति । अथर्वा एकप्रदेशावगाहिग्रहणात् परमाण्यादिग्रहण कर्मण यावत्, तदुत्तरेषा चागुरुलघयभिधानात्, चञ्चब्दात् गुरुलघूना चोदारिकादीर्नामित्येव सर्वपुद्गलविशेषविषयत्वमाविष्कृतं भवति, तथा चांसैव नियमार्थं 'रूपगतं लभते सर्व' इत्येतद् वक्ष्यमाणलक्षणमदुष्टमेवेति, पतंदेव हि सर्व रूपगतं, नान्यद् इति, अलं प्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ एवं परमावधेर्द्रव्यमङ्गीकृत्य विषय सफः, साम्प्रत क्षेत्रकालावधिकृत्योपदर्शयन्नाह—

परमोहि असंखिज्वा, लोगमित्ता समा असखिज्वा । रूढगयं लहइ सव्वं, खित्तोवमिमं अगणिजीवा ॥ ४५ ॥

व्याख्या—परमश्चासाववधिश्च परमावधि, अवध्यवधिमतोरभेदोपचाराद् असौ परमावधिः क्षेत्रतः 'असंख्येयानि लोकमात्राणि, खण्डातीति गम्यते, लभत इति संबन्धः, कालतस्तु 'समाः' उत्सर्पिण्यवसर्पिणीरसंख्येया एव लभते, तथा द्रव्यतो 'रूपगतं' मूर्च्छद्रव्यजातमित्यर्थः, 'लभते' पश्यति 'सर्व' परमाण्यादिभेदभिन्नं पुद्गलास्तिकायमेवेति, भावतस्तु वक्ष्यमाणसूत्रपर्यायान् इति । यदुक्तं 'असंख्येयानि लोकमात्राणि खण्डानि परमावधिः पश्यतीति' तत्क्षेत्रनियमना-

१ अवधि २ अगुरुलघावात्मकापेक्षणा ३ घटादीनां गुरुलघुत्वावधि ४ मन-पर्यायकानि ५ मनोद्रव्येषु ६ ज्ञान ७ घटादिषु ८ द्वितीयप्रस-
समाधानाय ९ ध्रुववर्गणादीनामधिकतमहात्कथान्तानां १० ग्रहण्य ११ आदिना वैकियाद्धारकतैमसप्रह १२ विशेषा भेदः प्रकारा १३ परमावधे
१४ विषयस्य १५ पूर्वेण सिद्धत्वात्, १६ पूर्वगाथावृत्तितभेकमवेसावगाहादि

याह-उपमानं उपमितं, भावे निष्ठाप्रत्ययः, क्षेत्रस्योपमितं क्षेत्रोपमितं, एतदुक्तं भवति—उत्कृष्टावधिक्षेत्रोपमानं, 'अग्नि-जीवाः' प्रागभिहिता एवेति, आह—'रूपगतं लभते सर्वं' इत्येतदनन्तरगाथायामर्थतोऽभिहितत्वात् किमर्थं पुनरुक्तमिति, अत्रोच्यते, उक्तः परिहारः, अर्थवा अनन्तरगाथायां 'एकप्रदेशावगाढं' इत्यादि परमावधेर्द्रव्यपरिमाणमुक्तं, इह तु 'रूपगतं लभते सर्वं' इति क्षेत्रकालद्वयविशेषणं, एतदुक्तं भवति—रूपिद्रव्यानुगतं लोकमात्रासंख्येखण्डोत्सर्पिण्यवसर्पिणी-लक्षणं क्षेत्रकालद्वयं लभते, न केवलं, अरूपित्वात्सर्वं, रूपिद्रव्यनिवन्धनत्वाच्चावधिज्ञानस्येति गाथार्थः ॥ ४५ ॥ एवं तावत् पुरुषानधिकृत्य क्षायोपैशमिकः खलु अनेकप्रकारोऽवधिरुक्तः, साम्प्रतं तिरश्चोऽधिकृत्य प्रतिपिपादधिपुराह—

आहारतेयलंभो, उक्नोसेणं तिरिक्खजोणीसु । गाउय जहणमोही, नरएसु उँ जोयणुक्कोसो ॥ ४६ ॥

व्याख्या—तत्राहारतेजोग्रहणाद् औदारिकवैक्रियाहारकतेजोद्रव्याणि गृह्यन्ते, ततश्चाहारश्च तेजश्च आहारतेजसी तयो-र्लाभ इति समासः, लाभः प्राप्तिः परिच्छित्तिरित्यनर्थान्तरं, इदमत्र हृदयं—तिर्यग्योनियु योनियोनिमतामभेदोपचारात् तिर्यग्योनिकसत्वविषयो योऽवधिः तस्य द्रव्यतः खलु आहारतेजोद्रव्यपरिच्छेद उत्कृष्टत उक्तः, इत्थं द्रव्यानुसारेणैव क्षेत्रकालभावाः परिच्छेद्यतया विज्ञेया इति । इदानीं भवप्रत्ययावधिस्वरूपमुच्यते, स च सुरनारकाणामेव भवति,

१ उक्तः. २ नासादन्यद् रूपगतमिति नियमनायैवेत्यर्थः. ३ विधिनियमयोर्विधिरिव ज्यागान् इति न्यायमपेक्ष्य विधेर्वलीयस्वाख्यानायाह-अयत्ने-त्यादि. ४ अरूपित्वात् रूपविषयश्चावधिरिति च निर्णयितमनेकज्ञः. ५ क्षेत्रकालद्वयस्य. ६ मनुष्यात्, इत्यर्थः, परमोहिनाणविभो, केवलमंतोमुत्तमिच्छेति (वि० ६८९) वचनात् परमावधेरा अन्तर्मुद्गत्तांकेवलोपत्तिः, केवलं च नरगतायेव ७ चारित्रतपआविपुणहेतुत्वात्. * य २-४-५.

तत्र प्रथममल्प इतिकृत्या नारकाणां प्रतिपाद्यत इति, अत आह—क्षेत्रतो 'गव्यूतं' परिच्छिनत्ति जपन्येनावधिः, क १- नरान् कायन्तीति नरकाः, कै नी रे शब्दे इतिधातुपाठात् नरान् शब्दयन्तीत्यर्थः, इह च नरका आश्रयाः, आश्रयाश्रयिणोरमेदोपचारात्, नरकेषु तु योजनमुत्कृष्ट इत्याह, एतदुक्तं भवति—नारकाधारो योऽवधिः असौ उत्कृष्टो योजनं परिच्छिनत्ति क्षेत्रतः, इत्य क्षेत्रानुसारेण द्रव्याद्यस्तु अवसेया इति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ एवं नारकजातिमधिकृत्य जपन्येतरमेदोऽवधि प्रतिपादितः, साम्प्रतं रत्नप्रभादिपृथिव्यपेक्षया उत्कृष्टेतरमेदमभिधित्सुराह—

चत्तारि गाडयाह, अद्भुद्गाहं तिगांज्या चेष । अद्भुद्गाहं बुष्णि य, दिवहमेगं च निरंएसुं ॥ ४७ ॥

व्याख्या—तत्र नरका इति नारकालयाः, ते च सप्तपृथिव्याधारत्वेन सप्तधा भिद्यन्ते, तत्र रत्नप्रभाधाधारनरकेषु यथा-सख्यमुत्कृष्टेतरमेदभिन्नावधे क्षेत्रपरिमाणमिदं—'नरकेषु' इति सामर्थ्यात् तन्निवासिनो नारकाः परिगृह्यन्ते, तत्र रत्नप्रभाधारनरके उत्कृष्टावधिक्षेत्रं चत्वारि गव्यूतानि, जपन्यावधेरर्धचतुर्थानि, अर्ध चतुर्थस्य येषु तान्यर्धचतुर्थानि, एवं शर्कराप्रभाधारनरके परसौवधिक्षेत्रमानं अर्धचतुर्थानि, इतैरावधिक्षेत्रमान तु त्रिगव्यूतं, त्रीणि गव्यूतानि त्रिगव्यूतं, एवं

१ आधारभेदादावधेयभेदात् सप्त पृथिव्य आधारो येषां ते तथा कथमेवेति समासः २ सास्रव्याप्तव्यपदेश इतिग्यायात् ३ अथधिकरणवदुवीहेरपि दर्शनात् अन्ययाऽर्धचत्तारीतिमावात् ४ उत्कृष्टेति ५ जपन्येति ६ तिगागर्ध + नरएसु + अद्भुद्गाहंयाह जहण्य अद्भुद्गाहयताई । अ गाउभंति मलिभं सपिण इकोसगजहण्य ॥ १ ॥ [चाप्यगाथाऽव्याख्याता च]

सर्वत्र योज्यं यावन्महातमः प्रभाधारनरके उत्कृष्टावधिक्षेत्रं गव्यूतं, जघन्यावधिक्षेत्रं चार्धगव्यूतमिति, रत्नप्रभाधारनरक
इत्यादौ जाल्यपेक्षेमकवचनं, अतिदिष्टस्यापि नवरं पदार्थगमनिका, अर्धं तृतीयस्य अर्धवृत्तीयानि, द्वे च, अधिकमर्ध
यस्मिन् तद् अर्धधम् । आह—कुतः पुनरिदं ? सामान्येन प्रतिगृथिव्याधारनरकं उत्कृष्टमवधिक्षेत्रमुक्तं 'चत्वारि गव्यू-
तानि' इत्यादि, अर्धगव्यूतौ जघन्यमित्यवसीयते ? उच्यते, सूत्रात्, तथा चोक्तं—“स्यैगप्यभापुढविनेरइयाणं भंते !
केवइयं खित्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?, गोयमा ! जहण्णेणं अजुद्धादं गाउयाइं उक्कोसेणं चत्तारि, एवं जाव महातमपुढ
विनेरइयाणं ? गोयमा ! जहण्णेणं अद्धगाउयं उक्कोसेणं गाउइयं”, आह—यद्येवं 'गा' ऊ जहण्णसोही णरएसु तु' (४६)
इत्येतव्याहन्यते, अत्रोच्यते, उत्कृष्टजघन्यापेक्षया तदभिधानाददोषः, इदमत्र हृदयम्—उत्कृष्टानामेव सप्तानामपि रत्नप्रभा-
द्यवधीनां ॥ गव्यूतक्षेत्रपरिच्छित्तिहृत् अवधिर्जन्य इत्यलं प्रसङ्गेनेति गार्थः ॥ ४७ ॥ एवं नारकसंवन्धिनो' भवप्रत्य-
यावधेः स्वरूपमभिधायेदानीं विबुधसंवन्धिनः प्रतिपिपादयिपुरिदं गार्थात्रयं जगाद—

सक्कीसाणा पढमं, दुच्चं च सणकुमारमाहिंदा । तच्चं च धंभलंतग, सुक्कसहस्सारय चउत्थीं ॥ ४८ ॥

१ नरकेतिपदव्याख्याने स्वरूपमित्येति. २ तदुत्तिधर्मवतामपेक्षेति. ३ आश्रियेति शेषः. ४ स्वमोतेकप्रपेक्षया. ५ सामभापुढीनेरयिका भवन्त !
क्रियत् क्षेत्रमवधिना जाणंति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येनाभृतीयानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन चत्वारि, एवं यावन्महातमः प्रभापुढवीनेरयिकाणां ? गौतम !
जघन्येनाभृतागव्यूतं उत्कृष्टेन गव्यूतं. ६ विरूपते इति. ७ विज्ञेयं भगोत्यादेः, तथा देयसंयन्धिनरउत्तेयाय. ८ भवप्रत्ययावधेः स्वरूपमिति. * परमावधेः
+ अतिदिष्टः. † नारकं. ‡ णं गुच्छा. § गाउयं. ॥ स गव्यू. ॥ ५ प्रितयं.

आणयपाणयकल्पे, देवा पासंति पंचमिं पुढंथी । तं चेव आरणशुय ओहीनाणेण पासंति ॥ ४९ ॥
 छट्ठिं छिट्ठिममच्छिमगेविज्जा सत्तमिं च उवरिच्छा । संभिण्णलोगनालिं, पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ५० ॥
 तत्र प्रथमगाथाव्याख्या—शक्रश्चेशानश्च शक्रेशानौ तत्र 'शक्रेशानाविति' शक्रेशानौपलक्षिताः सौधर्मेशानकल्प-
 निवासिनो देवाः सामानिकादय परिगृह्यन्ते, ते ह्यवधिना प्रथमा रत्नप्रभाभिधानां पृथिवी 'पश्यन्ति' इति क्रिया
 द्वितीयगाथाया वक्ष्यति, तथा 'द्वितीया च' पृथिवीमित्यनुवर्तते, 'सनत्कुमारमाहेन्द्रामिति' सनत्कुमारमाहेन्द्रदेवाधिपो-
 पलक्षिता तत्कल्पनिवासिनस्त्रिदश पय सामानिकादयो गृह्यन्ते, ते हि द्वितीया पृथिवीमवधिना पश्यन्ति, तथा तृतीया
 च पृथिवी ब्रह्मलोकलान्तकदेशोपलक्षिता तत्कल्पनिवासिनो चिनुधा सामानिकादयः पश्यन्ति, तथा शुकसहस्रारसु-
 रनाथोपलक्षिता खल्वन्येऽपि तत्कल्पनिवासिनो देवाश्चतुर्धा पृथिवी पश्यन्तीति गार्थार्थः ॥ ४८ ॥ द्वितीयगाथा व्याख्या-
 यते—आनतप्राणतयो कल्पयो सवन्धिनो देवा पश्यन्ति पञ्चमीं पृथ्वीं, तामेव आरणाच्युतयो सम्बन्धिनो देवा अव-
 धिज्ञानेन पश्यन्ति, स्वरूपकथनमेवेद, विमलतरां बहुतरा चेति गार्थार्थः ॥ ४९ ॥ तृतीयगाथा व्याख्यायते—लोकपुरुषघ्नी-
 यास्थाने भयानि प्रैवेयकानि(णि) विमानानि, तत्र अधस्त्यमध्यमप्रैवेयकनिवासिनो देवा अधस्त्यमध्यमप्रैवेयकाः, ते हि पृथी
 पृथिवी तमोऽभिधानामवधिना पश्यन्तीति योगः, तथा सप्तमीं च पृथिवीमुपरितनप्रैवेयकनिवासिन इति, तथा 'सभिन्न-
 लोकनाडी' चतुर्दशरज्ज्यात्मिका कन्यकाचोलकसंस्थानामवधिना पश्यन्ति, अनुत्तरविमानवासिनोऽनुत्तरा, तत्र एके

१ इन्द्राणां कल्पेनोक्तेः २ म्यबच्छेयाभावात् पूर्वयोरेतां यावरतानोक्तेः ३ त्रिविधादर्शन यन्नेवेन तत्कथ ४ पुढंथि + आच० + आच०

न्द्रियादयोऽपि भवन्ति तद्यवच्छेदार्थमाह—‘देवाः’ । एवं क्षेत्रानुसारतो द्रव्यादयोऽप्यवसेयाः इति गाथार्थः ॥ ५० ॥
एवमधो वैमानिकावधिक्षेत्रप्रमाणं प्रतिपाद्य साग्रतं तिर्यगूर्ध्वं च तदेवं दर्शयन्नाह—

एएसिमसंखिजा, तिरियं दीवा य सागरा चैव । बहुअअरं उवरिमगा, उहुं* सगकप्पथुभाई ॥ ५१ ॥

व्याख्या—‘एतेषां’ शक्रोदीनां, संख्यायन्त इति संख्येयाः न संख्येया असंख्येयाः, तिर्यग्, द्वीपाश्च—जम्बूद्वीपादयः, सागराश्च लवणसागरादयः क्षेत्रतोऽवधिपरिच्छेद्यतया अवसेयाः इति वाक्यशेषः, तथा उक्तलक्षणात्—असंख्येयद्वीपोदधिमानात् क्षेत्रात् बहुतरं, उपरिमा एव उपरिमका उपर्युपरिवासिनो देवाः, खल्वधिना क्षेत्रं पश्यन्तीति वाक्यशेषः, तथा ऊर्ध्वं स्वकल्पस्तूपाद्येव यावत् क्षेत्रं पश्यन्ति, आदिशब्दाद् धजादिपरिग्रहः इति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ इत्थं वैमानिकानां अवधिक्षेत्रमानमभिधाय इदानीं सामान्यतो देवानां प्रतिपादयन्नाह—

संखेजजोयणा खलु, देवानं अहसागरे ऊणे । तेण परमसंखेजा, जरुणगं पंचवीसं तु ॥ ५२ ॥

व्याख्या—संख्येयानि च तानि योजनानि चेति विग्रहः, खलुशब्दस्त्वेवकारार्थः, स चावधारणे, अस्य चोभयथा संवन्धमुपदर्शयिष्यामः ‘देवानां’ ‘अर्धसागरे’ इति अर्धसागरोपमे न्यूनं आयुषि सति संख्येययोजनान्येव अवधिक्षेत्रमिति । अर्धसागरोपमन्यून एव आयुषि सति, ‘ततः परं’ अर्धसागरोपमादावायुषि सति असंख्येयानि योजनानि अवधिक्षेत्रं

१ प्रमाणमवधेः. २ शक्याण्युपलक्षितानो तत्परुल्लयसिसामानिगदीनाभियुक्तमेव प्राक्. * उहुं च सकृत्प०. + पण्यपीसं.

धैमानिकयज्ञदेव्यानां सामान्यत इति । विशेषतस्तु ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् च संस्थानविशेषपादयसेयमिति । तथा जघन्यकमव-
धिषेत्रं देवानामिति' धर्षते, 'पञ्चविंशति' तु शब्दस्यैषकारार्थत्वात् पञ्चविंशतिरेव योजनानि, एतच्च दशार्थसहस्रस्थिती-
नामयसेय, भवनपतिव्यन्तराणामिति, ज्योतिष्काणां त्वसह्येयस्थितित्वात् संख्येययोजनान्येव जघन्येतरभेदमवधिषेत्रम-
यसेयमिति, धैमानिकानां तु जघन्यमद्गुलासंख्येयभागमात्रमवधिषेत्रं, तच्चोपपातकाले परमयसंबन्धिनमैवधिमधिकृत्येति,
चत्कृष्टमुक्तमेव 'सभिष्णलोगनालिं, पासति अशुतरा देवा' (५१) इत्यलमतिविस्तरेणेति गायार्थः ॥ ५२ ॥ साम्प्रतमैय-
मेवावधि- येषां सर्वोत्कृष्टादिभेदभिन्नो भवति, तान्प्रदर्शयन्नाह—

उक्नोसो मणुगुहं, मणुस्सतिरिष्टुं^१ य जहण्णो य । उक्नोस लोगमित्तो, पडिवाइ^२ परं अपडिवाइ ॥ ५३ ॥

व्याख्या—द्रव्यत- क्षेत्रत कालतो भाषतश्चोत्कृष्टोऽवधि मनुष्येषु एव, नामरादिषु, तथा मनुष्याश्च तिर्यञ्चश्च मनुष्य-
तिर्यञ्चः तेषु मनुष्यतिर्यञ्चु च जघन्यर्थाः, चशब्द एवकारार्थः, तस्य चैव प्रयोगः—मनुष्यतिर्यक्षेव जघन्यो, न नारक-
रेषु, तत्र चत्कृष्टो लोकमात्र एव अवधिः, प्रतिपत्तितुं शीलमस्येति प्रतिपाती, तत परमप्रतिपात्येव, लोकमात्रावाययधि

१ प्राइ प्रतिपादित्वाद्यैमानिकानामवधेर्नात्र सर्वधिकारः २ तत्र ऋणामपि विकायानां, तत्र धैमानिकानां, पृथगभिधानामापाद, ३ द्वितीयपरापाद,
४ तेषां उच्येतरस्थिलोर्धेतागरोपमात् न्यूनत्वात् ५ तथा च देवानां सर्वजयन्यावधिनियेषेऽपि न सति, मयसलयावधे पञ्चाङ्गावाप, तस्य चोक्तमानत्वात्
६ धैमानिकावधिषु मनुष्योपपातिकावधेरेषोऽन्वृष्टत्वात् केवलमेतन्निर्विष्ट ७ मयगुणमस्यसाधारणोऽवधिरिति ८ सभिष्णलोगनालिं पासति अशुतरा देव
इति सूत्रेण सहस्रबुधगमित्रीया इत्यनेन च ९ कृत्य + तान्प्रदर्शं १ तैरिष्टिष्टेषु य जहण्णो १ पडिवाइ १ जघन्यत

माने प्रतिपादिते प्रसङ्गतः प्रतिपाल्यप्रतिपातिस्वरूपाभिधानेमदोषयैवेति गार्थार्थः ॥ ५३ ॥ उक्तं क्षेत्रपरिमाणद्वारं, साम्प्रतं संस्थानद्वारं व्याचिख्यासयेदमाह—

थिबुयाथार जहण्णो, वदो उक्कोसमायओ किंची । अजहणमणुक्कोसो य खित्तओ गेगसंठाणो ॥ ५४ ॥
 व्याख्या—‘स्तिबुक’ उदकबिन्दुः तस्येवाकारो यस्यासौ स्तिबुकाकारः, जघन्योऽवधिः । तमेव स्पष्टयन्नाह—‘वृत्तः’ सर्वतो वृत्त इत्यर्थः, पनकक्षेत्रस्य वर्तुलत्वात् । तथा उत्कृष्ट आयतः प्रदीर्घः ‘किञ्चित्’ मनाक् वह्निजीवैश्रेणिपरिक्षेपस्य स्वदेहानुवृत्तत्वात्, तथा ‘अजघन्योत्कृष्टश्च’ न जघन्यो नाभ्युत्कृष्टः अजघन्योत्कृष्ट इति । चशब्दोऽवधारणे, अजघन्योत्कृष्ट एव, ‘क्षेत्रतोऽनेकसंस्थानः’ अनेकानि संस्थानानि यस्यासावनेकसंस्थान इति गार्थार्थः ॥ ५४ ॥ एवं तावज्जघन्येतरावधिसंस्थानमभिहितं, साम्प्रतं विमध्यमावधिसंस्थानाभिधित्सयाऽऽह—

तप्पागारे १ पल्लग २ पडहग ३ झल्लरि ४ सुइंग ५ पुप्फ ६ जवे ७ ।

तिरियमणुएसु ओही, नाणाविहसंठिओ भणिओ ॥ ५५ ॥

व्याख्या—‘तप्रः’ उडुपकः तस्येवाकारो यस्यासौ तप्राकारः, तथा पल्लको नाम लाटदेशे धान्यालयः, आकारत्रहणम-

१ स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वं हि प्रसन्नत्वं. २ विनेयानां बोधविशेषोत्पादनात् प्रसृतेऽवधिमाने. ३ पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् जीवदेहेति, अन्यथा पञ्चम-
 स्थानादेशस्याभ्युपगमापत्तेः, न चैवं स्वदेहेत्यनेन विरोधोऽपि. ४ नेरइय १ भवण २ वणयर ३ जोइस ४ कप्पालयाण ५ मोहिस्स । गेविज ६ पुत्तराण ७ य,
 हुंतागिइओ जहांसवं ॥ १ ॥ भवणयद्वणयरारणं उडुं यहुओ अहोऽपसेलाणं । नारयजोइसिआणं, तिरिअं ओरालिओ धित्थो ॥ २ ॥ (भाष्यकृते अन्याख्याते).

नुयर्चते, तस्येयाकारो यस्वासौ पङ्काकारः, एयमाकारशब्द प्रत्येकमभिसंबन्धीयः इति, पटह एव पटहक —आतो-
 षविशेष, तथा चर्मावन्द्वा विल्लीर्णवलयकारा झहरी आतोषविशेषः एव, तथा ऊर्ध्वायतोऽधो विल्लीर्ण उपरि च
 तनु, मृदङ्गः आतोषविशेष एव । 'पुष्केति' 'सूचनात्सूत्र' इतिकृत्वा पुष्पशिखाषलिरचिता चङ्गरी पुष्पचङ्गरी परिगृह्यते,
 'यव' इति यवनालक, स च कन्याचोलकोऽभिधीयते, अयं भावार्थ —तप्राकारादिरवधिर्यवनालकाकारपर्यन्तो यथा-
 सख्यं नारकमवनपतिव्यन्तरयोतिष्ककल्पोपपन्नकल्पातीतग्रीधेयकानुत्तरसुराणा सर्वकालनियतोऽवसेयः, तिर्यगराणां
 भेदेन नानाविधाभिधानाश्च, आह च—तिर्यश्चश्च मनुष्याश्च तिर्यग्मनुष्या तेषामवधि. नानाविधसंस्थानसंस्थितो—नाना-
 विधसंस्थित, संस्थानशब्दलोपात्, स्वयंभूरमणजलधिनिवासिमरस्यगणवत्, अपितु तत्रापि वलय निपिञ्च मत्स्यसंस्थान-
 तथा, अवधिसु तदाकारोऽपीति 'मणित' उक्त अर्थतस्तीर्थकरः सूत्रतो गणधरैरिति, अयं च भयनव्यन्तराणा ऊर्ध्व
 बहुर्भवति, अवशेषाणां तु सुराणामधो, ज्योतिष्कनारकाणा तु तिर्यक्, विचित्रस्तु नरतिरथाभिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥
 उक्त एस्थानद्वारं, साम्प्रतमानुगामुकद्वारार्थप्रचिकटयिष्येदमाह—

अणुगामिओ वं ओद्दी, नेरइयाणं तदेव देवाण । अणुगामी' अणुगामी, मीसो य मणुस्सतेरिन्हे ॥ ५६ ॥
 व्याख्या—अनुगमनशील । आनुगामुक, लोचनवद्, तुशब्दस्त्वेवकारार्थः, स चावधारणे, आनुगामुक एव अवधि,
 केयमित्यत आह—नरान् कायन्तीति नरकाः—नारकाश्रयाः तेषु भवा नारका इति, तेषा नारकाणा, 'तथैव' आनुगामुक

एव, दीव्यन्तीति देवास्तेषामिति । तथा आनुगामुकः, अननुगमनशीलोऽननुगामुकः स्थितप्रदीपवत्, तथा एकदेशानुगमन-
शीलो-मिश्रः, देशान्तरगतपुरुषैकलोचनोपघातवत्, चशब्दः समुच्चयार्थः, मिश्रश्च, मनुष्याश्च तिर्यग्रथ मनुष्यतिर्यग्रस्तेषु
मनुष्यतिर्यग्धु योऽवधिः स एवंविधंस्तिविध इति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ व्याख्यातमानुगामुकद्वारं, इदानीमवस्थितद्वाराव-
यवार्थप्रतिपादनाय गाथाद्वयमाह—

खित्तस्स अबट्ठाणं, तित्तीसं सागरा उ कालेणं । दब्बे भिण्णमुट्टत्तो, पज्जवलंभे य सत्तट्ठ ॥ ५७ ॥

अच्चाइ अबट्ठाणं, छावट्ठी सागरा उ कालेणं । उक्कोसगं तु एयं, इक्को समओ जहण्णेणं ॥ ५८ ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—अवस्थितिरवस्थानं तद् अवधेराधारोपयोगलब्धितश्चिन्त्यते, तत्र क्षेत्रमस्याधार इतिकृत्वा
क्षेत्रस्य संबन्धि तावदवस्थानमुच्यते—तत्राविचलितः सन् 'त्रयस्त्रिंशत्सागराः' इति त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यवतिष्ठते
अनुत्तरसुराणां, तुशब्दस्त्वेवकारार्थः, स चानधारणे, त्रयस्त्रिंशद्देव, 'कालेनेति' कालतः कालमधिकृत्य 'अर्थाद्धिभक्तिप-
रिणामः' । तथा 'दोषे' इति द्रवति गच्छति तौस्तान् पर्यायानिति द्रव्यं तस्मिन् द्रव्ये-द्रव्यविषयं उपयोगावस्थानमवधेः,
भिन्नश्चासौ सुहृत्तश्चेति समासः, अवनं अवः परि अवः पर्यवः तस्य लाभः पर्यवलाभः तस्मिंश्च पर्यवलाभे च-पर्यवप्राप्तौ
चावधेरुपयोगावस्थानं सप्ताष्टौ वा समया इति । अन्ये तु व्याचक्षते—पर्यायेषु सप्त, गुणेषु अष्टेति, सहवर्तिनो गुणाः
शुक्लत्वादयः, क्रमवर्तिनः पर्यायानवपुराणादयः, यथोत्तरं च द्रव्यगुणपर्यायाणां सूक्ष्मत्वात् स्तोकोपयोगता इति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

१ उक्तमानुगामुकद्वारमपुनाऽवस्थितद्वारमाह " गनु०. + स एतापणि०. † इत्थोक्थो उ.

द्वितीयगाथाव्याख्या—इह लब्धितोऽवस्थान चिन्त्यते—अज्ञा—अवधिलब्धिकालः, अत्र अज्ञायाः—कालतोऽवस्थान अपथेर्लब्धिमङ्गीकृत्य तत्र चान्यत्र क्षेत्रादौ 'पदपट्टिसागरा' इति पदपट्टिसागरोपमाणि, तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् मनागधिकानि 'कालेनेति' कालतः उत्कृष्टमेवेदं कालतोऽवस्थानमिति । अधन्यमवस्थानमाह—तत्र द्रव्यादार्यप्येकः समयो ज्ञान्येतावस्थानमिति, तत्र मनुष्यतिरश्चोऽधिकृत्य सप्रतिपातोपयोग'तो'ऽधिकृद्भमेव, देवनारकाणामपि चरमसमयसम्बन्धप्रतिपत्तौ सत्या विभङ्गस्यैवाथधिरूपापन्नोः, तदर्नन्तरं च्यवनाच्चाविरोध इति गाथार्थः ॥ ५८ ॥ एवं तावदवस्थितद्वार-
मभिधाय इदानीं बलद्वाराभिधित्सयाऽऽह—

बुद्धी या हाणी वा, चउन्विहा होइ खिसकालाणं । दन्वेसु होइ बुचिहा, छव्विह पुण पज्जेवे होइ ॥ ५९ ॥

व्याख्या—तत्र बलो ह्यवधिः वर्धमानः क्षीयमाणो वा भवति, सा च वृद्धिर्हानिर्वा चतुर्विधा भवति क्षेत्रकालयो, तथा धाम्यधायि परमगुरुणा—“असखेज्जभागबुद्धी वा सखेज्जभागबुद्धी वा असखेज्जगुणबुद्धी वा,” एवं हानिरपि, न तु अनन्तभागवृद्धिरनन्तगुणवृद्धिर्वा, एवं हानिरपि, क्षेत्रकालयोरनन्तयोरदर्शनात्, तथा द्रव्येषु भवति द्विधाः वृद्धिर्हानिर्वा, कथम् ?—अनन्तभागवृद्धिर्वा अनन्तगुणवृद्धिर्वा, एवं हानिरपि, द्रव्यानन्त्यादिति भावार्थः । तथा पश्चिधा 'पर्याये' इति जात्यपेक्षमेकवचन पर्यायेषु भवति, वृद्धिर्वा हानिर्वेति वर्तते, पर्यायानन्त्यात्, कथम् ?—अनन्त-

१ न केवल काल इत्यपि साम्यार्थः, आदिना आधारादिग्रहः गुणपर्यायग्रहो वा २ गुणत आश्रयेऽपि कथन्तेन समयास्तरे प्रतिपात्ताए माणेन ३ अनन्तरसमय इत्यर्थः ४ असत्येषु भागवृद्धिर्वा संश्लेषगुणवृद्धिर्वा सत्येषु गुणवृद्धिर्वा असत्येषु गुणवृद्धिर्वा (मञ्जापनायां) * तत्र. + अव्यय च । ० तोपयोगत्वे । द्विविधा

भागवृद्धिः असंख्येयभागवृद्धिः संख्येयगुणवृद्धिः असंख्येयगुणवृद्धिः अनन्तगुणवृद्धिरिति, एवं हानि-
रपि । आह-क्षेत्रस्यासंख्येयभागादिवृद्धौ तदाधेयद्रव्याणामपि तन्निवन्धनत्वादसंख्येयभागादिवृद्धिरेवास्तु, तथा द्रव्य-
स्थानन्तभागादिवृद्धौ सत्यां तत्पर्यायाणामपि अनन्तभागादिवृद्धिरिति पट्टस्थानकमनुपपन्नमिति, अत्रोच्यते, सामान्यन्या-
यमङ्गीकृत्य इदमित्थमेव, यदा क्षेत्रानुवृत्त्या पुद्गलाः परिसंख्यायन्ते, पुद्गलानुवृत्त्या च तत्पर्यायाः, न चात्रिवं, कथम् ?
-यस्मात्स्वक्षेत्रादनन्तगुणाः पुद्गलाः, तेभ्योऽपि पर्याया इति, अतो यस्य यथैवोक्ता वृद्धिर्हानिर्वा तस्य तथैवाविरुद्धेति,
प्रतिनियतविपत्त्वात्, विचित्रावधिनिवन्धनाच्चेति गाथार्थः ॥५९॥ एवं तावच्चलद्वारं व्याख्यातम्, इदानीं तीव्रमन्दद्वा-
रावयवार्थं व्याचिख्यासुरिदमाह—

फट्टा यं असंखिजा, संखेजा याचि एगजीवस्स । एकफट्टुवओगे, नियमा सन्वत्थ उवउत्तो ॥ ६० ॥

फट्टा य आणुगामी, अणाणुगामी य मीसगा चेव । पडिवाइ अपडिवाई, मीसो य मणुस्सतेरिच्छे ॥ ६१ ॥
प्रथमगाथान्याख्या—इह फट्टुकानि अवधिज्ञाननिर्गमद्वाराणि अथवा गवाक्षजालादिव्यवहितप्रदीपप्रभाफट्टुकानीव
फट्टुकानि, तानि चासंख्येयानि संख्येयानि चैकजीवस्य, तत्रैकफट्टुकोपयोगे सति नियमात् 'सर्वत्र' सर्वैः फट्टुकैरुपयुक्ता
भवन्ति, एकोपयोगत्वाजीवस्य, लोचनद्वयोपयोगवद्, प्रकाशमयत्वाद्वा प्रदीपोपयोगवदिति । आह-तीव्रमन्दद्वारं प्रकान्तं

१ अनन्तभागगुणवृद्धिहानी द्रव्ये, पर्यायेषु पट्टस्थानगा वृद्धिर्हानिर्वा २ द्वाभ्यां नेत्राभ्यां निरीक्षते नरो युगपत्, न चानेकोपयोगता, तद्वदत्रापनेकस्पर्शकै-
रुपयोगेऽप्येकदा नानेकोपयोगता, एकनेत्रोपयोगे च उपयोगो द्वगोरेव, युगपुपुयुगपमानत्वात्. ३ उपयोगः कार्यं, न च दीप एकया दिशा प्रकाशयति केवलं,
किं तु सर्वाभिः ४ स्पर्शपर्याया. ५ फट्टुए १ ०युक्तो भवति.

विद्याय फडुकावधिस्वरूपं प्रतिपादयत प्रक्रमविरोध इति, अत्रोच्यते, प्रायोऽनुगागुकाप्रतिपातिलक्षणौ फडुको तीप्तौ, तथेतरो मन्दी, उभयस्वभावता च मिश्रस्येति गार्थः ॥ ६० ॥ द्वितीयगाथाव्याख्या—फडुकानि-पूर्वोक्तानि, तानि च अनुगमनशीलानि आनुगागुक्तानि, एतद्विपरीतानि अनानुगागुक्तानि, उभयस्वरूपाणि मिश्रकाणि च, पृथकारः अयथा-रणे, तान्येकैकेशः प्रतिपत्तनशीलानि प्रतिपातीनि, एवमप्रतिपातीनि मिश्रकाणि च भवन्ति, तानि च मनुष्यतिर्यस्तु योऽवधिसस्मिन्नेव भवन्तीति । आह—आनुगागुकाप्रतिपातिफडुकयोः कः प्रतिविशेषः ? अनानुगागुकाप्रतिपातिफडुक-योर्वेति, अत्रोच्यते, अप्रतिपात्यानुगमुक्तमेव, आनुगागुकं तु प्रतिपात्यप्रतिपाति च भवतीति शेषः । तथा प्रतिपत्तत्येव प्रतिपाति, प्रतिपत्तितमपि च सत् पुनर्देशान्तरे जायत एवै, नेत्यमनानुगागुकमिति गार्थः ॥ ६१ ॥ व्याख्यातं तीप्तम-न्दद्वारं, इदानीं प्रतिपातोत्पादद्वारं विवृण्वन् गाथाद्वयमाह—

बादिरलंभे भञ्जो, दृष्ये खिसे य कालमावे य । उष्या पडिवाओऽविय, तं खमयं एगसमपुणं ॥ ६२ ॥

अङ्गिमतरलक्षीए, उ तदुमयं नरिथ एगसमपुणं । उष्या पडिवाओऽविय, एगयरो एगसमपुणं ॥ ६३ ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—तत्र द्रष्टुर्बहिर्द्विष्येयधिसस्त्वैव एकस्यां दिशि अनेकास्तु वाँ विच्छिन्नः स बाह्यः तस्य लभो

१ विशेषस्पर्धकसत्रादे तीप्तत्वमवधेरीतराया चेतत् ए मध्यमे च विद्यतेति कारणं तीप्तादेः स्पर्धकत्वमेवेति तर्काने न प्रक्रमविरोध इत्यर्थः २ अस्तक्ये यानां संख्येवानां दोषकानां स्पर्धकानामवस्थानात् श्रेत्रान्तरेऽपि ३ आनुगागुकाधीनि ४ आ कैकस्याहिः मयल्लयात् स्थानापेक्षया मवाग्तरेऽवस्थानमा जित्त च ५ प्रतिपातिनोऽप्यानुगागुकावदुक्तानांवेदय ६ स्पर्धकरूपकारणमिधापद्वारेण ७ अनुष्ठसुचयार्थस्वात् परिसम्बन्धकारोऽपि * तद्विपरीतानि च + खिसेपः † तदुमय वेग०

बाह्यलाभः, अवैधिः प्रक्रमात् गम्यते, अस्मिन् बाह्यलाभे सति-बाह्यावधिप्राप्तौ सत्यां 'भाज्यो' विकल्पनीयः, कोऽसौ? -उत्पादः प्रतिपात 'तदुभयगुणश्च एकसमयेनेति सम्बन्धः, किंविषय इति?, आह-—'द्रव्य' इति द्रव्यविषयः, एवं क्षेत्र-कालभावविषय इति, अपिचशब्दाः पूरणसमुच्चयार्थाः । अयं भावार्थः-—एकस्मिन् समये द्रव्यादौ विषये बाह्यावधेः कदाचिदुत्पादो भवति कदाचिद्व्ययः कदाचिदुभयं, दावानलदृष्टान्तेन, यथा हि दावानलः खल्वेककाल एवैकतो दीप्यतेऽन्यतश्च ध्वंसत इति, तथा अवधिरपि एकदेशे जायते अन्यत्र प्रच्यवत इति गार्थः ॥ ६२ ॥ द्वितीयगाथा-व्याख्या-—इह द्रष्टुः सर्वतः संवद्धः प्रदीपप्रभानिकरवदवधिरभ्यन्तरोऽभिधीयते तस्य लब्धिरभ्यन्तरलब्धिः तस्या-मभ्यन्तरलब्धौ तु सत्यां अभ्यन्तरावधिप्राप्तावित्यर्थः । तुशब्दो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?-तच्च तदुभयं च तदुभयं, उत्पातप्रतिपातोभयं नारत्येकसमयेन, 'द्रव्यादौ विषये' इत्यनुवर्त्तते, किं तर्हि ?-उत्पादः प्रतिपातो वा एकतर एव एकसमयेन, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वात् । अयं भावार्थः-—प्रदीपस्येवोत्पाद एव प्रतिपातो वा 'एकसम-येन भवति अभ्यन्तरावधेर्न तूभयं, अप्रदेशावधित्वादेव, न ह्येकस्य एकपर्यायेणोत्पादव्ययौ युगपत्स्यातां अङ्गुल्याङ्गुञ्चन-प्रसारणवदिति गार्थार्थः ॥ ६३ ॥ प्रतिपादितं प्रतिपातोत्पादद्वारं, इदानीं यदुक्तं 'संखेजं मणोदधे, भागो लोगपलियस्स' (४२) इत्यादि, तत्र द्रव्यादित्रयस्य परस्परपनिबन्ध उक्तः, इदानीं द्रव्यपर्यायियोः प्रसङ्गत एवोत्पादप्रतिपाता-धिकारे प्रतिपादयन्नाह-

१ संखेयो मनोद्रव्यविषयेऽयधौ भागो लोकस्योपमयोः * अयधेः + तस्मिन् + गुणश्च + ० विभा० १ ० उत्पादः प्रति० १ समयेनैव.

द्ववाओ असंखित्ति, संखित्ति आदि पञ्चये लहर । दो पञ्चये दुगुणिप, लहर य एगाळ दब्बाळ ॥ ६४ ॥
 व्याख्या—परमाण्वादिद्रव्यमेकं पश्यन् द्रव्यात्सकाशात् तत्पर्यायान् लक्ष्मणतोऽसख्येयान् संख्येयौश्चापि मध्यमतो
 लभते प्राप्नोति पश्यतीत्यनर्थान्तरं, तथा जघन्यतस्तु द्वौ पर्यायौ द्विगुणितौ ' लभते च ' पश्यति च एकस्माद्
 द्रव्यात्, एतदुक्तं भवति—घर्णगन्धरसस्पर्शनिव प्रतिद्रव्यं पश्यति, न त्वनन्तान्, सामान्यतस्तु द्रव्यानन्तत्वादेव अन-
 न्तान् पश्यतीति गार्थार्थः ॥ ६४ ॥ साम्प्रत युगपञ्चानदर्शनविभङ्गद्वारावयवार्थाभिधित्त्वात् ॥ ६५ ॥

सागारमणागारा, ओदिविभंगगा जहणगा तुच्छा । लवरिमगेवेज्जेसु ल, परेण ओही असंखित्तो ॥ ६५ ॥
 व्याख्या—तत्र यो विशेषग्राहकः स साकारः, स च ज्ञानमित्युच्यते, यः पुनः सामान्यग्राहकोऽवधिविभङ्गो वा
 सोऽनाकारः, स च दर्शनं गीयते, तत्र साकारानाकारावधिविभङ्गौ जघन्यकौ तुल्यावेव भवतः, सम्यग्दृष्टेरवधिः, मि-
 थ्यादृष्टेस्तु स एव विभङ्गः, लोकपुरुषधीवासंस्थानीयानि ध्रैयेयकाणि विमानानि, एपरिमाणि च तानि ध्रैयेयकाणि चेति
 समासः, तुशब्दोऽपिशब्दस्यार्थे द्रष्टव्यः, मथनपत्तिदेवेभ्यः खल्वारम्य एपरिमैवेकेष्वपि अयमेव न्यायो यदुत—साका-
 रानाकारौ अवधिविभङ्गौ जघन्यादारम्य तुल्योविति, न तूत्कृष्टौ, ततः ' परेण ' इति परतः अवधिरेव भवति, मिथ्या-

१ प्रतिद्रव्य पृथक्किन्वा मान्तानित्यर्थः २ क्षेत्रकालस्थौ विषयावधिद्रव्य परस्परतस्तुत्ये अ ए द्रव्यमावधिद्रव्यो (इति मलयगिरिपादाः आचर्य-
 कृप्यौ) * सखित्ता + जघनित्ता † असंखित्ता ‡ जघन्यको

दृष्टीनां तत्रोपपाताभावात्, स च क्षेत्रतः असंख्येयो भवति, योजनापेक्षयेति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ इदानीं देशद्वारावयवार्थं प्रचिकटयिषुरिदमाह—

णेरइयदेवतित्थंकरा य ओहिस्सड्वाहिरा हुंति । पासंति सव्वओ खलु, सेसा देसेण पासंति ॥ ६६ ॥
 व्याख्या—‘नारकाः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः देवा अपि तीर्थकरणशीलास्तीर्थकराः, नारकाश्च देवाश्च तीर्थकरा-
 श्चेति विग्रहः, चशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे, अस्य च व्यवहितः सम्बन्ध इति दर्शयिष्यामः, एते नारकादयः
 ‘अवधेः’ अवधिज्ञानस्य न बाह्या अवाह्या भवन्ति, इदमत्र हृदयं—अवध्युपलब्धस्य क्षेत्रस्यान्तर्वर्तन्ते, सर्वतोऽवभा-
 सकत्वात्, प्रदीपवत्, ततश्चार्थाद्वाह्यावधय एव भवन्ति, नैपां बाह्यावधिर्भवतीत्यर्थः । तथा पश्यन्ति ‘सर्वतः’
 सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च, खलुशब्दोऽप्येवकारार्थः, स चावधारण एव, सर्वास्वेव दिग्विदिक्ष्विति, सर्वत एवेत्यर्थः । आह—
 अवधेरवाह्या भवन्तीत्यस्मादेव पश्यन्ति सर्वत इत्यस्य सिद्धत्वात् ‘पश्यन्ति सर्वतः’ इत्येतदतिरिच्यते इति, अत्रो-
 च्यते, नैतदेवं, अवधेरवाह्यात्वे सत्यपि अभ्यन्तरावधित्वे सत्यपीतिभावः, न सर्वे सर्वतः पश्यन्ति, दिगन्तरालादर्शनात्,
 अवधेर्विचित्रत्वाद्, अतो नातिरिच्यत इति, ‘शेषाः’ तिर्यङ्नरा ‘देशेन’ इत्येकदेशेन पश्यन्ति, अत्रैष्टतोऽवधारणविधिः
 शेषा एव देशतः पश्यन्ति, न तु शेषा देशत एवेति गाथार्थः ॥ अथवा अन्यथा व्याख्यायते—नारकदेवतीर्थकरा अव-
 धेरवाह्या भवन्तीति, किमुक्तं भवति ?—नियतावधय एव भवन्ति, नियमनैपामवधिर्भवतीत्यर्थः, अतः संशयः—किं ते तेन

*अत्रैष्टितो + ० तीर्थकरा.

सर्वतः पश्यन्ति आहोम्भिर्देशत इति, अतस्तद्यवच्छेदार्थमाह—पश्यन्ति सर्वतः इत्ये-
तावदेवास्तु, अवधेरवाह्या भवन्तीति नियतावधित्वव्यापनार्थमनर्थकं, न, नियतावधित्वस्यैव विशेषणार्थत्वादस्य, अव-
धेरवाह्या भवन्तीति सदाऽवधिज्ञानवन्तो भवन्तीतिज्ञापनार्थत्वादुष्टं । आह—ननु नारकदेवानां भवप्रत्ययावधिप्रद-
णात् तीर्थकृतामपि प्रसिद्धतरपारभविकावधिसमन्यागमादेव नियतावधित्वं सिद्धमिति, अत्रोच्यते, नियतावधित्वे सिद्धे-
ऽपि न सर्वकालवस्थायित्वसिद्धिरित्यतस्तत्प्रदर्शनार्थमधेरवाह्या भवन्तीति सदाऽवधिज्ञानवन्तो भवन्तीति ज्ञापना-
र्थत्वादुष्टं । आह—यद्येवं तीर्थकृतां सर्वकालवस्थायित्वं विरुध्यत इति, न, तेषां केवलोत्पत्तापि वस्तुतस्तत्परिच्छे-
दस्य 'निष्ठत्वात्, केवलेन सुतरां संपूर्णानन्तधर्मकथस्तुपरिच्छित्तैः, छद्मस्यकालस्य वा वियक्षितत्वाददोष इति, अलं
विस्तरेण, शेषं पूर्ववदिति गार्थार्थः ॥ ६६ ॥ एवं देशद्वारायवार्थमभिधायेदानीं क्षेत्रद्वारं 'विशुद्धपुराह—

संखिज्जमसंखिज्जो, पुरिसमयाहाइ खित्तओ ओही । संखद्धमसंखद्धो, लोगमल्लोणे प संखद्धो ॥ ६७ ॥

व्याख्या—तत्र संखद्धश्चासंबद्धश्च अवधिर्भवति, किमुक्तं भवति ?—कश्चिद् द्रष्टरि संबद्धो भवति, प्रदीपप्रभावत्,
‡ कश्चिच्च असंबद्धो भवति, † विप्रकृष्टतमोव्याकुलदेशप्रदीपदर्शनवत् । तत्र यस्तावदसंबद्धः असौ संख्येयः असंख्येयो
था । पूर्णः सुखदुःखानामिति पुरुषः, पुरि सयनाह्या पुरुष इति । पुरुषादवाधा, अवाधनमवाधा अन्तरालमित्यर्थः,

* ०ति, किमुक्तं भवति ?—सदाऽवधेरवाह्या भवन्ति नियतावधय इत्यर्थः । आह + ०साप्यनष्टत्वात्, † विपरीतु० ‡ कश्चिपवसं० † अतिविप्र-

पुरुषस्यावाधा पुरुषावाधा तथा पुरुषावाधया हेतुभूतया सह वा क्षेत्रतः अवधिर्भवति, अयं भावार्थः—असंबद्धोऽवधिः क्षेत्रतः संबध्यो भवति असंबध्यो वा, योजनापेक्षयेति, एवं संबद्धोऽपि । एवमवधिः स्वतन्त्रः पर्यालोचितः, इदानी-
मबाधया चिन्त्यते—अत्र चतुर्भङ्गिका, तत्र संबध्यमन्तरं संबध्योऽवधिः, संबध्यमन्तरं असंबध्योऽवधिः, इदानी-
मन्तरं संबध्योऽवधिः, असंबध्यमन्तरमसंबध्योऽवधिरिति चत्वारोऽपि विकल्पाः संभवन्ति, संबद्धे तु विकल्पाभावः ।
तथा ' लोके ' चतुर्दशरज्ज्वात्मके पञ्चास्तिकायवति, ' अलोके च ' केवलाकाशास्तिकाये, चशब्दः समुच्चयार्थः, लोके
अलोके च संबद्धः, कथम् ?—पुरुषे संबद्धो लोके च—लोकप्रमाणावधिः, पुरुषे न लोके—देशतोऽभ्यन्तरावधिः, लोके
लोके—शून्यो भङ्गः, न लोके न पुरुषे—वाह्यावधिः, इयं भावना—लोकाभ्यन्तरः पुरुषे संबद्धोऽसंबद्धो वा भवति, यस्तु
लोके संबद्धः स नियमात्पुरुषे संबद्ध इति, अतो भङ्गचतुष्टयं तृतीयभङ्गशून्यमिति, अलोकसंबद्धस्वात्मसंबद्ध एव भव-
तीति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ इदानीं गतिद्वारावयवार्थप्रतिपिपादयिष्याऽऽह—
गहनेरइयार्हया, हिंसा जह वणिया तहेच इहं । इह्नी एसा वणिज्जइत्ति तो सेसियाओऽवि ॥ ६८ ॥
व्याख्या—तत्र गत्युपलक्षिताः सर्व एवेन्द्रियादयो द्वारविशेषाः परिगृह्यन्ते, ततश्च ये गत्यादयः सत्पदप्ररूपणावि-
धयः द्रव्यप्रमाणादयश्च, ते यथा अधस्तान्मतिश्रुतयोः ' वर्णिताः ' उपदिष्टाः तथैवेहापि द्रष्टव्या इति, विशेषस्त्वयम्—
इह ये मतिं प्रतिपद्यन्ते तेऽवधिमपि, किन्त्ववेदकास्तथा अकपायिणोऽप्यवधेः प्रतिपद्यमानका भवन्ति क्षपकश्रेण्य-

* नेवं प्रत्यन्तरे.

न्तर्गताः सन्त इति, तथा मनःपर्यायज्ञानिनश्च तथा अनाहारका अपर्यायकाश्च पूर्वसम्यग्दृष्टयः सुरनारका अप्यपान्त-
 राळगत्यादाविति, शक्तिमधिकृत्येति भावार्थः । पूर्वप्रतिपत्तास्तु त एष ये मतेः विकलेन्द्रियासंज्ञिशून्या इति, उफमव-
 धिज्ञानमिति । तत्र अवधिज्ञानी उत्कृष्टतो द्रव्यतः सर्वमूर्त्तद्रव्याणि जानाति पश्यति, क्षेत्रतत्त्वार्थोद्देशेनासंख्येयं क्षेत्रं, एवं
 कालमपि, भायतत्त्वनन्तान् भावानिति । तत्र ऋद्धिविशेष ' एषः ' अवधिः ' व्यावर्ण्यते ' गीयते अतः तत्सामान्यात्
 ज्ञेयर्द्धयोऽपि वर्ण्यन्त इति गार्थार्थः ॥ ६८ ॥ तत्र शेषद्विविशेषस्वरूपप्रतिपादनायाह—

आमोसहि विष्णोसहि खेळोसहि जल्लमोसही चैव । संभिन्नसोऽवज्जुमइ, सन्वोसहि चैव † षोऽब्बो ॥ ६९ ॥
 चारणआसीविस केवली य मणनाणिणो य पुब्बघरा । अरहंत चक्कवही, बलदेवा चासुदेवा प ॥ ७० ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—आमर्शनमामर्शः संस्पर्शनमित्यर्थः, स एवौपधिर्यस्यासावामर्शौपधिः—साधुरेव संस्पर्शनमात्रा-
 देव व्याप्यपनयनसमर्थ इत्यर्थः, लब्धिलब्धिमतोरभेदात् स एवामर्शलब्धिरिति, एवं विद्वलेलजल्लेप्यपि योजना कर्त्त-
 व्या

† अक्षयुत्पादजन्तुत्वेत्तदुत्पादान्मनाःपर्चोपच्छाभिन्नोऽवधेः प्रतिपद्यमानकाः २ प्राप्यनरतिर्यंभवात्पतसमायादनन्तर सुरनारकापुरुषपादेव व्यपदेकाः ' ये
 अयतिपतिरसम्यक्त्वाच्चिर्यंभानुल्लेम्बो देवनारका जायन्ते से ' इतिहेमचन्द्रपादाः ३ निकलेन्द्रियाणां अस्तिकिनां च सास्त्रादकसम्भवात्माश्रितगतयोः पूर्वप्रति-
 पत्तता स्थात्, ५१मकथेषु न ४ उपचारेण ५ रोगापनयनदुःखोत्तिम-शीहेमचन्द्रपादाः ६ मूलपुरीषबोरपयवो विमुहुष्यते, अन्ये त्वाहुः-विद् बहाराः इति
 प्रथवणमिति, न० शीहेमचन्द्रपादाः (विमुहोपधिः) * विकल्पे वि० + ० शोसही † सो य वृत् ० सोऽव गृह † बोधय्या

त्येति, तत्र 'विद्' उच्चारः 'खेलः' श्लेषमा 'जहो' मल इति, भावार्थः पूर्यवत्, सुगन्धाञ्जिते भवन्ति । तथा यः सर्वतः शृणोति स संभिन्नश्रोता, अथवा श्रोतांसि इन्द्रियाणि संभिन्नान्येकैकशः सर्वविषयैरस्य परस्परतो धेति संभिन्नश्रोताः, संभिन्नान् वा परस्परतो लक्षणतोऽभिधानतश्च सुवहून्निर्णयं शब्दान् शृणोति संभिन्नश्रोता, एवं संभिन्नश्रोतृत्वमपि लब्धिरेव । तथा ऋज्वी मतिः ऋजुमतिः सामान्यमाहिकेत्यर्थः, मनःपर्यायज्ञानविशेषः, अयमपि च लब्धिविशेष एव, लब्धिलब्धिमतोश्चाभेदात् ऋजुमतिः साधुरेव । तथा सर्व एव विष्णुनूक्तेशनलादयो विशेषाः खल्वौपधयो यस्य, व्याध्युपशमहेतव इत्यर्थः, असौ सर्वौपधिश्च, एवमेते ऋद्धिविशेषा बोद्धव्या इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ द्वितीयगाथान्याख्या—अतिशयचरणाच्चारणाः, अतिशयगमनादित्यर्थः, ते च द्विभेदाः—विद्याचारणा जङ्गुाचारणाश्च, तत्र जङ्गुाचारणः शक्तिः किल रुचकरद्वीपगमनशक्तिमान् भवति, स च किंलकोत्पातेनैव रुचकरद्वीपं गच्छति, आगच्छैश्वोरपातद्वयेनागच्छति, प्रथमेन नन्दीश्वरं द्वितीयेन यतो गतः, एवमूर्ध्वमपि एकोत्पातेनैवाचलेंद्रमूर्ध्नि स्थितं पाण्डुकवनं गच्छति, आगच्छैश्वोरपातद्वयेनागच्छति, प्रथमेन नन्दनवनं द्वितीयेन यतो गतः । विद्याचारणस्तु नन्दीश्वरद्वीपगमनशक्तिमान् भवति, स ऽ त्वेकोत्पातेन मानुषोत्तरं गच्छति, द्वितीयेन नन्दीश्वरं, तृतीयेन त्वेकेनैवाऽऽगच्छति

१ पकाराद्विद्यादीनां व्याप्यपगयनसाधुत्वार्थं. २ विद्यारणः. ३ सर्वैरेव शरीतवेदीरिति म० श्रीहेमचन्द्रप्रसादाः. ४ सर्वोनीन्द्रियाणि सर्वविषयान् प्रत्येकं विदन्ति. ५ परस्परं श्लोकश्रुती रूपगन्धविषयी विषयो यथैगमनरूपेपि परस्परविषयानुगं. ६ तद्व्यययोगनयकत्वार्थिः कृत्स्न युगपत् मुनागल तत्पुत्रसंपात्तस्य वा युगपद्वारकादयमानस्य. ७ जहाम्यात्. ८ युगानुयारेर्नकारः पूर्यनुयारेण ए तयोऽगः, तत्र अस्याव्ययसङ्घपरगोरधिक्योर्ननात्. * ०चलादि० + पाण्डक० ऽ तयोको०

यतो गतः, एवमूर्ध्वमपि व्यस्यथो चकच्य इति । अन्ये तु शक्ति एव रुचकपराविष्टीपमनयोगोचरतया व्याचक्षत इति । तथा आस्यो-दद्याः तासु विपनेपार्भस्तीति आसीविषाः, ते च द्विप्रकारा भवन्ति-जातितः कर्मतश्च, तत्र जातितो वृद्धि-कमण्डूकोरगमनुष्यजातया, कर्मतस्तु तिर्यग्योनयः मनुष्या देवाश्चासहस्रारादिति, एते हि तपश्चरणानुष्ठानतोऽन्यतो या गुणतः खल्वाधीविषा भवन्ति, देवा । अपि तच्छक्तियुक्ता भवन्ति, शापप्रदानेनैव व्यापादयन्तीत्यर्थः । तथा केवलिनश्च प्रसिद्धा एव । तथा मनोज्ञानिनो विपुलमनःपर्यायज्ञानिनः परिगृह्यन्ते । पूर्वोणि धारयन्तीति पूर्वधराः, दशचतुर्दशपूर्वविदः । अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तः तीर्थकरा इत्यर्थः । 'चक्रवर्तिनः' चतुर्दशरत्नाधिपाः पद्मलण्डभरतेश्वराः । 'बलदेवाः' प्रसिद्धा एव । 'वासुदेवाः' सप्तरत्नाधिपा अर्धभरतप्रभव इत्यर्थः । एते हि सर्वे एव चारणादयो लक्ष्मिविशेषा वर्सन्ते इति गायार्थं ॥ ७० ॥ इह वासुदेवत्वं चक्रवर्तित्वं तीर्थकरत्वं च ऋजयः प्रतिपादिताः, तत्र तदतिशयप्रतिपादनायेदं गाथापथकं जगाद नियुक्तिकारः—

सोलस रायसहस्सा सञ्चयलेणं तु संकलनियद्धं । अंछंति वासुदेवं ऽ अगदतदंभी ठियं संतं ॥ ७१ ॥
 विचूण संकलं सो वामगहस्येण अंछमाणं । घुजिज्ज व ल्छिज्ज व महुमहणं ते न चार्यंति ॥ ७२ ॥
 दोसोला वसीसा, सञ्चयलेणं तु संकलनियद्धं । अंछंति चकवर्दि, अगदतदंभी ऽ ठियं संतं ॥ ७३ ॥

ः कश्चित्तो ये आसीविपलक्षिणसन्तः । पद्मेलिचविर्वागादपक्के, देवाः पर्यासावस्थायां शापादिना व्यापादने स्वमर्षा अपि देवमवमहायिकवात्र तद्वि-
 वक्षितमिति अपर्यासावस्थापार्ष्णैषसञ्चयदेवो देवानाम् * मेपामिति + ०श्च सह० । ०द्यानतो मा० । अपि च ऽ ०तर्कति ऽ तर्कमि.

धित्चूण संकलं सो, वामगहत्थेण अंछमाणणं । भुंजिज्ज व लिपिज्ज व, चक्कहरं ते न चायंति ॥ ७४ ॥
जं केसवस्स व बलं, तं दुगुणं होह चक्कवट्टिस्स । तत्तो बला बलवगा, अपरिमियबला जिणवरिंदा ॥७५॥

आसां गमनिका—इह वीर्यान्तरायकर्मक्षयोपशमविशेषाद्बलातिशयो वासुदेवस्य संप्रदर्शयते—षोडश राजसहस्राणि ' सर्वबलेन ' हस्यभ्रथपदातिसंकुलेन सह शृङ्खलानिवद्धं ' अंछति ' देशीवचनात् आकर्षन्ति वासुदेवं ' अगडतटे ' कूपतटे स्थितं सन्तं, ततश्च गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेन ' अंछमाणणं ' ति आकर्षतां भुञ्जीत विलिम्पेत वा अवज्ञया हृष्टः सन्, मधुमथनं ते न शक्नुवन्ति, आक्रष्टुमिति वाक्यशेषः । चक्रवर्त्तिनस्त्विदं बलं—द्वौ षोडशकौ, द्वात्रिंशदित्येतावति वाच्ये द्वौ षोडशकावित्यभिधानं चक्रवर्त्तिनो वासुदेवाद् द्विगुणद्विख्यापनार्थं, राजसहस्राणीति गम्यते, सर्वबलेन सह शृङ्खलानिवद्धं आकर्षन्ति चक्रवर्त्तिनं अगडतटे स्थितं सन्तं गृहीत्वा शृङ्खलामसौ वामहस्तेन आकर्षतां भुञ्जीत विलिम्पेत वा, चक्रधरं ते न शक्नुवन्ति आक्रष्टुमिति वाक्यशेषः । यत् केशवस्य तु बलं तद्विगुणं भवति चक्रवर्त्तिनः, ' ततः ' शेषलोकबलाद् ' बला ' बलदेवा बलवन्तः, तथा निरवशेषवीर्यान्तरायक्षयाद् अपरिमितं बलं येषां तेऽपरिमितबलाः, क एते?—जिनवरेन्द्राः, अथवा ततः—चक्रवर्त्तिबलाद् बलवन्तो जिनवरेन्द्राः, कियता बलेनेति, आह—अपरिमितबला इति । एता हि कर्मोदयक्षयक्षयोपशमसव्यपेक्षाः प्राणिनां लब्धयोऽवसेया इति । ७१-७२-७३-७४-७५

१ अपरिमितेन बलेन बलवन्त इति भाष्यः (इति मलयगिरिपादाः) * वाच्यं + अंछमाणंति आ० † वाच्यं

इदानीं मनःपर्यायज्ञान, लब्धिभिरूपणाया तत् सामान्यतो व्यपदिष्टमपि विषयस्वाम्यादिविशेषोपदर्शनाय ज्ञानपञ्चक-
क्रमायातमभिधिसुराह—

मणपञ्चयनाण पुण जणमणपरिचिन्तिपत्थपापडुण । माणुसखिसनिघडं गुणपच्चइयं चरित्तयओ ॥ ७३ ॥
व्याख्या—‘ मन पर्यायज्ञानं ’ प्राक्कनिरूपितशब्दार्थं, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, इदं हि रूपिनिवन्धनधायोपशमिक-
प्रत्यक्षादिसाम्येऽपि सति अवधिज्ञानात् स्वाम्यादिभेदेन विशिष्टमिति स्वरूपत प्रतिपादयन्नाह—जायन्त इति ज्ञानाः,
तेषां मनासि जनमनासि, जनमनोभिः परिचिन्तित जनमनःपरिचिन्तितः जनमनःपरिचिन्तितथासावर्थेधेति समासः,
तं प्रकटयति प्रकाशयति जनमनःपरिचिन्तितार्थप्रकटनं, मानुषक्षेत्रं—अर्थतृतीयद्वीपसमुद्रपरिमाण तन्निकटं, न तद्वह्निर्य-
यस्थितप्राणिमनःपरिचिन्तितार्थविषय प्रवर्त्तत इत्यर्थ । गुणा—क्षान्त्यादयः त एव प्रत्ययाः—कारणानि यस्य तद्गुणप्रत्ययं,
चारित्रमस्यास्तीति चारित्रवान् तस्य चारित्रयत एवेद भवति, एतदुक्तं भवति—अप्रमत्तसंयतस्य आमर्शोपव्यादिक्रद्धि-
प्राप्त्यैवेति गार्थार्थः ॥७६॥ इदं द्रव्यादिभिर्निरूप्यते—तत्र द्रव्यतो मनःपर्यायज्ञानी अर्थतृतीयद्वीपसमुद्रान्तर्गतप्राणिमनो-
भावपरिणतद्रव्याणि जानाति पश्यति च, अवधिज्ञानसप्तमनःपर्यायज्ञानिनमधिकृत्यैवं, अन्यथा जानात्येव न पश्यति,
अथवा यतः साकारं तदतो ज्ञानं यतश्च पश्यति तेन अतो वर्धनमिति, एवं सूत्रे समवमधिकृत्योक्तमिति, अन्यथा
चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनं तत्रोक्तं चतुर्धा विरुध्यते, क्षेत्रतः अर्थतृतीयेष्वेव द्वीपसमुद्रेषु, कालतस्तु पत्न्योपमासंख्येयभागं

१ भादिना कसल्लस्वामिसाधर्म्यम् २ भेदवदित्यर्थ ३ योगरुक्ततया नरा एव स्युः, पर लक्षिपक्षेऽग्रिमप्रहणवैधं च्युत्सापुत्र * ७५११७७

एष्यमतीतं वा कालं जानाति, भावतस्तु मनोद्रव्यपर्यायान् अनन्तानिति, तत्र साक्षान्मनोद्रव्यपर्यायानेव पश्यति, बाह्यैस्तु तद्विषयभावापन्नाननुमानतो विजानाति, कुतः ? मनसो मूर्तामूर्त्तद्रव्यालम्बनत्वात्, छद्मस्थस्य चामूर्त्तदर्शन-विरोधादिति । सत्पदप्ररूपणादयस्तु अवधिज्ञानवद्वगन्तव्याः । नानात्वं चानाह्वारकापर्यायिकौ प्रतिपद्यमानौ न भवतः, नापीतरौ ॥ उक्तं मनःपर्यायज्ञानं, इदानीमवसरप्राप्तं केवलज्ञानं प्रतिपादयन्नाह—

अहं सर्ववद्ववपरिणामभायविण्णस्तिकारणमणंतं । सासयमस्पडिवाइ एगविहं केवलज्ञानं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—इह मनःपर्यायज्ञानानन्तरं सूत्रक्रमोद्देशतः शुद्धितो लाभतश्च प्राक् केवलज्ञानमुपन्यस्तं, अतस्तदर्थोपदर्शनार्थमथशब्द इति, उक्तं च—“ अथ प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्यमङ्गलोपन्यासप्रतिवचनसमुच्चयेषु ” । सर्वाणि च तानि द्रव्याणि च सर्वद्रव्याणि—जीवादिलक्षणानि तेषां परिणामाः—प्रयोगविस्मसोभयजन्या उत्पादादयः सर्वद्रव्यपरिणामाः तेषां भावः सत्ता स्वलक्षणमित्यनर्थान्तरं तस्य विशेषेण ज्ञेयं विज्ञप्तिः, विज्ञानं वा विज्ञप्तिः—परिच्छिन्तिः, तत्र भेदोपचारात्, तस्या विज्ञप्तेः कारणं विज्ञप्तिकारणं, अत एव सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावविषयं तत्, क्षेत्रादीनामपि द्रव्यत्वात्, तच्च ज्ञेयानन्तत्वादनन्तं, शश्वद्भवतीति शाश्वतं, तच्च व्यवहारनयादेशादुपचारात् प्रतिपाल्यपि भवति, अत आह—प्रतिपतनशीलं प्रतिपाति न प्रतिपाति अप्रतिपाति, सदाऽवस्थितमित्यर्थः । आह—अप्रतिपाल्येतावदेवास्तु, शाश्वतमित्येतदयुक्तं, न,

अप्रतिपातिनोऽप्यधिज्ञानस्य शाश्वतत्वानुपपत्तेः, तस्मानुभयमपि युक्तमिति । ' एकविध ' एकप्रकार, आचरणाभावात्
 द्वयस्यैकरूपत्वात्, ' केवलं ' मत्यादिनिरेपेक्षं ' ज्ञानं ' संवेदनं, केवलं च तत् ज्ञानं चेति समास इति गाथार्थः ॥ ७७ ॥
 इह तीर्थकृत् समुपजातकेवलः सत्त्वानुग्रहार्थं देशानां करोति, तीर्थकरनामकर्मोदयात्, ततश्च ध्वनेः श्रुतरूपत्वात्
 तस्य च भावश्रुतपूर्वकत्वात् श्रुतज्ञानसंभवादनिष्टासिरिति सा भ्रूमतिमोहोऽव्युत्पन्नबुद्धीनामित्यतस्त्वद्विनिवृत्त्यर्थमाह—
 केवलगणनेणतथे गालं जे ततथ पणवणजोगे । ते आसइ तित्थयरो वयजोग सुयं ह्यइ सेसं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—इह तीर्थकरः केवलज्ञानेन ' अर्थान् ' धर्मास्त्रिकायादीन् मूर्खान् मूर्खान् अभिलाष्यानभिलाष्यान् ' ज्ञात्वा '
 विनिश्चित्य, केवलज्ञानेनैव ज्ञात्वा न तु श्रुतज्ञानेन, तस्य क्षायोपसमिकत्वात्, केवलिनश्च तदभावात्, सर्वशुद्धौ देश-
 श्रुत्समावादित्यर्थः । ये ' तत्र ' तेषामर्थानां मध्ये, प्रज्ञापनं प्रज्ञापना तस्या योग्याः प्रज्ञापनायोग्याः ' तान् भापते '
 तानेष चकि नेतरानिति, प्रज्ञापनीयानपि न सर्वानेव भापते, अचन्तत्वात्, आयुषः परिमितत्वात्, याचः क्रमवर्त्तित्वाच्च,
 किं तर्हि !, योग्यानेव गृहीतृशस्येक्षया यो हि यावता योग्य इति । तत्र केवलज्ञानोपलब्धार्थाभिधायकः शब्दराशिः
 प्रोच्यमानस्तस्य भगवतो वाग्योग एव भवति, न श्रुतं, नामकर्मोदयनिवन्धनत्वात्, श्रुतस्य च क्षायोपसमिकत्वात्, स च
 श्रुत भवति शेषं, शेषमित्यप्रधानं, एतदुक्त भवति—श्रोतृणा श्रुतप्रस्थानुसारिभायश्रुतज्ञाननिवन्धनत्वाच्छेषमप्रधानं द्रव्य-
 श्रुतमित्यर्थः । अन्ये त्वेवं पठन्ति—' वयजोगसुयं हवइ तेसिं ' स वाग्योगः श्रुत भवति ' तेषां ' श्रोतृणा, भायश्रुतका-
 रणत्वादित्यभिप्रायः । अथवा ' वाग्योगश्रुतं ' द्रव्यश्रुतमेवेति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

सत्पदप्ररूपणायां च गतिमङ्गीकृत्य सिद्धगतीं मनुष्यगतीं च, इन्द्रियद्वारमधिकृत्य नोइन्द्रियातीन्द्रियेषु, एवं त्रस-
कायाकाययोः सयोगायोगयोः अवेदकेषु अकपायिषु शुक्ल्लेइयालेइययोः सम्यग्दृष्टिषु केवलज्ञानिषु केवलदर्शिषु संय-
तनोसंयतयोः साकारानाकारोपयोगयोः आहारकानाहारकयोः भाषकाभाषकयोः परीत्तनोपरीत्तयोः पर्याप्तनोपर्याप्तयोः
बादरनोवादरयोः, संज्ञिषु नोसंज्ञिषु, भव्यनोभव्ययोः, मोक्षप्राप्तिं प्रति भवस्थकेवलिनो भव्यता, चरमाचरमयोः, चरमः-
केवली अचरमः—सिद्धः भवान्तरप्राप्त्यभावात्, केवलं द्रष्टव्यमिति । पूर्वप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानयोजना च स्वबुद्ध्या कर्त्त-
व्येति । 'द्रव्यप्रमाणं' तु प्रतिपद्यमानानधिकृत्य उत्कृष्टतोऽदृशतं, पूर्वप्रतिपन्नाः केवलिनस्तु अनन्ताः, 'क्षेत्रं' जघ-
न्यतो लोकस्यासंख्येयभागः, उत्कृष्टतो लोक एव, केवलिसमुद्घातमधिकृत्य, एवं स्पर्शनाऽपि, 'कालतः' साद्यमपर्यन्तं,
'अन्तरं' नास्त्येव, प्रतिपाताभावात्, 'भागद्वारं' मतिज्ञानचद् द्रष्टव्यं, 'भाव' इति क्षायिके भावे 'अल्पचहुल्यं'
मतिज्ञानवदेव । उक्तं केवलज्ञानं, तदभिधानाच्च नन्दी, तदभिधानान्मङ्गलमिति । एवं तावन्मङ्गलस्वरूपाभिधानद्वारेण
ज्ञानपद्यकमुक्तं, इह तु प्रकृते श्रुतज्ञानेनाधिकारः, तथा च निर्युक्तिकारेणाभ्यधायि—

इत्थं पुण अहिगारो सुयनाणेणं जओ सुणणं तु । सेसाणमप्पणोऽविअ अणुओगु पईवदिट्ठन्तो ॥ ७९ ॥
गमनिका—अत्र पुनः प्रकृते अधिकारः श्रुतज्ञानेन, यतः श्रुतेनैव 'शेषाणां' मत्यादिज्ञानानां आत्मनोऽपि च 'अनु-
योगः' अन्वाख्यानं, क्रियत इति वाक्यशेषः, स्वपरप्रकाशकत्वात्तस्य, प्रदीपदृष्टान्तश्चात्र द्रष्टव्य इति गाथार्थः ॥ ७९ ॥

इति ऽ पीठिकाविवरणं समाप्तम्.

१ संयतानां नोसंयतासंयतानां चेति (गि०) * दर्शनिषु. + पृथं. † आपश्यके पी०

साम्प्रत मङ्गलसाध्यः प्रकृतोऽनुयोग प्रदर्श्यत इति, स च स्वपरप्रकाशकत्वात् गुर्वीयत्तत्वाच्च श्रुतज्ञानस्येति, तथा
 चोक्त—'अत्र पुनरधिकारः श्रुतज्ञानेनेत्यादि' । आह—नन्वावश्यकस्यानुयोगः प्रकृत एव, पुनः श्रुतज्ञानस्येत्युक्तमिति,
 अत्रोच्यते, आवश्यकस्य श्रुतान्तर्गतत्वप्रदर्शनार्थत्वाद्दोषः । आह—यथावश्यकस्यानुयोगः, तदावश्यकं किमङ्गमङ्गानि ?
 श्रुतस्कन्धः श्रुतस्कन्धाः ? अध्ययनमध्ययनानि ? चर्देशक चर्देशका इति, अत्रोच्यते, आवश्यकं श्रुतस्कन्धस्तथाऽध्य-
 यनानि च, शेषास्त्यनारोसा विकल्पा इति । आह—ननु नन्दीव्याख्याने अङ्गानङ्गप्रविष्टश्रुतनिरूपणायामनङ्गताऽस्याभि-
 हितैव, ततश्च किमङ्गमङ्गानि त्याधासङ्गानुपपत्तिरिति, अत्रोच्यते, तद्व्याख्याऽनियमप्रदर्शनार्थत्वाद्दोषः, नावश्यं शाखादौ
 नन्धार्थ्यनार्थकथनं कर्त्तव्यं, अकृते चार्थोक्ता † संभवति । आह—मङ्गलार्थं शाखादाववश्यमेव नन्धार्थमिधानात् † कथम-
 नियम इति, अत्रोच्यते, ज्ञानाभिधानमात्रस्यैव मङ्गलत्वात् नावश्यमवयवार्थमिधानं कर्त्तव्यमिति, तदकरणे चाशङ्का
 † भवति । किं च—आवश्यकव्याख्यानारम्भे शाखान्तरव्याख्यानारम्भोऽयुक्त एव, शाखान्तरं च नन्दी, पृथक् श्रुत-
 स्कन्धत्वात् । आह—यद्येवमिह आवश्यकश्रुतस्कन्धानुयोगारम्भे किमिति तदनुयोगं इति, उच्यते, शिष्यानुप्रहार्यं

† पूर्वोक्तविशिष्टायाव्याख्याने २ ज्ञानपत्रकनिरूपकप्रकरणतया नन्धव्यवहारात्, ३ अङ्गमङ्गानि किमित्याख्यानोपाया ४ नोभागमतो भावमङ्गल इति
 नन्दी पत्रः ५ मूलधृत्वापेक्षया मन्दीव्याख्यानान्निमित्तप्रदर्शनाय पक्षान्तर-किञ्चेत्यादि ६ तस्य ज्ञानपत्रकनिरूपणविपुलप्रकरणसामानुयोगः * भावव्यवहारा
 † उच्यते ० † भवति † ० मन्दीव्याख्यानोपायाद्दोष इति, † ० अङ्गलार्थमव इति

न त्वयं नियम इत्यपवादप्रदर्शनार्थं वा, एतदुक्तं भवति—कंदाचित्पुरुषाद्यपेक्षया वैक्रमेणापि अन्यारम्भेऽपि^१ चान्यद् व्याख्यायत इति, अलं प्रसङ्गेन, तत्र शास्त्राभिधानं 'आवश्यकश्रुतस्कन्धः', तत्रेदाश्च अध्ययनानि यतः तस्माद् आवश्यकं निक्षेप्तव्यं श्रुतं स्कन्धश्चेति। किं च—किमिदं शास्त्राभिधानं प्रदीपाभिधानवद् यथार्थं आहोश्चित् पलाशाभिधानवद् अयथार्थं उत डित्याद्यभिधानवद् अनर्थकमेवेति परीक्ष्यं, यदि च यथार्थं ततस्तदुपादेयं, तत्रैव समुदायार्थपरिसमाप्तेरित्यतः शास्त्राभिधानमेव तावदालोच्यत इति। तत्र 'आवश्यकं' इति कः शब्दार्थः ?, अवश्यं कर्त्तव्यमावश्यकं, अथवा गुणानामावश्यमात्मानं करोतीत्यावश्यकं, यथा अन्तं करोतीत्यन्तकं, अथवा 'वस निवासे' इति गुणशून्यमात्मानमावासयति गुणैरित्यावासकं, गुणसाध्निध्यमात्मानः करोतीति भावार्थः। इदं च मङ्गलवन्नामादिचतुर्भेदभिन्नं इदं च प्रपद्यतः सूत्रादवसेयमिति, उद्देशस्तु तदनुसारेणैव शिष्यानुग्रहायाभिधीयते इति, तत्र नामस्थापने सुज्ञाने एव, द्रव्यावश्यकं द्विधा—आगतो नोआगततश्च, तत्रागततो ज्ञाताऽनुपयुक्तः 'अनुपयोगो' द्रव्यं 'मतिकृत्वा, नोआगततो द्रव्यावश्यकं त्रिविधं—ज्ञशरीरं भव्यशरीरं ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं च, तदपि त्रिविधं—लौकिकलोकोत्तरकुमावच-

१ आपश्यककल्याणानारम्भे शास्त्रान्तरस्यापयानारम्भोऽयुक्त इत्यप्येवमिति तत्र निगमस्यापत्ता इति. २ प्राक् नन्दी पञ्चाशत्पररुक्ति गार्हिकं त्वं परि-
त्यज्य, जपिना क्रमोऽपि पुराणलपेक्षया ण्य. ३ आरम्भस्यापि पुराणलपेक्षेण व्याज्येति रसंगत्यापि चेति. ४ समप्रसात्रात्पर्यपरिज्ञानेति. ५ अनुयोग-
द्वाररूपात् तत्रापश्यरुक्तिक्षेपणा मुच्येत्ततयाऽभिहिततात्. ६ मंशेण गल्याभिधानरयोऽप्योपेक्षा. ७ ज्ञातीरभव्यशरीरस्यातिरिक्तं परामर्शनीयं तच्छब्देन,
प्रत्यासत्या. ८ ०पुराणलपे ० + आहोमिया.

निकभेदभिन्न यथाऽनुयोगद्वारेण, नवर लोकोत्तरेणात्राधिकारः, तच्च ज्ञानादिश्रमणगुणमुक्तयोगस्य प्रतिक्रमणं भावयन्त्य-
 त्याद् अभिप्रेतफलाभायाच्च, परार्थं वदाहरणं—यसंतपुर नगरं, तत्थ गच्छो अगीतत्थसंविगो विहरति, तत्थ य एगो
 संविगो समणगुणमुक्कजोगी, सो दिवसदेवसिय वदवछादिअणेसणाओ पडिगाहेत्ता महया सवेगेणं आलोपइ, तत्स
 पुण गणी अगीयत्थसणओ पायच्छिस देतो भणत्ति 'अहो इमो धम्मसंख्खिओ साद्द !, सुहं पडिसेविदं, बुक्खं आलोपइं,
 पैव णाम एस आलोपइ अगूहत्तो, अतो असट्ठसणओ सुद्धोत्ति' पैयं च दइण अणो अगीयत्थसमणा पसंसति, चित्तेति
 य-णवरं आलोपयय णत्थित्थ किंची पडिसेविणं ति । अण्णदा कदाई गीयत्थे संविगो विहरमाणो आगओ, सो + ते
 दिवसदेवसिय अविहिं वइण वदाहरणं दापत्ति—गिरिणगरे णगरे रयणवाणियओ रत्तरयणाणं घर भरेऊण पलीवेइ, तं

१ अन्नोदाहरणं—यस्तत्पुरं नगर, तत्र गच्छोऽगीतापेसविगो विहरति, तत्र चैकः सविगः मुक्तश्रमणगुणयोगः, स दिवसदेवसिक्क उक्कजोगीयने
 एणाः प्रतियुक्क महता सवेगेनालोचयति, तस्य पुनराचार्यः अगीतार्थत्वाद् प्रापञ्चित इदं भणति ' अहो अयं धम्मसंख्खिः (त) साधुः ' पुक्खं प्रतियेसिणु
 दुक्कजोगीविट्ट एव नामैव आलोचयति अगूहयन्, अत अन्नत्थपाद् इव इति, पुक्खं इट्ठाऽ-येऽगीतार्थसमणा प्रसासत्थि, चित्तपत्थि च पर-आलोचयि-
 त्तस्य नास्त्यथ किञ्चित्प्रतियेसितेनेति । तत्र अन्यदा कदाचिद् गीतापे- सविगः विहरन् आगत', स त दिवसदेवसिक्कमविधिं इट्ठोदाहरण वर्यावत्ति-गिरिणगरे
 नगरे एववाणिग् इत्तरत्तेः इह भूत्वा प्रदीपयति, तद्गुहा सर्वकोकः प्रसंसति—अहो अयं धन्यो भगवन्तमसि तर्पयति, धम्मदा कदाचिद् तेन प्रदीपितं, वासन्न
 प्रबले जातः, सर्वे नगर इत्थं, एवादासा प्रतिहतो निर्विषयश्च कृतः । अन्यत्रापि नगरे * पूर्वं एव + एव च + नं

पासित्ता सबलोगो पसंसति—अहो इसो धणो भगवन्तं अग्निं तप्पेति, अण्णया कयार्इ तेण पलीवितं, वाओ य पवलो जाओ, सबं णारं दहं, पच्छा रणा पडिहणिओ † णिधिसओ य कओ । अण्णहिंपि णगरे एंगो एवं च्चव करेइ, सो राइणा सुओ जहा एवं करेइत्ति, सो सबस्सहरणो काळण विसज्जिओ, अडवीए कीस ण पलीवेसि ? । जहा तेण वाणिअगेण अवसेसावि दहा, एवं तुमंपि एतं पसंसित्ता एते साहुणो सबे परिच्चयसि, जाहे न ठाति ताहे साहुणो भणिआ—एस महाणिच्चम्मो अगीयत्थो अलं एयस्स आणाए, जदि एयस्स णिगहो न कीरइ, तो अण्णेवि विणस्संति । इदानीं भावावश्यकं, तदपि द्विविधमेव—आगततो नोआगतस्तु भावावश्यकं ज्ञाता उपयुक्तः, तदुपयोगानन्यत्वात्, अथवाऽऽवश्यकार्थोपयोगपरिणाम एवेति । नोआगतस्तु ज्ञानक्रियोभयपरिणामो भावावश्यकं, उपयुक्तस्य क्रियेति भावार्थः, मिश्रवचनश्च नोशब्दः, इदमपि च लौकिकादित्रिविधं सूत्रादवसेयं, इह तु लोकोत्तरेणाधिकार इति । उक्तमावश्यकं, अस्य चामूनि अब्यामोहार्थमेकार्थिकानि द्रष्टव्यानि—

१ एक एवमेव करोति, स राजा श्रुतो यथा एवं करोतीति, स एतसंपंस्वः (संपंस्वरूपै) कृत्वा विष्टः. अट्ठ्यां कथं (कुतः) न प्रदीपयसि ? । यथा तेन वणिजा भवदोषा अपि दग्धाः एवं त्वमपि एतं प्रशस्य एतान् सर्धान् साधून् परित्यजसि, यदा न तिष्ठति (विरमति) तदा साधवो भणितः—एष महागिर्धर्मा अगीतार्थः, अलभेतस्याज्ञया, यदि एतस्य निग्रहो न क्रियतेऽतोऽन्येऽपि धिनङ्गयन्ति. २ आयश्यरूपदार्थञ्ज्ञानितसंवेगविशुद्धिमान् परिणामस्तत्र चोपयुक्तः (अनु. ७३) † निष्णयरो. ‡ एवं पसंसतो. + परिचयसि.

आयत्सय १ अवस्सरणिज २ ध्रुव ३ णिगहो ४ विसोही ५ य । अङ्गयणछक ६ चगो ७णाओ ८ आराहणा ९ मगो १० ॥ १ ॥
समणेण सावपण य अयस्सकायव्यय हयइ जग्हा । अहोणिसिस्स य तग्हा आवस्सय नाम ॥ २ ॥

एवं श्रुतस्कन्धयोरपि निक्षेपश्चतुर्विध एव द्रष्टव्यः, यथाऽनुयोगद्वारेषु, स्थानानुन्यार्थं तु किञ्चिदुच्यते—इह नोआ-
गमतो जशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्त द्रव्यश्रुतं पुस्तकपत्रकन्यस्त, अथवा सूत्रमण्डजौदि, भावश्रुतं † त्वागमतो ज्ञाता
वपयुक्तः, नोआगमतस्त्वियदमेवावैश्वकं, नोशब्दस्य देशवचनत्वात् । † एवं नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो
द्रव्यस्कन्धः सचेतनादिः, तत्र सच्चित्तौ द्विपदादिः अचित्तो द्विप्रदेशिकादिः मिश्रः ‡ सेनादिदेशादिरिति, तथा भाव-
ररुन्धस्त्वागमतस्तदर्थोपयोगपरिणाम एव, नोआगमतस्त्वायम्यकश्रुतस्कन्ध एवेति, नोशब्दस्य देशवचनत्वात्, अथवा
ज्ञानक्रियागुणसमूहारमक सामायिकादीनामध्यनाना समावेशात्, ज्ञानदर्शनक्रियोपयोग इत्यर्थः, नोशब्दस्तु मिश्र-

‡ भावस्वकमवश्यकरीत्यं ध्रुवं निग्रहो विज्ञोधिञ्च । अथ्यपनपद् दत्तो म्याव भाराधना मार्गः ॥ १ ॥ अमणेन भावकेण चावश्यकत्वेन भवति वकार् ।
अन्ते (न्ता) अहनिवाल (अहो निवा) च, तस्मादावश्यकं नाम ॥ २ ॥ ३ श्रुतपर्यायत्वात्पुनर्विज्ञोऽत्र प्राकृतत्वात्, सुप्रधानेन सुप्रमपि सुप्रकृतोऽग्रस्य
मुपगतेतिवत् ३ आविना वोग्जन्तीटज्जवाकजस्कममहः ४ प्रस्तुतत्वादन्यथा सर्वमपि कुतमेव, भागते तु पदमात्रशानोपयोगात्त्रिद्वया ५ सेनाइदेसाइ ८ ९ ९-
सेनायाः इस्त्वपरपदातिवत्कृत्वायात्मक पाञ्चालमध्यभाप्रदेशरूपो सिद्धस्त्वथा (विज्ञो ८ ९ ९ गाथावृत्तौ) सेनापु अभिगमे एते सेनापु ममिष्टमे कथे
सेनापु पठिष्टमे कथे (अनु १० २) प्रथमाविपदाङ्गमनगरादिग्रहः द्वितीयादिना देशइयादिग्रह * अवरस करणं + अहोणिसिस्स † आगमतो
‡ मास्तीइय ३ सेनादिदेशादि०

वचनः। सर्वपदैकवाच्यता सामायिकादिश्रुतविशेषाणां पण्णां स्कन्धः श्रुतस्कन्धः, आवश्यकं च तत् श्रुतस्कन्धश्चेति समासः।
 आह—किमिदं आवश्यकं षडध्ययनात्मकमिति, अत्रोच्यते, षडर्थीधिकारात्मकत्वात्, ते चामी सामायिकादीनां यथायोगमव-
 सेया इति—सावज्जजोगविरई १ उक्त्वात् २ गुणवओ य षड्विचती ३। खलियस्स निदण ४ वणतिगिच्छा ५ गुणधारणा ६ चेव
 ॥१॥ अस्या व्याख्या—अवद्यं पापं, युज्यन्त इति योगाः व्यापाराः, सहावद्येन वर्तन्त इति सावधाः, सावधाश्च ते योगा-
 श्चेति समासः, तेषां विरमणं विरतिः सामायिकार्थीधिकार इति १ उत्कीर्त्तनमुत्कीर्त्तना, तत्र गुणोत्कीर्त्तना अर्हतां चतु-
 विंशत्तिस्तवस्यै २। गुणा ज्ञानादयः मूलोत्तराख्यौ वा, तेऽस्य विद्यन्त इति गुणवान् तस्य गुणवतः प्रतियत्तिर्वन्दना-
 ध्ययनस्य ३। चैशब्दः समुच्चये, 'स्खलितस्येति' श्रुतशीलस्खलितस्य निन्दना प्रतिक्रमणस्य ४। तथा चारित्रात्मनो
 व्रणचिकित्सा—अपराधव्रणसंरोहणं कायोत्सर्गस्य ५। अपगतव्रतार्तिचारेतरोपचितकर्मविशरणार्थमनशनादिगुणसंधारणा
 प्रत्याख्यानस्य ६ इत्यर्थीधिकाराः। एषां च प्रत्यध्ययनमर्थीधिकारद्वारं एवावसरः प्रत्येतव्यः, इह तु प्रसङ्गतः स्कन्धो-

१ संबन्धपट्टी, तेन परिभाषिता ज्ञात्याऽऽभ्युपेक्षाकरणरूपा विरतिरत्र, न तु केवलाभावरूपा नियुक्तिरूपा वा. २ अर्थीधिकार इति घर्त्तते. ३ व्यवहार-
 गुर्धपेक्षया. ४ वन्दनकथानादिपूजाविशेषरूपा. ५ पुष्टालस्यनेऽगुणवतोऽपि प्रतिपत्तिः कर्त्तव्येति ऋष्ट्यं (मलयगिरिपावाः, अजु० वृत्तौ च ११) इति
 यचनादनुकलसुख्यार्थ इत्यर्थः ६ पञ्चविधावश्यकैरपगता येऽतिचारास्तदतिरेरतिचारेः ७ आजुपूर्वांगामप्रमाणवक्तव्यतार्थीधिकारसमवताररूपशास्त्रीयोपक्रमा-
 न्तर्गते पञ्चमद्वारे. * भावयता. + पण्णामधिकारा० † चिगिच्छ०

पदर्शनद्वारेणोक्ता इति । इदानीं अध्ययनन्यासप्रस्तावः, तं चानुयोगद्वारक्रमायातं प्रत्यध्ययन औपनिषत्प्रतिषेधे' लाघवार्थे
यस्यामः । एष आघर्षकस्य समुदायार्थः, इदानीमवयवार्थप्रदर्शनाय एकैकमध्ययनं वक्ष्यामः, तत्र प्रथममध्ययनं सामायिक-
समभावलक्षणत्वात्, चतुर्विंशतिस्तवादीनां च तत्रैदंत्वात् प्राथम्यमस्येति । अस्य च महापुरस्यैव चत्वार्यनुयोगद्वाराणि
भवन्ति । अनुयोगद्वाराणीति कः शब्दार्थः ? अनुयोगोऽध्ययनार्थः, द्वाराणि तत्रवेशशुखानीति, यथा हि अकृतद्वारं नगर-
मनगरमेव भवति, कृतैकद्वारमपि च दुरधिगमं कार्योत्तिपत्तये च, कृतचतुर्भूलाद्वारं प्रतिद्वारानुगतं सुखाधिगमं कार्यनि-
त्तिपत्तये च, एव सामायिकपुरमपि अर्थाधिगमोपायद्वारानुन्यमशक्याधिगमं भवति, एकद्वारानुगतमपि च दुरधिगमं
भवति, सप्रभेदचतुर्द्वारानुगतं तु सुखाधिगमं इत्यत फलवान् द्वारोपन्यासः । तानि च अमूनि—उपक्रमो १ निक्षेपो २-
ऽनुगमो ३ नय ४ इति । तत्र शास्त्रस्य उपक्रमं 'उपक्रम्यतेऽनेनास्मादस्मिन्निति' वा उपक्रमः, शास्त्रस्य न्यासदेशानयन-
मित्यर्थः । तथा निक्षेपण निश्चिप्यतेऽनेनास्मादस्मिन्निति वा निक्षेपः न्यासः स्यापनेति पर्यायाः । एवमनुगमनं + अनुगमः

१ नामनिष्पन्ननिक्षेपे चेति (मलयगिरिपादा) २ मलयव्ययन कार्यं, लाघवार्थमिह सामायिकाध्ययने इति मलयपरिपादायामभिप्रायः ३ सायज्जोग
विरुत्वादिना प्रतिपादिता, पण्णानपि अर्थाधिकारणां प्रतिपादनात्, ४ विना समभावमित्यत्रानुपागमवत्त्वात्, तस्मात् एव पणुणोत्पत्तेः शायज्जमलेत्यर्थः
५ सामायिकस्य ज्ञानदर्शनचारिद्वयनेदुभिन्नतया चतुर्विंशत्यादेव सत्यत्वात्सामायिकरूपवत्त्वात् सामायिकनेदुव्याख्यानं ६ सामायिकाध्ययनस्य ७ प्रतिपादन-
प्रकारः ८ उपसायोगः ९ विभीतवित्नेवविवका १० शुद्ध्या ११ गुरुवाण्योगादीनां सर्वकारकाध्ययनेऽप्यविरोधः * ० प्रतिपादनाय + तद्वारो
१ मासीद्वय

अनुगम्यते वाऽनेनास्मादस्मिन्निति वाऽनुगमः, सूत्रस्यानुकूलः परिच्छेद इत्यर्थः । एवं नयनं नीयते वाऽनेनास्मादस्मिन्निति वा नयः, वस्तुनः पर्यायाणां संभवतोऽधिगम इत्यर्थः । आह—एषामुपक्रमादिद्वाराणां किमित्येवं क्रम इति, अत्रोच्यते, न ह्यनुपक्रान्तं सद् असमीपीभूतं निक्षिप्यते, न चानिक्षिप्तं नामादिभिरर्थतोऽनुगम्यते, न चार्थतोऽननुगतं नयैर्विचार्यते इत्यतोऽयमेव क्रम इति । तत्रोपक्रमो द्विविधः—शास्त्रीय इतरश्च, तत्र इतरः पदप्रकारः, नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावभेदभिन्न इति, तत्र नामस्थापने सुज्ञाने, द्रव्योपक्रमो द्विविधः—आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो ज्ञाताऽनुपयुक्तः, नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्व्यतिरिक्तश्च, स च त्रिविधः—सचित्ताचित्तमिश्रद्रव्योपक्रम इति, तत्र सचित्तद्रव्योपक्रमः द्विपदचतुष्पदापदोपाधिभेदभिन्नः, पुनरेकैको द्विविधः—परिकर्मणि वस्तुविनाशे च, तत्र परिकर्म—द्रव्यस्य गुणविशेषपरिणामकरणं तस्मिन्सति, तद्यथा—घृताद्युपभोगेन पुरुषस्य वर्णादिकरणमिति, अथवा कर्णस्कन्धवर्धनादिक्रियेति, अन्येतु शास्त्रगन्धर्वनृत्यादिकलासंपादनमपि द्रव्योपक्रमं व्याचक्षते, इदं पुनरसाधु, विज्ञानविशेषात्मकत्वात् शास्त्रादिपरिज्ञानस्य, तस्य च भावत्वादिति, किन्तु आत्मद्रव्यसंस्कारविवक्षापेक्षया शरीरवर्णादिकरणवत् स्यादपीति । एवं शुकसारिकादीनां शिक्षागुणविशेषकरणं, तथा चतुष्पदानां हस्त्यादीनां, अपदानां च वृक्षायुर्वेदोपदेशाद् चार्धवज्रादि-

१ संभवन्निः पर्यायेवंस्तु नयति, यदिया यदुया पस्तुनः पर्यायाणां संभवात् विनक्षितपर्यायेण नयनं, आद्ये पर्यायाणां सप्ताया ज्ञानं यथायथं, द्वितीय-
स्मिन् पर्यायाणां मध्ये संभवतः पर्यायानाभिन्नेति ज्ञेयं, तथा चाद्ये संबन्धे पृथी पत्रम्याः तदुच्च, द्वितीये सप्तमी चापिभाग इति पृथी, गम्पपप इति
पत्रम्यास्तदुच्च. * ब्राह्मणस्य.

गुणापादनमिति, आह-यस्वयं कालान्तरभाव्युपक्रम्यते यथा तरोर्यार्धिकादि तत्र परिकर्मणि द्रव्योपक्रमता युक्ता, धर्णकरणकलादिसंपादनस्य तु कालान्तरेऽपि विद्यक्षितहेतुजालमन्तरेणानुपपत्तेः कथं परिकर्मणि द्रव्योपक्रमतेति, अत्रो-
 ब्यते, विद्यक्षितहेतुजालमन्तरेणानुपपत्तेरित्यसिद्धं, कथं?, वर्णस्य तावन्नामकर्मविपाकित्वात् स्वयमपि भावात्, कला-
 दीनां च क्षायोपशमिकत्वात्, तस्य च कालान्तरेऽपि स्वयमपि सभवात्, विद्यमखिलासादीनां च युवावस्थाया
 दर्शनात् (ग्रन्थाम् १५००) । तथा वस्तुविनाशे च पुरुषादीना लज्जादिभिर्विनाश एवोपक्रम्यते इति, आह-परिकर्म-
 वस्तुविनाशोपक्रमयोरभेद एव, उभयत्रापि पूर्वरूपपरित्यागेनोचरावस्थापत्तेरिति, अत्रोच्यते, परिकर्मोपक्रमजनितोत्तर-
 रूपापत्तावपि अविशेषेण प्राणिना प्रत्यभिज्ञानादिदर्शनात् वस्तुविनाशोपक्रमसंपादितोत्तरधर्मरूपे तु वस्तुन्यदर्शनात्
 विशेषसिद्धिरिति, अथैकत्र विनाशस्यैव विद्यक्षितत्वाद्दोषः । एवमचित्तद्रव्योपक्रमः पद्मरागमणे क्षारमृत्पुटपाकादिना
 धैमत्यापादनविनाशादीति । मिश्रद्रव्योपक्रमस्तु कटकदिविधूपितपुरुषादिद्रव्यस्यैवेति । विद्यक्षातश्च कारकयोजना
 द्रष्टव्या-द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्यात् द्रव्ये दोषक्रमो द्रव्योपक्रम इति । तथा क्षेत्रस्योपक्रमः क्षेत्रोपक्रमः, आह-क्षेत्रम-
 मूर्त्तं नित्यं च, अतस्तस्य कथं करणविनाशायिति, उच्यते, तद्व्यवस्थितद्रव्यकरणविनाशभावानुपघारतः स्वल्पदोषः,
 तथा च तास्व्यासद्वयपदेशो युक्त एव, मग्नाः क्रोधन्तीति यथा । तथा कालस्य वर्तनदिरूपत्वात् द्रव्यपर्यायरूपत्वात्
 द्रव्योपक्रम एवोपचारात् कालोपक्रम इति, चन्द्रोपरागादिपरिज्ञानलक्षणो वा । भावोपक्रमो द्विधा-आगमतो नोआ-
 गमतश्च, आगमतो ज्ञाता उपयुक्तः, नोआगमतस्तु प्रशस्तोऽप्रशस्तश्चेति, तत्राप्रशस्तो ढोण्डिणिगणिकाऽमात्यादीना,

एत्थोदाहरणाणि—एगे नगरे एगा मैरुगिणी, सा चिंतेति—कंहं धूयाओ सुहियाओ होज्जत्ति, ताए जेड्डिया धूआ सि-
क्खाविआ जहा वरं इंतं मत्थए पण्हियाए आहणिज्जसि, + ताए आहतो, सो रुढो, पादं मद्दिउमारुद्धो, णहु दुक्खा-
विअत्ति, तीए मायाए कहियं, ताए भण्णति—जं करेहि तं करेहि, ण † एस तुज्झ किंची अवरज्झइत्ति । वीया सिक्ख-
विआ, तीएवि आहतो, सो व्झिखित्ता उवसंतो, सा भण्णति—तुमंपि वीसत्था विहराहि, णवरं व्झिखणओ एसुत्ति ।
‡ तईया सिक्खविआ, तीएवि आहतो, सो रुढो, तेण दढं पिट्ठिता धाडिया य, † तं अकुलपुत्ती जा एवं करेसि, तीए
मायाए कथितं, पच्छा कहनि अणुगमिओ, एस अम्ह कुलधम्मोत्ति, धूआ य भणिआ जहा देवतस्स † तस्स तहा
वड्डिज्जासि, मा छड्डेहित्ति ॥ एगम्मि नगरे चउसट्टिकलाकुसला गणिया, तीए परभावोवक्कमणनिमित्तं रतिघरंमि सघाओ
पगईओ णियणियवावारं करेमाणीओ आलिहावियाओ, तत्थ य जो जो ॥त्रहुइमाई, सो सो निययसिप्पं पसंसति, णाय-

१ अत्रोदाहरणाणि—एरुसिन्नगरे एरा ब्राह्मणी सा चिन्तयति—कयं दुहितः सुगिताः भवेयुरिति, तथा ज्येष्ठा दुहिता शिक्षिता यथा वरमायान्तं
मन्त्रके पाल्गिना आह्वय्याः, तथाऽऽहृतः, स गुष्टः, पादं मर्दयितुमारुच्यः नैव दुःरितेति, तथा मात्रे कथितं, तथा भण्यते—यत्कुरु (चिकीर्षसि) तत्कुरु
नैव तव (स्वयि) किञ्चिदपराध्यति इति । द्वितीया शिक्षिता, तथाऽप्याहृतः स क्षिप्रित्वा (प्रभाव्य) उपमान्तः, सा भणति—एवमपि विश्रान्ता चिहर, परं
क्षिप्रुणकः (प्रभाषकः) एव इति । तृतीया शिक्षिता, तथाऽप्याहृतः, स रुष्टः, तेन दढं पिट्ठिता निघांटिता च, त्वमकुलपुत्री येवं करोषि, तथा मात्रे कथितं,
पश्चात् कथमपि अनुनीतः, एवः अस्माकं कुलधम्मं इति, दुहिता च भणित्ता यथा देवतस्स तथा तस्स वर्तेयाः, मा त्याक्षीए इति ॥ एकस्मिन्नगरे चतुष्यष्टिकला-
कुसला गणिका, तथा परभावोपक्कमणनिमित्तं रतिगृहे सर्वाः प्रकृतयो निजनिजव्यापारं कुर्वन्त्य आलेरित्ताः, तत्र च यो यो वर्धक्यादिः, स स निजकं शिल्पं प्रयंसति,
* चग्भिन्नी. + किहं. † तयाहतो. ‡ एयस्स. § तत्तिआ. ॥ ०पुत्तिया † तहा एयस्स. ॥ पृष्ट ५०

भावो य सुअणुयसो भयइ, अणुयसिओ य उवयार गाहिओ खळं दपजातं वियेरइत्ति ऐसविअ अपसत्थो भावो यकसो ॥ एगमि णगरे १ कोई राया अस्सवाहणियाए सहामच्चेण निगगो, तत्थ १ से आसेण वच्चन्तेण खल्लिणे काईया धोसिरिआ, खिअरं वळं, त च पुढयीए थिरत्तणओ तहड्डियं धेव रण्णा पद्धिनियत्तमाणेण सुअर निअ्जाइय, विसिय च णेण-इह तलागे सोहणं हवइत्ति, न उण उत्तं, अमच्चेण इंगियागारकुसलेण रायाणमणापुच्छिय महासर खणाधिअ चेय, पालीए आरामा से पवरा कया, तेणं कालेण १ रण्णा युअरवि अस्सवाहणिआए गच्छतेण दिट्ठ, मणिय च णेण-केण १इस खणाविय १ अमच्चेण मणिअ-राय १ तुअभेहिं धेव, कहिं चिय १, अवलोयणाए, × अहियपरितुट्ठेणं १ सवहुणा कया १ एसविअ १ अप्पसरथभावोवक्कभोत्ति ॥ सक्क अप्रशत्ता, इदानीं प्रशस्त उच्यते-तत्र श्रुतादिनिमित्त आचार्यभावोपक्रमः प्रशस्त इति, आह-व्याख्याङ्गप्रतिपादनाधिकारे गुरुभावोपक्रमाभिधानमनर्थकमिति, न, तस्यापि व्याख्याङ्ग-

१ शातभावथ स्वपुवर्कनीयो भवति, अतुहुत्तथ उपचारं प्राहितः प्रपुर प्रपुरं प्रग्यथाव वितरतीति एवोऽपि चाप्रशस्तो भावोपक्रमः ॥ एकस्मिन्पगरे कश्चिद्राजाऽववाहनिक्कया सहामासेन निर्गत, तत्र तस्मान्नेन प्रजता विपमपूयो कायिकी (प्रथक्कण) इत्युत्थ, एत्थलं वद्ध (आत), तच्च पृथक्का स्थिरत्वाएव तथास्थितमेव राज्या प्रतिनिवृत्तमानेन मुधिर निष्पाठं, चिन्तितं चानेन, इए तटाका सोधनो भवति इति, न पुनरुक्कं, अमालेन इह्निताकारकुचलेव राजानम-वापुत्तथ महासरा खानितमेव, पत्त्यां आरामासस प्रवराः कृत्ता, यस्मिन्काले पुनरपववाहनिक्कया गच्छता एट, मणित चानेन केनेद् खानित, अमालेन मणित, राजद् ! दुप्पामि, कयमेव, अबलोक्कया, अधिक्कपरितुट्ठेन सवर्पता कृता, एवोऽपि चाप्रशस्तभावोपक्रम इति । + एत्तोधि १ कोधि १ य १ तेणं समपुणं १ एव × कदिप = सवट्ठणा १ ० अल्पसत्थो या ०

त्वात्, उक्तं च—“गुर्वायत्ता यस्माच्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि । तस्माद्गुर्वाधनपरेण हितकाङ्क्षिणा भाव्यम् ॥ १ ॥” तथा च भाष्यकारेणाप्यभ्यधायि—“गुरुचित्तायत्ताइं वक्रुवाणंगाइं जेण सबाइं । जेण पुण सुप्पसणं होइ तयं तं तथा कज्जं ॥ १ ॥ आगारिंणियकुसलं जदि सेयं वायसं वए पुज्जा । तहविय सिं नवि कूडे विरहंमि अ कारणं पुण्छे ॥ २ ॥ णिवपुच्छिण्ण भणिओ गुरुणा गंगा कओमुही वहइ । संपाइयवं सीसो जह तह सबत्थ कायध्वं ॥ ३ ॥” इत्यादि । आह—यद्येवं गुरुभावोपक्रम एवाभिधातव्यो न शेषाः, निष्प्रयोजनत्वात्, न, गुरुचित्तप्रसादनार्थमेव तेषामुपयोगित्वात्, तथा च देशकालावपेक्ष्य परिकर्मनाशौ द्रव्याणां उदकौदनादीनां आहारादिकार्येषु कुर्वन् विनेयो गुरोर्हरति चेत् इति । अथवोपक्रमस्य साम्यात् प्रकृते निरुपयोगिनोऽपि अन्यत्र उपयोक्ष्यन्त इत्युपन्यस्तत्वाददोष इत्यलं विस्तरेण । उक्त इतरः, इदानीं शास्त्रीय उच्यते—असावपि पङ्क्ति एव, तद्यथा—आनुपूर्वी १ नाम २ प्रमाणं ३ वक्तव्यता ४ अर्थाधिकारः ५ सम-वतार ६ इति । तत्रानुपूर्वी नामस्थापनी^१द्रव्यक्षेत्रकाल^२गणनोत्कीर्त्तनसंस्थानसामार्चारी^३भवंभेदभिन्ना दशप्रकारा, तस्यां † यथासंभवतः समवतारणीयमिदं, विशेषतस्तूत्कीर्त्तनगणनानुपूर्वीद्वय इति, उत्कीर्त्तना—संशब्दना यथा—सामायिकं

१ गुरुचित्तायत्तानि, व्याख्यानाङ्गानि येन सर्वाणि । येन पुनः सुप्रसन्नं भवति तत् तत्तथा कार्यम् । १ । आकारेत्तिकुशलं यदि श्रेतं वायसं वदेयुः पूज्याः । तथापि च तस्य (वचनं) नैव कूटयेत्, विरहे च कारणं पृच्छेत् । २ । नृपपट्टेन भणितो गुरुणा गङ्गा कुतोमुत्थी वहति ? । संपादितवान् शिष्यो यथा तथा सर्वत्र कार्यम् । ३ । विशेषावश्यके गाथाः ९३१-९३३-९३४) २ द्रव्याद्युपक्रमाः सचित्ताचित्ताद्युपक्रमा वा (क्षेत्रस्योपाश्रयादेरुपलेपनादिना कालस्य सुदृत्तादेः शिष्यदीक्षादौ घटिकादिना विशेषे) * ० कुसला + समाचारी. † यथासंभवं.

चतुर्विंशतिस्तय इत्यादि, गणन परिसंख्यानं—एकं द्वे त्रीणि चत्वारीत्यादि, सा च गणनानुपूर्वीं त्रिप्रकारा पूर्वपश्चादनानु-
पूर्वीभेदभिन्ना, तत्र सामायिकं पूर्वानुपूर्व्यां प्रथम, पश्चानुपूर्व्यां पष्ठ, अनानुपूर्व्यां त्यनियतं क्वचित्प्रथमं क्वचिद्वितीय
इत्यादि । तत्रानानुपूर्वीणामयं करणोपाय—एकाद्येकोत्तरा विवक्षितपदानां स्थापना क्रियते, तत्र पदत्रयस्थापनेन
तावत्सक्षेपतः प्रदर्शयते—सामायिकं चतुर्विंशतिस्तय* चन्दनाध्ययनमिति । अत्र 'पूर्वानुपूर्वि' हेद्वा, समयाभेदण

॥३॥

कुण जहाजेदं । इयस्मिन्नुलं पुरओ नसेज्ज पुषकमो सेसे ॥१॥ जहितमिडनिक्खित्ते पुरओ सो चेव अंकविण्णासो । सो होइ
समयभेदो यज्जेयधो पयत्तेणं ॥ २ ॥ भावना क्षुण्णत्वात्त प्रतन्यते, नवरमागतंत्रयाणामेतेषां पङ्कजा भवन्ति, अतश्च-
तद्यः सत्यनानुपूर्व्यं इति । पण्णा तु पदानां सप्तविंशत्युत्तराणि † भङ्गकयतानि, अत्रापि सप्ताष्टादशोचराणि अनानुपूर्व्यं
इति । इदानीं नाम—प्रतिवस्तु नमनाङ्गाम, तच्चैकादि दशान्तं यथाऽनुयोगद्वारेषु तथा च वफण्य, पङ्कनान्नि त्यवतारः,
तत्र पङ् भावा औदयिकादयो निरूप्यन्ते, तत्र क्षायोपशमिक एव सर्वश्रुतावतारः, तस्य क्षायोपशमिकत्यादिति । तथा
प्रमाण—द्रव्यादि प्रमीयतेऽनेनेति प्रमाण, तच्च प्रमेयभेदादेव चतूरूपं, तद्यथा—द्रव्यप्रमाणं १ क्षेत्रप्रमाणं २ काल-
प्रमाणं ३ भावप्रमाणं च ४, तत्र सामायिकं भावात्मकत्वाद् भावप्रमाणविषयं, तच्च भावप्रमाणं त्रिधा—गुणनय-

१ पूर्वानुपूर्वी (भावो) अथः समया (सकेता) भेदेन कुच पथान्येष्टव । इतिरुत्तवं पुरतः स्वसेत पूरै (पूर्वानुपूर्वी) क्रमाः दोषे (पञ्चाष्ट) । १ ।
यत्किञ्चिद्विशेषे पुरता एत एव अङ्गविन्यासाः । स भवति समयभेदः दर्शयितव्यः प्रवक्षेम । २ । (अनुयोगद्वारेषु) * ०णात्मावपनाय कर० + सेतो

† पदपदानामन्योऽन्यास्याद्येन

संख्याभेदभिन्नं, तत्र गुणप्रमाणमपि द्विधा—जीवगुणप्रमाणमजीवगुणप्रमाणं च, तत्र जीवादपृथग्भूतत्वात् सामाधिक्यस्य जीवगुणप्रमाणे समवतारः, तदपि ज्ञानदर्शनचारित्र्यभेदभिन्नं, तत्र बोधात्मकत्वात्सामाधिक्यस्य ज्ञानगुणप्रमाणे समवतारः, तदपि प्रत्यक्षानुमानोपमानागमभेदभिन्नं, तत्र सामाधिक्यस्य प्रायः परोपदेशसव्यपेक्षत्वादागमे समवतारः, स च लौकिकलोकोत्तरसूत्रार्थोभयात्मानन्तरपरम्परामभेदभिन्न इति, तत्र सामाधिक्यस्य परमर्षिप्रणीतगणिपिटकान्तर्गतत्वात् लोकोत्तरे समवतारः, सूत्रार्थरूपत्वाच्च तदुभय इति, तथेदं गौतमादीनां सूत्रत आत्मागमः, तच्छिष्याणां जम्बूस्वामिप्रभृतीनां अनन्तरागमः, प्रशिष्याणां तु प्रभवादीनां परम्परागम इति, एवमर्थतोऽर्हतामात्मागमः गणधराणामनन्तरागमः तच्छिष्याणां तु परम्परागम इति । नयप्रमाणे तु मूढनयत्वात्तस्य नाधुनाऽवतार इति, वक्ष्यति च—“ मूढणइयं सुयं कालियं तु' इत्यादि संख्या नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालौपम्यपरिमाणभावभेदभिन्ना, यथाऽनुयोगद्वारेषु तथा वक्तव्या, तत्रोत्कालिकादिश्रुतपरिमाणसंख्यायां समवतारः, तत्र सूत्रतः सामाधिकं परिमितपरिमाणं, अर्थतोऽनन्तपर्यायत्वादपरिमितपरिमाणमिति । इदानीं वक्तव्यता—सा च त्रिविधा—स्वसमयवक्तव्यता १ परसमयवक्तव्यता २ उभयसमयवक्तव्यता ३ चेति । स्वसमयः—स्वसिद्धान्तः, वक्तव्यता—पदार्थविचारः, तत्र स्वसमयवक्तव्यताया-

१ नामस्थापनाद्रव्यौपम्यपरिमाणज्ञानगणनभावभेदाद् अनुयोगेषु यत्सूत्रम्—से किं तं संखप्पमाणे ? संख० अट्टविहे पणत्ते, तंजहा-नामसंखा ठवणा-संखा द्दसंखा ओचम्मसंखा परिमाणसंखा जाणणासंखा भावसंखा- इह संख्याशब्देन संख्याशास्त्रयोर्महणं ऋष्टव्यं प्राकृतमधिकृत्य (भनु० ५४९)

५ ०म्पर० + ०लिककथु०

मस्य समयतारः, एव परोभयसमयप्रतिपादकाख्यनानामपि, यतः सर्वमेव सम्यग्दृष्टिपरिगृहीतं परसमयसंबन्धयपि
 सम्यक्श्रुत्वमेव, तस्य स्वसमयोपकारकत्वादिति । इदानीमर्थार्थधिकारः, स चाध्ययनसमुदायार्थः, स्वसमयवक्तव्यतैक-
 देशः, स च सर्वसाधययोगविरतिरूपः । इदानीं समयतारः, स च लाघवार्थं प्रतिद्वारं समयतारणाद्वारेण प्रदर्शित एव ।
 उक्त उपक्रमः, इदानीं निक्षेपः, स च त्रिधा-ओघनिष्पन्नो १ नामनिष्पन्नः २ सूत्रालापकनिष्पन्नश्चेति ३ । तत्र ओघो
 नाम यत् सामान्य शाखाभिधान, तच्चेह चतुर्धिमध्ययनादि, पुनः प्रत्येकं नामादिचतुर्भेदमनुयोगद्वारा अनुसारतः प्रप-
 श्चोनाभिधाय भाषाध्ययनाक्षीणादियु सामायिकमायोग्य । नामनिष्पन्ने निक्षेपे सामायिकं, तच्च नामादिचतुर्विध, इद-
 च निरुक्तिद्वारे सूत्रसर्शिकनिर्युक्ती च प्रपयेन वक्ष्यामः, आह—यदि तदिह नाम अयसरप्राप्तं किमिति निरुक्त्या-
 दायस्य स्वरूपप्रतिपादन, तत्र चेत्स्वरूपाभिधानमस्य हन्त इहोपन्यासः किमिति, अत्रोच्यते, इह निक्षेपद्वारे निक्षेप-
 मात्रस्यैवावसरः, निरुक्ती तु तदन्वयाख्यानस्येति, आह—इत्थमपि निरुक्तिद्वारं एव सामायिकव्याख्यानतः किं पुन
 सूत्रेऽभिधीयते इति, उच्यते, तत्र हि सूत्रालापकव्याख्यान, न तु नान्न, निरुक्ती तु निक्षेपद्वारन्यस्तं सामायिकमित्य-
 धयनाभिधानं निरूप्यते, अलं † प्रपयेन, एको नामनिष्पन्नो निक्षेपः, इदानीं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसर, स च
 प्राप्तलक्षणोऽपि न निक्षिप्यते, कस्मात् ? सूत्राभावात्, असति च सूत्रे कस्यालापकनिक्षेप इति, अतोऽस्ति इतः तृतीय-

१ भाषिणाऽक्षीणापखणामाहर्ण 'अण्वक्षयणं अण्वक्षीणं आभो क्षयणा य पसेव' ति वचनात्, २ उपोख्यातविर्युक्ती ३ इतः पर ०कारित्वात् + सास्य०

† प्राप्तकेन

मनुयोगद्वारमनुगमाख्यं, तत्रैव निक्षेप्यामः । आह—यदि प्राप्तावसरोऽप्यसांविह न निक्षिप्यते किमित्युपन्यस्यते इति, उच्यते, निक्षेपसामान्यात् इह प्रदर्श्यत एव, न तु प्रतन्यते इति । इदानीमनुगमावसरः, स च द्विधा—निर्युत्स्य-
नुगमः सूत्रानुगमश्च, निर्युत्स्यनुगमस्त्रिप्रकारः, तद्यथा—निक्षेपनिर्युत्स्यनुगमः सूत्रस्पर्शिक-
निर्युत्स्यनुगमश्चेति, तत्र निक्षेपनिर्युत्स्यनुगमोऽनुगत एव, यदधो नामादिन्यासान्वाख्यानमुक्तमिति । इदानीमुपोद्घात-
निर्युत्स्यनुगमप्रस्तावः, स च उद्देशादिद्वारलक्षण इति, अस्य च महार्थत्वान्मा भूद्विभ्र इति आरम्भे मङ्गलमुच्यते ।
आह—ननु मङ्गलं प्रागेवोक्तं, भूयः किं तेन ? अथ कृतमङ्गलैरपि पुनरभिधीयते, इत्थं तर्हि प्रतिद्वारं प्रत्यध्ययनं प्रति-
सूत्रं च वक्तव्यमिति । अत्राह कश्चित्—मङ्गलं हि शास्त्रस्यादौ मध्येऽवसाने चेति प्रतिपादितं, तत्रादिमङ्गलमुक्तं,
इदानीं मध्यमङ्गलमुच्यते, तन्न, अनारब्ध एव शास्त्रे कुतो मध्यावकाश इति, स्यादेतत्, चतुरनुयोगद्वारात्मकं यतः शास्त्रं,
अतोऽनुयोगद्वारद्वये ह्यतिक्रान्ते मध्यमङ्गलं, अत एव चानुयोगद्वाराणां शास्त्राङ्गतेति, नन्वेवमपि इदं शास्त्रमध्यं न
भवति, अध्ययनमध्यत्वात्, शास्त्रमध्ये च मध्यमङ्गलावसर इति, तस्माद् यत्किञ्चिदेतत्, ततश्चायं स्थितपक्षः—इह
यदादौ मङ्गलं प्रतिपादितं तदावश्यकमिदमङ्गलं, इदं तु नावश्यकमात्रस्य, सर्वानुयोगोपोद्घातनिर्युत्स्यत्वात् प्रक्रान्तोपोद्-
घातस्य, वक्ष्यति च—“ आवससगसस दसकालियसस तह उत्तररङ्गमायारे । † सूयगडे निञ्जुत्ती, वोञ्छामि तहा दसाणं

१ आवश्यकसामयिकादीनां न्यासाख्यानात् निक्षेपस्थाने नाम्ना कीर्त्तनमत्र तु व्याख्यानमिति. २ आवश्यकस्य वृषवैकालिकस्य तथा वसराध्याय
आचारे । सूत्रकृते निर्युत्स्ये वक्ष्यामि तथा वृषाश्रुतस्कन्धस्य च । १ * नन्विथमपि. † स्थितिपक्षः स्थितः † सुयगडे † निञ्जुत्ति.

च ॥ १ ॥” इत्यादि, तथा “ सेसेसुवि अश्रयणेषु, होइ एसेष निञ्जुती ” बहुविशतिस्तयादिव्यति घश्यति, अतो महार्थत्वात् कथञ्चित् शास्त्रान्तरत्वाच्चास्यारम्भे मङ्गलोपन्यासो युक्त एवेति, आह—सामायिकान्यास्थानेऽधिकृते को हि दशवैकालिकादीना प्रस्ताय इति, अत्रोच्यते, उपोद्घातसामान्यात्, यत्सोपामपि प्रायः खल्ययमेधोपोद्घात इति, अलं † प्रपञ्चेन । तद्येद मङ्गलम्—

तित्थयरे भगवन्ते, अणुसरपरक्कमे अमियनाणी । तिण्णे सुगइगइगए, सिद्धिपइपदेसए वंदे ॥ ८० ॥

गमनिका—तीर्थकरणशीलास्तीर्थकराः तान् वन्द इति योगः, तत्र ‘ व प्लवनतरणयोः ’ इत्यस्य ‘ पादपुदियचिसिधिरिचिम्यस्यगू (वणादौ पा० २-१७२) इति † थकप्रत्ययेऽनुबन्धलोपे च कृते ‘ ऋत् इद्वा घातोः (पा० ७-१-१००) इति इत्ये रपरत्वे हलि चेति दीर्घत्वे परगमे च तीर्थ इति स्थिते ‘ डुकृञ् करणे ’ इत्यस्य ‘ चरेष्ट. ’ (पा० ३-२-१६) इत्यस्मात् सूत्रात् टप्रत्ययाधिकारेऽनुवर्त्तमाने ‘ कृञो हेतुताञ्छील्यानुलोभ्येषु ’ (पा० ३-२-२०) इतिटप्रत्ययेऽनुबन्धलोपे च कृते गुणे रपरत्वे परगमने च तीर्थकट इति भवति । तत्र तीर्थतेऽनेनेति तीर्थ, तद्य नामादिचतुर्भेदभिन्न, तत्र नोआगमतो द्रव्यतीर्थं नद्यादीनां समो भूभागोऽनपायश्च, तत्सिद्धौ तरिता तरणं तरणीय च सिद्ध पुरुषबाह्नुपनघादि, द्रव्यता चास्येत्यं तीर्णस्यापि पुनस्तरणीयभावात्, अनेकान्तिकत्वात्, खानयिवक्षाया च बाह्यमलापनयनात् आन्तरस्य

‡ सेसेसुवि अश्रयणेषु मयलेपेव निर्युक्तिः (निर्युक्ती) २ अनाश्रमिकत्वात् * एवपि + एत्वाण्का० † प्रपञ्चेन ‡ प्रत्ययोऽनु०

प्राणातिपातादिकारणपूर्वकत्वात्, तस्य च तद्विनिवृत्तिमन्तरेणोत्पत्तिनिरोधाभावात्, प्राणुपात्तस्य च विशिष्टक्रियास-
 न्यपेक्षाध्यवसायजन्यस्य तत्प्रत्येनीकक्रियासहगताध्यवसायतः क्षयोपपत्तेः, तत्क्षयोभावे च भावतो भवतरणानुपपत्तेरिति ।
 भावतीर्थं तु नोआगततः संघः, सम्यग्दर्शनादिपरिणामानन्यत्वात्, यत उक्तं—“तित्थं भंते ! तित्थं ? तित्थकरे
 तित्थं?, गोयमा ! अरिहा ताव नियमा तित्थयरे, तित्थं पुण चाउद्वण्णो समणसंघो, पढमगणहरो वा ” । तरिता तु
 तद्विशेष एव साधुः, तथा सम्यग्दर्शनादित्रयं करणभावापन्नं तरणं, तरणीयो भवोदधिरिति । अथवा-पङ्कदाहपिपासा-
 नामपहारं करोति यत् । तद्धर्मसाधनं तथ्यं, तीर्थमित्युच्यते बुधैः ॥ १ ॥ पङ्कस्तावत् पापं, दाहः कपायाः, पिपासा
 विषयेच्छा, एतेषामपहरणसमर्थं यदित्यर्थः, अथवा सुखावतारं सुखोत्तारं १ सुखावतारं दुरुत्तारं २ दुःखावतारं सुखो-
 त्तारं ३ दुःखावतारं दुरुत्तार ४ मिति[†] द्रव्यभावतीर्थं द्रष्टव्यं, तच्च संरजस्कशाव्यवोदिकैसाधुसंबन्धि चिज्ञेयं, अलं
 प्रसङ्गेन । तथा भगः—समग्रेश्वर्यादिलक्षणः, उक्तं च—“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य,
 पण्णां भग इतीङ्गना ॥ १ ॥” ततश्च समग्रेश्वर्यादिभगयोगाद्भगवन्तोऽर्हन्त इति तान् भगवतः । आह—तीर्थकरा-

१ आन्तरस्य. २ अभ्यन्तरमलस्य. ३ प्राणातिपातादिकात्. ४ मिथ्यात्वादिलक्षणः ५ सम्यग्दर्शनानुसारिणी. ६ आन्तरकर्ममलक्षयाभावे. ७ तत्त्वतः
 भवतारणा ८ तत्साहचर्यं सरक्खानं ॥ १०४० ॥ तच्चणियाणं वीयं विसयसुहकुसत्थभावाणधणिलं । तद्वयं च बोद्धियाणं चरिमं जह्णं सिक्कलं तु ॥१०४१॥
 (धित्तो) ९ तीर्थं भदन्त ! तीर्थं तीर्थकरस्तीर्थम् ?, गौतम ! अर्हन् तावन्नियमात्तीर्थकरः तीर्थं पुनः चतुवर्णः श्रमणसङ्घः प्रथमगणधरो वा । १० शैवाः
 ११ दिग्म्बराः १२ जैनसाधवः १३ अभिध्या.* ताक्षयाभावतो ० + भवता. † ०मितीर्थं.

नित्यनेनैष 'भगवत्' इत्यस्य गतार्थत्वात् तीर्थकृतानुफलक्षणभगाव्यभिधारात् नार्थोऽनेनेति, न, नयमतान्तरावलम्बि-
 परिकल्पिततीर्थकरतिरकारपरत्वादस्येति, तथा च न तेऽविकलभगवन्तः, तान् भगवतो, धन्द इति क्रिया सर्वत्र
 योग्या । तथा परे-शत्रवः, ते च क्रोधाद्याः, आक्रमणमाक्रमः-पराजयः तदुच्छेद इतियावत्, परेषामाक्रमः पराक्रमः,
 सोऽनुत्तर-अनग्न्यसदृशो येषां ते तथाधिधाः । आह-ये खलु ऐश्वर्यादिभगवन्तः तेऽनुत्तरपराक्रमा एव, तमन्तरेण विव-
 क्षितभगयोगाभावात्, ततश्च 'अनुत्तरपराक्रमान्' इत्येतदतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, अनादिशुद्धैश्वर्यादिसमन्वितपर-
 मपुरुषप्रतिपादनपरनयवादनिराकरणार्थत्वाद् न दोषः, तथा चानुत्तरपराक्रमत्वमन्तरेणैव कैश्चित् हिरण्यगर्भादीनाम-
 नादिविबक्षितभगयोगोऽभ्युपगम्यत इति, एक च-"ज्ञानमप्रतिष यस्य, वैराग्यं च जगत्पते. । ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च, सह-
 सिद्धं चतुष्टयम् ॥ १ ॥" इत्यादि, अकर्त्रात्मवादव्यवच्छेदार्थं वा । अमितं-अपरिमित ज्ञेयानन्तत्वात् केवल, अमित
 ज्ञानं एवमित्यमितज्ञानिनः । आह-येऽनुत्तरपराक्रमास्तेऽमितज्ञानिन एव नियमेन, क्रोधादिपरिष्वयोत्तरकालभावि-
 र्नाद् अमितज्ञानस्येति, उच्यते, सत्यमेतत्, किं तु क्लेशधयेऽप्यमितज्ञानानभ्युपगमप्रधाननयवादनिरासार्थत्वाद् उप-
 न्यास इति, तथा चाहुरेके-"सर्वं पश्यतु वा मा घा, इष्टमर्थं तु पश्यतु । कीदृशसङ्घापरिज्ञान, तस्य न कोपयुज्यते ?
 ॥ १ ॥ इत्यादि", स्वसिद्धान्तप्रसिद्धच्छद्मस्यवीतरागव्यवच्छेदार्थं वा । तथा तरन्ति स्म भयार्णवमिति तीर्णास्तान्,
 तीर्णान्, तीर्त्वा च भवौषं 'सुगतिगतिगतान्' तत्र सर्वज्ञत्वात्सर्वदर्शित्वाच्च निरुपमसुखभागिनः सुगतय -सिद्धाः, तेषा

गतिः सुगतिगतिः, अनेन तिर्यङ्गनरारकासगतिव्यवच्छेदेन पञ्चमीमोक्षगतिमाह, तां गताः—प्राप्ताः तान्, अनेन चावाप्ताणिमाद्यष्टविधैश्वर्यस्वेच्छाविलसनशीलुरुपतीर्णत्वप्रतिपादनपरनयवादव्यवच्छेदमाह, तथा च केचिदाहुः—
“अणिमाद्यष्टविधं प्राप्यैश्वर्यं कृतिनः सदा । मोदन्ते सर्वभावज्ञास्तीर्णाः परमदुस्तरम् ॥ १ ॥ इत्यादि” तथा सिद्धेः तस्या एव सुगतेः पन्थाः सिद्धिपथः तस्य प्रधाना देशकाः तद्बीजभूतसामयिकादिप्रतिपादकत्वात् प्रदेशकाः, अनेन त्वनवद्यानेकसत्वोपकारकतीर्थकरनामकर्मविपाकपरिणामवत् तत्स्वरूपमेवाह, तान् ‘वन्दे’ अभिवादये इति गार्थार्थः ॥८०॥ एवं तावदविशेषेण ऋपभादीनां मङ्गलार्थं वन्दनमुक्तं, इदानीं आसन्नोपकारित्वात् वर्तमानतीर्थोधिपतेः अखिलश्रुतज्ञानार्थप्रदर्शकस्य वर्धमानस्वामिनो वन्दनमाह—

वंदासि महाभागं, महाशुणिं महायसं महावीरं । अमरनररायमहिभं, तित्थयरमिमस्स तित्थस्स ॥८१॥
व्याख्या—तत्र वन्दामीत्यादि दीपकं अशेषोत्तरपदानुयायि द्रष्टव्यं । तत्र भागः—अचिन्त्या शक्तिः, महान् भागोऽस्येति महाभागः तं, तथा मनुते मन्यते वा जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः सर्वज्ञत्वात्, महौश्वसौ मुनिश्च महाशुनिः तं, त्रैलोक्यव्यापित्वात् महद्यशोऽस्येति महायशः तं, ‘महावीरं’ इत्यभिधानं, अथवा ‘शूर वीर विक्रान्तौ’ इति कथायाद्विशत्रुजयान्महाविक्रान्तौ महावीरः, अत्यन्तानुरक्तकेवलामलश्रिया विराजत इति वा वीरः, उक्तं च—“विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्दीर इति स्मृतः ॥ १ ॥” अमराश्च नराश्च अमरनरास्तेषां राजानः

१ मङ्गल्यं महोपकारकं च वन्दे (विक्रैः वृत्तौ) † कर. + अनन्याश्रुत्क०

इन्द्रचक्रवर्धिप्रभृतयः तैर्महित-पूजितः तं, तीर्थकरं 'अस्य' वर्तमानकालवस्थापिनः तीर्थस्य इति गाथार्थः ॥ ८१ ॥
एवं तावदर्थयुक्तमङ्गलार्थं वन्दनमभिहित, इदानीं सूत्रकर्तृप्रभृतीनामपि पूज्यात्वात् वन्दनमाह—

इक्षारसवि गणहरे पयायण पवयणस्स वदामि । सत्त्वं गणहरवंसं वापयगंसं पवयणं च ॥ ८२ ॥

न्याख्या—'एकादश' इति सख्यायाचक्रः शब्दः, 'अपि' समुच्चये, अनुचरज्ञानदर्शनादिधर्मगणं धारयन्तीति गणध-
रास्तान्, प्रकर्षेण प्रधाना आदौ वा वाचकाः प्रवाचकाः तान्, कस्य ?—'प्रवचनस्य' आगमस्येत्यर्थः, किं ?—यदामि, एव
तावन्मूलगणधरवन्दनं, तथा 'सर्व' निरवशेषं, गणधरा—आचार्यास्तेषां धराः—प्रवाहस्तं, तथा वाचका—उपाध्यायास्तेषां
धरास्तं, तथा 'प्रवचन च' आगम च, वन्द इति योगः । आह—इह वंशद्वयस्य प्रवचनस्य च कथं वन्द्यतेति, उच्यते,
यथा अर्थवक्त्रा अहन् वन्द्य', सूत्रवक्त्राश्च गणधरा', एव वैरिदमर्थसूत्ररूप प्रवचनं आचार्योपाध्यायैरानीतं, तद्वशोऽ
व्यानयनद्वारेणोपकारित्वात् वन्द्य एवेति, प्रवचनं तु साक्षाद्वृत्त्यैवोपकारित्वादेव वन्द्यमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥

इदानीं प्रकृतमुपदेश्यमाह—

ने वंदिज्जण सिरसा अत्थपुट्टरास्स तेहि कहियस्स । सुयनाणस्स भगवओ निज्जुसिं कित्तइस्सामि ॥ ८३ ॥

न्याख्या—'तान्' अनन्तरोक्तान् तीर्थकरादीन् 'वन्दित्वा' प्रणम्य 'सिरसा' वत्तमाङ्गेन, किम् ?—निर्युक्तिं कीर्त्तयिष्ये,
कस्य ?—'अर्थपृथक्त्वस्य' तत्र श्रुताभिधेयोऽर्थं तस्मात् सूत्रं पृथक् तद्भाषः पृथक्त्वं च अर्थश्च पृथक्त्व चेति एकव-

ज्ञावः, अर्थेन वा पृथु अर्थपृथु तद्भावः अर्थपृथुत्वं श्रुतविशेषणमेव तस्य, 'तैः' तीर्थकरणधरादिभिः 'कथितस्य' प्रति-
पादितस्य, कस्य ?-श्रुतज्ञानस्य भगवतः, स्वरूपाभिधानमेतत्, सूत्रार्थयोः परस्परं नियोजनं निर्युक्तिः तां 'कीर्त्त-
यिष्ये' प्रतिपादयिष्ये इति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ आह—किमशेषश्रुतज्ञानस्य ? , न, किं तर्हि ? , श्रुतविशेषाणामावश्यका-
दीनामिति, अत एवाह—

आवस्सगस्स दसकालिअस्स तह उत्तरज्झमायारे । सूयगळे निज्जुत्तिं बुच्छामि तहा दसाणं च ॥ ८४ ॥
कप्पस्स य निज्जुत्तिं ववहारस्सेव परमणिउणस्स । सूरिअपणत्तीए बुच्छं इसिभासिआणं च ॥ ८५ ॥
एतेसिं निज्जुत्तिं बुच्छामि अहं जिणोवएसेणं । आहरणहेउकारणपयनिवहमिणं समासेणं ॥ ८६ ॥

आसां गमनिका—आवश्यकस्य दशकालिकस्य तथोत्तराध्ययनाचारयोः समुदायशब्दानामवयवे वृत्तिदर्शनाद् यथा
भीमसेनः सेन इति उत्तराध्य इति उत्तराध्ययनमवसेयं, अथवाऽध्ययनमध्यायः, उत्तराध्यायाचारयोः, सूत्रकृतविषयां
निर्युक्तिं वक्ष्ये, तथा दशानां च संबन्धिनीमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ तथा कल्पस्य च निर्युक्तिं व्यवहारस्य च परमनिपु-
णस्य, तत्र परमग्रहणं मोक्षाङ्गत्वात् निपुणग्रहणं त्वव्यंसकत्वात्, तथा च न मन्वादिप्रणीतव्यवहारव्यङ्ग्यसंकोऽयं, "सच्च-
पङ्गणा खु ववहारा" इति वचनात्, तथा सूर्यप्रज्ञप्तेः वक्ष्ये, ऋषिभाषितानां च देवेन्द्रस्तवादीनां निर्युक्तिं, क्रियाभिधानं
चानेकशः ग्रन्थान्तरविषयत्वात् समासव्यासरूपत्वाच्च शास्त्रारम्भस्य अदुष्टमेवेति गाथार्थः ॥ ८५ ॥ 'एतेषां' श्रुतविशे-

पाणां, निर्युक्तिं वक्ष्ये अहं जिनोपदेशेन, न तु स्वमनीषिकर्यैव, आहरणहेतुकारणपदनिवहा एतां समासेन, तत्र साध्यसाधनान्यव्यतिरेकप्रदर्शनमाहरणं दृष्टान्त इति यावत्, साध्यधर्मान्यव्यतिरेकलक्षणो हेतुः, हेतुमुल्लङ्घय प्रथमं दृष्टान्ताभिधानं न्यायप्रदर्शनार्थं—कश्चिद्धेतुमनभिधाय दृष्टान्तं प्रयोच्यते इति, यथा गतिपरिणामपरिणताना जीयपुद्गलानां गत्युपगमको धर्मास्ति कायः, मत्स्यादीनां सलिलवत्, तथा कश्चिद्धेतुरेव केवलोऽभिधीयते, न दृष्टान्त, यथा मदीयोऽयमश्वः विशिष्टचिह्नोपलब्ध्यन्यथानुपपत्तेः, तथा चाम्यधायि निर्युक्तिकारेण—“जिणबंधणं सिद्धं चेव भण्णं कंथवी उदाहरणं । आसज्जं व सोयारं हेज्जवि कंथेचियं मणेज्जा ॥ १ ॥ इत्यादि” । कारणमुपपत्तिमात्रं, यथा निरुपमसुखं सिद्धः, ज्ञानानावाधप्रकर्षात्, नात्र आविद्धदङ्गनादिलोकप्रतीत साध्यसाधनधर्मानुगतो दृष्टान्तोऽस्ति, तत्राहरणार्थाभिधायकपदमाहरणपदं, एवमन्यत्रापि भावनीयं । आहरणं च हेतुश्च कारणं च आहरणहेतुकारणानि तेषां पदानि आहरणहेतुकारणपदानि तेषां निवह-बंधातो यस्यां निर्युक्तौ सा तथाविधा ता ‘एता’ वक्ष्यमाणलक्षणा अथवा प्रस्तुतां ‘समासेन’ संक्षेपेणेति व्याख्यात गाथात्रयमिति ॥ ८६ ॥ तत्र ‘यथोद्देशस्तथा निर्देश’ इति न्यायात् आदायधिकृताऽऽवश्यकाद्याध्ययनसामायिकाख्योयोद्भूयावतनिर्युक्तिमभिधिसुराह—

सामाहयनिष्ठुत्तिं घुच्छं उवप्सियं गुरुजणेणं । आयरियंपररणं आगधं आणुपुब्बीए ॥ ८७ ॥

व्याख्या—सामायिकस्य निर्युक्तिं सामायिकनिर्युक्तिं तां ‘वक्ष्ये’ अभिधास्ये, उव-सामीध्येन देक्षिता उपदेक्षिता तां,

१ जिनवचनं सिद्धमेव भण्यते कुत्रापि उदाहरणवत् । आसाद्य तु श्रोतारं हेतुमपि कश्चिद् भवेत् ॥ १ ॥ * कथंवि + तथा तत्रोदा० । वक्ष्ययन०

केन ?—'गुरुजनेन' तीर्थकरगणधरलक्षणेन, पुनरुपदेशनकालादारम्य आचार्यपारम्पर्येण आगतां, स च परम्परको द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यपरम्परक इष्टकानां पुरुषपारम्पर्येणानयनं, अत्र चासंमोहार्थं कथानकं गाथाविवरणसमाप्तौ वक्ष्यामः, भावपरम्परकस्त्वियमेव उपोद्घातनिर्युक्तिरेव आचार्यपारम्पर्येण आगतां स्वगुरुभिरुपदेशिता जम्बूस्वामिनः प्रभवेनानीता, ततोऽपि शय्यम्भवादिभिरिति, अथवा आचार्यपारम्पर्येण वस्त्वन्तरसंक्रमणाभावात् जम्बूस्वामिनः प्रभवेनानीता, भावस्य तु श्रुतपर्यायत्वात् वस्त्वन्तरसंक्रमणाभावात् मिति । आह—द्रव्यस्य इष्टकालक्षणस्य युक्तं पारम्पर्येण आगमनं, भावस्य तु श्रुत्यन्तरमेवोपरमादिति, अत्रोपारम्पर्येणगमनानुपपत्तिरिति, न च तद्धीजम्भूतस्य अर्हद्विज्ञानमिति । एवमियमाचार्यपारम्पर्येहेतुत्वात् च्यते, उपचाराददोषः, यथा कार्यापणाद् घृतामागतं घटादिभ्यो वा रूपादिविज्ञानमिति । अलं वित्तरेण । दधर्परंपरए इमं तत आगतेत्युच्यते, आगतेवागता, बोधवचनश्चायमागतशब्दो न गमिाक्रियावचन इति, सो य सुरप्पिओ जम्बूओ सन्नि- उदाहरणं—साकेयं नगरं, तस्म उत्तरपुरच्छिमे दिसिभागे सुरप्पिए नाम जम्बूखायणे, सो य सुरप्पिओ समाणो तं चैव चित्तकरं मारेइ, हियपाडिहेरो, सो वरिसे वरिसे चित्तिजाइ, महो य से परमो कीरइ, सो य चित्तिओ समाणो तं चैव चित्तकरं मारेइ, (प्रति-)

१ द्रव्यपरम्परके इदमुदाहरणम्—साकेतं नगरं, तस्य उत्तरपुरस्थे (ईशानकोणे) विभागे सुरप्रियं नाम यक्षायतनं, स च सुरप्रियो यक्षः (प्रति- मारुपः) सन्निहितप्रातिहार्यः, स येषं येषं चिन्त्यते, महश्च तस्य परमः क्रियते, स च धिगितः सन् तमेव चित्तकरं मारयति, * नेदम् (कश्चिप) + ०५५ दोषः. † गति०.

अहं न चित्तिज्ज्ञ इ तओ जणमारिं करेइ, ततो चित्तगरा सवे पलाइवमारब्बा, पच्छा रण्णा गाय, जदि सवे पलायति, तो एस जक्खो अचित्तिज्जतो अम्ह वहाए भविस्सइ, तेणं चित्तगरा एकसंकलितवच्चा पाडुहुएहिं कया, तेसिं गामाइ पत्तए छिह्जिऊण घट्टए छुढाणि, ततो घरिसं घरिसे जस्स पामं चट्ठाति, तेण चित्तेयवो, एव कालो वच्चति । अण्णया कयाइ कोसवीओ चित्तगरदारओ घराओ पलाइओ तत्थागओ सिक्खगो, सो भमंतो साकोत्तरस्स चित्तगरस्स परं अहीणो, सोवि एगपुत्तगो थेरीपुत्तो, सो से तस्सां मिच्चो जातो, एवं तस्स तथ अच्चतस्स अह तमि घरिसे तस्स थेरीपुत्तस्स धारओ जातो, पच्छा सा थेरी बहुप्पगारं रुवति, तं रुवमाणीं थेरीं दह्जण कोसवको भणति—किं अम्मो ! रुवसि ! ताए सिद्धं, सो भणति—मा रुवह, अहं एयं जक्ख चित्तिस्सामि, ताहे सा भणति—तुम मे पुत्तो किं न भवसि !, तोचि अहं चित्तेमि, अच्चह तुम्भे असोगाओ, ततो छट्टमत्त काऊण अहत धरथजुअल परिहिता अट्टगुणाए पोत्तीए मुहं वधिऊण चोक्खेण वापत्तेण सुइभूएण णवपहिं कलसएहिं ण्हाणेत्ता णवपहिं कुच्चपहिं गवपहिं मल्लसपुढेहिं अल्लेसेहिं वणणेहिं च॥ चित्तेऊण पायव-

१ अथ न चित्तये तथा जनमारिं करोति, सतच्चित्रकाः सर्वे पलायिष्यन्ते तर्हि एव पक्षोऽचिन्त्यमानः आसाकं वपाय भविष्यति, तेन चित्रकरा एकसंकलितवच्चा प्रतिभूकैः (पारितोषिकैः) कृताः, तेषां नामानि पत्रके लिखितावा घटे लिखानि, ततो वर्षे वर्षे यस्य नाम वसिष्ठो, तेन चित्रवित्तव्या, एवं कालो गच्छति । अथवा कदाचिद् कौशाम्भीकः चित्रकरदारकाः गृह्णात् पलायितः तत्रागतः शिक्षकः (शिक्षितुः), स आगन् सार्केवस्तु चित्रकारस्य गृहमासीत्, सोऽपि एकपुत्रकः स्वविराजुषः, सोऽथ तस्य मित्र जातः, एव तस्मिन्निवसति अथ तस्मिन्वर्षे तस्य स्वविराजुषस्य वारको जातः, पलाय सा स्वविरा बहुप्रकारं रोषति, सा वदतीं इषा स्वविरां कौशाम्भीको भणति—किमाव ! रोषिषिं तथा सिद्धं (वृत्तान्त), स भणति—ना रतिहि अहमेतं पक्षं चित्रवित्तव्यामि, तदा सा भणति—त्व मे पुत्रः किं नासि, तथापि अहं चित्रव्यामि, सिद्धय पूयमयोकाः, तव पट्टमक कृत्वाऽहं तव वच्छयुगल परिचायाहगुण्या वसिष्ठया मुस वदथा चोक्षेण प्रयत्नेन शुचीभूतेन नवीः ककरीः स्वपयित्वा नदीं कूर्पकैः नदीर्मलकलपुटैः अक्षैर्वर्ण्यं चित्रवित्तया पादप तितो भणति—* पाडुहुएहिं प्र० + ० सिं सवेसिं † सागेवगएव † मासीवन् † मुहपोत्तीए † ०ण पपण गव० † मत्तपत्तं ० † अल्लेस्तेहिं ॥ चित्तिको विरे०

डिओ भणइ—खमह जं मए अवरच्छं ति ? ततो पुट्टो जक्खो भणति-वरेहि वरं, सो भणति—एणं चेव ममं वरं देहि, मा लोगं मारेह, ॥ भणति—एतं ताव ठितमेव, जं तुमं न मारिओ, एवं अणोवि न मारेमि, अणं भण, जस्स एगदे* समवि पासेमि दुपयस्स वा चउप्पयस्स वा अपयस्स वा तस्स तदाणुरूवं V रूवं णिबत्तेमि, एवं होउत्ति दिण्णो वरो, ततो सो लद्धवरो रण्णा सक्कारितो समाणो गओ कोसंबीं णयरिं, तत्थ य सयाणिओ नाम राया, सो अणया कयाई सुहा-सणगओ दूअं पुच्छइ—किं मम णत्थि ? जं अणराईण अत्थि, तेण भणिअं—चित्तसभा णत्थि, मणसा देवाणं वाथाए पत्थिवाणं, तक्खणमेत्तमेव आणत्ता चित्तगरा, तेहिं सभाओवासा विभइत्ता पचित्तिता, तस्स वरदिण्णगस्स जो रण्णो अंतेपुरकिट्ठुपदेसो सो दिण्णो, तेणं तत्थ तदाणुरूवेषु णिम्मिएसु कदाइ मिगावतीए जालकिट्ठुंगंतरेण पादंगुट्टओ दिट्ठो, उवमाणेण णायं जहा मिगावती एसत्ति, तेण पादंगुट्टगाणुसारेण देवीए रूवं णिबत्तिअं, तीसे चक्खुंमि उम्मिह्जिंते

१ क्षमस्व यन्मयाऽपराद्धमिति, ततस्तुष्टो यक्षो भणति-वृणुष्व वरं, स भणति-एतमेव मम वरं देहि, मा लोकं मारय (मीमरः) इति, भणति-एत-त्तावत्स्थितमेव, यन्न त्वं मारितः, एवमन्यानपि न मारयिष्यामि, अन्यद्गण, (स भणति-) यस्य एकमपि देशं पश्यामि द्विपदस्य वा चतुष्पदस्य वा अपदस्य वा, तस्य तदनु रूपं निर्वाचयामि, एवं भवत्विति दत्तो वरः, ततः स लब्धवरो राज्ञा सत्कृतः सन् गतः कौशाम्भीं नगरीं, तत्र च शतानीको नाम राजा, सोऽन्यदा कदाचित् सुखासनगतौ दूतं पृच्छति-किं मम नास्ति यदन्येषां राज्ञामस्ति ? तेन मणितं-चित्रसभा नास्ति, 'मनसा देवानां, वाचा पार्थिवानां' (कार्यसिद्धिः इति नियमात्) तत्क्षण एव आज्ञसाश्चित्रकृतः, तैः सभावकाशा विभज्य प्रचित्रिताः (चित्रितुमारब्धाः) तस्मै दत्तवराय यो राज्ञोऽन्तःपुरक्रीडाप्रदेशः स दत्तः, तेन तत्र (क्रीडा-प्रदेशे) तदनु रूपेण निर्मितेषु (रूपेषु) कवाचिन्मृगावत्या जालकटकान्तरे पादाङ्गुष्ठको दृष्टः, उपमानेन ज्ञातं-यथा मृगावती एष्येति, तेन पादाङ्गुष्ठकानुसा-रेण देव्याः रूपं निर्वाचितं, तस्याश्चक्षुष्युन्मील्यमाने ऽ एवं. ॥ मारेहि.] मारेमो. * एगपदे०. † पासाभि. V नेदस्. * वाया. † सभा सा. † कज्जं०.

एगो मसिबिन्दू ऊपर्यंतरे पढिओ, तेण फुसिओ, पुणोऽवि जातो, एयं तिसि वारा, पच्छा तेण णायं, एतेन एवं
 होयपमेव, ततो चिससभा निम्माता, राया चिससम पलोएतो तं पदेस पत्तो जत्थ सा देवी, तं णिघण्णतेण सो चिन्दू
 दिट्ठो, विरुद्धो, एतेण मम पत्ती धरिसियचिकाऊण वज्झो आणत्तो, चिसगरसेणी उयद्धिता, सामि ! एस चरळअओत्ति,
 ततो से खुजाए मुह दाइय, तेण तदाणुरूयं णिघचितं, तथावि तेण संडासओ छिंदाविओ चंवे, णिसओ य आणत्तो,
 सो पुणो जक्खस्स उववासेण ठितो, मणिओ य-यामेण चिचिहिसि, सयाणियस्स पदोसें गतो, तेण चितिय-पज्जोओ
 पयस्स अप्पीतिं वहेज्जा, ततो णेण मिगावईए चित्तफलए रूवं चित्तेऊण, पज्जोयस्स उवइडुविअं, तेण दिट्ठ, पुच्छिओ,
 सिट्ठ, तेण दूओ पयट्ठितो, जदि मियावइं न पडवेसि तो एमि, तेण असक्कारिओ णिच्चमणेण णिच्चूढो, तेण सिट्ठ,
 इमोयि तेण दूययणेण रुढो, सधवलेण कोसंविं पइ, तं आगच्छंत सोउं सयाणिओ अप्पवलो अतिसारेण मओ, ताहेऽ

१ एगो मपीकिन्दुः ऊपर्यंतरे पठितः, तेन स्पष्टः (धृष्ट), पुनरपि जातः, एवं ग्रीत् वातान्, एवाए तेन शत, एतेनैवं मवितल्पमेव, ततश्चित्रसभा
 निर्मिता, ततो राजा चिससमां प्रलोकयन् च प्रवेशं प्राहः, यत्र सा देवी (चित्रिता), तां निर्भर्यता स णिन्दुर्दृष्टः, विष्ट, एतेन मम पत्नी धरिंतेविष्टया
 वप्य आशुत, चित्रकृच्छ्रेणिरुपस्थिता, स्वामिन् ! एष कथयत इति, ततस्तस्मै कुम्भाया शुलं दधित, तेन तदनुकूल्य निर्धरितं, तथापि तेन सदृशक (अद्भुतव्य-
 न्योग्य) उदित एव, निर्दिश्यशाशुतः, स पुनर्ब्रह्मण्य (यस्मात्प्राहुः) उपवासेन स्थितः, मणितत्र-धामेन चित्रविषयसि, शतानीके प्रवेशे गता, तेन चित्रित-
 प्रणेत एतस्मात्पीतिं वहेत् (गोर्धुं शक्य), एततोऽनेन युगावस्थाभिन्नफलके रूपं चित्रयित्वा प्रयोक्तव्य उपस्थापित, तेन दृष्टं, पुष्टः, शिष्ट, तेन पूताः प्रवर्षिताः,
 परि सुगावती न प्रस्थापयति सर्वेभ्यः (कोन्दुभिर्भित् शेषः) तेन असङ्कतः निर्धमेनेन निष्काशित, तेन शिष्टं, अयमपि हेन पूतवचनेन स्पष्टः, सर्वबलेन
 बीर्याग्नीभेति, तमागच्छन्त शुल्वा शतानीकोऽस्त्यबलोऽवीतारेण कृतः, तदा ऽ निम्माता ऽ च दक्षुण रडो ऽ वरळदिभोसि ऽ उवद्धित ॥ नेदम् ३ एतो-

भिगावईए चिन्तिअं—मा इमो बालो मम पुत्तो विणस्सिहिति, एस खरेणं न सक्कति, पच्छा दूतो पड्ढविओ, भणिओ—एस कुमारो बालो, अम्हेहिं गएहिं मा सामंतराइणा केणइ अण्णेणं पेह्लिज्जिहिइ, सो भणति—को ममं धारेऽस्माणे पेह्लिहिति, सा भणति—ओसीसए सप्पो, जोयणसए विज्जो किं करेहिति ?, तो णगरिं दढं करेहि, सो भणति—आमं करेमि, ताए भणति—उज्जेणिगाओ इड्ढगाओ वलिआओ, ताहि कीरउ, आमंति, तस्स य चोइस राइणो वसवत्तिणो, तेणं तेसिं वला ठविता, पुरिसपरंपरणेण तेहिं आणिआओ इड्ढगाओ, कयं णगरं दढं, ताहे ताए भणति—इयाणिं धणांस्स भरेहि णगरिं, तां णेण भरिया, जाहे णगरी रोहगअस्झा जाया, ताहे सा विसंवइया, चिन्तियं च णाए—धण्णा'णं ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा, जत्थ सामी विहरति, पवएज्जामि जइ सामी एज्ज, ततो भगवं समोसढो, तत्थ सबवेरा पसमंति, भिगावती णिगता, धम्मं कहिज्जमाणे एगे पुरिसे एस सबण्युत्ति कावं पच्छण्णं मणसा पुच्छति, ताहे

१ मृगावस्या चिन्तितं—मैप बालो मम पुत्रो विनेशत्, एष खरेण न शक्यते (साधयितुं), पश्चाद् दूतः प्रस्थापितः, भणितः—एष कुमारो बालः, अस्मात्तु गतेषु मा सामन्तराजेन केनचिदन्वेन प्रैरि, स भणति—को मया त्रियमाणान् प्रेरयेत्, सा भणति—उच्छीर्यके सप्यो योजनशते वंथाः किं करिष्यति ? त्वं नगरीं इवां कुरु, स भणति—आममिति (ओमिति) करोमि, तथा भण्यते—भौजयिन्य इष्टका बलवत्यः, ताभिः करोतु, भोमिति, तस्य च चतुर्दश राजानो वशवर्त्तिनः, तेन तेषां बलानि स्थापितानि, पुरुषपरम्परकेण तैरानीता इष्टकाः, कृतं नगरं इढं, तदा तथा भण्यते—इदानीं धनेन विन्दुहि नगरीं, तदा तेन श्रुता, यदा नगरी रोधासाध्या जाता तदा सा विसंवदिता, चिन्तितं च तथा—धन्यास्त्रै ग्रामाकरनगराणि यावत् सञ्चियेशाः, यत्र स्वामी विहरति, प्रवर्जयेयं यदि स्वामी आयायात् (पयात्), ततो भगवान् समवस्यतः तत्र सर्वैराणि प्रशाम्यन्ति, मृगावती निर्गता, धर्मं कथ्यमाने एकः पुरुष एष सर्वज्ञ इतिकृत्वा प्रच्छन्नं मनसा पृच्छति, तदा ॥ धरमाणे. * ते सबला. † धण्णस्स. ‡ ततो. ॥ जाव.

सांमिणा भणिओ-यायाप पुच्छ देवाणुपिआ !, इवरं व्हये सत्ता संदुग्गसत्ति, एवम॥वि भणिते तेण भण्णति-भगव !
 जा सा सा सा ? , तत्थ भगवता आमंति भणित, गोयमसामिणा भणिअं-किं एतेण जा सा सा इति भणितं ? , एत्थ
 तीसे उट्ठणपरियावणिअं सय भंइगथं परिकहेति-तेणं कालेण तेणं समएणं चंपानाम नयरी, तत्थेगो सुवण्णगारो
 इरथीलोडो, सो पंच पच सुवण्णसयाणि दाऊण जा पहाणा कण्णा तं परिणेति, एवं तेण पचसया पिंडिता, एकेकाए
 तिलगचोइसग अलकार करेइ, जइवस जाप समं भोगे मुज.इ तदिवसं देति अलकार, सेसकाल न देति, सो ईसालुओ
 तं परं न कयाई मुयइ, नया अण्णस्स अहिःयतुं देति, सो अण्णदा मित्तपगते वाहितो, अणिच्छतो घला णीओ जेभेत्तुं,
 सोः तहिं गतोत्ति णाऊण ताहिं चित्तिअं-किं एतेण अम्ह सुवण्णएणंति ? , अज्ज पतिरिक्क ण्हामो समालभामो आविच्चामो
 अ, पहाआओ पइरिक्कमंजितपयविहीए तिलयचोइसपणं अलकारेण अलंकरेऊणं अदायं गहाय पेहमाणीओ चिद्धति, सो अ

१ सामिना भणित-याथा पृच्छ देवानुपिय ! परं बहपः सावाः संदुग्गन्त इति, एवमपि भणिते तेव भणयते-भगवत् ! या सा सा सा ? , तत्र
 भगवता भाममिति (भोमिति) भणिते गौतमस्वामिना भणित-किमेतेव या सा सा सेति भणितं ? , अत्र तस्मा अथानपर्यापक्षिकं सर्वं भगवान् परिकथयति-
 त्थिन्काळे त्थिमस्समे चत्थ्याणासी नलटी, तत्रैका सुवयंकारः व्रीलोलुपः, स पय पय सु (सो) वयंशतानि इत्था या प्रथाना कय्या तां परिणयति, एव
 तेन पचसती पिण्डिता, एकेनसाः तिककचदुईकाकान् अलङ्कारान् कारयति, परिबसे यया सम भोगान् मुद्धे (इति) तदिवसे इदति अलङ्कारान्, सेवकाडे
 न इदति, स ईप्यालुएण गृह न कयात्तिर मुच्चति, नयाऽन्यस्य त्वसत्तुं इदति, सोऽन्यदा मित्रप्रकृते (जेमनादिप्रकरणे) व्याहृतः अनिच्छन् वलाहीतो
 जेमिदु, स तत्र गत इति जाल्या ताभिच्चित्तं-किमेतेनासाक सुवर्णेनेति अथ पतिरिक्कं (वयेच्छ) खामः समालभामः परिवप्यन्न, धाताः प्रतिरिक्कम
 न्यन्नविधिना तिककचदुईगैमलङ्कारैरलङ्कुल भावत्तौ गुरीएवा प्रेक्षमाणस्त्रिदश्विः, ५ गधर ॥ भविमणितो ५, ५ भणित ५ भवि लोडो ५ मुजदिति-

५ अडिपु ५ सो ए ५ ५ मज्जण ५

ततो आगतो, तं दद्वृण आसुरुत्तो, तेण एका गहिया, ताव पिट्टिया जाव मयत्ति, तां अण्णाओ भणंति-एवं अम्हवि एक्के-
क्का उ एएण हंतवत्ति, तम्हा एयं एत्थेव अद्दागपुंजं करेमो, तत्थेगुणेहिं पंचहिं महिलासएहिं पंच एगूणाइं अद्दागसयाइं
जमगसमगं पक्खित्ताइं, तत्थ सो अद्दागपुंजो जातो, पच्छा पुणोवि तासिं पच्छातावो जाओ-का गती अम्ह पत्तिमा-
रियाणं भविस्सति ? लोएई अ उद्धंसणांओ सहेयवाओ, ताहे ताहिं घणकचाडनिरंतरं णिच्छिञ्जुइं दाराइं उवेऊण अग्गी
दिण्णो सबओ समंतओ, तेण पच्छाणुतावेण साणुक्कोसयाए अ ताए अकामणिज्जराए मणूसेसुववण्णा पंचवि.सया चोरा
जाया, एगंमि पवए परिवसंति, सोवि कालगतो तिरिक्खेसुववण्णो, तत्थ जा सा पढमं मारिया, सा एकं भयं तिरिएसु
पच्छा एगंमि वंभणकुले चेडो आयाओ, सो अ पंचवरिसो, सो अ सुवण्णकारो तिरिक्खेसु उववट्टिऊण तंसि कुले चैव

१ स च तत आगतः, तत् एद्वा कुब्जः, तेनैका गृहीता ताचश्वित्ता यावन्मृतेति, तदाऽप्या भणन्ति-एवं ययमपि एदंन एतेन हन्तव्येति, तस्मात्
एतं अत्रैव आदर्शपुंजं कुर्मः, तत्रैकोनैः पञ्चभिः महिलासतैः एकेनानि पद्यादर्शनातानि युगपत् प्रक्षिप्तानि, तत्र स आदर्शपुंजो जातः, पश्चाद्युनरपि तासां
पश्चात्तापो जातः-का गतिरस्माकं पतिमारिकणां भविष्यति ? लोके चावहेलनाः सोऽप्याः, तदा ताभिर्नकपटत्तित्तरं निश्चिन्त्याणि द्वाराणि स्थापयित्वा
(स्थगयित्वा) अप्रिदत्तः सर्वतः समन्ततः, तेन पश्चात्तापेन सानुकोशाया च तगाऽकामनिर्नरया मनुष्येऽप्यप्राः पद्यापि सतामि चोरा जाताः, एकस्मिन्
पर्वते परिवसन्ति, सोऽपि कालगतः तिर्यक्षूपजः, तत्र या सा प्रथमं मारिता सा एकस्मिन् भये तिर्यक्षु पश्चात् एकस्मिन् प्राक्कणकुले चेट आयातः (उपगतः),
स च पत्रपर्यः, स च सुवर्णकारः तिर्यग्य वरुप्य तस्मिन् कुल एव. † भवेऽपि. † ओ भो णिहं०. † लोएव्वि.

दांरिया जाया, सो चढो तीसे बालगगाहो, सा य णिच्चमेव रोयति, तेण उदरपोष्यं करंतेणं कहवि सा ज्जोणिद्वारे हल्ल्येण
 आहवा, तथा ण्वयद्धिता रोविंनुं, तेण णायं-उद्धो मए षवाओत्ति, एवं सो णिच्चकाल करेति, सो तेहिं मायपितीहिं
 णओ, तांहे ह्णिऊणं धाडिओ, साविय पडुप्पणा चैव विहाया, सो य चढो पलायमाणो चिरं णगरविणह्णुडुडसीला-
 यारो जाओ, गतो एगं चोरपणीं, जत्थ ताणि एगूणंणानि पंच चोरसयाणि परिवसंति, सावि पइरिक्क हिंडंती एगं गाम
 गता, सो गामो तेहिं चोरोहिं पेळ्ळितो, सा य जेहिं गहिया, सा तेहिं पंचहिवि चोरसएहिं परिसुत्ता, तेसिं चिंता जाया
 -अहो इमा वराई एत्तिआणं सहति, जइ अण्णा से विइजिआ लभेज्जा तो से विस्सामो होज्जा, ततो तेहिं अण्णया
 कयाई तीसे विइजिआ माणीआ, जदियसं चैव आणीआ तदियसं चैव सा तीसे छिड्डुइ मगइ, केण षवाएण मारेज्जा?,

१ पुरिका जाता, ए चेट्ठमस्सा बालगगाह, सा य निल्लमेव रोदिति, तेन उदरारमणं कुर्वन्ना क्यमयि सा ज्जोनिद्वारे हल्लेणाहता तथा अवस्थिता रोएणाए
 (माये गुए) तेव ज्ञात-कण्ठो ययोपाव इति, एव स निसकालं करोति, स साम्बां मातापितृभ्यां ज्ञात सदा इवा निर्योदितः, सायि, च प्रायुलवन्न एव
 (योग्यवयस्त्वैव) विमुक्ता, ए य वेदः एकावभाग चिरं नगाविणह्णुडुडसीलाचरो जातो, गत एकां चोरपणीं, यत्र च तांनि एकोनानि पञ्चसयानि चोरा-
 परिपवन्ति, सायि प्रतिरिक्तं दिण्णं ती एकं प्राणं गता, स प्राणस्त्वैभोरैः देरिवा (सुष्टितः), सा चैभिर्युहीता, सा हैः पञ्चभिरयि चोरसतैः परिसुक्ता, तेषां
 चिन्ता जाता-अहो इयं वराकी पुतावतां सहते, ययन्याऽस्सा द्वितीया कम्म्येत सदाऽस्सा विज्जामो वयेत्, तत्तत्सैरग्यदा कदायितस्सा द्वितीयाऽऽधीता, यद्विक्क
 एवाधीता वरिक्क एव तल्लासिक्कानि मार्गपति, केणोपादेन मांवेत्, ॥ एह चैव ३ ० दुडुविणह्णु ० ३ ० णाणि

ते' अणया कथाइ ओहाइया, ताए सा भणिआ, पेच्छं कूवे किंपि दीसइ, सा दडुमारद्धा, ताए तथेव हूढा, ते आगता पुच्छंति, ताए भणति अप्पणो महिलं कीस न सारेह ? , तेहिं पायं जहा एयाए मारिया, तओ तस्स वंभणवेडगरस्स हिदए ठिअं जहा एसा मम पावकम्मा भणिणित्ति, सुघइ य भगवं महावीरो सबण्णू सवदरिसी, ततो एस समोसोरणा पुच्छति । ताहे सामी भणति—सा चेव सा तव भणिणी, एत्थ संवेगमावन्नो सो पघइओ, एवंपं सोऊण सघा सा परिसा पत्तणुरागसंजुत्ता जाया । ततो सिगावती देवी जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छिता समणं भगवं महावीरं वंदित्ता एवं वयासी—जं थवरं पज्जोअं आपुच्छामि, ततो तुज्झ सगासे पवयामिस्सि भणिऊण पज्जोअं आपुच्छति, ततो पज्जोओ तीसे महतीमहालियाए सदेवमणुयासुराए परिसाए लज्जाए ण तरति वारेउं, ताहे विसज्जेइ,

१ तेऽन्यदा क्वाचिदुदाविताः, तथा सा भणिता, पइय कूवे किमपि इयते, सा दडुमारब्धा, तथा तत्रैव क्षिप्ता, ते आगताः पृच्छन्ति, तथा भणन्ते—आरमनो मदेखं किं न रक्षत (सारयत) ? , तेषां—यथैतया मारिता, ततस्तस्य प्राक्खणचेट्ठस्स एदि स्थितं—यथैया मम पापकर्मा भणिनीति, झुयते च रागवान्महावीरः सर्वशः सर्ववशी, तत एव समयसरणात् पृच्छति । तथा स्वामी भणति—सैव सा तव भणिनी, अत्र संवेगमापन्नः स प्रयत्नितः, एवं श्रुत्वा सर्वा सा परिपत् प्रतनुरागसंयुक्ता जाता, ततो मुगावती देवी यत्रैव धमणो भगवान्, महावीरः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वदिन्त्वा पवमवापीण्—यत् परं प्रयोतमापृच्छामि, ततस्सपरसक्को प्रगज्जामीति भणिएया प्रयोतमापृच्छति, ततः प्रयोतस्तस्मात्प्रतिमहत्यां संवेगमनुजासुरायां परंपदि लज्जया न शक्नोति चारयितुं, तस्मात्, विसजंयति (व्यसृक्षत्), * ते य. + एत्थ. † सारयेए. ‡ समोसरणे. § पूतं.

ततो निगायती पञ्जोयस्त उदयणकुमारं निवलेषगणित्विखत्तं काऊण पयइआ, पञ्जोअस्तवि अट्ट अंगारवईपमुहाओ देयीओ पयइयाओ, ताणिवि पप चोरसयाणि तेणं गंवूण संबोहियाणि, एतं पत्तंगेण भणिअं, एत्थ इट्टगपरपरएण अहि यारो, एए दपपरपरओ ॥ ८७ ॥ साम्भत नियुक्किअब्दस्वरूपाभिधानायेदमाह—

णिशुरा ते अत्था ज पच्चा तेण होइ णिञ्चुत्ती । तद्धविप इच्छायेइ विमासितं सुत्तपरिचांडी ॥ ८८ ॥
 प्याब्ब्या—निधयेन संघाधिप्येन आदी वा युक्का नियुक्का, अर्यन्त इत्यर्था जीयादयः श्रुतविपयाः, ते एतर्था नियुक्का एव सूत्रे, 'यव्' यस्मात् 'यच्चा' सम्यग् अवस्थापिता योजिता इतियायत्, तेनेयं 'नियुक्कि' नियुक्काना युक्कि-नियुक्कयुक्किरिति प्राप्ते युक्काब्दस्य लोपः क्रियते, उट्टमुली कन्थेति यथा, नियुक्कार्थव्याख्या नियुक्किरितिहृदयं । आह—सूत्रे सम्यक् नियुक्का एवार्थाः पुनश्चेहेपां योजनं किमर्थं?, उच्यते, सूत्रो नियुक्कानव्यर्थान् न सर्वं एवाशेषान् अययुच्यन्ते यतः, अतः । तथापि च सूत्रो नियुक्कानपि सतः एपयति—इपु इच्छायामित्यस्य प्यन्तस्य लट् इति। त्तिप्-शप्-गुणायामेसु कृतेषु एपयति, विविधं भाषितुं विभाषितुं, का ?—'सूत्रपरिपाटी' सूत्रपद्धतिरिति, एतदुक्तं भव-ति—अप्रतियुध्यमाने श्रोतरि गुरुं तदनुग्रहार्थं सूत्रपरिपाठ्येव विभाषितुमेपयति—इच्छत इच्छत मां प्रतिपादयितुमित्थं प्रयोजयतीवेति, सूत्रपरिपाटीमिति पाठान्तरं, शिष्य एव गुरुं सूत्रपद्धतिमनवबुध्यमानं प्रवर्तयति—इच्छत इच्छत मम

१ ततो युगावती प्रयोत इदमणकुमारस्य निक्षेपनिक्षिप्तं कृत्वा प्रमथित्वा, प्रचोतस्वाच्यदो अङ्गारवडीममुहाः देग्घः प्रमथित्वा, वानि पच्च चौरयत्तानि तेज गत्वा संबोधितानि । एतन् प्रतन्नेन भणितं, अत्र इट्टगपरपरएणकारः ॥ १ अहया मुपपरिवाही गुबोपएणोऽयं (रि०) शुवत्स विधिधिति वदुधिः * साप्चाधि० +०ए सूत्रे † सूत्रनि० ‡ सूत्रेऽनि० § भेषन् ६०१ वा. ॥ ०मउप्य०

व्याख्यातुं सूत्रपरिपाटीमिति, व्याख्या च निर्युक्तिरिति, अतः पुनर्योजनमित्थमदोषाथैवेति, अलं विस्तरेण, गमनिका-
मात्रमेवैतदिति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ यदुक्तं 'अर्थपृथक्त्वस्य तैः कथितस्येति' तीर्थकरगणधरैः, इदानीं तेषामेव शीलादिसं-
पत्समन्वितत्वप्रतिपादनायाह—

तव नियमनारुत्खं आरूढो केवली अभियनाणी । तो सुयद् नाणबुद्धिं भविजणविबोहणट्टाए ॥ ८९ ॥

तं बुद्धिमएण पडेण गणहरा गिण्हंडं निरवसेसं । तित्थयरभासियाइं गंधंति तओ पवयणट्टा ॥ ९० ॥

प्रथमगाथाव्याख्या—रूपकमिदं द्रष्टव्यं, तत्र वृक्षो द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यवृक्षः कल्पतरुः, यथा तमारुह्य
कश्चित् तत्कुसुमानां गन्धादिगुणसमन्वितानां संचयं कृत्वा तदधोभागसेविनां पुरुषाणां तदारोहणासमर्थानां अनुकम्पया
कुसुमानि विसृजति, तेऽपिच भूपातजोगुण्डनभयात् विमलविस्तीर्णपटेषु प्रतीच्छन्ति, पुनर्यथोपयोगमुपभुञ्जानाः सुख-
माप्नुवन्ति, एवं भाववृक्षेऽध्यायोज्यं । तपश्च नियमश्च ज्ञानं च तपोनियमज्ञानानि तान्येव वृक्षस्तं, तत्र अनशनादिवाह्या-
भ्यन्तरभेदभिन्नं तपः, नियमस्तु इन्द्रियनोइन्द्रियभेदभिन्नः, तत्र श्रोत्रादीनां संयमनमिन्द्रियनियमः क्रोधादीनां पु-
नोइन्द्रियनियम इति, ज्ञानं—केवलं संपूर्णं गृह्यते, इत्थंरूपं वृक्षं आरूढः, तत्र ज्ञानस्य संपूर्णासंपूर्णरूपत्वात् संपूर्णता-
ख्यापनायाह—संपूर्णं केवलं अस्यास्तीति केवली, असावपि चतुर्विधः—श्रुतसम्यक्त्वचारित्रक्षाधिकज्ञानभेदात्, अथवा
श्रुतावधिमनःपर्यायकेवलज्ञानभेदात्, अतः श्रुतादिकेवलव्यवच्छिन्नत्वे सर्वज्ञावरोधार्थमाह—अमितज्ञानी, 'ततो' वृक्षात्

* इयंभूतं. + बोधा०.

मुच्यति 'ज्ञानमृष्टि' इति कारणे कार्योपचारात् शब्दमृष्टिं, किमर्थं ?—भव्याश्च ते जनाश्च भव्यजनाः तेषां विवोधनं तदर्थं
 तन्निमित्तमितियायत् । आह—कृतकृत्यस्य सतस्तत्त्वकथनमनर्थकं, प्रयोजनविरहात्, सति च तस्मिन् कृतकृत्यत्वात्-
 पपत्से, तथा सर्वज्ञत्वाद्गीतरागत्वाच्च भव्यानामेव विवोधनमनुपपन्नं, अभव्याविवोधने असर्वज्ञत्वावीतरागत्वप्रसङ्गादिति,
 अत्रोच्यते, प्रथमपक्षे तावत् सर्वथा कृतकृत्यत्व नाभ्युपगम्यते, भगवतः तीर्थकरनामकर्मविपाकानुभावात्, तस्य च
 धर्मदेशनाविप्रकारैर्गैधानुधृतेः, द्वितीयपक्षे तु त्रैलोक्यगुरोर्धर्मदेशनक्रिया विभिन्नस्वभावेषु प्राणिषु तत्स्वाभाव्यात् विवो-
 धाविवोधकारिणी पुरुषोत्कृत्कमलकुमुदादिषु आदित्यप्रकाशनक्रियावत्, उक्तं च धादिमुख्येन—स्यद्वाक्यतोऽपि केपा-
 श्चिद्वोध इति मेऽद्भुतम् । भानोर्मरीचय कस्य, नाम नालोकहेतवः । १ ॥ न चाद्भुतमुत्कृत्य, प्रकृत्या छिद्येत्तसः ।
 स्वच्छा अपि समस्त्वेन, भासन्ते भास्वतः करा ॥ २ ॥ इत्यादि" यथा या सुवैद्यः साध्यमसाध्यं व्याधिं चिकित्समानः
 प्रत्याचक्षाणश्च नातरञ्जः न च रागद्वेषवान्, एवं साध्यमसाध्यं भव्याभव्यकर्मरोगमपनयन्नपनयंश्च भगवाभ्रातृज्ज्ञो न च
 रागद्वेषवानिति अलं प्रसङ्गेनेति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥ द्वितीयगाथाव्याख्या—'ता' इति ता ज्ञानकुसुममृष्टिं, बुद्धिमयेन-
 बुद्ध्यात्मकेन, बुद्धिरेयात्मा यस्यासौ बुद्ध्यात्मकत्वेन, केन ?—पटेन, 'गणधरा' प्रागुक्ताः 'ग्रहीतु' आदातुं 'निरवशेषा'
 संपूर्णा ज्ञानकुसुममृष्टिं, वीजादिवुद्धित्वाद्गणधराणां, ततः किं कुर्यन्ति ?—भाषणानि आपितानि, भावे निष्ठाप्रत्ययः,
 तीर्थकरस्य आपितानि तीर्थकरभाषितानि इति समासः, कुसुमकल्पानि, ग्रन्थन्ति विचित्रकुसुममालावत्, किमर्थमि-
 त्याह—प्रगतं प्रशस्तं प्रधानमादौ या वचन प्रवचनं—द्वादशाङ्गं गणितपिटकं तदर्थं, कथमिदं भवेदितियावत्, प्रवर्त्तति

वा प्रवचनं सङ्घस्तदर्थमिति गाथार्थः ॥ ९० ॥ प्रयोजनान्तरप्रतिपिपादयिष्येदमाह—

धिचुं च सुहं सुहगणधाराणा दाडं पुच्छिडं चेव । एएहिं कारणेहिं जीयंति कयं गणहरोहिं ॥ ९१ ॥
 व्याख्या—‘ग्रहीतुं च’ आदातुं च ग्रथितं सत्सूत्रीकृतं सुखं भवति अर्हद्वचनवृन्दं, कुसुमसंघातवत्, ‘चः’ समुच्चये,
 एतदुक्तं भवति—पदवाक्यप्रकरणाध्यायप्राभृतादिनियतक्रमस्थापितं जिनवचनं अयलेनोपादातुं शक्यते, तथा गणनं च
 धारणा च गणनधारणे ते अपि सुखं भवतः ग्रथिते सति, तत्र गणनं—एतावदधीतं एतावच्चाधयेतव्यमिति, धारणा
 अप्रच्युतिः अविस्मृतिरित्यर्थः, तथा दातुं प्राष्टुं च, ‘सुखं’ इत्यनुवर्तते, ‘चः’ समुच्चय एव, एवकारस्य तु व्यवहितः संटङ्कः,
 ग्रहीतुं सुखमेव भवतीत्यं योजनीयं, तत्र दानं-शिल्येभ्यो निसर्गः, प्रश्नः-संशयापत्तौ असंशयार्थं विद्वत्सन्निधौ स्ववि-
 वक्षासूचकं वाक्यमिति, ‘एभिः कारणैः’ अनन्तरोक्तेहेतुभूतैः ‘जीवितं’ इति अव्यवच्छित्तिनयाभिप्रायतः सूत्रमेव ‘जीयंति’
 प्राकृतशैल्या ‘कृतं’ रचितं गणधरैः, अथवा जीतमिति अवश्यं गणधरैः कर्तव्यमेवेति, तन्नामकर्मोदयादिति गाथार्थः ॥ ९१ ॥
 आह—तीर्थकरभाषितान्येव सूत्रं, गणधरसूत्रीकरणे तु को विशेष इति, उच्यते, स हि भगवान् विशिष्टमत्तिसंपन्नगणध-
 रापेक्षया प्रभृतार्थमर्थमात्रं स्वल्पमेव अभिधत्ते, न त्वितरजनसाधारणं ग्रन्थराशिमिति, अत आह—

अत्थं भासइ अरहा सुत्तं गंथति गणहरा निउणं । सासणस्स हियिद्दाए तओ सुत्तं पवत्ताइ ॥ ९२ ॥
 गाथेयं प्राथो निगदसिद्धेव, चालनाप्रत्यवस्थानमात्रं त्वभिधीयते—कश्चिदाह—अर्थोऽनभिलाष्यः, तस्य अशब्दरू-

* शक्यं. + दातुं. * अत एवाह । एतदेवाह. + त्तिथं. | चालन०.

रूपत्यात्, अवस्त कथमसौ भाषत इति, उच्यते, शब्द एव अर्थप्रत्यायनकार्यत्याद् उपचारतः खलु अर्थ इति, यथा
 आधारयचनत्याद् आचार इत्यादि, 'निपुण' सूक्ष्मं बहुर्यं च, नियतगुणं वा निगुणं, सखिहिताशेषसूत्रगुणभित्तियापत्,
 पाठान्तरं वा 'गणहरा निपुणा निगुणा वा' ॥ ९२ ॥ आह—शब्दमर्थप्रत्यायकं अहन् भाषते, न तु साक्षादर्थं, गणमृ-
 तोऽपि च शब्दात्मकमेव श्रुत प्रशक्ति, कः खल्वत्र विशेष इति, उच्यते, गार्थासंबन्धाभिधान एव विहितोचरत्यात्
 यत्किञ्चिदेवत् । आह—तत्तुनः सूत्रं किमादि किपर्यन्तं कियत्परिमाणं को वाऽस्य सार इति, उच्यते—

सामाहयमार्हयं सुपनाणं जाव यिन्दुसाराओ । तस्सवि सारो चरणं सारो चरणस्स निब्बाणं ॥ ९३ ॥

व्याख्या—सामायिकमादौ यस्य तत्सामायिकादि, श्रुत च तज्ज्ञानं च श्रुतज्ञान 'यायद्विन्दुसाराद्' इति विन्दुसारं
 यावत् विन्दुसारपर्यन्तमित्यर्थः, यावच्छब्दादेव तु व्यनेकद्वयादशभेदं, 'तस्यापि' श्रुतज्ञानस्य 'सारः' फलं प्रधानतरं वा, चार-
 क्षरण भावे व्युद्भूतमित्यर्थः, चर्यते वा अनेनेति चरण, परमपदं गम्यत इत्यर्थः, सारशब्दः प्रधानफलपर्यायो वर्तते, अपि-
 शब्दात् सम्यक्त्यस्यापि सारक्षरणमेव, अथवा व्यवहितो योग, तस्य श्रुतज्ञानस्य सारक्षरणमपि, अपिशब्दात् निर्योण-
 मपि, अन्यथा ज्ञानस्य निर्योणहेतुत्वं न स्यात्, चरणस्यैव ज्ञानरहितस्यापि स्याद्, अनिष्टं चैतत्, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारि-
 त्राणि मोक्षमार्गः' (तत्त्वार्थे अ० १ सू० १) इति वचनात्, इह त्वनन्तरफलत्याचरणस्य तदुपलब्धिनिमित्तत्वाच्च श्रुतस्य
 निर्योणहेतुत्वसामान्ये सत्यपि ज्ञानचरणयोर्योगप्रधानभावादित्यमुपन्यास इति, अलं विस्तरेण, 'सारः' फलं 'चरणस्य'

१ आध्यात्मिकायणरुडमिति (वितो० ११२०) इति कार्यक्रान्दोऽत्र फलार्थक २ शोकेवपदस्याकल्पचरणावाहोरेनस्तरं मोक्षावाहोः, धाधिक्यज्ञानप्राप्तेत्यन्तर
 तु न, देतोमपूर्वकोदीधिराणादुल्लुहवो वर्णनं तु चतुर्थेऽपि, न च तदनन्तरमपि तद्वक्तिः ३ ज्ञानस्य फलं विरतिरिति एकम गण तन्नो वृथा इत्यादिवचनात्
 ४ गार्थासंबन्धाः

संयमतपोरूपस्य, निर्वृतिनिर्वाणं-अशेषकर्मरोगापगमेन जीवस्य स्वरूपेऽवस्थानं मुक्तिपदमितियावत्, इहापि नियमतः शैलेश्यवस्थानन्तरमेव निर्वाणभावात् क्षीणघनघातिकर्मचतुष्कस्यापि च निरतिशयज्ञानसमन्वितस्य तामन्तरेणाभावात्, अत उत्कं-सारश्चरणस्य निर्वाणं इति, अन्यथा हि तस्यामपि शैलेश्यवस्थायां क्षायिके ज्ञानदर्शने न न स्त इति, अतः सम्यग्दर्शनादित्रयस्यापि समुदितस्य सतो निर्वाणहेतुत्वं न व्यस्तस्येति गाथार्थः ॥ ९३ ॥ तथा चाह निर्युक्तिकारः—

सुअनाणंमिवि जीवो वटंतो सो न पाउणइ मोक्खं । जो तवसंजममइए जोए न चएइ वोढुं जे ॥ ९४ ॥

गमनिका—‘श्रुतज्ञाने अपि’ इति अपिशब्दान्मत्यादिष्वपि जीवो वर्त्तमानः सन् न प्राप्नोति मोक्षमिति, अनेन प्रतिज्ञार्थः सूचितः, यः किंचिशिष्ट इति, आह—यस्तपःसंयमात्मकान् योगान्न शक्नोति वोढुं इति, अनेन हेत्वर्थ इति, दृष्टान्तस्त्वभ्यूह्यो वक्ष्यति वाँ, प्रयोगश्च—‘न ज्ञानमेव ईप्सितार्थप्रापकं, सत्क्रियाविरहात्, स्वदेशप्राप्त्यभिलाषिगमनक्रियाशून्यमार्गज्ञानवत्, सौत्रो वा दृष्टान्तः मार्गज्ञानिर्यामकाधिष्ठितेप्सितदिक्संप्रापकपवनक्रियाशून्यपोतवत्, ‘जे’ इति पादपूरणे, ‘इजेराः पादपूरणे’ इति वचनात् ॥ ९४ ॥ तथा चाह—

जह छेयलद्धनिज्जामओवि वाणियगइच्छियं भूमिं । वाएण विणा पोओ न चएइ महण्णवं तरिडं ॥ ९५ ॥
तह नाणलद्धनिज्जामओवि सिद्धिवसहिं न पाउणइ । निउणोवि जीवपोओ तवसंजममारुअविहूणो ॥ ९६ ॥

व्याख्या—येन प्रकारेण यथा, 'छेको' दक्षः, लब्धः—प्राप्तो निर्यामको येन पोतेन स तथाविध, अपिशब्दात् सुकर्ण-
धाराधिष्ठितोऽपि, घणिज इदा वणिगिष्टा तां भूमिं, महार्णवं तरितुं घातेन विना पोतो न शक्नोति, प्राप्तुमिति वाक्यशेष-
॥ ९५ ॥ तथा श्रुतज्ञानमेव लब्धो निर्यामको येन—शीघपोतेनेति समासः, अपिशब्दात्सुनिपुणमतिज्ञानकर्णधाराधिष्ठी-
तोऽपि, शेष निगदसिद्धं, किन्तु 'निपुणोऽपि' पण्डितोऽपि, श्रुतज्ञानसामान्याभिधाने सत्यपि तदतिशयव्यापनार्थं
निपुणग्रहणं, तस्मात् तपःसंयमानुष्ठाने स्वल्पप्रमादयता भवितव्यमिति गाथाद्वयार्थः ॥ ९६ ॥ तथा घेहोपदेशिकमेव
गाथासूत्रमाह निर्युक्तिकारः—

संसारसागराभो लब्धुञ्चो मा पुणो निदुश्चिजा । धरणगुणविष्परीणो बुद्धइ सुबहुपि जाणंतो ॥ ९७ ॥

पदार्थस्तु इष्टान्ताभिधानद्वारेणोप्यते—यथा नाम कश्चित्कच्छपः प्रचुरवृणपत्रात्मकनिश्छिद्रपटलाच्छादितोदकान्ध-
कारमहाह्रदान्तर्गतानेकजलधरक्षोभादिव्यसनव्यथितमानसः परित्स्त्रमन्कथञ्चिदेव पटलरन्ध्रमासाद्य विनिर्गत्य च ततः
शरदि निशानाथकरस्पर्शसुखमनुभूय भूयोऽपि स्वयन्धुञ्जेहाकृष्टचित्तः तेषामपि तपस्विनामदृष्टकल्याणानामहमिदं सुर-
लोककल्पं किमपि दर्शयामि इत्यवधार्य तत्रैव निमग्नः, अथ समासादितवन्धुः तद्रन्ध्रोपलब्ध्यर्थं पर्यटन् अपश्यञ्च कष्टतरं
व्यसनमनुभवति स्म । एवमयमपि जीवकच्छपोऽनादिकर्मसन्तानपटलसमाच्छादितान्मिथ्यादर्शनादितमोऽनुगतात् विविध-
शारीरमानसाशिवेदनञ्चरकुष्ठमगन्धरेष्टवियोगानिष्टसंप्रयोगादिदुःखजलचरानुगतात्, सत्सरणं ससारः, भावे घञ्प्रत्ययः, स

एव सागरस्तस्मात्, परिश्रमन् कथञ्चिदेव मनुष्यभवंसर्वर्तनीयकर्मन्ध्रमासाद्य मानुषत्वप्राप्त्या उन्मत्तः सन् जिनचन्द्रवचनकिरणावबोधमासाद्य दुष्प्रापोऽयमिति जानानः स्वजनस्नेहविषयानुरचिन्तयामा पुनः कूर्मवत् तत्रैवं निमज्जेत् । आह-अज्ञानी कूर्मो निमज्जत्येव, इतरस्तु ज्ञानी हिताहितप्राप्तिपरिहारज्ञः कथं निमज्जति इति, उच्यते, चरणगुणैः विविधम्-अनेकधा प्रकर्षेण हीनः चरणगुणविप्रहीणः निमज्जति बह्वपि जानन्, अपिशब्दात् अल्पमपि, अथवा निश्चयनयदर्शनेन अज्ञ एवासौ, ज्ञानफलशून्यत्वात् इति, अलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ९७ ॥ प्रक्रान्तमेवार्थं समर्थयन्नाह—सुबहुंपि सुयामहीयं किं काही? चरणविष्ण्वहीणस्स । अंधस्स जह पलित्ता दीचसयसहस्सकोडीवि ॥ ९८ ॥ अप्यंपि सुयमहीयं पयासयं होइ चरणजुत्तस्स । इक्कोवि जह पईवो सचक्खुअस्सा पयासेइ ॥ ९९ ॥

गाथाद्वयमपि निगदसिद्धमेव, नवरं दीपानां शतसहस्राणि दीपशतसहस्राणि लक्षा इत्यर्थः, तेषां कोटी, अपिशब्दाद्वाङ्मेव अपि ॥ ९८-९९ ॥ आह—इत्थं सति चरणरहितानां ज्ञानसंपत् सुगतिफलापेक्षया निरर्थिका प्राप्नोति, उच्यते, इष्यत एव, यत आह—

जहा खरो चंदणभारवाही, भारस्स भागी नहु चंदणस्स ।

एवं खु नाणी चरणेण हीणो, नाणस्स भागी नहु सोग्गईए ॥ १०० ॥

गमनिका—यथा खरः चन्दनभारवाही भारस्य भागी न तु चन्दनस्य, एवमेव ज्ञानी चरणेन हीनः ज्ञानस्य भागी 'न तु'

* ०यातुरक्क०. † ०त्रैव न्य. † ०महियं. † ०सुक्कस्स. † कोत्थपि. † ०त्तहे अपि. † सुगईए.

नेय 'सुगते' सिद्धिदयिताया इति गाथार्थः ॥ १०० ॥ इदानीं विनेयस्य मा भूदेकान्तेनेव ज्ञानेऽनादरः, क्रियाया च तच्छून्यायामपि पक्षपात इति, अतो द्वयोरपि केवल्योरिष्टफलासाधकत्वमुपदर्शयन्नाह—

इय नार्ण क्रियाशीलं, इया अन्नाणओ क्रिया । पासतो पगुलो दहो, धावमाणो अ अधओ ॥ १०१ ॥
 इयं निगदसिद्धेय, णवर वदाहरणं—एगंमि महाणगरे पलीवणं संबुत्त, तंमि वं अणहा हुवे जणा-पंगलो य अंधओ य, ते णगरलोप जलणसंभमुट्ठभतलोयणे पलायमाणे पासतो पंगुलओ गमणकिरियाऽभावाओ जाणओऽवि पलायणमगं कमागएण अगणिणा दहो, अंधोऽवि गमणकिरियाओ पलायणमगमजाणंतो तुरितं जलणंतेण गंतु अगणिमरियाए खाणीए पठिऊण दहो । एस दिद्धंतो, अयमत्थोचणओ—एवं नाणीवि किरियारहितो न कम्मणिणो पलाइवं समत्थो, इतरोऽवि णाणरहियत्तणओ चि । अत्र प्रयोगी भयत—ज्ञानमेव विशिष्टफलसाधकं न भवति, सक्रियायोगशून्यत्वात्, नगरदाहे पङ्कलोचनविज्ञानवद्, नापि क्रियैव विशिष्टफलसाधिका, संज्ञानसदङ्करहितत्वात्, नगरदाहएव अन्यस्य पलायनक्रियावत् ॥ १०१ ॥ आह—एव ज्ञानक्रिययोः समुदितयोरपि निर्वाणप्रसाधकसामर्थ्यानुपपत्तिः

१ पशुदाहरण-एकस्मिन् महाणगरे प्रदीपत्वं सवृत्त, तस्मिन् अनाथी द्वी जनी-अन्धः पङ्कम, तो नगरलोकात् श्वकनसप्तमोद्धान्तलोचनात् पलायनात् पश्यन्तो पङ्कः गमनश्रियाऽभावात् जानन्नपि पलायनमार्गं कमागतेनाग्निना दग्धः अन्योऽपि गमनक्रियायुक्तः पलायनमार्गमजानन् त्वरितं श्वकनाम्बिके (श्वकनमार्गण) गत्वाऽग्निवृत्तार्थां कनी (चूलेऽवटे) पतित्वा दग्धः । दृष्ट इष्टान्ता, अयमश्रोतव्यः (अर्थोपनयः)—एव ज्ञान्यपि क्रियारहितो न कर्माणि पलायितु समर्थः, इतरोऽपि ज्ञानरहितत्वात् इति * अन्धगं + तमिमिन् + पंगुलओ भंचलओ य † अंधओ य ‡ अंधओ संते पं० † जाणतोऽदि ॥ नाथी ‡ इतो इज अतमत्थो § प्रसाधकः § प्रसाधिका † सवृत्तान्०

प्रसज्यते, प्रत्येकमभावात्, सिकतातैलवत्, अनिष्टं चैतदिति, अत्रोच्यते, समुदायसामर्थ्यं हि प्रत्यक्षसिद्धं, यतो ज्ञान-
क्रियाभ्यां कटादिकार्यसिद्धय उपलभ्यन्ते एव, न तु सिकतासु तैलं, न च दृष्टमपह्नोतुं शक्यते, एवमाभ्यामदृष्टकार्यसि-
द्धिरप्यविरुद्धैव, तस्माद्यत्किञ्चिदेतत् । तथा किञ्च—न सर्वथैवानयोः साधनत्वं नेष्यते, देशोपकारित्वात्, देशोपका-
रित्वमभ्युपगम्यत एव, यत आह—

संजोगसिद्धीह फलं वयंति, नहु एगचक्रेण रहो पयाइ ।
अंधो य पंगू य वणे समिच्चा, ते संपउत्ता नगरं पविट्ठा ॥ १०२ ॥

व्याख्या—किंतु तदेव समुदायं समग्रत्वादिष्टफलसाधकं, केवलं तु विकलत्वात् इतरसापेक्षत्वादसाधकमिति, अतः
केवल्योरसाधकत्वं प्रतिपादितमिति, अलं विस्तरेण, उक्तसंबन्धगाथाव्याख्यानं प्रकटार्थत्वान्न चितन्त्यते, नवरं 'समेत्ये'-
त्युक्तेऽपि 'तौ संप्रयुक्ता' विति पुनरभिधानमाल्यन्तिकसंयोगोपदर्शनार्थमिति । एतथं उदाहरणं—एगंमि रण्णे रायभएण णग-
राओ उव्वसिय लोगो ठितो, पुणोवि धाडिभयेण यं वहणाणि उव्विअ पलाओ, तत्थ दुवे अणाहप्पाओ, अंधो पंगू य,
उव्विअया, गयाए धाडीए लोगगिणा वातेण वणदवो लग्गो, ते य भीया, अंधो छुट्ठाकच्छो अगिंतेण पलायइ, पंगुणा

१ अत्रोदाहरणं—एकसिन्नारण्ये राजभयेन नगरात् रद्वस्य (उदुल्य) लोकः स्थितः, पुनरपि धादिभयेन च वाहनानि उव्विअत्वा पलायितः, तत्र
द्वाचनाथास्मानौ (०थप्राथो), अन्धः पङ्गुश्च उव्विअत्तौ, गतायां धाट्यां लोकाभिना वातेन वनदवो लग्नः, तौ च भीतौ, अन्धः छुट्टकच्छोऽग्निमार्गेण पलायते
पङ्गुना. * एत्थ. + पवहणाणि. † छुट्टकत्थो.

भणितं—अथ ! मा इतो णास ण, इतो चैव अग्गी, तेण भणितं—कुतो पुण गच्छामि ? , पंगुणा भणितं—अहंपि पुरतो अतिदूरे मगगदेसणाऽसमत्थो पंगू, ता मं खंधे करेहि, जेण अहिकंठकजलादि अवाए परिहरावेंतो सुहं ते नगरं पावेमि, तेणं तहत्ति पडिवज्जिय अणुद्धित पगुवयण, गया य खेमेण दोवि णगरं ति । एस दिडवो, अयमत्योषणओ—णाणकिरियाहि सिद्धिपुर पाविज्जइत्ति । प्रयोगश्च—विशिष्टकारणसंयोगोऽभिलषितकार्यप्रसाधकः, सम्यक्रियोपलब्धिरूपत्वात्, अन्यप-
 इयोरिव नगरावाहिरिति । यः पुनरभिलषितफलसाधको न भवति, स सम्यक्रियोपलब्धिरूपोऽपि न भवति, इष्टः गम-
 नक्रियावकलविघटितैकचक्ररथविति व्यतिरेकः ॥ १०२ ॥ आह—ज्ञानक्रिययोः सहकारित्वे सति किं केन स्वभावेनो-
 पकुरुते ? किमचिशेषेण शिधिकोद्वाहकवद्, उत भिन्नस्वभावतया गमनक्रियाया नयनचरणादिप्रातवद् इति, अत्रोच्यते,
 भिन्नस्वभावतया, यत आह—

णाणं पयासग सोहओ तयो संजमो य शुत्तिकरो । तिण्हंपि समाजोगे मोचखो जिणसासणे भणिओ ॥ १०३ ॥
 व्याख्या—तत्र कचवरसमन्वितमहागृहशोधनप्रदीपपुरुपादिव्यापारवद् इह जीवगृहकर्मकचवरभृतशोधनालम्बनो
 ज्ञानादीनां स्वभावभेदेन व्यापारोऽयसेय इति समुदायार्थः । तत्र ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं, तच्च प्रकाशयतीति प्रकाशकं, तच्च
 ज्ञान प्रकाशकत्वेनैवोपकुरुते, तस्वभावत्वात्, गृहमलापनयने प्रदीर्पवत्, क्रिया तु तपःसयमरूपत्वाद् इत्यमुपकुरुते—

१ भणितं—अन्य ! मा इतो नेथा, इव प्याग्नि, तेन भणितं—कुत पुनर्गच्छामि, ? पट्टवा भणितं—अहमपि पुरतोऽतिकदूरे मार्गवेक्षणाऽसमर्थः पट्टुः, तए
 मां हकन्थे कुह, येनाहिकंठकादीन् अपावात् परिहारयन् सुए त्वां नगरं प्रापयामि, तेन सथेति प्रतिपवाजुष्टितं पट्टयचनं, गतो च खेमेण द्वावपि नगरमिति,
 एए इष्टान्त, अयमत्रोषणप—ज्ञानक्रियान्यो सिद्धिपुर प्राप्यत इति * वृत्तणा + वासेरिति † ० रूपो ‡ इह ग०

शोधयतीति शोधकं, किं तदिति, आह—तापयत्यनेकभवोपात्तमष्टविधं कर्मेति तपः, तच्च शोधकत्वेनैवोपकुरुते, तत्स्वभावत्वाद्, गृहकचरोज्झनक्रियया तच्छोधने कर्मकरपुरुषवत्, तथा संयमनं संयमः, भावे अप्रत्ययः, आश्रवद्वारविरमणमितियावत्, चशब्दः पृथग् ज्ञानादीनां प्रक्रान्तफलसिद्धौ भिन्नोपकारकर्तृत्वावधारणार्थः, गोपनं गुप्तिः, स्त्रियां क्तिन् (पा० ३-३-९४) आगन्तुककर्मकचवरनिरोध इतिहृदयं, गुप्तिकरणशीलो गुप्तिकरः, ततश्च संयमोऽपि अपूर्वकर्मकचवरागमनिरोधतयैवोपकुरुते, तत्स्वभावत्वात्, गृहशोधने पवनप्रेरितकचवरागमनिरोधेन चातायनादिस्थगनवत्, एवं त्रयाणामेव, अपिशब्दोऽवधारणार्थः, अथवा संभावने, किं संभावयति ?—‘त्रयाणामपि’ ज्ञानादीनां, किंविशिष्टानां ?—निश्चयतः क्षायिकानां, न तु क्षायिकोपशमिकानामिति, ‘समायोगे’ संयोगे ‘मोक्षः’ सर्वथाऽष्टविधकर्ममलवियोगलक्षणः, जिानानां शासनं जिनशासनं तस्मिन्, ‘भणितः’ उक्तः । आह—‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः’ इत्यागमो विरुध्यते, सम्यग्दर्शनमन्तरेण उक्तलक्षणज्ञानादित्रयादेव मोक्षप्रतिपादनादिति, उच्यते, सम्यग्दर्शनस्य ज्ञानविशेषत्वाद् रुचिरूपत्वात् ज्ञानान्तर्भावाद् अदोप इति गार्थार्थः ॥ १०३ ॥ इह यत् प्राक् निर्युक्तिकृताऽभ्यधायि ‘श्रुतज्ञानेऽपि जीवो वर्त्तमानः सन्नं प्राप्नोति मोक्षं’ इत्यादि प्रतिज्ञागाथासूत्रं, तत्रैव सूत्रसूचितः स्वर्वयं हेतुरवगन्तव्यः, कुतः ?—तस्यै क्षायोपशमिकत्वात्, अवधिज्ञानवत् इति, क्षायिकज्ञानाद्यवाप्तौ च मोक्षप्राप्तिरिति तत्त्वं, अतः श्रुतस्यैव क्षायोपशमिकत्वमुपदर्शयन्नाह—

१ ज्ञानविशेषत्वसाधनाय. २ क्षायोपशमिकत्वरूपः. ३ श्रुतस्य अपिना गृहीतस्य मत्यादेश्च, भवधेस्तु इष्टान्तत्वाच्चात्र ग्रहः. ४ तथाच क्षायोपशमिके ज्ञानक्रिये क्षायिकज्ञानाथवा सिद्धारा मोक्षसाधनमिति. ५ श्रुतज्ञाने वर्त्तमानस्य मोक्षानवाप्तेः. * सम्यग् योगः समायोगः तस्मिन् मो०. + ०परूपत्वात्.

भावे खलौषसमिपे दुबालसर्गपि होइ सुपनाणं । केवलियनाणलंसो नन्नत्थ खए कसायाण ॥ १०४ ॥

व्याख्या—भयन भावः तस्मिन्, स धौदयिकाद्येनकभेदः, अत आह—‘क्षायोपशमिके’ द्वादश अङ्गानि यस्मिन्सत् द्वादशाङ्ग भवति श्रुतज्ञानं, अपिशब्दाद् अङ्गवाह्यमपि, तथा मत्यादिज्ञानत्रयमपि, तथा सामायिकचतुष्टयमपि, तथा कैवल्यं मायः कैवल्यं घातिकर्मधियोग इत्यर्थः, तस्मिन् ज्ञानं कैवल्यज्ञानं, ‘कैवल्ये सति’ अनेन ज्ञानग्रहणेनाज्ञानिप्रकृतिसुफुरुपप्रतिपादनपरनयमतव्यवच्छेदमाह, (ग्रन्थाद्ग्र २०००) तत्र ‘बुद्ध्यव्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयते’ इति वचनात् प्रकृतिमुक्तस्य च बुद्ध्यभावात् ज्ञानाभाव इति, तस्य लाभः—प्राप्तिः, कथं ?—‘कपायाणां’ क्रोधादीनां क्षये सति ‘नान्यत्र’ नान्येन प्रकारेण, इह च छद्मस्थवीतरागायस्थायां कपायक्षये सत्यपि अक्षेपेण कैवल्यज्ञानाभावे ज्ञानायरणक्षयानन्तरं च भावेऽपि कपायक्षयग्रहणं वस्तुतो मोहनीयमेदकपायाणामत्र प्राधान्यख्यापनार्थमिति, कपायक्षय एव सति निर्वाणं भवति, तन्नपि त्रयाणामपि सम्यक्त्वादीनां क्षायिकत्वसिद्धेः । आह—एष तर्हि यदादावुक्तं ‘श्रुतज्ञानेऽपि जीवो वर्तमानः सन्न प्राप्तोति मोक्ष, यस्तपःसंयमाल्मकयोगशून्यः’ इति, तद्विशेषणमनर्थकं, श्रुते सति तपःसंयमाल्मकयोगसहिष्णोरपि मोक्षाभावादिति, अत्रोच्यते, सत्यमेतत्, किंतु क्षायोपशमिकसम्यक्त्वश्रुतचारित्राणामपि समुदितानां क्षायिकसम्यक्त्वादि-

१ भादिनाऽप्यभिमतः पर्यवो २ सम्यक्त्वश्रुतादि ३ वैशेषिकादीनां ज्ञानसाम्यकत्वभावात् तेऽत्र प्राणाः ४ सर्वकपायक्षये कैवल्यज्ञानवर्षाणां रित्राणि, क्षायिकसम्यक्त्वं तु वैशेषिकायक्षयेऽपि भवति, तेनात्र तदा कपायक्षयस्य सामान्यता परामर्शः * कैवल्यभाषः + ० भाषाए

निबन्धनत्वेन पारम्पर्येण मोक्षहेतुत्वाददोषः ॥ १०५ ॥ आह—इष्टमस्माभिः मोक्षकारणकारणं श्रुतोदि, तस्यैव कथम-
लाभो लाभो वेति, अत्रोच्यते,

अदृष्टहं पयडीणं उक्कोसठिइइ वदमाणो उ । जीवो न लहइ सामाइयं चउण्हं पि एगयरं ॥ १०५ ॥
सत्तण्हं पयडीणं अविंभतरओ उ कोडिकोडीणं । काऊण सागराणं जइ लहइ चउण्हमणयरं ॥ १०६ ॥

प्रथमगाथान्याख्या—‘अष्टानां’ इति संख्या, कासां ?—ज्ञानावरणीयादिकर्मप्रकृतीनां, उत्कृष्टा चासौ स्थितिश्चोत्कृष्ट-
स्थितिः तस्यां ‘वर्त्तमानो’ भवैन् ‘जीवः’ आत्मा ‘न लभते’ न प्राप्नोति, किं तत् ?—‘सामाधिकं’ पूर्वव्याख्यातं, किंविशिष्टं ?—
‘चतुर्णामपि’ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसर्वविरतिरूपाणां ‘एक’तरम्’ अन्यतमत् इतियावत्, अपिशब्दात् मर्त्यादि च, न
केवलं न लभते, पूर्वप्रतिपन्नोऽपि न भवति, यतोऽवाप्तसम्यक्त्वो हि न पुनस्तत्परित्यागेऽपि ग्रन्थिमुलङ्घ्य उत्कृष्टस्थितीः
कर्मप्रकृतीः चक्षति, आयुष्कोत्कृष्टस्थितौ पुनर्वर्त्तमानः पूर्वप्रतिपन्नको भवति, अनुत्तरविमानोपपातकाले देवो, न तु
प्रतिपद्यमानक इति, तुशब्दाज्जघन्यस्थितौ च वर्त्तमानः पूर्वप्रतिपन्नत्वात् लभते, आयुष्कजघन्यस्थितौ च वर्त्तमानो न
पूर्वप्रतिपन्नो नापि प्रतिपद्यमानकः, जघन्यायुष्कस्य शुद्धकभवग्रहणाधारत्वात्, तस्य च वनस्पतिषु भावात्, तत्र च
पूर्वप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकाभावात्, प्राकृतीनां च उत्कृष्टतरभेदभिन्ना खल्वियं स्थितिः—आदितस्तिष्ठणामन्तरायस्य च

१ मोक्षकारणस्य क्षायिकसम्यक्त्वादेः कारणमिति. २ आदिना तपःसंयमौ. ३ सत्तार्थत्वात्सप्रिति. ४ आनुपूर्वीनामामादिरूप उपक्रमे. ५ मत्यादिशा-
नापेक्षं. ६ सप्तानां. * ऽदीप. + श्रुतदेशसर्व०. † एकतरत्वं. ‡ तत्प्रकृ०.

त्रिसप्तसागरोपमकोटीकोट्यः परा स्थितिः, सप्तविंशतिर्मोहनीयस्य, नामगोत्रयोर्विशतिः, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुर्लक्षस्य, इति, अपन्या तु द्वादश मुहूर्त्तानां वेदनीयस्य, नामगोत्रयोरष्टौ, शेषाणामन्तर्मुहूर्त्तं (तत्त्वार्थे अ० ८ सूत्राणि १५-१६-१७-१८-१९-२०-२१) इति गार्थार्थः ॥ १०५ ॥ आह—किमेता युगपदेव उत्कृष्टां स्थितिमासादयन्ति एत पक्षस्या उत्कृष्टस्थितिरुपाया संजातायां अन्या अपि नियमतो भवन्ति आहोस्विदन्यथा वा वैचित्र्यमत्रेति, उच्यते अत्र विधिरिति, मोहनीयस्य उत्कृष्टस्थितौ शेषाणामपि पणामुत्कृष्टैव, आयुष्कप्रकृतेस्तु उत्कृष्टा वा मध्यमा वा, न तु जघन्येति, मोहनीयरहिताना तु शेषप्रकृतीनां अन्यतमाया उत्कृष्टस्थितेः सद्भावे मोहनीयस्य शेषाणां च उत्कृष्टा वा मध्यमा वा, न तु जघन्येति प्राप्तद्विकं । द्वितीयगाथाव्याख्या—सप्तानामायुष्करहिताना कर्मप्रकृतीनां या पर्यन्तवर्तिनी स्थितिसामग्रीकृत्य सागरोपमाणा कोटीकोटी तस्याः कोटीकोट्या अभ्यन्तरत एव, तुशब्दोऽवधारणार्थः, कृत्याऽऽत्मानमिति गम्यते 'यदि लभते' यदि प्राप्नोति, चतुर्णां श्रुतसामायिकीदीनामन्यतरत्, तत एव लभते नान्यथेति, पाठान्तरं वा 'कृत्वा सागरोप-माणां स्थितिं लभते चतुर्णामन्यतरत्' इत्यश्वरगमनिका । अवयवार्थोऽभिधीयते—सप्ताना प्रकृतीनां यदा पर्यन्तवर्तिनी सागरोपमकोटीकोटी पत्न्योपमासंख्येयभागहीना भवति, तदा धनरागद्वेषपरिणामोऽत्यन्तबुर्भेद्यदाकुरुप्रन्थिवत् कर्मप्रन्थि-

१ निरपेक्षत्वेति २ प्रतिविधान ३ आहोस्वदिव सपेपकयणस्य, प्रतप्तस्य पूर्वमुत्कृष्टस्थितौ सामायिकप्रतिषेधात् मध्यमायां ८ कामकथनात्

४ स्वस्वस्थितौ शेषाणां वा शेषा विप्रति सा * ० भेदेति + एत १ ० तिस्रसाधे † ० न्तर एव

भवतीति, आह च भाष्यकारः—“गंडितिं सुदुर्भेओ कक्खडघणरूढगूढगंडिघ । जीवस्स कम्मजणिओ घणरागहो-
सपरिणामो ॥ १ ॥ इत्यादि” तस्मिन् भिन्ने सम्यक्त्वादिलाभ उपजायते, नान्यथेति, तच्चेदश्च भेनोविघातपरिश्रमादिभिः
दुस्साध्यो वर्त्तते, तथाहि—सं जीवः कर्मरिपुमध्यगतः तं प्राप्य अतीव परिश्राम्यति, प्रभूतकर्मारारतिसैन्यान्तकृत्वेन
संजातखेदत्वात्, संग्रामशिरसीव दुर्जयापाकृतानेकशत्रुनरनरेद्रभटवत् । अपरस्त्वाह—किं तेन भिन्नेन ? किं वा सम्यक्त्वा-
दिनाऽवाप्तेन !, यथाऽतिदीर्घा कर्मस्थितिः सम्यक्त्वादिगुणरहितेनैव क्षयिता, एवं कर्मशेषमपि गुणरहित एव क्षपयित्वा
विवक्षितफलभाग् भवतु, अत्रोच्यते, स हि तस्यामवस्थायां वर्त्तमानोऽनासादितगुणान्तरो न शेषक्षणया विशिष्टफल-
प्रसाधनायालं, चित्तविघातादिप्रचुरविघ्नत्वात् विशिष्टाप्राप्तपूर्वफलप्राप्त्यासन्नत्वात् प्रागभ्यस्तक्रियया तस्यावासुमशक्य-
त्वाच्च, अनेकसंवत्सरानुपालिताचाम्लादिपुरश्चरणक्रियासादितगुणान्तरोत्तरसाहायक्रियारहितविद्यासाधकवत्, तथा चाह
भाष्यकारः—“पाएण पुधसेवा परिमवई साहणंमि गुरुतरिआ । होति महाविज्जाए किरिया पायं सविग्घा य ॥ १ ॥
तह कम्मठितीखवणे परिमवई मोक्खसाहणे गरुई । इह दंसणादिकिरिया दुलभा पायं सविग्घा य ॥ २ ॥” । अथवा

१ ग्रन्थिरिति सुदुर्भेदः कर्कशापनरूढगुणप्रस्थियत् । जीवस्स कर्मजनितो घनरागद्वेषपरिणामः ॥ १ ॥ (विशेषोपावश्यकै गायथा ११९५) २ विद्यासाध-
कस्य विभीषिकादिनेच मनःक्षोभाः ३ प्रायेण पूर्वसेवा परिसृष्टी साधने गुल्लरा । भवति महाविषायाः क्रिया प्रायः सविज्ञा च ॥ १ ॥ तथा कर्मस्थितिक्षपणे
परिसृष्टी मोक्षसाधने गुर्वी । इए वर्त्तनादिक्रिया दुर्लभा प्रायः सविज्ञा च ॥ २ ॥ (विशेषोपावश्यकै गायथे ११९९-१२००) * मध्यं गतः † तावती-
† ०रान्तरसहा० ‡ ०हित०

यत एष षष्ठी कर्मस्थितिरेन वैन्मूलिता, अत एवापचीयमानदोषस्य सम्यक्त्वादिगुणलामः सजायते, निश्चेषकर्मपरिष्वये सिद्धत्वयत्, तत एव च मोक्ष इति, अतो न शेषमपि कर्म गुणरहित एवापाकृत्य मोक्षं प्रसाधयतीति स्थितम् । इदानीं सम्यक्त्वादिगुणप्राप्तिविधिरुच्यते—जीवा द्विधा भवन्ति—भव्याश्चाभव्याश्च, तत्र भव्यानां करणत्रय भवति, करणमिति परिणामविशेषः, तद्यथा—यथाप्रवृत्तकरण अपूर्वकरणं अनिवृत्तिकरण च । तत्र यथैव प्रवृत्त यथाप्रवृत्त तच्चात्नादि, अप्राप्तपूर्वमपूर्वं, निवर्त्तनशीलं निवर्त्ति न निवर्त्ति अनिवर्त्ति, आ सम्यग्दर्शनलाभात् न निवर्त्तते, तत्राभव्यानां आद्यमेव भवति, तत्र यावद्बन्धस्थानं तावदाद्य भवति, तमतिक्रामतो द्वितीयं, सम्यग्दर्शनलाभाभिमुखस्य तृतीयमिति ॥ १०६ ॥ इदानीं करणत्रयमङ्गीकृत्य सामयिकलाभदृष्टान्तानभिधिसुराह—

पृष्ठप १ गिरिसरिजयला २ पिथीलिया ३ पुरिस ४ पृह ५ जरगहिया ६ ।

कुइव ७ जल ८ चत्याणि ९ य सामाइयलाभदिदृन्ता ॥ १०७ ॥

व्याख्या—तत्र पृष्ठकदृष्टान्तः—पृष्ठको लाटदेसे धान्यर्चास भवति, तत्र यथा नाम कश्चिन्महति पत्ये धान्यं प्रक्षिपति स्वल्प स्वल्पतरं, प्रचुरं प्रचुरतरं त्यादत्ते, तच्च कालान्तरेण क्षीयते, एवं कर्मधान्यपत्ये जीवोऽनाभोगतः यथाप्रवृत्तकरणेन स्वल्पतरमुपचिन्वन् बहुतरमपचिन्व्यश्च ग्रन्थिमासादयति, पुनस्तमतिक्रामतोऽपूर्वकरणं भवति, सम्यग्दर्शनलाभाभिमु-

१ कर्मक्षपणनिवन्धनसाध्यवसायमात्रस्य सर्वदैव भावात् (इति वितो १२०३ गाथावृत्ते) २ सम्यक्त्वाधिरूपः ३ कृष्णेशिता ४ शेष

५ न्यापातो ६ शेषः ७ अल्पमस्तरं ८ अल्पतरः

खस्य तु अनिवर्त्तीति, एष पल्यैकदृष्टान्तः । आह—अयं दृष्टान्त एवानुपपन्नः, यतः संसारिणो योगवतः प्रति-
समयं कर्मणश्चापचयावृत्तौ, तत्र चासंयतस्य बहुतरस्य चापचयः, यत आगमः—“पह्ले महइ-
महल्ले कुंभं पक्खिवइ सोहए णालिं । असंजए अविरए बहु बंधइ निज्जरइ थोवं ॥ १ ॥ पह्ले महतिमहल्ले कुंभं
सोहेइ पक्खिवे णालिं । जे संजए पमत्ते बहु निज्जरइ बंधई थोवं ॥ २ ॥ पह्ले महइमहल्ले कुंभं सोहेइ पक्खिवे
न किंचि । जे संजए अपमत्ते बहु निज्जरे बंधइ न किंचि ॥ ३ ॥” ततश्च एवं पूर्वमसंयतस्य मिथ्यादृष्टेः प्रभूततरवन्ध-
कस्य कुतो अन्विदेशप्राप्तिरिति, अत्रोच्यते, ननु मुग्ध ! बाहुल्यमङ्गीकृत्य इदमुक्तं यद्—असंयतस्य बहुतरस्योपचयोऽल्प-
तरस्य चापचयः, अन्यथाऽनवरतप्रभूततरवन्धाङ्गीकरणे खाल्वपचयानवस्थानात् अशेषकर्मपुद्गलानामेव ग्रहणं प्राप्नोति,
अनिष्टं चैतत्, सम्यग्दर्शनादिप्राप्तिश्च अनुभवसिद्धा विरुध्यते, तस्मात् प्रायोवृत्तिगोचरमिदं पल्येत्यादि द्रष्टव्यमिति १ ।
कथं पुनरनाभोगतः प्रचुरतरकर्मक्षय इति आह—गिरेः सरिइ गिरिसरित् तस्यां उपलाः—पाषाणाः गिरिसरिदुपलाः तद्धत्,
एतदुक्तं भवति—यथा गिरिसरिदुपलाः परस्परसन्निर्घर्षेण उपयोगशून्या अपि विचित्राकृतयो जायन्ते, एवं यथाप्रवृत्ति-
करणतो जीवास्तथाविधकर्मस्थितिविचित्ररूपाश्चित्रा इति २ । पिपीलिकाः—कीटिकाः, यथा तासां क्षितौ स्वभावगमनं

१ पल्येऽतिमहति कुम्भं प्रक्षिपति शोधयति नालिकाम् । असंयतोऽविरतः बहु यद्गति निर्णयति स्लोकम् ॥ १ ॥ पल्येऽतिमहति कुम्भं शोधयति
प्रक्षिपति नालिकाम् । यः संयतः प्रमत्तः बहु निर्णयति यद्गति स्लोकम् ॥ २ ॥ पल्येऽतिमहति कुम्भं शोधयति प्रक्षिपति न किञ्चिद् । यः संयतोऽप्रमत्तः बहु
निर्णयति न यद्गति किञ्चिद् ॥ ३ ॥ २ अविरतिमिथ्यादृष्टिः । * पल्य०. † एवमुक्ते सत्याह. ‡ एतदुपचया०. † ०तिचित्र०.

भवति १ तथा स्थाण्वारोहणं २ सजातपक्षाणां च तस्मादप्युत्पत्तन ३ स्थाणुर्मूर्धनि चायस्थान ४ कासाश्चित् स्थाणुशिरसः प्रत्यवसर्पण ५ एवमिहापि जीवानां कीटिकास्वभावगमनवत् यथाप्रवृत्तकरण, स्थाण्वारोहणकल्पं त्यपूर्वकरणं, उत्पत्तन-
 तुल्यं त्यनिर्वर्चिकरणमिति, स्थाणुपर्यन्तावस्थानसदृशं तु ग्रन्थवस्थानमिति, स्थाणुशिरसः प्रत्यवसर्पणसमानं तु पुन
 कर्मस्थितिवर्धनमिति ३ । पुरुषदृष्टान्तो यथा—केचन त्रयः पुरुषा महानगरयियासया महादूर्धी प्रपन्नाः, सुदीर्घमध्वानं
 अतिक्रामन्तः कालातिपातभीरवो भयस्थानमाढौकमानाः शीघ्रतरगतयो गच्छन्तः पुरस्तात् उभयतः समुत्खातकरवाल-
 पाणितस्करद्वयमालोक्य तत्रैकः प्रतीपमनुप्रयातः अपरस्तु ताम्यामेव गृहीतः तथाऽपरस्तावतिक्रम्य इष्टं नगरमनुप्राप्त इति ।
 एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः—एवमिह ससारादृष्ट्यां पुरुषाः संसारिणस्त्रयः कल्पन्ते, पन्थाः कर्मस्थितिरतिदीर्घा, भयस्थानं
 तु ग्रन्थिदेशः, तस्करद्वयं पुना रागद्वेषौ, तत्र प्रतीपगामी यो यथाप्रवृत्तकरणेन ग्रन्थिदेशमासाद्य पुनरनिष्टपरिणामः सन्
 कर्मस्थितिमुत्कृष्टामासादयति, तस्करद्वयाथरुद्धस्तु प्रबलरागद्वेषोदयो ग्रन्थिकसत्त्व इत्यर्थः, अभिलषितनगरमनुप्राप्तोऽपूर्व-
 करणतो रागद्वेषचौरौ अपाकृत्य अनिर्वर्चिकरणेनाथाससम्यग्दर्शन इति ४ । आह—स हि सम्यग्दर्शनमुपदेशतो लभते
 बतानुपदेशत एवेति, अत्रोच्यते, उभयथापि लभते, कथम् !, पंथ परिच्छिद्यपुरुषत्रयवत्, यथा हि कश्चित् पथिं परि-
 च्छद्यः उपदेशमन्तरेणैव परिच्छमन् स्वयमेव पन्थानमासादयति, कश्चित्पु परोपदेशेन, अपरस्तु नासादयत्येव, एवमिहा-

१ स्थाणुभे (इति वि० १२१० गाथादृष्टौ) मूलं शुभोऽश्रिगामकः इत्यन्तः २ सर्वेऽप्येते शुभायां, धन्यया सर्वैकरणकालामाह्वानस्य विषयेत

३ गठिति सुदुर्गमेभो कस्तदृष्टणेऽप्यादिके घणतगहोसपरिणामोचितवचनात् * एवपरि० (वाटः पथश्च मार्गश्चेति त्रिकाण्डशेषः) + एवप०

प्यत्यन्तार्पणसत्पथो जीवो यथाप्रवृत्तकरणतः संसारादव्यां परिभ्रमन् कश्चिद्ग्रन्थिमासाद्य अपूर्वकरणेन च तमतिक्रम्य अनिर्वर्त्तिकरणमनुप्राप्य स्वयमेव सम्यग्दर्शनादि निर्वाणपुरस्य पन्थानं लभते, कश्चित्परोपदेशात्, अपरस्तु प्रतीपगामी ग्रन्थिकसत्त्वो वा नैव लभते इति ५ । इदानीं ज्वरहृष्टान्तो-यथा हि ज्वरः कश्चित् स्वयमेवापैति कश्चिद्भ्रैपजोपयोगेन कश्चित्तु नैवापैति, एवमिह मिथ्यादर्शनमहाज्वरोऽपि कश्चित्स्वयमेवापैति कश्चित् अर्हद्वचनभेजोपयोगात् अपरस्तु तदोपधोपयोगेऽपि नापैति, करणत्रययोजना स्वयमेव कार्यो ६ । कोद्रवहृष्टान्तः-यथा इह केषाञ्चित् कोद्रवाणां मदनभावः स्वयमेव कालान्तरतोऽपैति तथा केषाञ्चित् गोमथादिपरिकर्मतः तथा परेषां नापैति, एवं मिथ्यादर्शनभावोऽपि कश्चित्स्वयमेवापैति कश्चिदुपदेशपरिकर्मणा अपरस्तु नापैति, इह च भावार्थः-स हि जीवोऽपूर्वकरणेन मद-नार्धशुद्धशुद्धकोद्रवानिव दर्शनं मिथ्यादर्शनसम्यग्मिथ्यादर्शनसम्यग्दर्शनभेदेन त्रिधा विभजति, ततोऽनिर्वर्त्तिकरणविशेषात्सम्यक्त्वं प्राप्नोति, एवं करणत्रययोगवतो भव्यस्य सम्यग्दर्शनप्राप्तिः, अभव्यस्यापि कस्यचिद् यथाप्रवृत्तकरणतो ग्रन्थिमासाद्य अर्हदौदिविभूतिसंदर्शनतः प्रयोजनान्तरतो वा प्रवर्त्तमानस्य श्रुतसामायिकलाभो भवति, न शेषलाभ इति ७ । इदानीं जलहृष्टान्तः-यथा हि जलं मलिनार्धशुद्धशुद्धभेदेन त्रिधा भवति, एवं दर्शनमपि मिथ्यादर्शनादिभेदेन अपूर्वकरणतस्त्रिधा करोतीति, भावार्थस्तु पूर्ववदेव ८ । वस्त्रहृष्टान्तेऽप्यायोजनीयमिति गाथार्थः ९ ॥ १०७ ॥ प्रासङ्गिक-

१ अत्र पूर्वत्र च, परं न हृष्टान्तानुक्रमेण किंतु यथास्वरूपं. २ दर्शनमोहनीयद्रुलरूपं, मिथ्यात्वस्य सत्येऽपि भागणयम्, शुद्धत्वावस्थानत आधिस्य मिथ्यात्वस्य. ३ आदिना गणशुद्धादिविभूत्यादिग्रहः, तस्यं तु सकारकारणमेतदिति युद्धो. ४ देयत्वनेरद्भ्यपसौभाग्यरूपपलायास्याधिग्रहः. *०न्तप्रणष्ट०. +०तिदर्शन०.

मुच्यते—एव सम्यग्दर्शनलामोत्तरकालमयशोपकर्मणः पत्योपमपृथक्त्वमिति स्थितिपरिक्षयोत्तरकाल देशविरतिरवाप्यते, पुन शोपायाः सख्येयेषु सागरोपमेषु स्थितेरपगतेषु सर्वविरतिरिति, पुनरथशोपस्थितेरपि सख्येयेष्वेव सागरोपमेषु क्षीणेषु उपशामकश्रेणी, अनेनैव न्यायेन क्षपकश्रेणीति, इय च देशविरत्यादिप्राप्तिरेताषत्कालतो देवमनुष्येषु उत्पद्यमानस्य अग्रतिपतितसम्यक्त्वस्य नियमेनोत्कृष्टतो द्रष्टव्येति, अन्यथा अन्यतरश्रेणिरहितसम्यक्त्वादिगुणप्राप्तिरेकमेवेनाप्यविरुद्धेति, उक्तं च भाष्यकारेण—“सम्मत्संमि उ लब्धे पलियपुद्गत्तेण सावभो होजा । चरणोयसमखयाणं सागर संखंतरा हुंति ॥ १ ॥ एव अप्परिषट्ठिप सम्मत्ते देयमशुयज्जमेसु । अण्णतरस्वेट्ठिवज्जं पगभयेणं च सयाइ ॥ २ ॥” अभिहितं आनुपञ्चिकं, इदानीं यदुदयात् सम्यक्त्वसामायिकदिलामो न भवति, सजातो वाड्यैति, तानिहावरणरूपान् कपायान् प्रतिपादयन्नाह—पढमिधु० । अथवा यदुक्तं ‘कैवल्यज्ञानलामो नान्यत्र कपायक्षयात्’ इति, इदानीं ते कपायाः के ? कियन्तः ? को वा कस्य सम्यक्त्वादिसामायिकत्वावरणं ? को वा खलु उपशमनानादिक्रमः कस्य इत्यमु-
 मर्थमभिधित्सुराह—

पढमिधुपाण उदए नियमा संजोयणा कसायाणं । सम्मत्सणलंभं भवसिद्धीयावि न लहंति ॥ १०८ ॥

१ देवमयेऽधिकस्थितावपि तावत्याः स्थिते सन्नाबादुपचयेन न देशविरतिप्रसङ्गः इति प्रथमपञ्चाशत्कृत्तौ २ सम्यक्त्वे तु लब्धे पत्योपमपृथक्त्वेन व्यावको भवेत् । चरणोपशामकश्रेण्यु, सागराः सख्येया अन्तरं भवति ॥ १ ॥ एवमप्रतिपत्तिते सम्यक्त्वे देवमनुष्यसम्पन्नासु । अन्यतरश्रेणिवर्गं एकभवे-
 नापि सर्वाणि ॥ २ ॥ (चित्तो० १२२१-१२२३) ३ सुतलस्यक्त्वादिप्राप्तिहेतुतया प्रसङ्गः * वेदव + उपशमभे० † तद्विदानीं क० ‡ उपशमादि०

उत्तरगाथा अपि प्रायः कियत्योऽपि उक्तसंबन्धा एवेति, तत्र व्याख्या—प्रथमा एव प्रथमिल्लुकाः, देशीवचनतो जहा 'पठमिल्ला एत्थ घरा' इत्यादि, तेषां प्रथमिल्लुकानां—अनन्तानुबन्धनां क्रोधादीनामित्युक्तं भवति, प्राथम्यं चैषां सम्यक्त्वान्ख्यप्रथमगुणविधातित्वात् क्षपणक्रमाद्धेति, उदयः—उदीरणात्रलिकागततत्पुद्गलोद्भूतसामर्थ्यता तस्मिन् उदये, किम् ?—'नियमात्' नियमेनेति, अस्य व्यवहितपदेन सार्धं संबन्धः, तं च दर्शयिष्यामः, इदानीं पुनः प्रथमिल्लुका एव विशिष्यन्ते—किंविशिष्टानां प्रथमिल्लुकानां ?—कर्मणा तत्फलभूतेन संसारेण वा संयोजयन्तीति संयोजनाः, संयोजनाश्च ते कपायाश्चेति विग्रहः तेषामुदये, किम् ?—नियमेन सम्यक्—अविपरीतं दर्शनं सम्यग्दर्शनं तस्य लाभः—प्राप्तिः सम्यग्दर्शनलाभः तं, भवे सिद्धिर्येषां ते भवसिद्धिकाः । आह—सर्वेषामेव भवे सति सिद्धिर्भवति !, उच्यते, एवमेतत्, किंतु इह प्रकरणात् तद्भवो गृह्यते, तद्भवसिद्धिका अपि 'न लभन्ते' न प्राप्तुवन्ति, अपिशब्दाद् अभव्यास्तु नैव, अथवा परीतसंसारिणोऽपि नैवेति गार्थार्थः ॥ १०८ ॥

विहयकसायाणुदए अपच्चक्खाणनामधेज्जाणं । सम्मइंसणलंभं विरयाविरइं न उ लहंति ॥ १०९ ॥

व्याख्या—'द्वितीया' इति देशविरतिलक्षणद्वितीयगुणघातित्वात् क्षपणक्रमाद्वा, 'कपाया' इति 'कप गतौ' इति कपशब्देन कर्माभिधीयते, भवो वा, कपस्य आया लाभाः प्राप्तयः कपायाः क्रोधादयः, द्वितीयाश्च ते कपायाश्चेति समासः, तेषां, 'उदयः' इति अस्य पूर्ववदर्थः, किंविशिष्टानां ?—'अप्रत्याख्याननामधेयानां' न विद्यते देशविरतिसर्वविरतिरूपं प्रत्याख्यानं येषु उदयप्राप्तेषु सत्सु ते अप्रत्याख्यानाः, सर्वनिषेधवचनोऽयं नञ् द्रष्टव्यः, अप्रत्याख्याना एव नामधेयं येषां

ते तथाविधाः तेषामुदये सति, किम् ?-सम्यग्दर्शनलाभं, भव्या लभन्ते इति शेषः, अथ च वाक्यशेषो विरताविरतिविशेषणे तुल्यसंघचितो द्रष्टव्यः, तथा चाह-विरमण विरत तथा न विरति-विरतं चाविरतिश्च यस्यां निवृत्तौ सा तथोच्यते, देशविरतिरित्यर्थः, ता विरताविरतिं न तु लभन्ते, तुल्यत्वात् सम्यग्दर्शनं तु लभन्ते इति गाथार्थः ॥ १०९ ॥

तद्व्यकसायाशुवप पञ्चपञ्चाणाधरणनामधिष्ठाणं । देसिक्कदेशविरहं चरित्तलंभं न उ लहंति ॥ ११० ॥

व्याख्या—सर्वविरतिलक्षणवृत्तीयगुणघातित्वात् क्षणक्रमाद्वा वृत्तीयाः, 'कपायाः' पूर्ववत्, वृत्तीयाश्च ते कपायाश्चेति समासः, कपायाः क्रोधादय एव चत्वारस्त्रोषा 'चदय' इति पूर्ववत्, किञ्चिद्विष्टाना ?-आवृण्वन्तीत्यावरणाः, प्रत्याख्यानं सर्वविरतिलक्षणं तस्याधरणाः प्रत्याख्यानानाधरणाः एव नामधेयं येषां ते तथाविधास्त्रोषा । आह—नन्य-प्रत्याख्याननामधेयानामुदये न प्रत्याख्यानमस्तीत्युक्तं, नञा प्रतिषिद्धत्वात्, इहापि च आवरणशब्देन प्रत्याख्यानप्रतिषेधात् क एषां प्रतिविशेष इति, उच्यते, तत्र नञ् सर्वनियेधवचनो वर्तते, इह पुनः आहो मर्यादेपदार्थवचनत्वात् इष न्मर्यादया वाऽऽवृण्वन्तीत्यावरणाः, ततश्च सर्वविरतिनियेधार्थं एयाय वर्तते न देशविरतिनियेधे सत्त्वावरणशब्द इति, तथा चाह-देशश्चैकदेशश्च देशैकदेशी, तत्र देशः-स्थूरप्राणातिपातः, एकदेशः तस्यैव यथाहृश्यनस्पतिकायातिपातः, तयोः विरतिः-निवृत्तिः तां, लभन्ते इति वाक्यशेषः, अत्रापि वाक्यशेषोः चारित्रविशेषणे तुल्यत्वात् इति एव द्रष्टव्यः, यत आह-'चारित्रं' इति 'चर गतिभक्षणयो' रिति, अस्य 'अर्चिषूषुसुखनिसहिचर इत्रः' (पा ३-२-१८४) इतीत्रप्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनिन्दितमनेन इति चरित्रं क्षयोपशमरूपं तस्य भावधारित्रं, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्ता-

द्विविधकर्मसंचयापचयाय चरणं चारित्रं, सर्वसावद्ययोगनिवृत्तिरूपा क्रियेत्यर्थः, तस्य लाभश्चारित्रलाभसंज्ञं न तु लभन्ते, तु शब्दाद्देशैकदेशविरतिं तु लभन्त एवेति गाथार्थः ॥ ११० ॥ इदानीममुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलगुणाणां लभं न लहइ मूलगुणघाइनं उदए । उदए संजलणाणं न लहइ चरणं अहक्खायं ॥ १११ ॥
 व्याख्या—मूलभूता गुणा मूलगुणा उत्तरगुणाधारा इत्यर्थः, ते च सम्यक्त्वमहाप्रताणुप्रतरूपाः तेषां मूलगुणानां लाभं 'न लभते' न प्राप्नोति, कदेति आह—मूलगुणान् घातयितुं शीलं येषां ते मूलगुणघातिनः तेषां मूलगुणघातिनां—अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानावरणानां द्वादशानां कषायाणामुदये, तथा ईषद् ज्वलनात् संज्वलनाः सपदि परीपह्यादिसंघातज्वलनाद्वा संज्वलनाः क्रोधादय एव चत्वारः कषायाः तेषां संज्वलनानामुदये न लभते चारश्चरणं, भावे ल्युट्प्रत्ययः, लब्धं वा त्यजति, किं सर्वम् ?—नेत्याह—यथैवाख्यातं यथाख्यातं इति अकषायं, सकषायं तु लभते एवेति ॥ १११ ॥
 न च यथाख्यातचारित्रमात्रोपघातिन एव संज्वलनाः, किंतु शेषचारित्रदेशोपघातिनोऽपि, तदुदये शेषचारित्रदेशातिचारसिद्धेः, तथा चाह—

सव्वेविअ अइयारा संजलणाणं तु उदयओ हुंति । मूलच्छिज्जं पुण होइ वारसण्हं कसायाणं ॥ ११२ ॥
 व्याख्या—'सर्वे' आलोचनादिच्छेदपर्यन्तप्रायश्चित्तशोध्याः, अपिशब्दात् कियन्तोऽपिच, अतिचरणान्धतिचाराः चारित्रस्खलनाविशेषाः, संज्वलनानामेवोदयतो भवन्ति, तुशब्दस्य एवकारार्थत्वात् द्वादशानां पुनः कषायाणां उदयतः, किम् ?—मूलच्छेद्यं भवति, एवं पदयोगः कर्त्तव्यः, 'मूलेन' अष्टमप्रायश्चित्तेन 'छिद्यते' विदार्यते यदोषजातं तन्मूलच्छेद्यं,

अशेषचारित्र्यच्छेदकारीति भावार्थः, पुन शब्दस्तु प्रकान्तार्थविशेषणार्थ एवेति, 'भवति' सजायते 'द्वादशाना' अनन्तानु-
बन्धिप्रभृतीनां कपायाणां, उदयेनेति सवध्यते, अथवा मूलच्छेद्यं यथासंभवतः खल्यायोजनीय, प्रत्याख्यानाथरणकपा
योदयतत्त्वात् मूलच्छेद्य-सर्वचारित्र्यविनाश, एवमप्रत्याख्यानकपायानन्तानुबन्ध्युदयतस्तु देशविरतिसम्बन्धस्तु मूलच्छेद्यं
यथायोगमिति गाथार्थ ॥ ११२ ॥ यतश्चैवमत —

धारसयिद्दे फसाए खइए उवसामिए घ जोगेहि । लब्भइ चरिसलंभो तत्स विसेसा इमे पंच ॥ ११३ ॥
न्याख्या—'द्वादशविधे' द्वादशप्रकारे अनन्तानुबन्ध्यादिभेदभिन्ने 'कपाये' क्रोधादिलक्षणे, 'क्षपिते सति' प्रशस्त-
योगी-निर्याणहुतमुक्त्तुल्यता नीते 'उपशमिते' मसच्छात्रिकल्पतां प्रापिते, वाशब्दात् क्षयोपशम वा-अर्थविध्या-
तानलोद्घटनसमता नीते 'योगी' मनोयाकायलक्षणीः प्रशस्तैर्हंतुमूर्तेरिति, किम् ? लभ्यते चारित्रलामः 'तस्य' चारित्रला-
भस्य सामान्यस्य न तु द्वादशविधकपायक्षयादिजन्यस्यैवेति, 'विशेषा' भेदा 'एते' वक्ष्यमाणलक्षणाः 'पञ्च' पञ्चेति सख्या,
(इति) गाथास्यार्थः ॥ ११३ ॥ अनन्तरगाथासूचितपञ्चचारित्र्यभेदप्रदर्शनायाह—

सामाह्यं च पदमं छेओवट्टायणं भवे वीयं । परिहारविसुद्धीयं सुहुमं तह संपराय च ॥ ११४ ॥

तत्सो य अहकत्वायं स्वायं सन्वमि जीवलोगंमि । ज चरिज्ज सुधिहिआ चञ्चंतपरामरं ठाणं ॥ ११५ ॥

प्रथमगाथान्याख्या—'सामायिक' इति समाना-ज्ञानदर्शनचारित्र्याणा आय-समायः, समाय एव सामायिक,
विनयादिपाठात् स्वार्थे ठक्, आह-समयशब्दस्तत्र पठ्यते, तत्कथ समाये प्रत्ययः ?, उच्यते, 'एकदेशविकृतमनन्यवद्भ-

वती' ति न्यायात्, तच्च सावद्ययोगविरतिरूपं, ततश्च सर्वमन्व्येतच्चारित्रं अविशेषतः सामायिकं, छेदादिविशेषैस्तु विशेष्यमाणं अर्थतः शब्दान्तरतश्च नानात्वं भजते, तत्र प्रथमं विशेषणभावात् सामान्यशब्द एवावतिष्ठते सामायिकमिति, तच्च द्विधा-इत्वरं यावत्कथिकं च, तत्र स्वल्पकालमित्वरं, तच्च भरतैरवतेषु प्रथमपश्चिमतीर्थकरतीर्थेषु अनारोपितव्रतस्य शिक्षकस्य विज्ञेयमिति, यावत्कथिकं तु यावत्कथा आत्मनः तावत्कालं यावत्कथं यावत्कथमेव यावत्कथिकं आभववती-तियावत्, तच्च मध्यमविदेहतीर्थकरतीर्थान्तर्गतसाधूनामवसेयमिति, तेषामुपस्थापनाऽभावात्, अत्र प्रसङ्गतो मध्यमविदेहपुरिमपश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिसाधुस्थितास्थितकल्पः प्रदर्शयते-तत्र ग्रथान्तरे विवक्षितार्थप्रतिपादिकं गाथा-“अचेलकु १ हेसिय २ सेज्जार ३ रायपिंड ४ किङ्कम्मे ५ । वय ६ जिह्व ७ पडिक्कमणे ८ मासं ९ पज्जोसवणकप्पो १० ॥ १ ॥” अस्या गमनिका-चउसु ठिआ छसु चतुर्षु इति, आह-सिज्जारपिंडे या चाउज्जामे य पुरिसजिह्वे य । किङ्कम्मस्स य करणे चत्तारि अवट्ठिआ कप्पा ॥ १ ॥ नास्य चेलं विद्यते इत्यचेलकः तद्भावः अचेलकत्वं अचेलकत्वे स्थिताः, एतदुक्तं भवति-न वैदेहमध्यमतीर्थकरतीर्थसाधवः पुरिमपश्चिमतीर्थवर्तिसाधुवत् अचेलत्वे स्थिताः; कुतः ?-तेषां ऋजुग्रहत्वात् महाधनमूल्यविचित्रादिवस्त्राणामपि परिभोगात्, पुरिमपश्चिमतीर्थकरतीर्थवर्तिसाधूनां तु ऋजुवक्रजडत्वात् महाधनमूल्यादिवस्त्रापरिभोगजीर्णादिपरिभोगाच्च अचेलकत्वमिति । आह-जीर्णादिवस्त्रसद्भावे, कथमचेलकत्वम् ? उच्यते, तेषां जीर्णत्वात् असारत्वात् विशिष्टार्थक्रियाऽप्रसाधकत्वात् असत्त्वाविशेषात् इति, तथा चैतन्भूतवस्त्रसद्भावेऽपि लोकेऽचेलकत्वव्यपदेशप्रवृत्तिर्दृश्यते, यथा-काचिदङ्गना जीर्णवस्त्रपरिधाना अन्याभावे सति

तत्रायेऽपि च समर्पितसाटकं कुचिन्दं तन्निष्पादनमन्थरं प्रति आह-‘ल्वर कोलिक ! नम्रिकाऽहमिति’ १ । तथा औदे-
 शिकेऽप्यस्थिता एव, कथम् ?-इह पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधुं वदित्य कृतमशनादि सर्वेषामकल्पनीयं, तेषां तु यमुदिश्य
 कृत तस्यैवाकल्पनीयं न शेषाणामिति २ । तथा शय्यातरराजपिण्डद्वारम्, -पिण्डग्रहणमुभयत्र सच्यते, तत्र शय्यातर-
 पिण्डे स्थिता एव, शय्यातरपिण्डो हि यथा पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूना अकल्पनीया, एवं मध्यमतीर्थकरसाधूनामपि ३ । राज
 पिण्डे चास्थिताः, कथम् ?-स हि पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूनामग्राह्य एव, मध्यमानां तु दोषाभावात् गृह्यते ४ । तथा कृतिकर्म
 यन्दनमाख्यायते, तत्रापि स्थिताः, कथम् ? यथा पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूनां प्रभूतकालप्रव्रजिता अपि संयत्याः पूर्वं यन्दन
 कुर्वन्ति, एवं तेषामपि, यथा वा शुद्धका ज्येष्ठार्याणां कुर्वन्ति, एवं तेषामपि ५ । व्रतानि प्राणतिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि
 तेष्वपि स्थिता एव, यथा पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधवः व्रतानुपालनं कुर्वन्ति, एवं तेष्वपि, आह-तेषां हि मैयुनविरति-
 यर्ग्यानि चत्वारि व्रतानि, ततश्च कथं स्थिता इति, वच्यते, तस्यापि परिग्रहेऽन्तर्भावात् स्थिता एव, तथाच नापरि-
 गृहीता योषित् उपभोक्तुं पार्यते ६ । तथा ज्येष्ठेति-ज्येष्ठपदे स्थिता एव, किन्तु पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूनां उपस्थापनया
 ज्येष्ठः, तेषां तु साम्रायिकारोपणेनेति ७ । तथा प्रतिक्रमणे अस्थिताः, पुरिमपश्चिमसाधूनां नियमेनोभयकालं प्रतिक्रमणं,
 तेषां तु अनियमः, दोषाभावे सर्वकालमप्यप्रतिक्रमणमिति ८ । तथा मासपर्युपणाकल्पद्वारं, -तत्र मासकल्पेऽप्यस्थिताः,
 कथम् ?-पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूना नियमतो मासकल्पविहारः, मध्यमतीर्थकरसाधूना तु दोषाभावे न विद्यते, एवं पर्यु-
 पणाकल्पोऽपि वक्तव्यः, एतदुक्तं भवति-तस्मिन्नपि अस्थिता एव ९-१०-इति समुदायार्थः, विस्तरार्थस्तु कल्पादवग-

न्तव्यः । अभिहितमानुषङ्गिकं, इदानीं प्रकृतमुच्यते—आह-पुरिमपश्चिमतीर्थकरसाधूनामपि यदित्वरं सामायिकं तत्रापि 'करोमि भदन्त ! सामायिकं यावज्जीवं' इतीत्वरस्याप्याभवग्रहणात् तस्यैव उपस्थापनायां परित्यागात् कथं न प्रतिज्ञालोप इति, अत्रोच्यते,—अतिचाराभावात्, तस्यैव सामान्यतः सावद्ययोगविनिवृत्तिरूपेणावस्थितस्य शुद्ध्यन्तरापादनेन संज्ञामात्रविशेषात् इति । वशब्दो वाक्यालङ्कारे, 'प्रथमं' आद्यं चारित्रमिति, इदानीं 'छेदोपस्थापनं' छेदश्चोपस्थापनं च यस्मिंस्तच्छेदोपस्थापनं, एतदुक्तं भवति—पूर्वपर्यायस्य छेदो महाव्रतेषु चोपस्थापनमात्मनो यत्र तच्छेदोपस्थापनं, तच्च सातिचारमनतिचारं च, तत्रानतिचारं यदित्वरसामायिकस्य शिक्षकस्य आरोप्यत इति, तीर्थान्तरसंक्रान्तौ वा, यथा पार्श्वनाथतीर्थात् वर्धमानस्वामितीर्थं संक्रामतः पञ्चयामधर्मप्रतिपत्ताविति, सातिचारं तु मूलगुणघातिनो यत् पुनर्व्रतोच्चारणमिति, उक्तं छेदोपस्थापनं, इदानीं परिहारविशुद्धिकं—तत्र परिहरणं परिहारः—तपोविशेषः तेन विशुद्धिर्यस्मिंस्तत्परिहारविशुद्धिकं, तच्च द्विभेदं—निर्विशमानकं निर्विष्टकायिकं च, तत्र निर्विशमानकास्तदासेवकाः तदव्यतिरेकात् तदपि चारित्रं निर्विशमानकमिति, आसेवितविवक्षितचारित्रकायास्तु निर्विष्टकायाः त एव स्वार्थिकप्रत्ययोपादानात् निर्विष्टकायिकाः तदव्यतिरेकाच्चारित्रमपि निर्विष्टकायिकमिति, इह च नवको गणो भवति, तत्र चत्वारः परिहारिका भवन्ति, अपरे तु तद्वैयावृत्त्यकराश्चत्वार एवानुपरिहारिकाः, एकस्तु कल्पस्थितो वाचनाचार्यो गुरुभूत इत्यर्थः, एतेषां च निर्विशमानकानामयं परिहारः—परिहारियाण उ तवो जहण मञ्जो तहेव उक्कोसो । सीउणहवासकाले भणिओ धीरोहिं पत्तेयं । १ ।

१ परिहारिकाणां तु तपो जघन्यं मध्यमं तथैवोरुष्टम् । शीतोष्णवर्षाकाले भणितं धीरैः प्रत्येकम् । १ ।

तत्र जहणो गिन्हे चउरथ छट्ट तु होइ मगिश्मओ । अहममिहमुकोसो एत्तो सिंसिरे पवक्खामि । २ । सिंसिरे तु जह-
 ण्णादी छट्टादी दसमचरिमगो होति । चासासु अहमादी चारसपज्जतगो गेओ । ३ । पारणगे आयामं पंचसु गहो
 दोसभिग्गहो भिक्खे । कप्पट्टियादि पइदिण करेति एमेव आयाम । ४ । एव छम्मासतवं चरित्तु परिहारिया अणुचरंति ।
 अणुचरणे परिहारियपदद्धिते जाय छम्मासा । ५ । कप्पट्टितोवि एवं छम्मासतय करेति सेसा ष । अणुपरिहारिगभाव वयति
 कप्पट्टिगचं च । ६ । एयेसो अट्टारसमासपमाणो ष यण्णिओ कप्पो । संखेयओ विसेसा विसेससुत्ताओ णायवो । ७ ।
 कप्पसमचीपं तयं जिणकप्प वा उवित्ति गच्छं वा । पडिबज्जमाणगा पुण जिणस्स पासे पवज्जति । ८ । तित्थयरसमी-
 चासेवगस्स पासे य णो ष अण्णस्स । एतेसिं जं चरणं परिहारविसुद्धिगं तं तु । ९ । 'तथा' इत्यानन्तर्याथं, गाथाभङ्ग-
 भयाध्यवहितस्योपन्यास, 'सूक्ष्मसपरायं' इति सपर्येति एभिः-संसारमिति सपरायाः कथायाः, सूक्ष्मा लोभांशावशेषत्वात्

१ । तत्र जघचं मीन्ने चणुयं पडसु भवति मप्पमकम् । अहम इह इच्छं इतः सिंसिरे प्रवरयामि । २ । सिंसिरे तु जघचादि पट्टादि दसमचरणकं
 भवति । कर्णमु अहमादि द्वादशपर्यन्तक जेयम् । ३ । पारणके आचामान्क पडसु प्रहः इयोरभिप्रहो भिक्षायाम् । कल्पखितादयः प्रतिदिवं कुर्वन्ति पृथगे-
 वाचामाकम् । ४ । एव वग्मासतया चत्थिया परिहारिका अनुचरन्ति । अनुचरकाः परिहारिकपदस्थिता वाचपग्मासाः । ५ । कल्पस्थितोऽपि पूर्वं वग्मासतया
 करोति दोषसु अनुपरिहारिकभावं प्रवृत्ति कल्पस्थिताव च । ६ । पूर्वमेयोऽष्टादशमासप्रमाणसु वर्णित कल्पः । संक्षेपतः विसेपतो विशेषसुखान्यातव्यः
 । ७ । कल्पसमाप्तौ तः शिनकल्प चोपयन्ति गण्डं वा । प्रतिपद्यमानकाः पुनर्गिनस्य पार्थे प्रपचन्ते । ८ । तीर्थकरसमीपाखेवकस्य पार्थे वा नष्टस्यस्य । एतेषां
 पचलं परिशारविष्टिर्कं सणु ३ ५ ॥

संपरायां यत्र तत् सूक्ष्मसंपरायं, तच्च द्विधा-विशुध्यमानकं संक्षिश्यमानकं च, तत्र विशुध्यमानकं क्षपकोपशमकश्रेणि-
द्वयमारोहतौ भवति, संक्षिश्यमानकं तूपशमश्रेणितः प्रच्यवमानस्येति, 'चः' समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ११ ॥ द्वितीयगाथा-
व्याख्या—'ततश्च' सूक्ष्मसंपरायानन्तरं यथैवाख्यातं यथाख्यातं अकषायचारित्रमिति यथा ख्यातं-प्रसिद्धं सर्वस्मिन्
जीवलोके, तच्च छद्मस्थवीतरागस्य केवलिनश्च भवति, तत्र च छद्मस्थस्य उपशामकस्य क्षपकस्य वा, केवलिनस्तु सयोगि-
नोऽयोगिनो वेति, शेषं निगदसिद्धं, नवरं मरणं मरः जरा च मरश्च जरामरौ तौ अविद्यमानौ यस्मिन् तदजरामर-
मिति गाथार्थः ॥ ११५ ॥ तत्रैतेषां पञ्चानां चारित्राणां आद्यं चारित्रत्रयं क्षयोपशमलभ्यं चरमचारित्रद्वयं तूपशमक्षयल-
भ्यमेव, तत्र तत्कर्मोपशमक्रमप्रदर्शनायाह—

अणदंसनपुंसिस्थी वेयच्छक्कं च पुरुसवेयं च । दो दो एगन्तरिए सरिसे सरिसं उवसमेह ॥ ११६ ॥

अथवा चरमचारित्रद्वयं श्रेण्यन्तर्भाविनस्तद्विनिर्गतस्य च भवति, अतः श्रेणिद्वयावसरः, तत्र उभयश्रेणिलाभे चादा-
तूपशमश्रेणिर्भवतीत्यतस्तत्स्वरूपाभिधित्सयैवाह-अणदंस० । गाथाव्याख्या—तत्रोपशमश्रेणिप्रारम्भको भवत्यप्रमत्तसंयत
एव, अन्ये तु प्रतिपादयन्ति-अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तसंयतानामन्यतम इति, श्रेणिपरिसमाप्तौ प्रमत्ताप्रमत्तसंयतानाम-
न्यतमो भवति, स चैवमारभते-अण रणेति दण्डकधातुः अस्याचप्रत्ययान्तस्य अण इति भवति, शब्दार्थस्तु अणन्तीत्यणाः,
अणन्ति-शब्दयन्ति अविकलहेतुत्वेन असातवेद्यं नारकाद्यायुष्कं इत्यणाः-आद्याः क्रोधादयः, अथवा अनन्तानुबन्धिनः
क्रोधादयः अनाः, समुदायशब्दानामवयवे वृत्तिदर्शनात्-भीमसेनः सेन इति यथा, तत्रासौ प्रतिपत्ता प्रशस्तेष्वध्यवसाय-

स्थानेषु वर्तमानः प्रथमं युगपदन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण कालेन अनन्तानुबन्धिनः क्रोधादीन् उपशमयति, एवं सर्वत्र युगपदुपश-
 मककालोऽन्तर्मुहूर्त्तप्रमाण एव द्रष्टव्यः, ततो दर्शनं दर्शस्तं, दर्शनं त्रिविधं—सिध्या सम्यग्दर्शनं युगपदेवेति,
 ततोऽनुदीर्णमपि नपुंसकवेदं युगपदेव यदि पुरुषः प्रारम्भकः, पश्चात्स्त्रीवेदमेककालमेवेति, ततो हास्यादिपङ्क-हास्यरत्य-
 रतिशोकमयजुगुप्सापङ्कं, पुनः पुरुषवेदं । अथ स्त्री प्रारम्भिका ततः प्रथमं नपुंसकवेदमुपशमयति पश्चात्पुरुषवेदं ततः पङ्कं
 ततः स्त्रीवेदमिति । अथ नपुंसक एव प्रारम्भकः ततोऽस्त्री अनुदीर्णमपि प्रथमं स्त्रीवेदमुपशमयति पश्चात्पुरुषवेदं ततः
 पङ्कं ततो नपुंसकवेदमिति, पुनः 'द्वौ द्वौ' क्रोधाद्यौ 'एकान्तरितौ' संख्यलनविशेषक्रोधाद्यन्तरितौ 'सदृशौ' तुल्यौ 'सदृशं'
 युगपदुपशमयति, एतदुक्तं भवति—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणक्रोधाौ सदृशौ क्रोधत्वेन युगपदुपशमयति, ततः सख्य-
 लनं क्रोधमेकाकिनमेव, ततः अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणमानौ युगपदेव ततः संख्यलनमानमिति, एवं मायाद्वयं सदृशं
 पुनः संख्यलनां मायां, एवं लोभद्वयमपि पुनः संख्यलनं लोभमिति, तं चोपशमयंस्त्रिधा करोति, द्वौ भागौ युगपदुपशम-
 यति, तृतीयभागं संख्येयानि खण्डानि करोति, तान्यपि पृथक् पृथक् कालभेदेनोपशमयति, पुनः संख्येयखण्डानां चरम-
 खण्डं असंख्येयानि खण्डानि करोति, सूक्ष्मसंपरायस्ततः समये समये एकैकं खण्डं उपशमयतीति, इह च दर्शनसप्तके
 उपशान्ते निवृत्तिवादरोऽभिधीयते, तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिवादरो यावत् संख्येयान्तिमद्विचरमखण्डं । आह—संख्यलनादीनां
 युक्त इत्यमुपसम, अनन्तानुबन्धिनां तु दर्शनप्रतिपत्तावेवोपशमितत्वात् युज्यत इति, उच्यते, दर्शनप्रतिपत्तौ तेषां क्षयो-

पशमात् इह चोपशमादविरोध इति, आह-क्षयोपशमोपशमयोरेव कः प्रतिविशेषः ?, उच्यते, क्षयोपशमो ह्युदीर्णस्य क्षयः अनुदीर्णस्य च विपाकानुभवापेक्षया उपशमः, प्रदेशानुभवतस्तु उदयोऽस्त्येव, उपशमे तु प्रदेशानुभवोऽपि नास्तीति, उक्तं च भाष्यकारेण—“वेदेऽहं संतकम् खओवसमिएसु नाणुभावं सो । उवसंतकसाओ उण वेएइ न संतकम्मंपि ॥ १ ॥” आह—संयतस्यानन्तानुबन्धिनानुदयो निषिद्धस्तत्र कथमुपशम इति, उच्यते, स ह्यनुभावकर्माङ्गीकृत्य न तु प्रदेश-कमेति, तथा चोक्तमार्षे—“जीवे^३ णं भन्ते ! संयकडं कम्मं वेदेइ ?, गोयमा ! अत्थेगइअं वेइए अत्थेगइअं नो वेएइ, से केणट्ठेणं ? भन्ते ! पुच्छा, गोयमा ! दुविहे कम्मे पणत्ते, तंजहा—पएसकम्मे अ अणुभावकम्मे अ, तत्थ णं जं तं पएसकम्मं तं नियमा वेएइ, तत्थ णं जंतं अणुभावकम्मं तं अत्थेगइअं वेएइ, अत्थे गइयं णो वेएइ” इत्यादि, ततश्च प्रदेशकर्मानुभावो-दयस्येहोपशमो द्रष्टव्यः । आह—यद्येवं संयतस्य अनन्तानुबन्धुदयतः कथं दर्शनविधातो न भवति ?, उच्यते, प्रदेशकर्मणो मन्दानुभावत्वात्, तथा कस्यचिदनुभावकर्मानुभवोऽपि नाल्यन्तमपकाराय भवन्नुपलभ्यते, यथा संपूर्णमत्यादिचतुर्शो-
निनः तदावरणोदय इत्यलं विस्तरेण ॥ ११६ ॥

१ चेदयति सत्कर्म क्षायोपशमिकेषु नानुभावं सः । उपशान्तकपायः पुनर्वेदयति न सत्कर्मोपि । १ । २ जीवो भदन्त ! स्वयंकृतं कर्म वेदयति ।
गौतम ! अस्येककं (किञ्चिद्) वेदयति, अस्येककं न वेदयति, तत् केनार्थेन ? भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! द्विविधं कर्म प्रज्ञसं, तद्यथा-प्रदेशकर्म अनु भाव-
कर्म च, तत्र यत्तत् प्रदेशकर्म तत् नियमाद्देदयति, तत्र यत् अनुभावकर्म तत् अस्येककं वेदयति, अस्येककं नो वेदयति.

अत्र स्थापना उपशाम श्रेणोः—इह च सख्येयलोभखण्डान्युपशमयन् वादरसंपरायः, चरमसंख्येयखण्डासंख्येयखण्डान्युप-
शमयन् सूक्ष्मसंपराय इति, तथा चाह नियुक्तिकार —

लोभाणुं वेअतो जो खलु उपसामओ व खवगो वा ।

सो सुद्धमसंपराओ अहखाया ऊणओ किंची ॥ ११७ ॥

गाथेयं गतार्थत्वात् न विप्रियते, नवरं यथाख्यातात् किञ्चिद्भूय इति, ततः सूक्ष्मसंपरायाव-
स्थामन्तर्मुहूर्त्तमात्रकालमानामनुभूयोपशामकनिर्ग्रन्थो यथाख्यातचारित्रीभयति ॥ ११७ ॥ स च
यदि बद्धायुः प्रतिपद्यते तदयस्यश्च त्रियते, ततो नियमतोऽनुत्तरविमानयासिषु उत्पद्यते, श्रेणि-
प्रच्युतस्य त्यनियम, अथावद्धायु, अतोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्र उपशामकनिर्ग्रन्थो भूत्वा नियमत पुनरपि
उदितकषाय, कात्स्न्येन श्रेणिप्रतिलोममायर्तते, तथा वामुमेयार्थमभिधित्सुराह नियुक्तिकारः—

उचसामं उवणीआ गुणमहया जिणचरित्तसरिसंवि ।

पडियायंति कसाया किं पुण सेसे सरागत्ये ? ॥ ११८ ॥

व्याख्या—‘उपशमः’ शान्तावस्था तमुपशमं, अपिशब्दात् क्षयोपशममपि, उपनीताः गुणैर्म-
हान् गुणमहान् तेन गुणमहता-उपशमकेन, किम् ?-प्रतिपातयन्ति कषाया’, सयमावु भये वा,
कम् ?-जिनचारित्रपुल्यमपि उपशमक, किं पुनः शेषान् सरागस्थानिति । यथेह भस्मच्छन्नानलः पवनाद्यासादितसहकारिका-

से-को
अ-प्र जो-

से-मा
अ प्र मा

से-को
अ प्र-को

पुल्य

धी

दर्यंत

अन,

अन,

रणान्तरः पुनः स्वरूपमुपदर्शयति, एवमसावप्युदितकषायानलो जघन्यतस्तद्भव एव मुक्तिं लभते, उत्कृष्टस्तु देशेनसर्ध-
पुद्गलपरावर्त्तमपि संसारमनुभवभातीति ॥ ११८ ॥ यतश्चैवं तीर्थकरोपदेशः अत औपदेशिकं गाथाद्वयमाह निर्युक्तिकारः—

जह उवसंतकसाओ लहह अणंतं पुणोऽवि पडिवायं। ण ह्नु भे वीससियव्वं थेवे य कसायसेसंमि ॥ ११९ ॥
अणथोवं वणथोवं अग्गीथोवं कसायथोवं च। णह्नु भे वीससियव्वं थेवंपि ह्नु तं बहं होह ॥ १२० ॥

प्रथमगाथा प्रकटार्थत्वान्न चितन्त्यते, द्वितीयगाथाव्याख्या—ऋणस्य स्लोकं ऋणस्लोकं तथाच स्वल्पादपि ऋणात्
दासत्वं प्राप्ता वणिगदुहितेति, उक्तं च भाष्यकारेण—“दासत्तं देइ अणं अचिरा मरणं वणो विसपंतो। सबस्स दाहमग्गी देति
कसाया भवमणंतं ॥ १ ॥” अपिचशब्दनिपातसाफल्यं पूर्वोक्तानुसारेण स्वबुद्ध्या वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १२० ॥ इत्थमौ-
पशमिकं चारित्रमुक्तं, इदानीं क्षायिकमुच्यते, अथवा सूक्ष्मसंपरायथाख्यातचारित्रद्वयं उपशमश्रेण्यङ्गीकरणेनोक्तं, इदानीं
क्षपकश्रेण्यङ्गीकरणतः प्रतिपादयन्नाह—

अण मिच्छ मीस सम्मं अट्ट नमुंसिथीवेय छक्कं च। पुंवेयं च खवेइ कोहाइए य संजलणे ॥ १२१ ॥

व्याख्या—इह क्षपकश्रेणिप्रतिपत्ताऽसंयतादीनामन्यतमोऽत्यन्तविशुद्धपरिणामो भवति, स च उत्तमसंहननः, तत्र
पूर्वविदप्रमत्तः शुक्लध्यानोपगतोऽपि प्रतिपद्यते, अपरे तु धर्मध्यानोपगत एवेति, प्रतिपत्तिक्रमश्चायम्—प्रथममन्तमुद्भूतेन
अनन्तानुबन्धिनः क्रोधादीन् युगपत्क्षपयति, तदनन्तभागं तु मिथ्यात्वे प्रक्षिप्य ततो मिथ्यात्वं सहैव तदंशेन युगपत्

१ दासत्वं दकृतिः ऋणं अचिरान्मरणं मणो विसर्पन् । सर्वत्र दाहमग्गिद्वेति कषाया भवमनस्तम् ॥ १ ॥ (विशेषावश्यकगाथा १३११.)

क्षपयति, यथा हि अतिसंभृतो दावानलः खलु अर्धदग्धेन एव इन्धनान्तरमासाद्य उभयमपि दहति, एवमसावपि
 क्षपकं तीव्रशुभपरिणामत्वात् सायशेष अन्यत्र प्रक्षिप्य क्षपयति, एवं पुनः सम्यगभिध्यात्यं तत सम्यक्त्वमिति, इह च
 यदि बद्धायुः प्रतिपद्यते अनन्तानुबन्धिक्षये च व्युपरमति, ततः कदाचित् मिथ्यादर्शनोदयतस्तानपि पुनरुपचिनोति,
 मिथ्यात्वे तद्धीजसंभयात्, क्षीणमिथ्यात्वस्तु नोपचिनोति, मूलाभावात्, तदयस्थश्च मृतोऽयश्यमेव त्रिदशेषु उत्पद्यते,
 क्षीणसप्तकोऽपि तदप्रतिपतितपरिणाम इति, प्रतिपतितपरिणामस्तु नानामतित्वात् सर्वगतिभाग् भवति, आह—मिथ्या-
 दर्शनादिक्षये किमसौ अदर्शनो जायते उत नेति, उच्यते, सम्यग्दृष्टिरियासौ, आह—ननु सम्यग्दर्शनपरिक्षये कृतः
 सम्यग्दृष्टित्वम् !, उच्यते, निर्मदनीकृतकोद्रवकल्पा अपनीतमिथ्यात्वमाथा मिथ्यात्यपुद्गला एव सम्यग्दर्शनं, तत्परिक्षये
 च तत्त्वश्रद्धानलक्षणपरिणामप्रतिपातात् प्रत्युत श्लक्ष्णाक्षपटलापगमे चक्षुर्दर्शनवत् शुद्धतरोपपत्तेरिति अलं प्रपञ्चेन । स
 च यदि बद्धायुः प्रतिपद्यते ततो नियमात् सप्तके क्षीणे अयतिष्ठत एव, स च सम्यग्दर्शनमशेषमेव क्षपयति, अवच्छायुस्तु
 अनुपरत एव समस्तां श्रेणिं समापयति इति, स च स्वल्पसम्यग्दर्शनावशेष एव अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणकपायाष्टक
 युगपत् आरभते ॥ १२१ ॥ एतेषां च मध्यभाग क्षपयन् एताः सप्तदश प्रकृतीः क्षपयति, तत्रतिपादकमिदं गाथाद्वयम्—

गश्आणुपुञ्ची दो दो जाइनाम च जाव चडरिंदी । आयावं उज्जोयं धावरनामं च सुष्टुमं च ॥ १२२ ॥

साहारणमपञ्चसं निदानिषं च पयलपयलं च । धीणं खवेइ ताहे अवसेसं जं च अट्टणहं ॥ १२३ ॥

व्याख्या—गतिस्त्रानुपूर्वीं च गत्यानुपूर्वीं 'दो दो' इति द्वे द्वे तन्नामनी, जातिनाम धैल्यसात् नामग्रहणं अभिसंब-

ध्यते, एतदुक्तं भवति—नरकगतिनाम नरकानुपूर्वीनाम च, आनुपूर्वी—दृग्भनासिकान्द्यस्तरजूसंस्थानीया, ययोः कर्मपुद्गल-
संहत्या विशिष्टं स्थानं प्राप्यतेऽसौ, यथा बोधोत्तमाङ्गाधश्चरादिरूपो नियमतः शरीरविशेषो भवति साऽऽनुपूर्वीति, तथा
तिर्यग्गतिनाम तिर्यगानुपूर्वीनाम च, एवं गत्यानुपूर्वीनामनी द्वे द्वे, तथा 'जातिनाम' एकेन्द्रयादिजातिनाम यावच्चतुरि-
न्द्रियाः, एतदुक्तं भवति—एकेन्द्रयजातिनाम द्वीन्द्रियजातिनाम एवं शेषयोजनाऽपि कार्येति । आह—एकेन्द्रियाद्यानु-
पूर्वीनाम कस्मान्नोच्यते, आचार्य आह—तस्य तिर्यगानुपूर्वीनामक्षणप्रतिपादनेनोक्तार्थत्वात्, 'चः' समुच्चये, तथा 'आतपं'
इति आतपनाम, यदुदयात् आतपवान् भवति, 'उद्योतं' इति उद्योतनाम, यदुदयादुद्योतवान् भवति, स्थावराः—पृथि-
व्यादयः तन्नाम च पूर्ववत्, 'सूक्ष्मं' इति सूक्ष्मनाम च, 'साधारणं' इति साधारणनाम, अनन्तवनस्पतिनामेत्यर्थः,
'अपर्याप्तं' इति अपर्याप्तकनाम, तथा निद्रानिद्रा च इत्यादि प्रकटार्थत्वान्न विव्रियते, नवरं स्त्याना चैतन्यक्रद्भिर्यस्यां सा
स्त्यानर्धिः, स्त्यानर्धुत्तरकालमवशेषं यदष्टानां कषयाणां तत् क्षपयति, सर्वमिदमन्तर्मुहूर्त्तमात्रेणेति, ततो नपुंसकवेदं, ततः
स्त्रीवेदं, ततो हास्यादिपङ्कं, ततः पुरुषवेदं च खण्डत्रयं कृत्वा खण्डद्वयं युगपत् क्षपयति, तृतीयखण्डं तु संज्वलनक्रोधे प्रक्षि-
पति, पुरुषे प्रतिपत्तर्ययं क्रमः, नपुंसकादिप्रतिपत्तरि तु उपशमश्रेणिन्यायो वक्तव्यः, ततः क्रोधादींश्च संज्वलनान् प्रत्येक-
मन्तर्मुहूर्त्तमात्रकालेनोक्तैव न्यायेन क्षपयति, श्रेणिपरिसमाप्तिकालोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमेव, अन्तर्मुहूर्त्तानामसंख्येत्यत्वात्, लोभ-
चरमखण्डं तु संख्येयानि खण्डानि कृत्वा पृथक् पृथक् कालभेदेन क्षपयति, चरमखण्डं पुनरसंख्येयानि खण्डानि करोति,
तान्यपि समये समये एकैकं क्षपयति, इह च क्षीणदर्शनसप्तको निवृत्तिवादर उच्यते, तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिवादरो यावत्

चरमलोभखण्डमिति, तत्र ऊर्ध्वमसख्येयखण्डानि क्षपयन् सूक्ष्मप्रसपरायो यावच्चरमलोभाशुक्षयः, तत ऊर्ध्वं यथाख्यात चारित्रीभवति ॥ १२३ ॥ स च महासमुद्रप्रतरणपरिश्रान्तवत् मोहसागर तीर्थ्या विश्रान्त्यति, ततश्छद्मस्थवीतरागत्वद्वि-
 चरमसमययोः प्रथमे निद्रादि क्षपयति तथा चाह निर्युक्तिकारः—
 वीसमिज्ज नियंठो दोहि उ समयएहि केवले सेसे । पढमे निदं पयल नामस्स इमाओ पयडीओ ॥ १२४ ॥

देवगइआणुपुब्बीविउच्चिसघयण पढमवज्जाइ । अक्षपरं संठाणं तित्थपराहारनाभं च ॥ १२५ ॥

अर्थस्तु प्राय सुगमत्वात् न वितन्यते, नयर वैकुर्विक च सहननानि श्रेति समासः, तानि प्रथमसंहननवर्जानि क्षप-
 यति, तानि च पट्ट भवन्ति, तथा चोक्तम्—“वर्जोरिसहनारायं पढम विइयं च रिसहनारायं।णारायमद्धणाराय कीलिया
 तइ य छेवट्ट ॥ १ ॥” तथा अन्यतरसंस्थान मुक्त्वा यस्मिन्व्यवस्थितः शेषाणि क्षपयति, तानि चामूनि—“चरंसे णगोहे
 मंडले साति चाभणे खुजे । हुंढेयि अ संगणे जीवाणं छ मुणेयवा ॥ १ ॥ तुलं वित्थइवहुलं वसेहवहु च मडहकोट्टं च ।
 हेद्धिक्कायमडहं सवथासठिय हुंढं ॥ २ ॥” तथा तीर्थकरनाम आहारकनाम च क्षपयति, यद्यतीर्थकरः प्रतिपत्तेति,
 अथ तीर्थकरस्ततः खत्वाहारकनामैवेति, ‘व’ समुच्चये ॥ १२४-१२५

चरमे नाणाचरण पंचविहं दंसणं चउवियप्यं । पंचविहमंतरायं खयइत्ता केवली होइ ॥ १२६ ॥

१ चरंप्रभवाराध प्रथम द्वितीयं च रूपमनाराचम् । नाराचमर्थेनाराच कीलिका तथैव सेवार्त्तम् ॥ १ ॥ २ चतुरस्रं न्यग्रोध मण्डलं सादि वामन
 इवजम् । इण्डमपि च संस्थानानि जीवानां पद मुणिलक्यानि ॥ १ ॥ तुल्य विलुतवाइस्यान्वो कसेचमण्डुल थ मडमकोटं च । भवाःकायमडमं सर्वत्रास
 स्थितं इण्डम् ॥ २ ॥

गमनिका—चरमे समये ज्ञानावरणं पञ्चविधं मतिज्ञानावरणादि, दर्शनं चतुर्विकल्पं चक्षुर्दर्शनादि पञ्चविधमन्तरायं च दानलाभभोगोपभोगवीर्यान्तरायाख्यं क्षपयित्वा केवली भवतीति गाथार्थः ॥ १२६ ॥ ततः—

असंख्ये० लो० । स्थापना चेयम्०

असंख्ये० लो०

लो०

माया०

मान०

सं० को०

पु०

हालादि ६

स्त्री०

न०

अप्र० प्रत्या०

दर्शन०

अनन्ता०

पांत्या वा (पा० ३-४-६८) कर्त्तरि सिद्धं, 'भविष्यद्' भावि वा, 'चः' समुच्चये इति गाथार्थः ॥ १२७ ॥

संभिषणं पासंतो लोगमलोगं च सव्वओ सव्वं ।

तं नत्थि जं न पासइ भूयं भव्वं भविस्सं च ॥ १२७ ॥

व्याख्या—समेकीभावेन भिन्नं संभिन्नं, यथा बहिस्तथा मध्येऽपीत्यर्थः, अथवा संभिन्नमिति-द्रव्यं गृह्यते, कथम् ?—कालभावौ हि तत्पर्यायौ, ताभ्यां समस्ताभ्यां समन्ताद्वा भिन्नं संभिन्नं 'पश्यन्' उपलभमानो, लोक्यत इति लोकः, केवलज्ञानभास्वतोपलभ्यत इति भावार्थः, अलो-कोऽप्युपलभ्यत एव, तथापि धर्मादीनां वृत्तिर्द्रव्याणां यत्र स लोकः इति तं, अलोकं च इत्यनेन क्षेत्रं प्रतिपादितं भवति, द्रव्याद्येतावदेव विज्ञेयमिति, किमेकया दिशा ?—नेत्याह—'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु, तास्वपि किं कियदपि द्रव्यादि उत नेत्याह—'सर्व' निरवशेषं, अमुमेवार्थं स्पष्टय-न्नाह—तन्नास्ति किञ्चित् ज्ञेयं यन्न पश्यति 'भूतं' अतीतं, भवतीति भव्यं, वर्त्तमानमित्यर्थः, भावकर्मणोः प्राप्तयोः 'भव्यगेयेत्यादिनिपातनात्' (भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थापनीयजन्याप्लाव्या-

इत्थं तद्युयोष्यातनिर्युक्ती प्रस्तुताया प्रसङ्गतो ययुक्—‘तपोनियमज्ञानवृक्षमालूढ’ केवली’ इति अयमसौ केवली निदर्शितः, एतस्मात् सामायिकादिश्रुतं आचार्यपारम्पर्येण आयात, एतस्माच्च जिनप्रवचनप्रसूतिः, सर्वमिदं प्राप्तञ्चिक निर्युक्तिसमुत्थानप्रसङ्गेनोक्त, इदानीमपि केथं जिनप्रवचनोत्पत्तिः कियदभिधानं चेदं जिनप्रवचनं को वाऽस्य अभिधान-विभाग इत्येतत् प्राप्तञ्चिकशेष शेषद्वारसद्भदं वाऽभिधातुकाम आह—

जिणपवयणउत्पत्ती पवयणएगट्टिया विभागो य। दारविही य नयविही घक्खाणविही य अणुओगो ॥ १२८ ॥

व्याख्या—इह ‘जिनप्रवचनोत्पत्तिः प्रवचनैकार्थिकानि एकार्थिकविभागश्च’ एतत् त्रितयमपि प्रसङ्गशेषं, द्वाराणां विधिः द्वारविधि, विधानं विधिः, स ह्युपोष्यातोऽभिधीयते, नयविधिसु चतुर्थं अनुयोगद्वारमिति, शिष्याचार्यपरीक्षाऽभिधानं तु व्याख्यानविधिरिति, अनुयोगस्तु सूत्रस्वर्गकनिर्युक्तिः सूत्रानुगमश्चेति समुच्चयार्थः । आह—चतुर्थमनुयोगद्वार-नयविधिमभिधाय पुनस्तृतीयानुयोगद्वाराख्यानुयोगाभिधानं किमर्थम् ? उच्यते, नयानुगमयो. सहचरभावप्रदर्शनार्थं, तथाहि—नयानुगमौ प्रतिस्त्र युगपद् अनुयायतः, नयमतशून्यस्य अनुगमस्याभावात्, अनुयोगद्वारचतुष्टयोपन्यासे तु नयानामन्तेऽभिधानं युगपद्वचुं अशक्यत्वात् । आह—चतुरनुयोगद्वारातिरिक्तव्याख्यानविधेरुपन्यासो अनर्थकः, न, अनुगमाङ्गत्वात्, व्याख्याऽङ्गत्वाच्चानुगमाङ्गता इत्यलं विस्तरेणेति गार्थः ॥ १२८ ॥ तत्र जिनप्रवचनोत्पत्तिनिर्युक्ति-समुत्थानप्रसङ्गतोऽभिहिता, अर्हद्वचनत्वात् प्रवचनस्य, इदानीं प्रवचनैकार्थिकानि तद्विभाग च प्रदर्शयन्नाह—
एगट्टियाणि तिण्णिण ल पवयण सुत्तं तहेव अत्थो अ । इक्किस्स य इत्तो मामा एगट्टिआ पंच ॥ १२९ ॥

सुय धम्म तित्थ मग्गो पावयणं पवयणं च एगहा । सुत्तं तंतं गंथो पाढो सत्थं च एगहा ॥ १३० ॥
अणुओगो य नियोगो भास विभासा य वत्तियं चेव । अणुओगस्स उ एए नामा एगहा पंच ॥ १३१ ॥
प्रथमगाथाव्याख्या—एकोऽर्थो येषां तान्येकार्थिकानि, त्रीण्येव, प्रवचनं पूर्वव्याख्यातं, सूचनात् सूत्रं, अर्थत इत्यर्थः,
'च' समुच्चये, इह च प्रवचनं सामान्यश्रुतज्ञानं, सूत्रार्थो तु तद्विशेषाविति, आह—सूत्रार्थयोः प्रवचनेन सहैकार्थता युक्ता,
तद्विशेषत्वात्, सूत्रार्थयोस्तु परस्परविभिन्नत्वात् न युज्यते, तथा च सूत्रं व्याख्येयं अर्थस्तु तद्व्याख्यानमिति, अथवा
त्रयाणामप्येषां भिन्नार्थतैव युज्यते, प्रत्येकमेकार्थिकविभागसद्भावात्, अन्यथा एकार्थिकत्वे सति भेदेनैकार्थिकाभिधान-
मयुक्तमिति, अत्रोच्यते, यथा हि मुकुलविकसितयोः पद्मविशेषयोः संकोचविकासपर्यायभेदेऽपि कमलसामान्यतयाऽभेदः,
एवं सूत्रार्थयोरपि प्रवचनापेक्षया परस्परतश्चेति, तथाहि—अविवृतं मुकुलतुल्यं सूत्रं, तदेव विवृतं प्रवोधितं विकचकल्पमर्थः,
प्रवचनं चोभयमपीति, यथा चैपामेकार्थिकविभाग उपलभ्यते—कमलमरविन्दं पङ्कजमित्यादि पद्मैकार्थिकानि, तथा कुड्मलं
वृन्दं संकुचितमित्यादि मुकुलैकार्थिकानि, तथा विकचं फुल्लं विबुद्धमित्यादि विकसितैकार्थिकानि, तथा प्रवचनसूत्रार्थाना-
मपि पद्ममुकुलविकसितकल्पानामेकार्थिकविभागोऽविरुद्धः । अथवा अन्यथा व्याख्यायते—एकार्थिकानि त्रीण्येवाश्रित्य
वक्तव्यानि, प्रवचनमेकार्थगोचरः तथा सूत्रमर्थश्चेति, शेषं पूर्ववत् । आह—द्वारागाथायां यदुक्तं 'प्रवचनैकार्थिकानि वक्तव्यानि'
तद्व्याहन्यते, न, सामान्यविशेषरूपत्वात्प्रवचनस्य, सूत्रार्थयोरपि प्रवचनविशेषरूपत्वेन प्रवचनत्वोपपत्तः । आह—यद्येवं
विभागश्चेति द्वारोपन्यासानर्थक्यं, न, विभागश्चेति किमुक्तं भवति ? नाविशेषैकार्थिकानि वक्तव्यानि सामान्यविशेषरूप-

स्थापि प्रयचनस्य-पञ्चदशेति, किं तर्हि ?-विभागश्च वक्तव्य, विशेषगोचराभिधानपर्यायाणा सामान्यगोचराभिधानपर्या-
 यरवानुपपत्तेः, न हि चूतसहकारादयो वृक्षादिरश्मिदपर्याया भवन्ति, लोके तथाऽदृष्टत्वाद् इति गाथार्थः ॥ १२९ ॥
 द्वितीयगाथान्याख्या—श्रुतस्य धर्म-स्यमायः श्रुतधर्मः, शोधस्वभावत्वात् श्रुतस्य धर्मो योधोऽभिधीयते, अथवा
 जीवपर्यायत्वात् श्रुतस्य श्रुतं च तद्धर्मश्चेति समाम, सुगतिधारणाद्वा श्रुत धर्मोऽभिधीयते, 'तीर्थ' प्राकृतिरूपितशब्दार्थः,
 तच्च सद्य इत्युक्तं, इह तु तदुपयोगानन्यत्वात् प्रवचन तीर्थमुच्यते, तथा मृग्यते-शोच्यते अनेनामेति मार्गः, मार्गणं वा
 मार्गो, अन्येषां शिवस्येति, तथा प्रगतं अभिविधिना जीवादिषु पदार्थेषु वचनं प्रायचनं, प्रयचनं तु पूर्वयत् । उक्तः प्रव-
 चनविभागः, इदानीं सूत्रविभागोऽभिधीयते-तत्र सूचनात् सूत्रं, तन्यतेऽनेनास्मादस्मिन्निति वा अर्थ इति तत्र, तथा
 प्रथ्यतेऽनेनास्मादस्मिन्निति वाऽर्थ इति ग्रन्थः, पठन पाठः पठ्यते वा तदिति पाठः पठ्यते वाऽनेनास्मादस्मि-
 न्निति वा अभिधेयमिति पाठः, व्यक्तीक्रियत इति भावार्थः, तथा शास्यतेऽनेनास्मादस्मिन्निति वा ज्ञेयमात्मनेति
 वा शास्त्र, एकार्थिकानीति पुनरभिधानं सामान्यविशेषयो कथञ्चिन्नेदल्यापनार्थमिति गाथार्थः ॥ १३० ॥
 तृतीयगाथान्याख्या—सूत्रस्यार्थेन अनुयोजनमनुयोग, अथवा अभिधेयो व्यापार सूत्रस्य योगः, अनुकूलोऽनुरूपो
 वा योगोऽनुयोगः, यथा घटशब्देन घटोऽभिधीयते, तथा नियतो निश्चितो वा योगो नियोगः, यथा घटशब्देन घट एवोच्यते
 न पटादिरिति, तथा भाषणात् भाषा, व्यक्तीकरणमित्यर्थः, यथा घटनात् घटः, चेष्टावानर्थो घट इति, विविधा भाषा
 विभाषा, पर्यायशब्दैः तत्स्वरूपकथनं, यथा घटः कुटः कुटः इति, वार्तिक त्वद्येपर्यायकथनमिति श्रेयं मुबोध, अयं गाथा-

समुदायार्थः, अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्र प्रवचनादीनामविशेषणैकार्थिकाभिधानप्रक्रमे सति एकार्थिकानुयोगादे-
भेदेनोपन्यासान्वाख्यानं अर्थगरीयस्त्वख्यापनार्थं, उक्तं च-‘सुत्तधरा अत्थधरो इत्यादि’ ॥ १३१ ॥ तत्र अनुयोगा-
ख्यप्रथमद्वारस्वरूपव्याचिख्यासयाऽऽह—

णामं ठवणा द्विष्टे काले य वयण भावे य । एसो अणुओगस्स उ णिक्खेवो होइ सत्तविहो ॥ १३२ ॥

गमनिका—‘नाम’ प्राक् निरूपितं, तत्र नामानुयोगो—यस्य जीवादेरनुयोग इति नाम क्रियते, नाम्नो वा अनुयोगो नामानु-
योगः, नामव्याख्येत्यर्थः, ‘स्थापना’ अक्षनिक्षेपादिरूपा, तत्र अनुयोगं कुर्वन् कश्चित् स्थापयते, स्थापनायामनुयोगः स्थाप-
नानुयोग इति समासः, स्थापना चासौ अनुयोगश्चेति वा, ‘द्रव्ये’ इति द्रव्यविषयोऽनुयोगो द्रव्यानुयोगः, स च आगमनो-
आगमज्ञशरीरेतरव्यतिरिक्तः द्रव्यस्य द्रव्याणां द्रव्येण द्रव्यैः द्रव्ये द्रव्येषु वाऽनुयोगो द्रव्यानुयोगः, एवं क्षेत्रादिव्वयि
षड्भेदयोजना कार्येति, तत्र द्रव्यानुयोगो द्विविधः—जीवद्रव्यानुयोगः अजीवद्रव्यानुयोगश्च, एकैकः स चतुर्धा—द्रव्यतः क्षेत्रतः
कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो जीव एकं द्रव्यं क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढः कालतोऽनाद्यपर्यवसितः भावतोऽनन्तज्ञा-
नदर्शनचारित्राचारित्रदेशचारित्रअगुरुलघुपर्ययवान् इति, अजीवद्रव्याणि परमाण्वादीनि, तत्र परमाणुर्द्रव्यत एकं द्रव्यं
क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढः कालतो जघन्येन समयमेकं द्वौ वा उत्कृष्टतस्तु असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, भावतस्तु एकरस
एकवर्णः द्विस्पर्श एकगन्ध इति, एतेषां च स्वस्थानेऽनन्ता रसादिपर्याया एकगुणतिकादिभेदेन द्रष्टव्याः, एवं .द्व्यणुका-
दीनामप्यनन्ताणुस्कन्धावसानानां स्वरूपं द्रष्टव्यं, उक्तो द्रव्यानुयोगः, इदानीं द्रव्याणां—स च जीवाजीवभेदभिन्नानां

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

वचनैः—स एव बहुभिः असकृद् अभ्यर्थितो वेत्ति, वचनेऽनुयोगः क्षायोपशमिके, वचनेषु तेष्वेव बहुषु, अन्ये तु प्रतिपादयन्ति—वचनेषु नास्त्यनुयोगः, तस्य क्षायोपशमिकत्वात्, तस्य चैकत्वादिति भावार्थः । भावानुयोगो द्विधा—आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो ज्ञाता उपयुक्तः, नोआगमत औदयिकादेरन्यतमस्येति, भावानां औदयिकादीनां, भावेन संग्रहादिना, उक्तं च—“पंचहिं ठाणेहिं सुत्तं वाएज्जा, तंजहा—संगहट्टयाए १ उवगहट्टयाए २ निज्जरट्टयाए ३ सुयपज्जवजात्तेणं ४ अब्बोच्छिच्चीए ५” भावैरेभिरेव समुदितैरनुयोगः, भावे क्षायोपशमिके, भावेषु आचारादिषु, अथवा प्रतिक्षणपरिणामत्वात् क्षयोपशमस्य भावेषु अनुयोगः, अथवा भावेषु नास्त्येव, क्षयोपशमस्यैकत्वात् । एतेषां च द्रव्याद्यनुयोगानां परस्परसमावेशः स्वबुद्ध्या वक्तव्यः, उक्तं च भाष्यकारेण—“दब्वे णियमा भावो ण विणा ते यावि खित्तकालेहिं (ग्रन्थाग्रम् २५००) खित्ते तिण्हवि भयणा काले भयणाए तीसुंप्पि ॥ १ ॥ इत्यादि” उक्तोऽनुयोगः, एतद्विपरीतस्तु अननुयोग इति गाथार्थः ॥ १३२ ॥ साम्प्रतं तत्प्रतिपादकदृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

वच्छगगोणी १ खुज्जा २ सज्झाए ३ चेव बहिरउल्लावो ४ । गामिच्छए ५ यवयणे सत्सेव य हुंति भावंमि ॥ १३३ ॥
व्याख्या—तत्र प्रथममुदाहरणं द्रव्याननुयोगानुयोगयोः वत्सकगौरिति—गोदोहैओ जदि जं पाडलाए वच्छयं तं बहुलाए सुयइ बाहुलेरं वा पाडलाए सुयइ, ततो अणुओगो भवति, तस्स य दुद्धकजरस अपसिच्ची भवति, जदि पुण

१ पञ्चभिः स्थानैः सूत्रं वाचयेत्, तद्यथा—संग्रहार्थोय १ उपग्रहार्थोय २ निर्जरार्थोय ३ श्रुतपर्योयजातेन ४ अत्रवच्छिद्यथा ५ । २ गोदोहको यदि यः पाटलाया वत्ससं बहुलायै सुञ्चति, बाहुलेयं पाटलायै सुञ्चति, ततोऽननुयोगो भवति, तस्य च दुग्धकार्यस्य अप्रसिद्धिर्भवति, यदि पुनः

ज' जाए तं ताए मुयइ, तो अणुओगो, तस्स य दुअकखस्स पसिद्धी भवति । एव इहाधि जदि जीवलक्खणेण अजीवं परुवेइ अजीवलक्खणेण वा जीवं, तो अणुओगो भवति । त भाव अणहा गेण्हति, तेण अत्थो विसयदत्ति, अत्थेण विसयतेण चरण, धरणेण मोक्खो, मोक्खाभाये दिक्खा गिरत्थिआ । अह पुण जीवलक्खणेण जीव परुवेइ, अजीवलक्खणेण अजीव, तो अणुओगो, तस्स य कज्जसिद्धी भवतित्ति, अविगलो अत्थावगमो, ततो चरणवुह्ठी, ततो मोक्खोत्ति । एस पढमदिहत्तो ॥ ३ ॥

धेत्ताननुयोगानुयोगयोः कुबोधाहरणम्—पइद्वेणे णगरे सालिधाहणो राया, सो धरिसे वरिसे भरुयच्छे नरवाहण रोहेत्ति, जाहे य धरिसारत्तो पत्तो ताहे सय णगरं पडिजात्ति, एव कालो वच्चत्ति, अणया तेण रणा रोहएण गएइएण अत्थाणमंडवियाए णिन्हूदं, तस्स य पडिगहधारिणी खुजा, अपरिभोगा एसा भूमी, णूण राया जातुकामो, तीसे य रावलओ जाणसालिओ परिचिओ, ताए तस्स सिद्ध, सो पए जाणगणि पमक्खिलत्ता पयट्टावियाणि य,

१ दो वस्तान तस्से सुअत्ति, ततोऽनुयोगः तस्स च दुग्घरायस्स प्रसिद्धिर्भवति । एवमिहापि यत्र जीवलक्षणेन अजीव प्ररूपयति, अजीवलक्षणेन वा जीवं ततोऽनुयोगो भवति, तं भावमग्नया गृह्णाति, तेनार्थो विसययति, अर्थेन विसंवरता चारित्रं (विसंवरयति), चरणेन मोक्षः, मोक्षाभावे वीक्षा निरधिक्का । अथ पुनर्जीवलक्षणेन जीव प्ररूपयति, अजीवलक्षणेन अजीवं, ततोऽनुयोगः, तस्स च फावंस सिद्धिर्भवति इति अविकलोऽर्थावगमस्तदभरणवृद्धिः, ततो मोक्ष इति, एव प्रथमपदान्तः १ २ प्रविष्टाने णगरे सालिधाहणो राया, स यथै वरुक्खे वरवाहन एणत्ति, यदा च पर्यरात्र- प्राप्तो (भवेत्) तदा स्वकं णगरं प्रतिव्यात्ति, एव कालो भवति, अन्यथा तेन राजा रोचकेन (रोद्धु) गतेन आस्थानमन्वयिक्कायां निश्च्युत, तस्स च प्रतिप्रधारिणो कुब्जा, अपरिभोगा एसा भूमिः, नून राजा चातुकामा, तस्यास्य राजकुलयो धानशासिक परिचितः, तथा तस्मै सिद्धः स प्रगे धानानि प्रसादयं प्रवर्त्तितवान्

तं दृष्ट्वा सेसओ खंधावारो पट्टिओ, राया रहंमि एकल्लो. धूलादिभया गच्छिस्सामिति पए पयट्ठो, जाव सधोऽवि खंधा-
वारो पट्टितओ दिट्ठो, राया चिंतेति-ण मया कस्सवि कथितं, कहमेतेहिं णायं?, गविट्ठं परंपरण जाव खुज्जत्ति, खुज्जा
पुच्छिता, ताए तह च्वेव अक्खायं, एस अणणुओगो, तीसे मंडवियाए खेतं च्वेव चिन्तिज्जति, विवरीओ अणुओगो,
एवं णिप्पदेसमेगंन्तणिच्चमेगमागसं पडिवज्जावेंतस्स अणणुओगो, सप्पएसादि पुण पडिवज्जावेंतस्स अणुओगोत्ति ॥ २ ॥

कालाननुयोगानुयोगयोः स्वाध्यायोदाहरणं—एकौ साधू पादोसियं परियट्ठतो रहसेणं कालं ण याणति, सम्मद्विड्ढिगा
य देवया तं हितट्ठयाए बोधेति मिच्छादिड्ढियाए भएणं, सा तक्कस्स घडियं भरेउं महया महया सदेणं घोसेति-महितं महितंति,
सो तीसे कण्णरोडयं असहंतो भणति-अहो तक्कवेलत्ति, सा पडिभणति-जहा तुज्झं सज्झायवेलत्ति, ततो साह उवउंजिऊण

१ तं दृष्ट्वा शेषः स्कन्धावारः प्रस्थितः, राजा रहसि एकको धूल्यादिभयात् गमिष्यामीति प्रगे प्रवृत्तः (गच्छं), यावत् सर्वोऽपि स्कन्धावारः प्रस्थितो
दृष्टः, राजा चिन्तयति-न मया कस्यैचिदपि कथितं, कथमेतैर्ज्ञातम् ! गधेपितं परस्परकेण यावत्कुञ्जेति, कुञ्जा पृष्टा, तथा तथैवाख्यातं, एषोऽननुयोगः,
तस्याः मण्डपिकायाः क्षेत्रमेव चिन्तयेदिति, विपरीतोऽनुयोगः, एवं निध्रदेशमेकान्तनिलमेकमाकाशं प्रतिपाद्यमानस्य अनुयोगः, सप्रदेशादि पुनः प्रति-
पाद्यमानस्य अनुयोग इति । २ एकः साधुः प्रादोषिकं परिवर्त्तयन् रभसा कालं न जानाति, सम्यग्दृष्टिका च देवता तं हितार्थय बोधयति मिथ्यादृष्टिकाया
भयेन सा तक्रस्य घटिकां श्रुत्वा महता महता शब्देन घोषयति-मथितं मथितमिति, स तस्याः कर्णरोटकं (राटि) असहमानो भणति-अहो तक्कवेलत्ति, सा
प्रतिभणति-यथा तव स्वाध्यायवेल्लेति, ततः साधुरुपयुज्य.

मिच्छामिबुद्ध भवति, देवताए अणुसासिओ-मा पुणो एवं काहिसि, मामिच्छदिट्ठियाए छलिहिज्जिसि, एस अणणुओगो, काले पढियथ तो अणुओगो भवति ॥ ३ ॥

इदानीं वचनविषय दृष्टान्तद्वयमननुयोगानुयोगयो. प्रदर्शयते-तत्र प्रथम वधिरोछापोदाहरणम्—पंगमि गामे वधि-रकुडुवय परिवसति, थेरो थेरी य, ताण पुत्तो तस्स मज्जा, सो पुत्तो हलं वाहेत्ति, पथिण्हिं पथं पुच्छितो भणत्ति-घरजा-यगा मग्ग एते वइहा, भज्जाए य से भत्त आणीयं, तीसे कथेत्ति जहा-नइहा सिंगिया, सा भणत्ति-ओणितमलोणित वा, माताए ते सिद्धयं, सावूप कहिय, सा भणत्ति-यूह्ण वा थरहं वा वा थेरस्स पोत्त होहिइ, थेरं सहावेइ, 'थेरो भणइ-पित ते जीएण, एगपि तिळ न खामि, एव जदि एगवयणे परुवितथे दुवयणं परुवेत्ति, दुवयणे वा एगवयणं तो अणणुओगो, अइ तदेव परुवेत्ति, अणुओगो ॥ ४ ॥

१ भिन्ना ने दुक्खं भवति, देवतायाऽनुत्तिटा-मा पुनेरेव कार्पी, मा भिन्नाएट्ठया चीच्छका, एवेऽनुयोग, काले पठितव्य तदाऽनुयोगो भवति ।
 २ एकस्मिन् ग्रामे वधिरकुटुम्बकं परिवसति, स्वधिरा स्वधिरा च, तयोः पुत्र तस्य भार्या, स पुत्रो इह साहयति, पथिको पत्न्याकाः पृष्टो भणति-यइजाती ममैतो बलीवर्दी, भार्यवा च तस्य मज्जमानीठ, तस्मै कथयति यथा-बलीवर्दी सुप्पित्थो, सा भणत्ति-ओणित (सकथण) ओणित वा, माया ते साभित वत्थे कथित, सा भणत्ति-एयूळ वा कथं वा स्वधिरसा पोटिका भविष्यति, स्वधिर दान्दुयति, स्वधिरो भणत्ति-पियामि (सपथ) ते वीणित (तेव) एकमपि तिळ न सादामि, एवं एवेकवचने प्ररूपयित्तये द्विवचनं प्ररूपयति द्विवचने वा एकवचनं तदाऽनुयोगः, अथ तथैव प्ररूपयति तदाऽनुयोग

आमेयकोदाहरणं द्वितीयं वचन एव, प्रस्तुतानुयोगप्राधान्यव्यापनार्थमिति । एगमिं नयरे एगा महिला, सा भक्तारे मए कष्टादीणिवि ताव अक्कीयाणि, घोच्छामोत्ति अजीवमाणी खुडुयं पुत्तं घेत्तुं गामे पडुत्था, सो दारओ वहुंतो मायरं पुच्छति-कहिं मम पिता !, मओ त्ति, सो केणं जीविताइतो !, भणति-ओलगाए, तो भणइ-अहंपि ओलगासि, सा भणति-ण जाणिहिसि ओलगिणं, तो कहं ओलगिज्जइ !, भणिओ-विणयं करिज्जासि, केरिसो विणओ!, जोक्कारो कायवो णीयं चंक्रमियं छंदाणुवत्तिणा होयं, सो णरं पधाविओ, अंतरा णेण वाहा भिगाणं णिलुक्का दिट्ठा, वडुणं सइणं जोक्कारोत्ति भणितं, तेणं सइणं मआ पलाणा, तेहिं घेत्तुं पहतो, सबभावो णेण कहिओ, भणितो तेहिं-जदा एरिसं पेच्छे-ज्जासि, तदा णिलुक्कतेहिं णीयं आगतं, ण य उल्लविज्जति, सणिअं वा, ततो णेण रयगा दिट्ठा, ततो णिलुक्कतो सणिअं एत्ति, तेसिं च रयगाणं पोत्ता हीरंति, थाणयं वद्धं, रक्खंति, एस चोरोत्ति बंधिओ सबभावे कहिए सुक्को,

१ एकस्मिन्नगरे एका महिला, सा भर्त्तरि मृते काष्ठदीन्यपि तावद्विक्रीतवती, गर्हिताः सा इति अजीवन्ती शुल्हकं पुत्रं गृहीत्वा ग्रामं प्रोपिता, स दारको वर्षमानः सातरं पृच्छति-क मम पिता !, मृत इति, स केन जीविकायितः । भणति-अवलगानया, ततो भणति-अहमपि अवलगामि, सा भणति-न जानासि अवलगितुं, ततः कथमवलगयते !, भणितः-विनयं कुर्याः, कीदृशो विनयः ? जोत्कारः (जयोत्कारः) कर्त्तव्यः नीचैर्गन्तव्यं छन्दोऽनुवृत्तिना भवि-तव्यं, स नगरं प्रधावितः, अन्तरा अनेन व्याधा मृगेभ्यः (मृगान् ग्रहीतुं) निलीना दृष्टाः, बृहता शब्देन जोत्कार इति भणितं, तेन शब्देन मृगाः पला-यिताः, तैर्गृहीत्वा ग्रहतः, सन्नावोऽनेन कथितः, भणितस्त्रैः-यदैतादृशं पश्येत्तदा निलीयमानेन गन्तव्यं, न च उल्लाप्यते, शनैः शनैर्वा, ततोऽनेन रजका दृष्टाः, ततो निलीयमानः शनैः गच्छति, तेषां च रजकानां वस्त्राणि द्वियन्ते, स्थानं वद्धं, रक्षन्ति, एष चौर इति वद्धः पिहितः सन्नावे कथिते सुक्तः,

तेहि' भणितं-सुखं भवतु, एगत्य वीयाणि यायिज्जति, तेण भणिअ-सुखं भवतु, तेहिवि पिट्ठिओ, सन्भावे कहिए सुको, एरिसे-चहुं भवतु भंडं (डिं) भरेह एयस्स, अणत्थ मडय णीणिज्जंतं दहुं भणति-चहुं भवतु एरिस, तत्थवि हतो, सन्भावे कहिए सुको भणितो एरिसे बुच्चति-अच्चतवियोगो भवतु एरिसेणं, अणत्थ विवाहे भणइ-अच्चतवियोगो भवतु एरि सेणं, तत्थवि हतो, सन्भावे कहिए भणितो-एरिसे(सा)णं णिच्चं पिच्छया होह सासय च भवतु पर्यं, अणत्थ णिअलव-द्वय दंदिअं ददूण भणति-णिच्चं एयारिसाण वेच्छंतओ होहि, सासतं च ते भवतु, तत्थवि हतो सन्भावे कहिए सुको-एयाओ भे लहु मोक्खो भवतु, एवं भणिज्जति, अणत्थ मिचे सयाड करेति, तत्थ भणति-एयाओ भे लहु मोक्खो भवतु, तत्थवि हतो सन्भावे कहिते सुको एगरस्स दंहगकुलपुत्तगस्स अहीणो, तत्थ सेवतो अच्छति । अणया बुग्भिक्खे तरस्स कुलपुत्तगस्स अंवलज्जयागू सिद्धेहििया, मज्जाप से सो भणति-जाहि महायणमज्जाओ सदेहि जो सुजति सीतला अजोगा,

१ तेभंभितं-शुद्ध भवतु, एकत्र वीयाणि उच्यन्ते, तेन भणितं-शुद्ध भवतु, तेरपि पिट्ठितः, सन्भावे कथिते सुको, एताद्यो-बहु भवतु याण्हानि मरन्तु एतेन, अन्यत्र सुत्तक भीयमानं द्रष्टुं भणति-बहु भवत्येतादृश, तत्रापि इत सन्भावे कथिते सुको भणितः एतादृश उच्यते-अस्मिन् वियोगो भवत्यीदृशेन, अन्यत्र विवाहे भणति-अस्मिन् वियोगो भवत्यीदृशेन, तत्रापि इतः, सन्भावे कथिते भणित-ईदृशानां निलं प्रेक्षका भवत तावतं च मयावेतए, अन्यत्र निग-इवद्ध इति-द्रष्टुं भणति-नित्यमेतादृशानां प्रेक्षको भव, तावत च ते भवतु, तत्रापि इतः सन्भावे कथिते सुको, एतस्मात् सवर्णां लघु मोक्षो भवतु, एतत्त्व मयो, अन्यत्र मित्राणि सचाटकं कुर्वन्ति, तत्र भणति-एतस्मात् सवर्णां लघु मोक्षो भवतु, तत्रापि इतः सन्भावे कथिते सुको एकं दण्डिककुलपुत्रमालीन, एत सेवमानसिद्धति । अन्यथा दुर्मिथे एतस्स कुलपुत्रकस्स भगवत्तयागू सिद्धा, मार्यया तस्स ए भणित-याहि महाजनमध्यात् शम्भ्वय एत सुद्धे वीतलाऽयोम्या,

तेणं गंतुं सो भणिओ-एहि किराईं सीतलीहोति अंबेछी, सो लज्जितो, धरंगण अंबाडिओ, भणितो-एरिसे कज्जे णीअं कण्णे कहिज्जइ, अणण्या धरं पलित्तं, ताहे गंतुं सणिअं कण्णे कहेति, जाव सो तहिं अक्खाइं गतो ताव धरं सबं झामिअं, तत्थावि अंबाडिओ भणिओ य-एरिसे कज्जे नवि गम्मति अक्खायएहिं, अप्पणा चेव पाणीयाइं काइं गोरसंपि छुब्भइ जहा तथा विज्झाउत्ति, अणण्या धुवंतस्स गोभत्तं हूढं । एवं जो अणंसि कहेयवे अण्णं कहेइ ताहे अण्णुओगो भवति, सम्मं कहिज्जमाणे अण्णुओगो भवति ॥ ससैव च भवन्ति 'भावे' भावविषये, अननुयोगानुयोगयोः प्रतिपादकानि ससोदाहरणानि भवन्तीति गार्थः ॥ १३३ ॥ तानि चामूनि—

सावगभज्जा १ सत्तवइए २ अ कुंकणगदारए ३ नउले ४ ।
कमलामेला ५ संबस्स साहसं ६ सेणिए कोवो ७ ॥ १३४ ॥

१ तेन गत्वा स भणितः, एहि किल शीतलीभवति रत्ना, स लज्जितः, गृहगतेन तिरस्कृतः, भणितः—ईदृशे कार्ये नीचैः कर्णयोः कथ्यते, अन्यदा गृहं प्रदीप्तं, तदा गत्वा शनैः कर्णयोः कथयति, यावत्स तत्राप्याहुं गतस्तावद्गृहं सर्वं ध्मातं, तत्रापि तिरस्कृतो भणितश्च—ईदृशे कार्ये नैव गम्यते आख्यायकेन, आत्मनैव पानीयादिं कृत्वा गोरसं (गोभक्तादि) अपि क्षिप्यते, यथा तथा विध्यायस्विति, अन्यदा धूपयतः (उपरि) गोभक्तं (छगणादि) क्षिप्तं । एवं योऽन्यस्मिन् कथयितव्ये अन्यत्र कथयति तदाऽननुयोगो भवति, सम्यक् कथयमाने अनुयोगो भवति ।

ब्याख्या—एतन्न श्रायकभार्योदाहरणं—सांघेण गिययभज्जाए धयंसिया विडयिया दुब्बलो भवति, महिलाए पुच्छित्ते निब्बघे कए सिद्धं, ताए भणितं-आणेमि, तेहिं चेष वरथाभरणेहिं अप्पाणं जेवरिधत्ता अंधयारे आहीणा, अच्छित्तो, पच्छा विइयदियसे अधितिं पगतो वय खंडियंति, ताए साभिण्णाणं पचियायित्तो । एय जो ससमय वसपयं परसमयवसपयं भणति, उदइयभावलक्खणेणं उवसमियलक्खणं परुयेति, ताहे अणणुओगो भवति, सम्म परु-विज्जमाणे अणुओगोसि १ ।

सप्तभिः पदैर्य्यवहरतीति सासपदिकाः—सत्तपदिगो पैंगमि पचंतगाने एगो ओलगयमणूसो, साधुमाहणादीण न सुणेति, ण वा अहीणति, ण वा सेज्जे देति, मा मम धम्मं कहेहिनति, ताहे मा सदओ होहामिसि । अण्णया कया त गामं साहुणो आगता, पडिस्सयं मगति, ताहे गोडिलण्हिं एसो न देतिचि सेवि एतेहिं पयचिओ होवसि तस्स घर विंधिअं, जहा परिसो तारिसो सायगोसि तस्स घरं जाह, त गता पुच्छता, दिट्ठो, जाव ण चेष आढाति, तरेथेकेण साहुणा

१ सावकेण भिज्जमार्योदाहरणं (इच्छारूपा) इहा, अणुपपत्तो, दुब्बलो भवति, महेसया पृष्टे निर्बन्धे कृते सिद्धं, तथा मणितं-आनयामि, तेष वरथाभरणेणान्नानेपय्ययिरथा अण्णकारे आलीना, स्थिता, पआण्णिवीयविवसे अण्णं प्रगता प्रत कण्ठमिसि, तथा साभिज्जाण प्रत्यायिता । एवं वा स्वसमयवसपयतां परसमयवसपयतां भणति, भौवयिकभावकक्षणेनौपनामिककथनं प्ररूपयति, उदाहरणयोगो भवति, सम्यक् प्ररूप्यमाणे अनुयोग इति । २ सासपदिका इति प्रत्यन्ताप्राने एकोऽवलोककमनुष्या साधुमाहणादीनां न शृणोति न वा सेवते (आलीनोति) न वा वरथां वदति, मा मे धर्मं वीकयय इति उदा मा सदयो भूवमिति । अण्णया कयाचित् तं माम साधव आगताः, प्रतिअय मार्गयन्ति, तथा गोडीकेरेप न वरथां वदति सोऽप्येभिः प्रवचिता भवति इति तस्य पृष्ट वरथां-ईदंवाक्काटतो वा आवक इति तस्य पृष्टं पाठ, तद् गताः पृच्छन्तः, इहो धावन्तीषामिप्यते, तथैकेन साधुना

भण्डिअं-जदि वा ण च्चव सो एसो अहवा पवंचिता मोत्ति, तं सोऊण पुच्छता तेण, कथितं जहा ! अम्ह कथितं एरिसो तारिसो सावगोत्ति, सो भणति-अहो अकज्जं, ममं ताव पवंचतु, ता किं साधुणो पवंचितेन्ति, ताहे मा सारत्ता तेसिं होउत्ति भणति-देमि पडिस्सयं एक्काए ववत्थाए-जदि मम धम्मं ण कहेह, साह्हिं कथियं-एवं होउत्ति, दिण्णं घरं, वरिसारत्ते वित्ते आपुच्छंतेहिं धम्मो कहिओ, तत्थ ण किंचि तरइ धेतुं मूलगुणउत्तरगुणं मधुम-ज्जमंसविरत्तिं वा, पच्छा सत्तपदिवयं दिण्णं-मारेउकामेणं जावइएणं कालेणं सत्त पदा ओसक्किज्जंति एवइअं कालं पडि-क्खित्तु मारेयवं, संबुद्धिस्सत्तिककं, गता । अण्णया चोरो(रओ)गतो, अवसउणेणं णिअत्तो, रत्तिं सणिअं घरं एत्ति, तद्विवसं च तस्स भगिणी आगएह्णिआ, सा पुरिसणेवत्थिआ भाउज्जायाए समं गोज्झपेक्खिया गया, ततो चिरेण आगया, णिह्-कंताओ तेह्व एक्कमि च्चव सयणे सइयाओ, इअरो अ आगओ, ततो पेच्छति, परपुरिसोत्ति असिं करिसित्ता आहणेमित्ति,

१ भणितं-यदि वा नैव स एपोऽथवा प्रवञ्चिताः स इति, तच्छ्रुत्वा पृष्टाल्लेन, कथितं यथाऽसाकं कथितं ईदृशस्सादृशः श्रावक इति, स भणति-अहो अकार्यं, मां तावत्प्रवञ्चयतां, तत् किं साधवः प्रवञ्चयन्ते, मा तेपामसारता भूत् इति भणति-ददामि प्रतिश्रयं एकथा न्यवस्थया-यदि मद्यं धर्मं न कथयत, साधुभिः कथितम्-एवं भवत्विति, दत्तं गृहं, वर्षारात्रे वृत्ते आपृष्टैर्धर्मैः कथितः, तत्र न किञ्चित् शक्नोति ग्रहीतुं मूलगुणोत्तरगुणानां मधुमद्यमांसविरत्तिं वा, पश्चात् सप्तपदिकन्नतं दत्तं, मारयित्तुकामेन यावता कालेन सप्त पदानि अवप्स्यन्ते पृतावन्तं कालं प्रतीक्ष्य मारयितव्यं, संभोस्यत इतिकृत्वा गताः । अन्यदा चोरो (भूत्वा) गतः, अपशकुनेन निवृत्तः, रात्रौ शनैर्गृहमेति, तद्विसे च तस्य भगिनी आगता, सा पुरुषनेपथ्या भ्रातुर्जायया समं नृत्यविशेषभेक्षिका गता, ततश्चिरेणगता, निद्राक्रान्ते तथैवैकस्मिन्नेव शयने शयिते, इतरश्चागतः, ततः पश्यति, परपुरुष इत्यसिं कृद्वा आहन्मीति *वत्थं काऊण

यत सुमरियं, तितो ससपदतरं, एअमि अंतरे भगिणीअ से घाहा भजाए अकतिआ, ताए दुक्खाविज्जितियाए भणिअं हला ! अवणेहि घाहाओ मे सीस, तेण सरेण णाया भगिणी एसा मे पुरिसणेवत्थचि लज्जितो जातो, अहो भणाग मए अकज्ज न कयंति ! उवणओ अहा सावगभजाए, सजुओ, विभासा, पघइओ २ ।

इदानीं कोङ्कणकदारकोदाहरणम्—कौंकर्णेगविसए एको दारगो, तस्स माया मुया, पिता से अण्णमहिलिअ ण लभति सबत्तिपुत्तो अत्थिसि । अण्णदा सपुत्तो कद्दाण गतो, ताहेणेण च्छित्तिअ-एअस्स तणएण महिल ण लभामि, मारेमिसि कडं खिच, आणत्तो-वच्च कडं आणेहि, सो पहावितो, अण्णेण कडेणं विओ, वेडेण भणिअं-किं ते कंठ खिचं, विओ मिसि, पुणेवि खिचं, रडन्तो मारिओ, पुघ अजाणंतेण विओमिसि अण्णुओगो, मारिआमिसि एवं णते अण्णुओगो, अहया सारक्खणिअं मारेमिसि अण्णुओगो, सारक्खतस्स अण्णुओगो । जहा सारक्खणिज्ज मारंतो विपरीतं करेति,

१ अत एतत्, स्थितः सहस्रपास्ता, भद्रान्तरे भगिन्यास्तस्य पुत्रो मार्ययाऽऽकान्तः, तथा तु खितया (दुःखपत्न्या) भणितव्य-इले ! अपनय मुआया मे शिरः, तेव स्वरेण ज्ञाता भगिनी एया मे दुदृचनेपप्येति लज्जितो जातः, अहो मनाक् (विलम्बेन) मया अकार्यं न कृतमिति । अपनयो यया आशकमार्यया, सजुओ, विभासा, प्रमत्रिता । २ कोङ्कणकविसये एको दारक, तस्य माता पृता, पिता तस्य भन्वमहेलं न लभते सपत्नीपुत्रोऽस्तीति, अन्यद्वा सपुत्रः काहेम्यो गता, तदाऽनेन च्छित्तिअ-यत्नेन तन्वयेन महेलं न लभे, मारयामीति श्राः क्षिणः, आणत्-अज्ज धारमातय, स प्रधावितः, अन्येन घरेण विड, चेटकेन (चारकेण) मलितं-किं त्वया श्राः क्षिणः, विओऽस्तीति, पुनरपि क्षिण, एट्ठू मारितः, पूर्वमज्ञानता विओऽस्तीति (पुत्रविषयरे) अण्णुयोसा, मार्येऽइमिसेव ज्ञासे अण्णुयोसा, अथवा संरक्षणीयं मारयामीति अण्णुयोसा (पिणः) संरक्षता अण्णुयोसा । यथा संरक्षणीय मारयन् विपरीत करोति,

एवं अणं परूवेयधं अणं परूवेमाणस्स विपरीतत्वात् अणुओगो भवति, जहाभूतं परूवेमाणस्स अणुओगो भवति ३ ।
 णउले उदाहरणं—एगा चौरगभडिया गन्भिणी जाया, अण्णावि णउलिया गन्भिणी चैव, तत्थ एगाए राईए ताओ
 सरिसिआओ पसूआओ, ताए चिंतिअं—मम पुत्तस्स रमणओ भविस्सइ, तस्स पीहयं खीरं च देति । अण्णआ तीसे अवि-
 रतिआए खंडंतीए जत्थ मंचुल्लिआए सो डिक्करओ उत्तारितो, तत्थ सप्पेणं चडित्ता खइतो मतो, इत्तरेण णउलेण ओय-
 रंतो दिट्ठो मंचुल्लिआओ सप्पो, ततो णेणं खंडाखंडिं कतो, ताहे सो तेण रुहिरलित्तेणं तुंडेणं तीसे अविरतियाए मूलं गंतूण
 चाइणि करेइ, ताए णायं—एतेण मम पुत्तो खइओ, मुसलेण आहणित्ता मारितो, ताहे धावंती गया पुत्तस्स मूलं, जाव
 सप्पं खंडाखंडीकयं पासति, ताहे दिगुणतरं अधितिं पगता । तीसे अविरइआए पुब्बिं अण्णुओगो पच्छा अणुओगो,
 एवं जो अणं परूवेयधं अणं परूवेति सो अण्णुओओ, जो तं चैव परूवेति तस्स अण्णुओगो ४ ।

१ एवमन्यत्परूपयितव्यं (यत्र तत्र) अन्यत् परूपयतः विपरीतत्वात् अननुयोगो भवति, यथाभूतं परूपयतः अनुयोगो भवति. २ नकुलविषयसु-
 दाहरणं—एका चारकमहिनी (भर्तृका) गर्भिणी जाता, अन्याऽपि नकुलिका गर्भिणी चैव, तत्रैकस्यां रात्रौ ते युगपत् प्रसूते, तथा चिन्तितं—मम पुत्रस्य रमणको
 भविष्यति, तस्मै स्पृशं (स्पृशुकं) क्षीरं च दत्ते । अन्यदा तस्यां अविरत्यां कण्डयन्यां यत्र मञ्चिकायां स पुत्रः अवतारितः (नायितः), तत्र सर्वेण चटित्वा खादितः
 (दष्टः) मृतः, इत्तरेण नकुलकेनावतरत् दष्टः मञ्चिकायाः सर्पः, ततस्त्वेन सण्णट्णण्ठीकृतः, तदा स तेन रुधिरलिसेन तुण्डेन तस्या अविरत्या मूलं गत्वा चाट्टनि
 करोति, तथा ज्ञातं—एतेन मम पुत्रः सादितः, मुशल्लेनाहृत्य मारितः, तदा धावन्ती गता पुत्रस्य मूलं, यावत्सर्पं सण्णट्णण्ठीकृतं पश्यति, तदा द्विगुणमष्टतिं
 प्रगता । तस्या अविरतेः पूर्वमननुयोगः पश्चादनुयोगः, एवं योऽन्यत् परूपयितव्यमन्यत् परूपयति सोऽननुयोगः परूपयति तस्य अनुयोगः ।

कमलामेलावदाहरणं—धारवर्षेण बलदेवपुत्रस्त निसदस्स पुत्तो सागरचंदो रूपेणं वकिद्धो, सर्वेसिं सधादीण इद्धो, तत्थ य धारवर्षेण वत्थपस्स चैव अण्णस्स रण्णो कमलामेलानाम धूआ वकिद्धसरीरा, सा य उगसेणपुत्तस्स णभसेणस्स वेरेशिया, इत्तो य णारदो सागरचंदस्स कुमारस्स सगासं आगतो, अण्मुट्ठिओ, उवविट्ठे समाणे पुच्छति-भगवं ! किंचि अच्चेरय दिट्ठं ? आमं दिट्ठं, कहिं ? कहेह, इहेय चारवर्षेण कमलामेलानाम दारिया, कस्सइ दिण्णिआ?, आमं, कयंमम ताए समं संपओगो भवेज्जा ?, ण याणामिच्छि भणित्तागतो । सो य सागरचंदो तसोऊण णवि आसणे णवि सयणे धितिं लभति, तं दारियं फलए लिहंतो णाम च णिण्हंतो अच्छति, णारदोऽवि कमलामेलाए अंतिअं गतो, तापयि पुच्छिओ-किंचि अच्चेरय दिट्ठपुबंधि, सो भणति—दुये विट्ठानि, रूपेण सागरचंदो विरुत्तणेण णमसेणओ, सागरचंदे मुच्छिता णहसेणए विरत्ता, णारएण समासासिता, तेण गंतुं आइविथत-जइइ इच्छतित्ति । ताहे सागरचदस्स माता अण्णे अ

! कमलामेलोदाहरण-धारिकायां बलदेवपुत्रस्य निपथस्य पुत्रः सागरचन्द्रः रूपेणोत्पद्यते, सर्वेषां साध्वीनामिष्टः, तत्र च धारिकायां बालस्यलैव अभ्यस्य रायः कमलामेलानांशो दुहित्वा वल्लभसरीरा, सा चोत्पत्तेनपुत्रेण नम तेनेन वृता, इत्यत्र नारदः सागरचन्द्रस्य कुमारस्य सकाश (पार्श्व) आगतः, अभ्युत्थिता, उप-
 सिष्टे सति पृच्छति-भगवन् ! किञ्चिदाश्रयं दृश्य ? अं दृष्टं, क कथयत, इहैव धारिकायां कमलामेलानांशो धारिका, कश्चिद्विदुता ? अं, कथं मम तथा समं संप्रयोगो भवेत् ?, न जानामीति भविष्या गता । स च सागरचन्द्रः तत्र सुत्वा नाप्यासने नापि शयने पतिं लभते, तां धारिकां फलके लिखन् नाम च गृह्यन् शिष्टति, नारदोऽपि कमलामेलाया अन्तिकं गताः, तथाऽपि वृष्टः (सुखपुचान्तः), किञ्चिदाश्रयं दृश्युर्विति, स भणति-हे दृष्टे रूपेण सागरचन्द्रः विरुत्तया नम-सेना, सागरचन्द्रे मूर्च्छिता, नमासेने विरक्ता, नारदेन समासासिता, तेन गत्वाऽऽख्यात-ययेच्छवीति, तदा सागरचन्द्रस्य माता अण्ये च

कुमारा आदण्णां मरइत्ति, संवो आगतो जाव पेच्छति सागरचंदं विलवमाणं, ताहे गेण पेच्छतो ठाइऊण अच्छीणि दोहिवि हत्थेहि छादिताणि, सागरचंदेण भणितं—कमलामेलत्ति, संचेण भणितं—गाहं कमलामेला, कमलामेलोऽहं, सागरचंदेण भणितं—आमं तुमं चैव ममं विमलकमलदललोअणिं कमलामेलं मेलिहिसि, ताहे तेहिं कुमारेहिं संवो मज्जे पाएत्ता अब्भुवगच्छाविओ, विगतमदो चित्तेति—अहो मए आलो अब्भुवगओ, इदाणीं किं सफमण्णहाकाउं?, णिघहि-यधंति पज्जाणं पणत्तिं मग्गिऊण जंदिवसं तस्स णभसेणस्स विवाहदिवसो तद्विवसं ते सागरचंदसंवप्पमुहा कुमारा उज्जाणं गंतुं णारदस्स सरहस्सं दारिया सुरंगाए उज्जाणं गेत्तुं सागरचंदो परिणाविओ, ते तत्थ किञ्जुता अच्छंति । इतरे य तं दारियं ण पेच्छंति, मगंतेहिं उज्जाणे दिट्ठा, विज्जाहरूवा विउधिया, णारायणो सबलो णिगओ, जाव अपच्छिमं संवरूवेणं पाएसु पडिओ, सागरचंदस्स चैव दिण्णा, णभसेण तणया अ खमाविया । एत्थ सागरचंदस्स

१ कुमाराः शिखा त्रिपत्त इति, शास्य भागतो यायमेक्षते सागरचन्द्रं विलपन्तं, तदाऽनेन पश्चात्स्थित्वा अक्षिणी द्वाभ्यामपि हस्ताभ्यां छादिते, सागरचन्द्रेण भणितं—कमलाभेलेति, शास्येन भणितं—गाहं कमलाभेला कमलाभेलोऽहं, सागरचन्द्रेण भणितं—पुवं त्वमेव मां विमलकमलदललोचनां कमलामेलो मेलयिष्यसि, तदा तैः कुमारैः शास्यो मयं पायशिरसाऽभ्युपगमितः, विगतमदुधिन्यायति—अहो मयाऽऽहमभ्युपगतं, इदानीं किं शस्यमन्ययाकर्तुं, निर्बहणीयमिति प्रभुसं प्रशंसि मार्गेयित्वा यद्विवसे तस्य नभःसेनस्य विवाहदिवसः तस्मिन् दिवसे ते सागरचन्द्राभ्याम्यमुस्ताः कुमारा उद्यानं गत्वा नारदेन सरहस्वं दारिकां सुरङ्गया उद्यानं नीरया सागरचन्द्रः परिणायितः, ते तत्र ऋजन्तन्निष्ठान्ति । इतरे च तां दारिकां न प्रेक्षन्ते, मार्गयन्निष्ठानो दृष्ट्वा, यिगात्तरूपाणि चिकुर्यितानि, नारायणः सबलो निर्गतः, यायत्पान्ते शास्यरूपेण पादयोः पतितः, सागरचन्द्रायेव युता, नभःसेनतानयात्र क्षमिताः । अथ सागरचन्द्रस्य.

सर्व' कमलामेलं मण्णमाणस्स अणुओगो गाहं कमलामेलेति भणिते अणुओगो, एवं जो विवरीयं परूयेति तस्स अणुओगो जहाभावं परूयेमाणस्स अणुओगो ५ ।

सर्वेस्स साहसोदाहरणं—जंघूयई णारायणं भणति—एक्कावि मए पुत्तस्स अणाडिया ण दिट्ठा, णारायणेण भणितं—अज्ज दापमि, ताहे णारायणेण जवूयतीअ आभीरीरूव कथं, दोवि तक्क घेत्तुं चारघईमोइण्णाणि, महियं विक्किणंति, सर्वेण दिट्ठाणि, आभीरी भणिता—एहि महिअं कीणामिसि, सा अणुगच्छति, आभीरो मग्गेण एति, सो एकं देवलिअं पविस्सइ, सा आभीरी भणति—गाह पविसामि किंतु मोहं देहि तो एत्थ वेव ठितो तक्कं गेण्हाहि, सो भणति—अवस्स पविसित्तवं, सा पेच्छति, ताहे हत्थे लग्गो, आभीरो उच्चाइऊण लग्गो संवेण समं, संबो आवट्ठितो, आभीरो वासुदेवो जातो इतरी जवूयती, अणुडीकाऊण पलातो, विईयदियसे मद्धाप आणिअंतो खीलंयं घटंतो पइ, जोकारे कए वासुदेवेण

३ शास्त्र कमलामेलां मन्थमानस्मानुयोगो गाह कमलामेलेति भणितेऽनुयोगः, एवं यो विपरीतं प्ररूपयति तस्याननुयोगो यथानावं प्ररूपयतः अनुयोगः । २ शास्त्रज्ज साहसोदाहरणम्—जम्बूवती नारायणं मण्ठि—युकाऽपि सत्ता पुत्तस्स अनाट्ठित्वं एत्था, नारायणेण मथितम्—अथ एवंयामि, तदा नारायणेण जम्बूवत्या आभीरीरूपं कृतं, यापपि तं कं गुरीएवा इारिकामवतीणो, गोत्तं विक्रीणीत्ता, शाग्गेन इट्ठो, आभीरी मण्ठिता—एहि गोत्तं कीणामीति, साऽणुगच्छति, आभीराः पृष्ठव एति, स एवं देवकुलं प्रविशति, साऽऽभीरी मण्ठि—गाह पविसामि, किंतु मूलवं दयालवऽप्येव स्थितत्वात् गृह्णाण, स भणति—अवर्षं प्रवेष्टव्यं, सा नेच्छति, तदा हत्थे लग्गा, आभीर उच्चाव्य लग्गाः शाग्गेन सम, शाग्गोऽप्यावृषा, आभीरो वासुदेवो जात इतरा जम्बूवती अणुडी (सितोऽनुपुष्टनं) कृत्वा पलायिताः, द्वितीयादिवसे बलाकारेण आभीरपमाना कीलकं पटयए एति, तयोकारे कृते वासुदेवेण

पुच्छिओ-किं एयं घडिज्जित्ति, भणति-जो पारिओसियं बोळं काहिति तस्स मुहे खोड्डिज्जिहित्ति । पढमं अणणुओगो णोत अणुओगो, एवं जो विवरीयं पळ्वेवति तस्स अणणुओगो इतरस्स अणुओगो ६ ।

श्रेणिकविषयकोपोदाहरणं-रार्थेगिहे णगरे सेणिओ राया, चेळणा तस्स भज्जा, सा वद्धमाणसामिमपच्छिमत्तिथगरं वंदित्ता वेयालियं माहमासे पविसत्ति, पच्छा साहू दिट्ठो पडिमापडिवणओ, तीए रत्तिं सुत्तिआए हत्थो किहवि विलंबिओ, जया सीतेण गहिओ तदा चेतितं, पवेसितो हत्थो, तस्स हत्थस्स तणएणं सबं सरीरं सीतेण गहिअं, तीए भणिअं-स तवस्सी किं करिस्सत्ति संपयं? पच्छा सेणिएण चितियं-संगारदिणओ से कोई, रुट्ठेण कळं अभओ भणिओ-सिग्घं अंतेउरं पलीवेहि, सेणिओ गतो सामिसगासं, अभएण हत्थिसाला पलीविया, सेणिओ सामिं पुच्छति-चेळणा किं एगपत्ती अणेगपत्ती?, सामिणा भणिअं-एगपत्ती,

१ पृष्ठः-किमेतत् घट्यते इति, भणति-यः पर्युपितं दृत्तान्तोह्यापं करिष्यति तस्य मुखे क्षेप्यते इति । प्रथममननुयोगः ज्ञाते अनुयोगः, एवं यो विपरीतं प्ररूपयति तस्याननुयोग इतरस्य अनुयोगः. २ राजगृहे नगरे श्रेणिको राजा चेळना तस्य भार्या, सा वर्षमानस्यामिगमपश्चिमतीर्थंकरं वन्दित्वा विकाले माघमासे प्रविशति, पश्चात् साधुईष्टः प्रतिपन्नप्रतिमः, तस्या रात्रौ सुसाया हस्तः कथमपि विलम्बितः (बहिः स्थितः) यदा शीतेन गृहीतः तदा चेतितं, प्रये-शितो हस्तः, तस्य हस्तस्य सम्बन्धना सर्वे शरीरं शीतेन गृहीतं, पश्चात् तया भणितं-स तपस्वी किं करिष्यति साम्यतं?, पश्चात् श्रेणिकेन चिन्वितं-दत्तसङ्केतो-ऽस्याः कश्चित्, इष्टेन कस्येऽभयो भणितः-शीघ्रमन्तःपुरं प्रदीपय, श्रेणिको गतः स्वामिसकाशं, अभयेन हस्तिशाला प्रदीपिता, श्रेणिकः स्वामिनं पृच्छति-चेळना किमेकपत्नी अनेकपत्नी?, स्वामिना भणितं-एकपत्नी,

ताहे मा दृग्निहितिसि दुरितं निगम्यो, अमजो निष्कृष्टि, सेणिएण भणिअं-पठीचितं !, सो भणति-आमं, तुमं किं ण
 पविट्ठो !, भणति-अहं पणइत्तामि किं मे अग्निणा !, पच्छा जेण चित्तिअं-मा छडुज्झित्तिसि भणित-ण इग्गत्तिसि ।
 सेणियस्स चेत्तणाप पुत्तिं अणणुओगो पुत्तिष्णप अणुओगो, एयं विपरिए परुविप अणुओगो जहाभाये परुविप अणु-
 ओगो ७ ॥ २३४ ॥ इत्थं तापदनुयोगः समत्तिपद्यः प्रपद्येनोक्तः, नियोगोऽपि पूर्वप्रतिपादितस्वरूपमात्रः सोदाहर-
 णोऽनुयोगवयसेया, साम्प्रतं प्रागुपन्यस्तभापादित्वरूपप्रतिपादनायाह—

कट्ठे १ पुत्थे ३ नित्से ३ सिरिधरिए ४ पुत्थ ५ देसिए ६ चेव । भासगधिभासण या यत्तीकरणे अ आहरणा ॥ २३५ ॥

व्याख्या—तत्र 'काष्ठ' इति काष्ठयिपयो दृष्टान्तः, यथा काष्ठे कश्चित् तद्रूपकारः खल्याकारमानं करोति, कश्चित्पू-
 खावययनिष्पत्तिं, कश्चित् पुनरशेषाद्गोपाद्गोपाद्गवययनिष्पत्तिमिति, एवं काष्ठकल्पं सामायिकादिस्त्रं, तत्र भाषकः परिस्थुरमर्थ-
 मात्रमभिधत्ते—यथा समभावः सामायिकमिति, विभाषकस्तु तस्यैवानेकधाऽर्थमभिधत्ते—यथा समभाव सामायिकं,
 समानां वा आयः समायः स एव स्वार्थिकप्रत्ययविधानात्सामायिकमित्यादि, व्यक्तीकरणशीलो व्यक्तिकरः, यः खलु
 निरयशेषानुपपत्त्यतिचारानतिचारफलादिभेदमिन्नमर्थं भाषते स व्यक्तिकर इति, स निश्चयतश्चतुर्दशपूर्वविदेव, इह च

३ तदा मा दृग्निहिति त्वरितं निर्गता, अमजो निष्कृष्टि, सेणिएण भणित-अमं, एवं किं न मविट्ठ !, भणति-अहं प्रमज्जि-
 त्वाभि किं ममाग्निना ! पन्नाइनेव चित्तिष्ण-मा ताशीदिति मणितं-न वग्धेति । भेणिकल चेत्तणापां पूर्वमनुयोगः पृष्टेऽनुयोगः, एव विपरीते प्रस्थितेऽन-
 नुयोगः यथाभावे प्ररूपिते अनुयोगः ।

भाषकादिस्वरूपव्याख्यानात् भाषादय एव प्रतिपादिता द्रष्टव्याः, कुतः ? , भाषादीनां तत्रभवत्वात् १ । इदानीं पुस्त-
विषयो दृष्टान्तः-यथा पुस्ते कश्चिदाकारमात्रं करोति, कश्चित् स्थूरावयवनिष्पत्तिं, कश्चित्त्वशेषावयवनिष्पत्तिमिति, दार्ष्ट-
न्तिकयोजना पूर्ववत् २ । इदानीं चित्रविषयो दृष्टान्तः-यथा चित्रकर्मणि कश्चित् वर्तिकाभिराकारमात्रं करोति, कश्चित्तु
हरितालादिवर्णोद्भेदं, कश्चित्त्वशेषपर्यायैर्निष्पादयति, दार्ष्टान्तिकयोजना पूर्ववत् ३ । श्रीगृहिकोदाहरणं-श्रीगृहं-भाण्डागारं
तदस्यास्तीति 'अत इनिठनौ' (५-२-११५) इति ठनीकादेशे च कुते श्रीगृहिक इति भवति, तद्दृष्टान्तः-तत्र कश्चिद्
रत्नानां भाजनमेव वेत्ति-इह भाजने रत्नानीति, कश्चित्तु जातिमाने अपि, कश्चित्पुनर्गुणानपि, एवं प्रथमद्वितीयतृती-
यकल्पा भाषकादयो द्रष्टव्याः ४ । तथा 'पोंडं' इति पुण्डरीकं पञ्चं तद्दूयथेपञ्चिन्नार्धेभिन्नविकसितरूपं त्रिधा भवति, एवं
भाषादि विशेयं ५ । इदानीं देशिकविषयमुदाहरणं-देशनं देशः कथनमित्यर्थः, तदस्यास्तीति देशिकः-यथा कश्चिद्दे-
शिकः पन्थानं पृष्टः दिङ्मात्रमेव कथयति, कश्चित् तद्व्यवस्थितग्रामनगरादिभेदेन, कश्चित् पुनस्तदुत्थगुणदोषभेदेन
कथयतीति, दार्ष्टान्तिकयोजना पूर्ववत् शेषा ६ । एवमेतानि भाषकविभाषकव्यक्तिकरविषयाण्युदाहरणानि प्रतिपादितानि
इति गार्थार्थः ॥ १३५ ॥ इत्थं तावद्विभाग उक्तः, इदानीं द्वारविधिमवसरप्राप्तं विहाय व्याख्यानविधिं प्रतिपादयन्नाह-
गोणी? चंदणकंधारचेडीओ ३ सावए४यहिर ५ गोहे ६ । टंकणओ वयहरो७, पडिवक्खो आयरियसीसे ॥ १३६ ॥

आह-चतुरस्रयोगद्वारानधिकृतो व्याख्यानविधिः किमर्थं प्रतिपाद्यत इति, उच्यते, शिष्याचार्ययोः सुखश्रवण-
सुखव्याख्यानप्रवृत्त्या शास्त्रोपकारार्थः, अथवा अधिकृत एव वेदितव्यः, कुतः ? , अनुगमान्तर्भावात्, अन्तर्भावस्तु

व्याख्याङ्गत्वात् इति । आह—यद्यसावनुगमाङ्गं ततः किमित्यथ द्वारविधे पूर्वं प्रतिपाद्यते, उच्यते, द्वारविधेरपि बहु-
 वक्यत्वात् मा भूदिहापि व्याख्याविधेर्विपर्ययः, अतोऽत्रैव आचार्यशिष्ययोर्गुणदोषाः प्रतिपाद्यन्ते, येन आचार्यो
 गुणवते शिष्यायानुयोगं करोति, शिष्योऽपि गुणवदाचार्यसन्निधौवेव शृणोतीति । आह—यद्येवं व्याख्यान-
 विधिरनुगमाङ्गं इहायतार्योच्यते तत्कथं द्वारगाथायामप्येवं नोपन्यस्त इति, उच्यते, सूत्रव्याख्यानस्य गुरु-
 त्वल्यापनार्थं, विद्येपेण सूत्रव्याख्याया आचार्यः शिष्यो वा गुणवानन्येष्टव्य इत्यलं विस्तरेण, प्रकृतं प्रस्तुम—
 प्रक्रान्तगाथाव्याख्या—तत्र गोदृष्टान्तः, एते चाचार्यशिष्ययोः संयुक्ता दृष्टान्ताः, एक आचार्यस्य एकः शिष्यस्येति
 द्वौ वा एकस्मिन्नेवायतार्ययिति ।

पुगंमि' णरे पुणेण कस्सइ पुत्तस्स सगासाओ गावी रोगिता उद्धितुपि असमत्था णिविद्धा चेव किणिता,
 सो तं पडिविक्किणति, कायगा भणति-पेच्छामो से गतिपयारं सो किणीदामो, सो भणति-मएवि उवविद्धा
 चेव गहिया, अदि पडिहाति ता तुग्हेवि एवमेव णिण्हइ । एव जो आयरिओ पुच्छितो परिहारतरं दाउमसमत्थो
 भणति-मएवि एयं सुयं तुग्हेवि एयं सुणहत्ति, तस्स सगासे ण सोअय, संसइयपयत्थंमि मिच्छुत्तसंभवा, जो पुण

१ एकस्मिन्नगरे एकेन कल्पविबुद्धं स कदाशाश्रौंगिणी इत्यानुमत्तमर्षां निविष्टेव क्रीता, स तां मतिविक्रीणाति, कायका भणन्ति-प्रेक्षामहेऽसा गति-
 प्रचारं, तता देव्यामः, स भणति-मयाऽपि उवविष्टेव गृहीता, यदि मदिभाति तदा धूपमपि एवमेव गृहीत । एव य आचार्यः पुष्टः परिहारात्तरं दातुमत्तमर्षो
 भणति-मयाऽपि एव सुत धूपमपि एव शृणुतेति, तस्स सकासे न श्रोतव्य, सांतापिकपदार्थे मित्यात्ससंभवार, यः पुण-

अविकलगोविक्किणगो इव अक्खेवणिण्णयपसंगपारगो तस्स सगासे सोयधं, सीसोऽवि जो अविचारियगाही पढमगोविक्कण-
गोब सो अजोगो इतरो जोगोत्ति १ ।

चंदणकथोदाहरणं—चारवईए वासुदेवस्स तिणिण भेरीओ, तंजहा—संगमिआ उब्भुतिया कोमुतिया, तिणिणवि गोसी-
सचंदणमइयाओ देवयापरिगहियाओ, तस्स चउत्थी भेरी असिबुवसमणी, तीसे उप्पत्ती कहिज्जइ—सक्को सुरमज्झे
वासुदेवस्स गुणकित्तणं करेति—अहो उत्तमपुरिसाणं गुणा, एते अवगुणं ण गेण्हंति णीएण य ण जुञ्जंति, तत्थेगो देवो
असह्हंतो आगतो, वासुदेवोऽवि जिणसगासं वंदओ पट्ठिओ, सो अंतराले कालसुणयरूवं मययं विउवेति वावणं
दुब्बिभगंधं, तस्स गंधेण सबो लोगो पराभगो, वासुदेवेण दिट्ठो, भणितं चणेण—अहो कालसुणगस्सेतस्स पंडुरा दंता
सोहंति, देवो चिं तितो—सच्चं सच्चं गुणगाही । ततो वासुदेवस्स आसरयणं गहाय पधावित्तो, सो वंडुरापालएण गाओ, तेण

१ ० रविकलगोविक्रायक एवाक्षेपनिर्णयप्रसन्नपारगः तस्य सकाशे श्रोतव्यं, शिष्योऽपि योऽविचार्यग्राही प्रथमगोविक्रायक इव सोऽयोग्यः, इतरो योग्य
इति १ । २ चन्दनकन्योदाहरणं—द्वारिकायां वासुदेवस्य तितो भेर्यः, तथया—संग्रामिकी शाम्युदयिकी कौमुदीती, तितोऽपि गोशीर्षचन्दनमद्यो देवतापरिगृ-
हीताः; तस्य चतुर्थी भेरी अदियोपशमनी, तस्या उपतिः कथयते—शक्रः सुरमध्ये वासुदेवस्य गुणकीर्त्तनं करोति—अहो उत्तमसुरयाणां गुणाः, पूते अवगुणं न
गृह्णन्ति नीचेन च न युष्यन्ते, तत्रैको देवोऽश्रद्धघट् आगतः, वासुदेवोऽपि गिनसकासं यन्दकः (यन्दनाय) प्रस्थितः, सोऽन्तराले कृष्णशरूपं मृतकं विरु-
धंति व्यापन्नं दुरभिगन्धं, तस्य गन्धेन सर्वो लोकः पराभन्नः, वासुदेवेन दृष्टः, भणितं चानेन—अहो कृष्णशुनः पूतस्य पाण्डुरा दन्ताः शोभन्ते, देवधि-
न्तितवाञ्च—सत्यं सत्यं गुणग्राही । ततो वासुदेवस्याथारसं गृहीत्वा प्रधावितः, स मन्दुरापालकेन ज्ञातः, तेन * धितेति.

कुंवितं, कुमार रायाणो य निगया, तेण देवेण ह्यचिहया काकण धाडिआ, वासुदेवोऽवि निगयाओ, भणति-मम कीस
 आसरयणं हरति !, देवो भणति--मं जुञ्जे पराजिगिज्जण नेण्ह, वासुदेवेण भणियं-धाढं, किह जुञ्जासो ? तुमं भूमीए
 अहं रहेण, ता रह गिण्ह, देवो भणति-अल रहेणंति, एवं आसहत्थीयि पडिसिद्धा, वाहुजुआदियाइं सबाइं पडिसेहेइ, भणइ
 य-अहिहाणजुअं देहि, वासुदेवेण भणियं-पराजिओऽहं, नेहि आसरयण, णाहं नीयजुञ्जेण जुञ्जामि, ततो देवो जुद्धो
 भणिसादिओ-घरेहि षर, किं ते देमि !, वासुदेवेण भणियं-असिवोचसर्णां भेरी देहि, तेण दिण्णा, पसुप्पत्ती भेरीए। तैहि
 सा छण्हं छण्ह मासाणं वज्जति, पचुप्पण्णा रोगा वाही वा उवसमंति, णवणा वि छम्मासे ण उप्पजंति, जो सइं सुणेति ।
 तथऽण्णदा आगंतुओ वाणिजओ, सो अतीय दाह्जरेण अभिमूतो भेरीपालय भणइ-नेण्ह तुमं सयसहस्स, मम एत्तो
 पलमेत्त देहि, तेण लोभेण दिण्ण, तथ अण्णा चंदणधिगलिआ दिण्णा, एवं अण्णेणवि अण्णेणवि मग्गितो दिण्ण च,

१ कृत्रिण, कुमाप राजानन्न विगंठा, तेन देवेन इतविइवीहस्य घाटिता, वासुदेवोऽपि निर्गतः, भणति-मम कसादधरलं हरति !, देवो भणति-मां
 तुवे पराजिज्ज गृहाण, वासुदेवेन भणितं-बाह, कय तु-बापदे त्वं भूमौ अह रयेव, तत्र एव गृहाण, देवो भणति-अल रयेनेति, पवमवहल्लिनावपि प्रतिक्रिद्धो,
 बाहुजुआवीणि सर्वाणि प्रतिपेययति, भणति य-अधिहाणजुअं देहि, वासुदेवेन भणितं-पराजिओऽहं पय अधरलं, साह भीषयुदेन पुञ्जे, ततो देवस्तुष्टो
 भणितवान्-शुण्व चरं, किं पुण्य ददामि !, वासुदेवेन भणित-असिवोचसर्णां भेरी देहि, तेन इणा, एपोत्पत्तिर्भयोः। तत्र सा पडिः पडिमांतिः वाघते, मयुष्पका
 रोगा एपायवो घोषकाम्यमिद, नवका अपि पदसु मासेपु नोत्पचन्ते, यः सत्त्व ज्ञप्नोति । तत्रान्यवाऽऽगन्तुको यणिह, सोऽपीय दाह्जरेणामिमूलो भेरीपालक
 भणति-गृहाण त्वं शतसहस्रं, ममैतस्माद् पकमात्र देहि, तेन लोभेन वृचं, तत्रान्या कन्वन्धिगलिआ इहा, पवमवयेवापि कन्वेवापि मग्गितो इत्त च, * वाहे

सा चंदणकंथा जाता, अण्णदा असिंवे वासुदेवेण ताडाविया, जाव तं चैव सभं ण पूरेति, तेण भणिअं-जोएह भेरिं, दिट्ठा कंथीकता, सो भेरिवालो ववरोविओ, अण्णा भेरी अट्टमभत्तेणाराहइत्ता लद्धा, अण्णो भेरिवालो कओ, सो आय-रांक्खेण रक्खति, सो पूइतो-जो सीसो सुत्तथं चंदणकंथं परमतादीहिं । मीसेति गलितमहवा सिक्खितमाणी ण सो जोगो ॥ १ ॥ कंथीकतसुत्तथो गुरुवि जोगो ण भासितवस्स । अविणासियसुत्तथा सीसायरिया विणिद्धिट्ठा ॥ २ ॥ २ ।

इदानीं चेट्युदाहरणम्—वैसंतपुरे जुण्णसेट्ठिधूता, णवगस्स च सेट्ठिस्स धूआ, तासिं पीई, तहवि से अत्थि वेरो अम्हे एएहिं उव्वट्ठिताणि, ताओ अण्णआ कयावि मज्जित्तुं गताओ, तथ जा सा णवगस्स धूआ, सा तिलगचोइसगेणं अलंकारेण अलंकिआ, सा आहरणाणि तडे ठवेत्ता उत्तिण्णा, जुण्णसेट्ठिधूआ ताणि गहाय पधाविता, सा वारेति, इतरी अक्कोसंती गता, ताए मातापितीणं सिट्ठं, ताणि भणंति-तुण्हिक्का अच्छाहि, णवगस्स धूआ पहाइत्ता णियगधरं गया, अम्मापिईहिं

१ सा (भेरी) चन्दनकन्या जाता, अन्यदाऽशिवे वासुदेवेन ताडिता, यावत्तां सभामपि न पूरयति, तेन भणितं-पश्यत भेरीं, इष्टा कन्थीकृता, स भेरीपालो न्यपरोपितः, अन्या भेर्यष्टमभक्तेनाराध्य लब्धा, अन्यो भेरीपालकः कृतः, स आत्मरक्षेण रक्षति, स पूजितः-यः शिव्यः सूत्रार्थं चन्दनकन्यासिं व परमतादिसिः । सिञ्चयति गलितमथवा शिक्षितमानी, न स योग्यः । १ । कन्थीकृतसूत्रार्थो गुरुपि योग्यो न भाषितव्यस्य (अनुयोगस्य) । अविनाशितसूत्रार्थाः शिव्याचार्यां विनिर्दिष्टाः । २ । २ वसन्तपुरे जीर्णश्रेष्ठिद्विहता, नवकस्य च श्रेष्ठिनः दुहितः, तयोः प्रीतिः, तथापि तयोरेस्ति वैरं वयमेतैरुद्धर्षितानि, ते अन्यदा कषाचिन्मश्कुं गते, तत्र या सा नवकस्य दुहिता, सा तिलकचतुर्दशकेन अलङ्कारेणालङ्कृता, साऽऽभरणानि तटे स्थापयित्वाऽवतीर्णा, जीर्णश्रेष्ठिद्विहता तानि गृहीत्वा प्रधाविता, सा वारयति, इतराक्रोशन्ती गता, तथा मातापितृभ्यां शिष्टं, तौ भणतः-वृष्णीका तिष्ठ, नवकस्य दुहिता स्नात्वा निजगृहं गता, माता-पितृभ्यां * कन्थाकया. † ०वालाओ. ‡ आदरेण. † कंथं च.

साह, तेहि मगियं, ण देति, राउले बवहारो, तत्थ णत्थि सक्खी, तत्थ कारणिया भणंति-चेडीओ याहिजंतु, तेहि पाहिचो भणित्ता-जति तुग्गघयं ता आविध, ताहे सा जुण्णसेट्ठिचेडी जं हत्थे तं पाए, ण जाणति, त च से असिलिद्ध, ताहे तेहि णाअं-जहा एयाई ईमीसे ण होति, ताहे इतरी भणिया-तुमे आविध, ताए कमेण आविधं, सिलिद्धं च से जाय, भणिया य-मेत्ताहि, ताए तदेव णिच्च आमुचंतीए पडिवावीए आमुकं, ताहे सो जुण्णसेट्ठी ढडितो । जहा सो एग-भविअं मरणं पत्तो, एवायरिओनि जं अणत्थ स अण्हिं संयाडेति, अण्णयत्तयाओ अण्णत्थ पक्खेति उस्सग्गादिआओ, एय सो ससारदहेण दंडिज्जति, तारिसस्स पासे ण सोतयं, जहा सा चेडी जस पत्ता, एवं चेवायरिओ जो ण विसंयाएति, तेण अरिहंताणं आणा कत्ता भयति, तारिसस्स पासे सोययं । एत्थ गाथा-अत्थाणत्थनिउत्ताऽऽभरणणं जुण्णसेट्ठिधूअय । ण

। कथयति, तास्यो मारिगं, न दृश, एतदुक्ते उपपत्ताः, तत्र मन्त्रि साक्षी, एव कारिका अण्णित्-चेट्ठी व्याप्रियेतां, सेव्याद्वय मणित्ता-यदि तावधीन तिरुक्चतुदशकं सदा परिधेदि, तथा सा जीर्णश्रेष्ठिचेटी यए हले (इत्थसम्बन्धि) तए पादे (परिदयाति), न जानादि, ताए तस्सा अछिइ, तथा ईशोर्णं-यथैतान्यस्सा न मन्त्रि, एवेउता मणित्ता-तं परिधेदि, तथा कमेण परिहित, छिंटं च तस्सा जालं, मणित्ता च-मुअ, तथा एथेव नित्तममुअन्त्सा परिपाट्या आमुकं, तथा स जीर्णश्रेष्ठी एभिक्का । यथा स एकमन्निकं मरणं माहा, एवमाचार्योऽपि यए (सूत्र) अन्मय (उस्सगांढो) तए अन्मय (अरया धारो) संयावयति, अन्मयएत्थयता अन्मय मरुत्तयति उस्सगांदिक्का, एव स संसारदहेण दृक्खते, ताएत्थल पाथे न मोत्तयं, यथा सा चेटी यगा माहा, एवमेवाचार्यो यो न विसंवाएयति, तेगाहंतां भाजा कृता भवति, ताएत्थल पाथे मोत्तयं । अत्र गाथे-भस्यानार्थनियोक्ता आमरणानां जीर्णश्रेष्ठिदुहितेव ।

न ० धारिता + एते से ि जो

गुरु विधिभणिते वा विवरीयनिओअओ सीसो ॥ १ ॥ सत्थाणत्थनिउत्ता ईसरधूआ सभूसणाणं च । होइ गुरू सीसोऽविअ विणिओअं तो जहा भणितं ॥ २ ॥ ३ । श्रावकोदाहरणं पूर्ववत्—नवरसुपसंहारः—चिरपरिचितं पि ण सरति सुत्तत्थं सावगो सभजं व । जो ण सो जोगो सीसो गुरुत्तणं तस्स दूरेणं ॥ १ ॥ ४ । वधिरगोदाहरणं पूर्ववदेव, उपसंहारस्तु गाथयोच्यते—अण्णं पुट्ठो अण्णं जो साहइ सो गुरू ण वहिरो व । ण च सीसो जो अण्णं सुणेति अणुभासए अण्णं ॥ १ ॥ ५ । एवं गोधोदाहरणोपसंहारोऽपि वक्तव्यः ६ । इदानीं दङ्कणकोदाहरणं—उत्तराँवहे टंकणा णाम मेच्छा, ते सुवण्णेणं दक्खिणावहाइं भंडाइं गेण्हति, ते च परोप्परं भासं ण जाणंति, पच्छा पुंजं करंति, हत्थेण उँ छाएंति, जाव इच्छा ण पूरति ताव ण अवणंति, पुण्णे अवणंति, एवं

१ गुरुः विधिभणिते वा विवरीतनियोजकः शिष्यः । १ । सस्यानार्थनियोक्ता धंधदुहिता स्वगुरुणागामिच । भवति गुरुः शिष्योऽपिच विनियोगं तद (विनियोजयन्) यथा भणितम् । २ । २ चिरपरिगतावपि न स्मरति घृणार्थं धारकः स्वभार्यमिव । को न स योग्यः शिष्यः गुरुत्वं तस्व दूरेण । १ । ३ अन्यशृष्टोऽन्यत् यः कथयति स न गुरुर्धरि इव । न च शिष्यो चोऽन्यशृणोत्वनुभायतेऽन्यत् । १ । ४ उत्तरापथे दङ्कणानामानो म्लेच्छाः, ते सुवर्णेन वक्षिणापयानि भाण्णानि शृण्वन्ति, ते च परस्परं भाषां न जानन्ते, पश्चात् पुनं कुर्वन्ति, इस्तेन त्याग्घात्यन्ति, यावद्विच्छा न पूर्वते तावन्नापनन्ति, पूर्णेऽपन- यन्ति, एवं * हत्थेण उरघादंति.

तेऽसि इच्छियपहिच्छियववहारो एथ-अक्लेयनिष्णयसंगदाणगहणाणुवसिणो दोधि । जोगा सीसायरिआ टकण-
वणिओवमा एसा ॥ १ ॥ ७ ।

इत्थंमुक्कप्रकारेण गवादिषु द्वारेषु साक्षादभिहितार्थविपर्यय.-प्रतिपक्ष आचार्यशिष्ययोर्यथायोगं योजनीयः, स च
योजित एवेति गाथार्थः ॥ १३६ ॥ इदानीं विशेषतः शिष्यदोषगुणान् प्रतिपादयन्नाह-

कस्स न होही चेतो अनन्सुवगओअ निरुवगारी अ । अप्पच्छंदमईओ पट्टिमओ गंतुकामो अ ॥ १३७ ॥
चिणओणपहिं कपपंजलीहि छंदमणुअत्तमाणेहिं । आराहिओ गुरुजणो सुयं बहुविहं लद्ध देइ ॥ १३८ ॥

आह-शिष्यदोषगुणाना विशेषाभिधानं किमर्थम्?, उच्यते, कालान्तरेण तस्यैव गुरुत्वमवनात्, अयो-
ग्याय च गुरुपदनियन्धनविधाने तीर्थकराज्ञादिलोपसङ्गात् । प्रथमगाथाभ्याख्या-कस्य न भविष्यति
द्वेष्यः-अप्रीतिकरः, यः किन्मृतः ?-न अन्युपगत. अनन्युपगतः-श्रुतोपसंपदाऽनुपसंपन्न इति भावार्थः,
उपसपन्नोऽपि न सर्व एवाद्देष्यो भवतीत्यत आह-'निरुपकारी च' निरुपकर्तुं शीलमस्येति निरुपकारी,
गुरोरकृत्यकारीत्यर्थः, उपकार्यपि न सर्व एवाद्देष्य इत्यत आह-आत्मच्छन्दा आत्मायत्ता मतिर्यस्य कार्येणु
असावात्मच्छन्दमति, स्वाभिप्रायकार्यकारीत्यर्थः, गुर्वायत्तमतिरपि न सर्व एवाद्देष्यः अत आह-'प्रस्यित'

१ तेषां इच्छितप्रतीच्छित (इत्सितप्रतीच्छित) व्यवहारः, एव-प्राक्षेपसिर्णमसङ्गादाणप्रदणानुवसिणो द्वेऽपि । योग्या आचार्यशिक्ष्या टङ्कणवणिगु
एसा एसा । १ । * * मुकेन

संप्रस्थितद्वितीय इति, गन्तुकामश्च गन्तुकामोऽभिधीयते यो हि सदैव गन्तुमना व्यवतिष्ठते, वक्ति च-श्रुतस्कन्धादिपरिसमाप्तावश्यमहं यास्यामि, क इहावतिष्ठते इति, अयमयोग्यः शिष्य इति गाथार्थः ॥ १३७ ॥ इदानीं दोषपरिज्ञानपूर्वकत्वात् गुणाः प्रतिपाद्यन्ते-द्वितीयगाथाव्याख्या-विनयः-अभिवन्दनादिलक्षणः तेन अवनताः विनयावनताः तैरित्थं भूतैः सन्धिः, तथा पृच्छादिषु कृताः प्राञ्जलयो यैस्ते कृतप्राञ्जलयः तैः, तथा छन्दो-गुर्वभिप्रायः तं सूत्रोक्तश्रद्धानसमर्थनकरणकारणादिनाऽनुवर्त्यन्तिः आराधितो गुरुजनः, 'श्रुतं' सूत्रार्थोभयरूपं 'बहुविधं' अनेकप्रकारं 'लघु' शीघ्रं 'ददाति' प्रयच्छतीति गाथार्थः ॥ १३८ ॥ इदानीं प्रकारान्तरेण शिष्यपरीक्षां प्रतिपादयन्नाह-

सेलघण कुडग चालणि परिपूणग हंस महिस मेसे अ । मसग जळ्ळुग थिराली जाहग गो भेरि आभीरी ॥ १३९ ॥
व्याख्या-एतानि शिष्ययोग्यायोग्यत्वप्रतिपादकान्युदाहरणानीति । किंच-चरियं च कस्पितं वा आहरणं दुविहमेव नायधं । अत्थसस साहणडा इंधणमिव ओदणडाए । १ । तत्थ इमं कस्पिअं जहा-मुगसेलो पुक्खलसंवट्ठो अ महामेहो जंबूदीवप्पमाणो, तत्थ णारयत्थानीओ कलहं आलाएति-मुगसेलं भणति-तुज्झ नामगहणे कए पुक्खलसंवट्ठो भणति-जहा णं एगाए धाराए विराएमि, सेलो

१ चरितं च कल्पितं वाऽऽहरणं द्विविधमेव ज्ञातव्यम् । अर्थस्य साधनार्थाय इन्धनानीचौदनार्थाय । १ । तथेदं कल्पितं यथा-मुद्गशैलः पुष्करसंपत्तकश्च महासेवः जम्बूद्वीपप्रमाणः, तत्र नारदस्थानीयः कलहमालगयति (आयोजयति)-मुद्गशैलं भणति-तत्र नामग्रहणे कृते पुष्कलसंपत्तेको भणति-यथैकया धारया विद्राचयामि, शैल * आलो(जो)पतिः

उष्णसितो भणति-जदि मे तिलपुसतिभांगपि चङ्गेति तो णमं ण बहामि, पच्छा मेहस्स मूले भणति मुग्गसेलवयणाई,
 सो रुद्धो, सघादरेण घरिसिउमारद्धो जुगप्पहोणाहि धाराहिं, सत्तरत्ते बुद्धे च्चित्तेति-विराओ होहिस्सि डिओ, पाणिप
 ओसरिए इतरो मिसिमिसितो उज्जलतरो जातो भणंति-जोहारोस्सि, ताहे मेहो लज्जितो गतो । एवं चैव कोइ सीसो
 मुग्गसेलसमाणो एगसवि पदं ण लगति, अणो आयरिओ गजंतो आगतो, अहं ण गाहेमिस्सि, आह-आचार्यस्यैव
 तज्जाब्बं, यच्छिष्यो नावबुच्च्यते । गावो गोपालकेनेव, कुत्तीर्येनावत्तारिताः ॥ १ ॥ ताहे पढायेउमारद्धो, ण सक्किओ,
 लज्जिओ गओ, परिसस्स ण दायधं, किं कारणं ?-आयरिए सुत्तंमि अ परिधादो सुत्तअथपलिमंथो । अणोसिंपिय
 हाणी पुद्दायि ण दुब्बाया यंशा ॥ १ ॥ पडियक्खो कण्हंभूमी-बुद्धेवि दोणमेहे ण कण्हंभोमाओ लोइए उदयं । गहणघर-
 णासमत्ये इअ देयमच्छिसिकारंमि ॥ १ ॥

१ उष्णसितो (भक्षयितः) भणति-यदि मे तिलपुत्रिभागमपि आर्द्रयति तदा माम न बहामि, पश्चात्मेहस्य मूले भणति मुग्गसेलवचनानि, स रुद्धः,
 सर्पादरेण घर्षितुमारब्धः, पुगप्रधानाभिर्योराभिः, सहस्रायं बुद्धे च्चित्तपति-विदुलो मविष्यति इति स्थितः, पानीयेऽपस्तते इतरो वीष्यन् उग्गलसरो जातो
 भणति-उद्धारः (ज्योत्स्नाः) इति, तदा मेधो लज्जितो गताः ३ पृथमेव कश्चिच्छिष्यो मुग्गसेलसमानं पुरुषमपि पदं न लगयति, अन्य आचार्यः गर्जेयन् आगतः,
 अहमेव ग्राहयामि-तदा पाठयितुमारब्धः, न सक्किताः, लज्जितो गतः, ईदृशाव न दातव्यं, किं कारणम् ?-आचार्ये सुते च परिवादः सूत्रार्थपरिमन्थाः
 (निम्नः) । अन्येषामपिच हाभिः स्पृष्टाऽपि न दुग्धदा (दोषा) कल्प्या ॥ १ ॥ प्रतिपक्षः कृष्णधूमि-बुद्धेऽपि द्रोणमेधे न कृष्णमूत्रात् सुठति वयकम् । ग्रह-
 णघरणसस्यै रत्तावयस्यच्छिसिकरे । १ । * वहेदि + एसाणाहिं † विराइओ ‡ पलितो ५ कळं ६ उपलिसपा ७ दुक्कपा ८ ० भूमीसु

इदानीं कुटोदाहरणम्—कुटा घटा उच्यन्ते, ते दुविहा-नवा जुण्णा य, जुण्णा दुविहा-भाविया अभाविया य, भाविआं दुविहा-पसत्थभाविया अपसत्थभाविया य, पसत्था-अगुरुरुक्फादीहिं, अपसत्था-पलंडुलसुणमादीहिं, पसत्थ-भाविया वग्मा अवग्मा य, एवं अपसत्थावि, जे अपसत्था अवग्मा जे य पसत्था वग्मा ते ण सुंदरा, इतरे सुंदरा, अभाविता ण केणइ भाविता-णवगा आवागतो उत्तरितमेत्तगा, एवं चेव सीसगा णवगा-जे भिच्छद्विट्ठी तप्पढमयाए गाहिज्जंति, जुण्णावि जे अभाविता ते सुंदरा-रुप्पवयणपांसत्थेहिं भाविता एवमेव भावकुडा । संविग्गेहिं पसत्था वग्माडवग्मा य तह चेव ॥ १ ॥ जे अपसत्था वग्मा जे य पसत्था संनिगा य अवग्मा एते लडगा, इतरेवि अवग्मा । अहवा कुडा चउघिहा-छियुकुडे १ बोडकुडे २ खंडकुडे ३ संपुण्णकुडे ४ इति, छियु जे मूले छियु, बोडओ जस्स ओढा नत्थि, खंडो एगं ओट्टपुंडं नत्थि, संपुण्णो सवंगो चेव, छियु जं हूढं तं गलति, बोडे तावत्तिअं ठाति, खंडे एगेण पासेण

१ ते द्विविधाः, नवा गीणांश्च, त्रीणां द्विविधा-भाविता अभाविताश्च, भाविता द्विविधाः-प्रदानभाविता अपदानभाविताश्च, प्रदाताः-अगुरुरुक्फादिविधिः, अपदानताः-पलाण्डुलधुनादिविधिः, प्रदानभाविता वग्म्या अवाग्म्याश्च, पदानप्रदाना भवि, ये अपदाना अवाग्म्या ये च प्रदाना वाग्म्याने न मुन्दराः, इतरे मुन्दराः, अभाविता न केनचित्ताविता-नवका अपाहाट्टुत्तरितामागाः, पुरमेव शिल्प्या नवका-ये भिच्याहृष्ट्यन्पयमागा प्राप्नन्ते, त्रीणां भवि येऽभाविताने मुन्दराः । कुप्रवचनपार्थैर्भाविता पुरमेव भावकुटाः । मंगिमैः प्रदानाः वाग्म्या अवाग्म्याश्च तथैव । १ । ये अपदाना वाग्म्या ये च प्रदाताः मंगिताभावाग्म्या एते लघाः, इतरेऽप्यपाग्म्याः । अथवा कुटाधत्तुविधाः-छियुकुटः अघोष्टकुटः संपुण्णकुटः संपुण्णकुटः इति, तिम्रो यो मूले छियुगान्, अघोष्टकुटः-यस्य भोष्ठो न स्तः, एण्ड एकमोष्टपुटं गात्ति, संपुण्णः सर्वाङ्गशेष, छिम्रे यद्विश्वं तत्प्रलति, बोटके तांयंए तिष्ठति, एण्डे एकेन पार्थेण. ' आपाहवाग्म्यो. + ० ओसप्पेहिं. † ० रे अहग्मा. ‡ तत्थ. ¶ बोधो.

छंद्विज्जह, अदि इच्छा धोयेणवि ठंभइ, एस विससो वोढलढाणं, संपुणो सवं धरेति, एवं चेव सीसा वत्तारि समोतारेयया ।
 चालन्युदाहरणम्—चालनी—लोकप्रसिद्धा यया कणिफादि चाल्यते,—जहं चालणीए उदय सुब्भंतं तक्खण अघो-
 णीति । तह सुत्तथपयाई जस्स तु सो चालणिसमाणो ॥ १ ॥ तथाच शैलच्छिद्रकुटचालनीभेदप्रदर्शनार्थमुक्तमेव भाष्य
 कृता—सेठेयंछिद्रचालणि मिहो कहा सोउ उट्टियाणं तु । छिद्राह सत्थ वेद्धो सुमरिसु सरामि जेयाणी ॥ १ ॥ पणेण विससति
 वित्तिपण नीति कण्णेण चालणी आह । धण्णु रथ आह सेठो . ज पविसइ णीइ चा तुब्भं ॥ २ ॥ तायसलउरकट्टिणय
 चालणिपट्टियस्सु ण सवइ दवंपि ।

इदानी परिपूणकोदाहरणम्—तत्र परिपूर्णकः घृतपूर्णधीरकगालनकं चिटिकावासो या, तेन ह्याभीर्यः किल घृत गाल-
 यन्ति, स च कचयरं धारयति घृतमुञ्चति, पत्र—धंक्खाणादिषु दोसे हिययंमि ठवेति मुअति गुणजाळं । सीसो सो
 उ अजोगो भणिगो परिपूणगसमाणो ॥ १ ॥ आह—सर्वज्ञमतेऽपि दोपसभय इत्ययुक्तं, सत्यमुक्तमेव भाष्यकृता—

१ नि सति, वरीप्पज छोकेणापि इयते, एए वित्तेपो वोढकसण्हवो, संपूणः तर्पं पारयति, पूवमेव विग्घाआवारः समवतारयिदव्वाः । २ यथा
 चालन्यामुदक क्षिप्पमाण सत्तलमचो गच्छति । तथा सूर्यार्थपदानि बल तु स चालनीसमानाः । १ । ३ शैलच्छिद्रचालनीनां म्रियः कथां सुवोत्थितानां
 तु । छिद्र आह—सत्रोचट्टिः अस्सार्थं सरामि नेदामीच्च । १ । पूकेन विजाति कर्गेण द्वितीयेन भिःसति चालकाह । घण्णयाऽय आह सेठो पत्तयिवाति निग्घरति
 वा सत्थ (एवमि) १ । तापसकमण्हनु चालनीमत्तिपक्काः न घमति प्रपममि १ ग्याप्पानाणिसु दोषान् इयंये त्यापयति मुञ्चति गुणगालच्च । तिप्पयः स रथ-
 योगो भणितः परिपूणकसमानः । १ । * रत्तमि + परिपूणकः (त्याए) † इत्तुक्

सर्धणुपमाणाओ दोसा ण हु संति जिणमए किं*चि । जं अणुवउत्तकहणं अपत्तमासज्ज व भवंति । १ ।

इदानीं हंसोदाहरणम्—अंवरत्तेणेण जीहाइ कूइआ होइ खीरमुदगंमि । हंसो मोचूण जलं आपियइ पयं तह सुसीसो ॥ १ ॥ मोचूण दढं दोसे गुरुणोऽणुवउत्तभासितादीए । गिण्हइ गुणे उ जो सो जोगो समयत्थसारस्स ॥ २ ॥

इदानीं महिपोदाहरणम्—सर्थमवि ण पियइ महिसो ण य जूहं पियइ लोलियं उदयं । विगहविगहाहि तहा अथाक्क पुच्छाहि थ कुसीसो ॥ १ ॥

मेपोदाहरणम्—अवि गोप्पदंमिन्नि पिन्ने सुढिओ तणुअत्तणेण तुंडस्स । ण करेति कलुसमुदगं मेसो एवं सुसीसोऽवि ॥१॥

मशकोदाहरणम्—मैसगो व तुदं जच्चादिपहि णिच्छुभते कुसीसोऽवि ।

जल्लकोदाहरणम्—जल्लंगा व अट्टमंतो पिचति सुसीसोऽवि सुयणाणं ।

त्रिराल्युदाहरणम्—छुंउं भूमीए जह खीरं पिचति दुट्टमज्जारी । परिसुट्टियाण पासे सिक्खति एवं विणयभंसी ॥ १ ॥

१ सर्वप्रामाण्यात् योया नैव रन्ति तिनगते केऽपि । यदनुपयुक्तकथनं अपाश्रमासाप वा भवन्ति । १ । २ अग्लताया विद्वायाः कूर्चिहा भवति क्षीरमुदके । हंसो शुपत्या जलमापिवति पयः तथा सुश्लयः । १ । गुनत्वा इदं योगान् गुरोरनुपयुक्तभाषित्तादिकान् । गुरुति गुणोस्तु यः स योम्यः समयाध- (स्थ) सारस्य । २ । स्वामपि न पियति महियो न च युयं पियति लोडित्तमुदकम् । विप्रहरिक्काभिन्नाया अविधान्वापृच्छाभिन्न कृतित्यः । १ । ४ अपि गोप्पदेऽपि पिचति मेयत्तनुत्वेन तुण्डस्स । न करोति कलुसमुदकं मेय एवं सुश्लिष्योऽपि । १ । ५ मरुत इव तुदन् जाल्पारिभिरावदति (तुदति) कृतिल्लिष्योऽपि । ६ जलोका इव णुदन्पन् पिचति सुश्लिष्योऽपि शुतशानं । ७ उर्ध्वगता यस्मी यथा क्षीरं पियति दुष्टमागोरी । पर्यदुशितानां पाशे शिदते एवं विनयभंसी । १ ॥ * केपि. + भणंति. । पि०.

जादृक्स्तिर्यग्विशेषः, तदुदाहरणम्—पातुं धोवं धोव खीर पासाणि जाहओ लिहइ । एमेव जित काउं पुच्छति मतिमं ण खेदेति । १ ।

गोददोहरणम्—एगेण धम्मद्वित्तेण चाउधेज्जाण गावी दिण्णा, ते भणति-परिवाडीए दुज्झइ, तथा कतं, पढमपरिवा-
 डीदोहगो चित्तेति-अज चैव मग्गं दुळं, कल्ल अणस्स होदिति, ता किं मम तणपाणिणएण इह हारवित्तेण ? ण दिण्णं,
 एवं सेसेहि वि, गावी मता, अवण्णावादो य धिज्जाइयाणं, तदवण्णदववोच्छेदो, उक्कं च—अण्णो दोग्गति कल्ल गिर-
 त्ययं से वहामि किं धारिं ? । चरचरणगावी उ मता अवण्णहाणी उ मता अण्णगहो अण्णदूहेइवि । दाएअन्तिकयोजना-धीसा पडिच्छ-
 गोवग्गहा मा पुणो च ण लभेज्जा । वयमवि दोग्गामो पुण अणुगहो अण्णदूहेइवि । दाएअन्तिकयोजना-धीसा पडिच्छ-
 गाणं मरोत्ति तेवि य सीसगभरोत्ति । ण करेत्ति सुत्तहाणी अण्णरयवि दुल्लह तेसि ॥ १ ॥ अविणीयसणओ ।

१ पीरवा श्लोक शीरं पार्थवोर्जाहको लेरि । एवमेव जीव (परीक्षित) कृत्वा दृच्छति मतिमान् न श्लेषयति । १ । २ गवोदाहरणम्—एकेन
 चर्माधिकेन चातुर्वधेभ्यो गौर्दत्ता, ते भणन्ति-परिवात्वा दुहस्तु, तथा कृतं, प्रथमपरिवादीदोहकमित्यपत्ति-भवेव मम दुग्ध, कस्ये अन्यस्य भवित्यपि, तर्कि
 मम वृणपानीयान्यामाहारिताम्यामिह ? न वृचं, एव दोषैरपि, गौर्दत्ता, अर्णवादाइय चित्तातीयानां, तदुभयान्यव्यवच्छेदः, उक्कं च—अन्यो घोसपति कस्ये
 निरर्थं इत्या वहामि किं चारीम् । चतुर्णाम्णो गौर्दत्तैश्च, भवर्णो हानिएतु वदुक्कानाम् । १ । २ माज्जाकं भूदवर्णो गोवधका (इति) मा पुणअ न क्वमिस्वम् ।
 वयमपि घोसयामः पुनरुपग्रहोअथेव दुग्धेइपि । १ । ३ शिष्याः प्रतीच्छकानां भार इति तेअपि च शिष्यभार इति । न कुर्वीत सुवहसि भग्यभारि दुर्कंम
 देवो । १ । भविमीतत्वाय, * ० वारिणो + मग्ग व

भैर्युदाहरणं पूर्ववत् । आभीर्युदाहरणम्—आभीराणि घयं गड्डीए घेचूण पेंडुण विकिणाणि गयाणि, आढत्ते संप्पे आभीरी हेड्डओ ठिता पडिाच्छति, आभीरोऽवि वारगेण अण्विणत्ति, कथमवि अणुवउत्तं प्पिणाणे गहणे वा अंतरे वारगो भग्गो, आभीरी भणत्ति-आ सच्च गामेह्णग ! किं ते 'कडं?', इतरोऽवि आह—तुमं उम्मत्ता अण्णं पलोएसि अण्णं गेणहसि, ताणं कलहो, पिट्ठापिड्डी जाता, सेसंपि घयं पडियं, उसूँए जंताणं सेसघयरूवगा वलद्दा य तेणेहिं हडा, अणाभागिणो संबुत्ताणि । एवं जो सीसो पच्चुच्चारादि करंतो अण्णहा परूवंतो पढंतो वा सिक्खावितो भणत्ति-तुमे चैव एवं वक्खाणिअं कहिअं वा-मा णिण्हवेहि दाळं उवजुंजिअ देहि किंचि चिंतेहि । वच्चामेलियदाणे किलिस्ससि तं चडहं चैव ॥ १ ॥ पडिवक्खे कहाणगं पूर्ववत्, नानात्वं प्रदर्श्यते, भग्गे वा॥रगे उत्तिण्णो, दोहिवि तुरितं कप्परेहिं घतं लइअं, थेंवं नडं, सो आभीरो भणत्ति-

१ आभीरा घृतं गन्ध्या गृहीत्वा पत्तनं विक्रायका गताः, आरब्धे माने आभीरी अधःस्थिता प्रतीप्सति, आभीरोऽपि चारकेणार्पयति, कथमप्यनुपयुक्तं अर्पणे ग्रहणे वाऽन्तरा घटो भग्गः, आभीरी भणत्ति-आः सत्वं प्रामेयक ! किं त्वया कृतं !, इतरोऽप्याह-त्वमुन्मत्ताऽन्यं प्रलोकयसि अन्यं गृह्णासि, तयोः कलहो (जातः) केनाकेना जातं, शेषमपि घृतं पतितं, उत्सुरे यतोः शेषपृतरूप्यका घलीवर्धे च सोभेत्तौ, अणाभागिनौ (भोगानां) संतुतौ । एवं यः शिव्यः प्रयुचारादि कुर्वन् अन्यया प्ररूपयन् पठन् वा शिक्षितः भणत्ति-त्ययैवैवं व्याख्यातं कथितं वा, मा अपलपीः दृष्ट्वा उपयुज्य देहि किञ्चिन्तय । व्यत्यान्ने-
द्वितदाने केश्यसि त्वं चाहमेव । १ । प्रतिपक्षे कथानकं, भग्गे घटे उत्तीर्णः, द्वाभ्यामपि त्वरितं कर्परंतुं लातं, स्तोत्रं नष्टं, स आभीरो भणत्ति-
* विकिणगाणि. † मेप्पे. † पडिच्छेत्ति. ‡ उवत्त प्पि०. ¶ कत्तं. § उत्सूरयं. § अणाभागीणि संजुत्ताणि. ॥ वारगो उदीणो.

मए ण सुद्धु पणामितं, सावि भणति-मए ण सुद्धु गद्धियं । एव आयरिएण आलावगे दिण्णे विणांसितो, पच्छा आयरिओ भणति-मा एव कुद्धेहि, मया अणुवत्तेण दिण्णो चि, सीसो भणति-मए ण सुद्धु गद्धितोचि । अहया जहा आभीरो जाणत्ति-एवइहा धारा घडे माइत्ति, एव आयरिओऽवि जाणत्ति-एवइं आलायग सकेद्धि गेण्हत्ति गयार्थः ॥१३९॥ इत्थमाचार्यशिष्यदोषगुणकथनलक्षणो व्याख्यानविधिः प्रतिपादितः, इदानीं कृतमङ्गलोपचारो व्यावर्णितप्रसङ्ग-विस्तरः प्रदर्शितव्याख्यानविधिरूपोद्घातदर्शनायाह-

उद्देशेः १ निद्देशे २ निगमे ३ लिप्त ४ काल ५ पुरिसे ६ अ ।

कारण ७ पबय ८ लक्खण ९ नए १० समोआरणा ११ ऽणुमए १२ ॥ १४० ॥

किं १३ कह्विह १४ कस्स १५ कहिं १६ केसु १७ कहं १८ केच्चिर १९ हवइ कालं ।

कह २० संतर २१ मच्चिरहिअ २२ भवा २३ गरिस २४ फासण २५ निरुत्ती २६ ॥ १४१ ॥

व्याख्या-उद्देशो वक्तव्यः, एवं सर्वेषु क्रिया योग्या, उद्देशनः मुद्देशः-सामान्याभिधान अध्ययनमिति, निर्देशनं निर्देशः-विशेषाभिधान सामायिकमिति, तथा निर्गमण निर्गमः, कुतोऽस्य निर्गमणमिति वाच्यं, क्षेत्र वक्तव्यं कस्मिन्

१ मया न सुद्धु कर्षितं, साऽपि भणति-मया न सुद्धु गृहीत । एवमाचार्येण आलापके वृत्ते विनाशितः, पद्मादाचार्यो मणति-मैव कुद्धीः, मयाऽणुपणुक्तेन एव इति, तिल्लो भणति-मया न सुद्धु गृहीत इति । अथवा यथा आभीरो जानाति-पुलावती धारा घटे माति इति, एवमाचार्योऽपि जानाति-पुलावन्त आलापक इत्यपि मदीयुमिति * विणिग + विणात्ते + माति † उद्देशे य ‡ वदेशः समुदेशः

‘सान्तर’ इति सह अन्तरेण वर्धत इति सान्तर, किं सान्तर निरंतरं वा?, यदि सान्तरं किमन्तर भवति?, वक्ष्यति—‘काल-
मणत च सुते अद्वापरियद्गो य देसूणो’ इत्यादि, ‘अविरहितं’ इति अविरहितं कियन्त कालं प्रतिपद्यन्त इति, वक्ष्यति
—‘सुतेसम्मअगरीण आवलियासंखभाग’ इत्यादि, तथा ‘भवा’ इति कियतो भवानुत्कृष्टतः खल्ववाप्यन्ते ‘सम्मत्तदेसविरता
पलियस्स असलभागमिस्सा उ । अद्दमया उं चरित्ते’ इत्यादि, आकर्षणमाकर्षणः, एकानेकभवेपु ग्रहणानीति भावार्थः, ‘त्तिण्हं
सहस्सपुहुत्तं सयपुहुत्तं च होति विरईप्प । एगमवे आगरिस्सा’ इत्यादि, स्पर्धना यक्क्या, कियत्त्वेत्र सामायिकवन्तः स्पृश-
न्तीति, वक्ष्यति—‘सम्मत्तचरणसहिआ सर्वं लोणं फुत्ते निरयसेस’ इत्यादि, निश्चिता उक्किन्तिरुक्किर्यक्क्या—‘सम्मदिद्धी अमोहो
सोही सग्भाय दंसणे बोही’ इत्यादि वक्ष्यति। अथ तावद्गाथाद्वयसमुदायार्थं, अययवार्थं तु प्रतिद्वारं प्रपञ्चेन वक्ष्याम । अत्र
कश्चिदाह—पूर्वमध्ययन सामायिकं तस्यानुयोगद्वारचतुष्टयमुपन्यस्त, अतस्तदुपन्यास एव उद्देशनिर्देशावुक्तौ, तथौघनाम-
निष्पन्ननिक्षेपद्वये च, अतः पुनरनयोरभिधानमयुक्तमिति, अत्रोच्यते, तत्र हि अत्रा द्वारद्वयोक्तयोरनागतग्रहणं द्रष्टव्यं,
अन्यथा तद्ग्रहणमन्तरेण द्वारोपन्यासादय एव न स्युः, अथवा द्वारोपन्यासादिषिहितयोस्तत्राभिधानमात्रं इह त्वर्थानुग-

१ कालोऽनन्तश्च सुते, पुद्गलपरावर्तश्च देशोऽत्र २ सुतसम्पत्तवागारिणो भावत्किंकाऽऽसत्यमाग ३ सत्यसत्त्वदेशविरताः पत्यस्तासंबन्धमाग
मात्रानेव । अद्दमयासु चारिस्से ४ त्रयाणां सहस्रपुष्पसव, शतपुष्पसव च भवति निरतेः । एकमवे आकर्षो—५ सत्यसत्त्वचरणसहिताः सर्वे लोके स्तृशन्ति
निरवदोप ६ सम्पत्तद्विरमोहो शोधिः सन्नायः दुर्बलं योधिः ७ वाच्यते ८ नेदक, ९ भावार्थ इति १० ति भाषायाः ११ एतद्गाराद००

मद्वाराधिकारे विधानतो लक्षणतश्च व्याख्या क्रियत इति । आह—यद्येवं निर्गमो न वक्तव्यः, तस्यागमद्वार एवाभिहितत्वात्, तथा च 'आत्मागम' इत्याद्युक्तं, ततश्च तीर्थकरणधरेभ्य एव निर्गतमिति गम्यते इति, उच्यते, सत्यं किंतु इह तीर्थकरणधराणामेव निर्गमोऽभिधीयते, कोऽसौ तीर्थकरो गणधराश्चेति, वक्ष्यंते—वर्धमानो गौतमादयश्चेति, यथा च तेभ्यो निर्गतं तथा[†] क्षेत्रकालपुरुपकारणप्रत्ययविशिष्टमित्यतोऽदोष इति । आह—यद्येवं लक्षणं न वक्तव्यं, उपक्रम एव नामद्वारे क्षायोपशमिकभावेऽवतारितत्वात्, प्रमाणद्वारे च जीवगुणप्रमाणे आगमे इति, उच्यते, तत्र निर्देशमानत्वात्, इह तु प्रपञ्चतोऽभिधानाददोषः, अथवा तत्र श्रुतसामायिकस्यैवोक्तं, इह तु चतुर्णामपि लक्षणाभिधानाददोषः । आह—नयाः प्रमाणद्वार एवोक्ताः किमिहोच्यन्ते ? स्वस्थाने च मूलद्वारे वक्ष्यमाणा एवेति, उच्यते, प्रमाणद्वारोक्ता एवेह व्याख्यायन्ते, अथवा प्रमाणद्वाराधिकारात्तत्र प्रमाणभावमात्रमुक्तं, इह तु स्वरूपावधारणमवतारो वाऽऽरभ्यते, एते च सर्व एव सामायिकसमुदायार्थमात्रविषयाः प्रमाणोक्ता उपोद्घातोक्ताश्च नयाः । सूत्रचिनियोगिनः, मूलद्वारोपन्यस्तनयास्तु सूत्रव्याख्योपयोगिन एवेति । आह—प्रमाणद्वारे जीवगुणः सामायिकं ज्ञानं चेति प्रतिपादितमेव, ततश्च किं सामायिकमित्याशङ्कानुपपत्तिः, उच्यते, जीवगुणत्वे ज्ञानत्वे च सत्यपि किंतज्जीव एव आहोस्विद् जीवादन्यदिति संशयः, तदुच्छिद्यर्थमुपन्यासाददोषः । आह—नामद्वारे क्षायोपशमिकं सामायिकमुक्तं तत्तदावरणधयोपशमालभ्यत इति गम्यत एव, अतः कथं लभ्यत इत्यतिरिच्यते, न, क्षयोपशमलाभस्यैवेह शेषाऽलाभचिन्तनादिति । एवं यदुपक्रमनिक्षेपद्वारद्वयाभिहितमपि पुनः

* ऽग्निपानतो. † यक्षपति. ‡ तथा च यथा च. † चिन्त्यते. † न तु सूत्रचिनियोगिनः- ९ ०भेयेति.

प्रतिपादयति अनुगमद्वारावसरे तदशेष निर्दिष्टनिश्चितप्रपञ्चव्याख्यानार्थमिति । आह—उपक्रमः प्रायः शास्त्रसमुत्थानार्थ उक्तः, अयमप्युपोद्घातः शास्त्रसमुद्घातप्रयोजन एवेति कोऽनयोर्भेदः ?, उच्यते, उपक्रमो ह्युद्देशमात्रनियतः, तदुद्दिष्ट-धर्तुप्रबोधनफलस्तु प्रायेणोपोद्घातः, अर्थानुगमत्वात् इत्यल विल्लरेण, प्रकृतमुच्यते ॥ १४१ ॥ तत्रोद्देशद्वारावयवार्थ-प्रतिपादनायेदमाह—

नामं ठवणा दधिप खेसे काले समास उद्देशे । उद्देशुद्देशंमि अ भायंमि अ होइ अट्टमओ ॥ १४२ ॥

व्याख्या—तत्र नामोद्देशः—यस्य जीवादेरुद्देश इति नाम क्रियते, नान्नो या उद्देशः नामोद्देशः, स्थापनोद्देशः—स्थाप-नाभिधानं उद्देशन्यासो वा, 'द्रव्ये' इति द्रव्यविषय उद्देशो द्रव्योद्देशः, स च आगमनोआगमज्ञशरीरेतरव्यतिरिक्तः द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्ये वा उद्देशो द्रव्योद्देशः, द्रव्यस्य—द्रव्यभिदमिति, द्रव्येण—द्रव्यपतिरयमिति, द्रव्ये—सिंहासने राजा चूते कोकिलः गिरौ मयूर इति, एवं क्षेत्रविषयोद्देशोऽपि वक्तव्यः, एवं कालविषयोऽपीति, 'समास' संक्षेपस्तद्विषय उद्देशः समासोद्देशः, स च अङ्गश्रुतरकन्धाध्ययनेषु द्रष्टव्यः, तत्र अङ्गसमासोद्देशः—अङ्ग अङ्गी तदच्येता तदर्थज्ञ इत्येवमन्यत्रापि योजना कार्या, उद्देशः—अध्ययनविशेषः तस्य उद्देश उद्देशोद्देशः, तद्विषयश्च उद्देश इति, स चोद्देशोद्देशोऽभिधीयते—उद्देशयान् तदच्येता तदर्थज्ञो वेति, भावविषयश्च भवति उद्देशः अष्टमक इति, स चार्थ—भावः भावी भावज्ञो वेति गार्थार्थः ॥ १४२ ॥

अयमेव ह्युद्देशोऽष्टविधविशिष्टनामसहितो निर्देश इत्यवसेयः, तथा चाह निर्युक्तिकारः—

एमेव य निर्देशो अट्टविहो सोऽचि होइ णायब्बो । अविसेसिअमुद्देशो विसेसिओ होइ निर्देशो ॥ १४३ ॥

व्याख्या—‘एवमेव च’ यथा उद्देश उक्तस्तथा, निर्देशोऽप्यष्टविध एव भवति ज्ञातव्यः, सर्वथा साम्प्रप्राप्तप्रसङ्गविनिवृत्त्यर्थमाह—किंतु ‘अविशेषितः’ सामान्याभिधानादिगोचरः उद्देशः, विशेषितस्तु भवति निर्देशः, यथा नामनिर्देशो जिनभद्र इत्याद्यभिधानविशेषनिर्देशः, स्थापनाविशेषाभिधानं निर्देशस्थापना वा, विशिष्टद्रव्याभिधानं द्रव्यनिर्देशः यथा—गौः, तेन वा—अश्ववानित्यादि, एवं क्षेत्रविशेषाभिधानं क्षेत्रनिर्देशः यथा—भरतं, क्षेत्रेण—सौराष्ट्र इत्यादि, कालविशेषाभिधानं कालनिर्देशः यथा—समय इत्यादि, तेन वा—यासन्तिक इत्यादि, समासनिर्देशः—आचारान्तं आवश्यकश्रुतस्कन्धः सामायिकं चेति, उद्देशनिर्देशः—शस्त्रपरिज्ञादेः प्रथमो द्वितीयो वेति, भगवत्यां वा पुद्गलोद्देशो वेति, भावव्यक्त्यभिधानं भावनिर्देशः यथा—औदयिक इत्यादि, तेन—औदयिकान् क्रोधीत्यादि वेति अलं विसृतेणेति गाथार्थः॥१४३॥ इह समासोद्देशनिर्देशाभ्यामधिकारः, कथं ?, अध्ययनमिति समासनिर्देशः, इदं च सामायिकं नपुंसकम्, अस्य च निर्देष्टा त्रिविधः—स्त्री पुमान् नपुंसकं चेति, तत्र को नयो नैगमादिः कं निर्देशमिच्छतीत्यमुं अर्थमभिधिसुराह—

दुचिदं पि णेगमणओ णिसेसं संगहो य ववहारो । निर्देशगमुञ्जुसुओ उमप्रसरित्थं च सहस्स ॥ १४४ ॥

व्याख्या—‘द्विधिमपि’ निर्देशवशात् निर्देशकवशाच्च नैगमनयो निर्देशमिच्छति, कुतः ?, लो रुसंब्व्यगहारप्रवणत्वात् नैकगमत्वाच्चास्येति, लोके च निर्देशवशात् निर्देशकवशाच्च निर्देशप्रवृत्तिरुपलभ्यते, निर्देशवशात् यथा—वासवदत्ता

* णिदिहं.

प्रियदर्शिति, निर्देशक्यशाच्च यथा—मनुना प्रोक्तो मनुः, अधपादप्रोक्तोऽधपाद इत्यादि, लोकोत्तरंऽपि निर्देश्यशात्
 यथा—पद्मजीयनिष्ठा, तत्र हि पद्म जीयनिकाया निर्देश्या इति, एवमाचारक्रियाऽभिधायकत्वादाचार इत्यादि, तथा
 निर्देशक्यशात् जिनवचनं कापिणीयं नन्दसहितैवेवमादि, एवं सामायिकमर्थरूपं रूढितो नपुसकमितिकृत्या नैगमस्य
 निर्देश्यशात्प्रपुसकनिर्देश एव, तथा सामायिक्यतः स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गत्वात् तत्परिणामानन्यत्वाच्च सामायिकार्थरूपस्य
 स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गत्वाविरोधमपि मन्यते, तथा निर्देश्यलिङ्गसभात् निर्देशक्यशादपि त्रिलिङ्गतामनुमन्यते नैगम ।
 आह—‘द्विविधमपि नैगमनयः’ इत्येतावत्युक्ते निर्देशक्यशाच्च निर्देशमिच्छतीति क्रियाऽध्याहारः कुतोऽय-
 सीयते इति, उच्यते, यत आह—‘निर्दिष्टे’ यस्त्वङ्गीकृत्य, सप्रहो व्यवहारः, चशब्दस्य व्यवहितः संबन्धो, निर्देशमिच्छ-
 तीति वाक्यशेषः अत्र भायना—यचनं ह्यर्थप्रकाशकमेयोपजायते, प्रदीपवत्, यथा हि प्रदीपः प्रकाश्यं प्रकाशयत्येव
 आत्मरूपं प्रतिपद्यते, एवं ध्वनिरव्यर्थं प्रतिपादयन्नेव, ततस्तत्प्रत्ययोपलब्धेः, तस्मान्निर्दिष्टवशात् निर्देशप्रवृत्तिरिति, ततश्च
 सामायिकमर्थरूपं रूढितो नपुंसकमतस्तदधिकृत्य संप्रहो व्यवहारश्च निर्देशमिच्छतीति, अथवा सामायिक्यतः स्त्रीपुंन-
 पुंसकलिङ्गत्वात् तत्परिणामानन्यत्वाच्च साम्नाधिकार्थस्य त्रिलिङ्गतामपि मन्यत इति । तथा निर्देशकसत्त्वमङ्गीकृत्य सामा-
 यिकनिर्देशं ऋजुसूत्रो मन्यते, यचनस्य धत्तुरधीनत्वात् सत्पर्यायत्वात् तन्नायभायित्वादिति । ततश्च यदा पुरुषो निर्देश्या
 तदा पुल्लिङ्गता, एव स्त्रीनपुंसकयोर्जनाऽपि कार्यो, तथा ‘उभयसदृशं’ निर्देश्यनिर्देशकसदृश, समानलिङ्गमेव धत्त्वङ्गीकृत्य,
 शब्दस्य निर्देशप्रवृत्तिरिति वाक्यशेषः, एतदुक्तं भवति—उपयुक्तो हि निर्देश्या निर्देश्यादभिन्न एव, तदुपयोगानन्यत्वात्,

ततश्च पुंसः पुमांसमभिदधतः पुन्निर्देश एव, एवं स्त्रियाः स्त्रियं प्रतिपादयन्त्याः स्त्रीनिर्देश एव, एवं नपुंसकस्य नपुंसक-
मभिदधानस्य नपुंसकनिर्देश एव, यदा तु पुमान् स्त्रियमभिधत्ते, तदा रुयुपयोगानन्यत्वात् स्त्रीरूप एवासौ, निर्देश्य-
निर्देशकयोः समानलिङ्गत्वैव, एवं सर्वत्र योज्यं, असमानलिङ्गनिर्देशाऽस्य अवस्त्वेव, यदा पुमान् पुमांसं स्त्रियं चाहेति,
कुतः ? तस्य पुरुषयोपिद्विज्ञानोपयोगभेदाभेदविकल्पद्वारेण पुरुषयोपिदापत्तेः, अन्यथा वस्त्वभावप्रसङ्गात्, तस्मादुपयुक्तो
यमर्थमाह स तद्विज्ञानानन्यत्वात्तन्मय एव, तन्मयत्वाच्च तत्समानलिङ्गनिर्देशः, ततश्च सामाधिकवक्ता तदुपयोगानन्यत्वात्
सामाधिकं प्रतिपादयन्नात्मानमेवाह यतः तस्मात्तत्समानलिङ्गाभिधान एवासौ, रूढितश्च सामाधिकार्थरूपस्य नपुंसकत्वा
स्त्रियाः पुंसो नपुंसकस्य वा प्रतिपादयतः सामाधिकं नपुंसकलिङ्गनिर्देश एवेति गाथासमासार्थः । व्यासार्थस्तु विशेष-
पविहरणादवगन्तव्य इति । सर्वनयमत्तान्यपि चामूनि पृथग्विपरीतविषयत्वात् न प्रमाणं, समुदितानि त्वन्तर्वाह्यनिमित्त-
सामग्रीमयत्वात् प्रमाणमिति अलं विस्तरेण, गमनिकामात्रप्रधानत्वात् प्रस्तुतप्रयासस्य ॥ १४४ ॥

इदानीं निर्गमविशेषस्वरूपप्रतिपादनायाह—

नामं ठवणा दचिण् स्त्रित्ते काले तद्देव भावे अ । एसो उ निगमस्सा णिकलेवो छन्निवहो होइ ॥ १४५ ॥
गमनिका—नामस्थापने पूर्ववत्, द्रव्य[†]निर्गमः—आगमनोआगमज्ञशरीरेतरव्यतिरिक्तः, स च त्रिधा—सचित्ताचित्त-
मिश्रभेदभिन्नः, तत्र सचित्तात्सचित्तस्य यथा पृथिव्या अनुरस्य, सचित्तान्मिश्रस्य यथा-भूमेः पतङ्गस्य, सचित्तादचित्तस्य

१ पक्षस्य अधिज्ञात्वात्, * संयोगं. † ०ति सामा०. † गुर्यस्य गृब्याद्वा. † ०रिफः सचित्ता०.

यथा-भ्रुमेर्घोष्पस्य, तथा मिश्रात्सचित्तस्य यथा-देहोत्कृमिकस्य, मिश्रान्मिश्रस्य यथा-खीदेहाङ्गर्भस्य, मिश्रादचित्तस्य
 यथा-देहाद् विघायाः, अचित्तात्सचित्तस्य यथा-काष्ठात्कृमिकस्य, अचित्तात्मिश्रस्य यथा-काष्ठाद् घुणस्य, अचित्ताद-
 चित्तस्य यथा-काष्ठाद् घूणचूर्णस्य । अथवा द्रव्यात् द्रव्यस्य द्रव्यात् द्रव्येभ्यो द्रव्यस्य द्रव्येभ्यो द्रव्याणा-
 मिति, तत्र द्रव्याद् द्रव्यस्य यथा-रूपकात् रूपकस्य निर्गमः, एकस्मादेव कलान्तरप्रयुक्तादिति भावार्थः, एकस्मादेव
 कलान्तरतः प्रभूतनिर्गमो द्वितीयभङ्गभायना, प्रभूतेभ्यः स्वल्पकालेनैकस्य निर्गमो भवति तृतीयभङ्गभायना, प्रभूतेभ्य
 प्रभूताना कलान्तरतश्चतुर्थभङ्गभायनेति, 'क्षेत्रे' इति क्षेत्रविषयो निर्गमः प्रतिपाद्यते, एवं सर्वत्र अक्षरगमनिका कार्या, तत्र
 कालनिर्गमः-कालो ह्यमूर्चस्तथापि उपचारतो वसन्तस्य निर्गमः दुर्भिक्षाद्वा निर्गलो देवदत्तो घालकालाद्वेति, अथवा कालो
 द्रव्यधर्म एव, तस्य द्रव्यादेव निर्गमः, तत्प्रभवत्वादिति, एव भावनिर्गम तत्र पुद्गलाद्वर्णादिनिर्गमः, जीवात्क्रोधादिनिर्गम
 इति, तयोर्घा पुद्गलजीवयोर्घर्णविशेषक्रोधादिभ्यो निर्गम इति, एष एव निर्गमस्य निक्षेपः पद्द्विविध इति गाथार्थः ॥ १४५ ॥
 एव शिष्यमतिविकाराशार्थं प्रसङ्गत उक्तोऽनेकधा निर्गमः, इह च प्रथस्तभावनिर्गममात्रेण अग्रशस्तापगमेन घाडधिकारः,
 शैरपि तदङ्गत्वाद्, इह च द्रव्य घोरः क्षेत्रं महासेनवन कालः प्रमाणकालः भावश्च भावपुरुषः, एवं च
 निर्गमाङ्गानि द्रष्टव्यानीति एतानि च द्रव्याधीनानि यत अतः प्रथमं जिनस्यैव मिथ्यात्वादिभ्यो निर्गममभिधित्सुराह-

१ इत्युक्तायाः २ केरायुगत्वाद् एषममेऽपि * ०र्गसो वक्तव्यः एतौ + कालान्तरतश्च + लिकासाथे

पं*थं किर देसित्ता साहूणं अडविविप्पणट्ठाणं । सम्मत्तपढमलंभो बोद्धव्वो वड्डमाणस्स ॥ १४६ ॥
 गमनिका—पन्थानं किल देशयित्वा साधूनां अटवीविप्रनद्यानां पुनस्तेभ्य एव देशानां श्रुत्वा सम्यक्त्वं प्राप्तः, एवं
 सम्यक्त्वप्रथमलाभो बोद्धव्यो वर्धमानस्येति समुदायार्थः ॥ १४६ ॥ अवयवार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—अवरवि-
 देहे एगंमि गामे बलाहिओ, सो य रायादेसेण समुदायार्थः ॥ १४६ ॥ अवयवार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—अवरवि-
 सत्थेण समं वच्चति, सत्थे आवासिए भिक्खव्वं पविट्ठाणं गतो सत्थो, पहाँवित्तो महाडविं पविट्ठो, इओ य साहुणो मगगपवण्णा
 तेण अडविपंथेण मज्झणहदेसकाले तण्हाए छुहाए अपांरज्जा तं देसं गया जत्थ सो सगडसण्णिवेसो, सो य ते पासित्ता
 महंतं संवेगमावण्णो भणति—अहो इमे साहुणो अदेसिया तवस्सिणो अडविमणुपविट्ठा, तेसिं सो अणुंकपाए विपुलं असण-
 पाणं दाऊणं आह—एह भगवं! जेण पथे णमवयारोमि, पुरतो संपत्थिओ, ताहे तेऽवि साहुणो तस्सेव मग्गेण अणुगच्छंति,

१ अपरविदेहेषु एकस्मिन्ग्रामे बलाधिकः, स च राजादेशेन शक्यदानीं गृहीत्वा दारुनिमित्तं महादवीं प्रविष्टः, इतश्च साधवः मार्गप्रपन्नाः सार्धेन समं व्र-
 जन्ति, सार्धं आवासिते भिक्षार्थं प्रविष्टेषु गतः सार्धः, प्रधावितः, अजानन्तो अष्टाः, दिग्मूढाः पन्थानमजानानाः तेन अटवीपथेन मध्याह्नदेशकाले तृया क्षुधा
 अपराब्दाः (च न्याताः) तं देशं गता यत्र स शक्यदस्मिन्निवेशः, स च तात्र दृष्ट्वा महान्तं संवेगमापन्नो भणति—अहो इमे साधवोऽदेशिकास्तपस्विनोऽटवीमनु-
 प्रविष्टाः, तेभ्योऽसौ अनुकम्पया विपुलमन्नपानं दत्त्वाऽऽह—एत भगवन्तः ! येन पथि युष्मानवतारयासि, पुरतः संप्रस्थितः, तदा तेऽपि साधवः तस्यैव दृष्टतः
 अनुगच्छन्ति. * जह मिच्छत्तमाओ विणिगओ जह य केवलं पत्तो । जह य पयासिअसेयं सामहं तह पवक्खामि ॥ १ ॥ (गाथेपाऽध्याख्याता निर्दुकि-
 पुत्तके). † य पारब्बा.

ततो गुरु तस्स धम्म कहेदुमारब्धो, तस्स सो अवगतो, ते पर्थ समोयारेत्ता नियत्तो, ते पत्ता सदेस, सो पुण अविरयसम्मभदिद्धी
 कालं काज्जण सोहम्मे कप्पे पल्लिओपमच्छिइओ देवो जाओ । अस्येयार्थस्योपदर्शकमिदं गाथाद्वयमाह भाष्यकारः—
 अवरधिदेहे गामस्स चित्तओ रायदाकवणगमणं । साह् भिक्खनिमित्त सत्थाहीणे तदिं पास्से ॥१॥ (भाष्यम्)
 दाणल्ल पंथनयणं अणुकप गुरु कइण सम्मत्तं । सोहम्मे उववणो पल्लियाड सुरो महिद्धीओ ॥ २ ॥ (भाष्यम्)

गमनिका—अयरधिदेहे गामस्य चिन्तको राजदारुणनगमनं, निमित्तशब्दलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, राजदारुनिमित्त घनगमनं,
 साधून् भिधानिमित्तं सार्थोच्छ्रष्टास्तत्र दृष्टवान्, दानमन्नपानस्य, नयनं पथि अनुकम्पया गुरोः कथनं सम्यक्त्वं प्राप्त-
 मृत्वा सौधर्म उपपन्नः पत्न्योपमायुः सुरो महद्विक इति गांधाद्वयार्थः ।

सुबूण य सम्मत्तं अणुकपाए उ सो सुविहियाणं । मासुरवरयोदिधरो देवो वेमणिओ जाओ ॥ १४७ ॥
 गमनिका—उज्ज्या च सम्यक्त्वं अनुकम्पयाडांसी सुविहित्थ्यः मास्वरा—दीक्षिमती धरं—प्रधानां 'वेदिं' तनुं
 धारयतीति समासः, देवो वैमानिको जात इति निर्युक्तिगाथार्थः ॥ १४७ ॥ तथा च—

चइज्जण देवलोगा इह चैव य नारहंमि वासंमि । इक्खागक्खले जाओ उसमसुअसुओ मरीइत्ति ॥ १४८ ॥

१ ततो गुरुः तस्मै धर्मे कथयितुमाारब्धः, तेन सोऽवगतः, तावन्धि समपठार्थं विदुष्कः, ते मासाः स्वदेवः, स पुनरविरतसम्यगृष्टिः काळ इत्या सौधर्मं
 कल्पे पत्न्योपमस्थितिको देवो जातः * पथि नयन + गाथार्थः † सो

व्याख्या—ततः स्वायुष्कक्षये सति च्युत्वा देवलोकादिहैव भारते वर्षे इक्ष्वाकुकुले 'जातः' उत्पन्नः ऋषभसुतसुतो मरीचिः सामान्येन ऋषभपौत्र इति गार्थः ॥ १८ ॥ यतश्चैवमतः—
व्याख्या—इक्ष्वाकूणां कुलं इक्ष्वाकुकुलं तस्मिन्, 'जातः' उत्पन्नः, भरहस्स सुओ मरीहस्ति ॥ १४९ ॥ ऋषभपौत्रत्वाभिधाने सति इदं विशेषाभिधानमदुष्टमेव, स च कुलकरवंशेऽतीते जातः, तत्र कुलकरा वक्ष्यमाणलक्षणा- वाच्येति वाक्यशेषः, इत्ययं गार्थः ॥ १४९ ॥ तत्र कुलकरवंशेऽतीत इत्युक्तं, अतः प्रथमं कुलकराणामेवोत्पत्तिः प्रति- पाद्यते, यत्र यस्मिन्काले क्षेत्रे च तत्प्रभवत्तन्निदर्शनाय चेदमाह— (ग्रन्थाग्रम् ३०००)

ओसपिपणी इमीसे तइयाएँ समाएँ पच्छिमे भागे । पलिओवमहभाए सेसंमि उ कुलगरुप्पत्ती ॥ १५० ॥
अहभरहमज्झित्तिभागे गंगासिंधुमज्झंसि । इत्थ बहुमज्झदेसे उप्पण्णा कुलगरा सत्त ॥ १५१ ॥
प्रथमगाथागमनिका—अवसरिण्यामस्यां वर्तमानायां या तृतीया समा-सुपमदुष्यमासमा, तस्याः पश्चिमो भागत्तस्मिन् कियन्माने पत्योपमाष्टभाग एव शेषे तिष्ठति सति कुलकरोत्पत्तिः संजातेति वाक्यशेष इति गार्थः ॥ १५० ॥ द्वितीय-

* ० क्षेत्रां वंशः प्रवाहः ।

गाथागमनिका—अर्धभरतमध्यमत्रिभागे, कस्मिन् ?—गङ्गासिन्धुमध्ये, अत्र बहुमध्यवेरो न पर्यन्तेषु, उत्पन्नाः कुलकराः सप्त, अर्ध भरत विद्यापरालयैवताढ्यपर्वतादारतो गृह्यत इति गाथार्थः ॥ १५१ ॥ इदानीं कुलकरवक्तव्यताभिधायिका द्वारगाथां प्रतिपादयन्माह—

पुण्वभवजन्मनाम पमाण संघयणमेव संठाणं । वणिणत्पियाउ भागा भवणोवाओ य णीई य * ॥ १५२ ॥
 गमनिका—कुलकराणा पूर्वमवा वक्तव्या, जन्म वक्तव्यः तथा नामानि प्रमाणानि तथा संहतन वक्तव्य, एवमशब्दः पूरणार्थः, तथा सस्यानं वक्तव्य तथा वर्णाः प्रतिपादयितव्याः तथा स्त्रियो वक्तव्याः तथा आयुर्वक्तव्यं भागा वक्तव्या— कस्मिन् वयोभागे कुलकरा सवृत्ता इति, भवनेषु उपपातः भवनोपपातः वक्तव्यः, भवनग्रहणं भवनपतिनिकायोपपात-प्रदर्शनार्थ, तथा नीतिश्च या यस्य हकारादिलक्षणा सा वक्तव्येति गाथासमुदायार्थः, अयववार्थे तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति ॥ १५२ ॥ तत्र प्रथमद्वारावयवार्थाभिधित्सयेदमाह—

अवरविदेहे दो वणिय वयंसा माइ उणुए चेव । कालगया इह भरहे हत्थी मणुओ अ आयाया ॥ १५३ ॥
 वहुं सिणेहकरणं गयमारुहणं च नामणिष्फस्ती । परिहाणि गेहि कलहो सामत्थण विसवण हत्ति ॥ १५४ ॥
 गमनिका—अपरविदेहे द्वौ घणिवयस्यौ मायी ऋजुश्चैव कालगतौ इह भरते हस्ती मनुव्यश्च आयातौ, दृष्ट्वा ज्ञेह-करणं गजारोहणं च नामनिर्घृत्ति. परिहाणिः गृद्धिः कलहः, 'सामत्थणं' देशीवचनत. पर्यालोचन भण्यते, विज्ञापना—ह

* पुत्रभव कुलगराणे वसमनिजिदत्त भारहणो अ । इत्साणकुत्तुत्तसी जेपद्दा भायुपुवीप । (गाथेण निर्युक्तिपुस्तकेऽप्याख्याता च)

इति गाथार्थः ॥ १५४ ॥ भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, अध्याहार्यक्रियायोजना च स्वशुद्ध्या प्रतिपदं काया, यथा-अपर-
विदेहे द्वौ वणिग्वयस्यौ अर्भूतामिति, नवरं हस्ती मनुष्यश्च आयातायिति, अनेन जन्म प्रतिपादितं वेदितव्यं, अवरंविदेहे
दो मित्ता वाणिज्या, तत्थेगो मायी एगो उज्जुगो, ते पुण एगओ चैव ववहरंति, तत्थेगो ाजो मायी सो तं उज्जुअं अति-
संधेइ, इतरो सवमगूहंतो सम्मं सम्मेण ववहरति, दोवि पुण दाणरुई, ततो सो उज्जुगो कालं काऊण इहेव दाहिणहुं
मिहुणगो जाओ, वंको पुण तंसि चैव पदेसे हत्थिरयणं जातो, सो य सेतो वणणेणं चउवंतो य, जाहे ते पडिपुणां ताहे
तेण हत्थिणा हिंडंतेण सो दिट्ठो मिहुणगो, दट्ठण य से पीती उप्पणा, तं च से आभियोगजणिअं कम्ममुदिणं, ताहे तेण
मिहुणगं खंधं विलइयं, तं दट्ठण य तेण सवेण लोएण अब्भहियमसूसो एसो इमं च से विमलं वाहणंति तेण से विमल-
वाहणोत्ति नामं कयं, तेसिं च जातीसरणं जायं, ताहे कालदोसेण ते रुक्खा. परिहायंति-मत्तंगा भिंगा तुडियं च

* अपरविदेहेषु द्वौ तित्ते वणिजो, तत्रैको मायावी एकं शुकः, तौ पुनरेकत एव शय्यहरताः, तत्रैको यो मायावी स तदुत्तं अतिमन्त्रधाति, इतरः सत्रै-
मगूहयच सव्यग सार्वेण शय्यहरति, तानपि पुनर्गन्तुयी, ततः स शुकः कालं कृत्येहेय दक्षिणार्धे मियुगकारो जातः, वक्रः पुनः तस्मिन्नेव प्रदेशे हस्ति-
रत्तं जातः, स च वणं श्वेतश्वतुर्दन्तश्च, यदा तौ प्रतिष्णौ तदा तेन हस्तिना शिष्टमानेन स शुकः मियुग करः, इष्ट्वा च तस्य प्रीतिल्लप्या, तप तस्याभियोगजनि-
कसोर्दीणं, तदा तेन मियुगकरः स्कन्धे विलगितः, तदुष्ट्वा च तेन सर्वेण लोकेन अभ्यधिकमनुष्य एव इदं पास्य विमलं वाहनमिति तेन तस्य विमलवाहन इति
नाम कृतं, तयोश्च जातिसरणं जातं, तत्र कालत्रयेण ते वृक्षाः परिदीयन्ते, तद्यथा-मत्तगा शुकानामुदिताना- * मत्तियादं. † ० श्वावासिष्टा०. † स.
† ० ण्णा जाता. ‡ तं ० म०.

हारिभद्री-
यवृत्तिः
विभागः १

चिर्चगा (य) विचरसा । गेहागारा अणियणा सचमया क्यरुखसि ॥१॥ तेषु परिहायंतसु कसाया उप्पणा-इम मम,
 मा एत्थ कोइ अण्णो अहियवत्ति भणितुं पयत्ता, जो ममीकय अहियइ तेण कसाइअत्ति, गेण्हणे अ संखडंति,
 ततो वेहिं चित्ति-क्किचि अधिपतिं ठवेमो जो ववत्याओ ठवेति, ताहे वेहिं सो विमलवाहणो एस अग्गेहिंतो अहितोत्ति
 ठवितो, ताहे तेण वेसिं रुक्खा चिरिका, भणिया य-जो तुम्म एय मेरं अतिक्रमत्ति तं मम कहिज्जाहत्ति, अहं से *दंढं
 करिहामि, सोइधि किह जाणत्ति !, जाइस्सरो त धणियत्त सरत्ति, ताहे वेसिं जो कोइ अवरत्तइ सो तस्स कहिज्जइ, ताहे
 सो वेसिं दंढ ठवेति, को पुण दढो !, हकारो, हा तुमं बुद्धु कय, ताहे सो जाणत्ति-अहं सबस्सहरणो कतो, तं वरं किर
 हवो मे सीसं छिण्ण, णय एरिस विडवण पावितोत्ति, एवं बहुकालं हकारदढो अणुबंधिओ । तस्स य च्चदजसा मारिया, तीए
 समं भोगे भुजतस्स अवर मिथुणं जायं, तस्सवि कालंतरेण अवरं, एवं ते एगवसंमि सत्त कुलगरा उप्पणा । पूर्वमवाः खल्य-

१ विचाराक्रियरसा । गृहाकारा अलम्भा-सप्तमकाः कल्पवृक्षा इति, ॥१॥ तेषु परिहीयमाणेषु कथाया उत्तरा, इदं मम, मा अत्र कोऽप्यन्यो ह्यगिन् इति
 भवितुं प्रवृत्ता, यो ममीकृत्य ह्यगति तेन कथावन्दे, ग्रहणे च क्रिभन्ति (सत्तण्डवन्ति), एतद्वैश्रित्तिवत्-इमरि अधिपतिं स्थापयामो यो एएवत्सा स्थाप
 वति, तदा तेऽस विमलवाहन पुरोऽङ्गवत्सधिक इति स्थापित, तदा तेन तेभ्यो वृक्षा विमळा, भगिताळ-यो पुष्पाक पूर्वा नर्वादां अतिक्रमति त मस
 कथयेत्, अहं तस्य इच्छ करिष्यामि, सोऽपि कथं जानीते !, जातिसत्तण्डु वणित्व स्याति, तदा तैर्णां या कश्चिदपराध्वति स तस्मै कथ्यते, तदा स तस्य इच्छ
 स्थापयति, क-पुनर्देवका !, हाकार-हा त्वया बुद्धु कृत, तदा स जानीते-अहं सर्वस्वहरणीकृत (स्वायं), तदा वरं किञ्च हत-शितो मे छिन्न, नचेदत्तं विदग्धो,
 मायित इति, एव बहुकालं हकारदग्धोऽनुवर्तितः। तस्य च चन्द्रपत्रा भाषां, तया सप्त भोगान्मुत्रतोऽपरं मिथुनक (पुनम) आठं, तस्यापि काळाम्बरेणापरं,
 एव ते एकवरो सप्त कुठका तपसा । * चिर्चगा + अहं दंढं वचेदिति + पठितोपि

मीषां प्रथमानुयोगतोऽवसेयाः, जन्म पुनरिहैव सर्वेषां द्रष्टव्यम् । व्याख्यातं पूर्वभवजन्मद्वारद्वयमिति, इदानीं कुलकर-
नामप्रतिपादनायाह—
पठमित्य विमलवाहण चकखुम जसमं चउत्थमभिचंदे । ततो अ पसेणइए मरुदेवे चैव नाभी य ॥ १५५ ॥

गमनिका—प्रथमोऽत्र विमलवाहनश्चक्षुमान् यशस्वी चतुर्थोऽभिचन्द्रः ततश्च प्रसेनजित् मरुदेवश्चैव नाभिश्चेति,
भावार्थः सुगम एवेति गाथार्थः ॥ १५५ ॥ गतं नामद्वारम्, अधुना प्रमाणद्वारावयवार्थाभिधित्तयाऽऽह—
एव धणुसया य पठमो अट्ट य सत्तद्धसरामाहं च । छत्तेव अद्धछट्टा पंचसया पण्णवीसं तु ॥ १५६ ॥

व्याख्या—नव धनुःशतानि प्रथमः अष्टौ च सप्त अर्धसप्तमानि पट्ट च अर्धपष्ठानि पञ्च शतानि पञ्चविंशति, अन्ये
पठन्ति—पञ्चशतानि विंशत्यधिकानि, यथासंख्यं विमलवाहनादीनामिदं प्रमाणं द्रष्टव्यं इति गाथार्थः ॥ १५६ ॥ गतं प्रमा-
णद्वारं, इदानीं कुलकरसंहननसंस्थानप्रतिपादनायाह—
वज्जरिसहसंघयणा समचउरंसा य हुंति संठाणे । वण्णंपि य वुच्छामि पत्तेयं जसस जो आसी ॥ १५७ ॥

गमनिका—वज्रकृपभसंहननाः सर्व एव समचतुरस्राश्च भवन्ति 'संस्थाने' इति संस्थानविषये निरूप्यांमाणा इति, वर्ण-
द्वारसंबन्धाभिधानायाह—वर्णमपि च वक्ष्ये प्रत्येकं यस्य य आसीदिति गाथार्थः ॥ १५७ ॥
चकखुम जसमं च पसेणइअं एए पिअंनुवण्णाभा । अभिचंदो ससिगोरो निम्मलकणगप्पभा सेसा ॥ १५८ ॥

१ वसुदेवदिण्डीतः * पण्णवीसा य. + पत्तविंशतिश्च. † ०५५५५५

गमनिका—चक्षुष्मान् यशस्वी च प्रसेनजिच्चैते प्रियङ्गुवर्णाभाः अभिचन्द्रः शशिगौरः निर्मलकनकप्रभाः शेषाः—विमल-
 लयाहनादयः, भावार्थं सुगम एव, नवरं निर्मलकनकवत् प्रभा-छाया येषां ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ १५८ ॥ गतं
 वर्णद्वारं, स्त्रीद्वारव्याचिख्यासयाऽऽह—

धंदजसचंदकंता सरुव पडिरुव चकलुकंता य । सिरिकंता मरुदेवी कुलगरपत्तीण नामाई ॥ १५९ ॥

गमनिका—चन्द्रयशाः चन्द्रकान्ता सुरूपा प्रतिरूपा चक्षुःकान्ता च श्रीकान्ता मरुदेवी कुलकरपत्नीनां नामानीति
 गाथार्थः ॥ १५९ ॥ एताश्च सहननादिभिः कुलकरतुल्या एव द्रष्टव्याः, यत आह—

सघयणं सठाणं उच्चत्तं चैव कुलगरेहि सम । घण्णेण पृगवण्णा सव्याओ पियंगुवण्णाओ ॥ १६० ॥

गमनिका—सहननं सस्थानं उच्चैस्त्व चैव कुलकरे—आत्मीयैः, सम-अनुरूपं आसा प्रस्तुतस्त्रीणामिति, किंतु प्रमाणेन
 ईपन्नूना इति समदायः, तथापि ईपन्नूनत्वात् भेदाभिधानमिति, घण्णेन एकवर्णाः सर्वाः प्रियङ्गुवर्णा इति गाथार्थः
 ॥ १६० ॥ स्त्रीद्वार गत, इदानीं आयुर्द्वारम्—

पलिओवमदसमांप पढमस्साउं तओ असंखिज्जा । ते आणुपुब्बिणीणा पुब्बा नाभिस्स संखेज्जा ॥ १६१ ॥

व्याख्या—पत्योपमदशभाग, 'प्रथमस्य' विमलवाहनस्य आयुरिति, ततः अन्येषां चक्षुष्मदादीनां असंख्येयानि,
 पूर्वाणीति योगः, तान्येवानुपूर्वाहीनानि नाभे संख्येयान्यायुष्कमित्यय गाथार्थः ॥ १६१ ॥

अन्ये तु व्याचक्षते—पत्योपमदशभाग एव प्रथमस्यायुः ततो द्वितीयस्य असंख्येयाः—पत्योपमासंख्येयभागा इति वाक्य-
शेषः, त एव चानुपूर्वाहीनाः शेषाणामायुष्कं द्रष्टव्याः तावद् यात्रत्पूर्वाणि नाभेः संख्येयानि इति, अविरोद्धा चैयं
व्याख्येति । अन्ये तु व्याचक्षते—पत्योपमदशभागः प्रथमस्य आयुष्कं, ततः शेषाणां 'असंखेजा' इति समुदितानां
पत्योपमासंख्येयभागाः, एतदुक्तं भवति—द्वितीयस्य पत्योपमासंख्येयभागः, शेषाणां तत एवासंख्येयभागोऽसंख्येय-
भागः पाल्यते तावद्यावन्नाभेः असंख्येयानि पूर्वाणि । इदं पुनरपव्याख्यानं, कुतः ? पञ्चानामसंख्येयभागानां पत्योपम-
चत्वारिंशत्तमभागानुपपत्तेः, कथम् ?, पाल्योपमं विंशतिभागाः क्रियते, तदष्टभागे कुलकरोत्पत्तिः, प्रथमस्य दशभाग आयुः,
शेषाणां पञ्चानामर्धरूपाच्चत्वारिंशत्तमभागाद् असंख्यातोऽसंख्यातो भाग आयुः तथाऽप्यर्धं किञ्चिद्भूतं चत्वारिंशत्तमो
भागोऽत्रशिष्यते, यतः कृतविंशतिभागपत्योपमस्य अष्टभागे इदं भवति, ततोऽपि दशभागे द्वौ जातौ, गताः
असंख्याताः पञ्चभागाः, अर्धाद् यदर्थं किञ्चिद्भूतं स चत्वारिंशत्तमो भाग इति, उक्तं च—'पलिओवमष्टभागे सेसंसि उ
कुलगरुप्पत्ती' (गाथा १५०), तत्रापि प्रथमस्य दशमभाग आयुष्कमुक्तं, तस्मिंश्चापगते विंशतितमभागद्वयस्य व्यपगमा-
च्छेषत्वारिंशद्भागोऽवतिष्ठते, स च संख्येयतमः, ततश्च कालो न गच्छति, आह—अत एव नाभेरसंख्येयानि पूर्वाणि
आयुष्कमिष्टं, उच्यते, इष्टमिदं, आयुष्कं चैतत्, मरुदेव्याः संख्येयवर्षायुष्कत्वात्, न हि केवलज्ञानमसंख्येयवर्षायुषां
भवतीति, ततः किमिति चेद्, उच्यते, ततश्च नाभेरपि संख्येयवर्षायुष्कत्वम् ॥ १६१ ॥ यत आह—

* ०या सागाः † ०त्तिम० ‡ ०पमपि० † क्रियन्ते. ‡ गतो. § ०ष्टति. § ०मिष्ट.

ज चेव आडयं कुलगराण तं चेव होइ तासिपि । जं पढमगरस आडं तावइयं चेव हत्थिस्स ॥ १६२ ॥

गमनिका—यदेव आयुक्क कुलकराणां तदेव भवति तासामपि—कुलकराज्ञानां, संख्यासाम्याच्च तदेवैत्यभिधीयते, तथा यत्तु प्रथमस्यायुः कुलकरस्य, तायदेव भवति हस्तिनः, एव शेषकुलकरहस्तिनामपि कुलकतुल्यं द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १६२ ॥ इदानीं भागद्वार—ऋः कस्य सर्वायुक्तात् कुलकरभाग इति—

ज जस्स आडयं खलु त वसभागे समं विभइज्जण । मज्झिस्सल्लहतिभागे कुलगरकालं विपाणाहि ॥ १६३ ॥
व्याख्या—यद्यस्यायुक्कं खलु तद् दशभागान् समं विभज्य मध्यमाष्टत्रिभागे कुलकरकाल विजानीहीति गाथार्थः ॥ १६३ ॥ अमुमेवार्थं प्रचिफटयिपुराह—

पढमो य कुमारत्ते भागो चरमो य बुद्धुमाचंमि । ते पयणुपिज्जवोसा सन्वे देवेसु उववणणा ॥ १६४ ॥

गमनिका—तेषां दशानां भागानां प्रथमः कुमारत्वे गृह्यते, भागः चरमश्च बुद्धभाण इति, शेषा मध्यमा अष्टौ भागाः कुलकरभागा इति, अत एवोक्तं 'मध्यमाष्टत्रिभागे' इति, मध्यमाश्च ते अष्टौ च मध्यमाष्टौ त एव च त्रिभागत्त्वस्मिन् कुलकरकालं विजानीहि, गतं भागद्वारं, उपपातद्वारमुच्यते—उं प्रस्तुत्रेमद्येषाः, प्रेम रागे वर्तते, द्वेषस्तु प्रसिद्ध एव, सर्वे विभज्याहनादयो देवेषु उपपन्ना इति गाथार्थः ॥ १६४ ॥ न ज्ञायते केषु देवेषु उपपन्ना इति, अत आह—
दो चेव सुचण्णेसु उदहिक्कुमारेसु हुंति दो चेव । दो वीवक्कुमारेसुं पणो नागेसु उववणणो ॥ १६५ ॥

गमनिका—द्वावेव सुपर्णेणु देवेषु उदधिकुमारेषु भवतः द्वावेव द्वौ द्वीपकुमारेषु एको नागेषु उपपन्नाः, यथासंख्यमयं विमलवाहनादीनामुपपात इति गाथार्थः ॥ १६५ ॥ इदानीं तत्स्त्रीणां हस्तिनां चोपपातमभिधित्सुराह—

हत्थी छच्चित्थीओ नागकुमारेसु हुंति उववण्णा । एगा सिद्धिं पत्ता मरुदेवी नाभिणो पत्ती ॥ १६६ ॥

गमनिका—हस्तिनः पद्म स्त्रियश्चन्द्रयशाद्या नागकुमारेषु भवन्ति उपपन्नाः, अन्ये तु प्रतिपादयन्ति—एक एव हस्ती पद्म स्त्रियो नागेषु उपपन्नाः, शैर्पैर्नाधिकार इति, एका सप्तमी सिद्धिं प्राप्ता मरुदेवी नाभेः पत्नीति गाथार्थः ॥ १६६ ॥ उक्तमुपपातद्वारं, अधुना नीतिद्वारप्रतिपादनायाह—

हकारे मकारे धिकारे चैव दंडनीईओ । बुच्छं तासि विसेसं जहक्कमं आणुणुन्वीए ॥ १६७ ॥

गमनिका—हक्कारः मकारः धिकारश्चैव दण्डनीतयो वर्तन्ते, वक्ष्ये तासां विशेषं यथाक्रमं—या वस्येति, आनुपूर्व्या—परिपाठ्येति गाथार्थः ॥ १६७ ॥

पढमवीयाण पढमा तहयचउत्थाण अभिनवा बीया । पंचमउट्टस्स य सत्तमस्स तइया अभिनवा उ ॥ १६८ ॥

गमनिका—प्रथमद्वितीययोः—कुलकरयोः प्रथमा दण्डनीतिः—हक्काराख्या, तृतीयचतुर्थयोरभिनवा द्वितीया, एतदुक्तं भवति—स्वल्पापराधिनः प्रथमया दण्डः क्रियते, महदपराधिनो द्वितीययेत्यतोऽभिनवा सेति, सां च मकाराख्या, तथा

* श्रैवं. । द्वितीयेति.

पद्यमपद्योः, सप्तमस्य तृतीय्य अभिनवा—धिक्काराख्या, पताश्च तिस्रो लघुमध्यमोत्कृष्टापराधगोचरा खल्वधसेया इति गायार्थः ॥ १६८ ॥

सेसा उ दंडनीई माणवगनिहीभो होति भरहस्स । उसभस्स गिहावासे असकओ आसि आहारो ॥ १६९ ॥
 गमनिका—शेषा तु दण्डनीतिः माणवकनिधेर्भवति भरतस्य, वर्त्तमानक्रियाभिधानं इह क्षेत्रे सर्वावसर्पिणीस्थिति-
 प्रदर्शनार्थं, अन्यास्वप्यतीतासु एव्यासु चापसर्विणीसु अयमेव न्याय प्रायो नीत्युत्पाद इति, तस्य च भरतस्य पिता
 ऋषभनाथः, तस्य च ऋषभस्य गृहवासे अतंसकृत आसीदाहारः—स्वभावसपक्ष एवेति, तस्य हि देवेन्द्रादेशाद्देवा देयकु-
 रुत्तरकुरुक्षेत्रयो स्वाहूनि फलानि धीरोदाद्योदकमुपनीतवन्त इति गायार्थः ॥ १६९ ॥ इयं मूलनिर्गुकिगाथा, एनामेव
 भाग्यकृद् व्याख्यानयन्नाह—

परिभासणा उ पढमा मंडलियंमि होइ धीया उ ।

चारग छविछेआई भरहस्स चउळ्विहा नीई ॥ ३ ॥ † (भाष्यम्)

गमनिका—यदुक्'शेषा तु दण्डनीतिर्माणवकनिधेर्भवति भरतस्य'सेय—परिभाषणा तु प्रथमा, मण्डलीवन्धश्च भवति द्विती-
 या तु, चारकः छविच्छेदश्च भरतस्य चतुर्विधा नीतिः, तत्र परिभाषण परिभाषा—कोपाविष्करणेन मा यास्यसीत्यपराधिनोऽ-
 मिधानं, तथा मण्डलीवन्धः—नासात्प्रदेशाद् गन्तव्यं, चारको—वन्धनगृहं, छविच्छेद—हस्तपादनासिकादिच्छेद इति, इयं

* भाष्यकारेण व्याख्यानादस्याः मूलत्वं तत्र पाश्चात्त्यभागाकल्पना निरुक्तेः मूलमास्य० † संशोमि † मूलभाष्यगाथेति निरुक्तिपुस्तके ।

भरतस्य चतुर्विधा दण्डनीतिरिति । अन्ये त्वेवं प्रतिपादयन्ति—किल परिभाषणामण्डलिवन्धौ ऋषभनाथेनैवोत्पादित्वाविति, चारकच्छविच्छेदौ तु माणवकनिधेरुत्पन्नौ इति, भरतस्य—चक्रवर्तिन एवं चतुर्विधा नीतिरिति गार्थार्थः ॥ ३ ॥ अथ कोऽयं भरत इत्याह—ऋषभनाथपुत्रः, अथ कोऽयं ऋषभनाथ इति तद्वक्तव्यताऽभिधित्तयाऽऽह—नाभी गाहा । अथवा प्रतिपादितः कुलकरवंशः, इदानीं प्राक्सूचितेक्ष्वाकुवंशः प्रतिपाद्यते—स च ऋषभनाथप्रभव इत्यतस्तद्वक्तव्यताऽभिधित्तयाऽऽह—नाभी विणीअभूसमी मरुदेवी उत्तरा य साढा य । राया य वहरणाहो विमाणसव्वट्टसिद्धाओ ॥ १७० ॥

गमनिका—इयं हि निर्युक्तिगाथा प्रभूतार्थप्रतिपादिका, अस्यां च प्रतिपदं क्रियाऽध्याहारः कार्यः, स चेत्थम्—नाभिरिति नाभिर्नाम कुलकरो वभूव, विनीता भूमिरिति—तस्य विनीताभूमौ प्रायः अवस्थानमासीद्, मरुदेवीति तस्य भार्या, राजा च प्राग्भवे वैरनाभः सन् प्रव्रज्यां गृहीत्वा तीर्थकरनामगोत्रं कर्म बद्ध्वा मृत्वा सर्वार्थसिद्धिमवाप्य ततस्तस्याः मरुदेव्याः तस्यां विनीतभूमौ सर्वार्थसिद्धाद्विमानादवतीर्थं ऋषभनाथः संजातः, तस्योत्तरापाढानक्षत्रमासीत् इति गार्थार्थः ॥ १७० ॥ इदानीं यः प्राग्भवे वैरनाभः यथा च तेन सम्यक्त्वमवाप्तं यावतो वा भवान् अवाप्तसम्यक्त्वः संसारं पर्यटितः यथा च तेन तीर्थकरनामगोत्रं कर्म बद्धमित्यमुमर्थमभिधित्सुराह—

धणसत्थवाह घोसण जइगमण अडचिवासठाणं च । बहुवोलीणे वासे चिंता घयदाणमासि तया ॥ १७१ ॥

* प्रतिपादः + धणमिहुणसुरमहव्वललियंगयवद्दरजंघमिहुणे य । सोहम्मचिज्जअञ्जुअ चफ्फी सघट्ट उस्से अ ॥ १ ॥ (गार्थेयं अभ्याख्याता निर्युक्ती)

उत्तरकुरु सोहम्ने महाविदेहे महन्पलो राया । ईसणे ललियंगो महाविदेहे वइरजंघो ॥ १ ॥* (प्रक्षिप्ता)
उत्तरकुरु सोहम्ने विदेहि तेगिच्छिपस्स तत्थ सुओ । रायसुय सेट्ठिमथासत्थाहसुया चपंसा से ॥ १७२ ॥

अन्या अपि उक्तसदन्धा एव द्रष्टव्या तावत् यावत् 'पढमेण पच्छिमेण' गाहा, फिणु यथाऽऽत्तरमसंमोहनिमित्तमु-
पन्यास करिव्याम । प्रथमगाथागमनिका—धनः सार्थवाहो घोषणं यतिगमनं अट्ठी यर्षस्थान च बहुवोलीने बर्षे
चिन्ता घृतदानमासीत्तदा । द्वितीयगाथागमनिका—उत्तरकुरी सौधर्मे महाविदेहे महाबलो राजा ईशाने ललिताङ्गो महा
धिदेहे च वैरजह्वं । इयमन्यकर्षुकी गाथा सोपयोगा च । तृतीयगाथागमनिका—उत्तरकुरी सौधर्मे महाविदेहे चिकित्स-
कस्य तत्र सुत. राजसुतश्रेष्ठमाल्यसार्थवाहसुता वयस्थाः 'से' तस्य । आसा भावार्थं कथानकादवसेयः, प्रतिपदं च अनु-
रूपः क्रियाऽध्याहारः कार्यं इति, यथा—धनः सार्थवाह इति धनो नाम सार्थवाह आसीत्, स हि देशान्तर गन्तुमना
घोषण कारितवानित्यादि । कथानकम्—

सो खितिपतिट्टिआओ नयरओ वसतपुर पट्टिओ वणिज्जेण, घोसणय कारेइ—'जो मए सच्चि जाइ तस्साहमुदंतं वहा-
मिच्छि,' तजहा—खाणेण वा पाणेण वा यत्थेण वा पत्तेण वा ओसहेण वा भेसज्जेण वा अण्णेण वा केणई जो जेण विसुरइत्ति

* तस्मिन्काले तस्मिन्समयेऽपरविदेहे बर्षे धनो नाम सार्थवाहोऽभूत्, स क्षितिप्रतिष्ठित्वात् पण्डितसन्तपुरे प्रस्थितो वागियेन, घोषणां कारयति—यो
नया सार्थं याति तस्साहमुदन्तं धरामीति, तद्यथा—सादनेन वा पानेन वा वस्त्रेण वा भौषधेन वा भोग्येन वा भोग्येन वा यो (मिला) येन केनचित्-
पीदति इति' * इय मन्यकर्षुकी सोपयोगा चेति वृत्तिवारा + धनसा०

तं' च सोऽप्येव बहवो तद्विकल्पद्विधादयो पश्यन्ति, विभासां, जाव तेण समं गच्छो साहूण संपद्धितो, को पुण कालो ?; चरमनिदायो, सो य सत्थो जाहे अडविमज्जे संपत्तो ताहे वासरत्तो जाओ, ताहे सो सत्थवाहो अइदुगमा पंथत्तिकाउं तत्थेव सत्थनिवेशं काउं वासावासं ठितो, तंमि य ठिते सबो सत्थो ठितो, जाहे य तेसिं सत्थिह्लियाणं भोयणं णिद्धियं ताहे कंदमूलफलाणि समुद्धिसिउमारद्धा, तत्थ साहुणो दुक्खिया जदि कहवि अहापवत्ताणि लभंति ताहे गणंति, एवं ताहे कंदमूलफलाणि सत्थे वासावसे वासावसे ताहे तस्स धणस्स चिंता जाता-को एत्थ सत्थे दुक्खिओत्ति ?; ताहे सरिअं जहा मए काले वच्चंते थोवावसेसे वासावसे ताहे तस्स धणस्स चिंता जाता-को एत्थ सत्थे दुक्खिओत्ति ?; ताहे सरिअं जहा मए समं साहुणो आगया, तेसिं च कंदाह न कप्पंति, ते दुक्खिता तवस्सिणो, कलं देमित्ति पभाए निमन्तिता भणंति-जं परं अम्ह कप्पिअं होज्जाँ तं गणहेज्जामो, किं पुण तुवभं कप्पंति ?; जं अकयमकारियं भिक्खामेत्तं, जं वा सिणेहादि, तो तेण साहूण धयं फासुयं विउलं दाणं दिण्णं, सो य अहाउयं पालेत्ता कालमासे कालं किच्चा तेण दाणफलेण उत्तरकुराए

१ तच्छ्रुत्वा च बहवस्तृट्टिकार्पटिकादयः प्रवर्त्तन्ते, विभाषा (वर्णनं), यावत्तेन समं गच्छः साधूनां संप्रस्थितः, कः पुनः कालः?, चरमनिदायः, स च सार्यो यदाऽऽद्वीमध्ये संप्राप्तः तदा चर्यारात्रो जातः, तदा स सार्थगहोऽतिदुर्गमाः पन्थान इतिकृत्वा तत्रैव सार्यनिवेशं कृत्वा चर्योवासं स्थितः, तस्मिन् स्थिते सर्वैः सार्थः स्थितः, यदा च तेषां सार्थिकानां भोजनं निष्ठितं तदा कन्दमूलफलानि समुद्घेष्टं (भक्षुं) आरब्धाः, तत्र साधवः दुःखिता यदि कयमपि यथाप्रवृत्तानि लभन्ते तदा गृह्णन्ति, एवं काले व्रजति स्तोकावशेषो चर्यारात्रः तदा धनस्य चिन्ता जाता-क एतस्मिन्सार्थे दुःखित इति, तदा स्मृतं यथा मया समं साधव आगतास्तेषां कन्दादि न कल्पते, ते दुःखितास्तपस्विनः, कल्पे दास्ये इति प्रभाते निमज्जिता भणन्ति-यत्परमसाकं कल्पयं भवेत्तद्गृहीष्यामः, किं पुनर्भवंतां कल्पते ?, यद्वृत्तमकारितं भिक्षामात्रं यद्वा स्नेहादि, ततः तेन साधुभ्यो घृतं प्राप्तुं विपुलं दाणं दत्तं, स च यथायुक्तं पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा तेन दाणफलेन उत्तरकुर्यु * होज्ज. + सिणेहंति.

भणूसो जाओ, तँओ आउक्खपणं सोहम्मं कप्पे देवो उयण्णो, ततो चइऊण इहेव जयूदीये दीवे अवरविदेहे गधिळा-
 धतीविजए वेयहुपए गंधारज्जणए गन्धसमिच्छे विजाहरणगरे अतिबलरण्णो नत्ता सयबलराइणो पुत्तो महाबलो नाम
 राया जाओ, तत्थ सुबुद्धिणा अमच्चेण साधणेण पियवयस्सेण णाडयपेक्खाअक्खिचमणो संबोहिओ, मासावसेसाऊ
 धावीसदिणे असपच्चक्खणां काउं मरिऊण ईसाणकप्पे सिरिप्पे विमाणे ललियंगओ नाम देवो जाओ, ततो चइऊण
 इहेव जयूदीये दीये पुक्खलावइविजए लोहगलणगरसामी वइरजंयो नाम राजा जाओ, तत्थ समारिओ पच्छिमे थए पष-
 यामिच्चि चिंततो पुत्तेण वासपरे जोगघूवघूविए मारिओ, मरिऊण उत्तरकुुराप समारिओ मिहुणगो जाओ, तओ सोहम्मं
 कप्पे देवो जाओ, ततो चइऊण महाविदेहे धासे खिइएइहिए णगरे वेज्जपुचो आयाओ, जइविसं च जातो तद्धिवसमे-
 गाहजातगा से इमे चत्तारि वयंसगा तज्जहा-रायपुत्ते सेट्ठिपुत्ते अमच्चपुत्ते सत्थाहपुत्तेत्ति, सबहिआ ते, अण्णया कयाइ

१ मनुष्यो जातः, तत आयुःक्षयेण सौधर्मं कल्पे देव उपवाः, ततः कपुत्रा इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे अपरविदेहे गधिलावर्था वेताल्यपर्वते गान्ध्यावन
 पदे गन्धसमुद्रे विषाधानगरे अतिबलराजस्य नद्या द्रतबलराजस्य पुत्रः महाबलनामा राजा जाता, तत्र सुबुद्धिणा अमालेन धारकेण प्रियवदसेन नाटकमे
 शास्त्रिमना-संबोधितः, मासावसेषाया इति नाम्ना अफप्रत्याख्यान इत्या मूल्येसागकल्पे श्रीप्रभे विमाने कलितान्नकनामा देवो जातः, ततः कपुत्रेव
 जम्बूद्वीपे द्वीपे पुक्खलावतीविजये लोहारगलणगरसामी वधजहनामा राजा जाता, तत्र समार्यः पश्चिमे वपसि प्रवनामीति चिन्तयन् पुत्रेण वासपुहे योग-
 धूपपुषिणे (तेन) मारितः, कपुत्रोचक्रायु सन्धार्यो मिथुनको जातः, ततः सौधर्मं कल्पे देवो जातः, ततः कपुत्रा अण्णया पुनरपि महाविदेहे वर्षे कितिप्रतिष्ठिते नगरे
 वैशपुत्र आयातः, परिपसे च आतच्छापिठे एकाद्वर्षात्कल्पेमे चावारे वपलास्तथा-नागपुत्रः श्रेष्ठिपुत्रः अमाल्यपुत्रः सार्यवाहपुत्र इति, संवधितात्के,
 अण्णया कयाचिद * तेण + ० बलस १० । पुणोवि म०

तस्स वेज्जस्स घरे एगँओ सब्बे सन्निसण्णा अचंछंति, तत्थ साहू महप्पा सो किमिंकुट्टेण गहिओ अइगतो भिक्खस्स, तेहिं सप्पण्यं सहासं सो भणति-तुब्भेहिं नाम सब्बो लोगो खायँवो, ण तुब्भेहिं तवस्सिस्स वा अणाहस्स वा किरिया कायवा, सो भणति-करेज्जामि, किं पुण ? ममोसहाणि णत्थि, ते भणंति-अग्हे मोहं देमो, किं ओसहं जाइज्जउ ?, सो भणति-कंबलरयणं गोसीसचंदणं च, तइयं सहास्सपाणं तिळं तं मम अत्थि, ताहे मग्गिउं पवत्ता, आग-सियं च णेहिं जहा-अमुगस्स वाणियगस्स अत्थि दोवि एयाणि, ते गया तस्स सगासं दो लक्खाणि घेत्तुं, वाणिअओ संभंतो भणति-किं देमि ?, ते भणंति-कंबलरयणं गोसीसचंदणं च देहि, तेण भणति-किं एतेहिं कज्जं ?, भणंति-साहुस्स किरिया कायवा, तेण भणितं-अलाहि मम मोल्लेण, इहरहा एव गेणहह, करेह किरियं, ममवि धम्मो होउत्ति, सो वाणि-यगो चिंतेइ-जइ ताव एतेसिं बालाणं एरिसा सद्धा धम्मस्सुवारिं, मम णाम मंदपुणस्स इहलोगपडिवद्धस्स नत्थि, सो

१ तस्य वैष्यस्य गृहे एकतः सन्निपण्णास्तिष्ठन्ति, तत्र साधुर्महात्मा स कृमिकुण्डेन गृहीतः अतिगतो भिक्षायै, तैः सप्रणयं सहास्यं सोऽभाणि-युष्माभि-नाम सर्वो लोकः खादितव्यः, न युष्माभिः तपस्विनो वा अनाथस्य वा क्रिया (चिकित्सा) कर्त्तव्या, स भणति-करोमि, किं पुनः ? मम औपधानि न सन्ति, ते भणन्ति-वयं मूल्यं दप्पः, किमौपधं याच्यते (तां), स भणति-कम्बलरलं गोशीर्षचन्दनं च, तृतीयं सहस्रपाकं तैलं तन्ममास्ति, तदा मार्ग-यितुं प्रवृत्ताः, ज्ञातं च तैः यथा-अशुकस्य वणिजो द्वे अपि एते स्तः, ते गतास्तस्य सकाशं द्वे लक्षे गृहीत्या, यणिकू संभ्रान्तो भणति-किं वदामि ?, ते गणन्ति-कम्ब-लरलं गोशीर्षचन्दनं च देहि, तेन भण्यते-किमैतैः कार्यं ?, भणन्ति-सोधोः क्रिया कर्त्तव्या, तेन भणितं-अलं मम मूल्येन, इतरथैव गृहीत कुरुष्वं क्रियां ममापि धर्मो भवत्विति, स वणिग् चिन्तयति-यदि तावदेतेषां बालानामीदृशी श्रद्धा धर्मस्योपरि, मम नाम मन्दपुण्यस्य इहलोकप्रतियद्धस्य नास्ति, स

* एगयओ. † कोउेण. † खाइयवो. † सयसइ०

संवेगमावणो तहारुपाण थेराणं अंतिप पपइओ सिद्धो। अमुमेयार्थं उपसंहरन् गाथाद्ययमाह—

चिञ्चसुअस्स प गेहे किमिक्खोषहुअं जइं दहुं। चिंति य ते चिञ्चसुयं करेहि एअस्स तेगिच्छं ॥ १७३ ॥
निछं तेगिच्छसुओ कंपलग चंदणं च वाणियओ। दावं अभिणियखंतो तेणेव भयेण अंतगढो ॥ १७४ ॥

गमनिका—यैद्यसुतस्य च गेहे कृमिकुषोपहतं मुनिं दृष्ट्वा वंदन्ति च ते वैद्यसुत-कुरु अस्य चिकित्सां, तैलं चिकित्स-
कसुत-कम्बलकं चन्दनं च घणिग् दस्या अभिनिष्क्रान्तः, तेनेय भयेन गन्तकृत्, भावार्थः स्पष्ट एव, कचित् क्रिया-
घ्याहारः स्वबुद्ध्या कार्यं इति गाथाद्वयार्थः ॥ १७३—१७४ ॥ कथानकरोपमुच्यते—इमेविं घेचूण ताणि ओसहाणि
गता तस्स साहुणो पास जत्थ सो उज्जाणे पडिमं ठिओ, ते तं पडिम ठिअं वंदिऊण अणुणवेंति—अणुजाणह भगवं !
अग्गे तुम्हं धम्मविगय कावं उवहिआ, ताहे तेण तेहेण सो साह् अग्भंगिओ, तं च तिलं रोमांक्खुयेहिं सयं अइगतं, तंमि य
अइगए किमिआ सये संबुद्धा, तेहिं चलंतेहिं तस्स साहुणो अतीय घेयणा पाउग्भूया, ताहे ते निगतते दहूण कंचलरयेणेण

१ संवेगमावणः तयारुपाणां स्थाविराणां अन्तिके प्रमथिताः सिद्धाः । २ इमेऽपि गृहीत्वा चाम्बीरधाणि गतास्सल सायोः पार्श्वे द्यम्य स उधाने प्रतिमया
स्त्रिताः, ते स प्रतिमया स्त्रितं चन्दिपाडयुवापपन्धि-अनुजानीहि भगवद् ! एव एव धर्मयितं कर्तुंयुपस्थिताः, तदा तेन शैलेन स सायुररम्यक्रियाः, तच्च तैल
रोमचूरीः (०वेपु) सपं अतिगतं (ब्यास), तस्मिन्नातिगते कृमया सयं संबुद्ध्याः, तेषु चलसु तस्य साधोरतीव घेयना प्राबुर्भूता, तदा तावन्निर्गतात् इया
कम्बलकेन * वसिं + एवत्ये च † रोम चू० ।

सो पाठो साह, तं सीतलं, तं चैवं तेलं उण्हवीरिचं, किमिया तत्थ लग्गा, ताहे पुजाणीयगोकडेचरे पफ्फोडेंति, ते सवे पडिया, ताहे सो साह चंदणेण लिचो, ततो समासत्थो, एवेकसिं दो तिणिण वारे अब्भंगेऊण सो साह तेहिं नीरोगो कओ, पढमं मक्खिज्जति,† पच्छा आलिंपति गोसीसचंदणेणं पुणो मक्खिज्जइ, एवेताए परिवाडीए पढमब्भंगे तयागया णिग्गया विइयाए मंसग्गया तइयाए अट्ठिग्गया चेंदिया णिग्गया, ततो संरोहणीए ओसहीए कण्णवण्णो जाओ, ताहे खामित्ता पडिग्गता, ते पच्छा साह जाता, अहाउयं पालइत्ता तम्मूलागं पंचवि जणा अचुए उववण्णा, ततो चइऊण इहेच जंबूदीने पुयविदेहे पुक्खलावइविजए पुंडरगिणीए नयरीए चैरसेणस्स रण्णो धारिणीए देवीए उयरे पढमो चइर-
णाभो णाम पुत्तो जाओ, जो सेंइ वेज्जपुत्तो चक्कवट्ठी आइगतो, अवसेसा कमेण वाहुसुवाहुपीढमहापीढति, वइरसेणो पवइओ, सो य तित्थंकरो जाओ, इयरेवि संवट्ठिया पंचलक्खणे॥ भोए भुंजंति, जदिवसं वइरसेणस्स केवलनाणं उप्पंणं,

१ स प्रावृतः साधुः, तत्र शीतलं, तत्रैव तैलं उण्णवीर्यं, कृमपक्ता लग्गाः, तथा पूर्वानीतगोक्ठोररे प्ररुक्ठवणित (शिष्यन्ति), ते सर्वे पतिताः, तथा साधुः स चान्येन लिप्तः, ततः समाश्रयः, पूर्वमेकं द्वौ त्रीन् पारान् अन्यत्राप स साधुर्द्वैतरीणः कृतः, प्रथमं प्रश्यते पश्चाराश्लिष्यते गोतीर्षचन्द्रनेन पुनत्रं-
श्यते, पूर्वमेतया परिपाठ्या प्रथमाभ्यन्तरे स्वगता निर्गता द्वितीयायां गौसगताश्चूनीपायासशिगता दीर्घिन्या निर्गताः, ततः संरोहणीएणा कुरुष्यो जातः, तथा क्षमयित्वा प्रतिगताः, ते पश्चात् साधवो जाताः, यथायुक्तं पालयित्वा तन्मूलं पश्चापि जना अच्युते अल्पताः । ततश्च्युता इष्ये पूर्वमियेरेण पुनरुपपत्ति-
विजये पुण्डरीकिणां नगयो वज्रसेनस्य रास्यः धारिण्या देग्ता उदरे प्रथमो पत्रनाभनागा पुतो जातः, यः स वैद्यपुत्रशक्तवर्ती भ्राताः (उल्लसः), अपश्चैषाः-
क्रमेण बाहुसुवाहुपीढमहापीढा इति, वज्रसेनः प्रमज्जितः, स च तीर्षं करो जातः, इत्येतेऽपि संदर्भताः पञ्चलक्खणान् भोगान् युञ्जते, यदियसे वज्रसेनस्य केवल-
ज्ञानमुत्पन्नं, * च. † पफ्फोडियं. † ताए पाउणिज्जति. ‡ यीगे यीये. ‡ वइरसेगल्ल. ‡ सो वेज्जपुत्तो. ‡ सो जाओ. ॥ ०णभोए. ॥ सयुप्पणं.

संदिवसं घइरणामस्त चकरयण समुप्यणं, यइरो चकी जाओ, तेणं साहुवेयावघेण चकवहीओया उदिण्णा, अयसेसा
 चचारि मंडलिया रायाणो, ततथ घइरणामचकवट्टिस्स चउरासीतिं पुपलक्खा सघाउग, ततथ कुमारो तीसं मंडलिओ
 सोलस घवयीस महाराया घोइस सामणपरिआओ, एवं चउरासीइ सयाउयं, भोगे मुंजंता विहरति, इओ य तिरथय-
 रसमोसंरणं, सो पिउपायमूले चउहिवि सहोदरेहिं सहिओ पयइओ, ततथ घइरणामेण चउइस पुधा अहिज्जिया, सेसा
 प्फारसंगवी चउरो, ततथ चाइ तेसिं घेयावचं करेति, जो सुवाइ सो साहुणो घीसामेति, पयं ते करंते घइरणामो भगवं
 अणुइइ-अहो सुलअ जम्मजीविएफलं, अं साहुणं घेयावच कीरइ, परिस्संता वा साहुणो घीसामिज्जंति, एवं पससइ,
 पयं पसंसिज्जतेसु तेसु तेसिं दोण्ह पच्छिमाणं अप्पत्तिअं मवइ, अन्हे सग्गायंता न पससिज्जामो, जो करेइ सो पसंसिज्जइ,

: तद्विषये वज्रनामस चकरस समुप्यणं, वज्रनामः चकी जातः, तेन साहुवेयावघेण चकवत्तिमोगा उदीर्णाः (उन्ध्याः), अवसोपाश्रयारो माण्डलिका
 रामानो (अता), तत्र वज्रनामचकवत्तिवस्तुरसीतिलक्षपूर्वाणि सर्वाण्युष्क कुमारः त्रिषातं माण्डलिक- पोखर चतुर्विंशतिं महाराज चतुर्वंश आमण्यपर्यायाः, एव
 चउरासीतिः सर्वाण्युष्क, भोगान् मुजमाना विहरन्ति, इतच्च तीर्थंकरसमवसरण, स विटपादमूले चतुर्भिरपि सदोदरैः सहितः प्रव्रजितः, तत्र वज्रनामेन चतुर्वंश
 पूर्वोपघचीतानि, दोषा एकादशाङ्गविकः चावारः, तत्र चाहुलेपं वैयावुएप करोति, वा सुवाहुः स साधुः विभ्रमवति, पयं ती कुर्वन्ती वज्रनामो भगवान्
 अणुइइवति-अहो सुलअ वन्यवीथितफल, यइ साधूनां वैयावुएप क्रियते, परिआन्ता वा सायवो विभ्रमवन्ते, एव प्रससति, एवं प्रथासमानयोसयोदयोः
 पविमयोदयीतिकं मवति, आयां स्वाध्यावन्ती व प्रससावहे, वा करोति स प्रयासते, * ०चकिस्स + ०सीइं † ०सरणे, † वीअ

संधो (सो) लोगववहारोत्ति, चइरणभेण य विसुद्धपरिणामेण तित्थगरणामगोत्तं कम्मं वद्धंति । असुमेवार्थमुपसंहरन्निदं गाथाचतुष्टयमाह—
 साहुं तिगिच्छिळ्ळणं सामणं देवलोगगमणं च । पुंडरगिणिए उ च्चुया तओ सुया वइरसेणस्स ॥ १७५ ॥
 पढमित्थ वइरणभो बाहु सुवाहू य पीढमहपीढे* । तेसि पिआ तित्थअरो णिवलंता तेऽवि तत्थेव ॥ १७६ ॥
 पढमो चउदसपुन्वी सेसा इक्कारसंगविउ चउरो । वीओ वेयावचं किइकम्मं तइअओ कासी ॥ १७७ ॥
 भोगफलं बाहुबलं पसंसणा जिह् इयर अचियत्तं । पढमो तित्थयरत्तं वीसहि ठाणेहि कासी य ॥ १७८ ॥

आसामक्षरगमनिका—साधुं चिकित्सित्वा श्रामण्यं देवलोकगमनं च पौण्डरीकिण्यां च च्युताः, ततः सुता वैरसेनस्य जाता इति वाक्यशेषः, प्रथमोऽत्र वैरानाभः बाहुः सुवाहुश्च पीठमहापीठौ, तेषां पिता तीर्थकरो निष्क्रान्तास्तेऽपि तत्रैव-
 पितुः सकाशे इत्यर्थः, प्रथमश्चतुर्दशपूर्वां शेषा एकादशाङ्गविदश्चत्वारः, तेषां चतुर्णां बाहुप्रभृतीनां मध्ये द्वितीयो वैयावृत्त्यं कृतिकर्मा तृतीयोऽकार्षीत्, भोगफलं बाहुबलं प्रशंसनं ज्येष्ठ इतरयोरचियत्तं, प्रथमस्तीर्थकरत्वं विंशतिभिः स्थानैर-
 कार्षीत्, भावार्थस्तु उक्त एव, क्रियाऽध्याहारोऽपि स्वबुद्ध्या कार्यः, इह च विस्तरभयान्नोक्त इति गाथाचतुष्टयार्थः
 ॥१७५-१७६-१७७-१७८॥ यदुक्तं प्रथमस्तीर्थकरत्वं विंशतिभिः स्थानैरकार्षीत्, तानि स्थानानि प्रतिपादयन्निदं गाथान्नयमाह—

* सचो(सो) लोकव्यवहार इति, यन्ननाभेन च विसुद्धपरिणामेन तीर्थकरणामगोत्तं कर्म वद्धमिति. * पीठा. + चिकित्सयिषा. । यद्गताभः
 † बाहुफलं. † विंशत्या (सात्).

अरिहंत सिद्ध पवयण गुरु धेर बहुस्तुप तवस्सीसु । वच्छल्लया पपसि अभिवल्लनाणोवओगे य ॥ १७९ ॥
 वंसण चिणप आचस्सप य सीलव्वपए निरइआरो । खणलव तवचियाप धेयावच्चे समाही य ॥ १८० ॥
 अप्पुव्वनाणगहणे सुयभस्सी पवयणे पभावणया । पपुट्ठिं कारणेहिं तित्थयरत्त लहइ जीवो ॥ १८१ ॥

व्याख्या—तत्र अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहाय्यादिरूपा पूजामर्हन्तीति अर्हन्त-शास्त्र इति भावार्थः १ । सिद्धास्तु
 अशेषनिष्ठितकर्माशाः परमसुखिन कृतकृत्या इति भावार्थः २ । प्रवचन-श्रुतज्ञान तदुपयोगानन्यत्वाद्वा सह इति ३ ।
 गृणन्ति शास्त्रार्थमिति गुरव-धर्मोपदेशादिदातार इत्यर्थः ४ । स्वविरा-जातिश्रुतपर्यायभेदभिन्ना, तत्र जातिस्थविर
 पटिवर्यं श्रुतस्थविरः समवायधरः पर्यायस्थविरो विशतिवर्षपर्याय ५ । बहु श्रुतं येषां ते बहुश्रुताः, आपेक्षिक बहुश्रुतत्व,
 एवमर्थेऽपि सयोग्य, किंतु सूत्रधरेभ्योऽर्थधरा प्रधानाः तेभ्योऽप्युभयधरा इति ६ । यिचित्र अनशनादिलक्षण तपो
 विद्यते येषां ते तपस्विनः सामान्यसाधवो वा ७ । अर्हन्तश्च सिद्धाश्च प्रवचन च गुरवश्च स्वविराश्च बहुश्रुताश्च तप-
 स्विनश्च अर्हसिद्धप्रवचनगुरुस्थविरबहुश्रुततपस्विनः । वत्सलभावो वत्सलता, सा चानुरागयथावस्थितगुणोत्कीर्तनायथा-
 नुरूपोपचारलक्षणा तथा, एतेपामर्हदादीनामिति, प्राक् पद्यर्थे सप्तमी 'बहुस्तुप तवस्सीण' वा पाठान्तरं, तीर्थकरनाम-
 गोत्र कर्म धध्यत इति, अभीक्षण-अनवरतं ज्ञानोपयोगे च सति धध्यते ८ । दर्शन-सम्यक्त्य, विनयो-ज्ञानादिविनयः,
 स च दर्शवैकालिकादयसेयः, दर्शन च विनयश्च दर्शनविनयौ तयोर्निरतिचारः तीर्थकरनामगोत्रं कर्म वध्नाति १०-११

आवश्यकम्-अवश्यकत्वं संयमव्यापारनिष्पन्नं तस्मिंश्च निरतिचारः सन्निति १२ । शीलानि च व्रतानि च शीलव्रतानि शीलानि-उत्तरगुणाः व्रतानि-मूलगुणाः तेषु च अनतिचार इति १३ । क्षणलवग्रहणं कालोपलक्षणं, क्षणलवादिषु संवेग-भावनाध्यानासेवनतश्च वध्यते १४ । तथा तपस्यागयोर्वध्यते, यो हि यथाशक्त्या तपः आसेवते त्यागं च यतिजने विधिना करोति १६ । व्यावृत्तभावो वैयावृत्त्यं, तच्च दशधा, तस्मिंस्सति वध्यते १७ । समाधिः-गुर्वादीनां कार्यकरणेन स्वस्थतापादनं समाधौ च सति वध्यते १८ । तथा अपूर्वज्ञानग्रहणे सति श्रुतभक्तिः श्रुतबहुमानः, स च विवक्षितकर्म-बन्धकारणमिति १९ । तथा प्रवचनप्रभावना च, सा च यथाशक्त्या मार्गदेशनेति २० । एवमेभिः कारणैः अनन्तरोक्तैः तीर्थकरत्वं लभते जीव इति गाथात्रयार्थः ॥ १७९-१८०-१८१ ॥

पुरिमेण पच्छिमेण य एए सव्वेऽवि फासिया ठाणा । मज्झिमएहिं जिणेहिं एक्कं दो तिणिण सव्वे वा ॥ १८२ ॥

गमनिका-पुरिमेण पश्चिमेन च एतानि-अनन्तरोक्तानि सर्वाणि स्पृष्टानि स्थानानि, मध्यमैर्जिनैः एकं द्वे त्रीणि सर्वाणि चेति गाथार्थः ॥ १८२ ॥

आह-तं च कहं वेइज्जइ ? अगिलाए धम्मदेसणाईहिं । बज्झइ तं तु भगवओ तइयभवोसक्कइत्ताणं ॥१८३॥
गमनिका-तच्च तीर्थकरनामगोत्रं कर्म कथं वेद्यत इति, अगलान्या धर्मदेशनादिभिः, वध्यते तत्तु भगवतो यो

* यथाशक्ति (स्यात्). + ०करणद्वारेण.

भवत्तस्मात् तृतीयं भवसवसर्प्यं, अथवा वषयते तद्यु भगवतस्त्वृतीय भव प्राप्य, ओसकइत्तार्णति-तत्स्थितिं ससारे
याऽधसर्प्यति, तस्य ह्यत्कृष्टा साणरोपसकोटीकोटिर्वन्धस्थितिः, तच्च प्रारम्भवन्धसमयादारभ्य सततमुपचिनोति, यावदपूर्-
वकरणसह्येयभागेरिति, केवलिकाले तु तस्योदय इति गार्थः ॥१८३॥ तत्कस्यां गतीं वष्यत इत्याह—

नियमा मणुयर्गैए इत्थी पुरिसेयरो य सुहलेसो । आसेचिययहुलेहिं वीसाए अण्णयरपरहिं ॥ १८४ ॥

गमनिका—नियमात् मनुष्यगतौ वष्यते, कस्तस्या वध्नातीत्याशङ्क्याह—खी पुरुष इतरो वेति—नपुसक (क), किं सर्व एवा,
नेत्याह—शुभा लेश्या यस्यासौ शुभलेयः, स 'आसेचित्तबहुलेहिं' बहुलासेवितैः—अनेकथाऽऽसेवितैरित्यर्थः, प्राकृतशैल्या
पूर्वापरनिपातोऽवाञ्जं, विंशत्या अन्यतरैः स्यान्निर्धनातीति गार्थः ॥ १८४ ॥ कथानकरोपमिदानीम्—दाहुणा घेयाय-
च्चकरणेण चकिमोगा णिबत्तिया, सुवाहुणा वीसाश्मणाए वाहुवलं निषत्तिअ, पच्छिमेहिं दोहिं ताए मायाए इत्थिनाम-
गोचं कम्ममज्जितंति, ततो अहावअमणुपालेत्ता पंचवि कालं काऊण सपट्टसिद्धे विमाणे तिचीससागरोवमठिइया देवा

१ वाहुना देवावृषकरणेन चकिमोगा निर्वासिताः, सुवाहुना विभ्रामणा वाहुवलं निर्वासिताः, पश्चिमाभ्यां द्वाभ्यां तथा मायया स्त्रीनामगोत्र कर्म भर्जित-
मिति, ततो वयायुक्कमणुपालस्य पञ्चापि कालं कृत्वा सर्वोपसिद्धे विमाने त्रयस्त्रिंशत्साणरोपमस्थितिका देवाः * करणं + पण्यते + ०ऽत्तत्र घ + वाहु-
णावि इ देवावृष० इ वीसावणाए

उर्ववणा, तत्थवि अहाउयं अणुपालेत्ता पढमं वइरणभो चइऊण इमीसे ओसपिणीए सुसमसुसमाए वइकंताए सुसमाएवि सुसमदुसमाएवि बहुवीइकंताए चउरासीइए पुवसयसहस्सेसु एगूणणउए य पक्खेहि सेसेहिं आसाढवहुलपक्खचउत्थीए उत्तरासाढजोगजुत्ते मियंके इक्खागभूमीए नाभिस्स कुलगरस्स मरुदेवीए भारियाए कुच्छिसि गब्भत्ताए उववणो, चोहंस सुमिणा एसभगयाईआ पासियं पडिबुद्धा, नाभिस्स कुलगरस्स कहेइ, तेण भणियं-तुब्भ पुत्तो महाकुलकरो भविस्सइ, सक्कस्स य आसणं चलियं, सिग्धं आगमणं, भणइ-देवाणुंपिए ! तव पुत्तो सयलभुवणमंगलालओ पढमराया पढमधम्मचक्कवट्ठी भविस्सइ, केई भणति-वत्तीसंपि इंदा आगंतूण वागरेति, ततो मरुदेवा हइतुष्ठा गब्भं वहइत्ति । अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

उववाओ सव्वट्ठे सव्वेसिं पढमओ तुओ उसभो । रिक्खेण असाढाहिं असाढबहुले चउत्थीए ॥ १८५ ॥

गमनिका—उपपातः सर्वार्थे सर्वेषां संजातः, ततश्च आयुष्कपरिक्षेये सति प्रथमश्च्युतो ऋषभ ऋक्षेण-नक्षत्रेण आषा-

१ उत्पन्नाः, तत्रापि यथायुरनुपाल्य प्रथमं वज्रनाभश्च्युत्वा अस्या अवसर्पिण्याः सुपमसुपमायां व्यतिक्रान्तायां सुपमायामपि सुपमदुष्पमायामपि बहुव्यतिक्रान्तायां चतुरशीतौ पूर्वशतसहस्रेषु एकोनचतौ च पक्षेषु शेषेषु आपाढकुण्णपक्षचतुर्थ्यां उत्तरापाढायोग्युक्ते मृगाङ्गे इक्ष्वाकुश्रुमौ नाभेः कुलकरस्य मरुदेव्या भार्यायाः कुशौ गर्भतयोत्पन्नाः, चतुर्दश स्वप्नान् ऋपभगजादिकात् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा, नाभये कुलकराय कथयति, तेन भणितं-तव पुत्रो महाकुलकरो भविष्यति, शकस्य चासनं चलितं, शीघ्रसागमनं, भणति-देवानुग्रिये ! तव पुत्रः सकलभुवनमङ्गलालयः प्रथमराजः प्रथमधर्मचक्रवर्ती भविष्यति, केचिद् भणन्ति-द्वात्रिंशदपि इन्द्रा आगत्य व्यागृणन्ति, ततो मरुदेवी हृष्टवृष्टा गर्भं वहतीति. * मरुदेवण. † चउइस०. ‡ नाभिकुल०. † ०णुपिया.

दाभिः आपाढवहुले चतुर्थ्यामिति गार्थार्थः ॥ १८५ ॥ इदानीं तद्वक्तव्यताऽभिधित्तया पना द्वारागाथामाह निर्युक्तिकारः—

जन्मणे नाम युही अ, जाईपूं सरणे इअ । वीवाहे अ अवचे अभिसेप रजसंगहे ॥ १८६ ॥

गमनिका—‘जंमण’ इति जन्मविपयो विधिर्वक्तव्यः, वक्ष्यति च ‘चित्तबहुलदृमीप’ इत्यादि, नामं इति—नामविपयो विधिर्वक्तव्य, वक्ष्यति ‘देसूणगं च’ इत्यादि, ‘बुही यत्ति’ वृद्धिश्च भगवतो वाच्या, वक्ष्यति च ‘अह सो वहुति भगव-
सित्यादि’ ‘जातीसरणेत्तियत्ति’ जातिसरणे च विधिर्वक्तव्य, वक्ष्यति च ‘जाईसरो य’ इत्यादि, ‘वीवाहे यत्ति’ वीवाहे च विधिर्वक्तव्य., वक्ष्यति च ‘भोगसमत्थ’ इत्यादि, ‘अवचेत्ति’ अपत्येपु क्रमो वाच्यः, वक्ष्यति च ‘तो मरहयंभिसुंदरी-
त्यादि’ ‘अभिसेगत्ति’ राज्याभिषेके विधिर्वाच्य ‘आभोपवं सक्को तवागजो’ इत्यादि वक्ष्यति, ‘रजसगहेत्ति’ राज्यसं-
ग्रहविपयो विधिर्वाच्य, ‘आसा हत्थी गयो’ इत्यादि । अय समुदायार्थः, अयवार्थं तु प्रतिद्वारं यथावसरं वक्ष्यामः ।

तत्र प्रथमद्वारावयवार्थाभिधित्तयाऽऽह—

चित्तबहुलदृमीप जाओ वसमो असाढणवसत्ते । जम्मणमहो अ सन्वो जेयन्वो जाच घोसणय ॥ १८७ ॥

गमनिका—चैत्रबहुलाष्टम्या जातो ऋषभ आपाढानक्षत्रे जन्ममहश्च सर्वो नेतव्यो यावद्घोषाणमिति गार्थार्थः ॥ १८७ ॥
भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—सो य मरुदेया नवणहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धमाणां य राइदियाणं

१ सा च मरुदेयी नवपु मासेषु बहुमतिपूर्णेषु अर्षाष्टसु च राशिनन्दिषु * जातीसरणेतिप (वृत्तौ) + वामेति. † णकमिति ‡ माण राइ०

पंक्तिव्यति, ततो खिर्षमेव पचुयसमति, ततो भगवतो तित्थगरस्स जणणीसहिजस्स पणामं काकण नाइदूरे निविट्ठाओ
 परिगायमाणीओ चिद्धंति । तओ उह्ल्लोगवत्थयाओ अट्ट दिसाकुमारीओ, तजहा-मेधंकरा मेधयती, सुमेधा मेघमालिनी ।
 तोयधारा विचिन्ता य, धारिसेणा वलाहया ॥ १ ॥ पयाओडवि तेणेव चिहिणा आगतूण अब्भवद्वलयं विवदित्ता आजो-
 यणं भगवओ जम्मणभवणस्स णच्चोदयं णाइमद्वियं पफुसियपविरल रपरेणुविणासणं सुरभिगंधोदययास वासित्ता पुष्फ
 वद्वलय विवदित्ता जलथलयभासरप्पभूयस्स विट्ठाइस्स दसद्धवणरस कुसुमस्स जाणुस्सेधपमाणमेत्तं पुष्फयासं धासंति,
 तं वेध जाव आगायमाणीओ चिद्धंति । तओ पुरच्छिमकरुगवत्थयाओ अट्ट दिसाकुमारिसामिणीओ, तजहा-णंबुत्तरा य
 णदा आणदा णंदिवद्धणा वेध । विजया य मेजयती जयाति अवराजिया वेध ॥ १ ॥ तहेयागंतूण जाव न तुब्भंहि
 वीहिययति भणिकण भगवओ तित्थगरस्स जणणिसहिजस्स पुट्टिच्छिमेणं आदंसगह्रिथआओ आगायमाणीओ चिद्धंति ।

१ अक्षिपन्ति, ततः क्षिप्रमेव प्रायुपचमपन्ति, ततो भगवते तीर्थंकारा जवनीसहितोप प्रणामं कृत्वा नासिदूरे भिक्षिणाः परिगायन्स्सल्लिहन्ति । तत
 अर्थलोकवासाय्या अट्ट विष्णुमार्यं, तद्यथा-मेघद्वारा मेघयती, सुमेधा मेघमालिनी । गोपधारा विधिना च, धारिसेणा वलाहका ॥ १ ॥ पृथा यदि तेनैव विधि
 नाऽऽगत्याप्रवर्षक विकुर्षयित्वा भायोगनं भगवतो जन्मभयनाप नानुपुष्क नातिमृषिक विरलतीर्करं (फुसारं) रजोरिणुविनाशनं सुरभिगाल्योदकर्यो वर्षयित्वा
 पुष्पवर्षक विकुर्ष्यं जलस्यलज्जनास्त्रं प्रभूतस्य घृतस्यस्थानिनः द्युवार्षवर्णस्य कुसुमस्य जादूस्सेधप्रमाणमात्रं पुष्पवर्षी वर्षयन्ति, तदेव यावत् अगायन्स्सल्लिहन्ति ।
 ततः पूर्वविष्णुचक्रवासाय्या अट्टी विष्णुमारीस्सामिन्स्य, तद्यथा-नन्द्योत्तरा च नन्दा जानन्दा नन्दिर्वर्षना वेध । विजया च मेजयन्ती जयन्ती अपराजिता चैव
 ॥ १ ॥ तर्षयागस्य घावावधया न मेतत्त्वमिति भणित्वा भगवतस्तीर्थंकरज्वनीसहितोत्सर्पवर्षां वादसंहत्वा आगायन्स्सल्लिहन्ति । * खिणा ० + एह चेव
 † ० यती ‡ दुरच्छिमेणं

एवं दाहिनिरुयगवत्थवाओ अह, तंजहा-समाहारा सुप्पदिण्णा, सुप्पबुद्धा जसोहरा । लच्छिमती भोगवती, चित्तगुत्ता वसुंधरा ॥ १ ॥ तहेवांगंतूण जाव भुवणाणंदजणणस्स जणणिसहिअस्स दाहिणेणं भिंगारहत्थगयाओ आगायमाणीओ चिद्धंति । एवं पच्छिमरुयगवत्थवाओऽवि अह, तंजहा-इलादेवी सुरादेवी, पुहवी पडमावती । एगणासा णवमिआ, सीया भद्दा य अहमा ॥१॥ एयाओऽवि तित्थयरस्स जणणिसहिअस्स पच्चत्थिमेणं तालियंदहत्थगयाओ आगायमाणीओ चिद्धंति । एवं उत्तररुयगवत्थवाओऽवि अह, तंजहा-अलंबुसा सिस्सकेसी, पुंडरिगिणी य वारुणी । हासा सवप्पभा चैव, सिरिहिरी चैव उत्तरओ ॥ १ ॥ तहेवांगंतूण तित्थयरस्स जणणिसहिअस्स उत्तरेण णातिदूरे चामरहत्थगयाओ आगायमाणीओ चिद्धंति । ततो विदिसिरुहायगवत्थवाओ चत्तारि विञ्जुकुमारीसामिणीओ, तंजहा-चित्ता य चित्तकणगा, सत्तेरा सोयामणी ॥ तहेवांगंतूण तिहुअणवंधुणो जणणिसहिअस्स चरसु विदिसासु दीवियाहत्थगयाओ णाडदूरे आगायमाणीओ चिद्धंति । ततो

१ एवं दक्षिणरुचक्रवास्तव्या अष्ट, तद्यथा-समाहारा सुप्रदत्ता, सुप्रबुद्धा यशोधरा । लक्ष्मीवती भोगवती, चित्रगुप्ता वसुंधरा ॥१॥ तथैवागत्य यावत् सुयनानन्दजनकाजननीसहितात् दक्षिणस्यां शृङ्गारहस्ता आगायन्यस्तिष्ठन्ति । एवं पश्चिमरुचक्रवास्तव्या अपि अष्ट, तद्यथा-इलादेवी सुरादेवी, पुण्डरीकवती । एकनासा नवमिका, सीता भद्रा चाष्टमी ॥१॥ एता अपि तीर्थकरात् जननीसहितात् पश्चिमार्थां तालवृन्तद्वल्लगता आगायन्यस्तिष्ठन्ति । एवमुत्तररुचक्रवास्तव्या अपि अष्ट, तद्यथा-अलम्बुसा मिश्रकेसी, पुण्डरीकिणी च वारुणी । हासा सर्वप्रभा चैव, श्रीः द्वीर्देवोत्तरतः ॥१॥ तथैवागत्य तीर्थकराजननीसहितात् दुत्तरस्यां नातिदूरे चामरहस्तगता आगायन्यस्तिष्ठन्ति । ततो विदिसुचक्रवास्तव्याश्चतस्रः विष्णुकुमारीस्वामिन्यः, तद्यथा-चित्ता च चित्रकनका, सत्तारा सौदामिनी ॥ तथैवागत्य त्रिसुवनवन्धोर्जननीसहितात् चतस्रसु विदिसु दीपिकाद्वल्लगता नातिदूरे आगायन्यस्तिष्ठन्ति । ततो १ आसा. + उत्तरा. † ०सि बाहिररु०.

भङ्गकथयगवत्थयाओ चत्तारि विसाकुमारिपहाणाओ, वंजहा-रुयया रुययसा, सुरुया रुयगावती ॥ तहेवांगंतूण जाय ण
 उवरोहं गंतयंतिकहु भगवओ भवियजणकुमुयसंडमंडणस्स चउरगुलवञ्ज णाभिं कप्येत्ति, वियरयं खणंत्ति, णाभिं थियरए
 निहणत्ति, रयणाणं धेराण य पूरेत्ति, हरियालियाए य पीढं धंधेत्ति, भगवओ तित्थयरस्स जम्मणभवणस्स पुरच्छिमदाहिण-
 उत्तरेण तओ कदलीहरए विवयत्ति, तेसिं बहुमज्झदेसे तओ चदसाले विवयंत्ति, तेसिं बहुमज्झदेसे तओ सीहासणे विव-
 यंत्ति, भगयं तित्थयरं करायलपरिग्गहिअं तित्थयरजणणिं च वाहाए निण्हिज्जण दाहिणिह्ले कदलीघरचारससालेः सीहा-
 सणे निवेसिज्जणः सयपागसहरसपागेहिं तिह्लेहिं अब्भगेत्ति, सुरभिणा गधवट्टएण उयट्ठित्ति, ततो भगयं तित्थयरं करकम-
 लजुअलरुज्ज काज्जण तिहुयणनिब्बुइयरस्स जणणिं च सुरंइरं वाहाहिं गहाय पुरच्छिमिह्ले कदलीघरचारससालसीहासणे सञ्चि-

१ मध्यरुचकयासुपाब्धतलो त्रिभुमारीप्रयानाः, तद्यथा-रुचका रुचकांता, सुरुषा रुचकापती ॥ तथेयागल्य धावन्नोपरोधः ॥ गन्धव्यमितिहृषा गगयतो
 मध्यजन्कुमुदुपपचमण्डल चतुरगुलवञ्ज णाभिं कप्येत्ति, विवरं खणन्ति, नाभिं वियरे निप्रप्ति, रसेधंस्त्रैश्च पूरयन्ति, हरितालिकया च पीढं बभ्रन्ति,
 भगवदलीधेकरस ज ममयनाद् पूर्ववक्षिणोत्तराणु श्रीणि कदलीगृहाभिं विकुर्वन्ति, तेषां बहुमज्झदेसे तियाब्जन्त्रसाळा विकुर्वन्ति, तासां बहुमज्झदेसे श्रीणि
 सिंहासनानि विदुर्वन्ति, भगवन्त तीर्थकरं करतलपरिगृहीत तीर्थकारवर्ती च बाहोः गृहीत्वा दाक्षिणाले कदलीगृहचतुःशाळे सिंहासने निवेदय तत्पक्कसह-
 लपाकरीशैरभ्यदयन्ति, सुरभिणा गन्धवर्सेकेगोहर्चयन्ति, ततो भगवन्त तीर्थकरं करकमलजुगलरुज्जं कृत्वा त्रिमुपननिर्दृष्टिकरल जननीं च सुधिरं बाहुभ्यां पुं-
 दीत्वा पीरसले कदलीगृहचतुःशाळसिंहासने * ० मारीओ पदा० + वेहं † करकमल० ‡ घरगे ॥ ० लसीहा० ३ निसिपावेज्जण ५ सारं
 † मयं ‡ छिन्धति

भवेति, ततो मज्जनविहीए मज्जति, गंधकासाइएहि अंगयाइं ल्हेंति, सरसेणं गोसीसचंदणेणं समालहेंति, दिवाइं देव
दूसजुअलाइं नियंसति, सवालंकारविभूसियाइं करेंति, तओ उत्तरिल्ले कदलीघरचाउरसालसीहासणे निसीयाविति, ताओ
आभिओगेहिं बुल्लहिमंताओ सरसाइं गोसीसचंदणकट्टाइं आणावेऊण अरणीए अग्निं उप्पाएति, तेहिं गोसीसचंदणक-
ट्टेहिं अग्निं उज्जालेंति, अग्निहोमं करेंति, भूइकम्मं करेंति, रक्खापोट्टलिअं करेंति, भगवओ तित्थंकरस्स कण्णमूलंसि दुवे
पाहाणवट्टए टिट्ठियावेंति, भवउ २ भवं पघयाउएत्तिकट्टु भगवंतं तित्थकरं करतलपुडेण तित्थगरमातरं च वाहाए गहाय
जेणेव भगवओ जम्मणभवणे जेणेव सयणिल्ले तेणेव उवागच्छंति, तित्थयरज्जणणिं सयणिल्ले निसियावेंति, भगवं
तित्थयरं पासं ठवेंति, तित्थकरस्स जणणिसहिअस्स नाइदूरे आगायमाणीओ चिट्ठंति ॥ अमुमेवार्थमुपसंहरत्ताह—
संचट्ट मेह आयंसगा य भिंगार तालियंटा य । चामर जोई रत्तलं करेंति एयं कुमारीओ ॥ १८८ ॥

१ सन्नियेदयन्ति, ततो मज्जनविधिना मज्जयन्ति, गन्धकापागीभिरद्धानि रुक्षयन्ति, सरसेन गोदीयंचन्दनेन समालभन्ते, दिव्यानि देवदूष्कयुगलानि
परिधापयन्ति, सर्वालङ्कारविभूषिते कुर्वन्ति, तत औत्तरे कदलीगृहचतुःशालसंज्ञासने [॥] तिपादयन्ति, तत आभियोगिकैः शुद्धरुद्धिमयतः सरसानि गोशीयं-
चन्दनकाष्ठानि आनाय्य अरणीतोऽक्षिसुपाययन्ति, तैर्गोदीयंचन्दनकाष्ठैरिति उज्जमालयन्ति, अभिशोमं कुर्वन्ति, श्रुतिकर्म कुर्वन्ति, रक्षापोट्टलिकां कुर्वन्ति,
भगवत्तस्त्रीयं करस्स फणमूले द्वौ पायाणवतुलौ आरुक्कालयन्ति, भगव २ भवान् एयंतायुक्क इतिक्रिया भगवन्तं तीर्थकरं करतलपुटेन तीर्थंकरमातरं च युजयो-
र्दृष्टिवा यत्रैव भगवतो जन्मभवनं यत्रैव दायनीयं तत्रैवोपागच्छन्ति, तीर्थंकरजननीं दायनीये निपादयन्ति, भगवन्तं तीर्थंकरं पार्थे स्थापयन्ति, तीर्थंकरस्स
जननीसहितस्स नातिदूरे आगायन्त्यस्तिष्ठन्ति । * निसियावेंति. † ंगायाइं. ‡ तथ आभिओगिण्हि. ५ पाससय०. ॥
मेरु अह उक्खलोआ चवडिसिखलागा उ अहु पत्तेअं । चवडिदिसि मज्जहारयागा इति छस्सणा पिसिक्कमारी ॥ १ ॥ तोपयोगा प्रक्षिप्सा. ॥] निवेशयन्ति.

गतार्यो, द्वारयोजनामात्रं मदर्थ्यते-‘संवद्व मेहे’ति संवर्चकं भेषम् उक्तप्रयोजनं विकुर्वन्ति, आदर्शकाश्च गृहीत्या तिष्ठन्ति, मृद्धारोस्त्रालवृत्ताञ्चेति, तथा चामरं ज्योतिः रक्षा कुर्वन्ति, एतत् सर्वं दिक्कुमार्य इति गाथार्थः ॥ १८८ ॥
 ततो सफस्त देविदस्त णाणामणिकिरणसहस्तरजिअं सीहासणं चलिअ, भगनं तित्थगर ओहिणा आमोएति, सिग्गं पालएण विमाणेणं पइ, भगव तित्थयरं जणणिं च विक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, वंदइ नमसइ वंदित्ता नमसित्ता एनं वयासी-गमोअयु ते रयणकुच्छिधारिण !, अह णं सके देविदे भगवओ आदित्थगरस्स जम्मणमहिमं करेमि, तं ण तुमे ण उयरुग्गियपतिकट्टु ओसोयणिं दलयति, तित्थगरपरडिरुवगं थिउयति, तित्थयरमाँउए पासे उयेति, भगयं तित्थयरं करयलपुठेण गेण्हति, अप्पाण च पंचया थिउयति-गहियजिणिंदो एक्को दोणिग य पासंमि चामराहत्था । गहियज्जालायवत्तो एक्को एक्कोइय वज्जपरो ॥ १ ॥ ततो सफो चउपिहदेवनिकायसहिओ सिग्गं तुरिय जेणेव मदरे पयए पंडगवणे मंदरचूळि-याए दाहिणेण अइपडुकवलसिलाए अभिसेयसीहासणे तेणेव उयागच्छइ, उयागच्छिच्चा सीहासणे पुरच्छाभिमुहे निसीयति,

१ उक्ताः शकस्त देवेन्द्रस्य नामामणिकिरणसहस्ररक्षितं सिंहासनं चलिष्ठ, अतएव त्रीर्ध्वजस्यशिलाऽऽभोगयति, शीघ्रं णळकेन विमानेनावाति, भगवन्त त्रीर्ध्वकं उचर्या च त्रिष्टय आदक्षिणप्रक्षिण करोति, यन्वते नमस्तस्यि यन्दिवा नमस्तिवा पुयमवापीए-नमोऽस्तु तुभ्यं रत्नकुक्षिघारिके !, अहं शको देवेन्द्रो भागवत आदितीर्थकराल जम्ममहिमानं करोमि, इत्थं त्वया नोपरोद्धम्पमिच्छिक्खवाऽवत्तापिनीं इयाति, तीर्थकरप्रतिरुक्क विकुर्वति, तीर्थंकरमातुः पार्थं एवाप-यति, भगवन्त त्रीर्ध्वकं कतकपुटेन गुह्वाति, आत्माव च यद्यथा विकुर्वति-गृहीत्वजिनेन्द्र एको हो च पार्थयोद्दामराहसी । गृहीतोऽग्रकालतत्र एक एकोऽय वज्रपतः ॥ १ ॥ उक्तः शकः यन्तुर्विचयेवनिकायसहितं शीघ्रं त्वरितं यत्रैव मन्दरे एवंते पाण्डुकवने मन्दरचूळिकाया इक्षिणेन, अतिप.पु.कुम्भकलिशाखायामभियेक-सिंहासने तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासने पौरस्ताभिमुहो निपीयति, * मायए

एतथ वत्तीसंपि इंदा भगवओ पादसमीवं आगच्छंति, पढमं अच्यइंदोऽभिसेयं करेति, ततो अणु परिवाडीए जाव सक्को ततो चमरादीया जाव चंदसूरत्ति, ततो सक्को भगवओ जम्मणाभिसेयमहिमाए निवत्ताए ताए सच्चिदीए चउचिहदेवणि-
 कायसहिओ तित्थंकरं घेत्तूण पडियागओ, तित्थगरपडिरुवं पडिसाहरइ, भगवं तित्थयरं जणणीए पासे ठवेइ, ओसो-
 वणिं पडिसंहरइ, दिवं खोमजुअलं कुंडलजुअलं च भगवओ तित्थगरस्स ऊसीसयमूले ठवेति, एगं सिरिदामगंडं तवणिज्जु-
 जलंबूसगं सुवण्णपयरगमंडियं नाणामणिरयणहारद्धहारउवसोहियसमुदयं भगवओ तित्थगरस्स उप्पिं उल्लोयंगंसि
 निं खिखवति, जे णं भगवं तित्थगरे अणिमिसाए दिट्ठीए पेहमाणे⁺ सुहं सुहेणं अभिरसमाणे चिइति, ततो वेसमणो सक्कव-
 यणेणं वत्तीसं हिरण्णकोडीओ वत्तीसं सुवण्णकोडीओ वत्तीसं नंदाइं वत्तीसं भदाइं सुभगसोभगरूवजोवणगुणलावणं
 भगवतो तित्थकरस्स जम्मणभवणंसि साहरति, ततो सक्को अभिओगिएहिं देवेहिं महया महया सवेणं उग्घोसावेइ

१ अत्र द्वात्रिंशदपि इन्द्रा भगवतः पादसमीपमागच्छन्ति, प्रथममच्युत्तेन्द्रेऽभिषेकं करोति, ततोऽणु परिपाल्या यावत् शक्यतश्चमरादयः यावच्चन्द्र-
 सूर्या इति, ततः शक्रो भगवतो जन्माभिषेकमदिमनि निवृत्ते तथा सर्वलयां चतुर्विधेयनिर्णयसहितानीधंहरं गृहीत्या प्रत्यागतः, तीर्थंकरप्रतिरूपं प्रतिसं-
 हरति, भगवन्तं तीर्थंकरं जगन्त्याः पार्श्वं स्थापयति, अवस्थापिनीं प्रतिसंहरति, दिग्यं क्षौमयुगलं कुण्डलयुगलं च भगवतालीधंकरसोच्छीपंक्रमूले स्थापयति,
 एकं श्रीदामगण्डं तपनीयोज्वललङ्गसूक्तं सुवर्णप्रतारकमण्डितं नानामणिरयहारार्थंहरापोशोभितसमुदयं भगवत्क्षीधंकरसोपरि उल्लोचे निश्चिपति, चतुर्भुव-
 न्नीधंकरोऽनिमेषया दद्यात् प्रेक्षमाणः सुसंमुखेनाभिरसमाणस्त्रिषष्टि, ततो पैश्रमणः शक्ययनेन द्वात्रिंशतं हिरण्यकोटीः द्वात्रिंशतं सुवर्णकोटीः द्वात्रिंशत् नन्द-
 सनानि द्वात्रिंशत् भद्रासनानि सुभगसोभापरूपयौगणुलावणं भगवत्क्षीधंकरस्य जन्मभयने संहरति, ततः शक्र आभियोगिकैर्देवैर्महता महता शब्देनो-
 वृद्योपयति. * अभिनित्तिप०. + पेहमाणे पेहमाणे. † अभिओगेति.

हृदि ! सुणतु बह्वे भवणवद्वाणमतरजोइसिअवेमाणिआ देवा य देवीओ य जे णं देवाणुप्पिआ ! भगवओ त्तिथगरस्स त्तिथगरमाऊए वा अणुभ मणं संपघारे^१ति, तस्स णं अज्जयमंजरीविष सत्तहा सुद्धाणं फुट्टवत्तिकट्टु घोसणं घोसावेइ, ततो णं भवणवद्वाणमतरजोइसियवेमाणिआ देवा भगवओ त्तिथगरस्स जम्मणमहिम काऊण गता नदीसरयरदीवं, तत्थ अट्टाहिआमहिमाओ काऊण सए सए आलए पडिगतत्ति । जमणेत्ति गयं, इदानीं नामद्धार, तत्र भगवतो नामनिवन्धनं चतुर्विंशत्तिसवे वक्ष्यमाण 'ऊरुसु उसभलछण उसम सुमिणमि तेण उसमज्जिणो' इत्यादि, इह तु वशनामनिवन्धनमभिधातुकाम आह—

देसुणगं च वरिसं सक्कागमणं च वंसठवणा य । आहारमंशुलीए ठवंति देवा मणुणणं तु ॥ १८९ ॥

न्याख्या—देशेन च वर्षं भगवतो जातस्य तावत् पुन' शक्रागमन च संजातं, तेन वशस्थापना च कृता भगवत इति, सोऽयं ऋषमनाथः, अस्य गृहा'वासे असंस्कृत आसीदाहार इति । किं च-सर्वतीर्थकरा एव बालभावे वर्त्तमाना न स्तन्योऽपयोगं कुर्वन्ति, किन्त्याहाराभिलाषे सति स्वाभेयाङ्गुलिं वदने प्रक्षिपन्ति, तस्या च आहारमंशुल्या नानारससमा-

१ हृदि शृण्वन्तु बहवो भवणवत्तिष्यन्तान्योतिष्कथैमानिका देवाश्च देव्यश्च यो देवाणुप्रिया ! भगवति तीर्थकरे तीर्थकरमातरि वा अणुभ मव...सम पारयति, तत्कार्यमशरीर सहाया मूर्धो स्फुटत्वितिकृष्या घोषणां घोषयति, सतो भवणवत्तिष्यन्तान्योतिष्कथैमानिका देवा भगवतस्तीर्थकरस्य जन्मसहिमान कृत्वा गता नन्दीशरयत्पदीप, यथाट्टाहिकामहिमान कृत्वा स्वके स्वके मालये प्रतिपत्ता इति । जन्मेति गतम् * ० धारंति + ऋषमस्य † गृहवासे ‡ स्तनो०

शुक्रं स्थापयन्ति देवा 'मनोश्च' मनोऽनुकूलम् । एवमतिक्रान्तबालभावास्तु अग्निपक्वं गृह्णन्ति, ऋषभनाथस्तु प्रव्रज्यासप्र-
तिपन्नो देवोपनीतमेवाहारमुपभुक्तवान् इत्यभिहितमानुषङ्कमिति गाथार्थः ॥ १८९ ॥ प्रकृतमुच्यते—आह—इन्द्रेण
वंशस्थापना कृता इत्यभिहितं, सा किं यथाकथयित् कृता आहोस्वित् प्रवृत्तिनिमित्तपूर्विकेति, उच्यते, प्रवृत्तिनिमित्त-
पूर्विका, न यादृच्छिकी, कथम् ?—

सको वंसदृवणे इक्खु अगू तेण हुंति इस्सागा । जं च जहा जंभि चए जोगं कासी य तं सच्चं ॥ १९० ॥
कथानकशेषम्—जीतमेतं अतीतपञ्चुषणमणागयाणं सफाणं देविदाणं पढमत्तिथगराणं वंसदृवणं करेत्तएत्ति, ततो
तिदसजणसंपरिखुडो आगओ, कहं रिच्चहथो पविसामिति महंतं इक्खुलडिं गहाय आगतो । इओ य नाभिकुलकरो उस-
भसामिणा अंकगतेण अच्छइ, सफेग उवागतेण भगवया इक्खुलडीए दिधी पाडियत्ति, ताहे सफेण भणियं—भयवं ! किं
इक्खू अगू—भर्क्षयसि ? ताहे सामिणा हथो पसारिओ हरिसिओ य, ततो सफेण चित्तिर्यं—जम्हा तित्थगरो इक्खू अहि-
लसइ, तम्हा इक्खलागवंसो भवउ, पुतगा य भगवओ इक्खुरसं विविथाइया तेण गोत्तं कासवंति । एवं सफो वंसं ठाविऊण

१ जीतमेतत् अतीतानागतकर्मानानां शक्त्यां चोपेक्षणानां प्रथमतीर्णकरणे पंचस्थापनां कृत्स्नमिति, तत्पश्चात्तज्जगत्संपरिदुत आगतः, कर्तृ रिकल्पना-
प्रविद्यामीति महतीं इच्छुयधिं युधीरयाऽऽगतः । एतन्न नाभिकुलकरो तदगस्त्यागिनाऽऽगतो न तिष्ठति, तन्न उपागते भगवतेषु यद्ये इष्टिः पातितेति, तत्रा शोभेण
गणितम्—यगपन् ! कितिहुं भक्षयसि ? तदा ग्यासिणा एवमः प्रसारितो हएथ, ततः शोभेण गिगिततम्—यस्मात् तीर्णकर इधुमभियपति, तस्माद्राजुन्सो
अपए, पूर्वजाश्च भगवत इधुरसं पीतयन्नेन गोत्रं काइपमिति । पुत्रं शक्तो वंसं स्थापयिस्सामि ० पकोय. + भवतापति.

गो, पुणोयि-‘जे च जहा जंमि षए जोग कासी य त सर्वं’ति । गाथा गतार्था, तथाऽप्यक्षरगमनिका क्रियते-तत्र ‘शक्ते’ देवराडिति ‘यथास्थापने’ प्रस्तुते इक्षु गृहीत्या आगतः, भगवता करे प्रसारिते सत्याह-भगोऽन् । किं इक्खुं अकु-
 भययसि ?, जकुशब्द- भक्षणार्थे वर्त्तते, भगवता गृहीत, तेन भवन्ति इक्ष्वाऽका -इक्षुभोजिनः, इक्ष्वाकां ऋपभनाथयंशजा
 इति । एय ‘यच्च’ वस्तु ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘यस्मिन्’ वयसि योग्यं शकः कृतवाञ्छ तत्सर्वमिति, पञ्चार्धपाठान्तरं वा ‘तालफला-
 हयभगिणी होही पचीति सारवणा’ ‘तालफलाह’तभगिनी म विध्यति पत्नीति सारवणा’ किल भगवतो नन्दायाश्च तुल्यवय-
 ख्यापनार्थमेव पाठ इति, तदेव तालफलाहर्तभगिनी भगवतो बालभाव एव मिथुनकैर्नाभिसकाशमानीता, तेन च भविष्यति
 पत्नीति सारवणा-संगोपना कृतेति, तथा चानन्तरं वक्ष्यति “गंदाय सुमंगला सहिओ” । अन्ये तु प्रतिपादयन्ति -सर्वेवेयं
 जन्मद्वारवकल्पता, द्वारागाथाऽपि किलैव पठ्यते-‘जम्मणे य विवह्दीय’स्ति, अल प्रसङ्गेन । इदानीं वृद्धिद्वारमधिकृत्याह-

अह धहुइ सो भयवं दिपलोययुओ अणोषमसिरीओ । देवगणसंपरिबुओ नंदाइ सुमंगला सहिओ ॥ १९१ ॥
 असिअसिरओ सुनयणो विंबुट्टो धवलदत्तपंतीओ । चरपउमगग्मगोरो फुल्लुप्पलगघनीसासो ॥ १९२ ॥

प्रथमगाथा निगदसिद्धेय, द्वितीयगाथागमनिका-न सिता असिताः-कृष्णा इत्यर्थः, शिरसि जाताः शिरोजा-केशाः
 असिताः शिरोजा यस्य स तथाविधः, शोभने नयने यस्यासौ सुनयनः, विल्वं(म्बं)-गोष्ठाफलं विल्व(म्ब)घदोष्ठी यस्यासौ

१ गतः, पुनरपि-यच्च यथा पस्मिन्वयसि योग्यं शकार्पाद्य तात्सर्वमिति । * भगवत् + भक्षणार्थः १९० १ फलाहर्त १ संदेव १ फलाहल

विल्वो(म्बो)ष्ठः, धवले दन्तपत्नी यस्य स धवलदन्तपत्तिकः, वरपद्मगर्भवद् गौरः पुष्पोत्पलगन्धवन्निःश्यासो यस्येति
गाथार्थः ॥ १९१—१९२ ॥ इदानीं जातिस्मरणद्वारावयवार्थं विधैरियुराह—
जाइस्सरो अ भयवं अपपरिचलिण्हि तिहि उ नाणेहिं ।
कंतीहि य बुद्धीहि य अब्भहिओ तेहि मणुएहिं ॥ १९३ ॥

गमनिका—जातिस्मरणश्च भगवान् अप्रतिपत्तिरैव त्रिभिर्ज्ञानैः—मतिश्रुतावधिभिः, अवधिज्ञानं हि देवलौकिकमेव
अप्रच्युतं भगवतो भवति, तथा कान्त्या च बुद्ध्या च अभ्यधिकत्तेभ्यो मिथुनकमनुज्येभ्य इति गाथार्थः ॥ १९३ ॥
इदानीं विवाहद्वारव्याचिख्यासयेदमाह—
पढमो अकालमच्चू तहिं तालफलेण दारओ प्हओ । कण्णा य कुलगरेणं सिट्टे गहिआ उसहपत्ती ॥ १९४ ॥

व्याख्या—भगवतो देशोनवर्षकाल एव क्रियन् मिथुनकं संजातापत्यं सद् अपत्यमिथुनकं तालवृक्षाधो विमुच्य रिंसया
कीडागृहकमगमत्, तस्माच्च तालवृक्षात् पवनप्रेरितमेकं तालफलमपतत्, तेन दारको व्यापादितः, तदपि मिथुनकं तां दारिकां
संवर्धयित्वा प्रतनुकपायं मृत्वा सुरलोकं उत्पद्यं, सा चोद्यागदेवतेवोत्कृष्टरूपा एकाकिन्येव वने विचचार, दृष्ट्वा च तां
त्रिदशवधूसमानरूपां मिथुनकनरा विसयोत्फुञ्जयन्ना नाभिकुलकराय न्यवेदयन्, शिष्टे च तैः कन्या कुलकरेण गृहीता
ऋषभपत्नी भविष्यतीतिकृत्वा, अयं गाथार्थः ॥ भगवांश्च तेन कन्याद्वयेन सार्धं विहरन् यौवनमनुमासः, अत्रान्तरे

* विपुलं० + कंतीण. † युपीण. ‡ संणर्थ. ¶ लोक्कयुत्पत्तां.

देवराजस्य चिन्ता जाता—कृत्यमेतदतीतप्रत्युत्पन्नानागतानां शक्राणा प्रथमतीर्थकराणां विवाहकर्म क्रियत इति संचिन्त्य
 अनेकत्रिदशसुरवधूद्वन्दसमन्वितोऽवतीर्णवान्, अवतीर्थं च भगवतः स्वयमेव घरकर्म चकार, पत्न्योरपि देव्यो वधूकर्मैति
 ॥ १९४ ॥ अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

भोगसमत्वं नाड घरकर्मं तस्स कासि देविदो । पुणं घरमहिलाणं बहुकम्म कासि देवीओ ॥ १९५ ॥

गमनिका—भोगसमर्थं ज्ञात्वा घरकर्म तस्य कृतवान् देवेन्द्रः, द्वयोः वरमहिलयोर्येषूकर्म कृतवत्यो देव्य इति
 गार्थार्थं, भावार्थस्तूष्ण एव ॥ १९५ ॥ इदानीमपत्यद्वारमभिधित्सुराह—

छप्पुन्वसयसहस्सा पुण्वि जायस्स जिणवरिदस्स । तो भरहवंभिसुंदरियाहुयली चेव जायाइं ॥ १९६ ॥

निगदसिद्धैवेयं, नवरमनुत्तरविमानादवतीर्थं सुमङ्गलाया वाहुः पीठञ्च भरतब्राह्मीमिथुनकं जात, तथा सुवाहुर्महापीठञ्च
 सुनन्दाया वाहुयली सुन्दरी च मिथुनकमिति ॥ १९६ ॥ अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह मूलभाव्यकारः—

देवी सुमंगलाए भरहो धंभी य मिट्टुणयं जायं । देवीइ सुनदाए वाहुयली सुंदरी चेव ॥ ४ ॥ (मू० भा०)

सुगमत्वात्त विप्रियते । आह—किमेतावन्त्येव भगवतोऽपत्यानि उत नेति, उच्यते,

अउणापणं जुअले पुत्ताण सुमंगला पुणो पसवे । नीईणमइकमणे निवेअणं उसमसामिस्स ॥ १९७ ॥

गमनिका—एकोनपञ्चाशत् युग्मानि पुत्राणां सुमङ्गला पुनः प्रसूतवती, अत्रान्तरे प्राक् निरूपितानां हकारादिप्रभृ-

तीनां दण्डनीतीनां ते लोकाः प्रचुरतरकषायसंभवाद् अतिक्रमणं कृतवन्तः, ततश्च नीतीनामतिक्रमणे सति ते लोका-
अभ्यधिकज्ञानादियुगसमन्वितं भगवन्तं विज्ञाय 'निवेदनं' कथनं 'ऋषभस्वामिने' आदितीर्थकराय कृतवन्त इति क्रिया,
अयं गार्थार्थः ॥ १९७ ॥ एवं निवेदिते सति भगवानाह—

गमनिका—मिथुनकैनिवेदिते सति भगवानाह—नीत्यतिक्रमणकारिणां 'राजा' सर्वनरेश्वरः करोति दण्डं, स च
अमात्यारक्षकादिवलयुक्तः कृताभिषेकः अनतिक्रमणीयाज्ञश्च भवति, एवं 'शिष्टे' कथिते सति भगवता 'ते' मिथुनका 'ब्रुवते',
भणन्ति—अस्माकमपि 'स' राजा भवतु, वर्त्तमानकालनिर्देशः खल्वन्यास्वपि अवसर्षिणीषु प्रायः समानन्यायप्रदर्शनार्थः
त्रिकालगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थो वा, अथवा प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च वेति इति—उक्तवन्तः, भगवानाह—यद्येवं 'भगवह य
कुलगरं' ति याचध्वं कुलगरं राजानं, स च कुलकरसौर्याचितः सन् 'बेह' ति पूर्ववदुक्तवान्—ऋषभो 'भे' भवतां
राजेति गार्थार्थः ॥ १९८ ॥ ततश्च ते मिथुनका राज्याभिषेकनिवर्तनार्थमुदकानयनाय पद्मिनीसरो गतवन्तः, अत्रान्तरे
देवराजस्य खल्व्वासनकम्प्यो बभूव, विभाषा पूर्ववत् यावदिहागत्याभिषेकं कृतवानिति । अमुमेवार्थमुपसंहरन् अनुक्तं च
प्रतिपादयन्नदिमाह—

आभोपुं सकौ उवागओ तस्स कुणह अभिसेअं । मउडाइअलंकारं नरिंदजोगं च से कुणह ॥ १९९ ॥

गमनिका—‘आभोगयित्वा’ उपयोगपूर्वकेन अथधिना विज्ञाय ‘शक्तो’ देवराज उपागतः, ‘तस्य’ भगवतः करोति ‘अभियेक’ राग्याभियेकमिति, तथा मुकुटाद्यलङ्कार च, आदिशब्दात् कटककुण्डलकेयूरादिपरिमहः, चशब्दस्य व्यवहित संबन्धः, नरेन्द्रयोग्यं च ‘से’ तस्य करोति, अत्रापि वर्तमानकालनिर्देशप्रयोजनं पूर्वपदवसेयं, पाठान्तरं वा ‘आभोपदं सक्तो आगतु तत्स कासि अभिसेयं । मठडाइअलंकारं नरेदजोगं च से कासी ॥ १ ॥” भावार्थः पूर्वपदवेति गाथार्थः ॥ १९९ ॥ अत्रान्तरे ते मिथुनकनरालसात् पद्मसरसः खलु नलिनीपत्रैरुदकमादाय भगवत्समीपमागत्य तं चालङ्कृत-
विभूषितं हृष्टा विसयोत्फुल्लनयनाः किंकर्त्तव्यताव्याकुलीकृतचेतसः कियन्तमपि कालं स्थित्वा भगवत्पादयोः तदुदकं निक्षिप्तवन्त इति, तानेयंविधिक्रियोपेतान् हृष्टा देवराट् अचिन्तयत्—अहो खलु विनीता एते पुरुषा इति धैश्रवणं यक्षरा-
जमाज्ञापितवान्—इह द्वादशयोजनदीर्घा नवयोजनचिष्कम्भा विनीतनगरी निष्पादयेति, स चाज्ञासमन्तरमेव दिव्यम-
घनप्राकारमालोपशोभितां नगरीं चक्रे । अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—अत्रान्तरे

भिसिणीपत्सेहिअरे उदयं चिचुं छुहति पापसु । साधु विणीभा पुरिसा विणीअनयरी अह निविह्वा ॥ २०० ॥
गमनिका—विशिनीपत्रैरितरे उदकं गृहीत्वा ‘छुमंति’ प्रक्षिपन्ति, वर्तमाननिर्देशः प्राग्वत्, पादयोः, देवराजोऽ-
भिहितवान्—साधु विनीताः पुरुषा विनीतनगरी अथ निविष्टेति गाथार्थः ॥ २०० ॥ गतमभियेकद्वारम्, इदानीं संग्रह-
द्वाराभिधित्सयाऽऽह—

आसा हत्थी गावो गहिआइं रजसंगहनिमित्तं । धिचूण एवमाई चउन्विहं संगहं कुणह ॥ २०१ ॥
 गमनिका—अश्वा हस्तिनो गाव एतानि चतुष्पदानि तदा गृहीतानि भगवता राज्ये संग्रहः राज्यसंग्रहस्तन्निमित्तं
 गृहीत्वा एवमादि चतुष्पदजातमसौ भगवान् 'चतुर्विधं' वक्ष्यमाणलक्षणं संग्रहं करोति, वर्तमाननिर्देशप्रयोजनं पूर्ववत्,
 पाठान्तरं वा 'चउन्विहं संगहं कासी' इति अयं गार्थार्थः ॥ २०१ ॥ स चायम्—

उग्गा १ भोगा २ रायण ३ खत्तिआ ४ संगहो भवे चउहा ।

आरक्खि १ गुरु २ वयंसा ३ सेसा जे खत्तिआ ४ ते उ ॥ २०२ ॥

गमनिका—उग्गा भोगा राजन्याः क्षत्रिया एषां समुदायरूपः संग्रहो भवेच्चतुर्धा, एतेषामेव यथासंख्यं स्वरूपमाह—
 आरक्खीत्यादि, आरक्षका उग्रदण्डकारित्वात् उग्गाः, गुर्विति गुरुस्थानीया भोगाः, वयस्या इति राजन्याः समानवयस
 इतिकृत्वा वयस्याः, शेषा उक्तव्यतिरिक्ता ये क्षत्रियाः 'ते तु' तुशब्दः पुनःशब्दार्थः ते पुनः क्षत्रिया इति गार्थार्थः
 ॥ २०२ ॥ इदानीं लोकस्थितिवैचित्र्यनिबन्धनप्रतिपादनमाह—

आहारे १ सिग्प २ कम्मे ३ अ, मामणा ४ अ विभूसणा ५ ।

लेहे ६ गणिए ७ अ रुवे ८ अ, लक्खणे ९ माण १० पोअए ११ ॥ २०३ ॥

षवहारे १२ नीह १३ जुडे १४ अ, ईसत्ये १५ अ उवासणा १६ ।
 तिगिच्छा १७ अत्यसत्ये १८ अ, बंधे १९ घाप २० अ मारणा २१ ॥ २०४ ॥
 जणू २२ सब २३ समवाप २४, मंगले २५ कोवगे २६ इअ ।
 वत्ये २७ गंधे २८ अ मल्ले २९ अ, अलंकारे ३० तरेव य ॥ २०५ ॥
 चोली ३१ धंण ३२ विवाहे ३३ अ, दत्तिभा ३४ मढयपूअणा ३५ ।
 झाथणा ३६ धूम ३७ सरे ३८ अ, छलावणय ३९ पुच्छणा ४० ॥ २०६ ॥

एताश्चतस्रोऽपि द्वारगाथाः, एताश्च भाष्यकारः प्रतिद्वारं व्याख्यास्यत्येष, तथाप्यक्षरगमनिकामात्रमुच्यते, तत्रापि
 प्रथमगाथामधिकृत्याह—तत्र 'आहार' इति आहारविषयो विधिर्यकव्यः, कथं कल्पतरुफलाहारसंभवः संवृत्तः ? कथं या
 पकाहारः संवृत्त इति, तथा 'शिल्प' इति शिल्पविषयो विधिर्यकव्यः, कुतः कदा कथं कियन्ति वा शिल्पानि उपजातानि ?
 'कर्मणि' इति कर्मविषयो विधिर्याच्यः, यथा कृषिवाणिज्यादि कर्म संजातमिति, तच्चाप्तौ उत्पन्ने संजातमिति, 'घः' समु-
 द्ये 'मामणसि' ममीकारार्थे देशीवचनं, ततश्च परिग्रहममीकारो वक्तव्यः, स च तत्काल एव प्रवृत्तः, 'घः' पूर्ववत्,
 विभूषणं विभूषणा मण्डनमित्यर्थः, सा च वक्तव्या, सा च भगवतः प्रथमं देवेन्द्रैः कृता, पञ्चाहोकेऽपि प्रवृत्ता, 'लेख'
 इति लेखनं लेखः—लिपीविधानमित्यर्थः, तद्विषयो विधिर्यकव्यः, तच्च जिनेन ब्राह्म्या दक्षिणकरेण प्रदर्शितमिति, गणित-

विषयो विधिर्वाच्यः, एवमन्यत्रापि क्रिया योज्या, गणितं-संख्यां, तच्च भगवता सुन्दर्या वामकरेणोपदिष्टमिति, 'चः' समुच्चये, रूपं-काष्ठकर्मादि, तच्च भगवता भरतस्य कथितमिति, 'चः' पूर्ववत्, 'लक्षणं' पुरुषलक्षणादि, तच्च भगवतैव बाहुबलिनः कथितमिति, 'मानमिति' मानोन्मानावमानगणिमप्रतिमानलक्षणं, 'पोत' इति बोहित्थः प्रोतं वा अनयो- र्मनिपोतयोर्विधिर्वाच्यः, तत्र मानं द्विधा-धान्यमानं रसमानं च, तत्र धान्यमानमुक्तम्-'दो असतीओ पसती' इत्यादि, रसमानं तु 'चलसङ्घीया बत्तीसिआ' एवमादि १, उन्मानं-येनोन्मीयते यद्वोन्मीयते तद्यथा-कर्ष इत्यादि २, अवमानं येनावमीयते यद्वाऽवमीयते तद्यथा-हस्तेन दण्डेन वा हस्तो वेत्यादि ३, गणितं-यद्गण्यते एकादिसं- ख्ययेति ४, प्रतिमानं-गुञ्जादि ५, एतत्सर्वं तदा प्रवृत्तमिति, पोता अपि तदैव प्रवृत्ताः, अथवा प्रकर्षेण उत्तनं प्रोतः-सुक्ताफलादीनां प्रोतनं तदैव प्रवृत्तमिति, प्रथमद्वारगाथासमासार्थः । द्वितीयगाथागमनिका-'ववहारे' ति व्यवहारविषयो विधिर्वाच्यः, नीतौ विधिर्वक्तव्यः, तत्र सुद्धं-बाहुयुद्धादिकं लावकादीनां वा तदैव जातेति, स्वस्वभावापगमात्, 'गीतित्ति' राजकुलकरणभाषाप्रदानादिलक्षणो व्यवहारः, स च तदा प्रवृत्तो, लोकानां प्रायः सुद्धे यत्ति' सुद्धविषयो विधिर्वाच्यः, तत्र सुद्धं-बाहुयुद्धादिकं लावकादीनां वा तदैवेति, 'ईस्थे यत्ति' प्राकृतशैल्या सुकारलोपात् इषुशास्त्रं-धनुर्वेदः तद्विषयश्च विधिर्वाच्य इति, तदपि तदैव जातं राजधर्मं सति, अथवा एकारान्ताः सर्वत्र प्रथमान्ता एव द्रष्टव्याः, व्यवहार इति-व्यवहारस्तदा जातः, एवं सर्वत्र योज्यं, यथा-'कयरे आगच्छति दित्त-

* प्रतिगवना०. + स्वभावोपग०.

रूपे इत्यादि' 'उवासणेति' उपासना-नापितकर्म तदपि तदैव जातं, प्राग्व्यवस्थितनखलोमान एव प्राणिन आसन् इति, गुरुनरेन्द्रादीनां घोषासनेति, 'चिकित्सा' रोगहरणलक्षणं सा तदैव जाता एवं सर्वत्र क्रियाध्याहारः कार्यः, 'अत्यसत्ये य' ति अर्थशास्त्रं, 'बंधे घाते य मारणे ति' बन्धो-निगडादिजन्यः घातो-दण्डादिताडना जीविताद्यपरोपण मारयेति, सर्वाणि तदैव जातानीति द्वितीयद्वारागाथासमासार्थ ! तृतीयगाथागमनिका-एकारान्ताः प्रथमद्वितीयान्ताः प्राकृते भवन्त्येव, तत्र यज्ञा-नागादिपूजारूपा उत्सवा-शक्रोत्सवादयः समयया-गोष्ठयादिमेलका, एते तदा प्रवृत्ताः, मङ्गलानि-स्वस्तिकसिद्धार्थकादीनि कौतुकानि-रक्षादीनि मङ्गलानि च कौतुकानि चेति समासः, मंगलेति एकारः अलाक्षणिको मुखसुखोच्चारणार्थः, एतानि भगवतः प्राग् देवैः कृतानि, पुनस्तदैव लोके प्रवृत्तानि, तथा 'वखं' चीनाशुकादि 'गन्धः' कोष्ठपुटादिलक्षण 'मात्य' पुष्पदाम 'अलङ्कारः' केशभूषणादिलक्षणः, एतान्यपि वखादीनि तदैव जातानीति तृतीयद्वारागाथासमासार्थः । चतुर्थगाथागमनिका-तत्र 'चूलेति' बालानां चूडाकर्म, तेषामेव कलाग्रहणार्थं नयनमुपनयनं धर्मश्रवणनिमित्तं वा साधुसकारं नयनमुपनयनं, 'वीवाह' प्रतीत एव, एते चूडादयः तदैव प्रवृत्ता (३५००), दत्ता च कन्यापित्रादिना परिणीयत इत्येतत्तदैव संजातं, भिक्षादान वा, मृतकस्य पूजना मरुदेव्यास्तदैव प्रथमसिद्ध इति कृत्या देवैः कृतेति लोके च रूढा, 'ध्यापना' अग्निस्कार, स च भगवतो निर्वाणप्राप्तस्य प्रथमं त्रिदशैः कृतः, पञ्चाह्नोकेऽपि संजातः, भगवदादिदग्धस्थानेषु स्तूपा तदैव कृता लोके च प्रवृत्ता, शब्दश्च-रुदितशब्दो भगवत्येवापथर्गं गते भरतदुःखमसाधारणं ज्ञात्वा शक्रेण कृतः, लोकेऽपि रूढ एव, 'छेलापनकमिति' देशीवचनमुत्कृष्टबालक्रीडापनं सेण्डिताद्यर्थवाचकमिति, तथा

पृच्छन् पृच्छा, सा इङ्खणिकादिलक्षणा इङ्खणिकाः कर्णमूले घण्टिकां चालयन्ति, पुनर्यक्षाः खल्वागत्य कर्णे कथयन्ति किमपि प्रष्टुर्विवक्षितमिति, अथवा निमित्तादिप्रच्छना सुलशयितादिप्रच्छना वेति चतुर्थद्वारगाथासमासार्थः ॥ २०३-२०४-२०५-२०६ ॥ इदानीं प्रथमद्वारगाथाऽऽद्यद्वारावयवार्थाभिधिस्तया मूलभाष्यकृदाह—

आसी अ कंदहारा मूलाहारा य पत्तहारा य ।

पुष्पफलभोहणोऽवि अ जहआ किर कुलगरो लसभो ॥ ५ ॥ (सू० भा०)

गमनिका—आसंश्च कन्दाहारा मूलाहाराश्च पत्राहाराश्च पुष्पफलभोजिनोऽपि च, कदा ? , यदा किल कुलकर ऋषभः । भावार्थः स्पष्ट एव । नवरं ते मिथुनका एवंभूता आसन् , किलशब्दस्तु परोक्षासाऽऽगमवादसंसूचक इति गार्थार्थः ॥ तथा

आसी अ इक्खुभोई इक्खागा तेण खत्तिआ ह्विति ।

सणसत्तरसं घण्णं आमं ओमं च भुंजीआ ॥ ६ ॥ (सू० भा०)

गमनिका—आसंश्च इक्षुभोजिन इक्ष्वाकवस्तेन क्षत्रिया भवन्ति, तथा च शणः सद्यदशो यस्य तत् शणसद्यदशं 'धान्यं' शाल्यादि 'आमं' अपक्वं 'ओमं' न्यूनं च 'भुंजीआ' इति मुक्तवन्त इति गार्थार्थः ॥ ६ ॥ तथापि तु कालदोषात्तदपि न जीर्णवन्तः, ततश्च भगवन्तं पृष्टवन्तः, भगवौश्चाह—हस्ताभ्यां दृष्ट्वाऽऽहारयध्वमिति । अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह मूलभाष्यकृत्—

ओमंपाहारंता अजीरमाणंमि ते जिणसुर्विति । हत्थेहिं धंसिऊणं आहारेहत्ति ते भणिआ ॥ ७ ॥ (सू० भा०)

गमनिका—ओममप्याहारयन्तः अजीर्यमाणे 'ते' मिथुनका 'जिन' प्रथमतीर्थकरं उपयान्ति, सर्वावसर्पिणीस्थितिप्रदर्श-
नार्थो यर्त्तमाननिर्देशो, भगवता च हस्ताभ्यां घृष्टा आहारयन्त्रमिति ते भणिता सन्तः । किम् !—

आसी अ पाणिचंसी तिम्भिअतंबुलपवालपुडभोई ।

इत्थतलपुडाहारा जइआ किर कुलकरो लसहो ॥ ८ ॥ (सू० भा०)

व्याख्या—आसैश्च ते मिथुनका भगवदुपदेशात् पाणिभ्या धर्तुं शील येषा ते पाणिघर्षिणः, एतदुक्तं भवति—ता पयौ-
पधीः हस्ताभ्या घृष्टा त्वचं चापनीय मुक्चन्तः, एवमपि कालदोषात् कियत्यपि गते काले ता अपि न जीर्णवन्तः, पुनर्भ-
गवदुपदेशत एव तीमिततन्दुलप्रवालपुटभोजिनो वम्बुडुः, तीमिततन्दुलान् प्रवालपुटे भोक्तुं शीलं येषा ते तथाविधाः,
तन्दुलशब्देन औपध्य एवोच्यन्ते । पुनः कियताऽपि कालेन गच्छता अर्जरणदोषादेव भगवदुपदेशेन हस्ततलपुडाहारा
आसन्, हस्ततलपुटेयु आहारो विहितो येषामिति समासः, हस्ततलपुटेयु कियन्तमपि कालमौपधीः स्यापयित्योपमुक्चन्त
इत्यर्थः । तथा कक्षासु स्वेदयित्येति, यदा किल कुलकरो वृषभः, किलशब्दः परोक्षासागमवादससूचकः, तदा ते
मिथुनका एवंभूता आसन्निति गाथार्थः ॥ पुनरभिहितप्रकारव्यादिसंयोगैराहारितयन्तः, तद्यथा—पाणिभ्या घृष्टा पत्रपुटेयु च
मुहूर्त्तं तीमित्वा तथा हस्ताभ्यां घृष्टा हस्तपुटेयु च मुहूर्त्तं धृत्वा पुनर्हस्ताभ्यां घृष्टा कक्षास्वेद च कृत्वा पुनस्तीमित्वा हस्त-
पुटेयु च मुहूर्त्तं धृत्वेत्यादिमङ्गकयोजना, केचित् प्रदर्शयन्ति घृष्टापदं विहाय, तच्चायुक्तं, त्वगपनयनमन्तरेण तीमितस्यापि

हस्तपुटधृतस्य सौकुमार्यत्वानुपपत्तेः, श्लक्ष्णत्वभावत्वाद्वा अदोष इति, द्वितीययोजना पुनः-हस्ताभ्यां घृष्टा पत्रपुटेषु तीमित्वा हस्तपुटेषु मुहूर्त्तं धृत्वेति, तृतीययोजना पुनः-हस्ताभ्यां घृष्टा पत्रपुटेषु च तीमित्वा हस्तपुटेषु च घृत्वा कक्षासु स्वेदयित्वेति ॥ अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

घंसेज्जणं तिममण घंसणतिम्मणपवालपुडभोई । घंसणतिम्मपवाले हत्थउडे कक्खसेएँ य ॥ ९ ॥ (सू० भा०)
 भावार्थ उक्त एव, नवरम् उक्तार्थाक्षरयोजना-घृष्टा तीमनं कृतवन्त इत्यनेन प्रागभिहितप्रत्येकभङ्गकाक्षेपः कृतो वेदितव्यः, 'घृष्टप्रवालपुटतीमितभोजिन' इत्यनेन द्वितीययोजनाक्षेपः, 'घृष्टेति' तिमनं 'प्रवाल' इति प्रवाले तिमित्वा हस्तपुटे कियन्तमपि कालं विधाय भुक्तवन्त इति शेषः, इत्यनेन तृतीययोजनाक्षेपः, तथा कक्षास्वेदे च कृते सति भुक्तवन्त इत्यनेन अनन्तराभिहितत्रययुक्तेन चतुर्भङ्गकयोजनाक्षेप इति गार्थार्थः ॥ अत्रान्तरे—

अगणिस्स य उट्ठाणं दुमधंसा दद्धू भीअपरिकहणं ।

पासेसुं परिच्छिद्धह गिणहह पागं च तो कुणह ॥ १० ॥ (सू० भा०)

आह-सर्वं तीमनादि ते मिथुनकास्तीर्थकरोपदेशात्कृतवन्तः, स च भगवान् जातिस्मरः,† स किमित्यभ्युत्पादोपदेशं न दत्तवानिति, उच्यते, तदा कालस्यैकान्तस्निग्धत्वात् सत्यपि यत्ने बह्व्यनुत्पत्तेरिति । स च भगवान् विजानाति-न ह्येकान्तस्निग्धरूक्षयोः कालयोर्वह्युत्पादः किंतु अनतिस्निग्धरूक्षकाल इत्यतो नादिष्टवानिति, ते च चतुर्थभङ्गविकल्प-

* सेईअ. + तिमितं. † घृष्टा. † † सन् कि० ॥ चतुर्भ०.

तमप्याहार कालदोषान्न जीर्णवन्त इत्यस्मिन्प्रस्तावे अग्नेश्चोत्थानं सवृत्तमिति, कुतः ? इमपर्याप्त, तं चोत्थितं प्रवृत्तञ्चालावलीसनाथं भ्रूमास्र टुणादि दहन्तं दृष्ट्वा अपूर्वैरल्लबुद्ध्या प्रहणं प्रति प्रवृत्तवन्तः, दह्यमानास्तु भीतपरिकथनं ऋपभाय कृतवन्त इति, भीतानां परिकथनं भीतपरिकथनं, मीत्या वा परिकथनं भीतिपरिकथनं पाठान्तरमिति । भगवानाह—‘पार्थ्वीत्यादि, सुगमं, ते ह्यजानाना बह्वावेवौपथीः प्रक्षिप्तवन्तः, ताश्च दाहमापुः, पुनस्ते भगवतो हस्तिस्कन्धगतस्य न्यवेदयन्—स हि स्वयमेवौपथीर्भक्षयतीति, भगवानाह—न तत्रातिरोहितानां प्रक्षेप. क्रियते, किन्तु मृत्पिण्डमानयध्वमिति, तैरानीतः, भगवान् हस्तिकुम्भे पिण्डं निधाय पत्रकाकारं निदर्शयैदृशानि कृत्वा इहैव पक्त्वा एतेषु पाकं निवर्त्तयध्वमित्युक्तवानिति, ते तथैव कृतवन्तः, इत्थं तावत्प्रथमं कुम्भकारशिल्पमुत्पन्नम् ॥ अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

पक्त्वेव दहणमोसदि कर्हणं निगमण इत्थिसीसंमि ।

पयणारंमपविस्ती ताहे कासी अ ते मणुआ ॥ ११ ॥⁺ (मू० भा०)

भावार्थं उक्त एव, किन्तु क्रियाऽध्याहारकरणेन अक्षरगमनिका स्वबुद्ध्या कार्या, यथा—प्रक्षेपं कृतवन्तो दहनमौपथीना बभूवेत्यादि ॥ उक्तमाहारद्वार, शिल्पद्वारावयवयार्थाभिधित्वयाऽऽह—

पंचेय य सिप्याहं घट १ लोहे २ चिप्ता ३ णंत ४ कासवप ५ । इक्षिक्त्वस य इत्तो वीसं वीसं भवे भेया ॥२०७॥
गमनिका—पञ्चैत्र ‘शिल्पानि’ मूलशिल्पानि, उद्यथा—घडलोहे चित्तणंतकासवप, तत्र घट इति—कुम्भकारशिल्पोपलक्षणं,

* कुम्भकारं + मीठेण इत्थिपिठे महिविपिठ गहाय कुडगं च । निवसेसि अ एइआ मिणोवइहेण मणेण ॥ १ ॥ मिहसिप ए समणे मणइ एया ततो बुडुजणस्स । एवइआ भे कुडह पयद्विर्लं पठमसिप्यं तु ॥ २ ॥ (प्रक्षिप्ते मन्वाप्याते च)

लोहमिति*—लोहकारशिल्पस्य चित्रमिति—चित्रकरशिल्पस्य णंतमिति—देशीचचनं वस्त्रशिल्पस्य ल्पस्य, एकैकस्य च एभ्यो विंशतिर्विंशतिः भवन्ति भेदा इति गाथार्थः ॥ २०७ ॥ साम्प्रतं नायाऽऽह भाष्यकारः—

कारयप इति—नापित्तिशि-
शेषद्वारावयवार्थप्रतिपाद-

कम्मं किसिवाणिजाइ ३ मामणा जा परिग्गहे ममया ४ ।
पुब्बि देवेहिं कया विमूसणा मंडणा गुरुणो ५ ॥ १२ ॥

लेहं लिबीविहाणं जिणेण बंभीइ दाहिणकरेणं ६ ।
गणिअं संखाणं सुंदरीइ वामेण उवइहं ७ ॥ १३ ॥

भरहत्स रूवकम्मं ८ नराइलक्खणमहोइअं बलिणो ९ ।
माणुम्मार्णवमाणप्पमाणगणिमाइवत्थुणं १० ॥ १४ ॥

मणिआई दोराइसु पोआ तह सागरंमि वहणाइं ११ ।
ववहारो लेहवणं कज्जपरिच्छेदणत्थं वा १२ ॥ १५ ॥

णीई हक्काराई सत्तचिहा अहव सामभेआई १३ ।
जुद्धाइ बाहुजुद्धाइआइ वट्टाइआणं वा १४ ॥ १६ ॥ (भाष्यम्)

* लोहे (मूले).

ईसत्थं घणुयेओ १५ उयासणा मंसुकम्ममाईआ १६ ।
 गुरुरायाईणं घा उयासणा पशुयासणया ॥ १७ ॥
 रोगहरणं तिगिच्छा १७ अत्यागमसत्थमत्थसत्थंति १८ ।
 निअलाइजमो यंयो १९ घाओ दंढाइताडणया २० ॥ १८ ॥
 मारणया जीयपहो २१ जण्णा नागाइआण पूआओ २२ ।
 इंदाइमहा पायं पइनिअया ऊसया हुंति २३ ॥ १९ ॥
 समयआओ गोढीणं गामाईणं च संपसारो या २४ ।
 तह भगलाइं सत्थिअसुचण्णसिद्धत्थयाईणि २५ ॥ २० ॥
 पुठ्ठि कयाइ पडुणो सुरेहि रक्खाइ कोउगाइं च २६ ।
 तह चत्थगन्धमल्लालंकारा केसमूसार्इ २७-२८-२९-३० ॥ २१ ॥
 तं दइण पवत्तोडलंकारेउ जणोडवि सेसोडवि ।
 विरिणा गूलाकम्म बालाणं चोलया नाम ३१ ॥ २२ ॥
 उयणपणं तु कलाणं गुरुमूले साहुणो तओ धम्मं ।
 धित्तं ह्वंति सद्दा केई दिपलं पयज्जंति ३२ ॥ २३ ॥

ददुं कयं विवाहं जिणस्स लोकोऽवि काउमारद्धो ३३ ।
शुरुदत्तिआ य कण्णा परिणिल्लंते तओ पायं ॥ २४ ॥
दत्तिव्व दाणसुसभं दितं ददुं जणंमिवि पवत्तं ।
जिणभिव्खादाणंपि ह्नु, ददुं भिव्खा पवत्ताओ ३४ ॥ २५ ॥
मडयं मयस्स देहो तं मरुदेवीह पढमसिद्धुत्ति ।
देवेहि पुरा महिअं ३५ श्रावणया अग्गिस्सक्कारो ॥ २६ ॥
सो जिणदेहाईणं देवेहि कओ ३६ चिआसु थूमाई ३७ ।
सधो अ रुणसधो लोकोऽवि तओ तथा पगओ ३८ ॥ २७ ॥
छेलावणसुक्किट्ठाह् बालकीलावणं च सेंटाई ३९ ।
इंखिणिआह् रुअं वा पुच्छा पुण किं कहं कज्जं ? ॥ २८ ॥
अहव निमित्ताईणं सुहसइआह् सुहदुक्खपुच्छा वा ४० ।
इवेवमाइ पाएणुप्पन्नं उसभकालंमि ॥ २९ ॥
किंचिच्च (त्य) भरहकाले कुलगरकालेऽवि किंचि उप्पन्नं ।
पहुणा य देसिआई सव्वकलासिप्पकम्माई ॥ ३० ॥ (भाष्यम्)

एताच्च स्पष्टत्वात् प्रायो द्वारगाथाव्याख्यान एव च व्याख्यातत्वात् न प्रतन्यन्ते ॥

वसुभचरिआदिगारे सन्वेसि जिणवरण सामण । संयोहणाइ चुत्तुं चुच्छं पत्तेअमुसमस्स ॥ २०८ ॥

व्याख्या—ऋषभचरिताधिकारे 'सर्वेषाम्' अजितादीना जिनवरणां 'सामान्य' साधारणं संबोधनादि, आविचन्दात् परित्यागादिपरिग्रहः, धर्तुः, किम् १, यक्ष्यति नियुक्तिकारः प्रत्येकं केवलस्य ऋषभस्य यफन्यतामिति गायार्थः ॥ २०८ ॥

संयोहण १ परिचाए २, पत्तेअं ३ ववहिंमि अ ४ ।

अन्नलिंगे कुलिंगे अ ५, गामायार ६ परीसहे ७ ॥ २०९ ॥

जीयोचलंम ८ सुयलंमे ९, पयक्खलाणे १० अ संजमे ११ ।

एउमत्थ १२ तयोक्कम्मे १३, वप्पाया नाण १४ सगहे १५ ॥ २१० ॥

तित्थं १६ गणो १७ गणहरो १८, धम्मोवापस्स देसगा १९ ।

परिआअ २० अंतकिरिआ, कस्स केण तवेण वा २१ ? ॥ २११ ॥

आसा व्याख्या—स्वययुद्धाः सर्व एव तीर्थकृतस्तथापि तु कल्प इतिकृत्या लोकान्तिका देवाः सर्वतीर्थकृता संबोधनं कुर्वन्ति । परित्याग इति-परित्यागविययो विधिर्यफन्यः, किं भगवन्तश्चारित्रप्रतिपत्तौ परित्यजन्तीति । प्रत्येकमिति-कः क्रियत्परित्यारो निष्क्रान्तः । उपधाविति-उपधिविययो विधिर्यफन्यः, कः केनोपधिरासेवितः, को वा विनयानामनुज्ञात

इति । 'अन्यलिङ्गं' साधुलिङ्गं 'कुलिङ्गं' तापसादिलिङ्गं, तत्र न ते अन्यलिङ्गं निष्क्रान्ता नापि कुलिङ्गे, किंतु तीर्थकर-
लिङ्गे एवेति, ग्राम्याचाराः-विषयाः परीपहाः-ध्रुत्पिपासादयः, तत्र ग्राम्याचारपरीपहयोर्विधिवोच्यः, कुमारप्रव्रजितै-
र्विषया न भुक्ताः शैषैर्भुक्ताः, परीपहाः पुनः सर्वैर्निर्जिता एवेति ग्रथमद्वारगाथासमासार्थः । साम्प्रतं द्वितीयगाथागम-
निका-तत्र जीवोपलम्भः-सर्वैरेव तीर्थकरैर्नैव जीवादिपदार्था उपलब्धा इति । श्रुतलाभः-पूर्वभवे प्रथमस्य द्वादशा-
ज्ञानि खल्वासन् शेषाणामेकादशेति । प्रत्याख्यानं च पञ्चमहाव्रतरूपं पुरिमपश्चिमयोः मध्यमानां तु चतुर्महाव्रतरूपमिति,
मैथुनस्य परिग्रहेऽन्तर्भावात् । संयमोऽपि पुरिमपश्चिमयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनाभ्यां द्विभेदः, मध्यमानां सामायिक-
रूप एव, सप्तदशप्रकारो वा सर्वेषामिति । छादयतीति छद्म-कर्माभिधीयते, छद्मनि तिष्ठन्ति इति छद्मस्थाः, कः कियन्तं
कालं छद्मस्थः खल्वासीदिति । तथा तपःकर्म-किं कस्येति वक्तव्यं । तथा ज्ञानोत्पादो वक्तव्यो, यस्य यस्मिन्नहनि केवल-
मुत्पन्नमिति । तथा संग्रहो वक्तव्यः, शिष्यादिसंग्रह इति द्वितीयद्वारगाथासमासार्थः । साम्प्रतं तृतीयद्वारगाथागम-
निका-तत्र तीर्थमिति-कथं कस्य कदा तीर्थमुत्पन्नमित्यादि वक्तव्यं, तीर्थ-प्रागुक्तशब्दार्थं तच्च चातुर्वर्णः श्रमणसङ्घः,
तच्च ऋषभादीनां प्रथमसमवसरण एवोत्पन्नं, वीरस्य तु द्वितीय इति द्वारं । गण इति-एकवाचनाचारक्रियास्थानां समु-
दायो न कुलसमुदाय इति, ते च ऋषभादीनां कस्य कियन्त इति वक्तव्यं । तथा गणधराः-सूत्रकर्तारः, ते च कस्य
कियन्त इति वक्तव्यम् । तथा धर्मोपायस्य देशका वक्तव्याः, तत्र दुर्गती प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः, तस्य

वपायो-द्वादशाङ्ग प्रवचनम् अथवा पूर्व्याणि धर्मोपायस्तस्य देशकाः-देशयन्तीति देशकाः, ते च सर्वतीर्थकृतां गणधरा एव, अथवा अन्येऽपि यस्य यावन्तश्चतुर्दशपूर्वविदः । तथा पर्याय इति-क' कस्य प्रमग्याविपर्याय इत्येतद्वचन्यं । तथा अन्ते क्रिया अन्तक्रिया सा च निर्याणलक्षणा, सा च कस्य केन तपसा संजाता । वाशब्दात् कस्मिन् वा सजाता कियत्परिवृतस्य चेति वचन्यमिति तृतीयद्वारागाथासमासार्थः ॥ २०९-२१०-२११ ॥ इदानीं प्रथमद्वारागाथाऽऽद्यदलायव्यवार्थप्रतिपादनायाह--

सन्धेऽधि सयबुद्धा लोगन्निअयोहिआ य जीएण ? । सन्धेसिं परिच्चाओ संयच्छरिअं महावाणं ॥ २१२ ॥
 व्याख्या--सर्व एव तीर्थकृत स्वयंबुद्धा वर्चन्ते, गर्भस्थानामपि ज्ञानत्रयोपेतत्वात्, लोकान्तिका-सारस्वतादयः तद्दोषिताश्च जीतमितिकृत्वा-कल्प इतिकृत्वा, तथा च स्थितिरियं तेषा यदुत--स्वर्यंबुद्धानपि भगवतो बोधयन्तीति । सर्वेषां परित्यागः सावसरिकं महादान-यक्ष्यमाणलक्षणमिति गार्थार्थः ॥ २१२ ॥

रज्जाइचाओऽधि य २ पत्तेअं को ष कस्तिअसमगो ३ । को कस्तुबही ? को चाऽणुण्णाओ केण सीसाणध ॥ २१३ ॥
 व्याख्या--राज्यादित्यागोऽपि च परित्याग एव, 'प्रत्येकम्' एकैकः को वा कियत्समम इति वाच्यं, क' कस्योपधिरिति, को वाऽनुज्ञातः केन शिष्याणामिति गार्थार्थः ॥ २१३ ॥ इदं च गाथाद्वयमपि समासव्याख्यारूपमयगन्तव्यम् । साम्प्रतं प्रपञ्चेन प्रथमद्वारागाथाऽऽद्यावयवार्थप्रतिपादनायाह--

सारस्सय १ माह्वा २ वण्ही ३ वरुणा ४ य गद्दतोया ५ य ।
तुसिआ ६ अन्वायाहा ७ अग्निच्चा ८ च्चैव रिट्ठा ९ य ॥ २१४ ॥

गमनिका—‘सारस्सयमादिच्चत्ति’ सारस्वतादित्याः, अनुस्वारस्त्वलाक्षणिकः, ‘वण्ही वरुणा यत्ति’ प्राकृतशैल्या वकार-
लोपात् वृह्यरुणाश्च, गर्दतोयाश्च तुषिता अव्यावाधाः ‘अग्निच्चा च्चैव रिट्ठा यत्ति’ अग्रयश्चैव रिष्ठाश्च, अग्रयश्च संज्ञान्तरतो
मरुतोऽप्यभिधीयन्ते, रिष्ठाश्चेति ‘तात्स्थयात्तद्व्यपदेशः’ ब्रह्मलोकस्थरिष्ठप्रसूटाधाराष्टकृष्णराजिनिवासिन इत्यर्थः । अष्ट-
कृष्णराजीस्थापना त्वेवम् । उक्तं च भगवत्याम्—“कहिं णं भंते ! कण्हराईओ पणत्ताओ ?, गोयमा ! उप्पिं सणकुमार-
माहिंदाणं कप्पाणं हेट्ठि वंभलोए कप्पे रिट्ठे विमाणपत्थडे, एत्थ णं अक्खाल्लगसमच्चरंसंसाणसंठियाओ अट्ट कण्हराईओ
पणत्ताओ” एताश्च स्वभावत एवात्यन्तकृष्णा वर्त्तन्त इति, अलं प्रपञ्चकथयेति गाथार्थः ॥ २१४ ॥

एए देवनिकाया भयवं बोहिंति जिणवरिंदं तु । सन्वजगज्जीवहिअं भयवं ! तित्थं पवत्तेहिं ॥ २१५ ॥

गमनिका—एते देवनिकायाः स्वयंबुद्धमपि भगवन्तं बोधयन्ति जिनवरेन्द्रं तु, कल्प इतिक्रुत्वा, कथम् ?, सर्वे च ते
जगज्जीवाश्च सर्वजगज्जीवाः तेषां हितं हे भगवन् ! तीर्थं प्रवर्त्तयस्वेति गाथार्थः ॥ २१५ ॥ उक्तं संवोधनद्वारम्, इदानीं
परियागद्वारमाह—

संवच्छरेण होदी अभिणिवलमणं तु जिणवरिंदाणं । तो अत्थसंपयाणं पवत्तए पुव्वसूरंमि ॥ २१६ ॥

१ कुत्र हे भगवन् ! कृष्णराजयः प्रज्ञसाः ?, गौतम ! उपरि सगलुमारमाहेन्द्रयोः कल्पयोरधस्तात्प्रालोके कल्पे रिष्ठे प्रसूटविमाने, अत्र अक्षाटकसम-
चापुरसंस्थानसंस्थिता अष्ट कृष्णराजयः प्रज्ञसाः * संवन्धवियक्षा.

भावार्थः स्पष्ट एव, नवरं पूर्वसूर्ये-पूर्वाह्नि इत्यर्थः, इति गार्थार्थः ॥ २१६ ॥ कियत्प्रतिदिनं दीयत इत्याह—

एगा शिरणकोढी अट्टेव अणूणगा सयसहस्सा । सूर्योदयमाईअं दिज्जइ जा पायरासाओ ॥ २१७ ॥

गमनिका—पूर्वार्ध सुगम, कथ दीयत इत्याह—सूर्योदय आदौ यस्य दानस्य तत् सूर्योदयादि, सूर्योदयादारम्भं दीयत इत्यर्थः, कियन्तं काल यावत् ?—प्रातराश. प्रातर्भोजनकाल यावत् इति गार्थार्थः ॥ २१७ ॥ यथ दीयते तथा प्रतिपादयन्नाह—

सिंघाडगतिगचउक्कचवरचउमुहमहापहपहेसुं । दारेसु पुरवराणं रत्थासुहमज्जयारेसुं ॥ २१८ ॥

वरवरिआ घोसिज्जइ किमिच्छअं दिज्जए यद्धुविहीअं । सुरअसुरदेवदाणवनरिंदमहिआण निक्खमणे ॥ २१९ ॥

तत्र शृङ्गाटकं Δ त्रिकं \perp चतुष्कं $+$ चत्वरं * चतुर्मुखं \equiv 'महापयो' राजमार्गः, पथशब्दः प्रत्येकमभिसंभव्यते सिंहाटकं च त्रिकं चेत्यादिद्वन्द्वः क्रियते, तथा द्वारेषु पुरवराणा प्रतोलिषु इति भावार्थः, 'रव्यामुत्तानि' रव्याप्रवेशा 'मध्यं कारा' मध्या एव तेषु रव्यामुत्तमध्यकारेष्विति गार्थार्थः ॥ किं?, घरवरिका घोष्यते—वरं यावच्च वर याचाध्वमित्येवं घोषणा समयपरिभाषया वरवरिकोच्यते, किमिच्छक दीयत इति—कः किमिच्छति ? यो यदिच्छति तस्य तद्दानं समयत एव किमिच्छकमित्युच्यते । एकमपि वस्त्वङ्गीकृत्यैतत्परिसमाप्त्या भवति, अतः बहवो विधयो मुक्ताफलप्रदानादिलक्षणा यस्मिन्

* सिंहाटकं $+$ मध्या • † वाचस्पत्यं

द्बहुविधिकं । 'सुरअसुरेत्यादि' सुरअसुरग्रहणात् चतुष्प्रकारदेवनिकायग्रहणं, देवदानवनरग्रहणेन तदुपलक्षितेन्द्रग्रहणं वेदित्व्यमिति गाथार्थः ॥ २१८-२१९ ॥ इदानीमेकैकेन तीर्थकृता कियद्रव्यजातं संवत्सरेण दत्तमिति प्रतिपादयन्नाह—
तिणेष्व य कोडिसया अट्टासीहं च हुंति कोडीओ । असिहं च सयसहस्सा एअं संवच्छरे दिण्णं ॥ २२० ॥
भावार्थः सुगम एव, प्रतिदिनदेयं त्रिभिः पञ्चधैकैर्वासुरशतैः गुणितं यथावर्णितं भवति इति गाथार्थः ॥ २२० ॥

॥ इति प्रथमवरचरिका ॥

साम्प्रतमधिकृतद्वारार्थानुपालेव वस्तु प्रतिपादयन्नाह—

वीरं अरिद्वनेमिं पासं मल्लिं च वासुपुल्लं च । एए सुत्तूण जिणे अवसेसा आसि रायाणो ॥ २२१ ॥
रायकुल्लेसुडवि जाया विसुद्धवंसेसु खत्तिअकुलेसुं । न य इत्थिआभिसेआ कुमारवासंसि पव्वइआ ॥ २२२ ॥
संती कुंथू अ अरो अरिहंता चेव चक्कवट्ठी अ । अवसेसा तित्थयरा मंडलिआ आसि रायाणो ॥ २२३ ॥

एताः तिस्रोऽपि निगदसिद्धा एव, परित्यागद्वारानुपातिता तु राज्यं चोक्तक्षणं विहाय प्रव्रजिता इत्येवं भावनीया ॥ २२१-२२२-२२३ ॥ गतं परित्यागद्वारं, साम्प्रतं प्रत्येकद्वारं व्याचिख्यासुराह—
एगो भगवं वीरो पासो मल्ली अ तिहि तिहि सएहिं । भयवं च वासुपुल्लो छहि पुरिससएहि निक्खंतो ॥ २२४ ॥
उग्गाणं भोगाणं रायणणाणं च खत्तिआणं च । चवहि सहस्सेहुसभो सेसा उ सहस्सपरिवारा ॥ २२५ ॥

* श्रीपाणिग्रहणराज्याभियेकोभयरहिता दृश्यार्थः ।

व्याख्या—एको भगवान् वीरः—चरमतीर्थकरः प्रव्रजितः, तथा पार्श्वो मल्लिश्च त्रिभुलिभिः शतैः सह, तथा भगवाच्च वासुपूरुयः पद्भिः पुरुषशतैः सह निष्कान्तः—प्रव्रजितः । तथा उम्राणा भोगाना राजन्याना च क्षत्रियाणां च चतुर्भिः सहस्रीः सह ऋषभः, किम् ?, निष्कान्त इति वर्सते, शेषस्तु—अजितावयः सहस्रपरिवारा निष्कान्ता इति, उम्रादीनां च स्वरूपमधः प्रतिपादितमेवेति गार्थार्थः ॥ २२४—२२५ ॥ साम्प्रतं प्रसङ्गतोऽत्रैव ये यस्मिन् ययसि निष्कान्ता इत्ये-
तदभिधिसुराह—

वीरो अरिद्वनेमी पासो मल्ली अ वासुपुज्जो अ । पढमघप पव्वइआ सेसा पुण पच्छिमचयंपमि ॥ २२६ ॥

निगदसिद्धैष । गत प्रत्येकद्वार, साम्प्रतमुपधिद्वारप्रतिपादनायाह—

सव्येऽधि एगवूसेण निग्गया जिणवरा चउब्धीसं । न य नाम अण्णलिंगे नो गिहिलिंगे कुलिंगे वा ५ ॥२२७॥
गमनिका—सर्वेऽपि 'एकद्व्यूष्येण' एकवख्येण निर्गता जिनवराश्चतुर्थिधतिः, अपिशब्दस्य व्यवहितः संबन्ध, 'सर्वे' यायन्तः खल्यतीता जिनवरा अपि एकद्व्यूष्येण निर्गता, किं पुनस्तन्मतानुसारिणः न सोपधयः ? । ततश्च य उपधिरासेवितो भगवद्भिः स साक्षादेवोक्त, यः पुनर्विनेयेभ्यः स्थविरकल्पिकादिभेदभिन्नेभ्योऽनुज्ञातः स खलु अपिशब्दात् ज्ञेय इति, चतुर्थिचतीति संख्या भेदेन वर्त्तमानावसर्पिणीतीर्थकरप्रतिपादिकेति । गतमुपधिद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वार—सर्वे तीर्थकृतः तीर्थकरलिङ्ग एव निष्कान्ताः, न च नाम अन्यलिङ्गे न गृहस्थलिङ्गे कुलिङ्गे वा, अन्यलिङ्गाद्यर्थं त्वफ एवेति गार्थार्थः ॥ २२७ ॥ इदानीं यो येन तपसा निष्कान्तस्तदभिधिसुराह—

सुमई थ निचभत्तेण निगओ वासुपुज्ज जिणो चउत्थेणं । पासो मल्लीवि अ अट्टमेण सेसा उ छट्टेणं ॥ २२८ ॥
 व्याख्या—सुमतिः तीर्थकरः, धेति निपातः, 'नित्यभक्तेन' अनवरतभक्तेन 'निर्गतो' निष्क्रान्तः, तथा वासुपूज्यो
 जिनश्चतुर्थेन, निर्गत इति वर्त्तते, तथा पार्श्वो महयपि चाष्टमेन, 'शेषास्तु' ऋषभादयः पठेनेति गाथार्थः ॥२२८॥ साम्प्रत-

मिहैव निर्गमनाधिकाराद्यो यत्र येषूद्यानादिषु निष्क्रान्त इत्येतत्प्रतिपाद्यते—

उसभो अ विणीआए वारवईए अरिट्ठवरनेमी । अवसेसा तित्थयरा निक्खंता जम्मभूमीसुं ॥ २२९ ॥

उसभो सिद्धत्थवणंमि वासुपुज्जो विहारगेहंमि । धम्मो अ वप्पगाए नीलगुहाए अ सुणिनामा ॥ २३० ॥

आसमपयंमि पासो वीरजिणिंदो अ नायसंडंमि । अवसेसा निक्खंता, सहसंबवणंमि उज्जाणे ॥ २३१ ॥
 एतास्तिस्त्रोऽपि निगदसिद्धा एव ॥ इदानीं प्रसङ्गत एव निर्गमकालं प्रतिपादयन्नाह—

पासो अरिट्ठनेमी सिजंसो सुमइ मह्दिनामो अ । पुब्बण्हे निक्खंता सेसा पुण पच्छिमण्हंमि ॥ २३२ ॥
 निगदसिद्धा इत्यलं विस्तरेण ॥ गतमुपधिद्वारं, तत्प्रसङ्गत एव चान्यलिङ्गकुलिङ्गार्थोऽपि व्याख्यात एव । इदानीं

ग्राम्याचारद्वारावयवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

गामायारा विसया निसेविआ ते कुमारवज्जेहिं ष । गामागराइएसु व केसु विहारो भवे कस्स ? ॥ २३३ ॥
 व्याख्या—ग्राम्याचारा विषया उच्यन्ते, नियेवितास्ते कुमारवज्जेस्तीर्थकृद्भिः, ग्रामाकरादियुवा केसु विहारो भवेत् कस्येति

वाच्यमिति गाथार्थः ॥ २३३ ॥ तत्र—

मगद्वारायगिहाइछ सुणओ खित्तारिएछ विहरिंछु । उसभो नेमी पासो वीरो अ अणारिएछुंषि ॥ २३४ ॥
सुवसिद्धा ॥ गत प्राम्याचारद्वारं, साम्प्रतं परीपहद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

उदिआ परीसहा सिं पराइआ ते अ जिणयरिदेहिं अ नव जीयाइपयत्ये उषलभिऊणं च निष्खंता ८ ॥ २३५ ॥
व्याख्या—उदिताः परीपहाः—शीतोष्णादय. अमीया पराजितास्ते च बित्तवरेन्द्रैः सर्वरेवेति ॥ गतं परीपहद्वारं,
व्याख्याता च प्रथमद्वारागथेति ॥ साम्प्रतं च द्वितीया व्याख्यायते—तत्रापि प्रथमद्वारम्, आह च नव जीवादिपदार्यान्
उपलभ्य च निष्कान्ता, आदिशब्दाद् अजीयाश्रवन्धसवपुण्यपापनिर्जरामोक्षग्रह इति गाथार्थः ॥ २३५ ॥ गतं जीवो-
पलम्भद्वारम्, अधुना श्रुतोपलम्भाविद्वारार्थप्रतिपादनायाह—

पढमस्स पारसंगं सेसाणिक्कारसग सुयलंभो ९ । पंच जमा पढमंतिमजिणाण सेसाण चत्तारि ॥ २३६ ॥
पच्चक्खाणमिणं १० सजमो अ पढमंतिमाण बुविगण्यो । सेसाणं सामइओ सत्तरसंगो अ सन्वेसिं ११ ॥ २३७ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव, नवरं 'पढमंतिमाण बुविगण्यो' चि सामायिकच्छेदोपस्थापनाविकल्पः ॥ २३६-२३७ ॥
साम्प्रतं छद्मस्थकालतपःकर्मद्वाराथयवार्थव्याचिख्यासयाऽऽह—

वाससहस्सं १ पारस २ चडवस ३ अट्टार ४ वीस ५ वरिसाहं ।

मासा छ ६ षव ७ तिणिण अ ८ चउ ९ तिग १० दुग ११ मिकग १२ दुगं च १३ ॥ २३८ ॥

तिग १४ दुग १५ भिक्का १६ सोलस वासा १७ तिणिण अ १८ तहेवडहोरत्तं १९ ।
मासिक्कारस २० नवगं २१ चउपणण दिणाह २२ बुलसीई २३ ॥ २३९ ॥

तह बारस वासाहं, जिणाणं छउमत्थकालपरिमाणं १२।उगं च तवोकम्मं विसेसओ वद्धमाणस्स १३॥२४०॥

एतास्सिन्नोऽपि निगदसिद्धा एव ॥ २३८-२३९-२४० ॥ इदानीं ज्ञानोत्पादद्वारं विवृण्वन्नाह—

फग्गुणवहुल्लिक्कारसि उत्तरसाढाहि नाणसुसभस्स १।पोसिक्कारसि सुद्धे रोहिणिजोएण अजिअस्स २ ॥ २४१ ॥

कत्तिअयहुले पंचमि भिगसिरजोगेण संभवजिणस्स ३।पोसे सुद्धचउदसि अभीह अभिणंदणजिणस्स ४ ॥ २४२ ॥

चित्ते सुद्धिक्कारसि महाहि सुमहस्स नाणसुप्पणं ५।चित्तस्स पुणिणमाए पउमाभजिणस्स चित्ताहिं ६ ॥ २४३ ॥

फग्गुणयहुले छट्ठी विसाहजोगे सुपासनामस्स ७।फग्गुणयहुले सत्तमि अणुराह ससिप्पहजिणस्स ८ ॥ २४४ ॥

कत्तिअसुद्धे तइया मूले सुविहिस्स पुप्फदंतस्स ९।पोसे बहुलचउदसि पुब्बासाढाहि सीअलजिणस्स १० ॥ २४५ ॥

पणरसि माहयहुले सिजंसजिणस्स सवणजोएणं ११।सयभिय वासुपुजे वीयाए माहसुद्धस्स १२ ॥ २४६ ॥

पोसस्स सुद्धछट्ठी उत्तरभइवय विमलनामस्स १२।वइसाह बहुलचउदसि रेवइजोएणडणंतस्स १४ ॥ २४७ ॥

पोसस्स पुणिणमाए नाणं धम्मस्स पुस्सजोएणं १५।पोसस्स सुद्धनवमी भरणीजोगेण संतिस्स १६ ॥ २४८ ॥

चित्तस्स सुद्धतइआ कत्तिअजोगेण नाण कुंथुस्स १७।कत्तिअसुद्धे वारसि अरस्स नाणं तु रेवइहिं १८ ॥ २४९ ॥

मग्गसिरसुद्धिक्कारसीह मल्लिस्स अस्सिणीजोगे १९।फग्गुणयहुले वारसि सवणेणं सुब्बयजिणस्स २० ॥ २५० ॥

मगसिरसुद्धिष्कारसि अस्सिणिजोगेण नमिजिणिदस्स २१ ।
आसोअमावसाय नेमिजिणिदस्स चिसार्हिं २२ ॥ २५१ ॥

पिसो थुल्लपउत्थी विसाहजोपण पासनामस्स २३ । धइसाहसुद्धदसमी हत्थुसलजोगि वीरस्स २४ । १४ ॥ २५२ ॥
तेयीसाय नाणं उप्पणं जिणवराण पुब्बण्हे । वीरस्स पच्छिमण्हे पमाणपत्तापुं चरिमाय ॥ २५३ ॥

एवाद्य त्रयोदश गाथा निगदसिद्धाः । साम्प्रतमधिकृतद्वार एव येषु क्षेत्रेषूप्यन्नं तवेतदभिधिसुराह—
उसभस्स पुरिमताले वीरस्सुयुघालिआनईतीरे । सेसाण केवलाहं जेसुज्जाणेसु पव्वइआ ॥ २५४ ॥

निगदसिद्धा । साम्प्रतमिदं यस्य येन तपसोत्पन्नं तच्चपः प्रतिपादयन्नाह—
अट्टमभसंतमी पासोसहमद्धिरिद्धनेमीणं । चसुयुज्जस्स चउत्थेण छट्टमत्तेण सेसाणं ॥ २५५ ॥

निगदसिद्धा । गतं शानोत्पादद्वारं, इदानीं सम्राट्द्वारं विवरीपुराह—
बुलसीहं च सहस्सा १ एगं च २ बुवे अ ३ तिणि ४ लफ्खाहं ।
तिणि अ वीसहिआहं ५ तीसहिआहं च तिण्णेव ६ ॥ २५६ ॥
तिणि अ ७ अहाइजा ८ बुवे अ ९ एगं च १० सपसहस्सारे ।
बुलसीहं च सहस्सा ११ चिसत्तारि १२ अट्टसट्ठिं च १३ ॥ २५७ ॥

छांवटिं १४ चउसटिं १५ यावटिं १६ सट्टिमेव १७ पण्णासं १८ ।
 चत्ता १९ तीसा २० वीसा २१ अट्टारस २२ सोलस २३ सहस्सा ॥ २५८ ॥
 चउदस य सहस्साइं २४ जिणाण जहसीससंगहपमाणं ।
 अज्जासंगहमाणं उसभाईणं अओ बुच्छं ॥ २५९ ॥
 तिण्णेव य लक्खाइं १ तिण्णि य तीसा य २ तिण्णि छत्तीसा ३ ।
 तीसा य छ्च ४ पंच य तीसा ५ चउरो अ वीसा अ ॥ २६० ॥
 चत्तारि अ तीसाइं ७ तिण्णि अ असिआइ ८ तिण्हमेत्तो अ ।
 वीसुत्तरं ९ छलहिअं १० तिसहस्सहिअं च लक्खं च ११ ॥ २६१ ॥
 लक्खं १२ अट्टसयाणि अ १३ बावट्टिसहस्स १४ चउसयसमग्गा १५ ।
 एगट्ठी छ्च सया १६ सट्टिसहस्सा सया छ्च १७ ॥ २६२ ॥
 सट्टि १८ पणपण १९ वण्णे २० गचत्ता २१ चत्ता २२ तहट्टतीसं च २३ ।
 छत्तीसं च सहस्सा २४ अज्जाणं संगहो एसो ॥ २६३ ॥
 पढमाणुओगसिद्धो पत्तेअं सावयाइआणंपि ।
 नेओ सब्वजिणाणं सीसाण परिग्गहो (संगहो) कमसो १५ ॥ २६४ ॥

एता अपि नव गाथाः स्पष्टा एवेति न प्रतन्यन्ते ॥ २५६-२६४ ॥ गतं संग्रहद्वारं, व्याख्याता च द्वितीयद्वारगा-
थेति । साम्प्रतं तृतीयाद्यद्वारप्रतिपादनाय आह—

तित्थं चाउच्चवणो संघो सो पठमए समोसरणे । लस्पणो अ जिगाणं धीरजिणिदस्स धीअंमि १६ ॥ २६५ ॥
निगदस्सिअेव, नवरं धीरजिनेन्द्रस्य 'द्वितीये' इति अत्र यत्र केवलमुत्पन्नं कल्पात्तत्र कृतसमयसरणापेक्षया मध्यमाया
द्वितीयमुच्यत इति ॥ २६५ ॥ गतं तीर्थद्वारं, साम्प्रतं गणद्वार व्याचिख्यासुराह—

धुलसीई १ पंचनउई २ पिउत्तरं ३ सोलसुत्तर ४ सयं च ५ ।

सत्तहिअं ६ पणनउई ७ तेणउई ८ अट्टसीई अ ९ ॥ २६६ ॥

इक्कासीई १० पायत्तरी अ ११ छायट्ठि १२ सत्तवण्णा य १३

पण्णा १४ तेयालीसा १५ छत्तीसा १६ चेव पणतीसा १७ ॥ २६७ ॥

त्तित्तीस १८ अट्टयीसा १९ अट्टारस २० चेव तहय सत्तरस २१ ।

इक्कारस २२ दस २३ नवग २४ गणाण माण जिणिदाणं १७ ॥ २६८ ॥

एतास्मिन्नोऽपि निगदस्सिद्धा एव, नवरमेकवाचनाचारक्रियास्थानां समुदायो गणो न कुलसमुदाय इति पूज्या व्या-
चक्षते ॥ २६६-२६७-२६८ ॥ गतं गणद्वारम्, अधुना गणधरद्वारव्याचिख्यासयाऽऽह—

गक्कारस उ गणहरा जिणस्स धीरस्स सेसयाणं तु । जावइआ जस्स गणा तावइआ गणहरा तरस १८ ॥ २६९ ॥

निगदसिद्धैव, नवरं मूलसूत्रकर्तारो गणधरा उच्यन्ते ॥ २६९ ॥ गतं गणधरद्वारम्, इदानीं धर्मोपायस्य देशका इत्येतद्व्याचिख्यासुराह—

धम्मोवाओ पवयणमहवा पुब्बाहँ देसगा तस्स । सव्वजिणाण गणहरा चउदसपुब्बी व जे जस्स ॥ २७० ॥
सामाइयाइया वा वयजीवणिकायभावणा पढमं । एसो धम्मोवाओ जिणेहि सव्वेहि उवइट्ठो १९ ॥ २७१ ॥

गाथाद्वयमपीदं सूत्रसिद्धमेव ॥ २७० ॥ २७१ ॥ गतं धर्मोपायस्य देशका इति द्वारम्, इदानीं पर्यायद्वारप्रतिपादनायाह—
उसभस्स पुब्बलक्खं पुब्बंगूणमजिअस्स तं चेव । चउरंगूणं लक्खं पुणो पुणो जाव सुविहित्ति ॥ २७२ ॥
पणवीसं तु सहस्सा पुब्बाणं सीअलस्स परिआओ । लक्खाइं इक्खीसं सिज्जंसजिणस्स वासाणं ॥ २७३ ॥

चउपण्णं १२ पणारस १३ तत्तो अद्धमाइ लक्खाइं १४ ।

अट्ठाइज्जाइं १५ तऔ वाससहस्साइं पणवीसं १६ ॥ २७४ ॥

तेवीसं च सहस्सा सयाणि अद्धमाणि अ हवंति १७ ।

इगवीसं च सहस्सा १८ वाससउणा य पणपण्णा १९ ॥ २७५ ॥

अद्धमा सहस्सा २० अट्ठाइज्जा य २१ सत्त य सयाइं २२ ।

सयरी २३ बिचत्तवासा २४ दिक्खाकालो जिणिंदाणं ॥ २७६ ॥

पणरस सयसहस्सा कुमारवासो अ तीसई रजे । पणरस सयसहस्सा परिआओ होइ विमलस्स ॥ २८९ ॥
 अद्धमलक्खाइं वासाणमणंतई कुमारत्ते । तावइअं परिआओ रज्जमी हुंति पणरस ॥ २९० ॥
 धम्मस्स कुमारत्तं वासाणह्वाइं लक्खाइं । तावइअं परिआओ रजे पुण हुंति पंचेव ॥ २९१ ॥
 संतिस्स कुमारत्तं मंडलियचक्किपरिआअ चउसुपि । पत्तेअं वाससहस्साइं पणवीसं ॥ २९२ ॥
 एमेव य कुंतुस्सवि चउसुवि ठाणेसु हुंति पत्तेअं । तेवीससहस्साइं वरिसाणद्धमसया य ॥ २९३ ॥
 एमेव अरजिणिंदस्स चउसुवि ठाणेसु हुंति पत्तेअं । इग्वीस सहस्साइं वासाणं हुंति णायव्वा ॥ २९४ ॥
 मल्लिस्सवि वाससयं गिहवासे सेसअं तु परिआओ । चउपण सहस्साइं नव चेव सयाइ पुण्णाइं ॥ २९५ ॥
 अद्धमा सहस्सा कुमारवासो उ सुव्वयजिणस्स । तावइअं परिआओ पणरससहस्स रज्जमि ॥ २९६ ॥
 नमिणो कुमारवासो वाससहस्साइ दुण्णि अद्धं च । तावइअं परिआओ पंच सहस्साइं रज्जमि ॥ २९७ ॥
 तिण्णेव य वाससया कुमारवासो अरिट्ठेमिस्स । सत्त य वाससयाइं सामण्णे होइ परिआओ ॥ २९८ ॥
 पासस्स कुमारत्तं तीसं परिआओ सत्तरी होइ । तीसा य वद्धमाणे बायालीसा उ परिआओ ॥ २९९ ॥

आद्यानां सुविधिपर्यन्तानामनुपरिपाठ्येयं श्रामण्यपर्यायिगाथा—तद्यथा—

उसभस्स पुव्वलक्खं पुव्वंगुणमजिअस्स तं चेव । चउरंगुणं लक्खं पुणो पुणो जाव सुविहिति ॥ ३०० ॥
 सेसाणं परिआओ कुमारवासेण सहिअओ भणिओ । पत्तेअंपि अ पुव्वं सीसाणमणुगहटाए ॥ ३०१ ॥

छात्रमत्पक्षालमिश्रो सोमैत्रं मेरुजो उ निणकालो । सख्याजंगपि इषो उसभार्षिणं निसामेह ॥ ३०२ ॥

अत्ररागीर् १ विम्वरि २ सङ्गी ३ पण्णासमेप ४ लङ्गादं ।

असा ५ तीसा ६ भीसा ७ वस ८ दो ९ पगं १० ग पुल्याणं ॥ ३०३ ॥

अत्ररासीर् ११ पायचारी १२ अ सङ्गी १३ अ होइ वासाणं ।

तीसा १४ ग वस १५ ग पगं १६ ग पयमेप सगसहस्ता ॥ ३०४ ॥

पंभाणउइ सहस्ता १७ अत्ररासीर् अ १८ पंभयण्णा १९ ग ।

तीसा २० ग वस २१ ग पगं २२ सपं २३ ग धायचारी २४ जेय २० ॥ ३०५ ॥

एषाद्य पद्मोन्नयिनायाः युदगिञ्जा एव द्रव्य्या इति । गतं पर्यायद्वारात्, इदानीमन्तक्रियाद्वारायनर इति, तत्रान्ते
त्रिषा अन्तक्रिया-निर्योणउधुणा, मा कल केन तपसा फ जाता इ, पाशब्दारिरूपपरितृप्तस्य चेत्येतत्प्रतिपाद्यप्राद-
निव्यागभंतकिरिआ सा अउदसमेण पद्यमनाहस्म । सेसाण मासिणं धीरजिणिदस्स ष्ठेणं ॥ ३०६ ॥
अङ्गायणंपुञ्जितापायासम्भेअसेलसिहरेखुं । उसभ यखुपुञ्ज नेमी धीरो सेसा य सिद्धिगया ॥ ३०७ ॥
एगो अण्य धीरो तिच्चीसाइ सह निगुओ पासो । ष्ठीसपदिं पंपदिं सगणि नेमी उ सिद्धिगजो ॥ ३०८ ॥
पंपदि समणगपदिं मद्दी संती उ नयसपदिं तु । अढमणं भग्मो सपदि ष्ठी धाखुपुञ्जजिणो ॥ ३०९ ॥
मसासहरसागइनिणहस विमलस्म छस्सहरमादं । पंभयादं सुपासे पउमाभे तिणिण अढ सया ॥ ३१० ॥

दसहि सहस्सेहि उसभो सेसा उ सहस्सपरिबुडा सिद्धा । कालाह जं न भणिअं पढमणुओगाड तं णेअं ॥३११॥
इच्चेवमाइ सव्वं जिणाण पढमाणुओगओ णेअं । ठाणासुण्णत्थं पुण भणिअं २१ पगयं अओ बुच्चं ॥ ३१२ ॥
उसभजिणासमुद्धानं उद्धानं जं तओ मरीइस्स । सामाइअस्स एसो जं पुव्वं निग्गमोऽहिगओ ॥ ३१३ ॥

एता अप्यथौ निगदसिद्धा एव ।

चित्तबहुलदमीए चउहि सहस्सेहि सो उ अवरण्हे । सीआ सुदंसणाए सिद्धत्थवणंसि छेद्वेणं ॥ ३१४ ॥

गमनिका—चैत्रबहुलाष्टम्यां चतुर्भिः सहस्रैः समन्वितः सन् अपराहे शिविकायां सुदर्शनायां व्यवस्थितः सिद्धार्थवने
पठेन भक्तेन निष्क्रान्त इति वाक्यशेषः, अलङ्करणकं परित्यज्य चतुर्मुष्टिकं च लोचं कृत्विति ॥ ३१४ ॥ आह—चतुर्भिः
सहस्रैः समन्वित इत्युक्तं, तत्र तेषां दीक्षां किं भगवान् प्रयच्छति उत नेति, नेत्याह—

चउरो साहस्सीओ लोअं काऊण अप्पणा चेव । जं एस जहा काहीं तं तह अम्हेऽवि काहामो ॥ ३१५ ॥

गमनिका—प्राकृतशैल्या चत्वारि सहस्राणि लोचं पञ्चमुष्टिकं कृत्वा आत्मना चैव इत्थं प्रतिज्ञां कृतवन्तः—‘यत्’
क्रियाऽनुष्ठानं ‘एष’ भगवान् ‘यथा’ येन प्रकारेण करिष्यति तत्तथा ‘अम्हेऽवि काहामोत्ति’ वयमपि करिष्याम इति
गाथार्थः ॥ ३१५ ॥ भगवानपि भुवनगुरुत्वात्स्वयमेव सामायिकं प्रतिपद्य विजहार । तथा चाह—

उसभो वरवसभगई धित्तुणमभिगहं परमघोरं । वोसट्टचत्तदेहो विहरइ गामाणुगामं तु ॥ ३१६ ॥

* वसभसमगह.

गमनिका—रूपमो वृषभसमगतिर्गृहीत्या अभिग्रहं 'परमघोर' परमः-परमसुखहेतुभूतत्वात् घोर-आकृतपुरुर्यैः कर्तु-
मशक्यत्वात् तं, 'व्युत्पद्यत्यरुदेहो विहरति ग्रामानुग्रामं तु' व्युत्पद्यो-निष्प्रतिकर्मशरीरतया, तथा चोक्तम्-**'अच्छिपि
नो पमञ्जिजा, णोडधि य कंडुविधा मुणी गायं'** त्यक्तः-खलु दिव्याद्युपसर्गसहिष्णुतया, शेषं सुगममिति गाथार्थः ॥ ३१६ ॥
स एव भगवास्तैरात्मीयैः परित्यक्तो विजहार, न च तदाऽद्यापि भिक्षादानं प्रवर्तते, लोकस्य परिपूर्णत्यादर्थ्यभावाच्च,
तथा चाह मूलभाष्यकारः—

णचि ताव जणो जाणइ का भिक्खा ? केरिसा व भिक्खपरा ? ।

ते भिक्खलमलममाणा वणमज्जे तावसा जाया ॥ ३१ ॥ (मू० भा०)

गमनिका—नापि तावज्जनो जानाति-का भिक्षा ? कीदृशा वा भिक्षाचरा इति, अतस्ते भगवत्परिकरभूता भिक्षाल-
भमानाः क्षुत्परीपहार्चा भगवतो मौनघ्नतावस्थिताद् उपदेशमलभमानाः कच्छमहाकच्छावेवोक्तवन्तः-अस्माकमनाथाना
भवन्ती नेताराविति, अतः कियन्त कालमस्माभिरेव क्षुत्पिपासोपगतैरासितव्यं ? , तावाह्तुः-ययमपि न विद्मः, यदि
भगवान् अनागतमेव पृष्टो भवेत्-किमस्माभिः कर्त्तव्यं ? किं वा नेति, ततः शोभन भवेत्, इदानीं तु एतावद्युच्यते-
भरतलज्जया गृहगमनमयुक्तमाहारमन्तरेण चासितुं न शक्यत इत्यतो वनवासो नः श्रेयान्, तत्रोपवासरताः परिश्रित-
परिणतपत्राद्युपभोगिनो भगवन्तमेव ध्यायन्तस्तिष्ठाम इति सप्रथार्य सर्वसंमतेनैव गङ्गानदीदक्षिणकूले रम्यवनेषु घल्कल-

वीरधारिणः खल्वाश्रमिणः संवृत्ता इति, आह च 'वनमध्ये तापसा जाताः' इति गार्थः ॥ तयोश्च कच्छमहाकच्छयोः
सुतौ नमिधिनमिनौ पित्रनुरागात् ताभ्यामेव सह विहृतवन्तौ, तौ च वनाश्रयणकाले ताभ्यामुक्तौ-दारुणः खल्विदा-
नीमस्माभिर्वनवासविधिरङ्गीकृतः तद्याथ यूयं स्वगृहाणीति, अथवा भगवन्तमेव उपसर्पथः, स 'वोऽनुकम्पयाऽभिलपित-
फलदो भविष्यति, तावपि च पित्रोः प्रणामं कृत्वा पित्रादेशं तथैव कृतवन्तौ, भगवत्समीपमागल्य प्रतिमास्थिते भगवति
जलाशयेभ्यो नलिनीपत्रेषु उदकमानीय सर्वतः प्रवर्षणं कृत्वा आजानूच्छ्रयमानं सुगन्धिकुसुमप्रकरं च अवनतोत्तमाङ्ग-
क्षितिनिहितजानुकतरतलौ प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं राज्यसंविभागप्रदानेन भगवन्तं विशाप्य पुनस्तदुभयपार्श्वं खड्गव्यग्रहस्तौ
तस्थतुः ॥ तथा चाह निर्युक्तिकारः—

नमिधिनमीणं जायण नागिंदो विज्जदाण वेअट्ठे । उत्तरदाहिणसेढी सद्धीपण्णासनगराहं ॥ ३१७ ॥

अक्षरगमंनिका—नमिधिनमिनोर्याचना, नागेन्द्रो भगवद्धन्दनायागतः, तेन विद्यादानमनुष्ठितं, वैताड्ये पर्वते उत्तरद-
क्षिणश्रेण्योः यथायोगं पट्टिपद्याशन्नगराणि निविष्टानीति गाथाक्षरार्थः ॥ ३१७ ॥ भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—
अज्ञेया धरणो नागराया भगवन्तं वंदओ आगओ, इमेहि य विण्णविअं, तओ सो ते तहा जायमाणे भणति-भगवं
चत्तसंगी, ण एयस्स अत्थि किंचि दायधं, मा एयं जाएह, अहं तुअं भगवओ भत्तीए देमि, सामिस्स सेवा अफला मा

नेतस विष्यते किञ्चि-
१ अन्यदा धरणो नागराजः भगवन्तं यन्दिपुमागतः, आश्यां विद्यसं च, ततः स तो तगा याचमानी भगति-भगवान् लकसजः, नेतस विष्यते किञ्चि-
द्वत्तयं, मैनें याचिधं, अहं यां भगवतो मयसा ददामि, स्वामिणः सेवाफल मा. * नेय्यु प्र०. + घा.

स्पचित्त इत्यर्थः । 'संवत्सरं' वर्षं न अशितः अनशितः विहरन् भिक्षाप्रदानानभिज्ञेन लोकनाम्न्यहितश्च (श्रेति) कृत्वा कन्याभिर्निमन्त्रयते, वस्त्राणि-पट्टांशुकानि आभरणानि-कटककेयूरादीनि आसनानि-सिंहासनादीनि एतैश्च निमन्त्रयते इति । वर्तमाननिर्देशप्रयोजनं पूर्ववदिति गाथार्थः ॥३१८॥ एवं विहरता भगवता कियता लब्धेत्येतत्प्रतिपादनायाह—
संवच्छरेण भिक्खा लद्धा उसभेण लोगनाहेण । सेसेहि वीयदिवसे लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥ ३१९ ॥

गमनिका—संवत्सरेण भिक्षा लब्धाः ऋषभेण लोकनाथेन-प्रथमतीर्थकृता, शैषैः-अजितादिभिः भरतक्षेत्रतीर्थकृद्भिः द्वितीयदिवसे लब्धाः प्रथमभिक्षा इति गाथार्थः ॥ ३१९ ॥ तीर्थकृतां प्रथमपारणकेयुं यद्यस्य पारणकमासीत् तदभिधित्सुराह—

उसभस्स उ पारणए इक्खुरसो आसि लोगनाहस्स । सेसाणं परमणं अमयरसरसोवमं आसी ॥ ३२० ॥

गमनिका—ऋषभस्य तु इक्षुरसः प्रथमपारणके आसील्लोकनाथस्य, शेषाणाम्-अजितादीनां परमं च तदनं च परमात्रं-पायसलक्षणं, किंविशिष्टमित्याह—अमृतरसवद् रसोपमा यस्य तद् अमृतरसरसोपममासीदिति गाथार्थः ॥३२०॥ तीर्थकृतां प्रथमपारणकेषु यद्भूतं तदभिधित्सुराह—

धुटं च अहोदाणं दिब्बाणि अ आहयाणि तूराणि । देवा य संनिवह्वा वसुहारा चेव बुद्धा य ॥ ३२१ ॥
गमनिका—दैवैराकाशगतैः धुटं च अहोदानमिति-अहोशब्दो विस्मये अहो दानमहो दानमित्येवं दीयते, सुदत्तं

भयतामित्यर्थ, तथा दिव्यानि च आहतानि तूराणि तदा त्रिदशैरिति देवाश्च सन्निपतिताः, तदैव वसुधारा चैव घृष्टा, वसु
द्रव्यमुच्यत इति गार्थः ॥ ३२१ ॥ एव सामान्येन पारणककालभाव्युक्तम्, इदानीं यत्र यथा च यच्च आदितीर्थकरस्य

पारणकमासीत् तथाऽभिधित्पुराह—

गयजर सिञ्जसिखलुरसदाण वसुहार पीठं शुरुभूआ । तक्खसिखायंलगमणं वाहुयलिनियेअणं चैव ॥ ३२२ ॥
अस्या भावार्थः कथानकादवबोद्धव्यः । तच्चेदम्—कुरुजणपदे गयपुराणगरे वाहुबलिपुत्तो सोमप्पभो, तस्स पुत्तो
सेज्जसो जुवराया, सो सुमिणे मंदर पथयं सामवणं पासति, ततो तेण अमयकलसेण अभिसिचो अब्भहिअं सोभितुमा-
ढत्तो, नगरसेढी सुबुद्धिनामो, सो सूरस्स रस्तीसहस्सं गाणाओ चलयि पासति, नवरं सिजंसेण हक्खुत्तं, सो य अहि-
अयर तेयसपुण्णो जाओ, राइणा सुमिणे एक्को पुरिसो महप्पमाणो महया रिउवलेण सह जुइयंतो दिट्ठो, सिज्जसेण
साइअं दिण्णं, ततो णेण तं धल भगंति, ततो अत्थाणीए एगओ मिलिया, सुमिणे साहंति, न पुण जाणंति—किं भवि-
रसइत्ति, नवर राया भणइ—कुमारस्स महंतो कोऽवि लामो भविस्सइत्ति भणिकण उट्ठिओ अत्थाणीओ, सिज्जसोऽवि गओ

१ कुरुवनपदे गयपुराणगरे वाहुयलिपुत्रः सोमप्रभः, तस्य पुत्रः श्रेयासो जुवराजः, स स्वप्ने मन्दरं पर्यत इयमवर्णनपश्यत्, ततस्तेन अमृतकलशेनामि
पिक्तः अन्यधिक सोभितुमारब्धः, नगरसेढी सुबुद्धिचामा, स सूर्यस्य रश्मिसहस्र स्वानात् चकितं अपश्यत्, नवरं श्रेयासेन अभिक्षिप्त, स चाधिकतरं तेन संपूर्णे
जातः, राया स्वप्ने एकः पुरुषो महामाणो महता रिपुचलेन सह दुष्यमानो दृष्टः, श्रेयासेन साहाय्यं दत्त, ततोऽनेन उद्दल भङ्गमिति, तत आस्थागिकायां एकतो
मिलित्वा, स्वानात् साधयन्ति, न पुनर्जावन्ति—किं मविष्यतीति, नवर राजा भणति—कुमारस्य महान् कोऽपि लामो मविष्यतीति भणित्वा वस्थित आस्थानि
कालः, श्रेयासोऽपि यतो * वेदः † दृढः ‡ धाणाच्चो ¶ साहिय

पुच्छति-कहं तुमे जाणियं ! जहा-सामिस्स भिक्खा दायवत्ति, सेजंसो भणइ-जाइसरणेण, अह सामिणा सह अह
 भवगहणाइं अहेसि, तओ ते सजायकोउहहा भणंति-इच्छामो णाउ अहसु भवगहणेसु को को तुम सामिणो आसित्ति, ततो
 सो तेसिं पुच्छंताणं अप्पणो सामिस्स थ अहभवसवञ्जं कहं कहेइ जहा “थसुदेवहिंढीए”, ताणि पुण संखेवओ इमाणि,
 तजहा-ईसाने सिरिप्पभे विमाणे भगवं लळिअगओ अहेसि, सेजंसो से संयंपभादेवी पुणभवनिन्नामिआ १ पुघविदेहे
 पुक्खलायइविजए लोहगले नयरे भगव थइजंघो आसि, सिजसो से सिरिमती भारिया २ ततो उत्तरकुराप भगव मिहु-
 णगो सेजंसोऽवि मिहुणिआ अहेसि ३ ततो सोहम्मे कल्पे बुयेऽवि देया अहेसि ४ ततो भगव अवरविदेहे विज्जपुत्तो
 सेजसो पुण जुण्णसेट्ठिपुत्तो केसवो नाम छट्ठो मित्तो अहेसि ५ ततो अचुए कल्पे देया ६ ततो भगव पुहरीणिणीए नग-
 रीए थइरणहो सेजंसो सारही ७ ततो सबहसिद्धे विमाणे देवा ८ इह पुण भगवओ पपोत्तो जाओ सेजसोत्ति । तेसिं

१ टुच्छति-कथ स्वभा ज्ञातं ! यथा स्वामिने भिक्षा दातव्येति, श्रेयांसो भणति-जातिस्करणेन, अह स्वामिना सहसौ भयप्रहणात्पथभवं, ततस्ये संजा-
 तकौण्डला मणन्ति-इच्छामो ज्ञातुं, अहसु भवप्रहणेपु करकस्य स्वामिनोऽगव इति, ततः स तेभ्य टुच्छन्नय आत्मनः स्वामिन्नाहभवसवञ्जं कथां कथयति
 यथा पसुपेवदिण्ठ्यां, तानि पुनः संक्षेपत इमानि, तथया-ईशाने श्रीप्रभे विमाने भगवान् लळिताक्रु आसीत्, श्रेयांसस्तस्य स्वयम्मा देवी पूर्वभवनिर्नामिका १
 पूर्वविदेहेषु पुक्खलावतीविगत्ये लोहागले नगरे भगवान् वज्रवट्ट आसीत्, श्रेयांसस्तस्य श्रीमती भार्या २ तत उत्तरकुरु भगवान् मिपुनः श्रेयांसोऽपि
 मिधुनिका आसीत् ३ ततः सौयमं कल्पे द्वावपि देवी अभूताम् ४ ततो भगवानपरविदेहेषु वैद्यपुत्रः श्रेयांस पुनर्जीर्णभेष्टिपुत्रः केसवनामा पठ मिश्रमभूत्
 ५ ततोऽप्युते कल्पे देवी ६ ततो भगवान् पुण्डरीकिण्यां नगर्यां वज्रनाभः श्रेयांसः सारथिः ७ तत सत्वांधसिद्धे विमाने देवी ८ इह पुनर्भगवतः प्रवीणो
 जातः श्रेयांस इति । तेषां

अभिर्णदिऊण सेजंसं एवं सोऊण सेजंसं अकिमिहामिति भत्तीए तत्थ
अच्चिणेऊण भुंजइ, लोगो पुच्छइ-किमेयंति, सेजंसो
तं च कालेण आइच्चपेढं संजायंति
येषु स्थानेषु
इति ।

प्रसङ्गतः श्रेयतीर्थकराणामजितादीनां येषु स्थानेषु
विवक्षितार्थप्रतिपादिकाः खल्वेता गाथा इति ।

साकेअं ४ ।
तत्र विवक्षितार्थप्रतिपाद्यते, तत्र

हृत्थिणउरं १ अओज्झा २ साचत्थी ३ तहय चैव साकेअं ४ ।
विजयपुर ५ बंभथलयं ६ पाडलिसंडं ७ पडमसंडं ८ ॥ ३२३ ॥

सेयपुरं ९ रिट्टपुरं १० सिद्धत्थपुरं ११ महापुरं १२ चैव ।
घण्णकड १३ वद्धमाणं १४ सोमणसं १५ मंदिरं १६ चैव ॥ ३२४ ॥

चक्कपुरं १७ रायपुरं १८ मिहिला १९ रायगिहमेव २० बोद्धन्वं ।
वीरपुरं २१ चारवई २२ कोअगंडं २३ कोह्लियगामो २४ ॥ ३२५ ॥

श्रेयांसोऽपि भगवान्
श्रेयांसमभिनन्त स्वस्थानं गतः, श्रेयांसोऽपि भगवान्
पर्वदेशकालेऽर्चयित्वा भुक्तः, लोकः
विशेषेण च पर्वदेशकालेऽर्चयित्वा भुक्तः, लोकः
तत्र तत्र वीठं कृतं, तत्र फालेनारित्यपीठं संगतमिति.

एषु पठमभिक्षा लक्षाओ जिणवरेहि सन्वेहि ।

दिण्णाउ जेहि पठम तेसिं नामाणि बोच्छामि ॥ ३२६ ॥

सिज्जं १ बंमदत्ते २ सुरेदत्ते ३ य इंदत्ते ४ अ ।

पउमे ५ अ सोमदेवे ६ महेद ७ तह सोमदत्ते ८ अ ॥ ३२७ ॥

पुस्से ९ पुणव्यसू १० पुणनंद ११ सुनंदे १२ जए १३ अ विजए १४ य ।

तत्तो अ घम्मसीहे १५ सुमित्त १६ तह वग्घसीहे १७ अ ॥ ३२८ ॥

अपराजिअ १८ विस्ससेणे १९ वीसइमे होइ बंमदत्ते २० अ ।

दिण्णे २१ घरदिण्णे २२ पुण घण्णे २३ बहुले २४ अ योच्चवे ॥ ३२९ ॥

एए कयंजलिउडा भत्तीयहुमाणसुकलेसागा । तक्कालपहट्टमणा पडिलाभेसु जिणवरिंदे ॥ ३३० ॥

सन्वेहिंपि जिणेहिं जहिअं लक्षाओ पठमभिक्षाओ । तहिअं वसुहाराओ बुद्धाओ पुप्फयुद्धीओ ॥ ३३१ ॥

अद्धत्तेरसकोठी उक्कोसा तत्थ होइ वसुहारा । अद्धत्तेरस लक्खा जहण्णिआ होइ वसुहारा ॥ ३३२ ॥

सन्वेहिंसिपि जिणाणं जेहिं दिण्णाउ पठमभिक्षाओ । ते पयणुपिज्जदोसा दिव्ययरपरक्कमा जाया ॥ ३३३ ॥

केई तेणेव भयेण निब्बुआ सन्वकम्मउम्मुक्का । अत्ते तहअभयेणं सिज्जिहस्संति जिणसगासे ॥ ३३४ ॥

अक्षरगमनिका तु क्रियाऽध्याहारः. कार्यः, यथा—गजपुरं नगरमासीत्, श्रेयांसस्तत्र राजा, तेनेश्वरसदान भगवन्तम

धिकृत्य प्रवर्त्तितं, तत्रार्धत्रयोदशहिरण्यकोटीपरिमाणा वसुधारा निपतिता, पीठमिति-श्रेयांसेन यत्र भगवता पारितं तत्र तत्पादयोर्मा कश्चिदाक्रमणं करिष्यतीतिभक्त्या रत्नमयं पीठं कारितं । गुरुपूजेति-तदर्चनं चक्रे इति । अत्रान्तरे भगवतः तक्षशिलातले गमनं बभूव, भगवत्प्रवृत्तिनियुक्तपुरवैवाहुवलेनिवेदनं च कृतमित्यक्षरगमनिका । एवमन्यासामपि संग्रहगाथानां स्वबुद्ध्या गमनिका कार्येति गाथार्थः ॥ ३२२-३३४ ॥ इदानीं कथानकशेषम्—वाहुवलिणा चिंतिअं-कृहे सविष्टीए वंदिस्सामिच्चि निगतो पभाए, सामी गतो विहरमाणो, अदिट्ठे अच्चिंतिं काऊण जहिं भगवं बुत्थो तत्थ धम्मचकं चिंधं कारियं, तं सवरयणामयं जोयणपरिमंडलं पंचजोयणूसियदंडं । सामीवि वहलीयंडंइल्लजोणगविसयाइएसु निरुवसगं विहरंतो विणीअणगरीए उज्जाणत्थाणं पुरिमतालं नगरं संपत्तो । तत्थ य उत्तरपुरच्चिमे दिसिभागे सगड-मुहं नाम उज्जाणं, तंमि णिगोहपायवस्स हेट्ठा अट्ठेमणं भत्तेणं पुवणहेदेसकाले फग्णवहुलेकारसीए उत्तरासाढणकखत्ते पवज्जादिवसाओ आरब्भ वाससहस्संमि अतीते भगवओ तिहुअणेक्कंधवस्स दिवमणंतं केवलनाणमुप्पणंति । अमुमे-
वार्थमुपसंहरन् गाथापद्धमाह—

१ वाहुवलिना चिन्तितम्-कृत्ये सर्वेषां वन्दित्व इति निर्गतः प्रभाते, स्वामी गतः विहारं, अरमुदधतिं कुर्या यत्र भगवानुपहितस्तत्र धर्मचक्रं चिह्नं कारितं, तत्र सर्वरत्नमयं योजनपरिमण्डलं पत्राजोर्गोचित्कण्डं । स्वाम्यपि बहुल्पदमन्इल्लायोनकषिपयादिकेषु निरुपसगं विहारं विनीतनगर्या उद्यान-स्थानं पुरिमतालं नगरं संप्राप्तः । तत्र च उत्तरपूर्वदिग्भागे दारुट्ठपुरं नाम उद्यानं, तस्मिन् न्यप्रोपपादपसाधः अष्टमेन भक्तेन पूर्वाह्णदेवाकाले फाल्गुन-कृष्णैकादश्यां उत्तरापादानक्षत्रे प्रमग्यादिवसादारभ्य वर्षसहस्रेऽतीते भगवत्प्रवृत्तिनियुक्तपुरवैवाहुवलेनिवेदनं कृतमित्यक्षरगमनिका । एवमन्यासामपि संग्रहगाथानां स्वबुद्ध्या गमनिका कार्येति गाथार्थः ॥ ३२२-३३४ ॥ इदानीं कथानकशेषम्—वाहुवलिणा चिंतिअं-कृहे सविष्टीए वंदिस्सामिच्चि निगतो पभाए, सामी गतो विहरमाणो, अदिट्ठे अच्चिंतिं काऊण जहिं भगवं बुत्थो तत्थ धम्मचकं चिंधं कारियं, तं सवरयणामयं जोयणपरिमंडलं पंचजोयणूसियदंडं । सामीवि वहलीयंडंइल्लजोणगविसयाइएसु निरुवसगं विहरंतो विणीअणगरीए उज्जाणत्थाणं पुरिमतालं नगरं संपत्तो । तत्थ य उत्तरपुरच्चिमे दिसिभागे सगड-मुहं नाम उज्जाणं, तंमि णिगोहपायवस्स हेट्ठा अट्ठेमणं भत्तेणं पुवणहेदेसकाले फग्णवहुलेकारसीए उत्तरासाढणकखत्ते पवज्जादिवसाओ आरब्भ वाससहस्संमि अतीते भगवओ तिहुअणेक्कंधवस्स दिवमणंतं केवलनाणमुप्पणंति । अमुमे-
वार्थमुपसंहरन् गाथापद्धमाह—

कछं सखिचहीप प्रपमहऽदहु धम्मचक्रं तु । विहरइ सहस्समेग छउमत्थो भारहे धासे ॥ ३३५ ॥
 यहलीअंयइह्णजोणगचित्तओ सुवणणम्ममी अ । आहिंदिआ भगवजा उसभेण तथं चरंतेणं ॥ ३३६ ॥
 यहली अ जोणगा पल्हगा य जे भगवया समणुसिद्धा । अन्ने य मिच्छजार्ई ते तइआ भइया जाया ॥ ३३७ ॥
 तित्थपराणं पठमो वसभरिसी विहरिओ निरुयसग्गो । अट्ठावओ णगवरो अग (घ) म्मी जिणवरस्स ॥ ३३८ ॥
 छउमत्थप्परिआओ याससहस्स तओ पुरिसताले । गगोहस्स य हेट्ठा उप्पणं केवलं नाणं ॥ ३३९ ॥
 फग्गुणयहुले एक्कारसीइ अइ अट्ठमेण भत्तेणं । उप्पणमि अणते महव्वया पच पणवप ॥ ३४० ॥

आसा भायार्थः सुगम एव, नवरम्-अतुरुपक्रियाऽध्याहारः कार्यं, यथा-कछं-प्रत्यूपसि सर्वध्या पूजयामि भगव-
 न्तरम्-आदिकर्त्तार अहमिति-आत्मनिर्देशः, अहट्ठा भगवन्त धर्मचक्र तु चकारेत्यादि गाथापद्धाधरार्थः ॥ ३३५-३४० ॥
 महाव्रतानि पञ्च प्रशापयतीत्युक्तं, तानि च त्रिदशकृतसमवसरणावस्थित एव, तथा चाह—

उप्पणंमि अणंते नाणे जरमरणचिप्पमुक्खस्स । तो देवदाणविंदा करिंति महिम जिणिदस्स ॥ ३४१ ॥

गमनिका—उत्पन्ने-घातिकर्मचतुष्टयक्षयात् संजाते अनन्ते ज्ञाने केवल इत्यर्थः, जरा-ययोहानिलक्षणा मरण-प्रतीतं
 जरामरणाभ्या विप्रमुक्क इति समासः तस्य, विप्रमुक्कवद्विप्रमुक्क इति, ततो देवदानवेन्द्राः कुर्वन्ति महिमा-ज्ञानपूजां
 जिनयेन्द्रस्य । देवेन्द्रग्रहणात् वैमानिकज्योतिष्कग्रहः, दानवेन्द्रग्रहणात् भवनवासिव्यन्तरेन्द्रग्रहणं । सर्वतीर्थकाराणां च

देवा अवस्थितानि नखलोमानि कुर्वन्ति, भगवतस्तु कनकावदाते शरीरे जटा एवाञ्जनेखा इत्र राजन्त्य उपलभ्य धृता इति गाथार्थः ॥ ३४१ ॥ इदानीमुक्तामुक्तार्थसंग्रहपरां संग्रहगाथामाह—

उज्जाणपुरिमताले पुरी(इ) विणीआइ तत्थ नाणवरं । चक्कुप्पाया य भरहे निवेअणं चैव दोणहंपि ॥ ३४२ ॥

गमनिका—उद्यानं च तत्पुरिमतालं च उद्यानपुरिमतालं तस्मिन्, पुरीं विनीतायां तत्र ज्ञानवरं भगवत उत्पन्नमिति वाक्यशेषः । तथा तस्मिन्नेवाहनि भरतस्य नृपतेरायुधशालायां चक्रोत्पादश्च बभूव । 'भरहे निवेअणं चैव दोणहंपि' स्ति भरताय निवेदनं च द्वयोरपि—ज्ञानरत्नचक्ररत्नयोः तन्त्रियुक्तपुरूपैः कृतमित्यध्याहार इति गाथार्थः ॥ ३४२ ॥ अत्रान्तरे भरतश्चिन्तयामास—पूजा तावद्द्वयोरपि कार्या, कस्य प्रथमं कर्तुं युज्यते ? किं चक्ररत्नस्य उत तातस्येति, तत्र—

तार्थमि पूहए चक्क पूहअं पूअणारिहो ताओ । इहलोइअं तु चक्कं परलोअसुहावहो ताओ ॥ ३४३ ॥

गमनिका—'ताते'—त्रैलोक्यगुरौ पूजिते सति चक्रं पूजितमेव, तत्पूजानिवन्धनत्वाच्चक्रस्य । तथा पूजामर्हतीति पूजार्हः तातो वर्त्तते, देवेन्द्रादिदुतत्वात् । तथा इह लोके भवं चैहलौकिकं तु चक्रं, तुरेवकारार्थः, स चावधारणे, किमवधारयति ? ऐहिकमेव चक्रं, सांसारिकसुखहेतुत्वात् । परलोके सुखावहः परलोकसुखावहस्तातः, शिवसुखहेतुत्वाद् इति गाथार्थः ॥ ३४३ ॥ तस्मात् 'तिष्ठतु तावच्चक्रं, तातस्य पूजा कर्तुं युज्यते' इति संप्रधार्य तत्पूजाकरणसंदेशव्याप्तौ बभूव । इदानीं कथानकम्—

* चक्कुपाओ य (स्मात्) + आवहवरलालापे उपपणं चक्रकरण भरहस्स । जक्कलसहस्सपरिखुं सत्तरयणासयं चक्कं ॥ १ ॥ (प्र० अन्या०)

भरहो सविहीए भगवत धंदिठ पयट्टो, मरुदेवीसामिणी य भगवते पयइए भरहज्जसिरिं पासिऊण भणियाइआ-मम पुत्तस परिसी रज्जसिरी आसि, सपयं सो खुहापिवासापरिगो नगगओ हिंडइत्ति सवेयं करियाइआ, भरहस्स तित्थक-रयिभूदे धणोत्तरसयि न पत्तिज्जियाइआ, पुत्तसोणेण य से किल शामल चक्खु जाय रुयंतीए, तो भरहेण गच्छंतेण विण्णसा-अम्मो ! एहि, जेण भगवओ विभूइ दंसेमि । ताहे भरहो हत्थिसंधे पुरओ काऊण निगओ, समयसरणेदेसे य गयणमंडल सुरसमूहेण विमाणारुंढेणोत्तरतेण विरायंतथयवड पहयदेवपुट्टुहिनिनायपूरियदिसामडल पासिऊण भरहो भणियाइओ-पेच्च जइ एरिसी रिद्धी मम कोडिसयसहस्सभागेणवि, ततो तीए भावओ छत्ताइच्छत्तं पासतीए चैव केवलमुप्पण । अण्णे भणंति-भगवओ धम्मकहासहं सुणंतीए । तकाळं च से खुट्टमाडगं, ततो सिद्धा, इह भारहोस-प्पिणीए पढमसिद्धोत्तिकाऊण देवेहिं पूजा कया, सरीर च खीरोदे छूठं, भगव च समयसरणमज्झत्थो सदेवमणुयासुराप

१ भरतः सर्वर्ष्यां भगवन्त धन्विषु प्रवृत्तः, मरुदेवीस्वामिनी च सगवति प्रव्रजिते भरतराज्यभ्रिय इया भजितवती-मम पुत्रलोहणी राज्यधीरमवर, साम्प्रतं स क्षुद्रिपासापरिगताः ममो हिण्डव इत्युद्रेग कृतवती, भरते तीर्थंकरविभूतं धर्मयत्नपि न प्रतीतवती, पुत्रयोकेन च तस्याः किल स्वामल चक्षुर्जातं इदृशा, तदा भारतेन गच्छता विश्वा-भग्य ! एहि, येन भगवतो विभूतं दर्शयामि । तदा भरता हस्तिरुन्धे पुरताः कृवा भिगतं, समयसरणवेरो च गगन-मण्डल सुरसमूहेन विमानारुंढेनोत्तरता विराजज्यजपट महत्तयेचपुट्टुभिनिगादापूरितदिगमण्डक इया भरतो भजितवान्-पश्य यदि ईदृशी ऋद्धिमम कोटीर-तसहस्रभागेणवि, ततससा भगवत्तच्छ्राविच्छत्र पश्यन्वा पुन केवलमुत्पद्यं । अन्ये भगन्ति-भगवतो धर्मकयासन् गृण्वन्वा । तत्कालं च तस्याः वृद्धि-मायुः, तताः सिद्धा, इह भारतावसर्षिण्यां प्रथमसिद्ध इतिक्रिया देवैः पूजा कृता, सरीरं च खीरोदे क्षिप्तं, भगवांश्च समयसरणमज्जस्य सदेवमणुयासुरायां

सभाए धम्मं कहेइ, तत्थ उसभसेणो नाम भरहपुत्तो पुणवद्धगणहरनामगोत्तो जायसंवेगो पणइओ, वंभी य पणइआ, भरहो सावगो जाओ, सुंदरी पलयंती भरहेण इत्थीरयणं भविस्सइत्ति निरुद्धा, सावि साविआ जाया, एस चउविहो सम-
णसंधो । ते य तावसा भगवओ नाणमुप्पणंति कच्छमहाकच्छयजा भगवओ सगासमांगंतूण भवणवइवाणमंतरजोइ-
सियवेमाणियेवाइणं परिसं दट्ठूण भगवओ सगासे पणइआ, इत्थ समोसरणे मरीइसाइआ बहवे कुमारा पणइआ ।
साम्प्रतमभिहितार्थसंग्रहपरमिदं गाथाचलुट्टयमाह—

सह मरुदेवाइ निगगओ कहणं पव्वज्ज उसभसेणस्स । वंभीमरीइदिक्खा सुंदरी ओरोहसुअदिक्खा ॥ ३४४ ॥
पंच य पुत्तसयाइं भरहस्स य सत्त नचूअसयाइं । सयराहं पव्वइआ तंमि कुमारा समोसरणे ॥ ३४५ ॥
भवणवइवाणमंतरजोइसवासी विमाणवासी अ । सन्विट्ठिइ सपरिसा कासी नाणुप्पयामहिमं ॥ ३४६ ॥
दट्ठूण कीरमाणिं महिमं देवेहि सत्तिओ मरिइं । सम्मत्तलद्धवुद्धी धम्मं सोज्जण पव्वइओ ॥ ३४७ ॥

व्याख्या—‘कथनं’ धर्मकथा परिगृह्यते, मरुदेव्यै भगवद्धिभृतिकथनं वा । तथा ‘नमृशतानीति’ पौत्रकथातानि । तथा

१ सभायां धर्मं कथयति, तत्र ऋषभसेणो नाम भरतपुराः पूर्ववत्तरुगणधरनामगोः जातसंयोगः प्रकथितः, प्राक्षी च प्रकथिता, भरतः क्षत्रियो जातः, सुन्दरी प्रमजन्ती भरतेन स्त्रीरत्नं गविष्यतीति निरुद्धा, सावि शारिका जाता, एष चतुर्षिः धम्मगसदुः । ते च तापसा भगवतो ज्ञानमुपलभ्यति कच्छमहाकच्छयजो भगवतः सकानामागत्य भयतपतिव्यन्तरस्योतिष्ठन्नेमानिकेवाभीर्णा पर्ययं दग्धु भगवतः सकाशे प्रकथिताः, अत्र समवसरणे मरीच्यारिक यदुतः कुमाराः प्रकथिताः ।

‘सयराहमिति’ देशीवचन युगपदर्थभिधायकं त्वरितार्थाभिधायकं चेति । ‘मरीचिरिति’ जातमात्रो मरीचीन्मुक्तवान् इत्यतो मरीचिंभान् मरीचि, अभेदोपचारान्मनुष्योपादेति, अस्य च प्रकृतोपयोगित्वात्कुमारसामान्यभिधाने सत्यपि भेदेनोपन्यासः । सम्यक्त्वेन लब्धा-प्राप्ता बुद्धिर्यस्य स तथाविधः । शैवं मृगममिति गाथाचतुष्टयार्थः ॥ ३४४-३४७ ॥

कथानकम्—भरहोऽधि भगवतो पूजकाज्जण चकरयणस्स अट्टाहिआसहिम करियाइओ, निधत्ताए अट्टाहिआए त चकरयण पुवाँहिमुहं पहायिअ, भरहो सधवलेण तमणुगच्छिआइओ, तं जोयण गवूण ठिअं, ततो सा जोअणसंखा जाआ, पुणेण य मागहत्तिथ पाविकण अट्टमभत्तोसितो रहेण समुद्धमयगाहित्ता चक्कागभिं आव, ततो णामंके सर विस-जियाइओ, सो बुयालसजोयणाणि गंतूण मागहत्तिथकुमारस्स भवणे पडिओ, सो तं दट्टूण परिकुविओ भणइ-केस ण एस अपत्थियअपत्थिप १, अह नामयं पासइ, नायं जहा उप्पणो चकरट्टित्ति, सर चूडामाणे च घेत्तूण उवट्टिओ भणति-अह ते पुषिहो अतेवालो, ताहे तस्स अट्टाहिअं महामहिमं करेइ । एवं एएण कमेण दाहिणेण वरदाम, अवरेण पभास, ताहे

१ भरहोऽधि भगवतः पूर्वो कृत्वा चक्राहत्ताट्टाहिकमहिमानं कृतवात्, निवृत्तेऽष्टादिके तयकृतस्य पूर्वोभियुक्त प्रधावित, भरतः सर्वबलेन तदयुगलवान् तद्योजनं गत्वा स्थितं, तदा सा योजनसक्या जाता, पूर्वसा च मागधतीर्थं प्राच्याष्टममफोथितो रथेन समुद्धमवगाह्य चक्रवाभिं यावत्, ततो नामाट्टं घरे विचष्टवान्, स इहावहा योजनानि गत्वा मागधतीर्थकुमारस्य भवने पठित, स त दट्टा परिकुपितो भणति-क पूर्वोऽपार्थित्तमार्थकः १, अथ नाम पदवति, ज्ञातव्या इत्यवबन्धवर्त्तति, सरं चूडामणिं च गृहीत्वोपस्थितो भणति-अह तव वीरस्त्वोऽन्तपाल, तदा तस्याष्टादिकं सहस्रमहिमानं करोति । पूर्वमेतेन क्रमेण इक्षितंस्ते वरदाम अपरसां नभासे, तदा * मरीचिवात् + युवायुवः.

सिंधुदेविं ओयवेइ, ततो वेयदुगिरिकुमारं देवं, ततो तमिसगुहाए कयमालयं, तओ सुसेणो अद्धवलेण दाहिणिहं सिंधु-
निक्खुंडं ओयवेइ, ततो सुसेणो तिमिसगुहं समुघाडेइ, ततो तिमिसगुहाए मणिरयणेण उज्जोअं काऊण उभओ पासिं
पंचधणुसयायामविकखंभाणि एगूणपणोसं मंडलाणि आलिहमाणे उज्जोअकरणा उम्मुगनिमुगाओ अ संक्रमेण
उत्तरिऊण निगओ तिमिसगुहाओ, आवडिअं चिलातेहिं समं जुळं, ते पराजिआ मेहमुहे नाम कुमारे कुलदेवए
आराहेति, ते सत्तरांसिं वासं वासंति, भरहोडवि चम्मरयणे खंधावारं ठवेऊण उवरिं छत्तरयणं ठवेइ, मणिरयणं छत्तर-
यणस्स पडिच्छभाए ठवेति, ततोपभिइ लोणेण अंडसंभवं जगं पणीअंति, तं ब्रह्माण्डपुराणं, तत्थ पुटणहे साली
बुप्पइ, अवरणहे जिम्मइ, एवं सत्त दिवसे अच्छंति, ततो मेहमुहा आभिओगिएहिं धाडिआ, चिलाया तेसिं वयणेण
उवणया भरहस्स, ततो चुछहिमवंतगिरिकुमारं देवं ओयवेति, तत्थ वावत्तरि जोयणाणि सरो उवरिहुत्तो गच्छति,

१ सिन्धुदेवीयुवेति, ततो धैताब्जगिरिकुमारं देवं, ततस्समिश्रगुहायाः कृतमालयं, ततः सुणेणोऽर्धयतेन दाक्षिणाहं सिन्धुनिष्कृतं उयेति, ततः सुणेण-
स्तमिश्रगुहां समुद्रादयति, ततस्समिरगुहायां मणिरजेणोत्तं कृतोभगपार्श्वयोः पञ्चधनुःसंज्ञायां गण्डाणि एकानपञ्चरातमालिरान् उद्योत-
कारणादुन्मन्नानिमसो च संक्षेमेणोत्तीर्य निर्गतस्समिरगुहायाः, आपतितं किरातेः समं युजं, ते पराजिताः मेगगुरान् नाम कुमारान् कुलदेवता आराधयन्ति, ते
ससराणं वर्षीं वर्षयन्ति, भरतोऽपि चर्मरथे रक्षयाचारं रथापथित्योपरि छत्राहं स्थापयति, मणिरवं एतत्तस्स प्रतीक्ष्यभागे (मध्ये वृण्डस्य) स्थापयति, ततः
प्रभृति लोकेनाण्डप्रभवं जगत्पणीतमिति, तए० तत्र पूर्वार्हे बालय उपपन्तो, अपराहे जिम्बते क्वं सस दिनानि तिष्ठति, ततो मेगगुरा आभिगोशिकर्षिर्थाडिताः
किराताक्षेपां पचनेनोपगता भरताय, ततः क्षुण्णहिमवत्रिकुमारं देवमुपैति, तत्र दाससतं योजगानि नार उपरि गच्छति, ० गुहसुग्धा०
+ ० गणाससं० । ० माणो. † सत्तरत्तं. ‡ पञ्चिच्छिआ. ३ अचच्छंति.

ततो वसभहृदय नाम लिहइ, ततो मुसेणो उत्तरिह सिधुनिमखुंडं ओययेइ, ततो भरहो गंग ओययेइ, पच्छा सेणावती
 उत्तरिह गगानिखसूड ओययेइ, भरहोऽचि गंगाए सच्चि वाससहस्व भोगे भुंजइ, ततो वेयहे पपएणमिचिणमिहिं समं धारस
 संपच्छराणि जुळं, ते पराज्जिआ समाणा षिणमी इरधीरयणं णमी रयणाणि गहाय उपट्ठिया, पच्छा खंडगप्पवायगुहाए
 नट्टमालयं देवं ओययेइ, ततो खंडगप्पवायगुहाए नीति, गगाकूलए नय निहओ उवागाच्छति, पच्छा दक्खिणिहं गगा-
 नियखुंडं सेणायई ओययेइ, पठेण क्रमेण सट्ठीए वाससहस्सेहिं भारहं घासं अभिज्जिण्जण वतिगओ विणीयं रायहाणिति,
 पारस घासाणि महारायाभिसेओ, जाहे वारस घासाणि महारायाभिसेओ वत्तो राइणो विसज्जिआ ताहे निययवगं
 सट्ठिमारओ, ताहे दाइजंति सो निइहिआ, एवं परिव्याहीए सुदरी दाइआ, सा पंडुहंनितमुदी, सा य अदियसं रुआ
 तदियसमारआ आरंविळाणि करेति, त पासिआ रुहो ते कुडुचिए भणइ-किं मम नरिथ भोयणं !, जं एसा परिस्ती

१ तत अरभहृदे नाम लिहति, ततः मुसेण श्रीश्रीयं सिधुनिमखुंडं उपवाति, ततो भक्तो गङ्गाधुपवाति, पञ्चासेनापतिरीचतं गङ्गाविन्दुमुपवाति,
 आतोऽपि गङ्गाया सार्वं वर्णसहस्रं भोगान्मुचकति, ततो वैताळो पर्यते नमिचिभिमियां समं द्वापद्य संयत्तराणि युळं, तौ पराजितौ सन्तौ विजमिः ङीएव नमिः
 रजानि पृथीवोपस्थितौ, पञ्चालपञ्चपतालगुहाया मूलव्यास्यं देवधुपवाति, ततः छन्दप्रपाठगुहाया निपाति, गङ्गाकूले नय निचय यथागच्छन्ति, पञ्चाद् द्वाधि-
 जालं गङ्गानिगूटं सेनापतिव्यपानि, पठेन क्रमेण पठ्या वर्णसहस्रं आरतं कर्षं अभिजिह्वास्तिगत्यो विनीतो राजधानीमिति, द्वादश वर्षाणि महाराजाभियेको,
 यद्वा द्वादश वर्षाणि महाराजाभियेको वृत्तो राजालो विपुष्टाः तदा निजकर्म्यं सार्नुसारथा, तदा एवमेवै सर्वे निजकाः, एवं परिव्याह्या मुग्धरी वसिता, सा पण्डु
 रादिवधुपती, धा च वरिचते दद्या वकारिपसादाग्याचाण्डानि करोति, तां द्युग वस्त्राद् फेदुम्बिककव् मणदि-किं मम नास्ति भोगं, पदेया इरसी

* नामधे + गंगकूलेण. † गच्छंतिपि ‡ महाराजा०

रूपेण जाया, विज्ञा वा नस्थि ? तेहि सिद्धं जहा-आयं विलाणि करेति, ताहे तस्स तस्सोवरिं पयणुओ रागो जाओ, सा य भणिया-जइ रुच्चइ तो मए समं भोगे भुंजाहि, णवि तो पययाहिति, ताहे पाएसु पडिया विसज्जिया पघइआ । अन्नया भरहो तेसिं भावयाणं दूयं पडवेइ-जहा मम रज्जं औंयणह, ते भणंति-अम्हवि रज्जं ताएण दिण्णं, जुञ्जवि, एतु ताव ताओ पुच्छिज्जिहिति, जं भणिहिति तं करिहामो । ते णं समए णं भगवं अट्ठावयंमागओ विहरमाणो, एत्थ सत्ते समोसरिआ कुमार, ताहे भणंति-तुब्भेहिं दिण्णाइं रजाइं हरति भाया, ता किं करोमो ? किं जुञ्जामो उयाहु आया-णामो ? ताहे सामी भोगेसु निवत्तावेमाणो तेसिं धम्मं कहेइ-न मुत्तिसमं सुहमत्थि, ताहे इंगालदाहकदिद्धं कहेइ-जहा एगो इंगालदाहओ एगं भाणं पाणिअस्स भरेऊ^१ णं गओ, तं तेण उदगं णिद्धविअं, उवरिं आइच्चो पासे अग्गी पुणो परिस्समो दारुगाणि कुंइंतस्स, घरं गतो पाणं पीअं, मुच्छिओ सुमिणं पासइ, एवं असब्भावपट्टवणाए कूवतलागनदिदहसमुद्दा य सवे

१ रूपेण जाता, घेया वा न सन्ति ? तेः शिष्टं-यथाऽऽचारुखानि करोति, तदा तस्य तस्या उपरि प्रतनुको रागो जातः, सा च भणिता-यदि रोचते तदा मया समं भोगान् सुदृश्य, नैव तर्हि प्रमज, तदा पादयोः पतिता विस्तृता प्रवृत्तिः। अन्यथा भरतस्तेषां भ्रातॄणां कृतान् प्रेययति-यथा मम राज्यमाज्ञापयत, ते भणन्ति-अस्माकमपि राज्यं तातेन वृत्तं, तवापि, पशु तावत्तातः पृच्छते, यन्नृण्यति तरुवरिण्यामः । तस्मिन्समये भगवानष्टापदमागतो विहरन्, अत्र सर्वे समवसृताः कुमारः, तदा भणन्ति-युष्माभिर्दत्तानि राज्यानि हरति आता, तर्हि कुर्मः ? किं युष्यामए उताहो आज्ञयामहे, तदा स्वामी भोगेभ्यो त्विपत्-यमानः तेभ्यो धर्मं कथयति-न मुक्तिसमं सुखमस्ति, तदाऽऽज्ञारदाएकदष्टान्तं कथयति-यथैकोऽज्ञारदाएक एकं भाजनं पानीयस्य भृत्या गतः, तत्रैकोऽकं विष्ठा-पितं, उपरि आवृत्यः पार्श्वयोरग्निः पुनः परिश्रमो दारुणि कुट्टयतः, गुहं गतः पानं पीतं, मूर्च्छितः स्वप्नं पश्यति, पृथमसन्नावप्रस्थापनया कूपतटाकगदी-प्रदसमुद्गाथ सर्वे * ०याणह. † अट्ठावदे समागतो. ‡ करेमि. १ भरेउं. ३ कोणेतस्स.

पीशां, न य छिंजाइ तण्हा, ताहे एगंमि जिण्णकूये तण्णपूळिअं गहाय उरिसिचइ, ज पडियसेसं तं ज्जीहाप लिहइ । एवं तुळभेहिंपि अणुसरा सपलोणे सहफरिसा सपट्टसिद्धे अणुभूआ, तहवि तसिं न गया । एवं वियालिअ नाम अग्गयणं भासइ 'सवुग्गइ किं न पुग्गइहा ?' एय अट्ठाणउए विसिंहेहिं अट्ठाणउइ कुमारा पयइआ, कोइ पढमिछुएण संयुज्जे कोइ धित्तिएण कोइ तत्तिएण जाहे ते पयइआ । अमुमेवार्थमुपसंहरइआह—

मांगहमाई यिजयो सुंदरिपब्बल्ल वारसभिसेओ । आणयण भाउगाणं समुसरणे पुच्छ दिदंतो ॥ ३४८ ॥

गमनिका—भागधमादौ यस्य स मागधादिः, कोऽसौ ? यिजयो भर्तेन कृत इति । पुनरागतेन सुन्दर्यवरोधस्थिता हृष्टा, क्षीणत्वान्मुक्ता वेति । द्वादश वर्षाणि अभिषेकः कृतो भरताय, आश्रापन आवृणा चकार, तेऽपि च समयसरणे भगवन्तं पृष्टवन्तः, भगवता चाङ्गारदाहकट्टान्तो गदित इति गाथाक्षरार्थः ॥ ३४८ ॥ इदानीं कथानकशेषम्—कुमारेसु पयइपसु भरहेण बाहुवल्लिणो दूजो पेसिओ, सो ते पयइए सोइं आसुरुत्तो, ते बाला तुमए पयाविआ, अहपुण जुब्बसमएथो,

१ पीशाः, न य छिद्यते वृष्णा, तदैकस्मिन्प्रीणकूये एणपूळं गृहीयोस्सिद्धति, यत्पतितशेषं तज्जिहया लेहि । एवं पुण्णाभिरपि अणुसरा सपंलोके वल्ल-
 एषां: सर्वाथसिद्धेऽणुभूवाण्यपि सुद्धिं न गता, एव वैदारिक नामाण्ययत्वं मापते, संयुष्यत किं न सुष्यत ? एवमहमबला वृषेरहनवति कुमाराः प्रप्रजिताः
 कश्चिद् प्रयत्नेन सङ्कुदः कश्चिद्विस्तीयेन कश्चिद्विस्तीयेन, एका ते प्रप्रजिताः । २ कुमारेसु प्रप्रजितेषु भरतेन बाहुवल्लिणे वृलः प्रेषिता, स वान्यप्रमितान् वृत्त्या कुद्वः,
 ते बालास्तस्या प्रप्रजिता, अहपुनः युब्बसमर्थः * पीशा य + परिउज्जइ † मागहवरदामपमास सिधुसंहप्यवापतमिसगुरा । सद्धिं वाससहस्से, ओमवित
 आगमो भरहे ॥ १ ॥ (म० अख्या०)

ता एहि, किं वा ममंमि अजिए भरहे तुमे जिअंति । ततो सबबलेण दोवि मिलिआ देसंते, बाहुबलिणा भणिअं-किं अणवराहिणा लोणेण मारिएणं ? , तुमं च अहं च दुवेडवि जुञ्जामो, एवं होउत्ति, तेसिं-पढमं दिट्टिजुअं जायं, तत्थ भरहो पराजिओ, पच्छावायाए, तत्थवि भरहो पराइओ, एवं बाहाजुअेण पराजिओ मुट्टिजुअेडवि पराजिओ दंडजुअेडवि जिप्पमाणो भरहो चिंतियाइओ-किं एसेव चक्की ? जेणाहं दुबलोत्ति, तस्स एवं चिंतंतस्स देवयाए आउहं दिणं चकरणं, ताहे सो तेणं गहिएणं पहाविओ । इओ बाहुबलिणा दिट्ठो गहियदिवरणो आंगओ, सगबं चिंतियं चाणेण-सममेएण भंजांमि एयं, किं पुण तुच्छाण कामभोगाण कारण कारण भट्टनियपइणं एयं मम वावाइअं न जुत्तं, सोहणं मे भाउगेहिं अणुट्टिअं, अहमवि तमणुट्टामिति चिंतिउण भणियं चाणेण-धिसि धिसि पुरिसत्तणं ते अहम्मजुअपवत्तस्स, अलं मे भोगेहिं, गेणहाहि रज्जं, पवयामिति, मुक्कदंडो पवइओ, भरहेण वाहुबलिस्स पुत्तो रज्जे ठविओ । बाहुबली विचिंतेइ-तायसमीवे भाउणो मे

१ तत्र एहि, किं वा मय्यजिते भरते त्वया जितमिति । ततः सर्वबलेन द्वावपि मिलितौ देशान्ते, बाहुबलिना भणितं-किमनपराधिना लोकेन मारितेन ? , त्वं चाहं च द्वावेव युध्यावहे, एवं भवत्विति, तयोः प्रथमं दृष्टियुद्धं जातं, तत्र भरतः पराजितः, पश्चाद्वाचा, तत्रापि भरतः पराजितः, एवं बाहुबलेन पराजितो मुष्टियुद्धेऽपि पराजितो दण्डयुद्धेऽपि जीयमानो भरतश्चित्तवात्-किमेव एव चक्रवर्ती ? येनाहं दुर्बल इति । तस्यैवं चिन्तयतो देवतया आयुधं दत्तं चक्रवर्तं, तदा स तद् गृहीत्वा प्रधावितः । इतो बाहुबलिना दृष्टः गृहीतदिव्यरत्न आगतः, सगर्वं चिन्तितं चानेन-सममेतेन मनज्जयेनं, किं पुनस्तुच्छानां कामभोगानां कारणान्प्रतिज्ञमेनं न्यापादयितुं न युक्तं, शोभनं मे भ्रातृभिरनुष्ठितं, अहमपि तदनुष्ठितामि इति चिन्तयित्वा भणितं चानेन-धिगिधक् पुरुषत्वं तेऽधर्मयुद्ध-प्रवृत्तस्य, अलं मे भोगैः, । गृहाण राज्यं, प्रव्रजामीति, मुक्तदण्डः प्रव्रजितः, भरतेन वाहुबलिनः पुत्रो राज्ये स्थापितः । बाहुबली विचिन्तयति-ततसमीपे भ्रातरो मे * विजिगंति. † से. † नेदम्. ‡ सुंजामि.

उडुयरा समुष्पणनाणाइसया, ते किह निरइसओ पिच्छामि?, एरुथेय ताय अछामि जाव केवलनाणं समुष्पणति, एवं सो पडिम ठिओ, माणपवयसिहरे, जाणइ सामी तहयि न पडवेइ, अमूढलक्खा तित्थयरा, ताहे संवच्चर अच्छइ काउरस-गेणं, वड्डीचित्तणेणं वेडिओ, पाया य यग्गीयनिगएहिं भुयगेहिं, पुण्णे य संवच्छरे भगवं वंभीसुदरीओ पडवेइ, पुचिं न पड्विंआ, जेण तया सम्मं न पड्विंअइसि, ताहिं सो मग्गीहिं वड्डीतणवेडिओ दिडो, परुढेण महड्डेणं कुचेणंति, त दहूण वदिओ, इम च भणियं-!ताओ आणवेइ-न !किर हत्थियचिलग्गस केवलनाणं समुष्पअइसि भणिकुणं गयाओ, ताहे पचिंणित्तो-कहिं एरुथ हत्थी ?, ताओ अ अलियं न भणत्ति, ततो चिंततेण णायं-जहा माणहत्थिसि, को य मम माणो?, पद्यामि भगवत वंदामि ते य साहुणोसि पादे उक्खित्ते केवलनाण समुष्पणं, ताहे गंतूण केवलपरिसाप ठिओ । ताहे भर-होडवि रज्ज भुजइ । मरीईवि सामाइयादि एकारस अगाणि अहिज्जिओ । साम्प्रतमभिहितार्योपसंहारायेदं गाथासप्तकमाह—

१ कयुत्ताः समुत्पन्नानातिपायाः, तान् कथं निरतिशयः पश्यामि?, भग्नेव तावचिद्यामि पावकेवलज्ञानं समुत्पन्नमिति (समुत्पन्न इति), एव ए प्रतिमां स्थिताः, माणपर्यवशिष्टरे, जानाति स्वामी तथापि न प्रस्थापयति, अमूढकव्यवालीयेकराः, तदा संवत्तरं तिष्ठति कावोसगोणं, वड्डीचित्तानेन वेदितः, पादौ च वरुगीकभित्तैर्भुजैः, पूर्वं च संवत्सरे भगवान् प्राहोसुदर्यौ प्रस्थापयति, पूर्वं न प्रस्थापिते, येन तदा सम्यग् न प्रतिपद्यत इति, साम्यो मार्गव न्तीम्यां ए वड्डीगुणयेदितो इष्टः, परुढेन महता कूर्चेनेति, ए इष्टा वन्वितः, इयं च मणितन्-घात माज्ञापयति-न किं हत्थियचिलस्य केवलज्ञान समुत्पन्न इति भगिवावा गते, तदा प्रचिन्तितः (चिन्तितुभारुचवान्) काप्र हत्थी ?, तावत्वालीक न भणत्ति, ततश्चिन्तयता ज्ञात-वथा मानो हत्थीति, कथं मम मानः, प्रजामि भगवन्तं (प्रति) धग्गे तांअ साधुमिति पादे उक्खित्ते केवलज्ञान समुत्पन्नं, तदा गाथा केवलपर्यदि स्थिताः । तदा भरतोऽपि रात्रय भुजकि । मरीचिरपि सामायिकादीन्पेकादशाक्रान्पथीवयान् * पड्विआभो + पड्विआहिसि † जेड्वज्ज ! ताओ † किं † चिन्तितो

बाहुबलिकोवकरणं निवेभणं चक्वि देवया कहणं । नाहम्मणं जुञ्जे दिक्खा पडिमा पइण्णा य ॥ ३४९ ॥
 पढमं दिट्ठीजुद्धं वायाजुद्धं तहेव वाहाहिं । सुट्ठीहि अ दंडेहि अ सब्वत्थवि जिप्पए भरहो ॥ ३२ ॥
 सो एव जिप्पमाणो विहुरो अह नरवई विचिंतेइ । किं मन्नि एस चक्खी ? जह दाणि दुब्बलो अहयं ॥ ३३ ॥
 संवच्छरेण घूअं अमूढलक्खो उ पेसए अरिहा । हत्थीओ ओयरत्ति अ बुत्ते चिन्ता पए नाणं ॥ ३४ ॥
 उप्पणनाणरयणो तिण्णपइण्णो जिणस्स पामूले । गंतुं तित्थं नमिडं केवल्लिपरिसाइ आसीणो ॥ ३५ ॥
 काज्जण एगच्छत्तं भरहोडवि अ भुंजए विउलभोए । मरिईवि सामिपासे विहरइ तवसंजमसमग्गो ॥ ३६ ॥
 सामाइअमाईअं इक्कारसमाउ जाव अंगाउ । उज्जुत्तो भत्तिगतो अहिज्जिओ सो गुरुसगासे ॥ ३७ ॥ (भाष्यम्)

आसामभिहितार्थानामपि असंमोहार्थमक्षरगमनिका प्रदर्शयते—भरतसंदेशकर्णने सति बाहुवलिनः कोपकरणं, तन्नि-
 वेदनं चक्रवर्तिभरताय दूतेन कृतं, 'देवयत्ति' युद्धे जीयमानेन भरतेन किमयं चक्रवर्ती न त्वहमिति चिन्तिते देवता
 आगतेति, 'कहंति' बाहुवलिना परिणामदारुणान् भोगान् पर्यालोच्य कथनं कृतं—अलं मम राज्येनेति, तथा चाह—नाध-
 र्मेण युध्यामीति, दीक्षा तेन गृहीता, अनुत्पन्नज्ञानः कथमहं ज्यायान् लधीयसो द्रक्ष्यामीत्यभिसंधानात् प्रतिमा अङ्गीकृता
 प्रतिज्ञा च कृता—नास्मादनुत्पन्नज्ञानो यास्यामीति निर्युक्तिगाथा, शेषास्तु भाष्यगाथाः ॥ ३४९ ॥

* ताहे चक्खं मणसी करेइ पत्ते अ चक्करयणंमि । बाहुवल्लिणा य भणिअं धिरथु रत्तास्स तो एउअ ॥ १ ॥ चित्तेइ य सो मग्गं सहोअरा पुअविक्खिया
 नाणी । अहयं केवल्लिहोअं पेअहामि तिओ पडिमं ॥ २ ॥ (प्र० अट्ठा०)

तयोश्च भरतबाहुबलिनोः प्रथमं दृष्टियुद्धं पुनर्याग्युद्धं तथैव बाहुभ्यां मुष्टिभिश्च दण्डैश्च, 'सर्वत्रापि' सर्वेषु युद्धेषु जीयते भरतः ॥ स एवं जीयमानो विधुरोऽथ नरपतिर्विचिन्तितवान्—किं मन्ये एव चक्रवर्ती? यथेदानीं दुर्धलोऽहमिति ॥ कायो-त्सर्गायस्थिते भगवति बाहुबलनि संवत्सरेण 'धृता' दुहितरं अमूढलक्षस्तु प्रेषितवान् 'अर्हन्' आदितीर्थकरः, 'हस्तिनः अपतर' इति चोक्ते चिन्ता तस्य जाता, यामीति सप्रथार्य 'पदे' इति पादोत्क्षेपे शानमुत्पन्नमिति ॥ सत्यधनानरत्नस्तीर्ण-प्रतिशो जिनस्य पादमूलेकेयलिपिर्ध्वं गत्वाऽतीर्थं नत्वा आसीनः ॥ अत्रान्तरे कृत्वा एकच्छत्रं मुवनमिति वाक्यशेषः, भरतोऽपि च मुञ्जे विपुलभोगान् । मरीचिरपि स्वामिपार्थ्वे विहरति तपःसयमसमग्रः ॥ स च सामायिकादिकमेकादशमङ्गं यावत् उद्युक्तः क्रियाया, भक्तिगतो भगवति श्रुते या, अधीतवान् स गुरुसकाश इत्युपन्यस्तगाथार्थः ॥ ३२-३७ ॥

अह अण्णया कयार्हं गिन्हे उण्हेण परिगयसरीरो । अण्हाणपण चइओ इमं कुलिंगं विचिंतेइ ॥ ३५० ॥
गमनिका—'अथ' इत्यानन्तर्ये 'कदाचिद्' एकस्मिन्काले ग्रीष्मे उष्णेन परिगतसरीरः 'अस्त्रानेनेति' अस्त्रानपरीपहेण त्याजितः संबमात् 'एतत्कुलिङ्गं' वक्ष्यमाणं विचिन्तयतीति गाथार्थः ॥ ३५० ॥

मेरुगिरीसमभारे न ह्रुमि समत्थो मुहुत्तमधि वोढु । सामण्णप गुणे गुणरहिओ संसारमणुकंखी ॥ ३५१ ॥
गमनिका—मेरुगिरिणा समो भारो येषां ते तथाविधास्तान् नैव समर्थो मुहुत्तमपि वोढु, कान्?, श्रमणानामेते श्रामणाः,

के ते ? गुणाः विशिष्टशान्त्यादयस्तान्, कुतो ? यतो धृत्यादिगुणरहितोऽहं संसारानुकाङ्क्षीति गाथार्थः ॥ ३५१ ॥ ततश्च किं मम युज्यते ? गृहस्थत्वं तावदनुचितं, श्रमणगुणानुपालनमप्यशक्यं—

एवमणुचिंतंतस्स तस्स निअगा मई ससुप्पणा । लद्धो मए उवाओ जाया मे सासया बुद्धी ॥ ३५२ ॥

व्याख्या—‘एवं’ उक्तेन प्रकारेण अनुचिन्तयतस्तस्य निजा मतिः समुत्पन्ना, न परोपदेशेन, स ह्येवं चिन्तयामास-लब्धो मया वर्त्तमानकालोचितः खलूपाय; जाता मम शाश्वता बुद्धिः, शाश्वतेति आकालिकी प्रायो निरवधजीविकाहेतु-त्वात् इति गाथार्थः ॥ ३५२ ॥ यदुक्तं ‘इदं कुलिङ्गं अचिन्तयत्’ तत्प्रदर्शनायाह—

समणा तिदं डचिरया भगवंतो निहुअसंकुइअअंगा । अजिइंदिअदंडस्स उ होउ तिदंडं महं चिंधं ॥ ३५३ ॥

गमनिका—श्रमणाः मनोवाक्कायलक्षणत्रिदण्डविरताः, ऐश्वर्यादिभगयोगाद्भगवन्तः, निमृतानि-अन्तःकरणाशुभव्या-पारचिन्तनपरित्यागात् संकुचितानि-अशुभकायव्यापारपरित्यागात् अङ्गानि येषां ते तथोच्यन्ते, अहं तु नैवंविधो यतोऽतः-‘अजितेन्द्रियेत्यादि’ न जितानि इन्द्रियाणि-चक्षुरादीनि दण्डाश्च-मनोवाक्कायलक्षणा येन स तथोच्यते, तस्य अजितेन्द्रियदण्डस्य तु भवतु त्रिदण्डं मम चिह्नं, अविस्मरणार्थमिति गाथार्थः ॥ ३५३ ॥

लोइंदिअमुंडा संजया उ अहयं खुरेण ससिहो अ । धूलगपाणिवहाओ वेरमणं मे सया होउ ॥ ३५४ ॥

गमनिका—मुण्डो हि द्विविधो भवति-द्रव्यतो भावतश्च, तत्रैते श्रमणा द्रव्यभावमुण्डाः, कथम्?, लोचेन इन्द्रियैश्च मुण्डाः

सयत्तास्तु, अहं पुनर्नेन्द्रियमुण्डो यतः अतः अल द्रव्यमुण्डतया, तस्मादहं धुरेण मुण्डः सश्लिखश्च भवामि, तथा सर्वप्रा-
 णिघघचिरताः श्रमणा वर्चन्ते अहं तु नैवविधो यतः अतः स्थूलप्राणातिपाताद्विरमणं मे सदा भवत्विति गाथार्थः ॥ ३५४ ॥
 निर्विकिचणा य समणा अकिचणा मज्जस किचणं होव । सीलसुगंधा समणा अहयं सीलेण दुग्गंधो ॥ ३५५ ॥
 गमनिका—निर्गतं किञ्चन—हिरण्यादि येभ्यस्ते निक्किञ्चानाश्च श्रमणाः तथा अविद्यमानं किञ्चनंम्—अल्पमपि येषां
 तेऽकिञ्चना—जिनकल्पिकादय, अहं तु नैवविधो यतः अतो मार्गाविस्तृत्यर्थं मम किञ्चन भवतु पवित्रिकादि ।
 तथा शीलेन शोभनो गन्धो येषां ते तथाविधाः, अहं तु शीलेन दुर्गन्धः अतो गन्धचन्दनग्रहण मे युक्तमिति
 गाथार्थः ॥ ३५५ ॥ तथा—

वयगयमोहा समणा मोहच्छणस्स छत्तयं होव । अणुवाहणा य समणा मज्जसं तु उयाहणा होन्तु ॥ ३५६ ॥
 गमनिका—व्यपगतो मोहो येषां ते व्यपगतमोहाः श्रमणाः, अहं तु नेतयं यतः अतो मोहाच्छादितस्य छत्रकं भवतु ।
 अनुपानत्काश्च श्रमणाः मम चोपानही भवत इति गाथाश्वरार्थः ॥ ३५६ ॥ तथा—

सुक्खरा य समणा निरंभरा मज्जस धाउरत्ताह । पुंतुं इमे वत्थाहं अरिहो मि कसायकलुसमई ॥ ३५७ ॥
 गमनिका—शुक्लान्यम्बराणि येषां ते शुक्लाम्बराः श्रमणाः, तथा निर्गतमम्बरं (ग्रन्थाग्रम् ४०००) येषां ते निरम्बरा

जिनकल्पिकादयः 'सञ्चयन्ति' मम च, एते श्रमणा इत्यनेन तत्कालोत्पन्नतापसश्रमणव्युदासः, धातुरक्तानि भवन्तु मम नस्त्वानि किमिति?, 'अहोऽस्मि' योग्योऽस्मि तेयामेव, कर्णयैः कलुषा मतिर्यस्य सोऽहं कर्णयकलुषमतिरिति गाथार्थः ॥३५७॥ तथा—
 यज्जंतऽवज्जभीरू बहुजीवसमावलं जलारंभं । होत मम परिमिणं जलेण प्हाणं च रिअणं च ॥ ३५८ ॥
 गमनिका—वर्जयन्ति अवधभीरवो बहुजीवसमाकुलं जलारंभं, तत्रैव वनस्पतेरवस्थानात्, अवधं—पापं, अहं तु नेत्यं यतः अतो भवतु मे परिमितेन जलेन स्नानं च पानं चेति गाथार्थः ॥ ३५८ ॥
 एवं सो रुहअमई निअगमद्विगप्पिअं इमं लिंगं । तद्धितोऽउसुजुत्तं पारिव्वज्जं पवत्तेइ ॥ ३५९ ॥

गमनिका—स्थूलमृगावादादिनिवृत्तः, एवमसौ रुचिता मतिर्यस्य असौ रुचितमतिः, अतो निजमत्या विकल्पितं निज-
 मतिविकल्पितं, इदं लिंगं, किंविशिष्टम्?—तस्य हितस्तद्धिताः तद्धिताश्च ते हेतवश्चेति समासः, तैः सुषु युक्तं—स्त्रिष्ट-
 ततो कासी' ति पारिग्रजं पारिग्रज्यं, प्रवर्त्तयति, शाल्यकारयचनात् वर्त्तमाननिर्देशोऽध्यविरुद्ध एव, पाठान्तरं वा 'पारिग्रजं
 हद्वा कौतुकादोक्तः पृष्टवान्, तथा चाह—
 अहं तं पागउरूवं दहं पुच्छेइ यदुजणो भम्मं । कहर जईणं तो सो विआलणे तरस परिक्कहणा ॥ ३६० ॥

गमनिका—अथ तं प्रकटरूपं—गिजातीयत्वात् हद्वा पुच्छति यदुर्जनी धर्मं, कथयति यतीनां संवन्धिभूतं क्षान्त्यादि-

* यतो रुचितामतिः भतो.

वग्रहः गृहपत्यवग्रहः सागारिकावग्रहः साधर्मिकावग्रहश्च, राजा-भरताधिपो गृह्यते, गृहपतिः-माण्डलिको राजा, सागारिकः-शश्यातरः, साधर्मिकः-संयत इति, एतेषां चोत्तरोत्तरेण पूर्वः पूर्वो वाधितो द्रष्टव्य इति, यथा राजाऽवग्रहेण देवेन्द्रावग्रहो वाधित इत्यादि प्ररूपिते देवराजाह-भगवन् ! य एते श्रमणा मदीयावग्रहे विहरन्ति, तेषां मयाऽवग्रहोऽनुज्ञात इत्येवमभिधाय अभिवन्द्य च भगवन्तं तस्यौ, भरतोऽचिन्तयत्-अहमपि स्वैवग्रहमनुजानामीति, एतावताऽपि नः कृतार्थता भवतु, भगवत्समीपेऽनुज्ञातावग्रहः शक्रं पृष्टवान्-भक्तपानमिदमानीतं अनेन किं कार्यमिति, देवराजाह-गुणोत्तरान् पूजयस्व, सोऽचिन्तयत्-के मम साधुव्यतिरेकेण जात्यादिभिरुत्तराः ?, पर्यालोचयता ज्ञातं-श्रावका विरता-विरतत्वाद्गुणोत्तराः, तेभ्यो दत्तमिति । पुनर्भरतो देवेन्द्ररूपं भास्वरमाकृतिमद् दृष्ट्वा पृष्टवान्-किं यूयमेवंभूतेन रूपेण देवलोके तिष्ठत उत नेति, देवराज आह-नेति, तत् मानुषैर्द्रष्टुमपि न पार्यते, भास्वरत्वात्, पुनरप्याह भरतः-तस्याकृति-मात्रेणापि अस्माकं कौतुकं, तन्निदर्शयतां, देवराज आह-त्वमुत्तमपुरुष इतिकृत्वा एकमज्ञावयवं दर्शयामीत्यभिधाय योग्यालङ्कारविभूषितां अङ्गुलीमत्यन्तभास्वरामदर्शयत्, दृष्ट्वा च तां भरतोऽतीव मुमुदे, शक्राङ्गुलीं च स्थापयित्वा महि-मामष्टाहिकां चक्रे, ततःप्रभृति शक्रोत्सवप्रवृत्त इति । भरतश्च श्रावकानाह्वय उक्तवान्-भवद्भिः प्रतिदिनं मदीयं भोक्तव्यं, कृप्यादि च न कार्यं, स्वाध्यायादिपरैरासितव्यं, भुक्ते च मदीयगृहद्वारासन्नव्यवस्थितैः चरुव्यम्-जितो भवान्

१ इमगलावितिपुंस्त्वपत्तो औष्णिक इमनि रूपं, यापुत्याद् अनुक्तान्मदेः, तथा च दृजनिग्यागिमिति सुपेगेमन्, शीर्षादिरुवप्रसुत पृष. *साव
 ऋ०. + ०.मात्रेऽपि.

वर्धते मयं तस्मान्मा हन मा हनेति, ते तथैव कृतवन्तः, भरतश्च रतिसागरावगाढत्वात् प्रसक्तत्वात् तच्छब्दाकर्णनोत्तर-
कालमेव केनाहं जित इति, आ ज्ञात-कथायैः, तेभ्य एव च वर्धते भयमित्यालोचनापूर्वं सवेग यातयान् इति । अत्रा-
न्तरे लोकथाहुल्यात् सूपकाराः पाक कर्तुमशक्नुवन्तो भरताय निवेदितवन्तः-नेह ज्ञायते-कः श्रावकः को वा नेति,
लोकस्य प्रचुरत्वात्, आह भरत-वृच्छापूर्वकं देयमिति । ततस्तान् पृष्टवन्तस्ते-को भवान् !, श्रावकः, श्रायकाणां कति
प्रतानि !, स आह-श्रायकाणां न सन्ति प्रतानि, किन्त्वस्माकं पञ्चाशुव्रतानि, कति शिक्षाप्रतानि !, ते उच्यन्तः-सप्त
शिक्षाप्रतानि, य एवभूतास्ते राज्ञो निवेदिताः, स च काकिणीरत्नेन तान् लाञ्छितवान्, पुनः पण्मासेन येऽन्ये भवन्ति
तानपि लाञ्छितवान्, पण्मासकालादनुयोगं कृतवान्, एयं ब्राह्मणाः सजाता इति । ते च स्वसुतान् साधुभ्यो दत्तवन्तः,
ते च प्रब्रज्यां चक्रुः, परीपहमीरवस्तु श्रायका एवासन्निति । इयं च भरतराज्यस्थितिः, आदित्ययशसस्तु काकिणीरत्न
नासीत्, सुवर्णमयानि यज्ञोपवीतानि कृतवान्, महायश प्रभृतयस्तु केचन रूप्यमयानि, केचन विचित्रपट्टसूत्रमयानि,
इत्येवं यज्ञोपवीतप्रसिद्धिः । अमुमेवार्थं समोसरणेत्यादिगाथया प्रतिपादयति-

समुसरण भक्त उगगह अगुलि ज्ञय सक्क सावया अहिआ । जेआ बहइ कागिणिलछण अणुसज्जणा अट्ट ॥ ३६२ ॥

गमनिका-समवसरण भगवतोऽष्टापदे स्वस्थासीत्, भक्तं भरतेनानीत, तदग्रहणोन्माथिते सति भरते देवेशो भगव-
न्तमग्रहं पृष्टवान्, भगवाश्च तस्मै प्रतिपादितवान् । 'अगुलि ज्ञय'सि भरतनृपतिना देवलोकनिवासिरूपपृच्छायां कृतया
इन्द्रेण अगुलि. प्रदर्शिता, तत एवारभ्य ध्वजोत्सवः प्रवृत्तः । 'सक्क'सि भरतनृपतिना किमनेनाहारेण कार्यमिति पृष्टः

शक्रोऽभिहितवान्-त्वदधिकेभ्यो दीयतामिति, पर्यालोचयता ज्ञातं-श्रावका अधिका इति । 'जेया बहुइत्ति' प्राकृतशैल्या 'जितो भवान् वर्धते भयं' मुक्तोत्तरकालं ते उक्तवन्तः, 'कागिणिलंछणत्ति' प्रचुरत्वात् काकिणीरलेन लञ्छनं-चिह्नं तेषां कृतमासीत् 'अणुसज्जणा अट्'त्ति अटौ पुरुषान् यावदयं धर्मः प्रवृत्तः, अटौ वा तीथकरान् यावदिति गाथार्थः ॥ तत ऊर्ध्वं मिथ्यात्वमुपगता इति ॥ ३६२ ॥

राया आइचजसो महाजसे अइवले अ बलभहे । बलविरिए कत्तविरिए जलविरिए दंडविरिए य ॥ ३६३ ॥
भावार्थः सुगम एवेति गाथार्थः ॥

एएहिं अइभरहं सयलं सुत्तं सिरेण धरिओ अ । पवरो जिणिंदमउडो सेसेहिं न चाइओ वोहुं ॥ ३६४ ॥
गमनिका—एभिर्यभरतं सकलं भुक्तं, शिरसा धृतश्च, कोऽसावित्याह—प्रवरो जिनेन्द्रमुकुटो देवेन्द्रोपनीतः शैपैः-
नरपतिभिः न शक्तितो वोहुं, महाप्रमाणत्वादिति गाथार्थः ॥ ३६४ ॥

अस्सावगपडिसेहो छट्टे छट्टे अ मासि अणुओगो । कालेण य मिच्छत्तं जिणंतरे साहुवोच्छेओ ॥ ३६५ ॥
गमनिका—अश्रावकाणां प्रतिषेधः कृतः, ऊर्ध्वमपि पष्ठे मासे अनुयोगो बभूव, अनुयोगः—परीक्षा, कालेन गच्छता मिथ्यात्वमुपगताः, कदा ?, नवमजिनान्तरे, किमिति ?, यतस्तत्र साधुव्यवच्छेद आसीदिति गाथार्थः ॥ ३६५ ॥ साम्प्रत-
मुक्तानुकार्यप्रतिपादनाय संग्रहगाथामाह—

* प्रथमो.

दाणं च माहणाणं ? वेप कासी अ २ पुच्छ ३ निब्बणं ४ ।

कुंडा ५ धूम ६ जिणहरे ७ कविलो ८ भरहस्स दिक्खा य ९ ॥ ३६६ ॥ (मूलदारगाहा)

गमनिका—दानं च माहनानां लोको दातु मवृत्तो, भरतपूजितत्वात् । 'वेदे कासी अ'त्ति आर्यान् वेदान् कृतवाद्य भरत
पय, तत्त्वाध्यायनिमित्तमिति, तीर्थकृत्स्वुतिरूपान् श्रायकथमप्रतिपादकाश्च, अनार्यास्तु पश्चात् सुलसायाश्चल्लस्यादिभिः
कृता इति । 'पुच्छ'त्ति भरतो भगवन्तमष्टापदसमयसुतमेव पृष्टवान्—यादृग्भूता यूयं एवविधास्तीर्थकृतः कियन्तः खलिनह
भविष्यन्तीत्यादि । 'णिषाण'ति भगवानष्टापदे निर्वाणं प्राप्तः, देवैरश्रिकुण्डानि कृतानि, स्तूपाः कृताः, जिनगृहं भरत-
श्चकार, कपिलो मरीचिसकाशे निष्क्रान्तः, भरतस्य दीक्षा च संवृत्तेति समुदायार्थः ॥ ३६६ ॥ अवयवार्थं उच्यते—
आधावयवद्वयं व्याख्यातमेव, पृच्छावयवार्थं तु 'पुणरवि' गाथेत्यादिना आह—

पुणरवि अ समोसरणे पुच्छीअ जिणं तु चक्किणो भरहे । अप्पुद्धो अ दसारे तित्थयरो को इहं भरहे ? ॥ ३६७ ॥

गमनिका—पुनरपि च समयसरणे पृष्टवाश्च जिन तु चक्रवर्त्तिनः भरतः, चक्रवर्त्तिन इत्युपलक्षण तीर्थकृतश्चेति, भरत-
विशेषण वा चक्री भरतस्तीर्थकरादीन् पृष्टवान् । पाठान्तरं वा 'पुच्छीय जिणे य चक्किणो भरहे' पृष्टवान् जिनान् चक्र-
वर्त्तिनश्च भरत, चक्रवर्त्तस्य व्यवहित सवन्ध, भगवानपि तान् कथितवान्, तथा अपृष्टश्च दसारान्, तथा तीर्थकरः क इह
भरतेऽस्या परिपदीति पृष्टवान्, भगवानपि मरीचिं कथितवान् इति गाथाश्वरार्थः ॥ ३६७ ॥ तथा वाह निर्युक्तिकारः—

जिणचक्खिदसाराणं वण्ण १ पमाणाइं २ नाम ३ गोत्ताइं ४ ।

आऊ ५ पुर ६ माइ ७ पिथरो ८ परिथाय ९ गइं च १० साहीअ ॥ ३६८ ॥ (दारगाहा)

गमनिका—‘जिनचक्खिदसाराणां’ जिनचक्रवर्तिवासुदेवानामित्यर्थः, वर्णप्रमाणानि तथा नामगोत्राणि तथा आयुः-पुराणि मातापितरौ यथासंभवं पर्यायं गतिं च, चशब्दात् जिनानामन्तराणि च शिष्टवान् इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ३६८ ॥ अवयवार्थं तु वक्ष्यामः । तत्र प्रश्नावयवमधिकृत्य तावदाह भाष्यकारः—

जारिसया लोअगुरू भरहे वासंमि केवली तुब्भे ।

एरिसया कइ अन्ने ताया ! होहिंति तित्थयरा ? ॥ ३८ ॥ (भाष्यम्)

व्याख्या—यादृशा लोकगुरवो भारते वर्षे केवलिनो यूयं, ईदृशाः कियन्तोऽन्येऽत्रैव तात ! भविष्यन्ति तीर्थकराः ? इति गाथार्थः ॥ ३८ ॥

अह भणइ जिणवरिंदो भरहे वासंमि जारिसो अहयं । एरिसया तेवीसं अण्णे होहिंति तित्थयरा ॥ ३६९ ॥ निगदसिद्धा ॥ ते* चैवं—

होही अजिओ संभव अभिणंदण सुमइ सुप्पभ सुपांसो । ससि पुप्फदंत सीअल सिज्जंसो घासुपुज्जो अ ॥ ३७० ॥ चिमलमणंतइ धम्मो संती कुंधू अरो अ मही अ । सुणिसुब्बय नमि नेमी पासो तह बहमाणो अ ॥ ३७१ ॥

* भरते. † चेति. ‡ सुपासे.

भायार्थः सुगम एव ॥

अह भणइ नरचरिदो भरहे वासंमि जारिसो उ अहं। तारिसया कह अण्णे ताया होहिति रायाणो ? ॥ ३७२ ॥
गमनिका—अथ भणति नरचरेन्द्रो—भरतः, भारते वर्ये याहयस्सयहं साहंशाः कत्यन्धे तात ! भधिप्यन्ति राजान

इति गायार्थः ॥ ३७२ ॥

अह भणइ जिणचरिदो जारिसओ तं नरिदसहूलो । परिसया एकारस अण्णे होहिति रायाणो ॥ ३७३ ॥
गमनिका—अथ भणति जिनचरेन्द्रो—याहयस्सयं नरेन्द्रशाहूल, शाहूलः—सिंहपर्यायः, इहशा एकादश अन्ये भधि-

प्यन्ति राजानः ॥ ३७३ ॥ ते चैते—

होही सगरो मयवं सणकुमारो य रायसहूलो । संती कुयू अ अरो होहं सुम्मो य कोरव्वो ॥ ३७४ ॥
णवमो अ महापलमो हरिसेणो वेव रायसहूलो । जयनामो अ नरवई पारसमो पंभदत्तो अ ॥ ३७५ ॥

गाथाद्वयं निगदस्मिन्नमेव । यत्तुक्तम् 'अष्टष्टञ्च वशारान् कथितवान् तदभित्युत्तराह भाष्यकार'—

होहिति घासुदेवा नव अण्णे नीलपीभकोसिज्जा। हलसुसलचक्कजोही सतालगरुहउक्षया दो दो॥३९॥ (भाष्यम्)
व्याख्या—भधिप्यन्ति घासुदेवा नव धलदेवाश्चानुक्ता अप्यत्र तत्सहचरत्वात् द्रष्टव्या; यतो घक्ष्यति 'सतालगरुह-
उक्षया दो दो', ते च सर्वे धलदेवघासुदेवा यथासंख्यं नीलानि च पीतानि च कौशेयानि—यत्राणि येषां ते तथाविधाः,

यथासंबन्धमेव हलशुशलचक्रयोधिनः—हलशुशलचक्रयोधिनो बलदेवाः चक्रयोधिनो वासुदेवा इति, सह तालगरुडध्वजाभ्यां वर्तन्त इति सतालगरुडध्वजाः । एते च भवन्तो युगपद् द्वौ द्वौ भविष्यतः, बलदेववासुदेवाविति गाथार्थः ॥ वासुदेवाभिधानप्रतिपादनायाह—

तिविद्म अ १ दिविद्म २ सयंसु ३ पुरिसुत्तमे ४ पुरिससीहे ५ ।
तह पुरिसंपुंडरीए ६ दत्ते ७ नारायणे ८ कण्हे ९ ॥ ४० ॥ (भाष्यम्)
निगदसिद्धा ॥ अधुना बलदेवानामभिधानप्रतिपादनायाह—
अयले १ यिजए २ भेदे ३, सुष्पमे ४ अ सुदंसणे ५ ।
आणंदे ६ णंदणे ७ पडमे ८, रामे ९ आवि अपच्छिमे ॥ ४१ ॥ (भाष्यम्)
निगदसिद्धा ॥ वासुदेवशत्रुप्रतिपादनायाह—

आसगगीवे १ तारय २ मेरय ३ मडुकेढवे ४ निसुंभे ५ अ ।
बलि ६ पहराए ७ तह रावणे ८ अ नवमे जरासिंधू ॥ ४२ ॥ (भाष्यम्)
निगदसिद्धा एव ॥

एए खलु पडिसत्तूकित्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । सन्वे अ चक्रजोही सन्वे अ हया सचक्केहिं ॥ ४३ ॥ (भाष्यम्)
गमनिका—एते खलु प्रतिशत्रवः—एते एव खलुशब्दस्य अवधारणार्थत्वात् नान्ये, कीर्तिपुराणां वासुदेवानां, सर्वे चक्र-

योधिनः, सर्वे च हताः स्वर्चकैरिति—यतस्तान्येव तच्चक्राणि वासुदेवव्यापस्रये क्षिप्तानि तैः, पुण्योदयात् वासुदेवं प्रणम्य
 तानेव व्यापादयन्ति इति गार्थः ॥ एवं तावत्प्रागुपन्यस्तगाथाया वर्णादिद्वारोपन्यास परित्यज्य असंभोहार्य-
 मुत्क्रमेण जिनादीना नामद्वारमुक्त्वा, पारश्रविकं चैषां वर्णनामनगरभाटपिटपुरादिकं प्रथमात्रुयोगतोऽवसेयं, इह विसर-

भयाशोकमिति ॥ साम्प्रत तीर्थकरवर्णप्रतिपादनायाह—
 पवमानवासुपुञ्जा रत्ता ससिपुष्पदंत ससिगोरा । सुब्बपनेमी काला पासो मल्ली पियंगाभा ॥ ३७६ ॥
 धरकणगतयिअगोरा सोलस तित्थकरा सुणेपब्बा । एसो वण्णविभागो चउवीसाए जिणवराणं ॥ ३७७ ॥

गाथाद्वयं सूत्रसिद्धमेव ॥ साम्प्रतं तीर्थकराणामेव प्रमाणाभिधित्तयाह—

पंचेर्व १ अट्टपंचम २ चत्तार ३ छुट्ट ४ तह तिगं ५ चेव ।

अट्टाइज्जा ६ तुण्णि ७ अ दिव्ह ८ मेगं घणुसयं ९ च ॥ ३७८ ॥

नउई १० असीइ ११ सत्तरि १२ सट्ठी १३ पण्णास १४ होइ नापब्बा ।

पणयाल १५ चत्त १६ पणतीस १७ तीसा १८ पणवीस १९ वीसा २० य ॥ ३७९ ॥

पण्णरस २१ दस धणूणि य २२, नव पासो २३ सत्तरयणिओ वीरो ।

नामा पुब्बुत्ता खलु तित्थयराणं सुणेयब्बा ॥ ३८० ॥

* शसभो पचयुत्तय पासो नव सत्तरयणिओ वीरो । सेसट्ट पच न्ह य, पण्णा दस पंच परिहीणा ॥ १ ३ (प्र० अया०)

एतास्त्रिसोऽपि पाठसिद्धा एव ॥ ३७८-३७९-३८० ॥ साम्प्रतं भगवतामेव गोत्राणि प्रतिपादयन्नाह—
सुणिसुव्वओ अ अरिहा अरिट्ठेमी अ गोअमसगुत्ता। सेसा तित्थयरा खल्ल कासवगुत्ता सुणेयव्वा ॥ ३८१ ॥
निगदसिद्धा ॥ आयुक्कानि तु प्राक्प्रतिपादितान्येवेति न प्रतन्यन्ते, भगवतामेव पुरप्रतिपादनाय गाथान्त्रितयमाह—

इक्खाग भूमि १ उज्झा २ सावत्थि ३ विणिअ ४ कोसलपुरं ५ च ।
कोसंबी ६ वाणारसी ७ चंदाणण ८ तह य काकंदी ९ ॥ ३८२ ॥
भद्धिलपुर १० सीहपुरं ११ चंपा १२ कंपिल्ल १३ उज्झ १४ रयणपुरं १५ ।
तिण्णेव गयपुरंमी १६ मिहिला १७ तह च्चैव रायगिहं २० ॥ ३८३ ॥
मिहिला २१ सोरिअनयरं २२ वाणारसि २३ तह य होइ कुंडपुरं ।
उसभाईण जिणाणं जम्मणभूमि जहासंखं ॥ ३८४ ॥

निगदसिद्धाः ॥ भगवतामेव मातृप्रतिपादनायाह—

मरुदेवि १ विजय २ सेणा ३ सिद्धत्था ४ मंगला ५ सुसीमा ६ य ।
पुहवी ७ लक्खण ८ सामा ९ नंदा १० विण्हू ११ जया १२ रामा १३ ॥ ३८५ ॥
सुजसा १४ सुव्वया १५ अहरा १६, सिरी १७ देवी १८ पभावई १९ ।
पडभावई २० अ वप्पा २१ अ, सिव २२ वम्मा २३ तिसला २४ इअ ॥ ३८६ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव ॥ भगवतामेव पितृप्रतिपादनायाह—
नामी १ जिअससृ २ आ, जियारी ३ सचरे ४ इअ । मेहे ५ घरे ६ पहेठे ७ अ, महसेणे ८ आगत्तिप ॥ ३८७ ॥

सुगगीये ९ दवरहे १० यिण्ह ११, वसुपूजे १२ अ अम्बत्तिप ।
कययम्मा १३ सीहसेणे १४ अ, भाणू १५ विससेणे १६ इअ ॥ ३८८ ॥
घरे १७ सुदंसणे १८ कुंभे १९ सुमित्तु २० यिजप २१ समुषविजप २२ अ ।
रापा अ अस्ससेणे २३ सिद्धत्थेडवि य २४ खत्तिप ॥ ३८९ ॥

निगदसिद्धाः ॥ पर्यायो—शुद्धस्यादिपर्यायो भगवतामुक् एव तथैव ब्रह्मव्यः । साम्प्रतं भगवतामेव गतिप्रतिपादनायाह—
सन्वेडवि गया सुक्खं जाइजराभरणपथणयिमुक्का । तित्थयरा भगवंतो सासयसुक्खं निरापाहं ॥ ३९० ॥

निगदसिद्धा ॥ एष ताथचीर्यकरान् अङ्गीकृत्य प्रतिद्वारगाया व्याख्याता, इदानीं चक्रवर्तिनः अङ्गीकृत्य व्याख्यायते—
एतेपामपि पूर्वभवयकथ्यतानिवज्ज ध्यवनादि प्रथमानुयोगादवसेयं, साम्प्रत चक्रवर्तिवर्णममाणप्रतिपादनायाह—
सन्वेडवि एगवण्णा निम्मलफणगप्पमा सुणेयन्वा । छक्खंढभरहसामी तेसि पमाणं अओ सुच्छं ॥ ३९१ ॥
पंचसप १ अद्धपंचम २ चापालीसा य अद्धधणुअं च ३ । इगयाल धणुस्सद्धं ४ च चउत्थे पंचमे चत्ता ५ ॥ ३९२ ॥

पणतीसा ६ तीसा ७ पुण अट्ठावीसा ८ प वीसइ ९ घणूणि ।
पणरस १० पारसेव य ११ अपच्छिमो सत्ता य घणूणि १२ ॥ ३९३ ॥

निगदसिद्धाः ॥ नामानि प्राक्प्रतिपादितान्येव, साम्प्रतं चक्रवर्तिगोत्रप्रतिपादनायाह—
कासवगुत्ता सव्वे चउदसरयणाहिवा समक्खाया । देविंदवंदिण्हिं जिणेहिं जिअरागदोसेहिं ॥ ३९४ ॥
सूत्रसिद्धा ॥ साम्प्रतं चक्रवर्त्यायुष्कप्रतिपादनायाह—

चउरासीई १ बावत्तरी अ पुब्वाण सयसहस्साई २ ।
पंच ३ य तिणिण अ ४ एगं च ५ सयसहस्सा उ वासाणं ॥ ३९५ ॥
पंचाणउइ सहस्सा ६ चउरासीई अ ७ अडमे सट्ठी ८ ।
तीसा ९ य दस १० य तिणिण ११ अ अपच्छिमे सत्तवाससया १२ ॥ ३९६ ॥

गाथाद्वयं पठितसिद्धम् ॥ इदानीं चक्रवर्तिनां पुरप्रतिपादनायाह—

जम्मण चिणीअ १ उज्झा २ सावत्थी ३ पंच हत्थिणपुरंसि ८ ।
वाणारसि ९ कंपिल्ले १० रायगिहे ११ चेव कंपिल्ले १२ ॥ ३९७ ॥

निगदसिद्धा एव ॥ साम्प्रतं चक्रवर्तिमातृप्रतिपादनायाह—

सुमंगला १ जसवई २ भद्दा ३ सहदेवि ४ अहर ५ सिरि ६ देवी ७ ।
तारा ८ जाला ९ मेरा १० य चप्पगा ११ तह य चूलणी अ ॥ ३९८ ॥

निगदसिद्धा ॥ साम्प्रतं चक्रवर्तिपितृप्रतिपादनायाह—

छसभे १ सुमित्तविजए २ समुद्विजए ३ अ अस्ससेणे अ ४ ।
 तह वीससेण ५ खरे ६ सुदंसणे ७ कत्तविरिए ८ अ ॥ ३९९ ॥
 पउसुत्तरे ९ महाहरि १० विजए राया ११ तहेव धंभे १२ अ ।
 ओसत्पिणी इमीसे पिउनामा चक्कवटीणं ॥ ४०० ॥

गाथाद्वय निगदसिद्धसेव ॥ पर्यायः केषाञ्चित् प्रथमानुयोगतोऽवसेयः, केषाञ्चित् प्रथम्याऽभावात् न विद्यत एवेति ॥
 साम्प्रत चक्रवर्तिगतिप्रतिपादनायाह—

अद्वेव गया मोक्खं सुसुभो धंभो अ सत्तमिं पुढविं । मघवं सणंकुमारो सणंकुमार गया कण्पं ॥ ४०१ ॥
 निगदसिद्धा ॥ एवं तावच्चक्रवर्तिनोऽप्यधिकृत्य व्याख्याता प्रतिद्वारगाथा, इदानीं वासुदेववलदेवाङ्गीकरणतो
 व्याख्यायते—एतेषामपि च पूर्वभवकव्यतानिवद्ध च्यवनादि प्रथमानुयोगत एवावसेयं, साम्प्रतं वासुदेवादीना वर्णप्र-
 माणप्रतिपादनायाह—

वर्णणेण वासुदेवा सन्धे नीला चला प सुमिलया । एपसि देहमाणं बुच्चामि अहाणुपुब्बीए ॥ ४०२ ॥

पढमो धणुणत्तीई १ सत्तरि २ सद्धी ३ अ एण्ण ४ एणयाला ५ ।
 अउणत्तीसं च धणू ६ उब्बीसा ७ सोलस ८ दसेव ९ ॥ ४०३ ॥

गाथाद्वयं निगदसिद्धं ॥ नामानि प्रागभिहितान्येव । साम्प्रत वासुदेवादीना गोत्रप्रतिपादनायाह—

बलदेववासुदेवा अष्टेव हवंति गोश्रमसगुत्ता । नारायणपउमा पुण कासवगुत्ता सुणेअव्वा ॥ ४०४ ॥

निगदसिद्धा ॥ वासुदेवबलदेवानां यथोपन्यासमायुःप्रतिपादनायाह—

चउरासीई १ विसत्तारि २ सठ्ठी ३ तीसा य ४ दस ५ य लक्खवाइं ।

पण्णट्ठि सहस्साइं ६ छप्पणणा ७ वारसे ८ गं च ९ ॥ ४०५ ॥

पंचासीई १ पण्णत्तरी अ २ पण्णट्ठि ३ पंचवणणा ४ य । सत्तरस सयसहस्सा ५ पंचमए आउअं होइ ॥ ४०६ ॥

पंचासीइ सहस्सा ६ पण्णट्ठी ७ तह य चेव पण्णरस ८ । वारस सयाइं ९ आउं बलदेवाणं जहासंखं ॥ ४०७ ॥

निगदसिद्धाः ॥ साम्प्रतममीषामेव पुराणि प्रतिपाद्यन्ते—तत्र—

पोअण १ वारवहत्तिगं ४ अस्सपुरं ५ तह य होइ चक्कपुरं ६ ।

वाणारसि ७ रायगिहं ८ अपच्छिमो जाओं महुराए ९ ॥ ४०८ ॥

निगदसिद्धा ॥ एतेषां मातापितृप्रतिपादनायाह—

मिगावई १ उमा चेव २, पुहवी ३ सीआ य ४ अम्मया ५ ।

लच्छीमई ६ सेसमई ७, केगमई ८ देवई ९ इअ ॥ ४०९ ॥

भइ १ सुभइ २ सुप्पभ ३ सुदंसणा ४ विजय ५ वेजयंती ६ अ ।

तह य जयंती ७ अपराजिआ ८ य तह रोहिणी ९ चेव ॥ ४१० ॥

हवइ पयावइ १ धंभो २ रुधो ३ सोभो ४ सिवो ५ महखिवो ६ अ ।
अगिसिहे ७ अ दसरहे ८ नवमे भणिण अ वसुदेवे ९ ॥ ४११ ॥

निगदसिद्धाः ॥ एतेषामेव पर्यायवकव्यतामभित्सुराह—

परिआओ पव्वज्जाऽभावाओ नत्थि चासुदेवाणं । होइ यलाणं सो पुण पढमऽणुओगाओ णायव्वो ॥ ४१२ ॥

निगदसिद्धा एव ॥ एतेषामेव गतिं प्रतिपादयन्नाह—

एगो अ सत्तमाए पच य छट्ठीएँ पंचमी एगो । एगो अ चउत्थीण कण्हो पुण तच्चपुढवीएँ ॥ ४१३ ॥

गमनिका—एकञ्च सत्तम्यां पञ्च च पष्ठथा पञ्चम्यामेकः एकञ्च चतुर्थ्या कृष्ण पुनस्तृतीयपृथिव्या यास्यति गतो वेति सर्वत्र क्रियाध्याहारः कार्यः, भावार्थः स्पष्ट एव ॥ ४१३ ॥ घलदेवगतिप्रतिपिपादयिषयाऽऽह—

* वीसयूरे १ पन्नइए २ धणइए ३ समुइए ४ सेवाळे ५ । विअमित्त ६ कळिअमित्ठे ७ पुणइए ८ गगइए ९ अ १ ॥ एवाए नामाए पुअनये आसि वासुदेवाणं । इत्तो बलदेवाणं जइअं किणइस्सामि ॥ २ ॥ विस्समदी ३ सुडुदी २ अ सागरवत्ते ३ असोअ ४ कळिए ५ अ । वाराह ६ धणस्सेणे ७ अवरारुअ ८ रावळिए ९ ॥ ३ ॥ संमूल १ सुनइ २ सुदसणे ३ अ सिअत्त ४ कण्ह ५ गणे ६ अ । सागर ७ समुइनामे ८ एमसेणे ९ अ अण्णिकमे ॥ ४ ॥ एए धम्मगारिआ किञ्चीपुरिसाण वासुदेवाण । पुअनये आसीआ जअ निआणाइ कासी अ ॥ ५ ॥ मडुरा १ य कणयवत्तू २ सावली ३ पोअण ४ च रायगिई ५ । कावदी ६ मिहिलावि य ७ वाणारसि ८ इरियणपुर ९ च ॥ ६ ॥ गाथी अए संगामे इत्थी वाराइए अ रगमि । अजाणुराणुडी परइडुी मावगा इअ ॥ ७ ॥ मइसुआ पाअव उतगाउ सहसारणो अ माहिंवा । वना सोइअ सणकुमार अयमो महासुआ ॥ ८ ॥ तिण्णेवणुत्तरेहिं तिण्णेव भये तहा महासुआ । अण्वेला वळदेवा अणतर वमळोगणुआ ॥ ९ ॥ (प्र० अण्णा०)

॥ ४१४ ॥

अट्टतगडा रामा एगो पुण बंभलोगकल्पंभि । उवैवणु तओ चइलं सिद्धिससइ भारहे वासे ॥ ४१४ ॥
गमनिका—अष्ट अन्तकृतो रामाः, अन्तकृत इति ज्ञानावणीयादिकर्मोन्तकृतः, सिद्धिं गता इत्यर्थः । एकः पुनः
ब्रह्मलोककल्पे उत्पत्स्यते उत्पन्नो वेति क्रिया । ततश्च ब्रह्मलोकान्च्युत्वा सेत्स्यति मोक्षं यास्यति भारते वर्षे इति गार्थः

आह—

॥ ४१४ ॥ आह—किमिति सर्वे वासुदेवाः खल्वधोगामिनो रामाश्चोर्ध्वगामिन इति ? आह—

अणिआणकडा रामा सव्वेऽवि अ केसवा निआणकडा । उहुंगामी रामा केसव सव्वे अहोगामी ॥ ४१५ ॥
गमनिका—अनिदानकृतो रामाः, सर्वे अपि च केशवा निदानकृतः, ऊर्ध्वगामिनो रामाः, केशवाः सर्वे अधोगामिनः ।
भावार्थः सुगमो, नवरं प्राकृतशैल्या पूर्वापरनिपातः 'अनिदानकृता रामाः' इति, अन्यथा अकृतनिदाना रामा इति
द्रष्टव्यं, केशवास्तु कृतनिदाना इति गार्थः ॥४१५॥ एवं तावदधिकृतद्वारागाथा 'जिणचक्खिदसाराण'मित्यादिलक्षणा प्रप-
ञ्चतो व्याख्यातेति । साम्प्रतं यश्चक्रवर्ती वासुदेवो वा यस्मिन् जिने जिनान्तरे वाऽऽसीत् स प्रतिपाद्यत इत्यनेन संबन्धेन

जिनान्तरागमनं, तत्रापि तावत्प्रसङ्गत एव कालतो जिनान्तराणि निर्दिश्यन्ते—
उसभो वरवसभगई ततिअसमापच्छिमंमि कालंमि ।
उत्पण्णो पढमजिणो भरहपिआ भारहे वासे ॥ १ ॥

उसभो वरवसभगई ततिअसमापच्छिमंमि कालंमि ।
उत्पण्णो पढमजिणो भरहपिआ भारहे वासे ॥ १ ॥

* उवचलु तत्थ भोए, गोसुं अयोवमा दुस व ॥ १ ॥ तत्तो थ चइत्तणं इहेय उत्सत्पिणीइ गरहंमि । भगसिद्धिआ अ भयवं सिद्धिससइ कण्हत्थिमि ॥

(सार्थो पाठान्तररूपा) .

पण्णासा लक्खेहिं कोडीण सागराण उसमाओ ।
 उप्पण्णो अजिअजिणो ततिओ तीसाएँ लक्खेहिं ॥ ३ ॥
 जिणवसहसमवाओ दसहि उ लक्खेहि अयरकोडीणं ।
 अभिनंदणो उ भगवं एवइकालेण उप्पण्णो ॥ ३ ॥
 अभिणंदणाउ सुमती नवहि उ लक्खेहि अयरकोडीणं ।
 उप्पण्णो सुहपुण्णो सुप्पभनामस्स वोच्छामि ॥ ४ ॥

णउई य सहस्सेहिं कोडीणं सागराण पुण्णाणं । सुमइजिणाउ पउमो एवतिकालेण उप्पण्णो ॥ ५ ॥
 पउमप्पहनामाओ नवहि सहस्सेहि अयरकोडीणं । कालेणेवइएणं सुपासनामो समुप्पण्णो ॥ ६ ॥
 कोडीसएहि नवहि उ सुपासनामा जिणो समुप्पण्णो । चंदप्पमो पभाए पमासयंतो उ तेलोक्कं ॥ ७ ॥
 णउईए कोडीहिं ससीउ सुचिहीजिणो समुप्पण्णो । सुधिहिजिणाओ नवहि उ कोडीहिं सीअलो जाओ ॥ ८ ॥
 सीअलजिणाउ भयवं सिब्बंसो सागराण कोडीए । सागरसयऊणाए वरिसेहिं तहा इमेहिं सु ॥ ९ ॥
 छब्बीसाएँ सहस्सेहिं चेव छावडि सयसहस्सेहिं । एतेहिं ऊणिआ खल्ल कोडी मग्गिह्णिआ होइ ॥ १० ॥
 चउपण्णा अयराणं सिब्बसाओ जिणो उ वसुपुज्जो । वसुपुज्जाओ विमलो तीसहि अयरेहि उप्पण्णो ॥ ११ ॥

विमलजिणा उप्पण्णो नवहिं अयरेहिणंतइजिणोऽवि । चउसागरनामेहिं अणंतइतो जिणो धम्मो ॥ १२ ॥
 धम्मजिणाओ संती तिहि उ तिचउभागपलिअऊणेहिं । अयरेहि ससुप्पण्णो पलिअऊणं तु कुंथुजिणो ॥ १३ ॥
 पलिअचउब्भाएणं कोडिसहस्सूणएण वासाणं । कुंथुओ अरनामो कोडिसहस्सेण मल्लिजिणो ॥ १४ ॥
 मल्लिजिणाओ सुणिसुव्वओ य चउपणणवासलक्खेहिं । सुव्वयनामाओ नमी लक्खेहिं छहि उ उप्पण्णो ॥ १५ ॥
 पंचहिं लक्खेहिं तओ अरिट्ठेमी जिणो ससुप्पण्णो । तेसीइसहस्सेहिं सएहि अद्धड्ढमेहिं च ॥ १६ ॥
 नेमीओ पासजिणो पासजिणाओ य होइ वीरजिणो । अट्ठाइज्जसएहिं गएहिं चरमो ससुप्पण्णो ॥ १७ ॥
 इयमत्र थ्यापना—उसभाओ कोडिलक्ख ५० अजिओ, कोडिलक्ख ३० संभवो, कोडिलक्ख १० अभिनंदणो,
 कोडिलक्ख ५ सुमती, कोडीओ नउईओ सहस्सेहिं ९० पउमप्पहो, कोडीनवसहस्सेहिं ९ सुपासो, कोडीनवसएहिं ९
 चंदप्पभो, कोडीओ गउइओ ९० पुप्फदंतो, कोडीओ गवहि उ ९ सीअलो, कोडीऊणा १०० सा० ६६२६०० वरिसाई
 सेजंसी, सागरोपमा ५४ वासुज्जो, तीससागराई ३० विमलो, सागरोवमाई ९ अणंतो, सागरोवमाई ४ धम्मो, सागरो-
 वमाई ३ ऊणाई पलिओवमचउभागेहिं तिहिं संती, पलिअऊं २ कुंथू, पलियचउब्भाओ ऊणओ वासकोडीसहस्सेण १ अरो,
 वासकोडीसहस्सें १ मल्ली, वरिसलक्खचउपण्णा मुणिसुव्वओ, वरिसलक्ख ६ नमी, वरिसलक्ख ५ अरिट्ठेमी, वरिससहस्सा
 उ३७५० पासो, वाससयाई २५० वद्धमाणो । जिणंतराई ॥ साम्प्रतं चक्रवर्तिनोऽधिकृत्य जिनान्तराण्येव प्रतिपाद्यन्ते—तत्र-

लसमे भरहो अजिय सगरो मघवं सणकुमारो अ ।
 घम्मस्स य संतिस्स य जिणंतरे चक्खवट्ठिगं ॥ ४१६ ॥
 संती कुंयू अ अरो अरहंता चेव चक्खवट्ठी अ ।
 अरमल्लीअंतरे उ हवइ सुमूमो अ कोरव्वो ॥ ४१७ ॥
 सुणिस्सुव्वए नम्मिअ अ ह्मुत्ति दुवे पउमनामहरिसेणा ।
 नम्मिनेम्मिसु जयनामो अरिह्ठपासंतरे धंमो ॥ ४१८ ॥

इह च असमोहार्यं सर्वेषामेव जिनचक्रवर्तिवासुदेवानां यो यस्मिन् जिनकालेऽन्तरे वा चक्रवर्ती वा वासुदेवो वा भवि-
 व्यति बभूव वा तस्य अनन्तरव्यावर्णितप्रमाणायुःसमन्वितस्य सुखपरिज्ञानार्थमयं प्रतिपादनोपायः—

धर्तीस धरयाइ काज तिरियायताहिं रेहाहिं । उह्वाययाहिं काउ पंच घराइं तओ पढमे ॥ १ ॥ पञ्जरस जिण निरन्तर
 सुण्णदुगं ति जिण सुण्णतियगं च । दो जिण सुण्ण जिणिंदो सुण्ण जिणो सुण्ण दोण्णि जिणा ॥ २ ॥ वितियपंतिठ-
 वणा—दो चक्कि सुण्ण तेरस पण चक्कि सुण्ण चक्कि दो सुण्णा । चक्कि सुण्ण दु चक्की सुण्णं चक्की दु सुण्णं च ॥ ३ ॥ ततिय-
 पंतिठवणा—दस सुण्ण पंचकेसय पण सुण्णं केसि सुण्ण केसी य । दो सुण्ण केसवोडवि य सुण्णदुगं केसव ति सुण्णं ॥ ४ ॥
 प्रमाणा न्यायूँपि चामीपां प्रतिपादितान्येव । तानि पुनर्यथाक्रमं ऊर्ध्वायतरेखाभिरधोधोगृह्ण्ये स्थापनीयानीति । तत्र इयं
 स्थापना साम्प्रतं प्रदर्शयते—

२०	ः।।३३ ०	०	०	ः।।
००१	ः।।३३ १	०	०	ः।।
०००	०	०	ः।।	०
०००१	१	ः।।	०	ः।।
००००	२१	०	ः।।	०
०००००	१५	०	ः।।	०
००००१	१३	ः।।	०	०
०००००	२०	०	ः।।	०
०००५५	५२	०	०	०
००००५	३२	ः।।	०	०
०००००	७२	०	ः।।	०
०००५०	२२	ः।।	०	०
०००००	२०	०	ः।।	०
०००००	३५	०	ः।।	०
१	३०	०	ः।।	०
३	३१॥	०	ः।।	०
५	३२॥	०	ः।।	०
१०	३५	ः।।	०	०
३०	५०	ः।।	०	०
३०	६०	ः।।	०	०
७२	७०	ः।।	०	०
०००००००	७०	ः।।	०	०
३	९०	०	०	०
२	१००	०	०	०
१०	१५०	०	०	०
२०	२००	०	०	०
३०	२५०	०	०	०
४०	३००	०	०	०
५०	३५०	०	०	०
६०	४००	०	०	०
७२	४५०	०	ः।।	०
०००००००	५००	०	ः।।	०

उग्रगन्धर्वागाथाप्रयामनिका—ऋभे तीर्थकरे भरतधरुपर्षी, तथा अजिते तीर्थकरे तगरधरुपर्षी भविष्यति एवं
 तीर्थकरोऽनुयाद, गर्गत्र भविष्यत्कालानुरूपः क्रियाभ्याहारः कार्यः, त्रिकाळपुत्रप्रदर्शनार्थो वा भूतेनापि न बुध्यति,
 तथा वागोपत्—'गपया सणकुमारो सणकुमारं गया कृष्' इत्यादि । एवं सर्वत्र योग्यमिति । मयान् सनकुमारश्च
 पतञ्जलसिद्धयं धर्मस्य शान्तेश्च अनकोरन्तर तस्मिन् जिनान्तरे चक्रयसिद्धयं भविष्यत्यभयदेति गाथार्थः ॥ श्रितोय-
 गाथागमनिका-शान्तिः कुण्डुधारः, पले त्रयोऽप्यशोकाद्यष्टमहापतिहार्यादिरूपा पूजागर्हन्तीत्यर्हन्तश्चैव चामयसिंनश्च,
 तथा अरगष्टयन्तरेषु भवति सुभ्रमश्च कीरव्य, सुशब्दोऽन्तरत्रिचोपणे, नान्तरमात्रे, किन्तु पुरुषगुण्ठरीकदचावासुदेपद्यमच्य-
 इति गाथार्थः ॥ तृतीयगाथागमनिका—मुनियुपते तीर्थकरे नमो च भयतः द्यौ, कौ द्यौ, पद्मनाभहरिषेणो 'नभिनेमिउ
 जयनामो अरिष्टपासंतरे यमो' स्ति नमिश्च नेमी च नभिनेमिनी, अन्तरप्रहणमभिसंबध्यते, ततश्च नभिनेम्यन्तरे जयनामा-
 ज्भरत्, अरिष्टप्रहणात् अरिष्टनेमिः, पार्श्वेति पार्श्वस्वामी, अनयोरन्तरे प्रहदत्तो भविष्यत्यभयदेति गाथार्थः
 ॥ ४१९-४१७-४१८ ॥ इदानीं यादुदेवो यो यतीर्थकरकालेऽन्तरे वा तल्यासीत् असौ प्रतिपाद्यते—

पञ्चदशमे घंवंति केसया पंच आणुबुधीण । सिजंस त्रिदिहाई धम्म पुरिससीहरेरता ॥ ४१९ ॥

अरमस्त्रिअंतरे बुष्णि केसया पुरिसपुंठरिअवत्ता । सुणिस्त्रुब्यपनमिअंतरि नारायण कण्ठु नेमिमि ॥ ४२० ॥

गमनिका—पद्य अर्हतः यन्दन्ते केसया, पतबुफं भवति—पद्य केसया अर्हतो यन्दन्ते, यन्दन्त इत्येतेषां सम्य-
 करख्यापनार्थमिति । कियन्तोऽर्हन्तः ? किमेका द्वी त्रयो वा ?, नेत्याह—'पंच' पथेति पथेच, किं यथाकथयित् ?

नेत्याह—‘आनुपूर्व्या’ परिपाठ्या ‘सिजंस तिविद्वाई धम्म पुरिससीहपेरंता’ श्रेयांसादीन् त्रिपुष्पादयः धर्मपर्यन्तान् पुरुष-सिंहपर्यन्ता इति, वन्दन्त इति शास्त्रकारवचनत्वात् वर्तमाननिर्देशः, पाठान्तरं वा ‘पंचडरिहंते वंदिसु केसवा’ इत्यादि गार्थार्थः ॥ द्वितीयगाथागमनिका—अरश्च महिश्च अरमहो तयोरन्तरम्—अपान्तरालं तस्मिन्, द्वौ केशवौ भविष्यतः, कौ द्वौ इत्याह—पुरुषपुण्डरीकदत्तौ ‘मुणिसुवयणमिअंतरे णारायणो’ चि मुनिसुव्रतश्च नमिश्च मुनिसुव्रतनमो तयोरन्तरं मुनिसुव्रतनम्यन्तरं तस्मिन् नारायणो नाम वासुदेवो भविष्यति अभवद्वा । तथा ‘कण्हो थं नेमिमि’त्ति कृष्णाभिधान-श्चरमो वासुदेवो नेमितीर्थकरे भविष्यति वभूव वेति गार्थार्थः ॥ ४१९-४२० ॥ एवं तावत् चक्रवर्तिनो वासुदेवाश्च यो यजिनकाले अन्तरे वा स उक्तः, साम्प्रतं चक्रवर्तिंवासुदेवान्तराणि प्रतिपादयन्नाह—

चक्रिदुगं हरिपणगं पणगं चक्षीण केसवो चक्षी । केसव चक्षी केसव दु चक्षी केसी अ चक्षी अ ॥ ४२१ ॥
गमनिका—प्रथममुफलक्षणकाले चक्रवर्तिद्वयं भविष्यति अभवद्वा, ततस्त्रिपुष्पादिहरिपयंकं, पुनः पञ्चकं मयवादीनां चक्रवर्तिनां, पुनः पुरुषपुण्डरीकः केशवः, ततः सुसूमाभिधानश्चक्रवर्ती, पुनर्दत्ताभिधानः केशवः, पुनः पद्म-नामा चक्रवर्त्येव, पुनर्नारायणाभिधानः केशवः, पुनः हरिणैजयनामानो द्वौ चक्रवर्तिनौ, पुनः कृष्णनामा केशवः, पुन-र्ब्रह्मदत्ताभिधानश्चक्रवर्तीति, क्रियायोगः सर्वत्र प्रथमपदवद् द्रष्टव्य इति गार्थार्थः ॥ ४२१ ॥ उक्तमानुषङ्गिं, प्रकृतं प्रस्तुमः—तत्र यदुक्तम् ‘तित्थगरो को इहं भरहे’^१ चि तत्थाचिख्यासयाऽऽह—मूलभाष्यकारः—

^१ कण्हु (इति स्यात्).

अह भणह नरवरिंदो ताय ! इमीसित्तिआइ परिसाप ।

अण्णोऽवि कोऽवि होही भरहे चासंभि तित्थपरो ? ॥ ४४ ॥ (सू० भा०)

गमनिका—अत्रान्तरे अथ भणति नरवेन्द्रः—साव ! अस्या पतावत्याः परिपदः अन्योऽपि कश्चिद् भविष्यति तीर्थ-
करोऽसिन् भारते वर्षे ?, मावार्थस्तु सुगम एवेति गाथार्थः ॥

तत्थ मरीईनामा आइपरिब्वायगो लसमनत्ता । सज्झायझाणञ्जुत्तो एगंते झायह सहप्पा ॥ ४२२ ॥

गमनिका—‘तत्र’ भगवत प्रत्यासन्ने भूभागे मरीचिनामा आदौ परित्राजक आदिपरित्राजकः प्रवर्त्तकत्वात्, ऋषभ
नसा—पौत्रक इत्यर्थः । स्वाध्याय एव ध्यानं स्वाध्यायध्यान तेन युक्तं, एकान्ते ध्यायति महात्मेति गाथार्थः ॥ ४२२ ॥

तं दाएह जिणिंदो एव नरिंदेण पुच्छिओ संतो । धम्मवरचक्कवही अपच्छिमो वीरनाञ्जुत्ति ॥ ४२३ ॥

गमनिका—भरतपृथो भगवान् ‘तं’ मरीचिं दर्शयति जिनेन्द्रः, एवं नरेन्द्रेण वृष्टः सन् धर्मवरचक्रवर्ती अपच्छिमो
वीरनामा भविष्यति इति गाथार्थः ॥ ४२३ ॥

आइगढ दसाराणं तिविडू नामेण पोअणाहिर्वई । पिअमित्तचक्कवही मूआह चिदेहयासंभि ॥ ४२४ ॥

गमनिका—आदिकरो दसाराणा त्रिपृष्ठनामा पोतना नाम नगरी तस्या अधिपतिः भविष्यतीति क्रिया । तथा प्रिय-
मित्रनामा चक्रवर्त्ती मूकाया नगर्या ‘विदेहयासमि’त्ति महाविदेहे भविष्यतीति गाथार्थः ॥ ४२४ ॥

तं वयणं सोज्जणं राया अंचियत्तणूरुहसरीरो । अभिवंदिऊण पिअरं मरीइमभिवंदओ जाइ ॥ ४२५ ॥

गमनिका—‘तद्वचनं’ तीर्थकरवदनविनिर्गतं श्रुत्वा राजा अघ्नितानि तनूरुहाणि-रोमाणि शरीरे यस्य स तथाविधः अभिवन्द्य ‘पितरं’ तीर्थकरं मरीचिं अभिवन्दिष्यत इत्यभिवन्दको याति । पाठान्तरं वा ‘मरीचिमभिवन्दिषं जाइत्ति’ मरीचिं याति किमर्थम् ?—अभिवन्दिदुं—अभिवन्दनायेत्यर्थः, यातीति वर्तमानकालनिर्देशः त्रिकालगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थ इति गाथार्थः ॥ ४२५ ॥

सो विणएण उवगओ काऊण पयाहिणं च तिवबुत्तो । वंदइ अभित्थुणंतो इमाहि महुराहि वग्गुहिं ॥ ४२६ ॥
गमनिका—‘सः’ भरतः विनयेन—करणभूतेन मरीचिसकाशमुपागतः सन् कृत्वा प्रदक्षिणं च ‘तिकबुत्तो’ति त्रिकृत्यः तिस्रो वारा इत्यर्थः, वन्दते अभिष्टुवन् एताभिः ‘मधुराभिः’ वल्युभिः वाग्भिरिति गाथार्थः ॥ ४२६ ॥

लाहा हु ते सुलब्धा जंसि तुमं धम्मचक्खवट्ठीणं । होहिसि दसचउदससो अपच्छिमो वीरनामुत्ति ॥ ४२७ ॥
गमनिका—‘लाभाः’ अभ्युदयप्राप्तिविशेषाः, हुकारो निपातः, स धैवकारार्थः, तस्य च व्यवहितः संवन्धः, ‘ते’ तत्र सुलब्धा एव, यस्मात् त्वं धर्मचक्रवर्तिनां भविष्यसि ‘दशचतुर्दशमः’ चतुर्विंशतितम इत्यर्थः, अपश्चिमो वीरनामेति गाथार्थः ॥ ४२७ ॥ तथा—

आइगरुं (४२३) पूर्ववत् ज्ञेया । एकान्तसम्यग्दर्शनानुरञ्जितहृदयो भावितीर्थकरभक्त्या च तमभिवन्दनायोद्यतो भरत एवाह—

गावि अ परिब्बलं वदामि अहं इमं च ते जन्मं । जं होहिसि तित्थयरो अपच्छिमो तेण वंदामि ॥ ४२८ ॥
गमनिका—नापि च परिब्राजामिदं परिब्राजं वन्दामि अहं इदं च ते जन्म, किन्तु यद्भव्यसि तीर्थकरः अपश्चिम-
तेन वन्दे इति गाथार्थः ॥ ४२८ ॥ तथा—

एषण्हं थोऊणं काऊण पयाहिणं च तिवखुत्तो । आयुच्छिऊण पिअरं विणीअणगारिं अह पविट्ठो ॥ ४२९ ॥
गमनिका—एवं स्तुत्वा 'ण्हमि'ति निपात-पूरणार्थो वर्त्तते, कृत्वा प्रदक्षिणां च त्रिकुत्वः आपृच्छथ 'पितर' ऋषभदेव
'धिनीतनगरी' अयोध्यां 'अथ' अनन्तरं प्रविष्टो भरत इति गाथार्थः ॥ ४२९ ॥ अत्रान्तरे—

तव्वयणं सोऊणं तिवइं आप्फोडिऊण तिवखुत्तो । अम्महिअजायहरिसो तत्थ मरीई इमं भणइ ॥ ४३० ॥
गमनिका—तस्य-भरतस्य वचनं तद्वचनं श्रुत्वा तत्र मरीचिः इदं भणतीति योगः, कथमित्यत आह—त्रिपदीं दत्त्वा,
रङ्गमध्यगतमह्ववत्, तथा आस्फोव्य त्रिकुत्वः—तिस्रो वारा इत्यर्थः, किंविशिष्टः सन् इत्यत आह—अभ्यधिको जातो ह्यो
यस्येति समासः, तत्र स्थाने मरीचिः 'इदं' वक्ष्यमाणलक्षणं भणति, वर्त्तमाननिर्देशप्रयोजन प्राग्वदिति गाथार्थः ॥ ४३० ॥
जइ वासुदेसु पढमो सूआइ विदेहि चक्कवट्ठिं । चरमो तित्थयराणं होउ अलं इत्तिअं मज्झ ॥ ४३१ ॥

गमनिका—यदि वासुदेव-प्रथमोऽहं मूकाया विदेहे चक्रवर्त्तित्वं प्राप्स्यामि, तथा 'चरम' पश्चिमः तीर्थकराणां
भविष्यामि, एवं तर्हि भवतु एतावन्मम, एतावत्तैव कृतार्थ इत्यर्थः, 'अलं' पर्याप्तं अन्येनेति । पाठान्तरं वा 'अहो मए
एत्तिअ लक्क' ति गाथार्थः ॥ ४३१ ॥

अहयं च दसाराणं पित्रा य मे चक्रवर्द्धियंसस । अज्जो तित्थयराणं, अहो कुलं उत्तमं मज्झ ॥ ४३२ ॥

गमनिका—अहमेव, चशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, किम्?, दशाराणां प्रथमो भविष्यामीति वाक्यशेषः, पिता च 'मे' मम चक्रवर्तिवंशस्य प्रथम इति क्रियाऽध्याहारः । तथा 'आर्यकः' पितामहः स तीर्थकराणां प्रथमः, यत एवं अतः 'अहो' विस्मये कुलमुत्तमं ममेति गाथार्थः ॥ ४३२ ॥ पृच्छाद्वारं गतम्, इदानीं निर्वाणद्वारावयवार्थाभिधित्स्याऽऽह—

अह भगवं भवमहणो पुब्बाणमणूणं सयसहस्सं । अणुपुब्बि विहरिऊणं पत्तो अट्टावयं सेलं ॥ ४३३ ॥

गमनिका—अथ भगवान् भवमथनः पूर्वाणामन्यूनं शतसहस्रं आनुपूर्व्यां विहृत्य प्राप्तोऽष्टापदं शैलं, भावार्थः सुगम एवेति गाथार्थः ॥ ४३३ ॥

अट्टावयंमि सेले चउदसभत्तेण सो महरिसीणं । दसहि सहस्सेहि समं निव्वाणमणुत्तरं पत्तो ॥ ४३४ ॥

गमनिका—अष्टापदे शैले चतुर्दशभक्तेन सो महर्षीणां दशभिः सहस्रैः समं निर्वाणमनुत्तरं प्राप्तः । अस्या अपि भावार्थः सुगम एव, नवरं चतुर्दशभक्तं—पद्मरात्रोपवासः । भगवन्तं चाष्टापदप्राप्तं अपवर्गजिगमिपुं श्रुत्वा भरतो दुःखसंतप्तमानसः पद्म्यामेव अष्टापदं ययौ, देवा अपि भगवन्तं मोक्षजिगमिपुं ज्ञात्वा अष्टापदं शैलं दिव्यविमानारूढाः खलु आगतवन्तः; उक्तं च 'भगवति मोक्षगमनायोद्यते—जाव य देवावासो जाव य अट्टावओ नगवरिंदो । देवेहि य देवीहि य अवरिहियं

* जारिसयेत्यत आरभ्य अन्तरा विद्यार्थिकाद्युश सर्वा अपि भाष्यगाथा इति कस्यचिदुभिप्रायः.

सचरति हि ॥ १ ॥" तत्र भगवान् त्रिदशनरेन्द्रे स्तूयमानो मोक्ष गत इति गार्थः ॥ ४३४ ॥ साम्प्रत निर्वाणगमनवि-

धिप्रतिपादनाय एता द्वारागाथामाह—

निन्व्याणं चिद्गगिर्द्धि जिणस्स इक्खाग सेसयाण चर । सकहाश्धूम जिणहरेऽ जायगदत्तेणाहिअग्गिस्सि ६ ४३६

व्याख्या—'निर्वाणमिति' भगवान् दशसहस्रपरिवारो निर्वाण प्राप्तः; अत्रान्तरे च देवाः सर्वे पद्याष्टापदमागताः ।

'चित्तिकाकृतिरिति' ते तिस्रः चित्ता दृत्तत्र्यक्षचतुस्त्राकृतीः कृतवन्तः इति, एका पूर्वेण अपरा दक्षिणेन तृतीयामपरेणेति,

तत्र पूर्वा तीर्थकृतः दक्षिणा इत्याकृणा अपरा शेषाणामिति, ततः अत्रिकुमाराः यदनेः खलु अग्निं प्रक्षिप्तवन्तः, तत एव

निबन्धनाद्योके 'अग्निमुखा वै देवाः' इति प्रसिद्धं, वायुकुमारास्तु वातं मुक्त्वन्त इति, मासयोगिते च ध्यामिते सति मेघ-

कुमाराः सुरभिणा क्षीरोदजलेन निर्वापितवन्तः । 'सकथेति' सकथा-इत्युच्यते, तत्र दक्षिणा इत्युमा भगवतः सबन्धिनी-

शक्तो जम्माह वामामीशान आधारस्यदक्षिणा पुनश्चमरः आधारस्त्योत्तरा तु बलिः; अवशेषास्तु त्रिदशाः शेषाङ्गानि गृही-

तवन्तः; नरेन्द्ररादयस्तु मस गृहीतवन्तः; शेषलोकास्तु तत्रसना पुण्ड्रकाणि चक्रुः; तत एव च प्रसिद्धिसुपागतानि ।

'स्तूपा जिनगृहं चेति' भरतो भगवन्तमुद्दिश्य वर्धकीरत्नेन योजनायामं त्रिगण्युतोच्छ्रितं सिद्धनिपद्यायतनं कारितवान्; निजवर्णप्रमाणयुक्ताः चतुर्विंशतिं जीवाभिगमोक्तपरिवारयुक्ताः तीर्थकरप्रतिमाः तथा आरुशतप्रतिमा आत्मप्रतिमा च स्तूपशतं च, मा कश्चिद् आक्रमणं करिष्यतीति, तत्रैका भगवतः शेषान् एकोनशतस्य आवृणामिति, तथा लोहमयान् यन्त्र-पुरुषान् तद्द्वारपालाश्चकार, दण्डरत्नेन अष्टापदं च सर्वतश्चित्तवान्, योजने योजने अष्टौ पदानि च कृतवान्, सगरसुतेस्तु

स्ववंशानुरागाद्यथा परिखां कृत्वा गङ्गाऽवतारिता तथा ग्रन्थान्तरतो विशेषमिति । 'याचकास्तेनाहिताग्रयः' इत्यस्यं व्याख्या-
देवैर्भगवत्सकथादौ गृहीते सति श्रावका देवान् अतिशयभक्त्या याचितवन्तः, देवा अपि तेषां प्रचुरत्वात् महता यत्नेन
याचनाभिद्धता आहुः—अहो याचका अहो याचका इति, तत एव हि याचका रूढाः, ततोऽग्निं गृहोत्वा स्वगृहेषु स्था-
पितवन्तः, तेन कारणेन आहिताग्रय इति तत एव च प्रसिद्धाः, तेषां चाग्नीनां परस्परतः कुण्डसंक्रान्तावयं विधिः—
भगवतः संवन्धिभूतः सर्वकुण्डेषु संघरति, इक्ष्वाकुण्डाग्निस्तु शेषकुण्डाग्निषु संघरति, न भगवत्कुण्डाग्नौ इति, शेषा-
नगरकुण्डाग्निस्तु नान्यत्र संक्रमत इति गार्थार्थः ॥ ४३५ ॥ साम्प्रतमप्रतिहृत्कारगाथाया द्वारद्वयव्याचिख्यासया
मूलभाष्यकार आह—

ध्रुमसय भाउगाण चउवीसं चैव जिणहरे कासी ।

सन्वजिणाणं पडिमा वणपमाणेहिं निअएहिं ॥ ४५ ॥ (सू० भा०)

गमनिका—स्तूपशतं भ्रातृणां भरतः कारितवान् इति, तथा चतुर्थशतिं चैव जिनगृहे—जिनायतने (नानि) 'कासीति'
कृतवान्, का इत्याह—सर्वजिनानां प्रतिमा वर्णप्रमाणैः 'निजैः' आत्मीयैरिति गार्थार्थः ॥ साम्प्रतं भरतवक्तव्यतानिचद्धां
संग्रहगार्थां प्रतिपादयन्नाह—

आयंसघरपवेसो भरहे पडणं च अंगुलीअस्स । सेसाणं उम्मुअणं संवेगो नाण दिक्खा य ॥ ४३६ ॥

अस्या भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—भगवतो निर्वाणं गयस्स आययणं काराविय भरहो अउज्झमागओ, कालेण

१ भगवतो निर्वाणं गतस्य आयतनं कारयित्वा भरतोऽयोध्यामागतः, कालेण.

र्य अप्ससोगो जाओ, ताहे पुणरवि भोगे भुंजिचं पयत्तो, एव तस्स पंच पुपसयसहस्ता'अइफंता भोगे भुंजंतस्स, अन्नया
 कयाइ सयालकारभूसिओ आर्यसघरमत्तिगतो, तत्थ य सयंगिओ पुरिसो दीसइ, तस्स एवं पेच्छमाणस्स अंगुलि-
 अर्यं पडिय, तं च तेण न नायं पडियं, एव तस्स पलोयंतस्स जाहे सा अंगुली विट्ठिमि पडिया, ताहे असोभंतिआ दिट्ठा,
 ततो कडर्गपि अयणेइ, एवमेकेकमवर्णेतेण सघमाभरणमयणीअ, ताहे अप्पाण उच्चियपवम व पवमसर असोभंतं पेच्छिय
 संवेगावण्णो परिचित्तिचं पयत्तो-आंगंतुगदवेहिं विभूसियं मे सरीरगति न सहायसुदरं, एवं चिन्तन्तस्स अपुपकरणज्झा-
 णमुवट्ठिअस्स केवलनाणं समुप्पणत्ति । सको देवराया आगओ भणत्ति-दधलिंग पडिवज्जह, जाहे निक्खमणमहिमं
 करेमि, ततो तेण पंचमुट्ठिओ लोओ कओ, देवयाप रओहरणपडिगहमादि उवगरणमुवणीअं, दसहिं रायसहस्सेहिं सम
 पयइओ । सेसा नव चक्किणो सहस्सपरिवारा निक्खंता । सक्केणं वंदिओ, ताहे भगवं पुपसयसहस्सं केवल्लिपरियागं पाव-

१ वास्पतोको जातः, तदा पुनरपि भोगान् भोक्तुं प्रवृत्ता, एवं तस्य पञ्च पूर्वगतसहस्राणि अतिक्रान्तानि भोगान् भुञ्जन्त, अन्वदा कदाचित्
 सर्वाङ्कारविभूषित आदर्शनृदयतिगत, तत्र च सर्वाङ्गिकः पुरतो इत्येते, तस्यैव प्रेक्षमाणस्याङ्गुलीयञ्च पतित, तत्र तेन च ज्ञात पतित, एवं तस्य प्रलोचना
 नस्य यदा साङ्गुलिर्दंष्ट्री पतित, तदाऽसोभमाना दृष्ट, ततः कटकमपि अपनयति, एवमेकेकमपनयता सर्वमाभरणमपनीतं, तदाऽऽत्मान शशितपत्रं इव पद्मसर-
 अबोभमान प्रेक्ष्य सवेगपञ्चा परित्तिभित्तुं प्रवृत्त -आगन्तुकद्वयैः विभूषित मे सरीरकमिति न स्वभावमुन्वयन्, एवं चिन्तयतः अपूर्वकरणध्यानशुपस्थितस्य
 केवलज्ञानं समुत्पन्नमिति । सको देवराज भागतो भणत्ति-द्रव्यच्छिन्न प्रतिपद्यस्य, यतः निष्कमणमहिमान करोमि, ततस्तेन पञ्चमुट्ठिकाः लोचः कृता, देवतया
 त्वोहरणप्रतिप्रहासि रूपकरणमुपनीतं, दत्ताभिः राजसहस्रैः सम प्रयजिता । दोषा नव चक्किणः सहस्रपरिवारा निष्कान्तरा । इत्येतेन यन्निदत्तः, तदा भगवान् पूर्व-
 गतसहस्रं केवल्लिपर्यायं पाठयित्वा ।

गित्ता परिणिबुद्धो य । आइच्चजसो सक्केणाभिसित्तो, एवमट्टपुरिसजुगाणि अभिसित्तानि । उक्तो भावा (गाथा)र्थः, साम्प्रतम-
क्षरगमनिका—आदर्शकगृहे प्रवेशः, कस्य? 'भरहेत्ति' भरतस्य प्राकृतशैल्या पद्यर्थे सप्तमी, तथा पतनं चाङ्गुलीयस्य वभूव,
शेषाणां कटकादीनां तून्मोचनं अनुष्ठितं, ततः संवेगः संजातः, तदुत्तरकालं ज्ञानमुत्पन्नमिति, दीक्षा च तेन गृहीता, चशब्दा-
श्रिवृत्तश्चेत्यक्षरार्थः ॥४३६॥ उक्तमानुपज्झिकं इदानीं प्रकृतां मरीचिवकव्यतां पृच्छतां कथयतीत्यादिना प्रतिपादयति—तत्र-
पृच्छंताण कहेइ उवट्टिए देइ साहुणो सीसे । गेलन्नि अपडिअरणं कविला इत्थंपि इहयंपि ॥ ४३७ ॥

गमनिका—पृच्छतां कथयति, उपस्थितान् ददाति साधुभ्यः शिष्यान्, ग्लानत्ये अप्रतिजागरणं कपिल ! अत्रापि इहापि ।
भावार्थः—स हि प्राग्व्याचर्णितस्वरूपो मरीचिः भगवति निर्वृत्ते साधुभिः सह विहरन् पृच्छतां लोकानां कथयति धर्म-
जिनप्रणीतमेव, धर्माक्षिप्तांश्च प्राणिन उपस्थितान् ददाति साधुभ्यः शिष्यानि । अन्यदा स ग्लानः संवृत्तः, साधवोऽ-
प्यसंयतत्वान्न प्रतिजाग्रति, स चिन्तयति—निष्ठितार्थाः खलु एते, नासंयतस्य कुर्वन्ति, नापि समैतान् कारयितुं युज्यते,
तस्मात् कञ्चन प्रतिजागरकं दीक्षयामीति, अपगतरोगस्य च कपिलो नाम राजपुत्रो धर्मशुश्रूषया तदन्तिकमागत इति,
कथिते साधुधर्मे स आह—यद्ययं मार्गः किमिति भवता एतदङ्गीकृतम् ? मरीचिराह—पापोऽहं, 'लोएंदिये'त्यादिविभाषा
पूर्ववत्, कपिलोऽपि कर्मोदयात् साधुधर्मानभिमुखः खल्याह—तथापि किं भवद्दर्शने नास्त्येव धर्म इति, मरीचिरपि-
प्रचुरकर्मा खल्वयं न तीर्थकरोक्तं प्रतिपद्यते, वरं मे सहायः संवृत्त इति संचिन्त्याह—'कविला एत्थंपिति' अपिशब्दस्यैव-
कारार्थत्वात् निरूपचरितः खल्वत्रैव साधुमार्गे 'इहयंपिति' स्वल्पस्तु अत्रापि विद्यते इति गाथार्थः ॥ ४३७ ॥ स ह्येवमा-

१ परिनिर्वृतश्च । आदित्यपदाः दक्षिणाभिषिक्तः, एवमट्टपुरियुगान्परिषिक्तानि ।

कर्णं तत्सकाश एव प्रमज्जितः, मरीचिनाऽप्यनेन दुर्वचनेन संसारोऽभिनिर्वर्षितः, त्रिपदीकाले च नीचैर्गोत्र कर्म घड-
मिति ॥ अमुमेयार्थं प्रतिपादयन्नाह—

दुग्भासिएण इकेण मरीईं दुयखसायरं पचो । भभिओ कोडाकोडिं सागरसरिनामधेज्जाणं ॥ ४३८ ॥
तन्मूलं संसारो नीआगोत्तं च कासि तिवईसि । अपडिक्कतो पंमे कचिलो अंतद्धिओ कहए ॥ ४३९ ॥

प्रथमगाथागमनिका—‘दुर्भाषितेनैकेन’ उकलक्षणेन मरीचिर्दुःखसागरं प्राप्तः स्रान्त कोटीना कोटी कोटीकोटी ता, केपा-
मित्याह-‘सागरसरिनामधेज्जाणति’ सागरसदृशनामधेयानां, सागरोपमाणमिति गाथार्थः । द्वितीयगाथागमनिका-‘तन्मूलं’ दु-
र्भाषितमूलं संसारः सजात, तथा स एव नीचैर्गोत्रं च कृतवान्-निष्पादितवान्-‘त्रिपद्या’ प्राग्व्यावर्णितस्वरूपायामिति । ‘अप-
डिक्कतो धमेत्ति’ स मरीचिः चतुरशीतिपूर्वशतसहस्राणि सर्वोयुष्कमनुपाल्य तस्माद् दुर्भाषितात् गर्वाच्च ‘अप्रतिक्रान्तः’ अनि-
वृत्तः ब्रह्मलोकं दत्तसागरोपमस्थिति-देशः संजात इति । कपिलोऽपि ग्रन्थार्थपरिज्ञानशून्य एव तद्वर्षितक्रियारतो धिजहार,
आसुरिनामा च शिष्योऽनेन प्रमज्जित इति, तस्य स्वाचारमात्रदिदेश, एवमन्यानपि शिष्यान् स गृहीत्या शिष्यप्रवचनानुराग
तपरो मृत्वा ब्रह्मलोक एयोत्पन्नः, स ह्युत्पत्तिसमनन्तरमेव अवधिं प्रयुक्तवान्-किं मया हुत वा ? इष्टं वा ? दान वा दत्तं ?
येनैषा दिव्या देवर्द्धि- प्राप्तेति, स्वं पूर्वमभं विशाय चिन्तयामास-ममहि शिष्यो न किञ्चिद्ब्रूहि, तत्तस्य उपदिशामि तत्त्व-
मिति, तस्मै आकाशस्यपञ्चवर्णमण्डलकस्यः तत्त्वं जगद्, आह च-‘कपिलो अंतद्धिओ कहए’ कपिलः अन्तर्हितः कथि-
तवान्, किम् ?-अव्यक्तात् व्यक्तं प्रभवति, ततः पटितम्भं जातं, तथा चाहुस्रन्मतानुसारिणः-“प्रकृतेर्मेहास्ततोऽदृक्कार-

स्तस्माद्गणश्च षोडशकः । तस्मादपि षोडशकात् षड्भ्यः पञ्च भूतानि ॥ १ ॥” इत्यादि, अलं विल्लरेण, प्रकृतं प्रस्तुमः इति गाथार्थः ॥ ४३८-४३९ ॥

इक्वाग्रेसु मरीई चउरासीई अ बंभलोगंमि । कोसिउ कुल्लागंमी (गेछुं) असीइमाउं च संसारे ॥ ४४० ॥
गमनिका—इक्ष्वाकुषु मरीचिरासीत्, चतुरशीतिं च पूर्वशतसहस्राण्यायुष्कं पालयित्वा ‘वंभलोगंमि’ ब्रह्मलोकं कल्पे देवः संवृत्तः, ततश्चायुष्कक्षयाच्च्युत्वा ‘कोसिओ कुल्लाएसुन्ति’ कोल्लाकसंनिवेशे कौशिको नाम ब्राह्मणो बभूव, ‘असीइमाउं च संसारेत्ति’ स च तत्राशीतिं पूर्वशतसहस्राण्यायुष्कमनुपाल्य ‘संसारेत्ति’ तिर्यग्रनारकामरभवानुभूतिलक्षणे पर्यटित इति गाथार्थः ॥ ४४० ॥ संसारे कियन्तमपि कालमदित्वा स्थूणायां नगर्यां जात इति, अमुमेवार्थं ‘थूणाई’त्यादिना प्रतिपादयति—

थूणाइ पूसमित्तो आउं वावत्तारिं च सोहम्मे । चेइअ अगिगज्जोओ चोवढीसाणकप्पंमि ॥ ४४१ ॥

व्याख्या—स्थूणायां नगर्यां पुष्पमित्रो नाम ब्राह्मणः संजातः ‘आउं वावत्तारिं सोहम्मेत्ति’ तस्यायुष्कं द्विसप्ततिः पूर्वशतसहस्राण्यासीत्, परिव्राजकदर्शने च प्रप्रज्यां गृहीत्वा तां पालयित्वा कियन्तमपि कालं स्थित्वा सौधर्मे कल्पे अजघन्योत्कृष्टस्थितिः समुत्पन्न इति । ‘चेइअ अगिगज्जोओ चोवढीसाणकप्पंमि’ सौधर्माच्च्युतः चैत्यसन्निवेशे अग्निद्योतो ब्राह्मणः संजातः, तत्र चतुःषष्टिपूर्वशतसहस्राण्यायुष्कमासीत्, परिव्राट् च संजातो, मृत्वा चेशाने देवोऽजघन्योत्कृष्टस्थितिः संवृत्त इति गाथार्थः ॥ ४४१ ॥

मंदिरे अगिगमूर्ई छप्पणणा उ सणकुमारंमि । सेअवि भारद्वाओ चोआलीसं च माहिंदे ॥ ४४२ ॥

गमनिका—ईशानाच्युतो 'मन्दिरेत्ति' मन्दिरसन्निधेये अग्निमूर्तिनामा ब्राह्मणो वभूय, तत्र पद्मपद्मागतं पूर्वशतसहस्राणि जीवितमासीत्, परिब्राजकश्च वभूय, मृत्वा 'सणकुमारमीत्ति' सनत्कुमारकल्पे विमध्यमस्थितिर्देवः समुत्पन्न इति । 'सेअवि भारद्वाएँ चोआलीसं च माहिंदेत्ति' सनत्कुमारात् प्युत. श्वेतन्या नगर्यां भारद्वाजो नाम ब्राह्मण उत्पन्न इति, तत्र च चतुर्थत्वारिसत् पूर्वशतसहस्राणि जीवितमासीत्, परिब्राजकश्चाभवत्, मृत्वा च माहेन्द्रे कल्पेऽजघन्योत्कृष्टस्थितिर्देवो वभूयेति गाथार्थः ॥ ४४२ ॥

संसरिअ थावरो रायगिहे चउतीस यंमलोगंमि । छस्सुवि पारिब्वजं भमिओ तत्सो अ संसारे ॥ ४४३ ॥

गमनिका—माहेन्द्रात् प्युत्वा ससुत्थ कियन्तमपि कालं संसारे ततः त्यावरो नाम ब्राह्मणो राजगृहे उत्पन्न इति, तत्र च चतुस्त्रिंशत् पूर्वशतसहस्राण्युष्कं परिब्राजकश्चासीत्, मृत्वा च ब्रह्मलोकेऽजघन्योत्कृष्टस्थितिर्देवः सजातः, एवं पद्मस्वपि वाराहो परिब्राजकत्वमधिकृत्य दिवमाप्तवान् । 'भमिओ तत्सो अ संसारे' ततो ब्रह्मलोकाच्च्युत्वा भ्रान्तः संसारे प्रभूतं कालमिति गाथार्थः ॥ ४४४ ॥

रायगिह विस्सनदी विसाहमूर्ई अ तत्स जुवराया । जुवरणो विस्समूर्ई विसाहनंदी अ इअरत्स ॥ ४४४ ॥
रायगिह विस्समूर्ई विसाहमूर्इओ खत्तिए कोढी । वाससहत्सं दिक्खा सम्भुअजइत्स पासंमि ॥ ४४५ ॥

भावार्थः खल्वस्य गाथाद्वयस्य कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—रार्यगिहे नयरे विस्सनंदी राया, तस्स भाया विसाहभूई, सो य जुवराया, तस्स जुवरणो धारिणीए देवीए विस्सभूई नाम पुत्तो जाओ, रणोऽवि पुत्तो विसाहनंदित्ति, तत्थ विस्सभूइस्स वासकोडी आज्ज, तत्थ पुप्फकरंडकं नाम उज्जाणं, तत्थ सो विस्सभूती अंतेउरवरगतो सच्छंदसुहं पवियरइ, ततो जा सा विसाहनंदिस्स माया तीसे दासचेडीओ पुप्फकरंडए उज्जाणे पत्ताणि पुप्फाणि अ आणंति, पिच्छंति अ विस्सभूतिं कीडंतं, तासिं अमरिसो जाओ, ताहे साहित्ति जहा-एवं कुमारो ललइ, किं अम्ह रज्जेण वा चलेण वा ? जइ विसाहनंदी न भुंजइ एवंविहे भोए, अम्ह नामं चेव, रज्जं पुण जुवरणो पुत्तस्स जस्सेरिसं लल्लिअं, सा तासिं अंतिए सोअं देवी ईसाए कोवघरं पविट्ठा, जइ ताव रायाणए जीवंतए एसा अवत्था, जाहे राया मओ भविस्सइ ताहे एत्थ अम्हे को गणिहित्ति?, राया गमेइ, सा पसायं न गिण्हइ, किं मे रज्जेण तुमे वत्ति?, पच्छा तेण अमच्चस्स सिडं, ताहे अमच्चोऽवि

१ राजगृहे नगरे विश्वन्धी राजा, तस्य भ्राता विशाटभूतिः, स च युवराजः, तस्य युवराजस्य धारिण्यां देव्या विश्वभूतिर्नाम पुत्रो जातः, राजोऽवि पुत्रो विशाखनन्धीति, तस्य विश्वभूतेर्यकोट्यायुः, तत्र पुप्फकरण्डकं नाम उद्यानं, तत्र स विश्वभूतिः वरान्तःपुरगतः सच्छन्देन सुखं प्रविशति, ततो या सा विशाट-नन्दिनो माता तस्या दासचेद्व्यः पुप्फकरण्डकादुद्यानापुष्पाणि पत्राणि चानयन्ति, प्रेक्षन्ते च विश्वभूतिं क्रीडन्तं, तासामस्यो जातः, तत्र साधयन्ति यथा-पूर्वं कुमारो ललति (विलसति), किमस्माकं राज्येन वा चलेन वा ? यदि विशाटनन्धी न शुक्ले पूर्वविधान् भोगान्, अस्माकं नामैव, राज्यं पुनर्युवराजस्य पुत्रस्य यस्येहन्नं ललितं, सा तासामन्तिके श्रुत्या देवीव्यंया कोपगृहं प्रविष्टा, यदि तापदाशि जीयति प्याऽयस्था, यदा राजा मृतो भविष्यति तदासायान् को गणि-व्यति? राजा गमयति, सा प्रसादं न गृह्णाति, किं मे राज्येन इया वेति, पद्मापेगामाल्याय शिष्टं, तदाऽमाल्योऽपि.

'तं गमेद्, तद्वि न ठाति, ताहे अमचो भणइ-रायं! मा देवीप घयणातिफमो कीरठ, मा मारेहिइ अप्पाणं, राया भणइ-को उयाओ होज्जा?, ण य अम्हं वंसे अण्णंमि अदिगए उज्जाणे अण्णओ अतीति, तत्थ घसंतमाँसं ठिओ, मासगोसु अच्छति, अमचो भणति-उयाओ किज्जठ जहा-अमुगो पचतराया उक्कुट्ठो(घट्टो), अणज्जता पुरिसा कूडलेहे उवणंतु, एवमंपण कय-नेण से कूडलेहा रण्णो उघट्टाविया, ताहे राया जत्तं गिणहइ, त विस्सभूइणा सुयं, ताहे भणति-मए जीयमाणे तुब्भे किं निग-एछहं, ताहे सो गओ, ताहे चैय इमो अइगओ, सो गतो त पच्चत, जाय न किंचि पिच्छइ अहुंमरेत, ताहे आहिंढित्ता जाहे नत्थि कोई जो आणं अइकमति, ताहे पुणरवि पुप्फकरंडयं उज्जाणमागओ, तत्थ दारवाला दडगहियगहत्था भणंति-मा अईह सामी !, सो भणति-किं निमित्त !, एत्थ विसाहनन्दी कुमारो रमइ, ततो एयं सोऊण कुविओ विस्सभूइं, तेण नायं-अहं कय गेण निगच्छाविओसि, तत्थ कयिडलता अणेगफलभरसमोणया, सा मुट्ठिपहारेण आहया, ताहे तेहिं कविंठेहिं भूसी अत्थुजा,

! तां गमयति, एवापि न तिष्ठति, तदाऽमावो भणति-रतन् । मा रेया वचनातिक्रम करोतु, मा मीमरदात्मनं, राजा भणति क इपायो भवेत् ? , न चासाकं वरोऽन्वयस्मिन् भतिगते रचाने अग्नोऽतिवाति, तत्र वसन्तमासं स्थितः मासोऽग्रे तिष्ठति, जामावो भणति-इषायः क्रियतां वया-अमुका प्रसन्तराजाः अकृष्टः (दुःखः), अज्ञानमाणाः पुरया कूटलेखापुत्रयन्तु, पृथमेतेन कृतकेन ते कूटलेखा राके उपस्थापिताः, तदा राजा पत्रां गृह्णाति, तत् विभग्नुविना युवं, तदा भणति-अपि जीवति यूय किं निर्गच्छत, तदा स गता, तदैवाय (विद्यालनन्दी) भतिगता, स गतः स प्रसन्त, यावच्च कश्चित्पश्यति इपद्रवन्त, तदाऽऽहिण्ड्य यदा यास्ति कोऽपि य आज्ञामतिक्रामति, तदा पुनरपि पुष्पकरण्डकयुधानमागतः, तत्र द्वारपाला गृहीतदण्डाप्रहारा भणन्ति-मा अठियासी- स्वाभित् !, स भणति-किं निमित्तम् ? अत्र विद्यालनन्दी कुमारो रमते, तत एतत् श्रुत्वा कुवितो विभग्नुति, तेन श्रावं-अह कृतकेन निर्गमित इति, तत्र कश्चिप्यल्लहा जनेक-

ते भणति-एवं अहं तुञ्जं सीसाणि पाडितो जइ अहं महल्लपिउणो गोरथं न करंतो, अहं भे छम्मण नीणिओ, तम्हा अलाहि भोगेहिं, तओ निगओ भोगा अवमाणमूलन्ति, अज्जसंभूआणं थेराणं अंतिए पवइओ, तं पवइयं सोउं ताहे राधा संते-उरपरियणो जुवराया य निगओ, ते तं खमावँति, ण य तेसिं सो आणत्तिं गेण्हति । ततो बहूहिं छट्टमादिएहिं अप्पाणं भावेमाणो विहरइ, एवं सो विहरमाणो महुरं नगरिं गतो । इओ य विसाहनंदी कुमारो तत्थ महुराए पिउच्छाए रण्णो अगमहिसीए धूआ लद्धेहिआ, तत्थ गतो, तत्थ से रायमगे आवासो दिण्णो । सो य विस्सभूती अणगारो मासखमण-पारणगे हिंडंतो तं पदेसमागओ जत्थ ठाणे विसाहणंदीकुमारी अच्छति, ताहे तस्स पुरिसेहिं कुमारो भणति-सामि । तुब्भे एयं न जाणह?, सो भणति-न जाणामि, तेहिं भणति-एस सो विस्सभूती कुमारो, ततो तस्स तं दट्ठण रोसो जाओ । एत्थंतरा सूत्तिआए गावीए पेड्डिओ पडिओ, ताहे तेहिं उक्किट्टकलयलो कओ, इमं च णेहिं भणिअं-तं वलं तुञ्ज

३ तान् भणति-एवमहं युष्माकं शिरांस्यपातयित्वं यथाहं पितृव्यस्य गोरथं नाकरिष्यम्, अहं भवन्निश्चयाना नीतः, तस्मादलं भोगैः, ततो निर्गतो भोगा अपमानमूलमिति, आर्यसंभूतानां स्वविराणामन्तिके प्रव्रजितः, तं प्रव्रजितं श्रुत्वा तदा राजा सान्त-पुरपरिजनो युवराजश्च निर्गतः, ते तं क्षमयन्ति, न च तेषां स आश्चर्यं (विचरिं) गृह्णाति । ततो बहुभिः पष्ठाष्टमादिकैरामानं भावयन् विहरति, एवं स विहरन् मयुरां नगरीं गतः । एतश्च विशारानन्दी कुमारल्ल मयुरायां पितृव्यसू राजोऽग्रमहिष्या दुहिता लब्धपूर्वा (इति) तत्र गतः, तत्र तस्य राजमार्गं आवासो दत्तः । स च विश्वभृतिरनगरः मासक्षणपारणे हिण्डमानः तं प्रदेसमागतः यत्र स्थाने विशाल नन्दी कुमारः तिष्ठति, तदा तस्य पुरैथः कुमारो भण्यते-स्वामिन् ! इमं पुनं न जानीथ?, स भणति-न जानीथि, तैर्भण्यते-एव स विश्वभृतिः कुमारः, ततस्तस्य तं दृष्ट्वा रोपो जातः । अत्रान्तरे प्रसूतया गवा भेरितः पतितः, तदा तैररुष्टकफलः कृतः, इदं च तैर्भणितम्-तत्र बलं तव

कथिष्ठपाठनं च कहिं गर्तं?, ताहे गेण ततो पलोइय, दिद्धो य गेण सो पायो, ताहे अमरिसेण त गाविं अगसिंगेहिं गहाय
 उहु उपवति, सुदुब्वलस्सवि सिंघस्स किं सियाउेहिं वलं लंघिज्जइ?, ताहे धेव नियत्तो, इमो दुरणा अज्जावि मम रोसं यद्वति,
 ताहे सो नियानं करेति-जइ इमस्स तथनियमस्स वंभचेरस्स फलमत्थि तो आगमेसाणं अपरिमितवलो भयामि । तत्थ
 सो अणालोइयपडिक्कतो महासुके उवयत्तो, तरुफुकोसठित्तिओ देवो जातः । ततो चइक्कण पोअणपुरे णगरे पुत्तो पयाव-
 इस्स मिगाईप देवीए कुच्छिसि उवयण्णो । तस्स कह गयावई नाम, तस्स पुयं रिउपडिसत्तुत्ति णाम होरथा, तस्स य
 भद्दाप देवीए अत्तए अयले नानं कुमारे होरथा, तस्स य अयलस्स भगिणी मियावईनाम दारिया अतीय रुवयती, सा य
 उम्मुक्कथाउभाया सवालंकारविभूसिआ पिउपायवंदिया गया, तेण सा उच्छने निवेसिआ, सो तीसे रुवे जोयणे य अंगफासे
 य मुच्छिओ, तं विसज्जेत्ता पउरजणययं याहरति-जं पृथ रयण उप्पज्जइ तं कस्स होति?, ते भजंति-जुग्गं, एव तिणिण

१ कथिष्पाठनं च क गतं?, तदाऽनेन तदा प्रलोकित, इष्टमानेन त पाप, तदाऽन्येन पृथीश्वोर्ध्वमुत्क्षिपति, सुदुर्बलत्वादि
 तिहास किं शृगाकेर्वकं कथयती, तथैव निवृत्त, अयं पुराणमाऽऽपि मयि रोप यद्वति, तथा स निदानं करोति-यस्य तपोनियमस्य प्रकल्पस्य फलमस्ति तदि
 भागमिच्छन्त्या अपरिमितवलो भूवासे । तत्र सोऽनालोचितमतिक्रान्तो महाशुके वाराहः, तत्रोत्पृष्टश्चिकीर्षो देवो जातः । तत्रोत्पृष्टा पोतनपुरे गगरे पुत्रः
 प्रकल्पतेर्गुणवत्या देव्या कुक्षी उपवाहः । तस्य कथं प्रगापतिर्नाम?, तस्य पूर्वै रियुमतिशुभिरिति नामामभवत्, तस्य च भद्राया देव्या भालमयः अचलो नाम कुमारो
 उभवत्, तस्य पाचकस्य भगिनी दृगावती नाम दारिकाऽपीव रूपयती, सा योग्युक्तशकभावा त्र्यंशुकादिव्युथिता पितृराएवभिवृका गता, तेन सोऽस्ये
 निवेसिता, स तस्या रूपे धीवने चान्नस्पर्शं च मूर्च्छित, तां विवृणुय पौरजनपदे श्वाहरति-यद्वन्न तदमुत्पद्यते तत्कस्य भवति?, ते भजन्ति-सव, एव श्रीन्

धारा साहिए सा चेडी उवट्टविआ, ताहे लज्जिआ निगया, तेसिं सर्वेसिं कुब्रमाणणं गंधवेण विवाहेण सयमेव विवाहिया, उग्पाइया णेणं भारिया, सा भद्दा पुत्तेण अयलेण समं दक्खिणावहे माहेस्सरिं पुरिं निवेसेति, महन्तीए इस्तरीए कारियत्ति माहेस्सरी, अयलो मायं ठविऊण पिउमूलमागओ, ताहे लोएण पयावई नामं कयं, पया अणेण पडिवण्णा पयावइत्ति, वेदेऽप्युक्तम्—“प्रजापतिः स्वां दुहितरमकामयत” । ताहे महासुक्काओ चइऊण तीए मियावईए कुच्चिंसि उववण्णो, सत्त सुमिणा दिट्ठा, सुविणपाढएहिं पढमवासुदेवो आदिट्ठो, कालेण जाओ, तिण्णिअसे पिट्ठकरंडगा तेण से तिविड्डुणामं कयं, माताए परिमक्खितो उम्हतेल्लेणंति, जोषणगमणुपत्तो । इओ य महामंडलिओ आसगीवो राया, सोगेमित्तिंयं पुच्छति—रुत्तो मम भयंति, तेण भणियं—जो चंडमहं दूतं आधरिसेहिति, अवरं ते य महावलंगं सीहं मारेहिति, ततो ते भयंति, तेण सुयं जहा-पयावइपुत्ता महाबलवगा, ताहे तत्थ दूतं पेसेति, तत्थ य अंतेउरे पेच्छणयं वट्टति, तत्थ दूतो पविट्ठो, राया उट्टिओ, पेच्छणयं

१ वारात् साधिते सा चेट्टुपस्थापिता, तदा लज्जिता निर्गता; सर्वेषां तेषां हूजतां गान्धर्वेण विवाहेन स्वयमेव विवाहिता, उपादिता तेन भार्या, सा भद्दा पुत्रेणा चलेन समं वक्षिणापथे मातृश्वरीं पुरीं निविशति, महत्या श्रेय्यां कारितेति मातृश्वरी, अचलो मातरं स्थापित्वा पितृमूलमागतः, तदा लोकेन प्रजापतिः नाम कृतं, प्रजा अनेन प्रतिपन्ना प्रजापतिरिति । तदा महाशुक्रात् च्युत्या तस्या युगावस्थाः कुशावुरपत्नः, सप्त स्वप्ना दृष्टाः, स्वप्नपाठकैः प्रथमवासुदेव आदिष्टः, कालेन जातः, त्रीणि च तस्य पृष्ठकण्डकानि तेन तस्य निदृष्टः नाम कृतं, मात्रा परिश्रितः उग्रतेलेनेति, यौवनमनुप्राप्तः । इतश्च महामाण्डलिकः अश्वघोषो राजा, स नैमित्तिकं पृच्छति—कुतो मम भयमिति, तेन भणितम्—यश्चण्डसेधं दूतं आर्षपिंध्यति, अपरं तव च महानलिं सिंहं मारयिष्यति, ततस्तान् भयमिति, तेन श्रुतं यथा—प्रजापतिपुत्री महाबलिनौ, तदा तत्र दूतं प्रेषयति, तत्र चान्तःपुरे प्रेक्षणं वरते, तत्र दूतः प्रविष्टः, राजोत्थितः, प्रेक्षणं

भंग, कुमारा वेच्छणगेण अक्खत्ता भणंति-को एस? तेहिं भणिअं-जहा आसगीवरणो दूतो, ते भणंति-जाहे एस वखेज्जा ताहे कहेजाह, सो राइणा पूएऊण विसज्जिओ पहाविओ अप्पणो विसयस्स, कहिय कुमाराणं, तेहिं गंतूण अऊपहे हओ, तस्स जे सहाया तेसये दिसोदिसिं पढाया, रण्णा सुय जहा-आधरिसिओ दूओ, समंतेण निअचिओ, ताहे रण्णा चिउणं तिगुणं दाऊण मा हु रण्णो साहिज्जु ज कुमारेहिं कयं, तेण भणिय-न साहामि, ताहे जे ते पुरतो गता तेहिं सिंठं जहा-आधरिसिओ दूतो, ताहे सो राया कुविओ, तेण दूतेण णायं जहा-रण्णो पुवं कहितेहयं, जहायित्तं सिंठं, ततो आसगीवेण अण्णो दूतो पेसिओ, वच्च पयावइ गतूण भणाहि-मम सालिं रक्खाहि भक्खिज्जमाणं, गतो दूतो, रण्णा कुमारा चवलद्धा-किह अकाले मच्च खचलिओ?, तेण अम्हे अवारए चेव जत्ता आणत्ता, राया पहाविओ, ते भणंति-अम्हे वच्चामो, ते रुच्चता मञ्जाप गया, गंतूण लेत्तिप भणंति-किहइण्णे रायाणो रक्खियाइया?, ते भणंति-आसहत्थिरहपुरिस-

१ मगं, कुमारे मेक्षणेनाकिसो भणत-क एस? ते भणित यया-अधमीवरात्त दूता, सो भणता-यदा एप मनेव तदा कययेव, स राया पूजयिवा विपटा प्रधावित आमनो विपयाय, कथितं कुमाराण्यो, ताभ्यो गत्वाअर्धपये इता, तस्य ये सहायाः ते सर्वे श्रितोदिति पलायिताः, राया सुव यया-आधरिओ दूतः, संभ्रान्तेन निवसिताः, एता राया द्विगुणं त्रिगुणं पचा मेव वीक्यः राजे यत्कुमाराभ्यो कृतं, तेन भणित-न साधयामि, एता ये ते पुरतो गताः शिष्टे यया-आधरिओ दूता, एता स राजा कुपिता, तेन दूतेन ज्ञातं यया-राजे पूर्वं कथितं, ययापुत्र शिष्ट, एतः अधमीवेणान्यो दूतः प्रेरितः, मम राजापरित गत्वा भण-मम शाहीन् मदयमाणान् इव, गतो दूतः, राजा कुमाराकुपलब्धौ-किमकाले द्युरामत्रिदाः?, तेनाआकमवारके पुत्र यान्नाऽऽज्जहा, राजा प्रधावितः (गन्तुमारुचा), सो भणतः, आवां मजाव, सो रूपमानो बलादूतो, गत्वा क्षेत्रिकात् मणता-कयमन्ये राजान्। रक्षितयन्ता?, ते मणन्ति-अचहत्थिरहपुरिये

पागारं काऊणं, केच्चिरं ? जाव करिसणं पविष्ठं, तिविद्ध भणति-को एच्चिरं अच्छति ? मम तं पएसं दरिसह, तेहिं कहियं-
एताए गुहाए, ताहे कुमारो र्हेणं तं गुहं पविद्धो, लोणेण दोहिवि पासेहि कलयलो कओ, सीहो वियंभंतो निगओ,
कुमारो चिन्तेइ-एस पाएहिं अहं रहेण, विसरिसं जुद्धं, असिखेडगहथो रहाओ ओइण्णो, ताहे पुणोवि विचिन्तेइ-एस
दाढानकूवाउहो अहं असिखेडएण, एवमवि असमंजसं, तंपि अणेण असिखेडगं छुडियं, सीहस्स अमरिसो जातो-एणं ता
रहेण गुहं अतिगतो एगागी, वितिअं भूमिं ओतिण्णो, ततिअं आउहाणि विसुक्काणि, अज्जा णं विणिवाएसिच्चि महता अव-
दालिएण वयणेण उक्खंदं काऊण संपत्तो, ताहे कुमारेण एणेण हथेण उवरिल्लो होद्धो एणेणं हेड्डिल्लो गहियो, ततो णेण जुण्ण-
पडगोविव उहाकाऊण सुक्को, ताहे लोएण उक्कुडिकलयलो कओ, अहासन्निहिआए देवयाए आभरणवत्थुसुमवरिसं,
वरिसियं, ताहे सीहो तेण अमरिसेण फुरफुरंतो अच्छति, एवं नाम अहं कुमारेण जुद्धेण मारिओत्ति, तं च किर कालं

१ प्राकारं कृत्वा, क्रियाच्चिरं ? यावत्तु कार्यं प्रविष्टं (भवति), शिशुष्टः भणति-क इयच्चिरं तिष्ठति ? मयं तं प्रवेशं वक्ष्याम, तैः कथितं-पुत्रस्वां गुहायां,
तथा कुमारो रयेन तां गुहां प्रविष्टः, लोकैः कलकल्लो इयोरपि पार्थवोः कृताः, सिहो विगुम्भमाणः निर्गतः, कुमारश्चित्तयति-एव पादाभ्यामहं रयेन, विसणं
जुद्धं, असिरोटकहस्ताः रयावपतीर्णः, तदा पुत्रपि विचिन्तयति-एव यंद्गन्तारयुधः अहमसिरोटकेण, पृथमप्यसमश्रुत्सं, तदप्यसिरोटकमनेन स्वकं, सिहस्तामयो
जाता-एकं तावत् रयेन गुहामतिगतः एकाकी, द्वितीयं भूमिमपतीर्णः, एतीयमायुधानि विगुक्कानि, अथ एणं विनिपातयामीति महताऽप्यारितेन वदनेनोत्कन्दं
कृत्वा संमासः, तदा कुमारैणैकेन हस्तेनोपरिगत ओष्ठ एकेनाथस्त्रो गृहीतः, ततश्चेन नीर्णयत् इव दिपराटुल्ल सुक्कः, तथा लोकेनोक्कुडिकलकलः कृताः, यथासन्नि-
हितया तदेवतयाभरणवत्थुसुगुर्यं यचितं, तथा सिहस्तेनामंयेण सुत्तंस्त्रिष्ठति, एवं नामाहं कुमारेण जुद्धेन मारितः इति, तस्मिन् काले.

भगवन्तो गोअमसामी रहसारही आसी, तेण भणति-मा तुमं अमरिसं घहाहि, एस नरसीहो तुमं मियाहिबो, तो जइ सीहो सीहेण मारियो को एत्थ अथमाणो?, ताणि सो यणणणि महुमिव पिबति, सो मरित्ता नरएसु उयवण्णो, सो कुमारो तच्चम्मं गहाय सनगरस्स पहावितो, ते^० गामिल्लए भणति-गच्छह भो तस्स घोडयगीवस्स फहेह जहा अच्छसु धीसत्थो, तेहिं गंतूण सिंठं, रुद्धो दूतं विसज्जेइ, एते पुत्ते तुम मम ओलगाए पट्टयेहि, तुमं महल्लो, जाहे येच्छामि सक्कारेमि रज्जाणि य देमि, तेण भणियं-अच्छतु कुमारा, सय केव ण ओलगामिचि, ताहे सो भणति-किं न पेसेसि ? अतो जुद्धसज्जो निगच्छांसि, सो दूतो तेहिं आधरिसिच्चा घाडिओ, ताहे सो आसगगीयो सधवलेण उयट्ठिओ, इयरेवि देसंते ठिया, सुवहुं कालं जुग्झेऊण हयगयरहनरादिकखय च पेच्छिऊण कुमारेण दूओ पेसिओ जहा-अहं च तुम च दोण्णिथि जुद्धं सप-लुगामो, किंवा बहुएण अकारिजणेण मारिएण ? एवं होउत्ति, धीअदिवसें रहेहिं सपलगा, जाहे आउघाणि खीणाणि

! भगवन्तो गौतमस्सामी एषारथिदासीए, तेन अण्यते-मा त्वमसं-मा त्वमसं वाही, एए नरसिंहः एव सुगाधिपा, तथदि सिंहः सिंहेन मारिताः कोआपमत्ताः? एणि वचनामि ए मधिव वपिबति, स सुत्वा नरके अएका, स कुमारकचर्मं पुरीत्वा स्वनगराय प्रयावित्ता, तांअ प्रामेयकान् भणति-गच्छत भोः तस्मै वचप्रीवाय कथयत यथा तिष्ठ निश्चयः, तैर्यथा तिष्ठं, एदो दूत विचलति, एतो पुत्री मनावलणके प्रस्थापय, एव दूतं, यत पश्यामि सक्कारवामि रागयानि च पशामि, तेन भणितम्-तिष्ठतां कुमारी स्वयमेवावलगामीति, तदा स भणति-किं न प्रेषयसि ? अतो जुद्धसज्जो निर्गच्छ, स दूतस्त्रैराष्ट्रव्य धाटित्वा, तदा सोअव-धीया सर्वबलेनोपस्थिता, इतरेरेपि देसान्ते स्थिताः, सुवहुं काळं युत्वा हयगवरथगरादिखय च प्रेषय कुमारेण दूनः प्रेषितो यथा-अह च एवं च द्वावपि युद्ध सप्रच्छावः, किंवा बहुनाऽकारिजनेन मारितेन?, एवं अबलिति, द्वितीयपक्षेते रथैः संप्रच्छावा, यदाऽऽयुधानि क्षीणानि, * ते य - अहो ! निगच्छति

ताहे चक्रं सुयद्, तं त्रिविष्टुस तुंवेण बरे पडिअं, तेणेव सीसं छिन्नं, देवेहिं उगुष्टं-जहेस त्रिविद्धू पढमो वासुदेवो उप्प-
ण्णोत्ति । ततो सब्बे रायाणो पणिवायमुवगता, उयविअं अहुभरहं, कोडिसिला दंडवाहाहिं धारिआ, एवं रहावत्तपषय-
समीवे जुञ्जं आसी । एवं परिहायमाणे बले कण्हेण किल जाणुगाणि जाव किहवि पाविआ । त्रिविद्धू बुलसीइवाससयस-
हस्साइं सदाउयं पालइत्ता कालं कारुण सत्तमाए पुढवीए अप्पइट्ठाणे नराए तेत्तीसं सागरोवमड्ढितीओ नेरइओ उववण्णो ।
अयमासां भावार्थः, अक्षरार्थस्त्वभिधीयते—राजगृहे नगरे विश्वनन्दी राजाऽभूत्, विशाखभूतिश्च तस्य युवांराजेति,
तत्र 'जुवरणो'त्ति युवराजस्य धारिणीदेव्या विश्वभूति'नामा पुत्र आसीत्, विशाखनन्दिश्चेतरस्य राज्ञ इत्यर्थः, तत्रे-
त्थमधिकृतो मरीचिजीवः 'रायगिहे विस्सभूति'त्ति राजगृहे नगरे विश्वभूतिर्नाम विशाखभूतिसुतः क्षत्रियोऽभवत्, तत्र
च वर्षकोट्यायुष्कमासीत्, तस्मिंश्च भवे वर्षसहस्रं 'दीक्षा' प्रव्रज्या कृता संभूतियतेः पार्श्वे । तत्रैव—
गोत्तासिउ महुराए सनिआणो मासिएण भत्तेणं । महसुक्के उववण्णो तओ चुओ पोअणपुरंमि ॥ ४४६ ॥

१ तदा चक्रं मुञ्चति, तत् त्रिष्टुस्य तुग्येनोरसि पतितं, तेनैव शिरच्छिन्नं, देवेस्त्रुष्टुम्-यथैप त्रिष्टुः प्रथमो वासुदेव अपन्न इति । ततः सर्वे राजानः
प्रणिपातयुपागताः, उपचितं (साधितं) अर्धभरतं, कोटीशिला दण्डयाहुभ्यां धारिता, एवं रथावर्त्तपर्वत्तसमीपे युद्धमासीत् । एवं परिहीयमाणे बले कुल्लेन
किल जानुनी यावत् कथमपि प्रापिता । त्रिष्टुश्चतुरशीतियर्षत्तसप्तसप्तानि सर्वायुः पालयित्वा कालं कृत्वा सप्तम्यां पृथिव्यामप्रतिष्ठाने नरके त्रयस्त्रिंशत्साग-
रोपस्थितिकः नैरथिक उत्पन्नः । * द्वितीयः † नेदम्. ‡ नेदम्. ¶ भूतिर्नाम. § इति.

गमनिका—पारणके प्रविष्टो गोत्रासितो मधुरायाम् निदानं चकार, मृत्वा च सनिदानोऽनालोचिताप्रतिक्रान्तो मासि-
 केन भक्तेन महाशुकै कल्पे उपपन्न ब्रह्मदृष्ट्यतिदेव इति, 'ततो' महाशुक्राब्धुतः पौतनपुरे नगरे— ४४७ ॥
 पुत्सो पयाचइस्सा मिआवईधेचिक्खिसंमूओ । नामेण तिविदुत्ती आइं आसी दसाराणा, तत्र
 गमनिका—पुत्रः प्रजापते राक्षः मृगावतीदेवीकुक्षिसमृतः नाम्ना त्रिपुष्टः 'आदि-' प्रथमः आसीद् दसाराणा, तत्र
 धासुदेयत्वं चतुरशीतिवर्षशतसहस्राणि पालयित्वा अधः सप्तमनरकपृथिव्यामप्रतिष्ठाने नरके त्रयस्त्रिंशत् (प्रथमाप्रम् ४५००)
 त्सागरोपमस्थितिनारकः संजात इति ॥ ४४७ ॥ असुमर्थं प्रतिपादयन्नाह—
 शुलसीईमज्जइडे सीहो नरपट्टु तिरियमणुपसु । पियमित्त चक्कवदी मूआइ विदेहि बुलसीई ॥ ४४८ ॥
 गमनिका—चतुरशीतिवर्षशतसहस्राणि वासुदेवभवे खत्वायुष्कमासीत्, तदनुभूय अमतिष्ठाने नरके समुत्पन्नः, तस्मात्-
 न्युत्सर्त्य सिंहे बभूव, मृत्वा च पुनरपि नरक एवोत्पन्न इति, 'तिरियमणुपसुत्ति' पुनः कतिचित् मन्वन्तराणि तिर्यग्म-
 नुज्येत्पूष्य 'पियमित्त चक्कवदी मूआइ विदेहि बुलसीई'ति अपरविदेहे मूकाया राजधान्यां धनञ्जयच्युते. धारिणीदेव्या
 प्रियमित्राभिधानः चक्रवर्ती समुत्पन्नः, तत्र चतुरशीतिवर्षशतसहस्राण्ययुष्कमासीदिति गायार्थः ॥ ४४८ ॥
 पुत्सो घणंजयस्सा पुट्टिल परिआउ फोडि सब्बडे । गवर्णं छत्तगाए पणवीसाडं सयसहस्सा ॥ ४४९ ॥
 गमनिका—उत्रासौ प्रियमित्र पुत्रो धनञ्जयस्य धारिणीदेव्याश्च भूत्वा चक्रवर्तिभोगान् भुक्त्वा कथञ्चित् संजातसं-

वेगः सन् 'पोष्टिल इति' प्रोष्ठिलाचार्यसमीपे प्रव्रजितः 'परिआओ कोडि सबढे' त्ति प्रव्रज्यापर्यायो वर्षकोटी बभूव, मृत्वा महाशुक्ले कल्पे सर्वार्थे विमाने सप्तदशसागरोपमस्थितिर्देवोऽभवत् 'णंदण छत्तगाए पणवीसाळं सयसहस्सेत्ति' ततः सर्वार्थसिद्धाच्छ्रुत्वा छत्रायायां नगर्यां जितशत्रुपतेर्भद्रादेव्या नन्दनो नाम कुमार उत्पन्न इति, पञ्चविंशतिवर्षशतसहस्राण्याशुष्कमासीदितिगार्थः ॥ ४४६ ॥ तत्र च बाल एव राज्यं चकार, चतुर्विंशतिवर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा ततः—

पव्वज्ज पुट्टिले सयसहस्स सव्वत्थ मासभत्तेणं । पुप्फुत्तरि उववण्णो तओ भुओ माहणकुलंमि ॥ ४५० ॥

गमनिका—राज्यं विहाय प्रव्रज्यां कृतवान् 'पोष्टिलत्ति' प्रोष्ठिलाचार्यान्तिके 'सयसहस्सं'ति वर्षशतसहस्रं यावदिति, कथम् ? , सर्वत्र मासभक्तेन—अनवरतमासोपवासेनेति भावार्थः, अस्मिन् भवे विंशतिंभिः कारणैः तीर्थकरनामगोत्रं कर्मनिकाचयित्वा मासिकया संलेखनयाऽऽत्मानं क्षपयित्वा षष्टिभक्तानि विहाय आलोचितप्रतिक्रान्तो मृत्वा 'पुष्फोत्तरे उववणोत्ति' प्राणतकल्पे पुष्पोत्तरावतंसके विमाने विंशतिसागरोपमस्थितिर्देव उत्पन्न इति । 'ततो भुओ माहणकुलंमित्ति' ततः पुष्पोत्तराच्छ्रुतः ब्राह्मणकुण्डग्रामनगरे ऋसभदत्तस्य ब्राह्मणस्य देवानन्दायाः पत्न्याः कुक्षौ समुत्पन्न इति गार्थः ॥ ४५० ॥ कानि पुनर्विंशतिः कारणानि ? वैस्तीर्थकरनामगोत्रं कर्म तेनोपनिबद्धमित्यत आह—

अरिहंतसिद्धपवयण०॥४५१॥दंसण०॥४५२॥अप्पुव्व०॥४५३॥पुरिमेण०॥४५४॥तं च कहं॥४५५॥निअमा०॥४५६॥

* पोष्टिल इति. † विशाला (स्यात्). † निकाञ्च (स्यात्).

पृता ऋग्भेदेयाधिकारे व्याख्यातरयात्र विधियन्ते ।

माहणकुंडगात्रे कोडालसयुक्तमाहणो अस्थि । तस्य घरे उवयणो देयाणंदाह कुञ्चिसि ॥ ४५७ ॥
अस्या व्याख्या—पुण्योत्तराद्युतो प्राक्षणगुण्डग्रामे नगरे कोडालसगोत्रो ब्राह्मणः ऋग्भदत्ताभिधानोऽस्ति, तस्य गृहे
उत्पन्नः, देवानन्द्यायाः बुधाविति गाथार्थः ॥ ४५७ ॥ साम्प्रतं वर्धमानस्वामिवक्यतानिवद्धा द्वारागाथामाह निर्युक्तिकार —

सुमिण १ मयहार २ ऽभिग्गह ३ जम्मण ४ मभिसेम ५ युद्धि ६ सरणं ७ च ।

भेसण ८ विवाह ९ चचे १० दाणे ११ संयोह १२ निकरमणे १३ ॥ ४५८ ॥

गमनिका—‘सुमिणेति’ महास्वप्ना पफब्ब्या, यान् तीर्थंकरजनन्यः पश्यन्ति, यथा च देवानन्द्या प्रविशन्तो निष्काम-
न्तद्य दृष्टाः, त्रिस्रलया च प्रविशन्त इति । ‘अयद्धारत्ति’ आहरणमपहारः स यफब्ब्यो यथा भगवानपहृत इति । ‘अभि-
गहेत्ति’ अभिग्रहो यफब्ब्य, यथा भगवता गर्भस्थेनैव गृहीत इति । ‘जम्मणेति’ जन्मविधिर्वफब्ब्यः । ‘अभिसेवसि’
अभिषेको यफब्ब्यः, यथा विद्युधनाथाः कुञ्चिन्ति, ‘बुद्धिसि’ वृद्धिर्वफब्ब्या भगवतो यथाऽसौ वृद्धिं जगाम । ‘सरणति’
जातिस्मरणं च यफब्ब्यं । ‘भेसणति’ यथा देवेन भेषितं तथा यफब्ब्यं । ‘विवाहेति’ विवाहविधिर्वफब्ब्यः । ‘अयचेत्ति’
अपत्य-पुत्रभाण्डं यफब्ब्य । ‘दाणेत्ति’ निष्क्रमणकाले दानं दाच्यं । ‘संयोहेति’ संबोधनविधिर्वफब्ब्यः यथा लोकान्तिकाः
संबोधयन्ति । ‘निकरमणेत्ति’ निष्क्रमणे च यो विधिरसौ यफब्ब्य इति गाथासमुदायार्थः ॥ ४५८ ॥ अयययार्थं तु प्रति-
द्वारं यस्यति मान्यकार एव, तत्र स्वप्नद्वारायययार्थमभिधिसुराह—

गय १ वसह २ सीह ३ अभिसेअ ४ दाम ५ ससि ६ दिणयरं ७ झयं ८ कुम्भं ९ ।
पडमसर १० सागर ११ विमाणभवणं १२ रयणुच्चय १३ सिहिं च १४ ॥ ४६ ॥ (भाष्यम्)

गमनिका—गजं वृषभं सिंहं अभिषेकं दाम शशिनं दिनकरं ध्वजं कुम्भं पद्मसरः सागरं विमानभवनं रलोच्चयं
शिखिनं च, भावार्थः स्पष्ट एव, नवरं अभिषेकः—श्रियः परिगृह्यते, दाम—पुष्पदाम रत्नविचित्रं, विमानं च तद्भवनं च
विमानभवनं—वैमानिकदेवनिवास इत्यर्थः, अथवा वैमानिकदेवप्रच्युतेभ्यः विमानं पश्यति, अधोलोकोद्भृतेभ्यस्तु भवन-
मिति, न तूभयमिति ॥

एए चउदस सुमिणे पासइ सा माहणी सुहपसुत्ता । जं रयणिं उववणो कुञ्छिसि महायसो वीरो ॥४७॥ (भा०)
गमनिका—एतान् चतुर्दश महास्वमान् पश्यति सा ब्राह्मणी सुखप्रसुता, यस्यां रजन्यामुत्पन्नः कुक्षौ महायशा वीर
इति । पश्यतीति निर्देशः पूर्ववत्, पाठान्तरं वा 'एए चोदस सुमिणे पेञ्छिआ माहणी' ततश्च दृष्टवतीति गाथार्थः ॥

अह दिवसे बासीई वसइ तहि माहणीइ कुञ्छिसि । चिंतइ सोहम्मवई, साहरिउं जे जिणं कालो ॥४८॥ (भा०)
गमनिका—अथ दिवसान् व्यशीतिं वसति तस्या ब्राह्मण्याः कुक्षाविति । अथानन्तरं एतावत्सु दिवसेषु अतिक्रान्तेषु
चिन्तयति सौधर्मपतिः संहस्तुं 'जे' निपातः पादपूरणार्थः, जिनं कालो वर्त्तते इति गाथार्थः ॥ किमिति संह्रियत इत्याह—

अरहंत चक्कवदी बलदेवा चेव वासुदेवा य । एए उत्तमपुरिसा नहु तुञ्छकुलेसु जायति ॥ ४९ ॥ (भाष्यम्)
भावार्थः स्पष्ट एव, नवरं 'तुञ्छकुलेषु' असारकुलेषु इति । केषु पुनः कुलेषु जायन्ते इत्याह—

उगकुलभोगखत्तिअकुलेसु इक्खागनायकोरन्वे । हरिवंसे अ विसाले आयंति तर्हि पुरिससीहा ॥५०॥ (भा०)
 गमनिका—उग्रकुलभोजक्षत्रियकुलेषु इक्ष्वाकुह्रातकौरव्येषु पुन कुलेषु हरिवंसे च विसाले 'आयति' आगच्छन्ति
 इत्यद्यन्त इत्यर्थ 'तत्र' उग्रकुलादौ 'पुरूपसिंहाः' तीर्थकरादय इति गार्थार्थः ॥ यस्मादेव तस्माद् सुवनगुरुमक्त्या चोदितो
 देवरानो हरिणेगमेपिमभित्तवान्—एष भरतक्षेत्रे चरमतीर्थकृत् प्रागुपाचकर्मशेषपरियतिवशात्तुच्छकुले जातः, तदयमितः
 सहस्य क्षत्रियकुले स्थाप्यतामिति । स हि तदादेशात्तथैव चक्रे । भाष्यकारस्तु असुमेवार्थ 'अह भगती' त्यादिना प्रतिपादयति—
 अह भणइ गेगमेसि देविदो एस इत्थ तित्थयरो । लोयुत्तमो महप्पा उचवण्णो माहणकुलमि ॥५१॥ (भा०)
 गमनिका—'अय' अनन्तरं भणति 'गेगमेसि' ति प्राकृतशैल्या हरिणेगमेपि देवेन्द्र 'एष' भगवान् 'अत्र' ब्राह्मणकुले

'लोकोत्तमो' महात्मा उत्पन्न इति गार्थार्थः ॥ इदं वासायु, तत्तद्वेदं कुरु—

खत्तिअकुंडगामे सिद्धत्थो नाम खत्तिओ अत्थि । सिद्धत्थमारिआए साहर तिसलाइ कुच्छिसि ॥५२॥ (भा०)
 गमनिका—क्षत्रियकुण्डग्रामे सिद्धार्थो नाम क्षत्रियोऽस्ति, तत्र सिद्धार्थभार्यायाः सहर त्रिसलायाः कुक्षाविति गार्थार्थः ॥

घाढंति भाणिज्जं वासारत्तस्स पचमे पक्खे । साहरइ पुब्बरत्ते हत्तुत्तर तेरसी दिवसे ॥ ५३ ॥ (भाष्यम्)

गमनिका—स हरिणेगमेपिः 'घाढंति भाणिज्जं'ति घाढमित्यभिधाय, अत्यर्थं करोमि आदेशं, थिरसि स्वान्यादेशमिति,
 वर्षारत्रस्य पचमे पक्षे मासद्वयेऽतिक्रान्ते अन्वयुग्बहुलत्रयोदश्या सहरति पूर्वरात्रे—प्रथमप्रहरद्वयान्त इति भावार्थः,
 हत्तोत्तराया त्रयोदशीदिवसे इति गार्थार्थः ॥

गयगाहा ॥ ५४ ॥

एए चोद्दससुमिणे पासइ सा माहणी पडिनिअत्ते । जं रयणी अवहरिओ कुच्छीओ महायसो वीरो ॥ ५५ ॥ (भा०)
पूर्ववत् । इदं नानात्वं—पश्यति सा ब्राह्मणी प्रतिनिवृत्तान् यस्यां रजन्याम् अपहतः कुक्षितः महायशा वीर इति गाथार्थः ॥

गयगाहा ॥ ५६ ॥ (भाष्यम्)

एए चोद्दस सुमिणे पासइ सा तिसलया सुहपसुत्ता । जं रयणिं साहरिओ कुच्छिसि महायसो वीरो ॥ ५७ ॥ भा०
इदं गाथाद्वयं त्रिशलामधिकृत्य पूर्ववद्भाष्यम् ॥ गतमपहारद्वारम्, साम्प्रतमभिग्रहद्वारव्याचिख्यासयाऽऽह—

तिहि नाणेहि समगो देवी तिसलाइ सो अ कुच्छिसि । अह वसइ सणिगग्भो छम्मासे अद्धमासं च ॥ ५८ ॥ भा०
गमनिका—‘अथ’ अपहारानन्तरं वसति संज्ञी चासौ गर्भश्चेति समासः, क्व ?—देव्याः त्रिशलायाः स तु कुक्षौ, आह—
सर्वो गर्भस्थः संज्ञेयव भवतीति विशेषणवैफल्यं, न, दृष्टिवादोपदेशेन विशेषणत्वात्, स च ज्ञानद्वयवानपि भवत्यत
आह—त्रिभिर्ज्ञानैः—मतिश्रुतावधिभिः समग्रः । कियन्तं कालमित्याह—पण्मासान् अर्धमासं चेति गाथार्थः ॥

अह सत्तमंमि मासे गग्भत्थो चेवडभिगहं गिण्हे । नाहं समणो होहं अम्मापिअंमि जीवंते ॥ ५९ ॥ (भा०)
गमनिका—अथ सप्तमे मासे गर्भादारभ्य तयोर्मातापित्रोर्गर्भप्रयत्नकरणेनात्यन्तस्नेहं विज्ञाय अहो ममोपर्यतीव
अनयोः स्नेह इति यद्यहमनयोः जीवतोः प्रव्रज्यां गृह्णामि नूनं न भवत एतावित्यतो गर्भस्थ एव अभिग्रहं गृह्णाति,

* अ (मूले)

ज्ञानत्रयोपेतत्वात् । किंविशिष्टमित्याह—गाहं श्रमणो भविष्यामि मातापित्रोर्जीयतोरिति गायार्थः ॥ एवं—
 दोग्द वरमहिलाणं गन्धे वसिऊण गन्धसुकुमालो । नवमासे पडिपुण्णे सत्त य दिवसे समहरेगे ॥३०॥ (भा०)
 गमनिका—द्वयोर्वरमहिलयोः गर्भे उपित्वा गर्भे सुकुमारः गर्भसुकुमारः, प्रायः अप्राप्तदुःख इत्यर्थः । कियन्त्वं कालम् ?
 नव मासान् प्रतिपूर्णां सप्त दिवसान् 'सातिरेकान्' समधिकान् इति गायार्थः ॥

अह बिंससुद्धपफत्वस्स तेरसीपुण्वरत्तकालंमि । हत्थुत्तराहिं जाओ कुण्डगामे महावीरो ॥ ३१ ॥ (भाष्यम्)
 गमनिका—'अथ' अनन्तरं चैत्रस्य शुद्धपक्षः चैत्रशुद्धपक्ष तस्य चैत्रशुद्धपक्षस्य त्रयोदश्यां पूर्वरात्रकाले—प्रथमग्रहर-
 दयान्त इति भायार्थः । हस्तोत्तरायां जात हस्त उत्तरो यासा ता हस्तोत्तरा—उत्तराफालुन्य इत्यर्थः । कुण्डगामे महा-
 धीर इति ॥ जातकर्म दिक्कुमार्यादिभिर्निर्धत्तित पूर्वयदवसेय, किञ्चित्प्रतिपादयन्नाह—

आमरणरणवास बुद्ध तित्थंकरमि जायंमि । सक्को अ देवराया उवागओ आगया निहओ ॥ ३२ ॥ (भा०)
 गमनिका—आमरणानि—कटककेयूरादीनि रत्नानि—इन्द्रनीलादीनि तद्वर्य—शृष्टिं तीर्थंकरे जाते सति, शक्रश्च देवराज
 उपागतस्तत्रैव, तथा आगता' यद्वाद्यो निधय इति गायार्थः ॥

तुहाओ देवीओ देवा आणंदिआ सपरिसागा । भयवंमि यद्धमाणे तेल्लकंछुहावहे जाप ॥ ३३ ॥ (भाष्यम्)
 व्याख्या—सुधा देव्यः देवा आनन्दिताः सह परिपन्नि वर्चन्त इति सपरिपद भगवति वर्धमाने त्रैलोक्यसुखावहे
 जाते सतीति गायार्थः ॥ गत जन्मद्वार, अभियेकद्वारावयवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

भवणवइवाणमंतरजोइसवासी विमाणवासी अ। सन्विह्वीइ सपरिसा चउच्चिहा आगया देवा ॥ ६४ ॥ (भा०)
 गमनिका—भवनपतयश्च व्यन्तराश्च ज्योतिर्वासिनश्चेति समासः, विमानवासिनश्च सर्वर्ष्या सपरिपदः चतुर्विधा
 आगता देवा इति गाथार्थः ॥

देवेहिं संपरिबुडो देविंदो गिण्हऊण तित्थयरं। नेऊण मंदरगिरिं अभिसेअं तत्थ कासीअ ॥ ६५ ॥ (भा०)
 व्याख्या—देवैः संपरिवृतो देवेन्द्रो गृहीत्वा तीर्थकरं नीत्वा मन्दरगिरिं 'अभिसेअं' ति अभिषेकं तत्र कृतवांश्चेति गाथार्थः ॥
 काऊण य अभिसेअं देविंदो देवदाणवेहि समं । जणणीइ समप्पित्ता जम्मणमहिमं च कासीअ ॥ ६६ ॥ (भा०)
 गमनिका—कृत्वा चामिषेकं देवेन्द्रो देवदानवैः सार्धं, देवग्रहणात् ज्योतिष्कैमानिकग्रहणं, दानवग्रहणात् व्यन्तर-
 भवनपतिग्रहणमिति । ततो जनन्याः समर्थ्य जन्ममहिमां च कृतवान् स्वर्गे नन्दीश्वरे द्वीपे चेति गाथार्थः ॥ साम्प्रतं
 यदिन्द्रादयो भुवननाथेभ्यो भक्त्या प्रयच्छन्ति तद्दर्शनायाह—

खोमं कुंडलजुअलं सिरिदामं चेव देइ सको से। मणिकणगरयणवासं उवच्छुभे जंभगा देवा ॥ ६७ ॥ (भा०)
 गमनिका—'क्षोमं' देवखं 'कुण्डलयुगलं' कर्णाभरणं 'श्रीदाम' अनेकरत्नखचितं दर्शनसुभगं भगवतो ददाति शक्रः
 'से' तस्य । इत्थं निर्देशखिकालगोचरसूत्रप्रदर्शनार्थः । 'जुम्भकाः' व्यन्तरा देवाः, शेषं सुगममिति गाथार्थः ॥

वेसमणवयणसंचोइआ उ ते तिरिअजंभगा देवा। कोडिगसो हिरणं रयणाणि अ तत्थ उवणिंति ॥ ६८ ॥ (भा०)
 गमनिका—वैश्रमणवचनसंचोदितास्तु ते तिर्यजुम्भका देवाः । तिर्यगिति तिर्यग्लोकजुम्भकाः 'कोट्यग्रशः' कोटीप-

रिमाणतः 'हिरण्यम्' अघटितरूप 'रत्नानि च' इन्द्रनीलादीनि तत्रोपनयन्तीति गाथार्थः ॥ गतमभियेकद्वारं, इदानीं
 वृद्धिद्वारायवार्थमाह—

अह बहइ सो भयव दिअलोअंचुओ अणोवमसिरीओ । दासीदासपरिबुडो परिकिण्णो पीठमरेहिं ॥६९॥ (भा०)
 अस्य न्याख्या—अथ वर्धते स भगवान् देवलोकच्युतः अनुपमश्रीको दासीदासपरिवृतः 'परिकीर्णः पीठमदैः' महान्-
 पतिभिः परिवृत इति गाथार्थः ॥ द्वारम् ।

असिअसिरओ सुनयणो० ॥ ७० ॥ जाईसरो अ भयवं० ॥ ७१ ॥ (भाष्यम्)

गाथाद्वयमिदं ऋषभदेवाधिकार इव द्रष्टव्यम् ॥ भेषणद्वारायवार्थमाह—

अह ऊणअट्टवासस्स भगवओ सुरवराण मज्झंमि । संतयुंक्कित्तणयं करेइ सको सुहम्मपाए ॥ ७२ ॥ (भा०)
 गमनिका—'अथ' अनन्तर न्यूनाष्टवर्षस्य भगवतः सतः सुरवराणा मध्ये सन्तश्च ते गुणाश्च सद्गुणा' तेषा कीर्त्तनं-
 शब्दनमिति समाप्तः, करोति 'शक्नो' देवराज 'सुयर्माया' सभाया व्यवस्थित इति गाथार्थः ॥ किञ्चूतमित्यत आह—

यालो अयालभावो अयालपरक्कमो महावीरो । न ह्नु सकइ भेसेहं अमरेहिं सहइएहिं ॥७३॥ (भाष्यम्)
 गमनिका—नाल' न बालभावोऽबालभावः, भावः—स्वरूपं, न बालपराक्रमोऽबालपराक्रमः, पराक्रमः—चेष्टा, 'शूर वीर

विक्रान्ता' विति कपायादिशत्रुजयाद् विक्रान्तो वीरः, महांश्चासौ वीरश्चेति महावीरः, नैव शक्यते भेषयितुं 'अमरैः' देवैः सेन्द्रैरपीति गाथार्थः ॥

तं वयणं सोऽङ्गं अह एगु सुरो असहंतो उ। एइ जिणसण्णिगासं तुरिअं सो भेषणट्टाप ॥ ७४ ॥ (भाष्यम्)

गमनिका—तद्वचनं श्रुत्वा अथैकः 'सुरो' देवः अश्रद्धानस्तु-अश्रद्धधान इत्यर्थः, 'एति' आगच्छति 'जिनसन्निकारां' जिनसमीपं त्वरितमसौ, किमर्थम् ?—'भेषणार्थम्' भेषणनिमित्तमिति गाथार्थः ॥ स चागत्य इदं चक्रे—

सप्यं च तरुवरंमी काउं तिंदूसएण डिंभं च । पिठी सुटीइ हओ वंदिअ वीरं पडिनिअत्तो ॥ ७५ ॥ (भा०)

अस्या भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—देवो भगवओ सकाशमागओ, भगवं पुण चेडरूवेहिं समं रुक्खलेडुण कीलइ, तेषु रुक्खेसु जो पढमं विलगति जो य पढमं ओलुहति सो चेडरूवाणि वाहेइ, सो अ देवो आंगंतूण हेठओ रुक्खस्स सप्यरूवं विउघित्ता अच्छइउप्परासुहो, सामिणा अमूडेण वामहर्थेण सत्ततिलमित्तसे लूढो, ताहे देवो चित्तेइ-एत्थ ताव न छलिओ । अह पुणरवि सामी तेंदूसएण रमइ, सो य देवो चेडरूवं विउघिऊण सामिणा समं अभिरमइ, तत्थ सामिणा

१ देवो भगवतः सकाशमागतः, भगवान्पुनः चेदहोः समं गृक्षक्रीडया क्रीडति, तेषु गृक्षेषु यः प्रथममारोहति यत्र प्रथममपरोहति स चेदरूपाणि ग्राहयति, स च देव आगत्याधो गृक्षस्य सर्वरूपं विदुष्यं तिष्ठति उपरिसुप्तः, सामिणा अगूडेण वामहृत्तेन ससतालमात्रतत्स्यक्तः, तदा रेवञ्चिन्तयति-अत्र तावत्र छलितः । अथ पुनरपि स्वामी तिन्दूसकेन रमते, स च देवश्चेदरूपं विदुष्यं सामिणा सममभिरमते, तत्र सामिणा

सो खिओ, तस्स उवविं विछगो, सो य वद्धिं पवत्तो पिसायरुयं विउवित्ता, तं सामिणा अभीएण तलप्पहारेण पहुओ
 जहा तत्थेय णिब्बुद्धो, पत्थवि न तिण्णो छलिं, देवो वंदित्ता गओ। अय पुनरस्यार्यः—सर्पं च तरुवरे कृत्वा 'तेन्दुसकेन'
 क्रीडाविशेषेण हेतुमूलेन 'विम्भ च' बालरूपं च, कृत्येत्यनुवर्त्तते। पृष्ठी मुष्टिना हतः वन्दित्वा धीर प्रतिनिवृत्त इत्यश्व-
 रार्यः ॥ अन्यदा भगवन्तमधिकफाष्टवर्षं कलाग्रहणयोग्यं विज्ञाय मातापितरौ लेखाचार्याय उपनीतवन्तौ। आह च—

अह तं अम्मापिअरो जाणित्ता अहिअअट्ठवासं तु। कयकोउअलंकारं लेहायरिअस्स उवर्णिति ॥७६॥ (भा०)

गमनिका—'अथ' अनन्तरं भगवन्तं मातापितरौ ज्ञात्वा अधिकाष्टवर्षं तु कृतानि रक्षादीनि कौतुकानि केयूराद-
 योऽलङ्काराश्च यस्येति समासः, तं 'लेखाचार्याय' उपाध्यायायेत्यर्थः। 'उवर्णेति' सि प्राकृतशैल्या उपनयतः, पाठान्तरं वा
 'उवर्णेसु' तदा उपनीतवन्त इति गार्थः ॥ अत्रान्तरे देवराजस्य खल्वासनकम्पो वभूव, अवधिना च विशायेदं प्रयो-
 जन अहो खल्पपत्यत्त्रेहविलसित भुवनगुरुमातापित्रोः येन भगवन्तमपि लेखाचार्याय उपनेतुमभ्युद्यतौ इति संप्रथार्य
 आगत्य घोपाध्यायतीर्थकरयोः परिकल्पितयोः बृहदल्पयोरसनयोः उपाध्यायपरिकल्पिते बृहदासने भगवन्तं निवेश्य
 शब्दलक्षणं पृष्टवान् ॥ अमुमेवार्थं प्रतिपादयति भाव्यकारः 'सको अ०' इत्यादिनेति।

सको अ तस्समकखं भगवतं आसणे निवेसित्ता। सइस्स लफखणं पुच्छे वागरणं अवयवा इंदं ॥७७॥ (भा०)

१ स जितः तलोपरि विछगः, स च वरिष्ठं प्रवृत्तः पिणाचरुयं विदुष्यं, तथा सामिनाऽभीतेन तलप्पहारेण प्रहतः यथा तत्रैव निमग्नः, अत्रापि न
 शक्यमच्छिन्ने, देवो वन्दित्वा गताः।

गमनिका—शक्रश्च 'तत्समक्षं' लेखाचार्यसमक्षं 'भगवंतं' तीर्थकरं आसने निवेशय शब्दस्य लक्षणं पृच्छति । पाठान्तरं वा 'पुच्छिसु सहलक्षणं, वागरणं अवयवा इदं' पृष्टवान् शब्दलक्षणं, भगवता च व्याकरणमभ्यधायि, व्याक्रियन्ते लौकिकसामयिकाः शब्दा अनेनेति व्याकरणं-शब्दशास्त्रं, तदवयवाः केचन उपाध्यायेन गृहीताः, ततश्च ऐन्द्रं ऐन्द्रं व्याकरणं संजातमिति गार्थार्थः ॥ द्वारम् । विवाहद्वारावयवार्थमभिधित्तयाऽऽह—

उम्मुक्कवालभावो कमेण अह जोव्वणं अणुप्पत्तो । भोगसमत्थं णाउं अम्मापिअरो उ वीरस्स ॥ ७८ ॥ (भा०)
गमनिका—एवं उन्मुक्तो बालभावो येनेति समासः, 'क्रमेण' उक्तप्रकारेण 'अथ' अनन्तरं 'यौवनं' वयोविशेषलक्षणं बालादिभावात् पश्चात् प्राप्तः अनुप्रासः । अत्रान्तरे भुज्यन्त इति भोगाः-शब्दादयः तेषां समर्थो भोगसमर्थः तं ज्ञात्वा भगवन्तं, कौ ?-मातापितरौ तु वीरस्येति गार्थार्थः ॥ किम् ?—

तिहिरिखलंमि पसत्थे महन्तसामन्तकुलपसूआए । कारंति पाणिगहणं जसोअवरारायकण्णाए ॥ ७९ ॥ (भा०)
गमनिका—तिथिश्च ऋक्षं च तिथिऋक्षं, ऋक्षं-नक्षत्रं, तस्मिन् तिथिऋक्षे, 'प्रशस्ते' शोभने, महच्च तत्सामन्तकुलं च महासामन्तकुलं तस्मिन् प्रसूतेति समासः तथा, कारयतः मातापितरौ, पाणेर्यहणं पाणिग्रहणं, कया ?-यशोदा चासौ वरराजकन्या चेति विग्रहः तथा, तत्र 'महासामन्तकुलप्रसूतया' इत्यनेनान्वयमहत्त्वमाह, 'वरराजकन्यया' इत्यनेन तु तत्कालराज्यसंपद्युक्ततामाहेति गार्थार्थः ॥ द्वारम् । अपत्यद्वारावयवार्थं व्याचिख्यासुराह—

पंचविदे माणुस्से भोगे झुंजितु संह जसोआप । तेपसिरींच सुरुवं जणेइ पियदसणं घुअं ॥ ८० ॥ (भा०)

गमनिका—'पञ्चविधान्' पञ्चप्रकारान् शब्दादीन् मनुष्याणामेते मानुष्यास्तान् भोगान् भुक्त्वा 'ततो' यशोदायाः, तेजसः श्रीः तेजःश्रीः ता तेजःश्रियमिव सुरूपां, अथवा तस्याः श्रियमिवेति पाठान्तरं वा । जनयति प्रियदर्शना 'धुता' दुहितर, 'जणिंशु' वा पाठः, जनितवानिति गार्थार्थः ॥ द्वारम् । अत्रान्तरे च भगवतः मातापितरौ कालगतौ, भगवानपि तीर्णप्रतिज्ञः प्रब्रह्म्याप्रह्णाहितमतिः नन्दिवर्धनपुरस्सर स्वजनमापृच्छति स्म, स पुनराह—भगवन् ! क्वार क्वते मा क्षिपस्व, कियन्तमपि कालं तिष्ठ, भगवानाह—कियन्तम् !, स्वजन आह—र्यर्षद्वयं, भगवानाह—भोजनादौ मम व्यापारो न योढव्य इति, प्रतिपन्ने भगवान् समधिकं र्षद्वयं प्राञ्चकैपणीयाहार शीतोदकमप्यपिवन् तस्यौ, अत्रान्तर एव महादान दत्तवान्, लोकान्तिकैश्च प्रतिबोधितः पुनः पूर्णवधिः प्रब्रजित इति ॥ अमुमेधार्थं संक्षेपतः प्रतिपादयन् आह निर्युक्तिकृत— हस्त्युत्तरजोएणं कुंडगगामंभि खत्तिओ जघो । वज्जरिसहसंधयणो भविअजणविवोहओ वीरो ॥ ४५९ ॥ सो देवपरिगगहिओ तीस यासाइ वसाइ गिहवासे । अम्मापिहहिं भयवं देवसगपहिं पव्वइओ ॥ ४६० ॥

गमनिका—'हस्तोत्तरायोगेन' उत्तराफाल्गुनीयोगेनेत्यर्थः, कुण्डग्रामे नगरे क्षत्रियो 'जात्य' उत्कृष्ट इत्यर्थं, वज्ररूपमसहननो भव्यजनविवोधको वीरः, किम् ?—मातापितृभ्या भगवान् देवत्वगताभ्या प्रब्रजित इति योगः । द्वितीयगाथाग-

मनिका-‘सः’ भगवान् देवपरिगृहीतः त्रिशद्वर्षाणि वसति, उपित्वा वा पाठान्तरं, गृहवासे शेषं व्याख्यातमेव ॥ ४५९-
४६० ॥ साम्प्रतं भाष्यकारः प्रतिद्वारं अवयवार्थं व्याख्यानयति-‘संवच्छरेण०’ गाथेत्यादिना-
संवच्छरेण० ॥ ८१ ॥ एगा हिरण्य० ॥ ८२ ॥ सिंघाड्य० ॥ ८३ ॥ वरचरिआ० ॥ ८४ ॥ तिण्णेव य० ॥ ८५ ॥ (भा०)

इदं गाथापञ्चकं ऋषभदेवाधिकारे व्याख्यातत्वान्न विव्रियते ॥ द्वारम् । संवोधनद्वारावयवार्थमाह-

सारस्सयमाइच्चा० ॥ ८६ ॥ एए देवनिकाया० ॥ ८७ ॥ (भा०)

एवं अभिथुव्वंतो बुद्धो बुद्धारविंदसरिसमुहो । लोगंतिगदेवेहिं कुंडगगामे महावीरो ॥ ८८ ॥ (भा०)
इदमपि गाथात्रयं व्याख्यातत्वात् न प्रतन्यते । आह-ऋषभदेवाधिकारे ‘संवोहणपरिच्चाएत्ति’ इत्यादिद्वारगाथायां
संवोधनोत्तरकालं परित्यागद्वारमुक्तं, तथा मूलभाष्यकृता व्याख्या कृतेति, अधिकृतद्वारगाथायां तु ‘दाणे संवोध निक्ख-
मणे’ इत्यभिहितं, इत्थं व्याख्या (च) कृतेति । ततश्च इह दानद्वारस्य संवोधनद्वारात् पूर्वमुपन्यासः तत्र वा संवोधनद्वारादुत्तरं
परित्यागद्वारस्य विरुध्यत इति, उच्यते, न सर्वतीर्थकारणामयं नियमो यदुत-संवोधनोत्तरकालभाविनी महादानप्रवृत्ति-
रिति, अधिकृतग्रन्थोपन्यासान्धानुपपत्तेः, नियमेऽपीह दानद्वारस्य बहुतरवक्यत्वात् संवोधनद्वारात् प्रागुपन्यासो न्याय-
प्रदर्शनार्थोऽविरुद्ध एव, अधिकृतद्वारगाथानियमे तु व्यत्ययेन परिहारः-तत्राल्पवक्यत्वात् संवोधनद्वारस्य प्रागुपन्यासः,
इत्येतावन्तः संभविनः पक्षाः, तत्त्वं तु विशिष्टश्रुतविदो जानन्तीति अलं प्रसङ्गेन ॥ द्वारम् । साम्प्रतं निष्क्रमणद्वारावय-
वार्थं व्याचिख्यासुराह-

मणपरिणामो अ कओ अभिनिकखमणंमि जिणवरिदेणादेवेहिं य देवीहिं य समंतओ लच्छयं गयणं ॥८१॥ (भा०)
 गमनिका—मन परिणामश्च कृत 'अभिनिक्रमणे' इति अभिनिक्रमणयिपयो जिनवरेन्द्रेण, तावत् किं संजातमि-
 त्याह—देवैर्देवीभिश्च 'समन्ततः' सर्वासु विद्यु 'उच्छय गयणं' ति ब्यासं गगनमिति गाथार्थः ॥

भवणवइयाणमंतरजोइसवासी विमाणवासी अ। घरणियले गयणयले विज्जुलोओ कओ खिण्यं ॥९०॥ (भा०)
 गमनिका—यैर्देवै गगनतल ब्यासं ते खल्वमी घर्त्तन्ते—भवनपतयश्च व्यन्तराश्च ग्योतिर्वासिनश्चेति समासः, ज्योतिः-
 शब्देन इह तदालया पूर्वोच्यन्ते, विमानवासिनश्च । अमीभिरागच्छद्भिः घरणिसले गगनतले विद्युतामिवोद्योतो विद्युदु-
 द्योतः कृतः 'क्षिप्तं' क्षीप्तमिति गाथार्थः ॥

जाव थ कुंडगामो जाव य देवाण भवणआवासा । देवेहिं य देवीहिं य अघिरहिअं संचरंतेहिं ॥ ९१ ॥ (भा०)
 गमनिका—यावत् कुण्डग्रामो यावच्च देवाना भवनावासा अत्रान्तरे घरणितलं गगनतल च देवैः देवीभिश्च
 'अघिरहितं' ब्यास संचरद्भिरिति गाथार्थः ॥ अत्रान्तरे देवैरेव भगवत् शिविकोपनीता, तामाल्हा भगवान् सिद्धार्थेवन-
 मगमत्, असुमेवार्थं प्रतिपादयति—'चंदपभा येत्यादिना'—

चन्दपभा य सीआ उवणीआ जम्मजरणमुक्कस्स । आसत्तमल्लदामा जलयथलयदिव्वक्कुसुमेहिं ॥९२॥ (भा०)
 व्याख्या—चन्द्रग्रभा शिविकेल्यभिधानं 'उपनीता' आनीता, कल्ले ?—जरामरणान्यां मुक्कवत् मुक्क तल्लै—वर्धमानान्ये-

त्यर्थः, पृष्ठी चतुर्थर्थे द्रष्टव्या । किंभूता सेत्याह-आसक्तानि माल्यदामानि यस्यां सा तथोच्यते, तथा जलजस्थलजदिव्यकुसुमैः, चर्चितेति वाक्यशेषः इति गाथार्थः ॥ शिविकाप्रमाणदर्शनायाह—

पंचासह आयामा धणूणि विच्छिण्ण पणविसंतु । छत्तीसहशुब्धिबद्धा सीया चंदप्पभा भणिआ ॥ १३ ॥ (भा०)
 व्याख्या—पञ्चाशत् धणूणि आयामो-दैर्घ्यं यस्याः सा पञ्चाशदायामा धनूणि, विस्तीर्णा पञ्चविंशत्येव, पट्टत्रिंशद्भनूणि 'उब्धिच्छत्ति' उच्चा, उच्चैस्त्वेन पट्टत्रिंशद्भनूणीति भावार्थः, शिविका चन्द्रप्रभाभिधाना 'भणिता' प्रतिपादिता तीर्थकरणधरैरिति, अनेन शास्त्रपारतन्त्र्यमाहेति गाथार्थः ॥

सीआह मज्झयारे दिव्वं मणिकणगरयणचिंचइअं । सीहासणं महरिहं सपायवीढं जिणवरस्स ॥ १४ ॥ (भा०)
 व्याख्या—शिविकाया मध्य एव मध्यकारस्तस्मिन् 'दिव्यं' सुरनिर्मितं मणिकनकरत्नखचितं सिंहासनं महाहं, तत्र मणयः-चन्द्रकान्ताद्याः कनकं-देवकाञ्चनं रत्नानि-सरकतेन्द्रनीलादीनि 'चिंचइअं' ति देशीवचनतः खचितमित्युच्यते । सिंहासनमासनं सिंहासनं, महान्तं-भुवनगुरुमहतीति महाहं, सह पादपीठेनेति सपादपीठं, जिणवरस्स, कृतमिति वाक्यशेषः इति गाथार्थः ॥

आलइअमालमउडो भासुरवौदी पलंववणमालो । सेयवत्थनियत्थो जस्स य मोल्लं सयसहस्सं ॥ १५ ॥
 छट्टेणं भरोणं अज्झवसाणेण सोहणेण जिणो । लेसाहं विसुज्झंतो आरुहई उत्तमं सीअं ॥ १६ ॥ (भा०)

* सुंदरेण वृत्तौ.

व्याख्या—आलङ्कृतं आधिष्ठमुच्यते, माला-अनेकसुकुमुमग्रथिता, मुकुटरस्तु प्रसिद्ध एव, माला च मुकुटश्च माला-
 मुकुटौ आविद्धौ मालामुकुटौ यस्येति विग्रहः । मास्वरा-छायायुक्ता घोन्दी-सनुः यस्य स तथाविधः, प्रलम्बा वनमाला-
 प्रागभिहिता अन्या वा यस्येति समासः । 'सेययवत्थनियरथो' स्ति नियत्यर्थ-परिहित भण्ड, निवसितं श्वेतं वस्त्रं येन स
 नियसितश्वेतयत्रः, वन्यानुलोम्यात् निवसितशब्दस्य सूत्रान्ते प्रयोगः, लक्षणतस्तु बहुव्रीहौ निवसन्तं पूर्वं निपततीति पूर्वं
 द्रष्टव्यः, श्वेतयत्रपरिधान इत्यर्थः । यस्य च मूल्यं शतसहस्रं दीनाराणामिति गार्थार्थः ॥ स एवंमृतो भगवान् मार्गशीर्ष-
 बहुलदशम्यां हस्तोत्तरानक्षत्रयोगेन 'छट्टेणं भूतेणं' इत्यादि, पठेन भक्तेन, विनद्धयमुपोषित इत्यर्थः । अर्धवसानं-अन्तः-
 करणसव्यपेक्ष विज्ञान तेन 'सुन्दरेण' शोभनेन 'जिनः' पूर्वोक्तः, तथा लेश्याभिर्विशुध्यमानः मनोवाकायपूर्विकाः कृष्णादि-
 द्रव्यसवन्धजनिता खलु आत्मपरिणामा लेश्या इति, उक्तं च--"कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिक-
 स्वेय तत्राय, लेश्याशब्दः प्रयुज्यते ॥१॥" तामिः विशुध्यमानः, किम्!-आरोहति 'उत्तमा' प्रथमा शिविकामिति गार्थार्थः ॥
 सीहासणे निसरणो सक्कीसाणा य दोहि पासेहि । वीर्यंति चामरेहिं मणिकर्णगविचित्तदंहेहिं ॥१७॥ (भा०)

व्याख्या—तत्र भगवान् सिंहासने निपण्णः शकेशानी च देवनाथौ द्वयोः पार्श्वयो व्यवस्थितौ, किम्!-वीजयतः,
 काम्याम्!-चामराम्या, किंमृताम्याम्!-मणिरत्नविचित्रदण्डाभ्यामिति गार्थार्थः ॥ एवं भगवति शिविकान्तर्वर्त्तिनि
 सिंहासनारूढे सति सा शिविका सिद्धार्थोद्याननयनाय उल्लिख्यता ॥ कैरित्याह—

पुंविं उक्त्वित्ता माणुसेहिं सा हृदरोमकूवेहिं । पच्छा वहंति सीअं असुरिंदसुरिंदनागिंदा ॥ १८ ॥ (भा०)
 व्याख्या—‘पूर्व’ प्रथमं ‘उत्क्षिप्ता’ उत्पादिता, कैः?—मानुषैः, सा शिविका, किंविशिष्टेः?—हृद्यानि रोमकूपानि येषामिति-
 समासः, तैः । पश्चाद्ग्रहन्ति शिविकां, के?—असुरेन्द्रसुरेन्द्रनागेन्द्रा इति गाथार्थः ॥ असुरादिस्वरूपव्यावर्णनायाह—

चलचलभूसणधरा सच्छंदविउव्विआभरणधारी । देविंददाणविंदा वहंति सीअं जिणिंदस्स ॥ १९ ॥ (भा०)

गमनिका—चलाश्च ते चपलभूषणधराश्चेति समासः । चलाः—गमनक्रियायोगात् हारादिचपलभूषणधराश्च । स्वच्छ-
 न्देन—स्वाभिप्रायेण विकुर्वितानि—देवशक्त्या कृतानि आभरणानि—कुण्डलादीनि धारयितुं शीलं येषामिति समासः । अथवा
 चलचपलभूषणधरा इत्युक्तं, तानि च भूषणानि किं ते परनिर्मितानि धारयन्ति उत नेति विकल्पसंभवे व्यवच्छेदार्थमाह—
 ‘स्वच्छन्दविकुर्वितभरणधारिणः’, क एते?—देवेन्द्रा दानवेन्द्रा; किम्?—वहन्ति शिविकां जिनेन्द्रस्येति गाथार्थः ॥ अत्रान्तरे—
 कुसुमाणि पंचवण्णाणि सुयंता दुंदुही य ताडंता । देवगणा य पट्टा समंतओ उच्छयं गयणं ॥ १०० ॥ (भा०)

व्याख्या—भगवति शिविकारूढे गच्छति सति नभःस्थलस्थाः कुसुमानि शुक्लादिपद्मवर्णानि सुश्रन्तः तथा दुन्दुम्भी-
 स्ताडयन्तश्च, के?—‘देवगणाः’ देवसंघाताः, चणदस्य प्राक्संवन्धो व्यवहितः प्रदर्शित एव, प्रकर्षेण हृष्टाः प्रहृष्टाः, किम्?—
 भगवन्तमेव स्तुवन्तीति क्रियाऽध्याहारः । एवं स्तुवद्भिर्देवैः किमित्याह—‘समन्ततः’ सर्वासु दिक्षु सर्वं ‘उच्छयं गगणं’
 व्याप्तं गगनमिति गाथार्थः ॥

वणसंढोव्व कुसुमिओ पडमसरो वा जहा सरयकाले । सोहइ कुसुमभरेणं इय गगणयलं सुरगणेहिं । १०१ ॥ भा०)

गमनिका—घनखण्डमिव कुसुमित पद्मसरो वा यथा शरत्काले शोभते कुसुमभरेण—हेतुमृतेन, 'इय' एवं गगनतल सुरगणैः शशुभे इति गाथार्थः ॥

सिद्धत्यवर्णं च(व)जहा असगवर्णं सगवर्णं असोगवर्णं।चूअवर्णं च कुसुमिभं इअगयणयलं सुरगणेहिं १०२(भा०)
व्याख्या—सिद्धार्थकवनमिव यथा असनयनं, अथनाः—धीजका, सगवर्णं अथोकवन चूतयनमिव कुसुमितं, 'इअ' पद्य गगनतलं सुरगणै रराजेति गाथार्थः ॥

अपसिचण व कुसुमिभं कणिआरवर्णं च चंपयवर्णं च ।

तिलयवर्णं व कुसुमिभं इअ गयणतलं सुरगणेहिं ॥ १०३ ॥ (भा०)

व्याख्या—अतसीवनमिव कुसुमितं, अतसी—मालवदेशप्रसिद्धा, कर्णिकारवनमिव चम्पकवनमिव तथा तिलकवनमिव कुसुमितं यथा राजते, 'इअ' पद्य गगनतलं सुरगणैः क्रियायोगः पूर्ववदिति गाथार्थः ॥

धरपडहभेरिझल्लरिदुंदुहिसंलसहिपहिं तुरेहिं । धरणियले गयणयले तूरनिनाओ परमम्मो ॥ १०४ ॥ (भा०)
व्याख्या—धरपटहभेरिझल्लरिदुन्दुभिशङ्खसहितैस्तूर्यै करणभूतैः, किम् ?—धरणितले गगनतले 'तूर्यनिनादः' तूर्यनियोपः परमरन्ध्रोऽभवदिति गाथार्थः ॥

एवं सदेवमणुआसुरापै परिसापै परिबुडो भयवं । अभियुब्वंतो गिराहिं संपत्तो नायसंबवणं ॥१०५॥ (भा०)

गमनिका—‘एवं’ उक्तेन विधिना, सह देवमनुष्यासुरवर्त्तत इति सदेवमनुष्यासुरा तथा, कथंत्याह—परिपदा परि-
वृतो भगवान् अभिस्तूयमानो ‘गीर्भिः’ वाग्भिरित्यर्थः, संप्राप्तः ज्ञातखण्डवनमिति गाथार्थः ॥
उज्जाणं संपत्तौ ओरुभइ उत्तमाउ सीआओ । समयमेव कुणइ लोअं सक्को से पडिच्छए केसे ॥ १०६ ॥ (भा०)
गमनिका—उद्यानं संप्राप्तः, ‘ओरुइइत्ति’ अवतरति उत्तमायाः शिविकायाः, तथा स्वयमेव करोति लोचं, ‘शक्को’ देवराजा
‘से’ तस्य प्रतीच्छति केशानिति, एवं वृत्तानुवादेन ग्रन्थकारयचनत्वात् वर्त्तमाननिर्देशः सर्वत्र अविरुद्ध एवेति गाथार्थः ॥

जिणवरमणुणवित्ता अंजणघणरुयगविमलसंकासा ।

केसा खणेण नीआ खीरसरिसनामयं उदहिं ॥ १०७ ॥ (भा०)

गमनिका—शक्रेण—जिनवरमनुज्ञाप्य अञ्जनं—प्रसिद्धं धनो—मेघः रुक्—दीप्तिः, अञ्जनघनयो रुक् अञ्जनघनरुक्
अञ्जनघनरुवत् विमलः संकाशः—छायाविशेषो येषां ते तथोच्यन्ते । अथवा अञ्जनघनरुक्कविमलानामिव संकाशो
येषामिति समासः ‘रुक्कः’ कृष्णमणिविशेष एव, क एते ?—केशाः, किम् ?—क्षणेन नीताः, कम् ?—क्षीरसहशनामानमु-
दधि’ क्षीरोदधिमिति गाथार्थः ॥ अत्रान्तरे च चारित्रं प्रतिपत्तुकामे भगवति सुरासुरमनुजवृन्दसमुद्भवो ध्वनिस्तूर्यनि-
नादश्च शक्रादेशाद् विरराम, अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

दिव्वो मणूसघोसो तूरनिनाओ अ सक्कयणेणं । खिप्पामेव निळक्को जाहे पडिवज्जइ चरित्तं ॥ १०८ ॥ (भा०)

गमनिका—‘दिव्वो’ देवसमुत्थो मनुष्यघोषश्च, चराब्दस्य व्यवहितः संवन्धः, तथा तूर्यनिनादश्च शक्रवचनेन ‘क्षिप्र-

मेव' शीघ्रमेव 'निष्ठुकोत्ति' देशीवचनतो विरतः 'यदा' यसिन् काले प्रतिपद्यते चारित्रमिति गार्थार्थ ॥ स यथा चारित्र प्रतिपद्यते तथा प्रविपिपादयिपुराह—

काञ्चन नमोकारं सिद्धान्तमभिगृहं तु सो गिण्हे । सन्वं मे अकरणिल्लं पावंति घरिस्तमारुढो ॥ १०९ ॥ (भा०)

व्याख्या—कृत्या नमस्कारं सिद्धेभ्यः अभिग्रहमतौ गृह्णाति, किंविधिप्रमित्याह—सर्वं 'मे' मम 'अकरणीय' न कर्त्तव्यं, किं सदित्याह—पापमिति, किमित्याह—चारित्रमारुढ इति कृत्या, स च भदन्तशब्दरहितं सामायिकमुच्चारयतीति गार्थार्थः ॥ चारित्रप्रतिपत्तिकाले च स्वभावतो भुवनभूषणस्य भगवतो निर्भूषणस्य सत इन्द्रो देवदूत्ययत्नमुपनीतवान् इति । अत्रान्तरे कथानकम्—एगेण देवदूसेण पद्यपइ, एत जाहे असे करेइ एत्थतरा पितवयसो धिज्जाइओ उचट्ठिओ, सो अ दाण-काले कर्हिपि पवसिओ आसी, आगओ भज्जाए अवाडिओ, सामिणा एवं परिचत्त, तुमं च पुण वणाइ हिंडसि, जाहि जइ इरथंतेरेडधि छभिज्जासि । सो भणइ—सामि ! तुम्भेहिं मम न किंचि दिण्ण, इदाणिपि मे देहि । ताहे सामिणा तस्स दूस्स अर्द्धं दिण्णं, अन्न मे नत्थि परिचत्तंति । तं तेण तुण्णागस्स उवणीअं जहा एअस्स दसिआओ पघाहि । कत्तोत्ति

१ एकेन देवदूत्येण प्रपन्नति, एतद् यदाऽसे करोति, अत्रान्तरे पितृवपसो भिज्जातीयः उपस्थिता, स च दानकाले कुत्रापि प्रीणितोऽभवत्, आगतो भार्यया शर्मित—स्वामिना एवं परिलक्ष, एव च पुनर्वनानि दिष्टवत्ते, याहि पद्यत्रान्तरेऽपि छभेयाः । स भगति-स्वामिन् । तुज्जामिर्भम न किञ्चिपचं, इयानी-मपि मर्धं देहि । एदा स्वामिना तस्यै दूत्यस्वार्धं दत्तं, अयन्मे नास्ति परिलक्षमिति । तत्तेन तुष्टवायायोपनीत पयैतस्य दया पघाव । कुत इति

पुच्छिर्णं भणति-सामिणा दिणं, तुण्णाओ भणति-तंपि से अद्धं आणेहि, जया पडिहिति भगवओ अंसाओ, ततो अहं तुण्णामि ताहे लक्खमोलं भविस्सइत्ति तो तुज्झवि अद्धं मज्झवि अद्धं, पडिचणो ताहे पओलगिओ,^१सेसमुवरि भणिहामि । अलं प्रसंजेन ॥ तस्य भगवतश्चारित्रप्रतिपत्तिसमनन्तरमेव मनःपर्यायज्ञानमुदपादि, सर्वतीर्थकृतां चायं क्रमो, यत आह—

तिहिं नाणेहिं समग्गा तित्थयरा जाव हुंति गिहवासे ।

पडिचणंमि चरित्ते चउनाणी जाव छउमत्था ॥ ११० ॥ (भा०)

व्याख्या—‘त्रिभिर्ज्ञानैः’ मतिश्रुतावधिभिः संपूर्णाः तीर्थकरणशीलास्तीर्थकरा भवन्तीति योगः । किं सर्वमेव कालम् ?; नेत्याह—यावद्ब्रुहवासे भवन्तीति वाक्यशेषः । प्रतिपन्ने चारित्रि चतुर्ज्ञानिनो, भवन्तीत्यनुवर्तते । कियन्तं कालमित्याह—यावत् छद्मस्थाः तावदपि चतुर्ज्ञानिन इति गार्थार्थः ॥ एवमसौ भगवान् प्रतिपन्नचारित्रः समासादितमनःपर्यवज्ञानो ज्ञातखण्डादापृच्छय स्वजनान् कर्मारग्राममगमत् । आह च भाग्यकारः—

बहिआ य णायसंडे आपुच्छित्ताण नायणु सव्वे । दिवसे मुहुत्तसेसे कुमारगामं समणुपत्तो ॥ १११ ॥ (भा०)

व्याख्या—बहिर्धा च कुण्डपुरात् ज्ञातखण्ड उद्याने, आपृच्छय ‘ज्ञातकान्’ स्वजनान् ‘सर्वान्’ यथासन्निहितान्,

^१ वृष्टेभ्यणति-स्वामिना वृत्तं, तुज्झपायः भणति-तदपि तत्सार्धं आनय, यदा पतति भगवतोऽंसाए, ततोऽहं ययामि । तदा लक्ष्मणं भगिष्यतीति, ततश्चाप्यर्थं समाप्यर्थं, प्रतिपन्नसदा प्राचलाः । शेषगुपरिष्ठाए भणिष्यामि ।

तस्मात् निर्गतः, कर्मारग्रामगमनायेति वाक्यशेषः । तत्र च पथद्वयं-एकौ जलेन अपरः स्थल्या, तत्र भगवान् स्थल्या गतवान्, गच्छंश्च दिवसे मुहूर्तशेषे कर्मारग्राममनुप्राप्त इति गाथार्थं ॥ तत्र प्रतिमया स्थित इति । अत्रान्तरे—तत्रेथेगो गोवो, सो दिवसें बइले बाहिता गामसमीचे पत्तो, ताहे चिंतेइ-एए गामसमीचे चरंतु, अहपि ता गावीओ बुहामि, सोऽवि ताव अन्वो परिकम्मं करेइ, तेऽवि बइला अढविं चरन्ता पविष्ठा, सो गोवो निगओ, ताहे सामिं पुच्छइ-इहिं सोऽवि ताव अन्वो परिकम्मं करेइ, तेऽवि बइला अढविं चरन्ता पविष्ठा, सो गोवो निगओ, ताहे सामिं पुच्छइ-इहिं बइला ?, ताहे सामी तुण्हिक्को अच्छइ, सो चिंतेइ-एस न याणइ, तो मग्गिं पयत्तो सघरत्तिपि, तेऽपि बइला सुचिं भमिन्ता गामसमीचमगया माणुसं दइण रोमंथंता अच्छति, ताहे सो आगओ, ते पेच्छइ तत्रेथ निविडे, ताहे आसुठत्तो एएण दामएण आहणामि, एएण मम एए हरिआ, पमाए घेत्तूण घच्चिहामिच्चि । ताहे सक्को देवराया चिंतेइ-किं अज सामी पढमदिवसे करेइ?, जाव पेच्छइ गोव धावत, ताहे सो तेण धंभओ, पच्छा आगओ तं तजेति-दुरप्पा ! न याणसि सिद्धत्थरायपुत्तो एस पबइओ । एयमि अतरे सिद्धत्थो सामिस्स मावसियावत्तो बालतवोकम्मणेणं घाणमन्तरो जाणइओ,

१ वाद्यग्राम्यात् प्र० १ तत्रेको गोपः स दिवसें बडीबर्दो बाहयित्वा ग्रामसमीपं ग्राहः, तथा चिन्तयति-पूतो ग्रामसमीचे चरत्तां, अहमपि तावद् गा दोकि, सोऽपि तावत्पन्तः परिकर्म करोति, तावपि बडीबर्दो चरन्तावदवो प्रविष्टो, स गोवो निर्गतः, तथा स्वामिन टुच्छति-क बडीबर्दो!, तथा स्वामी पूष्णीकसिद्धति, स चिन्तयति-एए न आगति, तथा मार्गथिणु प्रवृत्ता सर्वरात्रिमपि, तावपि बडीबर्दो सुचिं चारन्ता ग्रामसमीपमागतो मानुषं इणु रोमन्थावमानो तिष्ठता, तथा स आगतः, सो परयति तत्रेथ निविष्टो, तथा कुब्ब एतेन एम्माऽऽहन्मि, एतेन मम पूवो इवो, प्रमाते गृहीत्वा प्रविष्णामीति । तथा चक्को देवराव चिन्तयति-किमय स्वामी प्रथमदिवसे करोति, यावत्पयति गोच घावन्त, तथा स तेव खग्गिमत्ता, एक्काएगतत्तं तर्धपति-दुरासन् ! न जानीये सिद्धार्थं-रावकुब्ब एए प्रवसित । एतस्मिन्नन्तरे सिद्धार्थः स्वामिनः माणुक्खसेयः बालतवोकम्मणा घाणमन्तरो बालोऽभवत् ।

सो आगओ । ताहे सक्रो भणइ-भगवं ! तुव्भ उवसगवहुलं, अहं वारस वरिसाणि तुव्भं वेयावच्च करेमि, ताहे सामिणा भणिअं-न खलु देविंदा ! एयं भूअं वा (भवं वा भविस्सं वा) जणं अरहंता देविंदाण वा असुरिंदाण वा निस्साए कइ केवलनाणं उप्पाडेंति, सिद्धिं वा वच्चंति, अरहंता सएण उट्टाणवलविरियपुरिसकारपरक्कमेणं केवलनाणं उप्पाडेंति । ताहे संकेण सिद्धत्थो भणइ-एस तव नियल्लओ, पुणो य मम वयणं-सामिस्स जो परं मारणंतिअं उवसगं करेइ तं वारेज्जसु, एवमस्तु तेण पडिस्सुअं, सक्रो पडिगओ, सिद्धत्थो ठिओ । तद्विवसं सामिस्स छट्टपारणयं, तओ भगवं विहरमाणो गओ कोल्लागसणिवेसे, तत्थ य भिक्खव्हा पविट्ठो बहुलमाहणगेहं, जेणामेव कुल्लाप सन्निवेसे वहुले माहणे, तेण महुधयसंजुत्तेण परमणोण पडिलाभिओ, तत्थ पंच दिघाई पाउब्भूयाई । अमुमेवार्यमुपसंहरत्ताह—

गोवनिमित्तं सक्कस्स आगमो वागरेइ देविंदो । कोल्लाबहुले छट्टस्स पारणे पयस वसुहारा ॥ ४६१ ॥
व्याख्या—ताडनायोद्यतगोपनिमित्तं प्रयुक्तावधेः 'शक्रस्य' देवराजस्य, किम् ? आगमनं आगमः अभवत्, विनिवार्य

१ स आगतः । तदा शक्रो भणति-भगवन् ! तव उवसर्गेषुलं (श्रामण्यं) अहं द्वादश वर्षाणि तव पैयातुयं करोमि, तदा स्वामिना भणितम्-न एल्ल वेवेन्द्र ! एतद्भूतं वा ३ (भवति वा भविष्यति वा) गइ अहंन्तः देयेन्द्राणां वा असुरेन्द्राणां वा निश्रया कुर्या केवलज्ञानमुत्पादयन्ति, सिद्धिं वा व्रजन्ति, अहंन्तः स्वेकेन उत्थानबलधीर्यपुरुष्यकारपरक्कमेण केवलज्ञानमुत्पादयन्ति । तदा शक्रेण सिद्धार्थो भण्यते-एष तव निजकः, पुनश्च मम वचनं-स्वामिनः यः परं मारणात्तिकमुपसर्गं करोति तं वारयेः । तेन प्रतिश्रुतं, शक्रः प्रतिगतः, सिद्धार्थः स्वामिनः पट्टपारणकं, ततो भगवान् विहरन् गतः कोलाकसन्निवेशे, तत्र च भिक्षार्थं प्रतिष्टः बहुलमाहणगृहं, यत्रैव कुलाकसन्निवेशे बहुलो माहणः, तेन मधुपुतसंयुक्तेन परमाक्षेण प्रतिलम्भितः, तत्र च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि.

च गोपं 'वागरेइ देविंदो' सि भगवन्तमभिवन्ध 'व्याकरोति' अभिधत्ते देवेन्द्रो-भगवन् ! तवाहं द्वादश वर्षाणि धैयावृत्त्यं करोमीत्यादि, 'वागरिह' धा पाठान्तरं, व्याकृतवानिति भावार्थः, सिद्धार्थं वा तत्कालप्राप्तं व्याकृतवान् देवेन्द्रः-भगवान् । त्वया न मोक्तव्य इत्यादि । गते देवराजे भगवतोऽपि कोष्ठाकसन्नियेशे बहुलो नाम ब्राह्मण. 'पृथस्य' तपोविशेषस्य पारणके, किम्?, 'पयस' इति पायसं समुपनीतवान्, 'वसुधारे'ति तद्गृहे वसुधारा पतितेति गाथास्वरार्थः ॥ कथानकम्-तत्रो सामी विहरमाणो गओ मोरागं सन्नियेसं, तथ मोराप दुइजंता नाम पासंडिगिहत्था, तेसिं तत्थ आवासो, तेसिं च कुलवती भगवओ पिठमित्तो, ताहे सो सामिस्स सागएण उवड्डिओ, ताहे सामिणा पुब्बओगेण थाहा पसारिआ, सो भणति-अत्थि घरा, एत्थ कुमारवर ! अच्छाहि, तत्थ सामी एगराइअं वसित्ता पच्छा गतो, विहरति, तेण य भणियं-विचित्तओ वसहीओ, जइ वासारत्तो कीरइ, आगच्छेज्जह अणुगहीया होज्जामो । ताहे सामी अट्ट उचवड्डिए मासे विहरेचा वासावासे उंयागते त चेवदुइजंतयगाम पति, तत्थेगमि उडंये वासावासं ठिओ । पढमपाडसे य गोरूवाणि चारि अउमंतानि जुण्णानि तणानि स्थायति, तानि य घराणि उवेहंति, पच्छा ते वारंइ, पच्छा दुइजंतगा

३ तदा स्वामी विहरत् गतो मोराकं सन्नियेश, तत्र मोराके दुइजन्ता (द्वितीयान्ता) भाम पापण्डिनो गुरस्ताः, तेषां वप्रावासाः, तेषां च कुलपतिः भगवतः पितुः मित्रम्, तदा स स्वामिर्न स्वागतेन उपस्थितः, तदा स्वामिना पूर्वप्रयोगेण वाहुः प्रसारितः, स भणति-सन्ति गुराणि, अत्र कुमारवर ! सिद्ध, तत्र स्वामी पुत्रो एतत्रि उपित्वा पक्काद्रुतः, विहरति, तेन च भणितम्-विचिका वड्डतव, यस्मिं वर्षोसात्रः कियत्ते, जागमिप्य अणुगुरीता अभविप्पाम । तदा स्वामी भट्टो कटुबदान् मासात्रं विह्वस्य वर्षोवाटे उपागते तमेव द्वितीयान्तच्छ्राममेति, तत्रैकस्मिन् उदये वर्षोवासे स्थितः । प्रथममावृषि च गावाः चारि मउभमाना जीर्णानि कावन्ति, तानि च गुरानि अहोळयन्ति, पत्रासे धारयन्ति, स्वामी न धारयति, पत्राद् द्वितीयान्तकाः * उदालो प्र० २ मटे प्र

तस्स कुलवइस्स साहेति जहा एस एताणि न णिवारेति, ताहे सो कुलवती अणुसासति, भणति-कुमारवर ! सउणीवि ताव अप्पणिअं णेडुं रक्खति, तुमं वारेज्जासि, सप्पिवासं भणति । ताहे सामी अचियत्तोगहोत्तिकाअं निगओ, इमे य तेण पंच अभिगहा गहीआ, तंजहा-अचियत्तोगहे न वसियंबं १ निच्चं वोसट्टकाएण २ मोणेणं ३ पाणीसु भोत्तंबं ४ गिहत्थो न वंदियवो नऽब्भुट्टेत्तवो ५, एते पंच अभिगहा । तत्थ भगवं अद्धमासं अच्चित्ता तओ पच्छा अट्ठितगामं गतो । तस्स पुण अट्ठिअगामस्स पढमं वद्धमाणं नाम आसी, सो य किह अट्ठियगामो जाओ ?, धणदेवो नाम वाणिअओ पंचहिं धुरसएहिं गणिमधरिमजेज्जस्स भरिएहिं तेणंतेण आगओ, तस्स समीवे य वेगवती नाम नदी, तं सगडाणि उत्तरंति, तस्स एगो बइल्लो सो मूलधुरे जुप्पति, तावच्चएण ताओ गड्ढिओ उत्तीण्णाओ, पच्छा सो पडिओ छिन्नो, सो वाणिअओ तस्स तणपाणिअं पुरओ छड्डेरुण तं अवहाय गओ । सोऽवि तत्थ वालुगाए जेठामूलमासे अतीव उण्हेण तण्हाए छुहाए य परिताविज्जइ,

१ तसौ कुलपतये कथयन्ति-यथा एष एता न निवारयति, तदा स कुलपतिरनुशास्ति, भणति-कुमारवर ! शकुनिरपि तावदासीयं नीचं रक्षति, एवं वारयेः, सपिपासं भणति । तदा स्वामी अश्रीतिकावग्रह इति कृत्वा निर्गतः, इमे च तेन पञ्च अभिग्राह गृहीताः, तद्यथा-अश्रीतिकावग्रहे न वसनीयं, नित्यं व्युत्सष्टकायेन मौनेन, पाण्योर्भोक्तव्यं, गृहस्थो न चन्दयितव्यः, नाभ्युत्थातव्यः, एते पञ्च अभिग्राहः । तत्र भगवान् अर्धमासं स्थित्वा ततः पश्चात् अस्थिकग्रामं गतः, तस्य पुनरस्थिकग्रामस्य प्रथमं वर्धमानकं नामासीत्, स च कथमस्थिकग्रामो जातः?, धनयेवो नाम वणिक् पञ्चभिर्भूःशतैः गणिमधरिमभेयैर्द्वैतल्लेन मार्गेण आगतः, तस्य समीपे च वेगवती नाम नदी, तां शकटाणि उत्तरन्ति, तस्य एको बलीवर्धः स मूलधुरि योज्यते, तदीयेन (वीर्येण) ता गन्ध उत्तीर्णाः, पश्चात्स छिन्नः पतितः, स वणिक् तस्य वृणपाणीयं पुरतस्सत्सवा तं अपहाय गतः । सोऽपि तत्र वालुकायां ज्येष्ठामूलमासे अतीवोल्णेन वृषया क्षुधा च परिताप्यते. * रक्खंति प्र०.

धेनुभाणओ य लोको तेणंतेण पाणिअं तणं च वहति, न य तस्स कोइवि वेइ, सो गोणो तस्स पओसमावण्णो, अकाम-
 तण्हात्तुहाए य मरिऊणं तत्थेव गामे अग्गुज्जाणे सूळपाणीजक्खो उप्पण्णो, उवत्तो पासति तं वळीयइसरीर, ताहे रुसिओ
 मारि विउयति, सो गामो मरिउमारओ, ततो अइण्णा कोउगसयाणि करेति, तहवि ण द्वाति, ताहे भिण्णो गामो अण्णगा-
 नेत्तु संकंठो, तत्थायि न मुंचति, ताहे तेसिं चिंता जाता-अग्हेहिं तत्थ न नज्जाइ-कोउवि देवो धा दाणवो वा विराहिओ,
 तग्गहा तहिं वेव धचामो, आगया समाणा नगरदेययाए चिउळं असणं पाणं ख्वाइमं साइमं उवक्खइवोवेंति, वलि-
 उवहारे करेता समंतओ उह्हुमुहा सरणं सरणंति, जं अग्हेहिं सभम न वेद्विअं तस्स खमइ, ताहे अंतलिकखपडियण्णो
 सो देवो भणति-सुग्हे दुरप्पा निरणुकंपा, तेणंतेण य एह जाइ य, तस्स गोणस्स तणं वा पाणिअं या न दिण्णं, अतो नत्थि
 भे मोक्खो, ततो पहाया पुष्फवल्लिहत्थगया भणंति-दिद्धो कोयो पसादमिच्छामो, ताहे भणति-एताणि माणुसअड्ढिआणि

१ यथैमानकस्य क्षेत्रेण तेन सांगेण पानीयं तुण य वहति, न च तस्मै कश्चिदपि इदति, ए गौसस्य प्रदेशमारुहः, अकामतृपा शुधा च सुता तत्रैव प्राप्ते प्राप्ते
 घाने (अस्तुघाने) सूळपाणिर्वसु इत्यत्रः, इत्युक्तः पश्यति तत् वळीवरसरीरं, यदा इदो माहिं विदुवति, स प्राप्ते मर्जुमारुहः, ततोऽप्यतिक्रम्यताः कौतुकघतानि
 कुर्वन्ति, तथापि न विदति (न विरामति), तदा भिचो प्राप्तेः अन्यप्राप्तेषु संक्रान्तः, तथापि न मुच्यति, तदा तेषां चिन्ता जाता, अस्माभिरत्र न यावते-
 कोऽपि देवो वा इतरो वा विराट्, तस्मात् तत्रैव प्रजानां, आगताः सन्तः नगरवेचतादे विपुलमपानं पानं त्वायं त्वायं उपरकुर्वन्ति, अस्तुपहात्तु
 कुर्वन्ताः समस्तस्य ऊर्ध्वमुक्ताः प्रारंभं शरणमिति, यदस्माभिः सम्यग् न चेद्विद्य सद्यः क्षमस्य, तदा अन्तरिक्षप्रतिपद्य स देवो भणति-यूयं दुरात्मानो निरतु
 कम्पः, तेन सांगेणैव भालच्छटं वातं च, तस्मै गवे तुणं वा पानीयं वा न इत्त, अतो नास्मि भवतां मोक्षः, तदा, धाता इत्यपत्तुप्यचिकिः भणन्ति-इत्थं
 कोऽपि प्रसादमिच्छामां, यदा भणति-एताणि माणुसास्वीनि

'पुंजं काऊण उवरि देवउलं करेह, सुलपाणिं च तत्थ जक्खं वलिवहं च एगपासे ठवेह, अण्णे भणंति-तं वइल्लवं करेह, तस्स य हेडा ताणि से अड्ढिआणि निहणह, तेहिं अचिरेण कयं, तत्थ इंदसम्मो नाम पडियरगो कओ । ताहे लोगो पंधिगादि पेच्छइ पंडरड्ढिअगामं देवउलं च ताहे पुच्छंति अण्णे-कयराओ गामाओ आगता जाह वत्ति, ताहे भणंति-जत्थ ताणि अड्ढियाणि, एवं अड्ढिअगामो जाओ । तत्थ पुण वाणभंतरघरे जो रत्तिं परिवसति सो तेण सुलपाणिणा जक्खेण वाहेत्ता पच्छा रत्तिं मारिज्जइ, ताहे तत्थ दिवसं लोगो अच्छति, पच्छा अणत्थ गच्छति, इंदसम्मोऽवि धूपं दीवगं च दाउं दिवसओ जाति । इतो य तत्थ सामी आगतो, दूतिजंतगामपासाओ, तत्थ य सधो लोगो एगत्थ पिंडिओ अच्छइ, सामिणा देवकुलिगो अणुणविओ, सो भणति-गामो जाणति, सामिणा गामो मिलिओ चेवाणुणविओ, गामो भणति-एत्थ न सफा वसिउं, सामी भणइ-नवरं तुग्हे अणुजाणह, ते भणंति-ठाह, तत्थेक्केको वसहिं देइ, सामी णेच्छति,

१ पुंजं कृत्वा उपरि देवकुलं कुरुत, सुलपाणिं च तत्र यथा यलीवर्द्धं चैरूपानं स्थापयत, अन्ये भणन्ति-तं यलीवर्द्धं कुरुत, तस्माद्यस्तात् तानि तस्मात्स्वीति निहत, तैरचिरात् कृतं, तत्र इन्द्रनामो नाम प्रतिचरकः कृतः । तत्र लोभः पान्यादि पर्ययति, पाण्डुराशिरुप्राप्तं देवकुलं च तदा टुच्छन्ति अन्ये-कतरसाद् ग्रामाद्युगतताः ? यात येति, तदा भणन्ति-यत्र तापि अस्वीति, एगमन्थिरुप्राप्तो जातः । तत्र पुनर्गन्तरगृहे यो रात्रौ परियसति स तेन सुलपा-णिना यक्षेण वाहयिषया पश्चाद् राज्ञो मार्यते, ततश्चात्र दिवसं (यावत्) लोकस्त्रिपति, पश्चाद् अन्यत्र गच्छति, इन्द्रनामोपि भूपं धीपकं च इवा विवसे याति । इतश्च तत्र स्वामी आगतः, द्वितीयान्तग्रामपार्श्वे, तत्र च सर्वो लोक एक्य एक्य विभित्तस्त्रिपति, स्वामिना देवकुलिकोऽनुष्ठापितः, स भणति-ग्रामो जानाति, स्वामिना प्राप्तो मिथित एगनुष्ठापितः, ग्रामो भणति-अत्र न शक्ता पसिपुं, स्वामी भणति-परं यूयमनुजानीत, ते भणन्ति-तिष्ठत, तत्रैकेको वसति वसे, स्वामी नेच्छति.

आणति-जहेसो संबुद्धिदिति, ततो एगकूणे पढिमं ठिओ, ताहे सो इदसम्मो सुरे धरेते चेव घूषपुफं दाढं कप्पडिय-
 कारोदिय सये पलोइचा भणति-जाह मा विणस्सिद्धिह, तंपि देवज्जयं भणति-दुग्भेवि णीध, मा मारिहिज्जिद्धिह, भगव
 दुस्सिणीओ, सो वंतरो चित्तेह-देवकुलिण गामेण य भणंतोऽपि न जाति, पेच्छ जं से करेमि, ताहे संशए चेव भीमं
 अट्टहास मुअतो धीहावेति ॥ अभिहितार्योपसंहारायेदं गाथाद्वयमाह—

दूइळंतगा पिउणो वयंस तिन्वा अभिग्हा पंच। अचियसुग्गहि न घसण १ गिचं वोसह २ मोणेणं ३ ॥ ४६२ ॥
 पाणीपसं ४ गिद्धिंधणं च ५ तओ वद्धमाणवेगवई । घणदेव सूळपाणिदसम्म वासडडिअगामे ॥ ४६३ ॥

व्याख्या—विहरतो मोराकसन्निवेश प्राप्तस्य भगवतः तन्निवासी दूइळन्तकाभिधानपाण्डस्यो दूतिज्जतक एवोच्यते,
 'पितुः' सिद्धार्थस्य 'यस्यः' जिग्धकः, सोऽभिवाद्य भगवन्तं वसतिं दसधान् इति वाक्यशेषः । विहृत्य च अन्यत्र
 यर्पाकालगमनाय पुनस्वत्रैयागतेन विदितकुलपत्यभिप्रायेण, किम् १, 'तिवा अभिग्हा पंच' सि 'तीन्नाः' रौद्राः अभिग्रहा-
 पञ्च गृहीता इति वाक्यशेष । ते धामी 'अचियसुग्गहि न घसणं ति' 'अचियत्तं' देशीवचनं अमीत्यभिधायकं, ततश्च
 तस्वामिनो न प्रीतिर्यस्मिन्नवग्रहे सोऽभीत्यग्रहः तस्मिन् 'न वसन्तं' न तत्र मया वसितव्यमित्यर्थ, 'गिच वोसह मोणे-

१ आनाति-वचैय संभोत्सत इति, तत एकस्मिन् श्लोके प्रतिमां स्थिता, तथा स इन्द्रसमां सुर्ये त्रियमाणे (सति) एव पूषपुषं तथा कार्पटिक-
 करोटिकान् सर्वाङ्ग प्रलोचय भणति-याह मा विनेचत्, तत्पि देवायं भणति-यूयमपि निर्गच्छत, मा मारिण्व (मृच्यं), भगवान् एलीक, स वयन्तर
 भिन्वयति-देवकुलिकेन गामेण च भणयमानोऽपि न जाति, पइ वत्तल करोमि, तथा सत्त्वापामेव भीममहाहासं मुक्खन् मापयति ।

णति' नित्यं सदा व्युत्पद्यकायेन सता मौनेन विहर्तव्यं 'पाणिपत्तं' ति पाणिपात्रभोजिना भवितव्यं, 'गिहिवंदणं चेत्ति' गृहस्थस्य वन्दनं, चशब्दाद्भ्युत्थानं च न कर्त्तव्यमिति । एतान् अभिग्रहान् गृहीत्वा तथा तस्मान्निर्गत्य 'वासऽद्विअगामेत्ति' वर्षा-कालं अस्थिग्रामे स्थित इति अध्याहारः, स चास्थिग्रामः पूर्वं वर्धमानाभिधः खल्वासीत्, पश्चात् अस्थिग्रामसंज्ञामित्थं प्राप्तः, तत्र हि वेगवतीनदी, तां धनदेवाभिधानः सार्थवाहः तं प्रधानेन गवाऽनेकशकटसहितः समुत्तीर्णः, तस्य च गोरनेकशकटसमुत्तारणतो हृदयच्छेदो वभूव, सार्थवाहः तं तत्रैव परित्यज्य गतः, स वर्धमाननिवासिलोकाप्रतिजागरितो मृत्वा तत्रैव शूलपाणिनामा यक्षोऽभवत्, दृष्टभयलोककारितायतने स प्रतिष्ठितः, इन्द्रशर्मनामा प्रतिजागरको निरूपित इत्यक्षरार्थः ॥ एवमन्यासामपि गाथानामक्षरगमनिका स्वबुद्ध्या कार्यति । कथानकशेषम्—जाहे सो अट्टट्टहासादिणा भगवंतं खोभेउं पवत्तो ताहे सो सबो लोगो तं सद्दं सोऊण भीओ, अज्ज सो देवज्जओ मारिज्जइ, तत्थ उप्पलो नाम पच्छाकडओ पासावच्चिज्जओ परिबायगो अट्टंगमहानिमित्तजाणगो जणपासाओ तं सोऊण मा तित्थंकरो होज्ज अधितिं करेइ, वीहेइ य रत्तिं गंतुं, ताहे सो वाणमंतरो जाहे सद्देण न वीहेत्ति ताहे हत्थिरूवेणुवसगं करेत्ति, पिसायरूवेणं नागरूवेण य,

१ यदा सोऽट्टट्टहासादिना भगवन्तं खोभयित्तुं प्रयुत्सन्नादा स सर्वलोकानं शब्दं श्रुत्वा भीतः, शघ स देवार्थः मार्यते, तत्रोपलो नाम पश्चादकृतकः पार्श्वपल्लः परिवाजकोऽट्टाङ्गमहानिमित्तज्ञापकः जनपार्थात् तत् श्रुत्वा मा तीर्थंकरो भवेत् (इति) अष्टतिं करोति, विभेति च रात्रौ गन्तुं, ततः स व्यन्तरः यदा शब्देन न विभेति तदा हत्तिरूवेणोपसर्गं करोति, पिसायरूवेण नागरूपेण च

प्लेहिसि जाहे न तरति लोभेव ताहे सत्त्वविहं धेदणं उदीरेइ, तज्जहा-सीसवेयण कण्ण अचिञ्च नासा दत्त नह पट्टिवेदणं च
 पकेफा येअणा समत्था पागतस्स जीवितं संकामेउ, किं पुण सत्तयि समेताओ उज्जलाओ, अहियासेत्ति, ताहे सो देवो
 जाहे न तरति चालेवं वा लोभेउ वा, ताहे परिततो पायवट्ठितो खामेत्ति, खमह मट्टारगत्ति । ताहे सिद्धत्थो उद्धाइओ
 भणत्ति-इंओ सूळपाणी ! अपत्थिअपत्थिआ न जाणसि सिद्धत्थरायपुत्तं भगवतं तित्त्यरं, जइ पर्यं सक्को जाणइ तो ते
 निघिसर्यं करेइ, ताहे सो भीओ दुगुणं खामेइ, सिद्धत्थो से घम्मं कहेइ, तत्थ खवसतो महिमं करेइ सामिस्स, तत्थ लोको
 थितेइ-सो व देवज्जय मारिच्चा इदानिं कीलइ, तत्थ सामी देसणे चत्तारि जामे अतीय परियाविओ पहायकाले सुहुत्त-
 मेत्तं निहापमाद गओ, तत्थ इमे दस महासुमिणे पासिच्चा पट्टिबुद्धो, संजहा-तालपिसाओ हओ, सेअसउणो चित्तको-
 इलो अ दोऽवि एत्ते पञ्चुषासंता विद्या, दामदुगं च सुरहिङ्गुसुममय, गोषमो अ पञ्चुवासेतो, पउमसरो विदुच्चपकओ,

१ पृथेवयि यदा न दान्कोति क्षोभयितुं तदा सखयिषां देवनासुरीरपत्ते, तथथा-धीर्वेदनां कर्णं० अक्षि० नासा० दन्त० नख० दृष्टिवेदनां च, पृक्केन
 वेदना समर्था प्राहृतत्व जीवित संकमितुं, किं पुनः ससायि समेता उरुवळाः, अ०पाथे, तदा स देवो यदा न दान्कोति चालयितुं वा क्षोभयितुं वा, तदा
 परिभान्तः पादपतितः क्षमयति-क्षमस्व भद्रारकेति । तदा सिद्धार्थे च्छायितो यणति-इहो धूरुपणै !, अप्रायितप्रार्थक ! न जानाति सिद्धार्थंरालुपुत्र भगवत्त
 तीर्थंकरं, चयेत्तद् दान्को जानाति तदा एवो निर्विषयं करोति, तदा स भीतो द्विगुण क्षमयति, सिद्धायः तस्मै धर्मं कथयति, तत्रोपशान्तो महिमानं करोति
 खामिषा, तत्र लोकाश्चिन्तयति-स य देवान् मारयित्वेदानीं कीदृशि, तत्र स्वामी देवोनात् चतुरो यामान् भतीय परितारितः प्रभतकाले सुहर्षमाय शिवा-
 प्रमावं गता, तथेमान् दस महास्मान् दद्या प्रविदुक्क, तथया-तालपिसाओ इता, श्वेतपाकुचः शिवकोकिञ्चन द्वावयि प्लो पयुंवासमानो इहो, दामदिक च
 सुरभिङ्गुसुममय, गोषर्गञ्च पयुंवासमानं, पञ्चसराः विदुच्चपङ्कजं

सागरो अ मे निस्थिणोत्ति, सूरौ अ पङ्णरस्तीमंडलो उगमंतो, अंतेहिय मे माणुसुत्तरो वेढिओत्ति, मंदरं चारूढो-
 मिति । लोगो पभाए आगओ, उप्पलो अ, इन्दसम्मो अ, ते अ अच्चणिअं दिवंगधचुण्णपुप्फवासं च पासंति, भट्टारगं
 च अक्खयसंबंगं, ताहे सो लोगो सबो सामिस्स उक्किट्टसिंहणायं करंतो पाएसु पडिओ भणति-जहा देवज्जाणं देवो
 उवसामिओ, महिमं पगओ, उप्पलोऽवि सामिं दहुं वंदिअ भणियाइओ-सामी ! तुवभेहिं अंतिमरातीए दस सुमिणा दिट्ठा,
 तेसिमं फलंति-जो तालपिसाओ हओ तमचिरेण मोहणिज्जं उम्मूलेहिसि, जो अ सेअसउणो तं सुक्कज्जाणं काहिसि, जो
 विचित्तो कोइलो तं दुवालसंगं पणवेहिसि, गोवगफलं च ते चउबिहो समणस्समणीसावगसाविगासंधो भविस्सइ, पउम-
 सरा चउबिहदेवसंधाओ भविस्सइ, जं च सागरं तिणो तं संसारमुत्तारिहिसि, जो अ सूरौ तमचिरा केवलनाणं ते उप्प-
 जिहिति, जं चंतेहिं माणुसुत्तरो वेढिओ तं ते निम्मलो जसकीत्तिपयावो सयलतिहुअणे भविस्सइत्ति, जं च मंदरमारूढोऽसि

१ सागरश्च मया निस्तीर्णं इति, सूर्यश्च प्रकीर्णरश्मिमण्डल उद्गच्छन्, अप्रैश्च मया मानुयोत्तरो वेधित इति, मन्दरं चारूढोऽस्मीति । लोकः प्रभाते आगतः,
 उपलब्धश्च, इन्द्रसर्मा च, ते चार्चनिकां विन्यगन्धचूर्णपुष्पवर्षं च पश्यन्ति, भट्टारकं चाक्षतसर्वाङ्गं, तदा स लोकः सर्वः स्वामिगः उल्लुटं सिंहनादं कुर्वन् पादयोः
 पतितो भणति-यथा-देवार्थेण देव उपशमिताः, महिमानं प्रगतः, उल्लोऽपि स्वामिनं बुधा यन्दिद्या भणितवान्-स्वामिन् ! ध्वया अन्तरात्रौ वरा स्वप्ना इष्टाः,
 तेपामिदं फलमिति-यत्नाल्पिषाचो हतः तदचिरेण मोहनीयमुन्मूलयिष्यसि, यश्च भोतशकुनः तए शुक्रुध्यानं करिष्यसि, यो विचित्रः कोकिलः तए द्वावृषाङ्गी
 प्रज्ञापयिष्यसि, गोवर्गफलं च तव चतुर्विधः श्रमणश्रमणीश्चावकश्रविकासङ्घः भविष्यसि, पासरस्सः चतुर्विधदेवसंधातो भविष्यति, यश्च सागरस्तीर्णस्त्व
 संसारमुत्तरिष्यसि, यश्च सूर्यस्त्व अचिरात् कैवलज्ञानं ते उपलब्धत इति, यच्चान्यैर्मानुयोत्तरो वेधितस्तत्ते निर्मलः यत्रः कीर्त्तिप्रतापबिभुवने सकले भविष्यतीति,
 यच्च मन्दरमारूढोऽसि.

'तं सीहासणस्यो सदेवमणुआसुराय परिसाप धर्मं पण्येहिस्सिस्सि, दामदुगं पुण न याणामि, सामी भणति-हे उप्पल ! जणं तुमं न जाणस्सि तण्ण अहं दुविहं सागाराणगरिअ धम्म पण्येहामिस्सि, ततो उप्पलो चदिस्सा गओ, तत्थ सामी अज्जमासेण खमति । एसो पदमो दासारचो १ । ततो सरप निगंतूण मोराग नाम सण्णिवेस गओ, तत्थ सामी वाहि उज्जाणे ठिओ, तत्थ मोराप सण्णिवेसे अच्छदा नाम पासडत्था, तत्थेगो अच्छदओ तमि सण्णिवेसे कौटल्येत्तलेण जीयति, सिद्धत्थओ अ एफुहओ दुक्ख अच्छति बहुसमोइओ पूअ च भगवओ अपिच्छंतो, ताहे सो थोलेत्तयं गोवं सद्दायेत्ता भणति-जहिं पयावितो जहिं जिमिओ पंथे य जं दिठ्ठं, दिठ्ठो य एवगुणविसिद्धो सुमिणो, तं धागरेइ, सो आउट्टो गंतुं गामे मित्तपरिचित्ताणं कहेति, सवेहिं गामे य पयासिअ-एस देवज्जओ उज्जाणे तीताणागयवट्टमाणं जाणइ, ताहे अण्णोऽवि लोओ आगओ, सधस्स धागरेइ, लोगो आउट्टो महिमं करेइ, लोणेण अथिरहिओ अच्छइ, ताहे सो लोगो

! तस्सिहासणस्यः सदेवमणुआसुराय परंस्मि धर्मं प्रयापयिष्यस्सि इति, दामदिक दुग्गं जानामि, सामी भणति-हे उप्पल ! एत्थ एव न जानीये एत्थ द्विथिच सागारिकान्गारिक धर्मं प्रयापयिष्यामीति, एत उप्पलो वन्दिस्सा गता, एत सामी अर्धमासेन क्षपयति । एव प्रथमो वर्षोरात्रः १ । ततः प्रादि निर्गत्स मोराकं नाम सन्निवेशं गता, एत सामी बहिरुघाने स्थिता, एत मोराके सन्निवेशे यथाच्छग्गा नाम पाण्डइत्था, तत्रैका यथाउत्तुका तस्मिन् सन्निवेशे कार्मेणवसीकरणदिना जीयति, सिद्धाथकअ एकाही दुःख विट्ठति बहुसंमुदितः एवो च भगवता क्षपयन्, एवा स मज्जत्वं गोप शश्वयित्वा भणति-एत्थ गता एत त्रिमित्तः एथि च बहुट्ट, इत्थेभगुणविसिद्ध-स्समः, तव्याकरोति, स आर्वन्तितो प्रान्ते गावा मित्तपरिचित्त्या कथयति, सर्वेमांसे च प्रकाशितं-एव देवायं इघाने अतीसानगतवर्त्तमान जानाति, एदा अन्योऽपि लोक भागता, (एका अपि) सर्वस्यै व्याकरोति, लोक आवर्त्तितो महिमान करोति, लोकेषा विरिधितः विट्ठति, एदा स लोको

भणइ-एत्थ अच्छंदओ नाम जाणओ, सिद्धत्थो भणति-सो ण किंचि जाणइ, ताहे लोगो गंतुं भणइ-तुमं न किंचि जाणसि, देवज्जओ जाणइ, सो लोयमज्जे अप्पाणं ठवेउकामो भणति-एह जामो, जइ मज्झ पुरओ जाणइ तो जाणइ, ताहे लोणेण परिवारिओ एइ, भगवओ पुरओ ठिओ तणं गहाय भणति-एयं तणं किं छिंदिहिति नवत्ति, सो चिंतेइ-जइ भणति-न छिज्जिहि इति ता णं छिंदिस्सं, अह भणइ-छिज्जिहिहि, तो न छिंदिस्सं, ततो सिद्धत्थेण भणिअं-न छिज्जिहिहि, सो छिंदिउमाढत्तो, सक्केण य उवओगो दिण्णो, वज्जं पक्खत्तं, अच्छंदगस्स अंगुलीओ दसवि भूमीए पडिआओ, ताहे लोगेण खिसिओ, सिद्धत्थो य से रुड्ढो । अमुमेवार्थं समासतोऽभिधित्सुराह—

रोद्दा य सत्त वेयण थुइ दस सुभिणुप्पलऽद्धमासे य । मोराए सक्कारं सक्को अच्छंदए कुविओ ॥ ४६४ ॥

समासव्याख्या—रौद्राश्च सप्त वेदना यक्षेण कृताः, स्तुतिश्च तेनैव कृता, दश स्वप्ना भगवता दृष्टाः, उत्पलः फलं जगाद, 'अद्धमासे यत्ति' अर्धमासमर्धमासं च क्षणमकार्षीत्, मोरायां लोकः सत्कारं चकार, शक्रः अच्छन्दके तीर्थकरः हीलनात् परिकुपित इत्यक्षरार्थः ॥ इयं निर्युक्तिगाथा, एतास्तु मूलभाष्यकारगाथाः—

१ भणति-अत्र यथाच्छन्दको नाम ज्ञायकः, सिद्धार्थो भणति-स न किञ्चिद् जानाति, तदा लोको गत्वा भणति-स्यं न किञ्चित् जानासि, देवार्थको जानाति, स लोकमध्ये आत्मानं स्थापयितुकामो भणति-एत यामः, यदि मम पुरतो जानाति तदा जानाति, तदा लोकेन परिवारित एति, भगवतः पुरतः स्थितः वृणं गृहीत्वा भणति-एतत् वृणं किं छेत्स्यते नवेति, स चिन्तयति-यदि भणति-न छेत्स्यते इति तदैतत् छेत्स्यामि, अथ भणति-छेत्स्यते इति तदा न छेत्स्यामि, ततः सिद्धार्थेन भणितम्-न छेत्स्यतीति, स छेत्तुमारब्धः, शक्रेण च उपयोगो दत्तः, वज्रं प्रक्षिप्तं, अच्छन्दकस्याहुष्यो दशापि भूमौ पतितः, तदा लोकेन हीलितः, सिद्धार्थश्च तस्मै यष्टः ।

भीमद्वहास हृत्थी पिसाय नागे य वेदणा सत्त ।
 सिरकण्णनासदन्ते नहऽच्छी पट्ठीय सत्तमिआ ॥ ११२ ॥ (मू० भा०)
 तालपिसायं १ दो कोइला य ३ दामदुगमेव ४ गोवगं ५ ।
 सर ६ सागर ७ सर ८ ते ९ मन्दर १० सुविणुप्पले चेव ॥ ११३ ॥ (मू० भा०)
 मोहे १ य क्षाण २ पघयण ३ धम्मं ४ संघे ५ य देवलोए ६ य ।
 संसारं ७ पाण ८ जसे ९ धम्मं परिसापुं मज्झंमि ॥ ११४ ॥ (मू० भा०)

व्याख्या—भीमाद्वहासः हृत्थी पिशाचो नागश्च वेदनाः सप्त शिरःकर्णनासादन्तस्त्रासि पृष्ठी च सप्तमी, एतद्व्यन्त-
 रेण कृतं । तालपिसाचं द्वौ कोकिलौ च दामद्वयमेव गोवर्गं सर सागरं सूर्यं अन्नं मन्दरं 'सुविणुप्पले चेवसि' एतान्
 स्वमान् दृष्टवान्, उरपलञ्चैव फल कथितवान् इति । तच्चेदन्—मोहं च ध्यान प्रयत्नं धर्मं सङ्घं 'देवलोकश्च' देवज-
 नश्चेत्यर्थः, संसार ज्ञान यशः धर्म पर्यदो मध्ये, मोहं च निराकरित्यसीत्यादिक्रियायोगः स्वबुद्ध्या कार्यः ॥

मोरागसण्णिवेसे घाहिं सिद्धत्थ तीतमाईणि । साहइ जणत्स अण्डं पओसो छेअणे सको ॥ १ ॥
 अर्थोऽस्या कथानकोफ एव वेदितव्य इति । इयं गाथा सर्वपुस्तकेषु नास्ति, सोपयोगा च । कथानकशेषम्—तत्रो
 सिद्धत्यो तस्स पओसमावण्णो त लोण भणत्ति—यस चोरो, कस्स णेण चोरियंति मणह, अर्थेत्थ चीरघोसो णाम

१ तत्र सिद्धार्थः तस्मिन् श्रेयसापन्नस्य कोकिले भणति—यस चौरः, कस्मानेन चोरितं इति मणः, अस्तस्य चीरघोषो नाम

कम्मकरो?, सो पादेषु पडिओ अहंति, अत्थि तुब्भअमुक्काले दसपलयं वट्टयं णट्टपुवं?, आमं अत्थि, तं एएण हरियं, तं पुण कहिं?, एयस्स पुरोहडे महिसिंदुरुक्खस्स पुरत्थिमेणं हत्थमित्तं गंतूणं तत्थ खणित्तं गेण्हह । ताहे गता, दिडं, आगया कल-कलं करेमाणा । अण्णंपि सुणह-अत्थि एत्थं इंदसम्मो नाम गिहवई?, ताहे भणति-अत्थि, ताहे सो सयमेव उवट्ठिओ, जहा अहं, आणवेह, अत्थि तुब्भ ओरणओ अमुयकालंमि नट्ठिओ?, स आह-आमं अत्थि, सो एएण मारिता खइओ, अट्ठियाणि य से वदरीए दक्खिणे पासे उक्खुरुडियाए निहयाणि, गया, दिट्ठाणि, उक्खिडकलयलं करेता आगया, ताहे भणंति-एयं त्रित्तियं । अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह निर्युत्तिककृत-

तण छेयंगुलि कम्मार वीरघोस महिसिंदु दसपल्लियं । थिइइंदसम्म ऊरण ययरीए दाहिणुक्खुण्डे ॥ ४६५ ॥
 व्याख्या-अच्छन्दकः तृणं जग्राह, छेदः अङ्गुलीनां कृतः खल्विन्द्रेण, 'कम्मार वीरघोसत्ति' कर्मकरो वीरघोपः, तत्सं-
 वन्ध्यनेन 'महिसिंदु दसपल्लियं' दशपल्लिकं करोटकं गृहीत्वा महिसेन्दुवृक्षाधः स्थापितं, एकं तावदिदं, द्वितीयं-इन्द्रशर्मण
 ऊरणकोऽनेन भक्षितः, तदस्थीनि चाद्यापि तिष्ठन्त्येव वदर्या अध दक्षिणोत्कुरुट इति गार्थः ॥४६५॥ तैत्तियं पुण अवच्चं,

१ कर्मकर?, स पादयोः पतितः अहमित्ति, अस्मि तव अमुक्काले दशपल्लियं चतुलं नट्टपुवंम्?, ओमस्मि, तवनेन कृतं, तपुमः क?, पुत्स गृहपुत्तः
 खज्जरीवृक्षस्य पूर्वस्यां हस्तामात्रं गत्वा तत्र रात्वा गृह्णीत । तदा गताः, इष्टं, आगताः कलकलं कुर्वन्तः । अन्यदपि झणुत्त-अस्सन्न इन्द्रशर्मा नाम गृहपतिः, तदा
 भणति-अस्मि, तदा स सयमेवोपस्थितः, ययाडं, आजापयत्त, अस्मि तवोणंगुः अमुक्काले नट्टः, स आह-ओमस्मि, स पुतेन मारयित्वा स्थापितः, अस्मीनि
 च तस्य वदर्या दक्षिणे पार्श्वे उक्खुरुटके निरातातानि, गताः, इट्ठानि, उक्खुट्टकलकलं कुर्वन्त आगताः, तदा भणन्ति-पुत्तद्वितीयम् २ वृत्तीयं पुनरवाच्यं.

ब्रह्मादि धर्मिणो, ते नियमं करोति, यथा भवति-गच्छ भव्या मे कदेद्विद, ना पुन तस्य येव चिन्तानि मगमगानी
 मरुच्छन्ति, ताए सुदं-उदा गो विद्विओति, भंगुदीभो मे छिन्नाओ, ना य वेज चद्वियमं विद्विगा, ना गिंयंति-नपरि पउ
 गाओ, तादे गादेमि, मे आगया पुच्छंति, ना भण्ड-मा मे नागे मेणदद, भगिणीए पवी ममं नेच्छन्ति, से उकिद्धिं करेमाणा
 मं भंमि-एग पाओ, एउ तरग उदुशो जाओ, एग पाओ, जहा न कोइ भिरगंवि देइ, तावे अपसागारियं आगओ
 भण्ड-भगं । मुओ भसथयि पुञ्जिद, अदे कदिं जाभि । तादे अयियणोगशेचिह्नां नामी निगओ । एओ तच-
 माजरग भंगरा दो गाणाओ-दादिणा उारा य, तागिं दोण्दवि अंतरा दो नईओ-पुरणगयाउगा रुपराराउगा य,
 गादे गाधी दरिगगयाणाओ मयियेगाओ उणरागालं यण्ड, ताथ मुणगयाउयाए नदीए पुञ्जिने कटियाए तं गलं
 रिउगो, गाधी गओ, पुणोउवि मयओइमं, किं निगिपं । केई भंयंति-ममपीए, अये-किं भेदिते पठिगं अथंदितेति,

१ अलं कथनेन, ते भिदंते इति, उकार भक्ति-कर्म भासं तस्य कथयित्वाति, ना तुल्यत्वं चिन्तयेश्च पुनरुक्ताना पितृति, तथा पुनए-कथा ग
 रिद्विपए इति, अदुकरमन्त्र उक्ता, ना य तेव तरिचये रिदिगा, ना रिगचति-वसमावापु प्राभा, तथा सावकाति, उ आगताः तुल्यमि, ना भक्ति-मा
 नस्य साव दति, अगिगाः वसिमां देवति, ग उच्छदि तुदंभालं अगिग-एव दास, एवं तन्मोदुहो आग, एव एव, एषा (एव) य कश्चिद् भिधुमति
 इति, मयउगयागं-किं आगने अयति भगवन् । मूणककवाति पुतिरवर्षं, अवं उ काति । तथा अतीरिउमचद इतिहृत्वा ग्वामी गिगं । एओ भजगः
 अन्ता दे वावादे-द्विगता उगा य, तयोद्वेवोति अन्ता दे मयो-गुरववाउचय कथवाउका य, तथा ग्वामी इतिपरावाउए गकिदेवाए इणरावाउं
 कथति, मय मुकनेगमुकाया कथाः पुदिने उदिःउथयं तदुचं रिचयं, ग्वामी गग, पुनायकचोकिं, किं निगिगए । देविद् भगिगि-ममनेन अये-किं
 एवतिं वे विगममतिदे इति

'केई-सहसागारेणं, केई-वरं सिस्साणं वत्थपत्तं सुलभं भविस्सइ?, तं च तेण धिज्जाइएण गहिअं, तुण्णागस्स उवणीअं, सयसहस्समोहं जायं, एक्केक्कस्स पण्णासं सहस्साणि जायाणि । अमुमेवार्थमभिधित्सुराह—

तइअमवचं भज्जा कहिही नाहं तओ पिउवयंसो । दाहिणवायालसुवणवालुगाकंटए वत्थं ॥ ४६६ ॥

पदानि—तृतीयमवाच्यं भार्या कथयिष्यति । ततः पितुर्वयस्यस्तु दक्षिणवाचालसुवर्णवालुकाकण्टके वस्त्रं, क्रियाऽध्याहारतोऽक्षरगमनिका स्वदुद्ध्या कार्येति । ताहे सामी वच्चइ उत्तरवाचालं, तत्थ अंतरा कणगखलं नाम आसमपयं, तत्थ दो पंथा-उज्जुगो वंको य, जो सो उज्जुओ सो कणगखलंमज्जेण वच्चइ, वंको परिहरंतो, सामी उज्जुगेण पहावियो, तत्थ गोवालेहिं वारिओ, एत्थ दिट्ठिविसो सप्यो, मा एएण वच्चह, सामी जाणति-जहेसो भवियो संबुद्धिहिति, तओ गतो जक्खघरमंडवियाए पडिमं ठिओ । सो पुण को पुब्बभवे आसी?, खमगो, पारणए गओ वासिगभत्तस्स, तेण मंडुकल्लिया विराहिआ, खुडुएण परिचोइओ, ताहे सो भणति-किं इमाओऽवि मए मारिआओ लोयमारिआओ दरिसेइ, ताहे खुडुएण

१ केचित्-सहसाकारेण, केचित्-परं शिल्प्याणां वरुपात्रं सुलभं भविष्यति?, तच्च तेन धिज्जातीयेन गृहीतं, तुन्नाकस्य उपनीतं, शतसहस्रमूल्यं जातं, एकैकस्य पद्याभात् सहस्राणि जातानि । २ तदा स्वामी द्रजति उत्तरवाचालं, तत्रान्तरा कणकखलनामाश्रमपदं तत्र द्वौ पन्थानौ-ऋजुर्यंक्रश्च, योऽसौ ऋजुः स कनकखलमध्येन द्रजति, वक्रः परिहरन्, स्वामी ऋजुना प्रधायति; तत्र गोपालैर्योरितः, अत्र दृष्टियिपः सर्पः, मैतेन दाजीः, स्वामी जानाति-यथैप भव्यः संभोस्यत इति, ततो गतो यक्षगृहमण्डपिकायां प्रतिमां स्थितः । स पुनः कः पूर्वभये आसीत्?, क्षपकः, पारणके गतः पयुं पित्तभक्ताय, तेन मण्डूकी विराडा, खुलुकेन परिचोदितः, तदा स भणति-किमिमा अपि मया मारिताः लोकमारिता दर्शयति, तदा खुलुकेन-

नायं-दियाळे जालोदिइत्ति, सो आयरसप आलोपत्ता उवयिदो, खुदुओ चितेइ-नूणं से विस्सरियं, ताहे सारिअं, रुदो आहणामिचि उदाइओ खुदुगस्स, तत्थ धमे आवडिओ मओ विराहियसामणो जोइसिपसुउवण्णो, ततो चुओ कणग-खळे पंचणहं सायससाणं कुळवइस्स तावसीए उदरे आयाओ, ताहे दारगो जाओ, तत्थ से कोसिओत्ति नामं कयं, सो य अतीव तेण सभावेण चडकोधो, तत्थ अन्नेडयि अरिथ कोसिया, तस्स चंडकोसिओत्ति नामं कय, सो कुळवती मओ, ततो य सो कुळवई जाओ, सो तत्थ घणसडे मुच्छिओ, तेसिं तावसाण ताणि फलाणि न देइ, ते अलभता गया दिसो-दिस, जोडयि तत्थ गोवालादी पति तपि हलुं धाडेइ, तस्स अदूरे सेयधियानाम नयरी, ततो रायपुत्तेहिं आंगंतूणं विर-हिए पडिनिवेशेण भग्गो विणासिओ य, तस्स गोवालपहिं कहिय, सो कंटियाणं गओ, ताओ छेत्तुत्ता परसुहत्थो गओ रोसेण धमपमंतो, कुमारेहिं दिदो पतओ, तं दइण पलाया, सोडयि कुहाडदत्थो पहावेचा खड्डे आवडिऊण पडिओ, सो

१ इगत-विकाळे आळोचयिपतीत्ति, स आवइरके आळोचयित्वा उपयिडः, दुष्टकञ्चित्तवति-नूनमस्य निरमृतं, ततः स्मारितं, एव आहन्मीत्युदायितः शुभ्ररूप, तत्र मग्ने आरुक्चित्तो मृतो विराचित्तधामन्यः ऽपोतिकेषु रूपज्ञः, तत्रक्युतः कनककले पद्मानां तापसवतानां कुलपतेः तापसा इदरे आपातः, तदा इरके जाता, तत्र तस्य कौशिक इति नाम कृत, स चारीव तेन स्वभावेन चण्डकोध, एव अग्येडयि सन्ति कौशिका, एव चण्डकौशिक इति नाम कृत, स कुकपतिर्भूता, ततश्च स कुकपतिर्जाता, स तत्र वनकण्ठे मूर्च्छितः, तेभ्यः तापसेभ्यः तानि फलाणि न इदति, तेऽकभमाना गता दिसि विधि, योऽपि तत्र गोपालार्थिक भाषाति तमपि इत्वा पाटयति, तस्मादूरे केतग्भीकानामवगती, एतो राजपुत्रैरागल विरहिते प्रविनिवेशेन मग्ने विनाशितम्, तस्मै गोपालार्थिके कथितं, स कण्ठेऽग्ने गतः, तांल्लसत्वा परशुदको गतो रोषेण धमपमावमानः, कुमारेऽपः आगच्छन् सं दग्ना पलायिताः, सोऽपि कुडारदत्ताः प्रपात्य गते आपस्य पतितः, स

कुहाडो अभिमुहो ठिओ, ततथ से सिरं दो भाए कयं, ततथ मओ तंमि चैव वणसंडे दिठ्ठीविसो सप्पो जाओ, तेण रोसेण लोभेण य तं रक्खइ वणसंडं, तओ ते तावसा सबे दह्हा, जे अदहुगा ते नह्हा, सो तिसंझं वणसंडं परिथं चिऊणं जं सवण-गमवि पासइ तं डहइ, ताहे सामी तेण दिठ्ठो, ततो आसुरुत्तो, ममं न याणसि !, सूरं णिज्झाइत्ता पच्छा सामिं पलोएइ, सो न डच्चइ जहा अण्णे, एवं दो तिण्णि वारा, ताहे गंतूण डसइ, डसित्ता अवक्कमइ-मा मे उवरिं पडिहित्ति, तह्वि न मरइ, एवं तिण्णि वारे, ताहे पलोएंतो अच्छति अमरिसेणं, तस्स भगवओ रुवं पेच्छंतस्स ताणि विसभरियाणि अच्छीणि विज्झाइयाणि सामिणो कंतिसोम्मयाए, ताहे सामिणा भणिअं-उवसम भो चंडकोसिया !, ताहे तस्स ईहापोहमगणग-वेसणं करंतस्स जातीसरणं समुप्पणं, ताहे तिव्बुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेत्ता भंतं पचक्खाइ मणसा, तित्थगरो जाणइ, ताहे सो विले तुंडं छोडुं ठिओ, माऽहं रुद्धो संतो लोणं मारेहं, सामी तस्स अणुकंपाए अच्छइ, सामिं दह्हुण गोवा-

१ कुठारः अभिमुपतः स्थितः, तत्र तस्य विरो द्विभागीकृतं, तत्र श्रुतवाक्सिन्नेव पनराण्डे दृष्टिविषयः सर्वो जातः, तेन रोपेण लोभेन च तं रक्षति पनराण्डं, ततस्ते तापसाः सर्वे दग्धाः, ये अदग्धास्ते नष्टाः, स त्रिसन्ध्यं पनराण्डं परीत्य यं कञ्चन द्राकुनमपि पश्यति तं वहति, तदा स्वामी तेन इष्टः, ततः कुबः, मां न जानासि !, सूर्यं निधाय पश्चात्स्वामिनं प्रलोकयति, स न दृढते ययाऽन्ये, एवं द्वौ ग्रीन् वारान्, तदा गत्वा दशति, वृद्धाऽपक्वामति-मा ममोपरि पसतु इति तथापि न स्त्रियते, एवं ग्रीन् वारान्, तदा प्रलोकमानस्तिष्ठति अमर्षेण, तस्य भगवतो रूपं प्रेक्षमाणस्य ते त्रिपटुते भक्षिणी विष्याते स्वामिनः कान्तिसौम्येन, तदा स्वामिना भणितम्-वपयाम्य भोः चण्डकौशिक !, तदा तस्य ईहापोहमार्गवेषणां कुर्वतः जातिस्वरणं समुत्पन्नं, तदा त्रिकुरूपः आद-क्षिणमदक्षिणं कृत्या भक्तं प्रत्यास्पति मगसा, तीर्थं करो जानाति, तदा स धिळे एण्डं स्थापयित्वा स्थितः, माऽहं इष्टः सन् लोकं मीमरन्, स्वामी तस्मात्कुम्भया तिष्ठति, स्वामिनं-दध्वा.

उच्यते अत्रियति, रुक्सेहि आर्यत्ता अप्पाणं तस्स सप्पस्स पाहाणे खियंति, न चलत्तिचि अहीणो क्खेहि षट्ठीओ, तदधि न फदत्तिचि तेहिं लोगस्स सिद्धं, तो छोणो आगंतूण सामिं धदिच्चा तंपि य सप्पं महेद्द, अण्णाओ य, पयविकिणि-याओ त सप्प मक्खेत्ति, फरुसिंति, सो पिथीलियाहिं गहिओ, तं वेयणं अहियासेच्चा अच्च्मासस्स मओ सहस्सारे उव-ण्णो । अमुमेयार्थमुपसंहरआह—

उत्तरवाचालंतरयणसंघे चंडकोसिओ सप्पो । न ड्हे चिंता सरणं जोइस कोवा ऽरि जाओऽहं ॥ ४६७ ॥

गमनिका—उत्तरवाचालान्तरयणखण्डे चण्डकौशिक सर्पः न ददाह चिन्ता स्मरणं ज्योतिष्क-क्रोधाद् अहिर्जितोऽह-मिति, अक्षरगमनिका स्वबुद्ध्या कार्येति ॥ ४६७ ॥ अनुकार्यं प्रतिपादयद्वाह—

उत्तरवायाला नागसेण खीरेण भोयणं दिव्वा । सेयवियाय पप्पसी पंचरहे निच्चरायाणो ॥ ४६८ ॥

गमनिका—उत्तरवाचाला नागसेनः क्षीरेण भोजनं दिव्यानि श्वेतम्ब्या प्रवेशी पञ्चरथैः नैयका राजानः—नैयका गोत्रतः, प्रदेशे निजा इत्यपरे । शेषो भावार्थः कथानकादवसेयः तच्चेदम्—तंओ सामी उत्तरवाचालं गओ, तत्थ

१ गोपालनासपाला भाग्यप्रति, पुरैराचार्यात्मान तस्य सर्वस्व (स्वरी) पापाणाद् क्षिपन्ति, न चलीति ईपहीणः काष्ठैर्बद्धितः, तयाऽपि न स्मरत इति तैल्लोक्य शिष्ट, ततो लोक भाग्य स्वामिन यन्दिवा तमपि य सर्वं महति, अन्त्यात् प्रतविकापिकाश्च सर्वं प्राद्ययन्ति श्मशानि, स पिपीकिकाभिर्युहीताः तां वेदनामन्त्या अर्धमासेन मृतः सहस्रारे शपथः । २ ततः स्वागुचपाचालं गतः, तय

पंक्त्वक्खमणपारणते अतिगओ, तत्थ नागसेणेण गिहवइणा खीरभोयणेण पडिलाभिओ, पंच दिवाणि पाउब्भूयाणि, ततो सेयवियं गओ, तत्थ पदेसी राया समणोवासओ भगवओ महिमं करेइ, तओ भगवं सुरभिपुरं वच्चइ, तत्थंतरापणेजागा रायाणो पंचहिं रथेहिं पन्ति पएसिरणो पास,तेहिं तत्थ सामी वंदिओ पूइओ य,ततो सामी सुरभिपुरं गओ, तत्थ गंगा उत्तरियवा, तत्थ सिद्धजत्तो नाम नाविओ, खेमलो नाम सउणजाणओ, तत्थ य णावाए लोगो विलगइ, कोसिएण महासउणेण वासियं, कोसिओ नाम उल्लको, ततो खेमिलेण भणियं-जारिसं सउणेण भणियं तारिसं अग्हेहिं मारणंतियं पावियं, किं पुण ? इमस्स महरिसिस्स पभावेण मुच्चिहामो, सा य णावा पहाविया, सुदाढेण य णागकुमारराइणा दिट्ठो भयवं णावाए ठिओ, तस्स कोवो जाओ, सो य किर जो सो सीहो वासुदेवत्तणे मारिओ सो संसारं भमिऊण सुदाढो नागो जाओ, सो संवट्टगवायं विउवेत्ता णावं ओवोलेउं इच्छइ । इओ य कंवलसंचलाणं आसणं चलियं, का पुण

१ पक्षक्षपणपारणकेऽतिगतः, तत्र नागसेनेन गृहपतिना क्षीरभोजनेन प्रतिलम्बितः, पत्र निम्नानि प्रादुर्भूतानि, ततः श्वेतर्षी गतः, तत्र प्रदेशी राजा श्रमणोपासको भगवतो महिमानं कथेति, ततो भगवान् सुरभिपुरं मज्जति, तत्रान्तरा नैयका राजानः पत्रभी रथैरायान्ति प्रदेशिराजः पार्श्वे, तैस्तत्र स्वामी वन्दितः पूजितश्च, ततः स्वामी सुरभिपुरं गतः, तत्र गङ्गा उत्तरीतस्थ, तत्र सिद्धयात्रो नाम नातिकः, क्षेमिलो नाम वाकुण्वाता, तत्र च नावि लोको विलगति, कौशिकेन महाशत्रुनेन पासितं, कौशिको नाम उल्लकः, ततः क्षेमिलेण भणितं-वाइशं शत्रुनेन भणितं तादृशमस्वास्वीमाणान्तिकं प्राप्त्यं, किं पुनः ! अस्य महर्षेः प्रभावेण मोक्षयाम्हे, सा च नौः प्रयायिता, सुदंश्रेण च नागकुमारराजेण दष्टो भगवान् नापि स्थितः, तस्य कोपो जातः, स च क्रिड यः स सिंहः वासुदेवत्तवे मारितः स संसारं भ्रान्त्या सुदंश्रे नागो जातः, स संवत्सकपातं विरुष्यं नाचमुद्रुयितुं शृच्छति । इतश्च कश्यपशम्यल्ययोरारासनं चलितं, का पुनः

दिज्ञइ, एवं पोसिज्जंति, सोऽपि सावओ अट्ठमीचउइसीसु उववासं करेइ पोत्थयं च वाएइ, तेऽवि तं सोऊण भइया जाया सण्णिणो य, जइविसं सावगो न जेमेइ तइविसं तेऽवि न जेमंति, तस्स सावगस्स भावो जाओ-जहा इमे भविया उवसंता, अब्भहिओ य नेहो जाओ, ते रुवस्सिणो, तस्स य सावगस्स मित्तो, तत्थ भंडीरमणजत्ता, तारिसा नत्थि अणस्स वइछा, ताहे तेण ते भंडीए जोएत्ता णीआ अणापुच्छाए, तत्थ अण्णेण अण्णेणवि समं धावं कारिया, ताहे ते छिन्ना, तेण ते आणेवं वद्धा, न चरंति न य पाणियं पिवंति, जाहे सवहा नेच्छंति ताहे सो सावओ तेसिं भत्तं पच्चक्खाइ, नमु-क्कारं च देइ, ते कालगया णागकुमारोसु उववणा, ओहिं पंजंति, जाव पेच्छंति तित्थगरस्स उवसगं कीरमाणं, ताहे तेहिं चित्तियं-अलाहि ता अण्णेणं, सामिं मोएमो, आगया, एगेण णावा गहिया, एगो सुदाढेण समं जुञ्झइ, सो महि-द्धिगो, तस्स पुण चवणकालो, इमे य अहुणोववणया, सो तेहिं पराइओ, ताहे ते नागकुमारा तित्थगरस्स महिसं करंति

१ दीयते, एवं पोष्येते, सोऽपि श्रावकोऽष्टमीचतुर्वयोरुपवासं करोति पुस्तकं च पाचयति, तापपि तत् शुखा मन्त्रो जातो संज्ञिनो च, यद्विसे श्रावको न जेमति तद्विसे तापपि न जेमतः, तस्य श्रावकस्य भावो जातः-ययेमो भव्यागुपनान्तो, अस्यधिकथ सेहो जातः, तो रूपयन्तौ, तस्य च श्राव-कस्य मियं, तत्र भण्डीरमणयात्रा, तादृशो न स्तोऽन्यस्य यक्कीयहं, तदा तेन भण्ड्यां योजयिष्या नीतो अनापुच्छया, तणान्येनान्येनापि समं धावनं कारितो, तदा तो छिन्नो, तेन तावानीय वद्धो, न चरतो न च पानीयं पियतः, यदा सर्वथा नेच्छत्तदा स श्रावकस्तौ भक्तं प्रत्याख्यापयति, नमस्कारं च ददाति, तो कालगतो नागकुमारोऽप्यत्रो, अर्वाधिं प्रायुक्षां यावत्पश्यतः तीर्थं कस्योपसर्गं क्रियमाणं, तदा ताभ्यां चिन्तितम्-अलं तापवन्त्येन, स्वाभिनं मोचयावः, आगतौ, एकेन नैर्गृहीता, एकः सुदंष्ट्रेण समं युष्यते, स महर्षिकः, तस्य पुनश्चयवनकालः, इमो चाशुनोत्पन्नो, स ताभ्यां पराजिताः, तदा तो नागकुमारो तीर्थं करस्य महिसानं कुरतः.

सप्त रूप्य च गायंति, एव लोकोऽपि, ततो सामी उत्तिण्णो, तत्थ देवेहिं सुरहिगंधोदयवासं पुष्फवास च बुद्धं, तेऽपि पडिगया । अमुमेयार्थमुपसहरआह—

सुरदिपुर सिद्धजसो गंगा कोसिअ चिऊय खेमिलओ । नाग सुवाढे सीहे कंयलसपला य जिणमहिमा ॥ ४६९ ॥
 मद्धुराप जिणदासो आहीर चिवाह गोण उववासं । भडीर मित्त अवचे भस्से णागोहि आगमणं ॥ ४७० ॥
 वीरवरस्स भगयओ नावारुढस्स फासि उवसगं । मिच्छादिट्ठि परद्धं कंयलसपला समुत्तारे ॥ ४७१ ॥

पदानि—सुरभिपुर सिद्धयान गङ्गा कौशिक विद्वाथ खेमिलकः नागः सुदट्टः सिंहः कम्बलसवली च जिनमहिमा, मथुरायां जिनदास आभीरचिवाहः गोः उपवासः भण्डीर. मित्र अपत्ये भक्तं नागी अवधि. आगमन वीरवरस्य भगवतः नाममारुढस्य कृतवान् उपसर्गं मिथ्यादृष्टिः 'परद्धं' चिक्षिप्तं भगवन्तं कम्बलसवली समुत्तारितवन्तौ । अक्षरगमनिका स्वबुद्ध्या कार्यौ । ततो भगव दगतीराप इरियायहिंयं पडिक्कमइ, पत्थिओ ततो, णदीपुलिणे भगवओ पादेसु लक्खणाणि दीसति महुत्तियचिक्खले, तत्थ पूसो नाम सामुद्धिओ, सो ताणि पासिऊण चिंतेइ—एस चक्कवट्ठी गतो एगागी, यच्चामि ण यागरेमि, तो मम एत्तो भोगा भविस्संति, सेवामि णं कुमारत्तणे, सामीऽपि यूणागस्स सण्णियेस्स वाहिं पडिमं

। एतत् रूप्य च गायता, एवं लोकोऽपि, तताः स्वाम्युत्तीर्णाः, तत्र देवैः सुरभिगण्णोदकव्या उपवस्यो च बुद्धा, तावपि प्रतिगता । २ ततो भगवान् बुद्धोऽपि ईर्ष्याविक्रीं प्रतिश्राम्यति, प्रस्थितकृता, नदीपुलिने भगवतः पादयोर्लक्षणाणि इत्यन्ते मधुसिष्यकर्त्तव्ये, तत्र पुण्यो नाम सामुद्रिकः, स तानि द्रष्टुं चिन्तयति—एव चक्कवट्ठी गत पुराणी, मज्जामि सं व्याकरोमि, तताः ममासात्रोणा भविष्यन्ति, सेवे सं कुमारत्तणे, स्वाम्यपि स्थूणाकस्य तद्विषयेचाल्य बहिर्भागे प्रसिमां

ठिओ, तथ सो सामिं पिच्छिऊण चित्तेइ-अहो मए पलालं अहिज्जिअं, एएहिं लक्खणेहिं जुत्तं, एएण समणेण न होउं । इओ य सक्को देवराया ओहिणा पलोएइ-कहिं अज्ज सामी ? ताहे सामिं पेच्छइ, तं च पूसं, आगओ सामिं वन्दिता भणति-भो पूस ! तुमं लक्खणं न याणसि, एसो अपरिमिअलक्खणो, ताहे वण्णेइ लक्खणं अठिंभतरगं-गोखीरगोरं रुहिंरं पसत्थं, सत्थं न होइ अलिअं, एस धम्मवरचारंरंतचक्कवट्ठी देविंदनरिंदपूइओ भवियजणकुमुयाणंदकारओ भविस्सइ; ततो सामी रायगिहं गओ, तत्थ णालंदाए वाहिरियाए तंतुवागसालाए एगदेसंमि अहापडिरूवं उगहं अणुणवेत्ता पढमं मासक्खमणं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं मंखली नाम मंखो, तस्स भद्दा भारिया गुब्बिणी सरवणे नाम सण्णिवेसे गोवहुलस्स माहणस्स गोसालाए पसूआ, गोणं नामं कयं गोसालोत्ति, संवड्ढिओ, मंखसिप्पं अहिज्जिओ, चित्तफल्यं करेइ, एककलओ विहरंतओ रायगिहे तंतुवायसालाए ठिओ, जत्थ सामी ठिओ, तत्थ वासावासं उवागओ ।

३ स्थितः, तत्र स स्वामिनं प्रेक्ष्य चिन्तयति-अहो मया पलालमधीतं, एतैर्लक्षणैर्युक्तः, एतेन श्रमणेन न भाव्यं । इतश्च शक्रो देवराजोऽवधिना प्रलोकयति-कषाय स्वामी?, तदा स्वामिनं प्रेक्षते, तं च पुष्पं, आगतः स्वामिनं वदित्वा भणति-भोः पुष्प ! त्वं लक्षणं न जानासि, एषोऽपरिभित्तलक्षणः, तदा वर्णयति लक्षणमभ्यन्तरं-गोक्षीरगौरं रुधिरं प्रशस्तं, शालं न भवति अलीकं, एष धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती देवेन्द्रनरेन्द्रपूजितः भव्यजनकुमुदानन्दकारकः भविष्यति, ततः स्वामी राजगृहं गतः, तत्र नालन्दाख्यशाखापुरे तन्तुवायशालायां एकदेशे यथाप्रतिरूपमवग्रहमनुज्ञाप्य प्रथमं मासक्षणमुपसंपद्य विहरति । तस्मिन् काले तस्मिन् समये मङ्गुलिर्नाम मङ्गुः, तस्य भद्रा भार्या गुर्विणी शरवणे नाम सन्निवेशे गोवहुलस्य ब्राह्मणस्य गोशालायां प्रसूता, गौणं नाम कृतं गोशाल इति, संवर्धितः, मङ्गुशिल्पमध्यापितः, चित्रफलकं करोति, एकाकी विहरन् राजगृहे तन्तुवायशालायां स्थितः, यत्र स्वामी स्थितः, तत्र वर्षावासमुपागतः-

भगवं मासखमणपारणप अन्भिमतरियाप विजयस्स घरे चिबलाप भोयणविहीप पडिलाभिओ, पच दियाणि पावळभूयाणि,
 गोसालो सुजेत्ता आगओ, पच दियाणि पासिकण भणति-भगव ! नुम्स अहं वीसोस्ति, सामी तुसिणीओ निमओ,
 अतिअमासखमणं ठिओ, चित्तिप आणदस्स घरे खज्जगविहीप तत्तिप सुणदस्स घरे सयकामगुणिएण, ततो चत्तरथ मास-
 खमणं उवसपज्जित्ता णं विहरइ । अभिहितार्थोपसंगहायेदमाह--

धूणापे षहिं पूसो लखखणमन्तरं च देविदो । रायगिहि तंतुसाला मासखखमणं च गोसालो ॥ ४७२ ॥
 मखलि मंय सुभइा सरवण गोषहुलमेव गोसालो । विजयाणदसुणदे भोअण खज्जे अ कामगुणे ॥ ४७३ ॥

पदानि--स्थूणायां षहिः पुष्यो लक्षणमन्तरं च देवेन्द्रः राजगृहे तन्तुवायकशाला मासखणं च गोशालः मङ्गली मङ्गः
 सुभद्रा सरवण गोषहुल एव गोशालो विजय आनन्द सुनन्द भोजनं खाद्यानि च कामगुणं । शरवणं-गोशालोत्पत्तिस्यान ।
 शेषाऽधरगमनिका स्वधिया फार्या । गोसालो कश्चियदियसपुण्णिमाप पुच्छइ-किमहं अज्ज भत्त उभिस्सामिं, सिद्धत्थेण
 भणिय-कोइयकूरं अंविणेण कूडखुवंगं च दक्खिणं, सो णयरिं सवादरेण पहिंठिओ, जहा भवीसुणप, न कहिं चिवि सभाइयं,

१ भगवान् मासखणपारणके अभ्यन्तरिकायां विजयल गृहे विपुलेन भोजनविधिना प्रतिलिखतः, पच दिग्गानि प्रादुर्भूतानि, गोशालः शुश्रावणतः,
 पच दिग्गानि द्रुवा भणति-भगवन् ! तवाहं शिष्य इति, सामी गृन्तोने निर्गतः, द्वितीयमासखण स्वित, द्वितीयसिन्धु आनन्दल गृहे तापकमिथिना
 वृत्तये सुनन्दल गृहे सर्वकामगुणितेन, एतन्नतुयं मासखणसुसंपप विहरति । २ गोशालः कश्चिदपुण्यमादिशते पुच्छति-किमहमय भक्तं कल्पे ?, सिद्धार्थेन
 भणितम्--कोप्रचतन्दुकात् भग्नेव कूटकल्पं च दक्षिणायां, स नयवां सर्वार्थेण प्रदिगिहृतः, पया गम्भीरा, न कश्चिद्विदुषि संभाषितः

ताहे अवरणहे एक्केणं कम्मकरेण अंबिलेण कूरो दिण्णो, ताहे जिमिओ, एगो रूवगो परिक्खाविओ जाव कूडओ, ताहे भणति-जेण जहा भवियंणं तं भवति अण्णहा, लज्जिओ आगतो । तओ भगवं चउत्थमासखमणपा-णए नालिंदाओ निगओ, कोल्लाकसन्निवेशं गओ, तत्थ बहुलो माहणो माहणे भोयावेति घयमहुसंजुत्तेणं परमण्णेणं, ताहे तेण सामी पडिलाभिओ, तत्थ पंच दिवाणि । गोसालोऽवि तंतुवागसालाए सामिं अपिच्छमाणो रायगिहं सवभं-तरवाहिरिअं गवेसत्ति, जाहे न पेच्छइ ताहे नियगोवगरणं धीयाराणं दाअं सउत्तरोहं मुंडं काअं गतो कोल्लागं, तत्थ भग-वतो मिलिओ, तओ भगवं गोसालेण समं सुवणखलंगं वच्चइ, एत्थंतरा गोवा गावीहितो खीरं गहाय महल्लिए थालीए णवएहिं तंडुलेहिं पायसं उवक्खडँति, ततो गोसालो भणति-एह भगवं ! एत्थ भुंजामो, सिद्धत्थो भणति-एस निम्माणं चेव न वच्चइ, एस भज्जिहिति उल्लहिजंती, ताहे सो असद्वहंतो ते गोवे भणति-एस देवज्जगो तीताणागतजाणओ

१ तदाऽपराह्णे एकेन कर्मकरेण अम्लेन तन्दुला दत्ताः, तदा जिमितः, एको रूप्यको दत्तः, रूप्यकः परीक्षितः यावत् कूटः, तदा भणति-येन यथा भवितव्यं न तन्नवस्यथया, लज्जित आगतः । ततो भगवान् चतुर्थमासक्षणपारणके नालन्दाया निर्गतः, कोल्लाकसन्निवेशं गतः, तत्र बहुलो ब्राह्मणो ब्राह्मणान् भोजयति घृतमधुसंयुक्तं परमाग्नेन, तदा तेन स्वामी प्रतिलम्बितः, तत्र पत्र दिव्यानि । गोशालोऽपि तन्दुवायशालायां स्वामिनमप्रेक्षमाणः राजगृहं साभ्यन्तरं वाह्यं गवेपयति, यदा न प्रेक्षते तदा निजकोपकरणं धिक्कारेभ्यो दद्यात् सोत्तरोष्ठं सुण्डनं कृत्वा गतः कोल्लाकं, तत्र भगवता मिलितः, ततो भगवान् गोशालेन समं सुवर्णखलं व्रजति, तत्रान्तरा गोपा गोभ्यः क्षीरं गृहीत्वा महत्यां स्थाल्यां नवैस्तन्दुलैः पायसमुपस्कुर्वन्ति, ततो गोशालो भणति-याव भगवन् ! अत्र सुआचः, सिद्धार्थो भणति-पुपा निर्माणमेव न व्रजिष्यति, पुपा भवति वलिष्यमाना, तदा सोऽश्रद्धधानः तान् गोपान् भणति-पुप देवार्थकः तीतानागतज्ञायकः

भ्रमति-एस थाळी भ्रजिहिति, तो पयत्तेण सारकलह, ताहे पयसं करेति-यसत्रिलेहिं सा बद्धा थाळी, तेहिं अतीय धहुला तहुला छूटा, सा कुट्टा, पच्छा गोबालाणं जेणं जं करुलं आसाइयं सो तत्थ पजिमिओ, तेण न लद्धं, ताहे सुवृतरं नियतिं गेण्हइ । अमुमेयार्थं कथानकोकमुपसजिहीरुंराह—

कुल्लाग धहुल पायस दिव्वा गोसाल दहु पव्यज्जा । पार्हिं सुवण्णल्लग पायसथाली नियइगहणं ॥ ४७४ ॥
पदानि—कोल्लाकः बहुल पायस दिव्यानि गोसालः दद्या प्रप्रग्या वहिः सुवर्णललात् पायसथाली नियतेर्ग्रहणं च ।

पदार्थ उक्त एव ।

धंभणगामे नदीयनंद लवणंद तेय पचद्धे । थंपा बुमासलमणे वासावासं शुणी खमइ ॥ ४७५ ॥

पदानि—ब्राह्मणग्रामे नन्दोपनन्दी लपनन्दः तेजः प्रत्यर्थं धम्पा द्विमासक्षणो वर्षीयासं मुनिः क्षपयतीति । अस्याः पदार्थं कथानकादवसेयः, तद्येदम्—ततो सामी वंभणगामं गतो, तत्थ नंदो लवणंदोय भायरो, गामस्स दो पाडगा, एको नन्दस्स यितिओ लवणंदस्स, ततो सामी नंदस्स पाडग पचिद्धो नंदधर च, तत्थ दोसीणेणं पडिलाभिओ नदेण

१ भ्रमति-पुया स्वाळी भरकवति, तताः प्रयत्तेन संरकल, तदा प्रयत्त पुर्वणिठ, पक्षयिदुळीः सा बद्धा स्वाळी, तेरतीय यहचळणुळा क्षिप्ता, सा खुटिता, पश्चात् गोपाळानां येन चरकणलमासादित स तत्र प्रक्रिमिता, तेन न कथ्यं, तदा सुकुलं गच्छति । २ ततः स्वामी प्राक्खणमासं गता, तत्र धम्प उपनन्दुल आतरी, ग्रामस्स द्वी पाडको, एको नन्दुल द्वितीय उपनन्दुल, ततः स्वामी नन्दुल पाडक प्रचिष्ट- नन्दपुह च, तत्र पुंश्रित्ताद्येन प्रतिलमिता, मग्गेन,
३ लल पायसथाळी नियइयं गहणं च म

गोसालो उवनंदस्स, तेण उवणंदेण संदिट्ठं-देहि भिक्खं, तत्थ न ताव वेला, ताहे सीअलकूरो णीणिओ, सो तं णेच्छइ, पच्छा सा तेणवि भणति-दासी ! एयस्स उवरि छुभसुत्ति, तीए छूढो, अपत्तिएण भणति-जइ मज्झ धम्मयारिअस्स अत्थि तवो तेए वा एयस्स घरं उज्झउ, तत्थ अहासण्हितेहिं वाणमंतरेहिं मा भगवतो अलियं भवउत्ति तेण तं दहं घरं । ततो सामी चंपं गओ, तत्थ वासावासं ठाइ, तत्थ दोमासिएण खमणेण खमइ, विचित्तं च तवोकम्मं, ठाणादीए पडिमं ठाइ, ठाणुकुडुगो एवमादीणि करेइ, एस तत्तिओ वासारत्तो ।

कालाएँ सुण्णगारे सीहो विज्जुमई गोठ्ठिदासी य । खंदो दन्तिलियाए पत्तालग सुण्णगारंमि ॥ ४७६ ॥
पदानि—कालायां शून्यागारे सिंहः विद्युन्मती गोष्ठीदासी च स्कन्दः दन्तिलिकया पात्रालके शून्यागारे । अक्षरगमनिका क्रियाऽध्याहारतः स्वधिया कार्या । पदार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—ततो चरिमं दोमासियपारणयं वाहिं पारेत्ता कालायं नाम सण्णिवेसं गओ गोसालेण समं, तत्थ भगवं सुण्णघरे पडिमं ठिओ, गोसालोऽपि तस्स दारपहे ठिओ,

१ गोसाल उपनन्दस्य, तेनोपनन्देन संदिष्टम्-देहि भिक्षां, तत्र न तावदेला, तत्र शीतलकूरो नीतः, स तं नेच्छति, पश्चात् सा तेनापि भण्यते-इति ।
पुतस्योपरि क्षिपेति, तथा क्षिप्तः, अभीत्या भणति-यदि मम धर्माचार्यस्य अग्नि तपनेनो वा फलस्य गृहं कृतं, तत्र यथासक्तिद्वैतैर्वानमन्तरेः मा भगवान् अलीको भवत्यिति तैस्तद् दग्धं गृहं । ततः स्वाग्नी चर्यां गतः, तत्र चर्यावासं तिष्ठति, तत्र द्विमासक्षपणेन तवस्यति, विधिं च तपःकर्म, स्वयत्तदिना प्रतिमां (काशोत्सवं) करोति, शान्त्युत्कुरुः पुन्यगद्दीभि करोति, पुन तृतीयो चर्यागतः । २ ततश्चर्यां द्विमासिऽक्षपणकं ब्रह्मिभूत्वा कालाकं नाम सचिचेशं गतः गोसालेन समं, तत्र भगवान् शून्यगृहे प्रतिमां स्थितः, गोसालोऽपि तस्य दारपथे स्थितः ।

तैरथ सीहो नाम गामरुडपुत्रो विष्णुर्मईप गोडीदासीप सम तं चैव सुण्णघरं पविद्धो, ततथ तेण भणगइ-अइ इरथ समणो
 वा माहणो वा पहिको वा कोइ ठिओ सो साहउ जा अन्नतथ वच्चाओ, सामी तुण्हिहकओ अच्छइ, गोसालोडवि तुण्हि-
 फओ, ताणि अच्छिचा णिगयाणि, गोसालेण सां महिला छिक्का, सा भणति-एस एरथ कोइ, तेण अभिगंतूण पिड्डिओ,
 एस धुसो अणायारं करंताणि पेच्छतो अच्छइ, ताहे सामिं भणइ-अहं एक्किअओ पिड्डिआमि, तुब्भे ण चारेह, सिद्धतथो
 भणइ-कीस सीलं न रक्खसिं ? किं अग्हेडवि आहण्णामो ? , कीस वा अतो न अच्छसि, ता दारे ठिओ। ततो निगंतूण
 सामी पत्तकाउर्यं गओ, ततथवि तहेव सुण्णघरे ठिओ, गोसालो तेण भएण अंतो ठिओ, ततथ खदओ नाम गामरुडपुत्रो
 अत्पिणिच्चियादासीप दत्तिलियाप समं महिलाप लज्जतो तमेव सुण्णघरं गओ, तेडवि तहेव पुच्छति, तहेव तुण्हिहका

१ तत्र सिहो नाम गामरुडपुत्र विष्णुर्मसा गोडीदासा सम तदेव दून्यपुत्र प्रथित, तत्र तेन भवते-यत्र भ्रमणो वा प्राणो वा पथिको वा कश्चिद्
 स्थितः स साधयतु यतः अन्यत्र गमाय, सामी दून्योऽपि दून्योऽपि, गोसालोडवि दून्योऽपि, गोसालेन सा महेका स्पष्टा, सा भणति-युयु
 कश्चिद्, तेनाधिगम्य विदितः, एव धूसं-अनाचारं कुर्वन्तो परपत्तुं तिष्ठति, तदा स्वामिन् भणति-अहमेकाकी पिदये, धूप न याएयत्, सिद्धार्थो भणति-कुतः
 भीलं न रक्षति ? , किं वयमपि आहण्णामहे ? , कुतो वाअत्ता न तिष्ठसि ? , एतो इतिरे स्थितः। ततो निर्गल स्वामी पात्रालके गतः, तत्रापि तथैव दून्यपुत्रे स्थितः
 गोसालोडवि अनेनाप्तः स्थितः, तत्र दून्यको नाम गामरुडपुत्रः आधीयवा दासा दम्भिलिकया सम महिलायाः लज्जमानः तदेव दून्यपुत्र गतः, तावपि तथैव
 दृष्टता, तथैव दून्योको

अच्छंति, जाहे ताणि निगच्छंति ताहे गोसालेण हसियं, ताहे पुणोऽपि पिट्ठिओ, ताहे सामिं खिसइ-अग्दे हस्सामो, तुब्भे न वारेह, किं अग्हे तुम्हे ओल्लगामो ? , ताहे निब्बत्थो भणति-तुमं अप्पदोसेण हस्ससि, कीस तुंउं न रक्खेसि ? —
 सुणिचंद कुमाराए कूचणय चंपरमणिज्जजाणे । चोराय चारि अग्गे सोमजयंती उवसमेइ ॥ ४७७ ॥

पदानि—सुनिचन्द्रः कुमारायां कूपनयः चम्परमणीयोर्याने चौरायां चारिकोऽग्गे सोमा जयन्ती उपगामयतः । पदार्थः कथानकादयसेयः, तच्चेदम्—ततो भगवं कुमारयं नाम सणिवेसं गओ, तत्थ चम्परमणिजे उज्जाणे भगवं पट्ठिमं छिओ । इओ य पासान्चिज्जो सुणिचंदो नाम थेरो चहुसुओ चहुसीसपरियारो तंमि सत्थिवेसे कूचणयस्स कुंभगारस्स साल्हाए छिओ, सो य जिणकप्पपडिमं करेइ सीसं गच्छे ठवेत्ता, सो य मत्तभावणाए अप्पाणं भोवेत्ति, तथेण सत्तेण सुत्तेण एगत्तेण चलेण य । तुल्ला पंचहा बुत्ता, जिणकप्पं पट्ठियज्जओ ॥ १ ॥ एआओ भावणाओ, ते पुण सत्तभावणाए भोवेत्ति, सा पुण “पढमा उनस्सयंमि, धितिया चाहिं ततिय चउक्कंमि । सुणणयरेमि चउत्थी, तत्तपंचमिआ मत्ताणंमि ॥२॥”

१ तिष्ठतः, यथा तौ निर्गच्छतः तथा गोसालेन क्वचित्, तथा पुनरपि विहितः, तथा गामिनं पृच्छते- अहं इत्ये, मयं न वारयत, किं पुनान् पयमारुताणामः तथा भित्तार्थो भणति-स्वमात्मदोयेण इत्यने, इत्थपुणं न रक्षसि ? । २ ततो भागवान् कुमारसे नाम सत्थिवेनं गतः, तत्र चम्परमणीये उज्जाणे प्रथितो भवत्यन् स्थितः । इत्तत्र पार्थोक्यः सुनिचन्दो नाम शक्तिरः चहुःपुणः चहुःशक्तिरः इत्यनयम् इत्यमकार्य नाम्नाया शिःपः, स च जिणकप्पपट्ठिमो करोति त्रिलयं गच्छे स्वायधिरा । ते च मत्तभावणयाऽज्जानं भावयन्ति-तस्मात्तयेन मूलेणहत्थेन वरेण च । पुनरा पचयोका पिनारज्जे प्रतियुत्थयोः ॥ १ ॥ पलाः भावनाः, ते पुनः मत्तभावणया भावयन्ति, सा पुनः-प्रथया उपाधये त्रिधाया वद्विः कृतीया चयुक्ते । इत्यगुदे चतुर्णां तथा पचयो इत्यजाने ॥ ३ ॥

भो त्रितियाप भायेइ । गोसालो सार्नि भणइ-एस देसकालो हिंडामो, सिद्धरथो भणइ-अज्ज अन्ह अन्तरं, पच्छा सो हिंडतो
 ते पासावच्चिजे पासति, भणति य-के तुब्भे !, ते भणति-अन्हे समणा निगंथा, सो भणति-अहो निगथा, इसो भे
 एचिओ गथो, कहिं तुब्भे निगथा !, सो अप्पणो आयरिय वण्णेइ-परिसो महप्पा, तुब्भे एत्थ के !, ताहे तेहिं भण्णइ-
 जारिसो तुम तारिसो धम्मायरिओऽवि ते सयंगदीयलिंणो, ताहे सो रुद्धो-अन्ह धम्मायरिय सवहत्ति जइ मम धम्माय-
 रियस्स अरिय तयो ताहे तुब्भ पडिस्सओ डग्गइ, ते भणति-तुग्गहाण भणिएण अन्हे न डग्गामो, ताहे सो गतो साहइ
 सामिस्स-अज्ज मए सारभा सपरिग्गहा समणा दिट्ठा, त सधं साहइ, ताहे सिद्धत्थेण भणिय-ते पासावच्चिजा साहवो, न
 ते डग्गंति, ताहे रची जाया, ते मुणिचंदा आयरिया बाहिं वयस्सगस्स पडिम ठिआ, सो कूणओ तद्वियसं सेणीए भत्ते
 पाऊण वियाले एइ मचेहओ, जाव पासेइ ते मुणिचदे आयरिए, सो चिंतेइ-एस चोरोत्ति, तेण ते गलए गहीया, ते

१ स द्वितीयया मापयति । गोसालः स्वामिन मणति-एए देसकालः दिण्डात्तदे, सिद्धार्थो मणति-अयासाकमस्सरं (उपवास), पश्चात् दिण्डमानः। सान्पाचार्य
 स्यात् पश्यति, भणति य-के वृद्धम् !, ते भणति य-वय भ्रमणा निर्भ्रंयाः, स मणति-अहो निर्भ्रंयाः, अथ भवतामियान् मया, ऊ यूष निर्भ्रंयाः !, स आत्मन
 आचार्यं पर्णयति-ईदसो महात्मा, वृद्धमत्र के !, तदा तैमग्गत्ते-यादत्तासव तादत्तो पर्माचार्योऽपि तव स्वयंपृहीतलिङ्ग, तदा स रुद्ध-मम धर्मोचार्यं शपथ इति
 वधि मम धर्मोचार्यस्त्वसि तवः सदा युष्माक प्रतिधयो वृद्धतां, ते भणन्ति-युष्माक भणितेन वयं न दृष्टान्ते, एता स गतः कथयति स्वामिने, अथ मया
 सारम्भाः सपरिग्रहा भ्रमणा दृष्टाः, सत् सर्वं कथयति, तदा सिद्धार्थेन भणितम्-ते पार्थापत्या सायवो, न ते दृष्टान्ते, तदा पत्रिजांता, ते मुनिव-त्राचार्यो यदिक्वा
 भयस्य प्रतिमां स्थिताः, स कूपनतो मके तद्वित्से भेणो पीत्वा विक्कले आवाति मरु, वाकपश्यति सान् मुनिवन्दान् आचार्याम्, स धिन्तयति-एए चौर
 इति, तेन ते प्रीवायां गृहीताः, ते

निरुत्सासा कया, न य ज्ञाणाओ कंषिआ, ओहिणाणं उप्पणं आढं च णिड्डिअं, देवलोअं गया, तत्थ अहासन्निहिएहिं वाणमंतरेहिं देवेहिं महिमा कया, ताहे गोसालो वाहिं ठिओ पेच्छइ, देवे उवट्टेते निवयंते अ, सो, जाणइ-एस उज्झइ, सो तेसिं उवस्सगो, साहेइ सामिस्स, एस तेसिं पडिणीयाणं उवस्सओ उज्झइ, सिद्धत्थो भणइ-न तेसिं उवस्सओ उज्झइ, तेसिं आयरियाणं ओहिणाणं उप्पणं, आउयं च णिड्डियं, देवलोअं गया, तत्थ अहासन्निहिएहिं वाणमंतरेहिं देवेहिं महिमा कया, ताहे गोसालो वाहिंठिओ पिच्छइ, ताहे गओ तं पदेसं, जाव देवा महिमं कारुण पडिगया, ताहे तस्स तं गंधोद-गवासं पुप्फवासं च दट्टूण अब्भहियं हरिसो जाओ, ते साहुणो उट्टवेइ-अरे तुव्भे न याणह, एरिसगा चेव चोडिया हिंडह, उट्टेह, आयरियं कालगयं न याणह ?, सुवह रत्तिं सबं, ताहे ते जाणंति-सच्चिओ पिसाओ, रत्तिं पि हिंडइ, ताहे तेऽवि तस्स सहेण उट्टिआ, गया आयरियस्स सगासं, जाव पेच्छंति-कालगयं, ताहे ते अद्धतिं करेइ-अम्हेहिं ण णाया

१ निरुच्छासाः कृताः, न च ध्यानात्कम्पिताः, अचधिज्ञानं उत्पन्नं आयुश्च निष्ठितं, देवलोकं गताः, तत्र यथासन्नित्तेभ्यन्तरेद्वैर्महिमा कृताः, तदा गोशालो बहिःस्थितः पश्यति-देवानवपतत उत्पततश्च, स जानाति-एव दृश्यते स तेपासुपाश्रयः, कथयति स्वामिने-एव तेषां प्रत्यगीकानामुपाश्रयो दृश्यते, सिद्धार्यो भणति-न तेपासुपाश्रयो दृश्यते, तेपामाचार्याणामधिज्ञानमुत्पन्नं, आयुश्च निष्ठितं, देवलोकं गताः, तत्र यथासन्नित्तेभ्यन्तरेद्वैर्महिमा कृताः, तदा गोशालो बहिःस्थितः प्रेक्षते, तदा गतस्त्रं प्रदेक्षं, यात्रेया महिमानं कृता प्रतिगताः, तदा तस्य तां गन्धोदक-एषां पुष्पवर्षां च दट्ट्वाभ्यधिको हृष्यो जातः, तान् साधुश्रुत्वापयति-अरे यूयं न जानीथ, ईदृशा एव मुण्डका हिण्डुब्धे, उत्तिष्ठत, आचार्य कालगतमपि न जानीथ, स्वपिथ रात्रिं सर्गां, तदा ते जानन्ति-सत्यः पिशाचः, रात्रायपि हिण्डते, तदा तेऽपि तस्य शब्देन वस्थिताः, गता आचार्यस्य सकाशं, यावत्प्रेक्षन्ते कालगतं, तदा तेऽपि कुर्वन्ति-असामिन्नं ज्ञाता

आयरिया फालं करेता, सोऽपि पमडेत्ता गओ । ततो भगवं चोराग सन्निवेश गओ, तत्थ चारियत्तिकाऊण उडुया-
 ल्गा अगडे पक्खिविज्जंति, पुणो य उत्तरिज्जति, तत्थ पढमं गोसालो सामी न, ताव तत्थ सोमाजयन्तीओ नाम डुये
 उप्पलस्स भग्निणीओ पासवच्चिज्जाओ जाहे न तरंति संजमं फाठ ताहे परिगइयत्त करंति, ताहिं सुयं-परिसा केऽवि दो
 ज्जा उडुयालपहिं पक्खिविज्जंति, ताओ पुण जापति-जहा चरिमत्तियगरो पपइओ, ताहे गयाओ, जाव पेच्छंति, ताहिं
 मोइओ, ते उग्गसिमा अहो विणस्सिवकामेति, तेहिं भएण खमाविया महिया य ।—

पिंटीचंपा घास तत्थं चउम्मासिएण खमणेणं । कयंगल देउलवरिसे दरिइथेरा य गोसालो ॥ ४७८ ॥
 तंतो भगवं पिंटीचंप गओ, तत्थ चउत्थ वासारत्त करेइ, तत्थ सो चउम्मासिय खण करंतो विचिचं पडिमादीहिं
 करेइ, ततो वाहिं पारिच्चा कयंगल गओ, तत्थ दरिइथेरा नाम पासडत्था समहिला सारंमा सपरिगहा, ताण याडगस्स

१ आयाथोः फालं कुर्वंठ , सोऽपि तिररुकल पत्ता । ततो भगवान् चोरागं सन्निवेशं गता, तत्र चारिकावित्तिकारा कोट्टपाळकेः भगवे प्रक्षिप्येते,
 पुत्रओप्पायेते, तत्र प्रथमो गोसालो न स्वामी, तापचत्र सोमाजयन्तीनाम्पथो हे मरुल्ल भग्निणी पार्थापथे यदा ग ततः (शकुताः) संयमं फलुं पदा
 परिप्रात्रिकारं कुट्ठाः, ताभिः सुतम्-ईदसो कौचिदपि द्वौ ज्ञो आरुर्कः प्रक्षिप्येते, ते पुनर्जनीत -यथा चारमतीर्थकरः प्रमजित्वा, तदा गते, पावत्पयपताः
 ताभ्यां मोचिणः, ते तिररुकुताः अहो विगडुकामा इति, तेभ्येन क्षामिताः महितव ॥ १ (पृष्ठकम्पा पर्यारात्रः तत्र पातुर्मासिकेन क्षणेणव । कुवाङ्कायां देवकुळ
 वर्या इतिस्सविराध गोसाका ॥ ४७८ ॥) २ ततो भगवान् पृष्ठकम्पां गता, तत्र चतुर्थं वर्षंरात्र करोति, तत्र स चतुर्मासक्षण कुर्वन् विधिं कायोत्तगो
 विधिः करोति, ततो वरिः पारयित्वा कुवाङ्कां गता, तत्र परिप्रात्रिकारं नाम पाण्डत्थाः समहेकाः क्षारत्ताः सपरिगहाः, तेषां पाटकल *युणी पाउम्मासिएणमेणे

भञ्जे देवउलं, तत्थ सामी पडिमं ठिओ, तद्विवसं च फुसिअं सीयं पडति, ताणं च तद्विवसं जागरओ, ते समहिला गायंति, तत्थ गोसालो भणति-एरिसोडवि नाम पासडो भण्णइ सारंभो समहिलो य, सव्वाणि य एगट्ठाणि गायंति वायंति य, ताहे सो तेहिं णिच्छूढो, सो तेहिं माहमासे तेण सीएण सतुसारेण अच्छइ संकुइओ, तेहिं अणुकंपतेहिं पुणोडवि आणिओ, पुणोडवि भणति, पुणोडवि णीणिओ, एवं तिष्ठिण वारा णिच्छूढो अतिणिओ य, ततो भणइ-जइ अम्हे फुडं भणामो तो णिच्छुभामो, तत्थऽणोहिं भण्णइ-एस देवज्जयस्स कोडवि पडिआवाहो छत्तधारो वा आसी तो तुण्हक्काणि अच्छह, सवाउज्जाणि य खडखडावेह जहा से सद्दो न सुवति,—

सावत्थी सिरिभद्दा निंदू पिउदत्त पयस सिवदत्ते। दारगणी नखवालो हल्लिह पडिमाऽगणी पहिआ ॥ ४७९ ॥
ततो सामी सावत्थिं गओ, तत्थ सामी वाहिं पडिमं ठिओ, तत्थ गोसालो पुच्छति-तुब्भे अतीह ?, सिद्धत्थो भणति—

१ मध्ये देवकुलं, तत्र स्वामी प्रतिमां स्थितः, तद्विवसे च स्वल्पपिन्दु शीतं पतति, तेषां च तद्विवसे जागरणं, ते समहिला गायन्ति, तत्र गोसालो भणति-ईद्वोऽपि नाम पाणढो भण्यते सारग्भाः समहिलश्च, सर्वे चैकत्र गायन्ति वादगन्ति च, तदा स तैर्विंशिसः, स तत्र माघमासे तेन शीतेन सतुपरिण तिष्ठति संकुचितः, तत्रनुकम्पयन्निः पुनरपि भणति-पुनरपि नीतः, एवं त्रीन् नारात्त यद्विनिंशिसः आनीत्तथ, ततो भणति-यदि ययं स्फुटं भणामः तदा लिप्पाम्भामहे, तत्रान्यैर्भण्यते-एण देवार्यस्य कोऽपि पीठगर्दवाएः उग्रधरो वा भविष्यति ततः तूष्णीकान्निष्ठत, सर्वातोऽपि वादयत यथा तस्य शब्दो न श्रूयते २ (श्रावस्ती श्रीभद्रा पिन्दुः पितृदत्तः पायसं शिपयदत्तः । द्वारमग्निः नखा चाला एरिद्धः प्रतिमा अग्निः पथिकाः ॥ ४७९ ॥) ३ ततः स्वामी श्रावस्तीं गतः, तत्र स्वामी बहिः प्रतिमां स्थितः, तत्र गोसालः पृच्छति-युयं चलत ?, सिद्धार्थो भणति—

अज्ञ अग्नं अंतरं, सो भणति-अज्ञ अहं किं लभिहामि आहारं?, ताहे सिद्धत्यो भणइ-तुमे अज्ञ माणुसमंस खाइअवति,
सो भणति-तु अज्ञ जेमेसि अत्य मससंभवो नरिथि, किमग पुण माणुसमंसं?, सो पहिंछिओ । तत्यय सावत्थीए नयरीए
विउदत्तो णाम गाहावर्द्ध, तस्स सिरिभदा नाम भारिआ, सा य णिंदू, णिंदू नाम मरंतवियाइणी, सा सिवदसं नेमिस्सिअ
पुच्छइ-किइवि मम पुत्तमंडं जीविआ?, सो भणति-जो सुतवस्सी तस्स त गम्भ सुसोधिउ रधिऊण पायस करेत्ता ताहे
देह, तस्स य घररस अण्णओ हुत्त दारं करेज्जासि, मा सो जाणित्ता डहिहित्ति, एवं ते थिरा पया भविरसइ, ताप चहा कप,
गोसाओ य हिंडतो तं घर पयिहो, तस्स सो पायसो महुययसजुत्तो दिण्णो, तेण चिंतिअं-एरय मस कओ भविस्सइत्ति ?
ताहे तुट्ठेण भुचं, गंधु भणति-चिरं ते जेमिस्सिचयत्तणं करेत्तस्स अज्जंसि पायरि फिडिओ, सिद्धत्यो भणइ-न विसंययति,
जइ न पत्तियसि थसाहि, यमिय दिट्ठा नक्खा विकूइए अथयवाय, ताहे रुडो त घर मगाइ, तेहि वि तं धारं ओहाडियं, तं तेण

१ अघासाकमस्यार्थः, स भणति-अघाह किं कल्पे आहारम्?, तदा सिद्धार्यो भणति-स्वयाऽप्य मनुष्यमांसं खादितव्यमिति, स भणति-एतद् अघ
जेमासि यत्र मांससंभवो भास्ति, किमद्द पुणमैनुष्यमांसं?, स प्रतिगच्छताः । तत्र च अघवस्त्वां नगार्यां विवृणो नाम गाथापत्तिः, तस्य धीभवा भार्यो नाम,
ना च निन्दुः, निन्दुनीय त्रियमाणजनिका, सा शिवदत्त त्रैमिसिक पृच्छति-कथमपि मम पुत्रमाण्डं जीयेत्?, स भणति-या सुतपत्नी तस्मै तं गर्भं पुत्रोचितं
रथधिया पावसं कृत्वा तथा देहि, तस्य च गृहस्नान्यतो भूत्वा द्वारं कुर्याः, मा स श्रावणा चाधीव इति, पुत्र एव शिवरा प्रया भविष्यति, तथा तथा कृत, गोपाकम्ब
द्विचक्रमानः तद्वदुहं प्रविष्टः, तस्मै तत्पावसं मनुष्यवसंयुक्तं दत्त, तेन चिंतितवत्-अत्र मांसं कृतो भविष्यति इति, तदा तुष्टेन मुग्ध, गत्या भणति-चिरं एव भिमि-
स्सिद्धत्यो कुर्येत्तोऽघासि परं सिद्धितः, सिद्धार्यो भणति-न विसवदति, यत्रि न प्रलेपि वन, चाल्यं इहा वत्सा थिकिरता भयपयाह, तथा शट्कद्वयुह मार्गपति,
ताभ्यां भयि तद्वद्वारं स्फोटितं, तथेन

न जाणति, आहाडिओ करेइ, जाहे न लभइ ताहे भणति-जइ मम धम्ममारियस्स तवतेओ अत्थि तओ डज्जर, ताहे सधा दह्हा वाहिरिआ । ताहे सामी हलिहुगो नाम गमो तं गओ, तत्थ महप्पमाणो हलिहुगरुक्खो, तत्थ सावत्थीओ णगरीओ निगच्छंतो पविसंतो य तत्थ वसइ जणवओ सत्थनिवेशो, सामी तत्थ पडिमं ठिओ, तेहिं सत्थेहिं रत्तिं सीय-कालए अग्गी जालिओ, ते वड्डे पभाए उट्टेत्ता गया, सो अग्गी तेहिं न विज्झाविओ, सो इहतो सामिस्स पासं गओ, सो सामी परितावेइ, गोसालो भणति-भगवं ! नासह, एस अग्गी एइ, सामिस्स पाया दह्हा, गोसालो नड्डो— तत्तो य णंगलाए डिंभ मुणी अच्चिक्कहणं चेव । आवत्ते सुहतासे सुणिओत्ति अ वाहि बलदेवो ॥ ४८० ॥

ततो सामी नंगला नाम गमो, तत्थ गतो, सामी वासुदेवघरे पडिमं ठिओ, तत्थ गोसालोऽवि ठिओ, तत्थ य चेड-रूवाणि खेलंति, सोऽवि कंदप्पिओ ताणि चेडरूवाणि अच्छीणि कड्डिऊण वीहावेइ, ताहे ताणि धावंताणि पडंति, जाणूणि

१ न जानाति, आधादीः करोति, यदा न लभते तदा भणति-यदि मम धर्माचार्यस्य तपस्वेजोऽस्ति तदा ददातां, तदा सर्वो दग्धा वाहिरिका । तदा स्वामी हरिद्राको नाम ग्रामः तं गतः, तत्र महत्प्रमाणो हरिद्रको वृक्षः, तत्र श्रावस्तीतो नगर्यो निर्गच्छन् प्रविशंश्च तत्र वसति जानपदः सार्थनिवेशः, स्वामी तत्र प्रतिमां स्थितः, तैः सार्थिकै रात्रौ शीतकालेऽग्निर्ज्वलितः, ते वृहति प्रभाते उत्थाय गताः, सोऽग्निस्तेन विष्यतः, स दहनं स्वामिनः पार्थं गतः, स स्वामिनं परितापयति, गोशालो भणति-भगवन्तः ! नश्यत पयोऽग्निरायाति, स्वामिनः पादौ दग्धौ, गोशालो नष्टः । ततश्च नङ्गलायां द्विग्भाः मुनिः अक्षिर्कर्मणं (विकृतिः) चैव । आवत्ते सुखत्रासः मुणितः (पिशाचः) इति च बहिर्बलदेवः ॥ ४८० ॥ ततः स्वामी नङ्गला नाम ग्रामस्तत्र गतः, स्वामी वासुदेवगृहे प्रतिमां स्थितः, तत्र गोशालोऽपि स्थितः, तत्र च चेटरूपाणि क्रीडन्ति, सोऽपि कान्दर्पिकः तानि चेटरूपाणि अ क्षिणी कर्मयित्वा (विकृत्य) भापयति, तदा तानि धावन्ति पतन्ति जानूनि

ध फोडिज्जंति, अर्घ्येणइयाणं खुंबुणगा भज्जंति, पच्छा तेसिं अग्गापियरो अगतूण तं पिट्ठति, पच्छा भणति-देवज्जगस्स
 पस्सो दासो नूणं न ठाति ठाणे, अण्णे धारोति-अलाहि, देवज्जयस्स खमियवं । पच्छा सो भणति-अह हम्मामि, तुग्गे न
 वारेह, सिद्धरथो भणति-न ठासि तुमं एकलो अवस्स पिट्ठिज्जति, ततो सामी आवत्तानाम गामो तत्थ गतो, तत्थवि
 सामी पढिम ठिओ षलदेवघरे, तत्थ सुहमकडिआहिं भेसवेइ, पिट्ठितियि, ततो ताणि चेहळुवाणि रुथताणि अम्मपिऊणं
 साहति, तेहिं गतूण घेच्चिओ, मुणिओत्तिकाठ मुफो, मुणिओ-पिसाओ, भणंति य-किं एएण इएणं ? एय से सामिं हुणामो
 जो एयं न धारोइ, ततो सा षलदेवपडिमा हळं बाहुणाऽहिविखविऊणं चड्ढिआ, तत्तो ताणि य पायपडियाणि सामिं खामोति-
 चोरा मंडव भोज्ज गोसालो चहण तेय झामणया । मेहो य कालहत्थी कलजुयाए उ उवसग्गा ॥ ४८ ? ॥

ततो सामी चोरायं नाम संजिवेसं गओ, तत्थ गोड्डिअभत्त एणइ पच्चति य, तत्थ य भगव पढिमं ठिओ, गोसालो

१ च एउटन्ति, पुंरुरा (गुल्ल) अन्त्येककानां मयन्ते, पन्नाए तेपां मातापितरौ आगस्य च पिहता, पन्नाए मज्जा-वेधार्थस्य एष दातो नूनं न तिष्ठति
 स्वाने, अन्त्ये चारयन्ति, भल, वेधार्थस्य क्षमित्तव्य । पन्नाल्ल भणति-अह हन्त्ये पूर्यं न चारयत्, सिद्धार्थो मज्जा-न तिष्ठति स्वमेकाकी अवस्यं पिट्ठिप्यत्ते, तता स्वामी
 भावत्तां नाम ग्रामकन्न गता, तत्रापि स्वामी प्रतिमां स्थिताः षळवेवपुहे, तत्र मुल्लमकंठिकाभिर्भोपवति, सिद्धयतेअपि, ततस्त्वानि वेदकपाणि इहन्ति अग्गापिओः
 कयपन्ति, ताण्यं गावा पिट्ठिता, मुणित इतिज्जुवा सुक्क, मुणित-पिसाच, मज्जा-किमेतेन इतेन ? पुनमस्य स्वामिनं इल्ल य पूर्यं न चारयति, तताः
 ता षळवेवप्रतिमा इळ बाहुणाऽभिक्षिप्योस्थिता, तता ते पाएपतिताः स्वामिनं क्षमयन्ति (चोराक) मण्डपः नोऽगं गोताओ इज्जन् तेजः दाहः । मेघव कालइली
 कळजुकायां इएसलीः ॥ ४८ ? ॥ तता स्वामी चोराक भाम सधियेसं गता, एत गोड्डिकमक राण्यते पय्यते च, तत्र च भगवान् प्रतिमां स्थिता, गोवाओ

भणति-अज्ज एत्थ चरियं, सिद्धत्थो भणइ-अज्ज अम्हे अच्छामो, सोऽवि तत्थ णिउडुक्खुडियाए पलोएइ-किं देसकालो न वत्ति, तत्थ य चोरभयं, ताहे ते जाणंति-एस पुणो पुणो पलोएइ, मण्णे-एस चारिओ होज्जत्ति, ताहे सो धेचूण निसइं हम्मइ, सामी पच्छण्णे अच्छइ, ताहे गोसालो भणति-मम धम्मायरियस्स जइ तवो अत्थि तो एस मंडवो ड्ज्जए, ड्ढो । ततो सामी कलंबुगा नाम सण्णिवेसो तत्थ गओ, तत्थ पच्चंतिआ दो भायरो-मेहो कालहत्थी य, सो कालहत्थी चोरेहिं समं उद्धाइओ, इमे य पुवे अगे पेच्छइ, ते भणंति-के तुब्भे?, सामी तुसिणीओ अच्छइ, ते तत्थ हम्मंति, न य साहंति, तेण ते वंधिऊण महल्लस्स भाउअस्स पेसिआ, तेण जं भगवं दिट्ठो तं उट्ठिता पूइओ खामिओ य, तेण कुंडगामे सामी दिट्ठपुबो-
लाढेसु य उवसग्गा घोरा पुण्णाकलसा य दो तेणा । वज्जहया सक्केणं भद्दिअ वासासु चउमासं ॥ ४८२ ॥
ततो सामी चिंतेइ-चहुं कम्मं निज्जरेयं, लाढाविसयं वच्चांमि, ते अणारिया, तत्थ निज्जरेमि, तत्थ भगवं

१ भणति-अथात्र चरितव्यं, सिद्धार्थो भणति-अथ वयं तिष्ठामः, सोऽपि तत्र निकृष्युक्ततया प्रलोकयति-किं देशकालो न वेति, तत्र च चौरभयं, तदा ते जानन्ति-एष पुनः पुनः प्रलोकयति, मन्ये एष चोरो भवेत् इति, तदा स गृहीत्वाऽत्यन्तं हन्यते, स्वामी प्रच्छन्ने तिष्ठति, तदा गोशालो भणति-मम धर्मो-चार्यस्य यदि तपोऽस्ति तदैव मण्डपो दद्यातां, दग्धः । ततः स्वामी कलम्बुका नाम संनिवेशः तत्र गतः, तत्र प्रत्यन्तिकौ द्वौ आतरो-मेघः कालहस्ती च, स कालहस्ती चौरैः सममुच्चावितः, इमौ चाग्रतः पूर्वं प्रेक्षते, ते भणन्ति-कौ युवां?, स्वामी तूष्णीकस्तिष्ठति, तौ तत्र हन्येते, न च कथयतः, तेन तौ बध्वा महते आत्रे प्रेषितौ, तेन च यद् भगवान् दष्टः तदुत्थाय पूजितः क्षमितश्च, तेन कुण्डग्रामे स्वामी दष्टपूर्वः (लाढेपु च उपसर्गोः घोराः पूर्णकलयाश्च द्वौ स्तेनौ । बध्वाहतौ शक्रेण मद्रिका वर्षायां चतुर्मासी ॥ ४८२ ॥) ततः स्वामी चिन्तयति-बहु कर्म निर्जयितव्यं, लाढाविसयं व्रजामि, तेऽनार्याः, तत्र निर्जरयाभि, तत्र भगवान्

अच्छारियाद्रिहतं हियए ऋरेइ । ततो पचिडो लाढायिसयं कम्मनिज्जारतुरिओ, तत्थ हीलणनिंदणाहिं षहुं कम्मं निज्जेरेइ, पच्छा ततो गोइ । तत्थ पुण्णफउत्तो नाम अणारियगामो, तत्थंतरा दोतेणा लाढायिसयं पचिसिउफामा, अयसउणो एयस्त पहाए भयउत्तिकहुं असिं कट्टिऊण तीसं छिंदामत्ति पहायिआ, सकेण ओहिणा आभोइत्ता दोऽयि यजेण हया । एयं त्रिहरंता भदित्तनयरिं पत्ता, तत्थ पंचमो यासारचो, तत्थ चाउम्मासियरमणेणं अच्छत्ति, यिचित्तं च तयोक्कम्म ठाणादीहिं । कणल्लिगमागम भोयण मंगल्लि दहिंहर भगवओ पट्टिमा । जंपूसंडे गोठी य भोयण भगवओ पट्टिमा ॥ ४८३ ॥

ततो याहिं पारेत्ता विहरतो गओ, कयल्लिसमागमो नाम गामो, तत्थ सरयकाले अच्छारियभत्ताणि दहिकूरेण निसडं दिअत्ति, तत्थ गोमालो भणत्ति-यशामो, सिद्धत्थो भणत्ति-अम्ह अंतरं, सो तहिं गओ, मुंजइ दहिकूरं सो, यहिफोढो न चंय धाइ, तेहिं भणियं-यउ भायणं करंयेह, करयियं, पच्छा न निरथरइ, ताहे से उपरि छुटं, ताहे

। कापउरउटणं हरये करोत्ति । ततः प्रविष्टो लाढायिच चर्माभिनंतात्परीता, तत्र हीलणनिन्दनाभिर्बहु कर्म निन्दंरवति, ततः पञ्चाह निर्गच्छति । तत्र तूर्णवृत्तौ भामानार्थप्राप्तः, तत्रान्तरा द्वौ श्लेनो लाढायिच प्रवेदुकायो, अपराहुम एतत्त्व कपाय भवतिवतिष्ठवाऽसि कृद्वा शीर्षे तिष्ठ इति प्रणयित्वा, तद्वेज्यावधिसाभोग्य इराचरि चम्रेण इतो । एवं विहात्तो भद्रिकाजगती प्राप्ती, तत्र पञ्चमो वर्षोत्तरा, तत्र चतुर्मासक्षरणेन तिष्ठति, विधिने च तपसकर्म तपानामिभिः । कर्कीतमागमा भोजनं मयुकिर्दंशिरः भगवतः प्रथिता । जम्पूसण्डः गोठी च (गोठीकः) भोजन भगवतः प्रथिता ॥ ४८३ ॥ ततो बहिः पारिविवा विहरत् गता, कर्कीतमागमो नाम प्राप्ता, तत्र सरयकाले कापकर्मणं दधिदूरेणालम्बं दीयते, तत्र गोमालो भणत्ति-मज्जायः, तिस्र्यथो भणत्ति-अक्का-कम्ममज्जायः, न तत्र गता, युष्टे एधिदूरं, तोगधिरत्तेटान चैव प्राप्यते, तेभंशितं दृढमाजनं करण्यय, करण्यय, पञ्चाह निर्याति, तदा तस्मैपरि शिष्य

उक्किलंतो गच्छइ । ततो भगवं जंबूसंडं नाम गामं गओ, तत्थवि अच्छारियाभत्तं तहेव नवरं तत्थ खीरकूरे, तेहिवि तेहव धरिसिओ जिमिओ अ—

तंबाए नंदिसेणो पडिमा आरखिख वहण भय डहणं । कूविय चारिय मोक्खे विजय पगब्भा य पत्तेअं ॥ ४८४ ॥
ततो भगवं तंबायं णाम गामं एइ, तत्थ नंदिसेणा नाम थेरा बहुस्सुआ बहुपरिवारा पासावच्चिजा, तेऽवि जिणकप्पस्स परिकम्मं करेति, इमोऽवि बाहिं पडिमं ठिओ, गोसालो अत्तिगओ, तहेव पुच्छइ, खिसति य, ते आयरिआ तद्विवसं चउक्के पडिमं ठायंति, पच्छा तहिं आरखिखयपुत्तेण चोरोत्तिकांडं भल्लएण आहओ, ओहिणाणं, सेसं जहा मुणिचंदस्स, जाव गोसालो बोहेत्ता आगतो । ततो सामी कूपिअं नाम सण्णिवेसं गओ, तत्थ तेहिं चारियत्तिकांडं धिप्पंति बज्झंति विट्ठिजंति य । तत्थ लोएसमुल्लावो—अहो देवज्जओ रूवेण जोवणेण य अप्पत्तिमो चारिउत्तिकांडं गहिओ । तत्थ विजया

१ तदोत्कलन् गच्छति । ततो भगवान् जम्बूपण्डं नाम ग्रामं गतः, तत्रापि लायकभक्तं तथैव नवरं तत्र क्षीरकूरो, तैरपि तथैव धरिंतो जेमितश्च (ताम्नायां नन्दिपेणः प्रतिमा आरक्षकः हननं भयं दहनं । कूपिका चारिकः मोक्षः विजया प्रगल्भा च प्रत्येकम् ॥४८४॥) ततो भगवान् तम्बाकं नाम ग्राम-
मागत्य, तत्र नन्दिपेणा नाम स्थविरा बहुश्रुता बहुपरिवाराः पार्थापत्याः, तेऽपि जिनकल्पस्य परिकर्मे कुर्वन्ति, अयमपि बहिः प्रतिमया स्थितः, गोशालोऽतिगतः, तथैव पृच्छति, रिसति य, ते आचार्योस्त्वद्विषसे चतुल्ले प्रतिमया आस्थुः, पश्चात्तत्रारक्षकपुत्रेण चौर इतिकृत्वा भङ्गेनाहतः, अपथिजानं, रोपं यथा मुनिच-
न्द्रस्य, यावन्नोशालो बोधयिवाऽऽगतः । ततः स्वामी कूपिकासन्निवेशं गतः, तत्र तैश्चारिकावितिकृत्वा गृह्येते बध्येते पिट्ठेते च । तत्र लोकसमुल्लापः—अहो देवार्थः रूपेण यौवनेन चाप्रतिमश्चारिक इतिकृत्वा गृहीतः । तत्र विजया

आगओ पंचहिवि सएहिं वाहिओ माउलत्तिकाऊणं, पच्छा चिंतेइ-वरं सामिणा समं, अविय-कोइ सोएइ सामिं, तस्स निस्साए मोयणं भवइ, ताहे सामिं मग्गिउमारद्धो । सामीवि वेसालिं गओ, तत्थ कम्मकरसालाए अणुणवत्ता पडिमं ठिओ, सा साहारणा, जे साहीणा तत्थ ते अणुणविआ । अणुणदा तत्थेगो कम्मकरो छम्मासपडिलगओ आढत्तो सोह-णत्तिहिकरणे, आउहाणि गहाय आगओ, सामिं च पासइ, अमंगलंति सामिं आहणाभित्ति पहाविओ घणं उग्गिरिऊणं, सक्केण य ओही पउत्तो, जाव पेच्छइ, तहेव निमिसंतरेण आगओ, तस्सेव उवरिं सो घणो साहिओ, तह चेव मओ, सक्कोडवि वंदित्ता गओ—

गामाग बिहेलग जक्ख तावसी उवसमावसाण थुई । छट्टेण सालिसीसे विसुद्धसमाणस्स लोगोही ॥ ४८६ ॥
ततो सामी गामायं नाम सण्णिवेसं गओ, तत्थुज्जाणे बिहेलए विभेलयजक्खो नाम, सो भगवओ पडिमं ठियस्स

१ आगतः पञ्चभिरपि शतैर्वाहितः माउल इतिकृत्वा, पश्चाच्चिन्तयति-वरं स्वामिना समं, अपिच-कोडपि मोचयति स्वामिनं, तस्य निश्चया मोचनं भवति, तदा स्वामिनं मार्गेथितुमारब्धः । स्वाम्यपि विशालां गतः, तत्र कर्मकरशालायां अनुज्ञाप्य प्रतिमां स्थितः, सा साधारणा, ये स्वाधीनास्तत्र तेऽनुज्ञापिताः । अन्यदा तत्रैकः कर्मकरः पणमासान् प्रतिलभ्यः (भद्रः) आरब्धः शोभनतिथिकरणे, आयुधानि गृहीत्वाऽऽगतः, स्वामिनं पश्यति च, अमङ्गलमिति स्वामिन-माहन्मीति प्रधावितो घनसुद्धीर्यं, शक्रेण चावधिः प्रयुक्तः, यावत्पश्यति, तथैव निमेषान्तरेणागतः, तथैवोपरि स घनः साधितः, तथैव मृतः, शक्रेऽपि वन्दित्वा गतः । (ग्रामाकः विभेलकः यक्षः तापसी उपशमावसाने स्तुतिः । पष्ठेन शालिशीर्ये विद्युभ्यमानस्य लोकावधिः ॥ ४८६ ॥ ततः स्वामी ग्रामाकं नाम सन्निवेशं गतः, तत्रोद्याने विभेलके यक्षो नाम, स भगवतः प्रतिमां स्थितस्य

भृद्धिमं करेद् । ततो भगवं सालिषीसवं नाम गामो तदिं गतो, तरयुजाणे पडिमं ठिओ माहमासो य वट्टइ, तत्थ कड-
 पूयणा नाम घाणमत्तरी सामिं दइण तेय असहमाणी पच्छा तावसीरुवं विवपिचा पकळनियत्था जडामारेण य सप
 सरीरं पाणिपण ओलेत्ता देहमि उवरिं सामिस्स ठाव पुणत्ति घातं च विवयइ, जइ अन्नो होन्तो तो फुट्ठो होन्तो, तं त्तिप
 वेअण अहियासितस्स भगवओ ओही विअसिउय लोर्ग पासिउमारओ, सेस कालं गम्भावो आढवेचा जाव सालिषीस
 ताय पकारस अंगा सुरलोयप्पमाणमेसो य ओही, जावतियं देवलोपसु पेच्छिताइओ । साडयि वंत्तरी पराजिआ,
 पच्छा सा उवसंता पूअं करेद्—

पुणरवि भद्रिअनगरे तवं विचिसं च छट्टवासंमि । मगहाए निरुवसग मुणि उडयचंमि विहरित्था ॥ ४८७ ॥
 ततो भगवं भद्रियं नाम नगरिं गतो, तत्थ छट्टेवासं उयागओ, तत्थ धरिसारत्ते गोसालेण समं समागमो, छट्टे मासे गोसालो

१ भद्रिमानं करोति । ततो भगवान् साकिशीवं नाम ग्रामः तत्र गतः, तत्रोघाते प्रतिमां स्थितो माघमासत्र वसंते, तत्र कट्टयुतना नाम स्वम्बरी
 स्वामिन् इहा तेजोऽमहमाना पञ्चाण्णपसीरुवं विजुम्भं वरुळयत्ता जडामारेण च सर्वं शरीरं पानीयेनार्द्रयित्वा देहस उपरि स्थापितः । स्थित्वा पूजाति घात च
 विकुर्वति, पचम्बोऽमविष्यत्ता सुठितोऽमविष्यत्, तां सीमां वेदनामभ्यासयतो भगवतोऽपि धिक्कथित इव लोक प्रदुसारत्था, सोवे श्चाले यन्मांदाय्यय पावण्ण-
 किशीरं तावदेकापुसाह्मनि सुरलोक्कमाणमात्रभाषयि, यावत् सेवलोकेऽवसंत् । साडयि स्वम्बरी पराजिता पञ्चालोपसाल्त्वा पूअो करोति । (पुनरपि भद्रि-
 कावगवां ततो विचिनं च पट्टयपांवाय् । मगधेसु निरुवसर्गं मुनिः कट्टुक्खे स्वहापीद ॥ ४८७ ॥) ततो भगवान् भद्रिकं नाम नगरीं गतः, तत्र पही वपं
 सुपगत्ता । तत्र पर्वोरात्रे गोचालेन समं समागमः, पट्टे मासे गोसालो

'मिलिओ भगवओ । तत्थ चउमासखमणं विचित्ते य अभिग्गे कुणइ भगवं ठणादीहिं, वाहिं पारेत्ता ततो पच्छा मग्गा विसए विहरइ निरुवसगं अट्ट उडुवद्धिए मासे, विहरिऊणं—

आलभिआए वासं कुंडागे तह देउले पराहुत्तो । मद्दण देउलसारिअ सुहमूले दोसुवि सुणित्ति ॥ ४८८ ॥
 आलंभिअं नयरिं एइ, तत्थ सत्तमं वासं उवागओ, चउमासखमणेणं तवो, वाहिं पारेत्ता कुंडागं नाम सन्निवेसं तत्थ एत्ति । तत्थ वासुदेवघरे सामी पडिमं ठिओ कोणे, गोसालोडवि वासुदेवपडिमाए अहिद्धाणं मुहे काऊण ठिओ, सो य से पडिचारगो आगओ, तं पेच्छइ तहाठियं, ताहे सो चित्तेइ—मा भणिहिइ रागदोसिओ धम्मिओ, गामे जाइचु कहेइ, एह पेच्छह भणिहिह 'राइतओत्ति, ते आगया दिट्ठो पिट्ठिओ य, पच्छा वंधिज्जाइ, अन्ने भणंति—एस पिसाओ, ताहे सुक्को ।

१ मीलित्तः भगवता । तत्र चतुर्मासक्षणं विचित्रांश्राभिग्रहान् करोति भगवान् स्थानादिभिः, बहिः पारयित्वा ततः पश्चात् मगधविषये विहरति निरु-
 पसर्गमष्ट ऋतुबद्धिकान् (द्वात्रिंशत्) मासान्, विहृत्य (आलंभिकायां वर्षी कुण्डागे तथा देवकुले पराङ्मुखः । मर्दानं देवकुलसारकः सुखमूले द्वयोरपि मुनिरिति
 ॥ ४८८ ॥) आलंभिकां नगरीमेति, तत्र सप्तमं वर्षारान्तमुपगतः, चतुर्मासक्षणेन तपः, बहिः पारयित्वा कुण्डाकानामा सन्निवेशः तत्रैति । तत्र वासुदेवपट्टे
 स्वामी कोणे प्रतिमां स्थितः, गोसालोडपि वासुदेवप्रतिमाया मुले अधिष्ठानं कृत्वा स्थितः, स च तस्याः प्रतिचारक आगतः, तं प्रेक्षते तथास्थितं, तदा स
 चिन्तयति—मा भाणिपुः रागद्वेषवान् धार्मिकः, ग्रामे गत्वा कथयति—एत मेक्षस्व भणिष्यय रागवान् इति, ते आगता इष्टः पिहितश्च, पश्चात् बभूवते, अन्ते
 भणन्ति— एष पिसाचः, तदा सुकः ।

तत्रो निगया समाणा महणा नाम गामो, तस्य पडदेयस्स घरे सामी अन्तोक्कोणे पडिमं डिप्रो, गोसाळो मुहे तस्स सागारिम दाढे डिप्रो, तस्यपि त्थेय हप्रो, मुणिओचिकाऊण मुक्को । मुणिओ नाम पिआओ ।—

बहुमालगसालयणे कडपूअण पडिम विगयणोचसमे । लोहगलंमि चारिय जिअससू उप्पले मोक्करो ॥ ४८९ ॥

ततो सामी बहुमालगनाम गामो तस्य गओ, तस्य सालयणं नाम उजाणं, तस्य सालजा पाणमंतरी, सा भगवओ पूअं करेइ, अण्णे भणवि-अहा सा कडपूअणा घाणमंतरी भगवओ पडिमागयस्स उवसगं करेइ, ताहे उयसता महिमं करेइ । ततो णिगया गया लोहगलं रायहाणिं, तस्य जियससू राया, सो य अण्णेण राइणा समं विरुद्धो, तस्स चारपु-रिसेदि गदिआ, पुत्तिउजंता न दाहंति, तस्य चारियत्तिकाऊण रण्णो अत्थाणीरगयस्स उयद्धविआ, तस्य य उप्पलो

। ततो भिन्नेओ गन्तो मदेता नाम प्रासः, तत्र बळयेवस्स गृहे स्वामी अन्तःकोण प्रनिमं भिक्ख, गोसाळो मुणे तस्स सागारिळं (मेहनं) एत्था पिआता, तत्रापि तथैव इत्ता, मुणित इत्तिइत्ता गुक्का । मुणितो नाम पिआआः । (बहुसाळकाळयने कटपूअणा (वर) प्रसिमा निज्जलणपुत्तामः । कोहगंले चारिका त्रितत्तागु इत्तळः मोक्का ॥ ४८९ ॥) तणा स्वामी बहुसाळकानामा प्रासः तत्र गवा, तत्र घाळवन नामोवाण, तत्र सत्तुआ (साळावा) बप्पत्ती, सा भगवत्ताः पूअं क्वोत्ति, अन्थे भजभिव-एत्था सा कटपूअणा स्वमंतरी भगवत्ताः प्रसिमागल्लोपत्तर्णं क्वोत्ति, तदोवसान्ता महिमानं करोत्ति । ततो भिन्नेओ गतो कोहगंळं ताज्यानी, तत्र त्रितत्तागु राजा, त चारयेन राज्ञा समं विरुद्धः, तस्स चारपुदेनेपुंरीती उप्पयमानो न कथयत्ता, तत्र चारिकाविजिइत्ता ताजे कात्था विहावराणाचोपत्तारितो, तत्र चोत्तलो-

अंष्टिअगमाओ सो पुबमेव अतिगतो, सो य ते आणिज्जंते दद्वृण उट्ठिओ, तिक्खुत्तो वंदइ, पच्छा सो भणइ-ण एस चारिओ, एस सिद्धत्थरायपुत्तो धम्मवरचक्कवट्ठी एस भगवं, लक्खणाणि य से पेच्छह, तत्थ सक्कारिऊण मुक्को । तत्तो य पुरिमताले वग्गुर ईसाण अच्चए पडिमा । मल्लीजिणायण पडिमा उण्णाए वंसि बहुगोट्ठी ॥ ४९० ॥

ततो सामी पुरिमतालं एइ, तत्थ वग्गुरो नाम सेट्ठी, तस्स भद्दा भारिआ, वंझा अवियाउरी जाणुकोप्परमाया, बहूणि देवस्स उवादिगाणि काढं परिसंता । अण्णया सगडमुहे उज्जाणे उज्जेणियाए गया, तत्थ पासंति जुण्णं देवउलं सडियपडियं, तत्थ मल्लिसामिणो पडिमा, तं णमंसंति, जइ अम्ह दारओ दारिआ वा जायति तो एवं चेवं देउलं करेस्सामो, एयभत्ताणि य होहामो, एवं नमंसित्ता गयाणि । तत्थ अहासन्निहिआए वाणमंतरीए देवयाए पाडिहेरं कयं, आहूओ गब्भो, जं, चेव आहूओ तं चेव देवउलं काउमारउद्धानि, अतीव तिसंझं पूअं करंति, पव्वतियगे य अल्लियंति, एवं सो सावओ

१. उस्थिकप्रामास पूर्वमेवातिगतः, स च तावानीयमानौ हृष्टोस्थितः, शिष्टस्त्वः चन्दते, पश्चात्स भणति-एप न चारिकः, एप सिद्धार्थराजपुत्रः धर्मवरचक्रवर्ती एप भगवान्, लक्षणानि चास्य प्रेक्षचं, तत्र सत्कारयित्वा मुक्तः (ततश्च पुरिमताले वग्गुरः ईशानः अर्चति प्रतिमास् । मल्लीजिनायतनं प्रतिमा इण्णाके वंशी बहुगोष्ठी ॥ ४९० ॥) ततः स्वामी पुरिमताल्भमेति, तत्र वग्गुरो नाम श्रेष्ठी, तस्य भद्दा भार्या, चन्ध्या अप्रसविनी जानुपूर्परमाता, बहूनि देवस्योपयाचितानि कृत्वा परिश्रान्ता । अन्यदा शकटमुखे उद्याने उद्यानिकाथे गतौ, तत्र पश्यतः जीर्णं देवकुलं शदितपतितं, तत्र मल्लीस्वामिनः प्रतिमा, तां नमस्यतः, यथावयो-दोरको दारिका वा जायते तदैवमेवं देवकुलं करिष्यावः, एतन्नको च भविष्यावः, एवं नमस्यित्वा गतौ । तत्र यथासन्निहितया व्यन्तर्यां देवतया प्रातिहार्यं कृतं उत्पन्नो गर्भः, यदैवाहूतस्तदैव देवकुलं कर्तुमारब्धौ, भतीव त्रिसन्ध्यं पूजां कुरुतः, पर्वत्रिके चाश्रयतः, एवं स श्रावको

नीओ । इओ य गामी विहरमाणो गगहमुहस उजाणस नगरस य अंतरा पडिमं ठिओ, पगुरो य ण्हाओ उउपड-
गाढओ गपरिणो महया इहीण विविटुमुमहयगओ उ आययणं अचओ जाइ । ईसाणो य देयिंदो पुयागयओ सामि
वंदिता पन्नुजासठि, पगुरं च यतीयंत पामह, भयति य-भो पगुरा ! तुमं पघरएतियगरस्स महिमं न करेसि तो
पडिमं अचओ जामि, एग महायीरो पञ्जमाणोचि, तो आगओ मिच्छाडुफुडं फाउं एामेति महिम च फरेइ । ततो सामी
उण्णानं ययइ, एर्यतरा यपूरं सपडिट्टुस पइ, ताणि पुण दोण्णिणि यित्ठयाणि यत्तिउगाणि य, तत्थ गोयाओ भणति-अओ
इओ सुगजोओ—“तच्चित्तो विहरियाया, जाणत्ति दूरेयि जो जहिं यमइ । जं जरस होइ सरिखं, तं तस्स विइज्जयं देइ ॥१॥”
जाहे न ठाइ सांहे सेहिं विट्ठिओ, विट्ठिसा यसीकुटणे सुढो, तत्थ पडिओ अचाणओ अरुछइ, याहरइ सामिं, ताहे

१ भावा । एगव स्वामी विहारं गच्छन्नुण्णलोकावस्य नगरस च मध्ये प्रथिमां स्थिता, पगुराव एताव भार्यपट्टाटकाः सपरिजनः महारत्नो विविपट्टु-
गुमइणकाः (एगगविविपट्टुगुमः) तदावतलमर्षेओ वाति । ईसाणव देवेत्तः एवांगताः स्वामिण वडिइवा पपुंफाले, पगुरं च स्वयिमज्जत्त परवठि, भणति च-भो
वगुर ! त्वं एतत्करीषेकरणं अदिमानं न करोसि तत्ताः अदिमानकट्टिं कुवति, एव महायीरो कर्षमात्र इति, तत्र धाणत्तो विष्वापुट्टुणं हाया एमवपि महिमानं च
करोसि । तया स्वामी रत्नोकि वडति, अत्रान्वाता यपूरतो एतदिपसं (संगुलं) अयाता, ती पुन प्रॉवपि विरुवी इगुरी च, एतत्र गोसाओ भणति-अओ अवं
गुलंवेगा ! 'इओ विधियाताः जामाणि इट्टेदि यो यत्र वजामि । पघण मवति वोयं, तत्तच्च द्वितीयं इयाणि ॥ १ ॥' यदा न तिष्ठति एता तावत्वां सिद्धिगा,
विदुशिया वधीकुट्टे थिसा, तत्र वडितोऽत्रान्वाभिाति, आहारि स्वामिनं, तदा ० इचाणओ (सपरः)

सिद्धत्थो भणति-सयंकयं ते, ताहे सामी अदूरे गंतुं पडिच्छइ, पच्छा ते भणंति-नूणं एस एयस्स देवज्जगस्स पीडिया-
वाहगो वा छत्तधरो वा आसि तेण अवड्डिओ, ता णं सुयह, ततो सुक्को । अण्णे भणंति-पहिण्हिं . उत्तारिओ
सामिं अच्छंतं दडूण ।—

गोभूमि वज्जलाढे गोवक्कोवे य वंसि जिणुवसमे । रायगिहऽट्टमवासा वज्जभूमि बहुवसग्गा ॥ ४९१ ॥
ततो सामी गोभूमि वच्चइ । एत्थंतरा अडवी घणा, सदा गावीओ चरंति तेण गोभूमी, तत्थ गोसालो गोवालए
भणइ-अरे वज्जलाढा ! एस पंथो कहिं वच्चइ ? । वज्जलाढा नाम मेच्छा । ताहे ते गोवा भणंति-कीस अक्कोससि?, ताहे
सो भणइ-असूयपुत्ता खउरपुत्ता ! सुट्टु अक्कोसामि, ताहे तेहिं मिलित्ता वंधित्ता वंसीए छूढो, तत्थ अण्णेहिं पुणो
मोइओ जिणुवसमेणं । ततो रायगिहं गया, तत्थ अट्टमं वासारत्तं, तत्थ चाउम्मासखवणं विचित्ते अभिगहेवाहिं पारेत्ता सरए

१ सिद्धार्थो भणति-स्वयंकृतं स्वया, तदा स्वामी अदूरे गत्वा प्रतीच्छति, पश्चात्ते भणन्ति-नूनमेव पृतस्य देवार्पस्य पीडिकावाहको वा छत्रधरो
वाऽऽसीत् तेनावस्थितः, तत् एनं सुब्रत, ततो सुक्तः । अन्ये भणन्ति-पथिकैरुचारितः स्वामिनं तिष्ठन्तं दध्नुः ॥ (गोभूमिः वज्जलाढा गोपकोपश्च वंशी जिनोप-
शमः । राजगृहेऽष्टमवर्षारात्रः वज्जभूमिः बहूपसर्गाः ॥ ४९१ ॥) ततः स्वामी गोभूमिं व्रजति । अत्रान्तराऽट्टवी घना, सदा गावश्चरन्ति तेन गोभूमिः, तत्र गोसालो
गोपालकान् भणति-अरे वज्जलाढा ! एष पन्थाः क्व व्रजति ? । वज्जलाढा नाम ग्लेच्छाः । तदा ते गोपा भणन्ति-कुत आक्कोससि?, तदा स भणति-असूयपुत्ताः
क्षौरपुत्ताः ! सुट्टु आक्कोसामि, तदा तैर्मिलित्वा पिट्टयित्वा यद्गूढं वंध्यां क्षिप्तः, तत्रान्यैः पुनः मोचितो जिनोपशमेन । ततो राजगृहं गतौ, तत्राष्टमं वर्षारात्रं तत्र
चातुर्मासक्षपणं विचित्रा अभिग्रहाः बहिः पारयित्वा शरणिं * असूयपुत्ता पसुयपुत्ता । असूयपुत्ताः प्रासुपुत्ताः । अश्रुतपितृपुत्ताः ।)

'दिईत करेति समतीए, जहा-एगस्त कुडुवियस्त धहुसाली जाओ, ताहे सो पंथिए भणति-तुळं हियश्चिअं भसं देमि मम लूणह, एवं सो उवाएण लूणावेइ, एव चेव ममवि बहु कम्म अच्छइ, एतं अच्छारिएहिं निज्जरावेयष । तेण अणारियेदेसेसु लाढायज्जभूमी सुद्धभूमी तत्थ चिहरिओ, सो अणारिओ हीलइ निंदइ, जहा धमचेरेसु-‘बुधु करंति आहसु समणं कुळुरा डसतु’त्ति एवमादि, तत्थ नवमो यासारत्तो कओ, सो य अलेभडो आसी, वसतीचि न लब्भइ, तत्थ छग्गमासे अणिच्च-जागरियं विहरति । एस नवमो यासारत्तो ।—

अनिअयघासं सिद्धत्थपुरं तिलत्थंय पुञ्च निष्करी । उप्पाडेइ अणज्जो गोसालो घास धहुलाए ॥ ४९२ ॥
 ततो निगया पढमसरए सिद्धत्थपुरं गया । तओ सिद्धत्थपुराओ कुम्मगामं संपट्टिआ, तत्थतरा तिलत्थंयओ, तं दइण गोसालो भणइ-भगवं ! एस तिलत्थंयओ किं निष्कज्जिहिति नवत्ति ? , सामी भणति-निष्कज्जिहिति, एए य सच

१ इट्ठान्त करोति समत्ता यथा-एकस कौटुम्बिकस बहुपालिमांसा, तथा स पथिकाद् भणति-तुष्मम्य इवेयेष्ट मकं इवमि मम सुगीत, एवं स इपायेन उवाचति, एवमेव समाधि बहु कर्म तिष्ठति, एतद् कारकैर्निर्गन्तीय । तेनानापेक्षेषु छाडावन्नमूमि- हुद्वयूमिन्नत्र विदुः सोऽनाथो हीलति ति-दति, यथा मद्दरथे-‘बुधुञ्जवेणित अमुवद् अमलं कुञ्जरा ! एगान्नु’ इति एवमादि । तत्र नवमो वर्योरात्र छटा, स चास्विर भासीव, वसतिरपि न छम्यते, तत्र पण्णासाव् अमित्तजागरिक विहरति । एव नवमो वर्योरात्रा । (अनियतवाद्यः सिद्धार्थपुरं तिलत्थान्यः पृष्ठा निष्पत्तिः । तत्पाटयधनार्थो गोसालो वर्यो बहुलाया ३४९२३) ततो निर्गती मयमशरदि सिद्धार्थपुरं गतौ, तदा सिद्धार्थपुराद् दूर्ध्वमात्र संयस्त्रितौ, तत्रान्तरा तिलत्थान्यः, तं इदु गोज्जालो भणति-भगवन् ! एव तिलत्थान्यः किं निष्पास्यते ववेति, स्वामी भणति-निष्पास्यते, एते च सप्त

तिलपुष्पजीवा उद्दाइत्ता एगाए तिलसँगलियाए वच्चायाहिति' ततो गोसालेण असदहंतेण ओसरिऊण सलेड्डुगो उप्पाडिओ एगंते पडिओ, अहासन्निहिएहि य वाणमंतरेहि मा भगवं मिच्छावादी भवण, वासं वासितं, आसत्थो, चहुलिआ य गावी आगथा, ताए खुरेण निक्खित्तो पइडिओ, पुप्फा य पच्चाजाया—

मगहा गोन्वरगामो गोसंखी वेसियाण पाणामा । कुम्मगगामायावण गोसाले गोवण पडुडे ॥ ४९३ ॥
ताहे कुम्मगगामं संपत्ता, तस्स वाहिं वेसायणो बालतवस्सी आयावेति, तस्स का उप्पत्ती ?, चंपाए नथरीए रायगिहस्स य अंतरा गोन्वरगामो, तत्थ गोसंखी नाम कुंडुबिओ, जो तेसिं अधिपती आभीराणं, तस्स बन्धुमती नाम भज्जा अविआउरी । इओ य तस्स अदूरसामंते गामो चोरेहिं हओ, तं हंतूण वंदिगहं च काऊण पहाविया । एकाऽचिरपसूइया पतिंसि मारिते चेडेण समं गहिया, सा तं चेडं छडुविया, सो चेडओ तेण गोसंखिणा गोरूवाणं गएण दिट्ठो गहिओ य अप्पणियाए महिलियाए दिण्णो, तत्थ पगसियं—जहा मम महिला गूढगन्भा आसी, तत्थ य छगलयं मारेत्ता

१ तिलपुष्पजीवा उपद्रुत्य एकस्यां तिलशिशुवायां प्रत्यायासन्ति, ततो गोशालेनाश्रयताऽपसृत्य समूल उत्पादित एकान्ते पतितः, यथासन्निहितैर्बन्त-
रैश्च मा भगवान् मृपावादी भूः, वर्षा वर्षिता, आश्रस्तः, बहुलिका च गौरागता, तस्याः बुरेण निक्षिप्तः प्रतिष्ठितः, पुष्पाणि च प्रत्याजातासि । (मगधो गोबरग्रामः
गोशङ्खी वैशिकानां प्राणसिकी । कूर्मग्राम आतापना गोशालः गोवनं प्रद्विष्टः ॥४९३॥) तदा कूर्मग्रामं संप्राप्तो, तस्माद्बहिः वैश्यायनो बालतपस्वी आतपति,
तस्य कोस्पत्तिः ?, चम्पाया नगर्यां राजगृहस्य चान्तराले गोवरग्रामः, तत्र गोशङ्खी नाम कौटुम्बिकः, यस्तेषामधिपतिराभीराणां, तस्य बन्धुमतिर्नाम भार्याऽप्रस-
विनी । इतश्च तस्यादूरसामन्ते ग्रामश्चौरिहतः, तं हत्वा बन्दीग्राहं च कृत्वा प्रधावितः । एकाऽचिरप्रसूता पत्न्यौ मारिते दारकेण समं गृहीता, सा तं दारकं लज्जिता,
स दारकस्लेन गोशङ्खिना गोरूपेभ्यो गतेन इष्टो गृहीतश्चारमीयायै महेलायै दत्तः, तत्र प्रकाशितं यथा—मम महिला गूढगर्भाऽऽसीत्, तत्र च छगलकं मारयित्वा

छीहिंगंधं करेत्ता वृश्चानेयथा ठिया, सयं जं तस्स इतिकचयं तं कीरइ, सोऽपि ताय संवहुइ, सावि से माया चंपाय
 विक्किया, वेसियाथेरीए गदिया एस मम घूयत्ति, ताहे जो गणियाणं वयपारो त सिक्खापिया, सा तत्थ नामनिगया
 गणिया जाया । सो य गोसंखियस्स पुत्तो तरुणो जाओ, धियसगढेणं वंपं गओ सययंसो, सो तत्थ वेच्छइ नागरज्जेण
 जहिच्चिअ अभिरसंतं, तस्सपि इच्छा जाया-अहमपि ताय रमाभि, सो तत्थ गतो वेसावाढयं, तत्थ सा घेव माया अभि-
 रुइया, सोहं देइ विमाले ण्हायविलिप्तो घच्चइ । तत्थ घच्चंतस्स अंतरा पादो अमेग्गणेण लिप्तो, सो न याणइ केणापि लिप्तो ।
 एत्थंतरा तस्स कुलदेवया मा अकिच्चमायरव वोहेमिप्पि तत्थ गोह्मए गार्धिं सवच्छियं विगविल्लण ठिया, ताहे सो तं पायं
 तस्स उवरि फुसति, ताहे सो वच्छओ भणइ-किं अम्मो ! एस ममं उवरि अमेग्गलित्तयं पादं फुसइ ?, ताहे सा गावी
 माणुसियाए घायाए भणइ- 'किं तुम पुत्ता ! अब्बितं करोसि ?, एसो अज्ज मायाए स मं सवासं गच्छइ, तं एस एरिस अकिच्च

! इधिरागन्धं कृत्वा मधुतिनेपण्या स्थिता, सर्वे यत्स्येति कर्त्तव्यं तत्करोति, सोऽपि तावद् संवर्धते, साऽपि तस्य माता चन्पयां विक्रीता, वेस्वाल्पपि
 एवा गृहीतेषा मम दुहितेति, तदा यो गणिकानागुपचारसं शिक्षिता, सा तत्र निर्गततामा गणिका जाता । स च गोसंखियः पुत्रवरुणो जातो, वृत्तकारुटेन
 चन्पां गताः सपत्न्यः, स तत्र प्रेक्षते नागरजनं यादृच्छिकमभिरममाणं, तस्यापीच्छा जाता-अहमपि तावद् रमे, स तत्र गतो वेस्वापाटके, तत्र सैव मातापि
 इषिता, मूर्खं इदाति विवाले छातविक्रितो प्रजति । तत्र प्रजता क्कत्ता पादोऽमेधेव लिप्तः, स न जानाति केनापि लिप्तः । अत्रान्तरे तस्य कुलदेवता मा
 अकृत्स्नाच्चारीए बोधयामीति तत्र गोष्ठे गां सवासों विकुच्यं स्थिता, तदा स तं पाय तस्योपरि इधुपपि, तदा स इहो भणति-किमग्ग्य ! एय ममोपरि अने-
 प्यक्किं पापं इहणसि ?, तदा सा गौर्माजुच्या वाचा भणति-किं एवं पुत्तापतिं करोसि ?, एषोऽप्य माया सम संवासं गच्छति, तदेय ईहसमकूलं

धैर्यसह अन्नंपि किं न काहितिति' । ताहे तं सोऊणं तस्स चिंता समुप्पण्णा-‘गतो पुच्छिहामि’, ताहे पविट्ठो पुच्छइ--‘का पुच्छ उप्पत्ती ?’, ताहे सा भणति-किं तव उप्पत्तीए ?, महिलाभावं दाएइ सा, ताहे सो भणति ‘अन्नंपि एत्तिअं मोलं देमि, साह सब्भावं’ति सवहसावियाए सवं सिद्धंति, ताहे सो निगओ सगामं गओ, अम्मापियरो य पुच्छइ, ताणि न साहंति, ताहे ताव अणसिओ ठिओ जाव कहियं, ताहे सो तं मायरं मोयावेत्ता वेसाओ पच्छा विरागं गओ, एयावत्था विसयत्ति पाणामाए पवज्जाए पवइओ, एस उप्पत्ती । विहरंतो य तं कालं कुम्मगामे आयावेइ, तस्स य जडाहितो छप्पयाओ आइच्चकिरणताविआओ पडंति, जीवहियाए पडियाओ चैव सीसे छुभइ, तं गोसालो दट्ठण ओसरित्ता तत्थ गओ भणइ-किं भवं सुणी सुणिओ उयाहु जूआसेज्जातरो ?, कोऽर्थः ? ‘मन् ज्ञाने’ ज्ञात्वा प्रव्रजितो नेति, अथवा किं इत्थी पुरिसे वा ?; एक्कसिं दो तिण्णि वारे, ताहे वेसिआयणो रुद्धो तेयं निसिरइ, ताहे तस्स अणुकंपणट्ठाए वेसियायणस्स य उसिणतेय-

१ इयवस्सति भन्यवपि किं न करिष्यतीति ? । तदा तव भुत्वा तस्य चिन्ता समुत्पन्ना ‘गतः प्रक्ष्यामि’ तदा प्रविष्टः पुच्छति-का तवोत्पत्तिः ?, तदा सा भणति किं तयोपरया ?, महिलाभावं वर्ययति सा, तदा स भणति-अन्यवपि पृतावन्मूल्यं वदामि कथय सन्नावमिति शपयन्नापितया सर्वे शिष्टमिति, तदा स निर्गतः स्वप्नं गतः, मातापितरौ च पुच्छति, तौ न कथयतः, तदा तावद्वनशितः स्थितो यायत्कथितं, तदा स तं मातरं मोचयित्वा वैश्यायाः पद्मद्वैराग्यं गतः, पृतववस्था विपया इति प्राणामिक्या प्रगज्यया प्रव्रजितः, पुरोत्पत्तिः । विहरंश्च तत्काले कूर्मप्रामे आतापयति, तस्य च जटायाः पदपदिका आदित्यकिरणतापिताः पतन्ति, नीचहिताय पतिता पूय शीघ्रं क्षिपति, तद्गोशालो इन्द्राऽपसृज्य तत्र गतो भणति-किं भवान् मुनिर्मुणित आहोश्चित् यूकाशरयातरः ?, अथवा किं खी पुरुषो वा ?, एकशः द्वौ त्रीन्यारान्, तदा धैर्यायणो रुद्धेजो निश्चरति, तदा तस्यानुकम्पनाथार्थं धैर्यायनस्य चोत्पत्तेजः-

धडिसाहरणद्वाप पर्यंतरा सीयलिया तेयलेस्सा निस्सारिया, सा जवूदीयं भगवओ सीयलिया तेयलेसा अबिभतरओ
 वेढेति, इतरा त परियचति, सा तत्येव सीयलियाए विज्झाविया, ताहे सो सामिस्स रिञ्जि पासिचा भणति-से गयमेव
 भगं ! से गयमेवं भयं !, कोऽर्थः !-न याणामि जहा तुब्भ सीसो, खमह, गोसालो पुच्छइ-सामी ! किं एस जूआसे-
 जातरो भणति !, सामिणा कहिय, ताहे भीओ पुच्छइ-किह सखिचचिउलेतेयलेस्सो भवति !, भगव भणति-जे णं गोसाला !
 छट्ठं छट्ठेण अणिविखत्तेण तवोकम्मणेण आयावेति, पारणए सणहाए कुम्मासपिंडियाए एणेण य यियडासणेण जावेइ जाव
 छम्मासा, से ण संखिचचिउलेतेयलेस्सो भवति । अणया सामी कुम्मगाभाओ सिद्धत्थपुर परिथओ, पुणरवि तिलथवगस्स
 अदूरसामंतेण धीतीवयइ, पुच्छइ सामिं जहा-न निष्कण्णो, कहिय जहा निष्कण्णो, त एय थणस्सईण एउट्ट परिहारो, [एउट्ट-
 परिहारो नाम परायर्च्यं परायर्त्यं तस्मिन्नेव सरीरेके उवयज्जति] तं असइहमाणो गंतुण तिलसेंगलियं हत्थेण कोडिचा ते तिले

१ मद्रिसंहरणार्थं भ्रान्तरे धीतला तेजोलेश्या निस्सारिता, सा जम्बूदीपं भगवता धीतला तेजोलेश्याऽऽभ्यन्तरो वेदयति, इतरा तां पर्यञ्चति, सा तत्रैव
 धीतकया विच्यापिता, तथा स स्वामिन इदिं पट्ठा भणति-असौ गत एवं भगवद् ! असौ गत एव भगवद् !, न जानामि यथा तव विच्या, क्षमस्व, गोसालः
 वृच्छति-स्वामिन् ! किमेव यूकासप्यातरो भवति ?, स्वामिना कथितं, तथा भीतः वृच्छति-कथं संक्षिप्तविपुलतेजोलेशयो भवति ?, भगवान् भणति-यो गोसाल !
 एउपणेन धनिकिठेन तपःकर्मणाऽऽपयति, पारणके सनखया कुम्मासपिण्डिकया एकेन च प्रासुकजलबुल्लेन यापयति वावपणमासा, स संक्षिप्तविपुलतेजोलेशयो
 भवति । अन्पदा स्वामी इयंयामास्तिबायंपुटं प्रस्थिता, पुनरपि तिलसम्भसावूरसामन्तेन श्यतिप्रगति, वृच्छति स्वामिनं यथा न निष्पद्य, कथित यथा
 निष्पद्य, तवेवं वजससिजीवानां परावर्त्सं परिहारः, -नारीरेके उत्पन्नते, तदभ्रघानो यत्वा तिलघान्वा विद्यार्थं इत्थेन तांखिलाञ्च

भूमेमांणो भणति-एवं सद्यजीवाचि पञ्च परिच्यंति, णियइवाद् घणियमवलंवेत्ता तं करेइ जं उवदिट्ठं सामिणा जहा संखित्तविउलतेयलेस्सो भवति, ताहे सो सामिस्स पासाओ फिट्ठो सावत्थीए कुंभकारसालाए ठिओ तेयनिसगं आयावेइ, छहिं मासेहिं जाओ, क्वतडे दासीओ विण्णासिओ,* पच्छा छदिसाथरा आगया, तेहिं निमित्तवड्ढेगो कहिओ, एवं सो अजिणो जिणप्पलावी विहरइ, एसां से विभूती संजाया ।

वेसालीए पडिमं डिंभमुण्डत्ति तत्थ गणराया । पुएइ संखनामो चित्तो नावाए भगिणिसुओ ॥ ४१४ ॥
भगवंपि वेसालिं नगरिं पत्तो, तत्थ पडिमं ठिओ, डिंभेहिं मुण्डत्तिकाऊण खलयारिओ, तत्थ संखो नाम गणराया, सिद्धत्थस्स रण्णो मित्तो, सो तं पूएत्ति । पच्छा वाणियगामं पहाविओ, तत्थंतरा गंडइया नदी, तं सामी णावाए उत्तिण्णो, ते णाविआ सामिं भणंति-देहि मोहं, एवं वाहंति, तत्थ संखरण्णो भाइणिज्जो चित्तो नाम दूएक्काए गएल्लओ, णावांक-डएण एइ, ताहे तेण मोइओ महिओ य ।

१ गणयन् भणति-एवं सर्वे जीवा अपि पराचर्यं परिवर्चन्ते, नियतिवायं वाचमवलम्ब्य तत्करोति यदुपपिष्टं स्वामिना यथा संक्षिप्तविपुलतेजोलेइयो भवति, तदा स स्वामिनः पार्थोस्तिफ्रुटितः श्रायस्त्यो कुम्भकारसालायो स्थितस्तेजोनिर्गमातापयति, पङ्क्तिर्मांसिर्जातः, कूपतटे द्वासां विन्यासितः, पञ्चात् पद् विशाचरा भागतात्सैर्निमित्तायलोकः कथितः, एवं सोऽजिनो जिनप्रलापी विहरति, पूया तस्य विभूतिः संजाता । (वेसालीए पूवं संखो गणराय पिउपयंसो उ । गंडइया तर रणं चित्तो नावाए भगिणिसुओ इति प्र०) भगवानपि वेसालीं नगरीं प्राहः, तत्र प्रतिमां स्थितः, उन्मैः पिशाच इतिक्रुत्वा स्वस्तीकृतः, तत्र शङ्को नाम गणराजः, सिद्धार्थस्य राज्ञो मित्रं, स तं पूजयति । पश्चाद्गणजिप्रामं प्रयावितः, तत्रान्तरा गरिदका नदी, तां स्वामी नावोत्तीर्णः, ते नाविकाः स्वामिनं भणन्ति-देहि मूल्यं, एवं व्यथयन्ति, तत्र शङ्कराजो भागिनियः चियो नाम दूतकार्ये गतवान्भूत्, नायाकटकेनैति, तदा तेन मोचितः महितश्च ।
* तस्स घडो केधुपुण आहओ भग्गो, सा रुसिआ अक्कोसइ, तओ मुक्का तेउलेसा, सा दइहा, जाओ तस्स पच्चओ, जहा सिद्धा मे सेउलेसा इति ।

याणियगामायायण आनंदो ओहि परीसह सहिति । सावथीए वास चित्ततयो साणुलहि यहि ॥ ४९५ ॥
 तंतो याणियगामं गओ, तरस यहि पडिम ठिओ । तथ आणंदो नाम सायओ, छट्ट छट्टेण जायायेइ, तरस ओहि-
 नाण समुप्पण, जाय पेच्छइ तित्थकरं, पदति भणति य-अहो सामिणा परीसहा अहियासेज्जति, पच्चिरेण कालेण जुहुं
 केयलनाणं उप्पज्जिहिति पूपति य । ततो सामी सावत्थि गओ, तथ दसम यासारत्त, विचिचं च तयोक्कम्मं ठाणादिहिं ।
 ततो साणुलहिय नाम गामं गओ ।

पडिमा भइ महाभइ सन्धओभइ पडमिआ चउरो । अट्टपयीसाणंदे बहुलिय तह उज्झिप दिव्वा ॥ ४९६ ॥
 तथ भइ पडिमं ठाइ, केरिसा भइ ! पुवाहुत्तो दिवसं अच्छइ, पच्छा रत्तिं दाहिणहुत्तो, अवरेण दिवस, उत्तरेण
 रत्तिं, एव छट्टभत्तेण निट्ठिआ, पच्छा न चेव पारेइ, अपारिओ चेव महाभइ पडिमं ठाइ, सा पुण पुवाए दिसाए अहोरत्त,
 एवं चउसुधि दिसासु चत्तारि अहोरत्ताणि, एवं सा दसमेणं निट्ठाइ, ताहे अपारिओ चेव सपओभइ पडिमं ठाइ, सा पुण

१ ततो याणियगामं गता, तस्मात् यहिः प्रतिना स्थितः । तत्रागम्यो नाम आचकः, पश्यन्नेनादापयति, तस्मात्पिज्ञान समुत्पन्नं, यापयत्यपि तीर्थे-
 इदं, यन्मते भवति च-अहो सामिना परीसहा अस्यासन्तो, इयच्चिरेण कालेण तव केयलज्जानसुत्पत्तते पूजयति च । ततः स्वामी आचकी गता, तत्र इत्थम
 पर्याप्तं, विधिय च तत्र कर्म स्थानाभिधिः । ततः साणुलहं नाम प्राप्त गता । तत्र भद्रप्रतिना क्रोति, कीदृशी भद्रा, पूर्वसुलो दिवसं तिष्ठति, पञ्चाश्रयो व
 क्षिण्युताः, अवरेण विपत्तमुत्तरेण रात्री, एव पश्यन्नेन निट्ठिता, पञ्चाद् नैव पारयति, अपारित एव महान्भद्रप्रतिनां करोति, सा पुनः पूर्वसां विपत्तोरत्तप्रभेच
 चतएत्थरि विदु वापायंदोरत्ताणि, एवं सा दसमेन निट्ठिहति, तदाऽपारित एव सर्वतोभद्रां प्रतिनां क्रोति, सा पुनः

संवत्तोभद्रा इंदाए अहोरत्तं एवं अग्गेईए जामाए नेरईए वारुणीए वायवाए सोम्माए ईसाणीए, विमलाए जाइं उड्डुलोइ-
याइं दवाणि ताणि निञ्जायति, तमाए हेड्डिलाइं, एवमेवेसा दसहिंवि दिसाहिं वावीसइमेणं समप्पइ ।
'पढमिआ चररो' त्ति पुबाए दिसाए चत्तारि जामा, दाहिणाएवि ४ अवर्राएवि ४ उत्तराएवि ४ । वितीयाए अठ्ठ, पुबाए
वेचउर्रो जामाणं एवं दाहिणाए उत्तराएवि अठ्ठ, एए अठ्ठ । ततीयाए वीसं, पुबाए दिसाए वेचउक्कं जामाणं जाव अहो
वेचउक्का, एए वीसं । पच्छा तासु समत्तासु आणंदस्स गाहावइस्स घरे बहुलियाए दासीए महाणसिणीए भायणाणि खणी-
करेतीए दोसीणं छड्डुउकामाए सामी पविट्ठो, ताए भण्णति-किं भगवं ! अट्ठो ? , सामिणा पाणी पसारिओ, ताए परमाए
सद्धाए दिण्णं, पंच दिवाणि पाउब्भूआणि ।

दढभूमीए बैहिआ पेढालं नाम होइ उज्जाणं । पोलास चेइयंमी ठिएगराईमहापडिमं ॥ ४९७ ॥

१ सर्वतोभद्रा ऐन्ध्यामहोरात्रमेवमात्रेव्यां याभ्यां नैऋत्यां चारुण्यां वायव्यां सोमायामैशान्यां विमलायां यानि ऊर्ध्वलौकिकानि द्रव्याणि तानि
निधायति, तमायामधस्तानानि, एवमेपा दशभिरपि विरिभद्राविंशतितमेन समाप्यते । प्रथमा चत्वार इति पूर्वस्यां दिशि चत्वारो यामा, दक्षिणस्यामपि ४
अपरस्यामपि ४ उत्तरस्यामपि ४ । द्वितीयायामष्ट पूर्वस्यां द्विचत्वारो यामा एवं दक्षिणस्यामुत्तरस्यामप्यष्ट एतेऽष्टा । तृतीयस्यां विंशतिः, पूर्वस्यां दिशि द्विचतुर्लकं
यामानां यावद्दधो द्विचतुर्लकमेते विंशतिः । पश्चात्तासु समासासु आनन्दस्य गाथापतेर्गृहे बहुलिकायां दास्यां महानसिन्यां आजनानि प्रक्षालयन्त्यां पर्युपितं
त्यक्तुकामायां स्वामी प्रविष्टः, तथा भण्यते-किं भगवन् ! अर्थः ? , स्वामिना पाणिः प्रसारितः, तथा परमया श्रद्धया दत्तं, पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि. * बाहिं
पेढालुज्जाणमागंओ भयवं प्र०.

तंतो सामी ददभूमिं गओ, तीसे बाहिं पेढालं नाम उजाण, ततथ पोलास घेइअं, ततथ अट्टमेण भत्तेणं एगाराइयं पडिम ठिओ, एगपोगलनिरुद्धदिही अणमिसनयणो, ततथवि जे अचिचा पोगला तेसु दिहिं निवेसेइ, सचिचेहि दिहिं अप्पाइज्जइ, जहासंभवं सेसाणिवि भासियघाणि, ईसिपब्भारगओ-ईसिं ओणयकाओ—

सक्को अ देवराया सभागओ भणइ हरिसिओ वयण। तिणिवि लोण समत्था जिणवीरमण न चालेउं ॥ ४९८ ॥

इओ य सक्को देवराया भगवत ओहिणा आभोएत्ता सभाए सुहम्माए अत्थाणीयरगओ हरिसिओ सामिस्स नमोकारं काऊण भणति-अहो भगवं तेलोकं अभिमूअ ठिओ, न सक्का केणइ देयेण या दाणवेण या चालेउ—

सोहम्मकप्पवासी देवो सक्कस्स सो अमरिसेणं । सामाणिअ संगमओ येइ सुरिंद पडिनिविट्ठो ॥ ४९९ ॥
तेल्लोकं असमत्थंति पेहए तत्स चालण फाउं । अज्जेय पासह इमं मभवसग भट्टजोगतवं ॥ ५०० ॥
अह आगओ तुरंतो देवो सक्कस्स सो अमरिसेण । कासी य हउवसगं मिच्छविट्ठो पडिनिविट्ठो ॥ ५०१ ॥

इओ य सगमओ नाम सोहम्मकप्पवासी देवो सक्कसामाणिओ अमवसिद्धीओ, सो भणति-देवराया अहो रागेण

१ ततः स्वामी ददभूमिं गत, तस्या बहिः पेढालं नामोच्चारणं, तत्र पोलासं चेत्य, तत्राहमेन भक्तैकैकरात्रिकीं प्रतिमां स्थिता, एकपुत्रलभितुवदरहितमित्ये-
त्ययनः, तत्रापि देवधियाः पुत्रलाभेऽपि इति निवेसयति, सचिचेत्यो इति निवर्चयति, यथासंभय द्रोणाण्यपि भावितव्यानि, ईकप्रारभागात् ईयव्वनतकायाः ।
इत्थं यओ देवराजः भगवन्तमपधित्ताऽऽभोग्य सभायां सुधर्मायामाख्यानीयरगतो इष्टः स्वामिन नमस्कृत्य (स्वामिने नमस्कारं कृत्या) भणति-अहो भग
वान् त्रैलोक्यमभिभूय स्थिता, न शक्यः केनचिदेवेन वा दावनेन वा चालयितुम् । इत्थं सगमको नाम सीधर्मकल्पवासी येव शकसामानिकोऽभवसिद्धिकः,
ए भणति-देवराज अहो रागेण * चलेय जे म०

उल्लवेइ, को माणुसो देवेण न चालिज्जइ?, अहं चालेमि, ताहे सक्को तं न वारेइ, मा जाणिहिइ-परनिस्साए भगवं तवो-
कम्मं करेइ, एवं सो आगथो—

धूली पिवीलिआओ उइंसा चेव तहय उणहोला । विंछुय नउला सप्पा य मूसगा चेव अट्टमगा ॥ ५०२ ॥

हत्थी हत्थीणिआओ पिसायए घोररूव वग्घो य । थेरो थेरीह सुओ आगच्छइ पक्कणो य तथा ॥ ५०३ ॥

खरवाय कलंकलिया कालचक्कं तहेव य । पाभाइय उवसग्गे वीसइमो होइ अणुलोमो ॥ ५०४ ॥

सामाणिअदेवहिं देवो दावेइ सो विमाणगओ । भणइ य वरेह महरिसि । निप्फत्ती सगमोक्खाणं ॥ ५०५ ॥

उवहयमइविण्णणो ताहे वीरं बहु प्पसाहेउं । ओहीए निज्झाइ झायइ छज्जीवहियमेव ॥ ५०६ ॥

ताहे सामिस्स उवरिं धूलिवरिसं वरिसइ, जाहे अच्छीणि कण्णा य सबसोत्ताणि पूरियाणि, निरुस्सासो जाओ, तेण
सामी तिलुसतिभागमितंपि ज्ञाणाओ न चलाइ, ताहे संतो तं तो साहरित्ता ताहे कीडिआओ विउवइ वज्जतुंडाओ,
ताओ समंतओ विलग्गाओ खायंति, अण्णातो सोत्तेहिं अन्तोसरीरगं अणुपविसित्ता अण्णेणं सोएणं अतिंति अण्णेण णिंति,

१ उल्लपति, को मनुष्यो देवेन न चाल्यते?, अहं चालयामि, तदा शक्यं न वारयति, मा ज्ञासीत् परमिश्रया भगवान् तपःकर्म करोति, एवं स
आगतः । तदा स्वामिन उपरि धूलिवर्षा वर्षयति, ययाऽक्षिणी कर्णौ च सर्वश्रोतंसि पूरितानि, निरुद्धासो जातः, तेन स्वामी तिलुपत्रिभागमात्रमपि ध्यानाद्
चलति, तदा श्रान्तस्तां ततः संख्य तदा कीटिका विकुर्वति चक्रतुण्डिकाः, ताः समन्ततो विलग्नाः सावृन्ति, अन्यस्मात् श्रोतसोऽन्तःशरीरमनुभविस्यान्येन श्रोत-
साऽतिथान्ति (अन्येन निर्यान्ति). * बहु सहावेवं प्र०. † चालिओ प्र०.

धालिणी जारिसो कओ, तहयि भगवं न चालिओ, ताहे उहसा वज्जपुंढा खायति, जे एणेण
 पहारेण ओहियं नीर्णति, जाहे तहयि न सका ताहे उण्होला विउयति, उण्होला वेल्पाइआओ, ताओ तिक्लेहिं तुवेहि
 अतीय हसति, जहा जहा सबसगं करेइ तहा तहा सामी अतीव ज्ञाणेण अप्पाणं भावेइ, जाहे वेहिं न सक्किओ ताहे
 विरुधुए विउयति, ताहे खायति, जाहे न सका ताहे नचले विउयइ, ते तिक्ल्वाहिं दावाहिं डसंति, खंडखंडाई च अव-
 णंति, पच्छा सन्धे विसरोसपुणे उगगवित्से डाहजरकारए, तेहियि न सका, मूसए विउयइ, ते खंडाणि अघणेसा तत्येय
 धोसिरति मुचपुरीस, ततो अतुला घेयणा भयति, जाहे न सका ताहे हथिरुखं विउयति, तेण हथिरुखेण सुंढाप गहाय
 ससइताले आगासं उक्खिविचा पच्छा दत्तमुसलेहिं पडिच्छति, पुणो भूमीए *धिंघति, चलणतलेहिं मलइ, जाहे न सको
 ताहे हथियणियारुखं विउयति, सा हथियणिया सुंढापइ य पच्छा काइएण सिंचइ, ताहे चलणेहिं मलेइ

! बाढनीसइया इहा, तथापि यएवाच चउठि (चकिता), तथा गृध्यात् वज्जपुंढात् विकुर्वति, ये वज्जपुंढा वज्जपुंढाः जादन्ति, ये एकेन महा
 र्थेण स्थिरं निष्कषयादन्ति, यदा तथापि न सकलदा पुतेकिञ्च विकुर्वति, 'उण्होला इति तेकपयिन्धः' काळीयैस्तुष्टैरतीय दन्ति, यथा ययोएसत्वे करोति
 तथा तथा स्वाग्यतीव एवानेनामानं भावयति, यदा तेन कचित्तकतो वृथिकात् विकुर्वति, यदा जादन्ति, यदा न सकलदा मकुकात् विकुर्वति, ये तीएणाभि
 र्ज्ञाभिर्वन्ति, अण्डअण्डानि च अपनयन्ति, यथा सर्वान् विपरोपणीन् गमयिष्यात् दाहवरकारकात्, वैरिषि न शक्ते मूसकात् विकुर्वति, ते अण्डागपणीय
 तथैव म्मुत्पुदन्ति म्जपुरीचं, ततोऽतुला वेदना भवति, यदा न कचित्तकदा इत्थिरुखं विकुर्वति, तेन इत्थिरुखेण पुण्डया गृहीत्वा सहायताकामाकाले गतिक्रिय
 पञ्चाएणमुसुलाग्न्या मतीच्छति, पुनर्भूयान् विष्यति, चरणतलेमैर्वयति, यदा न सकलदा इत्थिनीरुच विकुर्वति, सा इत्थिनी शुण्वाभिर्दन्तैर्विष्यति विप्रायति
 च पञ्चाकारिकेन सिञ्चति, तथा चरुमैर्वयति, * उ यद्यति

जाहे न सका ताहे पिसायरुवं विउघति, जहा कामदेवे, तेण उवसगं करेई, जाहे न सका ताहे वगधरुवं विउघति, सो दाढेहिं नखेहि य फालेइ, खारकाइएण सिंचति, जाहे न सका ताहे सिद्धतरायरुवं विउघति, सो कट्टाणि कलुणाणि विलवइ-एहि पुत्त ! मा मा उज्झाहि, एवमादि विभासा, ततो तिसलाए विभासा, ततो सूयं, किह ?; सो ततो खंधावारं विउघति, सो परिपेरंतेसु आवासिओ, तत्थ सूतो पत्थरे अलभंतो दोणहवि पायाण मज्जे अंगं जालेत्ता पायाण उवरि उक्खलियं काउं पयइओ, जाहे एएणवि न सका ततो पक्कणं विउघति, सो ताणि पंजराणि बाहुसु गलए कण्णेसु य ओलएइ, ते सरणगा तं तुंडेहिं खायंति विंधंति सण्णं काइयं च वोसिरंति, ताहे खरवायं विउवेइ, जेण सका मंदरं पि चालेउं, न पुण सामी विचलइ, तेण उप्पाडेत्ता उप्पाडेत्ता पाडेइ, पच्छा कलंकलियवायं विउघइ, जेण जहा चक्काइइओ तहा भमाडिज्जइ; नंदिआवत्तो वा, जाहे एवं न सका ताहे कालचक्कं विउघति, तं धेत्तूणं उहुं गगणतलं गओ, एत्ताहे

पिक्कुरूपं विउघति, यथा कामदेवे, तेनोपसगं करोति यदा न दाफस्तदा व्याघ्ररूपं विक्कुरूपं विउघति, स वंष्ट्रभिर्नहैश्च पाटयति, क्षारकायिक्या सिञ्चति, यदा न दाफस्तदा सिद्धारंजरूपं विक्कुरूपं विउघति, स कट्टानि फल्लानि पिलपति-पुहि पुत्र ! मा मा उक्कीः एवमादिभिभासा, तत्तस्मिन्कालया विभासां, ततः सूदं, कयं ?; स ततः इकथावारं विक्कुरूपं विउघति, स पर्यन्तेषु परितः आयासितः, तत्र सूदः प्रस्तरानलभमानो दयोरपि पदोर्मच्येऽस्ति ज्वल्यित्वा पदोरपरि पिठिरिकां कुर्यात्पफुमारब्धवान्, यदैतेनापि न दाफस्तदाश्राण्णालं विक्कुरूपं विउघति, स तानि पञ्जराणि याहोर्गले कण्ठयोश्च उपलगयति, ते बाहुनालं तुण्ढेः सादन्ति विच्यन्ति संज्ञां कायिकीं च द्युरसृजन्ति, तदा उरवातं विक्कुरूपं येन तपयते मन्वरोऽपि चालयितुं, न पुनः स्वामी विचकति, तेनोत्पाद्य उपाद्य पातयति, पश्चात्कलङ्कलिकायातं विक्कुरूपं, येन यथा चक्राविद्धः तथा आग्नये न दाफस्तदा कालचक्कं विक्कुरूपं विउघति, तद्भूरीवोष्वं गगनतलं गतोऽधुना.

* कामदेवो तवो उवसगं प्र०.

मारेमिचि मुपइ वज्जसंनिभं जे मंदरपि चूरेजा, तेण पहारेण भगवंं ताय जिबुडो जाय अग्नहा हएषाणं, जाहे न सका
 तेणदि ताहे थितेति-न सका एस मारेण, अणुछेमे करेमि, ताहे पभायं धितयइ, लोगे सवो चंकमिबं पवत्तो भणति-देय-
 ज्जगा ! अच्छसि अज्जवि !, भयंयपि नाणेण जाणइ जहा न ताय पभाइ आय सभावओ पभायंति, एस चीसइमो ! अस्से
 भणन्ति-दुहोमि तुज्ज भगव ! भण किं देमि ! सयंय वा ते सरीर नेमि मोषस वा नेमि, विण्णिवि जेप तुज्ज पादेहिं
 पादेमि !, जाहे न तीरइ ताहे सुहुयं पडिनिवेस गओ, कांठं काहिति, पुणेवि अणुकहुइ-

घालुय पथे तेणा माउलपारणण तत्थ काणच्छी । तत्तो सुभोम अंजलि सुच्छित्ताए य विडरुवं ॥ ५०७ ॥
 ततो सामी वालुगा नाम गामो तं पहाविओ, एँसथतरा पंचचोरसए विवधति, वालुगं च अत्थ खुपइ, पच्छा तेहि
 माउलोचि वाहिओ पययगुरुत्तरेहिं सागयं च वज्जसरीरा दिति अहिं पथयावि फुट्टिजा, ताहे घालुय गओ, तत्थ सामी

१ मारवासीति मुञ्चति कण्ठसाक्षिभ वासन्धरलपि चूरयेत्, तेन महारेण भगवाच्च तावच्च श्रुतितो वावश्मनसा हस्योः, यदा न वाच्यतेनासि यदा चिन्तयति-न
 वाच्य एव मारयितुश्च, अतुलोमान् करोमि, तथा मनात् विकुर्वति, लोका सर्वत्रकमिपु मभूतो यन्ति-देवाय ! विष्टि ! अघापि, भगवाच्च यानेन जानाति
 यथा न तावज्जनाति वाचस्त्वभाषतः प्रमादमिति, एव विचारितवतः । अन्ये भणन्ति-दुहोमि तुज्ज भगव ! मज किं इदमि ? स्वर्गं वा ते सरीरं भयमि
 मोक्षं वा नयामि, प्रीनयि लोकाच्च तव पावणेन वातयामि, यदा न शक्नोति यदा मुहुत्तरं प्रतिनिवेश गत, कस्ये करिष्यति, पुनरप्यनुकल्पति । तथा सामी वालुका
 नाम मासस मपाणितः, अप्रान्तरे एव चोरजातानि विकुर्वति, वालुकां च यत्र मगम्यते, पञ्चाच्च तैर्मातुक् इति वाहिसः पर्वतगुह्येण स्वागतं मज्जरीरा इदति,
 यत्र पर्वता अपि द्रुन्देयुः, तथा वालुकां गयः, यत्र सामी. * तत्थतता प्र० + सरीरेहिं कथावाचु य० प्र०

भिक्षुं पहिडिओ, तत्थावरेणुं भगवतो रूवं काणच्छि अविरइयाओ णडेइ, जाओ तत्थ तरुणीओ ताओ हम्मति, ताहे निगतो । भगवं सुभोमं वच्चइ, तत्थवि अतियओ भिक्खायरियाए, तत्थवि आवरेत्ता महिलाणं अंजलिं करेइ, पच्छा तेहिं पिट्ठिज्जति, ताहे भगवं णीति, पच्छा सुच्छेत्ता नाम गामो तेहिं वच्चइ, जाहे अतिगतो सामी भिक्खाए ताहे इमो आवरेत्ता विडरुवं विउवइ, तत्थ हसइ य गायइ य अट्टट्टहासे य मुंचति, काणच्छियाओ य जहा विडो तहा करेइ, असिद्धाणि य भणइ, तत्थवि हम्मइ, ताहे ततोवि णीति—

मलए पिसायरुवं सिवरुवं हत्थिसीसए चेव । ओहसणं पडिमाए मसाण सक्को जवण पुच्छा ॥ ५०८ ॥

ततो मलयं गतो गामं, तत्थ पिसायरुवं विउवति, उम्मत्तयं भगवतो रूवं करेइ, तत्थ अविरइयाओ अवतासेइ गेणहइ, तत्थ वेडरुवेहि छारकयारेहि भरिज्जइ लेडु(डु)एहिं च हम्मइ, ताणि य विहावेइ, ततो ताणि छोडियपडियाणि नासंति, तत्थ कहिते हम्मति, ततो सामी निगतो, हत्थिसीसं गामं गतो, तत्थ भिक्खाए अतिगयस्स भगवओ सिवरुवं विउवइ

१ भिक्षां प्रहिण्डितः, तत्रावृत्य भगवतो रूपं काणाक्षोऽद्विरतिका वाधते, यास्तत्र तरुण्यस्ता म्रन्ति, तदा निर्गतः । भगवान् सुभोमं म्रजति, तत्रापि अति-
गतो भिक्षाचर्यायै, तत्राप्यावृत्य महिलाभ्योऽञ्जलिं करोति, पश्चात्तैः पिष्टयते, तदा भगवान् निर्गच्छति, पश्चात् सुक्षेत्रनामा ग्रामस्तत्र म्रजति, यदाऽतिगतः स्वामी
भिक्षायै तदाऽयमावृत्य विटरूपं भिक्षुर्वति, तत्र हसति च गायति च अट्टट्टहासांश्च मुञ्चति, काणाक्षिणी च यया विटस्तथा करोति, अशिष्टानि च भणति, तत्रापि
हन्यते, ततोऽपि निर्याति । ततो मलयं गतो ग्रामं, तत्र पिशाचरूपं भिक्षुर्वति, उन्मत्तं भगवतो रूपं करोति, तत्राद्विरतिका अपत्रासयति गृह्णाति, तत्र वेडरुवेभ्य-
स्तत्राचर्यैर्भियते लेडुकैश्च हन्यते तानि च भाषयते, ततस्तानि छोटितंपतितानि नश्यन्ति, तत्र कथिते हन्यते, ततः स्वामी निर्गतो, हत्थिसीसं ग्रामं गतः, तत्र
भिक्षायै अतिगतस्य भगवतः शिष्य (भय्य) रूपं भिक्षुर्वति. * पुराणि प्र०.

सागरियं च से कसाइयय करेइ ,जाहे पेच्छइ अघिरइयं ताहे उहयेइ, पच्छा इम्मति, भगवं चिंतेति-एस अतीच गाढं उडाहं करेइ अणेसण च, तम्हा गामं भेच न पयिसामि चाहिं अच्छामि, अण्णे मणंति-पंचालदेयरुवं जहा तथा विवचति, तथा किर उप्पणो पंचालो, ततो पाहिं निगओ गामस्स, जओ महिलाजुहं तओ कसाइततेण अच्छति, ताहे किर होठसिया एयसा, जम्हा चकेण पूजओ ताहे ठिआ, ताहे सामी एगंतं अच्छति, ताहे संगमओ उहसेइ-न सक्का सुमं ठाणाओ चाउंउं !, पेच्छामि ता गामं अवीहि, ताहे सक्को आगतो पुच्छइ-भगवं ! जचा भे ! जयणिजं अयावाहं फासुय-विहारं !, पंदित्ता गओ-

तोसल्लिकुसीसरुवं संधिच्छेओ इमोस्ति चउत्तो प ! मोएइ इंवालिउ तत्थ मदाभूइलो नामं ॥ ५०९ ॥

ताहे सामी वोसळिं गतो, चाहिं पढिमं ठिओ, ताहे सो देवो चिंतेइ, एस न पयिसइ, एसाहे पयथयि से ठियस्स करेमि उयसगं, ततो पुडुगरुवं यिवचित्ता संधिं छिइइ उवकरणेहिं गहिपहिं धाडीप तओ सो गहितो भणति, मा ममं हणइ,

! सागारिक (पुबिके) च तल्ल कपायित (संधं) करोति, एता मेसतेऽथिठिकं तपूरेयापयति, यथाइम्यते, भगवान् चिन्तयति-पुत्रोऽपीच गाढमपप्राजनां करोति भवेत्तनां च, तस्माद्गाममेव न प्रविशामि बहिल्लिहामि, भग्ये मण्ठि-पयाकदेवरुवं एसा तथा विकुर्वति, तथा किल्लोपका पयाउा, ततो बहिर्निगंतो प्रामाद, यतो मरीजापूरं तथा कपायितकेन तिष्ठति, एता किल्ल देवता मपुजा, एसाए शकेण पुञ्जित्तकारिस्सता (निहृणा), एता स्वान्येकाथे तिष्ठति, एता संगमओऽप्यहसति न एतएल्लं स्वानाचाळयितुं ? , मेधे तावद्गामं धादि, एता सक्क भागतः पुच्छति-भगवन् ! याथा भवतो ? यापनीचमथावाधं मापुकवि इत्त, बग्गिइवा गता ! एता स्वामी कोसळिं गता, बग्गि प्रतिकमया स्थिता, एता स देवचिन्तयति-एए न प्रविशति, बधुनाऽत्रापि भल्ल स्थितल्ल करोमुपसर्गं, तत्ता पुठइरुवं निजुवं तन्धिं छिनधिं उवकरणेणुं पुरीतेणुं धाव्या, एता स पुरीतो भणति-मा मां बधिइ

अहं किं जाणामि ?, आयरिण्ण अहं पेसिओ, कहिं सो ?, एस बाहि अमुए उज्जाणे, तत्थ हम्मति, वज्झति य, मारेज्जउत्ति य वज्झो णीणिओ, तत्थ भूइलो नाम इंदजालिओ, तेण सामी कुंडगामे दिट्ठओ, ताहे सो मोएइ, साहइ य-जहा एस सिद्धत्थरायपुत्तो, सुक्को खामिओ य, खुडुओ मग्गिओ, न दिट्ठो, नायं जहा से देवो उवसगं करेइ—

मोसलि संधि, सुमागह मोएई रट्ठिओ पिवयंसो । तोसलि य सत्तरजू वावत्ति तोसलीमोक्खो ॥ ५१० ॥

ततो भगवं मोसलिं गओ, तत्थवि वाहिं पडिमं ठिओ, तत्थवि सो देवो खुडुगरूवं विउच्चिा संधिमगं सोहेइ पडि-
लेहेइ य, सामिस्स पासे सवाणि उवगराणि विउधइ, ताहे सो खुडुओ गहिओ, तुमं कीस एत्थ सोहेसि ?, साहइ-मम धग्मायरिओ रत्तिं मा कंटए भंजिहिति सो सुहं रत्तिं खत्तं खणिहिति, सो कहिं ?, कहिते गया दिट्ठो सामी, ताणि य परिपेरन्ते पासंति, गहितो आणिओ, तत्थ सुमागहो नाम रट्ठिओ पियमित्तो भगवओ सो मोएइ, ततो सामी तोसलिं

१ अहं किं जाने ?, आचार्येणाहं प्रेषितः, कः सः ?, एष वहिरसुकस्मिच्छुदाने, तत्र हन्यते वच्यते च, मायंतामिति च वच्यो तिष्काशितः, तत्र भूतिलो नामे-
न्द्रजालिकः, तेन स्वामी कुण्डग्रामे दृष्टः, तदा स मोचयति, कथयति च-यथैष सिद्धार्थराजपुत्रो, युक्तः क्षामितश्च, क्षुल्लको मार्गितः, न दृष्टः, ज्ञातं यथा तस्य देव उपसर्गं करोति । ततो भगवान् मोसलिं गतः, तत्रापि बहिः प्रतिमया स्थितः, तत्रापि स देवः क्षुल्लकरूपं विकुर्ब्यं सन्धिमागं शोधयति प्रतिखिलति च, स्वामिनः पार्श्वे सर्वाण्युपकरणानि विकुर्वति, तदा स क्षुल्लको गृहीतः, त्वं कथमत्र शोधयसि ?, कथयति-मम धर्माचार्यः रात्रौ मा कण्टका भाङ्गिपुः इति स सुखं रात्रौ खान्त्रं खनिष्यति, स कः ?, कथिते गता दृष्टः स्वामी, तानि च परितः पर्यन्ते पश्यन्ति, गृहीत आनीतः, तत्र सुमागधो नाम राक्षिकः पितृमित्रं भगवतः स मोचयति, ततः स्वामी तोसलीं

मओ, तत्थवि तद्देव गहिओ, नयरं-उक्कलंविज्जिबमाढत्तो, तत्थ से रज्जू छिण्णो, एवं सत्त धारा छिण्णो, ताहे सिद्धं तोस-
 लियस्स खसियस्स, सो भणत्ति-मुयह एस अचोरो निहोसो, तं खुडुयं मग्गह, मग्गिजंतो न दीसइ, नायं जहा देवोत्ति-
 सिद्धत्थपुरे तेणेत्ति कोसिओ आसवाणियो मोक्खो। वयगाम हिंढण्णेसण यिइयदिणे बेइ उवसंतो ॥ ५११ ॥

ततो सामी सिद्धत्थपुर गतो, तत्थयि तेण तहा कर्यं जहा तेणेत्ति गहिओ, तंत्य कोसिओ नाम अस्सवाणियओ,
 तेण कुंडपुरे सामी दिद्धिओ, तेण मोयायिओ। ततो सामी वयगामत्ति गोचलं गओ, तत्थ य तद्धियस छणो, सत्थय पर-
 मण्णं उवयसखडिंयं, चिर च तस्स देवस्स ठियस्स उवसणो कावं सागी चित्तेइ-गया छम्मासा, सो गतोत्ति अतिगओ
 आव अणेसणाओ फरेत्ति, ततो सामी उवउत्तो पासत्ति, ताहे अद्धहिंढिए नियत्तो, थाहिं पडिम ठिओ, सो य सामि
 ओहिणा आभोएत्ति-किं भग्गपरिणामो न वत्ति ?, ताहे सामी तद्देव सुद्धपरिणामो, ताहेदद्दु आउट्ठो, न तीरइ खोभेत्त, जो

। गता, वत्रापि तथैव गृहीतः नवरं बहुभयवितुमारब्धः, तत्र तस्य त्नुविष्टा, एवं सत्त धाराविष्टा, तदा धिष्टं तोसकिकाय क्षत्रियाय, स भणत्ति-मुयतः
 पूरोऽचोरो निर्दोषः, ए द्दुएकं मार्गवत्, मार्गमानो न उपवसे, मात थया देव इति । ततः स्वामी सिद्धार्थपुरं गतः, वत्रापि तेन तथा कृतं यथा खेन इति
 गृहीतः, तत्र कौशिक्यामा नम्रवसिद्ध, तेन कुण्डपुरे स्वामी इष्टः, तेन मोचितः । ततः स्वामी मत्तमानमिति गोकुलं गता, तत्र च तस्मिन् विषये क्षणः, सर्वत्र
 परमाच्छुपसकृत, तस्मिन् देवे च चिरमुपसर्गोन्मुखा स्थिते स्वामी विश्वयति-गताः पन्मासा स गत इति अतिगतो यावदनेपणाः कृतोति, तत स्वाम्युपयुक्त
 पश्यति, तदाऽर्धेदिगिदत्तो निर्गत, बहिः प्रतिमया स्थित, स च स्वामिनमवधिनाऽभोगयति-किं मत्तपरिणामो न वेत्ति, तदा स्वामी तथैव सुद्धपरिणाम,
 तदा इयाऽऽवृत्तः, न चावपते खोभयितुं, यः * तापयि म०

छेहि मासेहिं न चलिओ एस दीहेणावि कालेण न सक्का चालेउं, ताहे पादेसु पडिओ भणति-सच्चं जं सक्को भणति, सब्बे खामेइ-भगवं ! अहं भगपतिणो तुम्हे समत्तपतिण्णा—

वच्चह हिंडह न करेमि किंचि इच्छा न किंचि वत्तव्वो । तत्थेव वच्छवाली थेरी परमन्नवसुहारा ॥ ५१२ ॥
छम्मासे अणुबच्चं देवो कासीय सो उ उवसगं । दट्ठण वयगामे वंदिय वीरं पडिनियत्तो ॥ ५१३ ॥

जाह एत्ताहे अतीह न करेमि उवसगं, सामी भणति-भो संगमय ! नाहं कस्सइ वत्तव्वो, इच्छाप अतीमि वा णवा, ताहे सामी वितियदिवसे तत्थेव गोजले हिंडंतो वच्छवालथेरीए दोसीणेण पायसेण पडिलाभियो, ततो पंच दिव्याणि पाउब्भूयाणि, एगे भणंति-जहा तदिवसं खीरं न लच्छं ततो वितियदिवसे ऊहारेऊण उवक्खडियं तेण पडिलाभियो । इओ य सोहम्मे कप्पे सब्बे देवा तदिवसं ओधिग्गमणा अच्छंति, संगमओ य सोहम्मे गओ, तत्थ सक्को तं दट्ठण परंमुहो ठिओ, भणइ

१ पङ्क्तिमासेर्न चलित पूय वीर्घेणापि कालेन न शक्यश्चालयितुं, तदा पादयोः पतितो भणति-सत्यं यच्छक्रो भणति, सर्वं क्षमयति-भगवन्तः ! अहं भगप्रतिज्ञो धूर्यं समासप्रतिज्ञाः । याताऽधुनाऽदत न करोम्युपसर्गं, स्वामी भणति-भोः संगमक ! नाहं केनापि वक्तव्य इच्छयाऽऽभि वा नवा, तदा स्वामी द्वितीयदिवसे तत्रैव गोकुले हिण्डमानः, वत्सपालिकया स्वविरया पर्युपितेन पायसेन प्रतिलाभितः, ततः पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतावि, एके भणन्ति-यथा तदिवसा क्षीरेयी न लब्धा ततो द्वितीयदिवसे अवधार्योपस्कृतं तेन प्रतिलाभितः । इतश्च सौधर्मे कश्चे सर्वे देवाः तदिवसं (यावत्) उद्विगमनसंस्तिष्ठन्ति, संगमकश्च सौधर्मं गतः, तत्र शक्रसं बद्ध्वा पराङ्मुखः स्थितो भणति * पडिक्काभियो इति पर्यन्तं न प्र० ।

'देवे-भो ! सुणाह एतं सुरप्पा, ण एएण अग्घ्वि चित्तायएक्खा कया अघोसिं वा देवाणं, जओ तिरथकरो आसाइओ, न एएण अग्घ कळं, असंभासो निविसओ य कीरल--

देवो सु(ठि)ओ महिहीओ वरमंदरचूलियाइ सिहरंमि । परिवारिउ सुरवद्धिं भाउंमि सागरे सेसे ॥ ५१४ ॥
 ताहे निच्छूढो सह देवीहिं मंदरचूलियाए जाणएण विमाणेणागम्म ठिओ, सेसा देवा इदेण थारिता, तस्स सागरोवमठिती सेसा ।
 आलभियाए हरि विज्जू जिणस्स भस्सिपं वंदओ एइ । भगवं पियपुब्बा जिय उवसगगत्ति थेवमवसेसं ॥ ५१५ ॥
 हरिसह सेपथिपाए सावत्थी खंद पडिम सक्को य । ओयरिउं पडिमाए लोगो आउद्धिओ वंदे ॥ ५१६ ॥

तथ सामी आलभियं गओ, तथ हरि विष्णुकुमारिदो पत्ति, ताहे सो वंदित्ता भगवओ महिमं काऊण भणत्ति-
 भगवं ! पिय पुब्बछामो, नित्थिण्णा उवसग्गा, बहु गयं थोवमवसेसं, अचिरेण भे केयलनाणं उप्पज्जिहित्ति । ततो सेय-
 वियं गओ, तथ हरिसहो पियपुब्बओ एइ, ततो सावथिं गओ, वाहिं पडिमं ठिओ, तथ खंदगपडिमाए महिमं लोगो

१ देवान्-भो! श्रुतु पप इरात्मा, मैतेनासाकम्मपि पितावरदा हता भग्येषां वा देवानां, पतन्तीर्धर आवातिता, मैतेनासाक कर्षण, असंभासो
 सिर्विपचम क्रियातां । तदा विष्णुः सह देवीभिः मन्दरचूलिकायां धामकेन विमानेनागत स्थिता, सोपा देवा इन्द्रेण वारिताः, हस्त सागरोपमस्वितिः शेषा ।
 तत्र सामी आलभिकर्षं गता, तत्र हरिविष्णुकुमारोऽप्य पत्ति, तदा त वन्निपत्वा भगवतो महिमानं कृत्वा भणति-भगवन् ! शिव दृष्ट्वापि सिन्धुलीं रूपसंगं,
 बहु गत लोकमवशेषम्, अचिरेण भक्ततां केवलयावतुल्यस्वते । ततः भेताम्बी गता, तत्र हरिस्सहः शिवपञ्चकं पठि, तदा भावतीं गता, वदि प्रतिमया
 स्थिता, तत्र रत्नव्यतिमाया महिमानं लोकः

करेइ, सक्को ओहि पंजति, जाव पेच्छइ खंदपडिमाए पूयं कीरमाणं, सामिं णाढायंति, उत्तिणो, सा य अलंकिया रहं विलगिहित्ति, ताहे सक्को तं पडिमं अणुपविसिऊण भगवंतेण पडिओ, लोगो बुद्धो भणति-देवो सयमेव विलगि-
हित्ति, जाव सामिं गंतूण वंदति, ताहे लोगो आउट्ठो, एस देवदेवोति महिमं करेइ जाव अच्छिओ—

कोसंबी चंदसूरोयरणं वाणारसीय सक्को उ । रायगिहे ईसाणो महिला जणओ य धरणो य ॥ ५१७ ॥

ततो सामी कोसंबिं गतो, तत्थ चंदसूरा सविमाणा महिमं करंति, पियं च पुच्छंति, वाणारसीय सक्को पियं पुच्छइ, रायगिहे ईसाणो पियं पुच्छइ, मिहिलाए जणगो राया पूयं करेति, धरणो य पियपुच्छओ एइ—

वेसालि भूयणंदो चमरुप्पाओ य सुंसुमारपुरे । भोगपुरि सिंदकंदग माहिंदो खत्तिओ कुणति ॥ ५१८ ॥
ततो सामी वेसालिं नगरिं गतो, तत्थेक्कारससो वासारत्तो, तत्थ भूयाणंदो पियं पुच्छइ नाणं च वागरेइ । ततो सामी

१ करोति, शक्रेडवधिं प्रयुज्जति, यावत्प्रेक्षते शकन्दप्रतिमायाः पूजां क्रियमाणां, स्वामिनं नाद्रियन्ते, श्वतीर्णः, सा च अलङ्कृता रयं विलगयिष्यतीति, तदा शक्रेडं प्रतिमामनुप्रविश्य भगवन्मार्गेण प्रस्थितः, लोकसृष्टो भणति-देवः स्वयमेव विलगिष्यति, यावत्स्वामिनं गराया वन्यते, तदा लोक आपुत्तः-पुप देवदेव इति महिमानं करोति यावत् स्थिता । ततः स्वामी फौजान्ब्यां गतः, तत्र सूर्याचन्द्रमत्सौ सविमानौ महिमानं कुर्वतः, प्रियं च पृच्छतः, चारणस्सो शकः प्रियं पृच्छति, राजगृहे ईशानः प्रियं पृच्छति, मिथिलायां जनको राजा पूजां करोति, धरणश्च प्रियप्रच्छक पृति । ततः स्वामी विशालं नगरीं गतः, तत्रैकादशो पर्योरात्रः, तत्र भूतानन्दः प्रियं पृच्छति, ज्ञानं च व्यापृणाति । ततः स्वामी

सुसुमारपुरं पद्म, तत्थ चमरो उप्पयति, जहा पल्लवीप, ततो भोगपुरं पद्म, तत्थ माहिंदो नाम खत्तिओ सामिं दद्वुण सिंदिकदयेण आहणामिति पहावित्तो, सिंदी-खजूरी—

घारण सणकुमारो नंदीगामे पिउसहा वंदे । मंडियगामे गोवो वित्तासणय च देविंदो ॥ ५१९ ॥

एत्थतरे सणकुमारो एति, तेण घात्तिओ तासिओ य, पिय च पुच्छइ । ततो नंदिगामं गओ, तत्थ णंदी नाम भगवओ पियसित्तो, सो महेइ, ताहे मंडिय पद्म । तत्थ गोवो जहा कुम्मारगामे तहेव सकेण तासिओ वालरखुणण आहणंतो—
कोसंथिए सयाणीओ अभिगहो पोसयहुल पाडिर्वई । चाउम्मास मिगावई विजयसुयुत्तो य नंदा य ॥ ५२० ॥
तथायाई चंपा दहिचाहण वसुमई विजयनामा । घणवह मूला लोयण संपुल दाणे य पव्वज्जा ॥ ५२१ ॥

ततो कोसविं गओ, तत्थ सयाणिओ राया, मियावती देवी, तद्यावती नामा धम्मपाढओ, सुयुत्तो अमच्चो, णंदा से भारिया, सा य समणोवासिया, सा य सद्धित्ति मियावईय वयंसिदा, तत्थेव नगरे घणावहो सेट्ठी, तत्स मूला भारिया, एव ते सकम्मसपत्ता अच्छंति । तत्थ सामी पोसवहुलपाडिवए इम एयाख्वं अभिगह अभिगिण्हइ चउविहं-दघओ ४

! सुसुमारपुरमेति, तत्र चमर उत्पतति, यथा मज्झी, ततो भोगपुरमेति, तत्र माहेओ नाम क्षथियाः स्वामिन इदुग सिन्धीकण्डकेन माहलीसि मया विधाः, सिन्धी खजूरी । अत्राखरे सनकुमार आगच्छति, तेन निर्यादितः प्रासितख, ग्रिय पुच्छति । ततो मन्वीप्रामं गताः, तत्र नन्दीनामा नगवत्तः पितृमित्रम्, स भवति । तदा मेण्डिकामेति, तत्र गोवो यथा कुर्गारगामे घवेव सकेण प्रासितः वालरखवाऽग्रम् । ततः कोशाम्बरां गताः, तत्र दाताणीने राजा, दृगवावती देवी, तावपाशी नाम धर्मपाठकः, सुयुहोऽमात्यो, मन्या तत्स भार्या, सा च असणोपासिका, सा च आदीति दृगवावता वयसा, तत्रैव नगरे घनावहः भेटी, तस्य मूला भार्या, एवं ते सकम्मसंपत्तुच्छाच्छिन्नम् । तत्र स्वामी वीण्यहुण्यप्रतिपदि इममेतत्प्रममिमहनभिपृह्णति चतुर्विध म्भवत् ४

दंष्ट्रभ्रौ कुम्भासे सुप्पकोणेणं, खेत्तओ एलुगं विक्खंभइत्ता, कालओ नियत्तेसु भिक्खायरेसु, भावतो जहा रायधूया दास-
त्तणं पत्ता नियलवद्धा मुंडियसिरा रोचमाणी अट्टमभत्तिया, एवं कप्पति सेसं न कप्पति, एवं धेचूण कोसंबीए अच्छति,
दिवसे दिवसे भिक्खायरियं च फासेइ, किं निमित्तं?, बावीसं परीसहा भिक्खायरियाए उइज्जंति, एवं चत्तारि मासे कोसंबीए
हिंडंतस्सत्ति । ताहे नंदाए घरमणुप्पविट्ठो, ताहे सामी णाओ, ताहे परेण आदरेण भिक्खा णीणिया, सामी निगओ,
सा अधितिं पगया, ताओ दासीओ भणंति-एस देवज्जओ दिवसे दिवसे एत्थ एइ, ताहे ताए नायं-चूणं भगवओ अभिगगहो
कोई, ततो निरायं चव अद्धिती जाया, सुगुत्तो य अमच्चो आगओ, ताहे सो भणति-किं अधितिं करेसि?, ताए कहियं,
भणति-किं अन्ह अमच्चत्तणेणं?, एवच्चिरं कालं सामी भिक्खं न लहइ, किं च ते चित्ताणेणं?, जइ एयं अभिगगहं न
याणसि, तेण सा आसासिया, कळे समणे दिवसे जहा लहइ तथा करेमि । एयाए कहाए वट्टमाणीए विजयानाम पडिहारी

१ द्रव्यतः कुलमापाः स्रपकोणेन, क्षेत्रतः देहलीं सिक्कय, कालतो निवृत्तेषु शिक्षाचरेषु, भावतो यया राजसुता दासत्वं प्राप्ता निगडवद्धा मुण्डितशिराः
रुदन्ती अट्टमभत्तिका, एवं कल्पते क्षेत्रं न कल्पते, एवं गृहीत्वा कोशाग्न्यां तिष्ठति, दिवसे दिवसे शिक्षार्थी च रयति, किं निमित्तम्? - द्वाधिपातिः परीपद्वा
शिक्षार्थीयामुवीर्यन्ते, एवं चावारो मासाः कोशाग्न्यां हिण्डमानस्येति । तथा नन्दाया गृहमनुप्रविष्टः, तथा स्वामी शतः, तथा परेणादरेण शिक्षा भारीता,
स्वामी निर्गतः, साऽद्यतिं प्रगता, ता वास्यो भणन्ति-एष देवार्थी दिवसे दिवसेऽप्रायाति, तथा तथा शतं-चूणं भगवतोऽभिग्रहः कश्चिद्, ततो नितरौ चैवा-
द्यतिर्जाता, सुगुप्तश्चास्य आगतः, तदा स भणति-किमद्यतिं करोषि?, तथा कथितं, भणति-किमसाकममाल्लावेन? इयच्चिरं कालं स्वामी शिक्षां न कर्भते,
किं च तव विज्ञानेन?, यथेनमभिग्रहं न जानासि, तेन साऽऽभासिता, कश्चये समाने (सति) दिवसे यथा कर्भते तथा करोमि । एतस्मां कथायां वर्त्तसा-
नायां विजया नाम प्रतिहारीणी

निगावतीप भणिया सा केणइ कारणेणं आगया, सा तं सोऊण उहाय मियावतीप साहइ, मियावतीवि तं सोऊण
 महया बुक्खेणाभिभूया, सा चेडगधूया अतीव अद्धिं पगया, राया य आगओ पुच्छइ, तीप भणणइ-किं तुण्ह रब्बेणं? मते
 या!, एवं सामिस्स एवतियं कालं हिंढतस्स भिक्खाभिगहो न नज्जइ, न च जाणसि एथ विहरंतं, तेण आसासिया-तहा
 करेमि जहा कहे लभइ, ताहे सुगुत्तं अमच्चं सहावेइ, अयाडेइ य-जहा तुमं आगयं सामिं न याणसि, अज्ज किं चउत्थो
 मासो हिंढतस्स, ताहे तच्चायादी सहायितो, ताहे सो पुच्छिओ सयाणिपण-तुब्भं धम्मसत्थे सधपासंढाण आयारा आगया
 ते तुमं साह, इमोडवि भणितो-तुमंपि बुद्धिबलितो साह, ते भणति-यहवे अभिगहा, ण णज्जंति को अभिप्पाओ!, दय-
 जुत्ते खेसजुत्ते कालजुत्ते भावजुत्ते सत्त विंहेसणाओ सत्त पाणेसणाओ, ताहे रण्णा सवत्थ संदिद्धाओ लोणे, तेणवि
 परलोयकखिणा कयाओ, सामी आगतो, न य तेहिं सवेहिं पयारेहिं गेण्हइ, एव च ताव पय । इओ य सयाणिओ चंपं

१ सुगावसा भगिता सा केनखिक्खणेगागता, सा समुत्तापं सुत्था सुगावती कथयति, सुगावस्वपि तं सुत्था सहता सु-लेनाभिभूता, सा चेदुक्खुत्तिता-अतीवा
 एतिं प्रागता, राजा प्रागताः पृच्छति, तया अयत्ते-किं तव राम्येण मया वा?, एव स्वामिन् पृताचन्त कालं हिण्हमानस्य भिक्षामिन्द्रो न ज्ञायते, न च ज्ञाना-
 स्त्र विहरन्त, तेनावासिता-तया करिष्यामि यया कस्ये लभते, तदा सुगुहममालं शब्दयति इण्डभते च-यया त्वमागत स्वामिन् न ज्ञायसि, अथ किञ्च-
 चतुर्यो मासो हिण्हमानस्य, तदा रास्यवारी शब्दितः, तदा स दृष्टः शताभीकेन-तव धर्मशास्त्रे सर्वपापपण्डानामाचारा भागशास्त्रान् एव कथय, अयमपि
 भणितः-त्वमपि बुद्धिबली कथय, तौ सणता-यदुबोडमिन्द्राः, न ज्ञायते कोऽभिप्रायः, प्रव्यदुक्ताः क्षेत्रदुक्ताः काळदुक्ताः सत रिण्हेपणाः सत पानिपणाः,
 सदा राया सर्वत्र संदिद्धा लोके, तेनपि परलोककामिणा कृता, स्वाम्यमागतः, न च तैः सर्वैः प्रकारैरुक्ताति, एवं च तावसेत्तत् । इतन्व शतानीकजग्या

पद्माविओ, दधिवाहनं गेणहामि, नावाकडएणं गतो एगाते रत्तीते, अचिंतिया नगरी वेडिया, तत्थ दहिवाहनो पलाओ, रण्णा य जगहो घोसिओ, एवं जगहे घुष्टे दहिवाहनस्स रण्णो धारिणी देवी, तीसे धूया वसुमती, सा सह धूयाए एगेण होडिएण गहिया, राया य निगओ, सो होडिओ भणति-एसा मे भज्जा, एवं च दारियं विकेणिसं, (अं५५००) सा तेण मणोमाणसिएण दुक्खेण एसा मम धूया ण णज्जइ किं पाविहित्ति अंतरा चेव कालगया, पच्छा तस्स होडियस्स चिंता जाया-दुहुं मे भणियं-महिला ममं होहित्ति, एतं धूयं से ण भणामि, मा एसावि मरिहित्ति, ता मे मोळं पि ण होहित्ति ताहे तेण अणुयत्तं तेण आणिया विवणीए उड्डिया, अणलं कियलावण्णा अवस्सं रण्णो ईसरस्स वा एसा धूया, मा आवई पावउत्ति, जत्तियं सो भणइ तत्तिएण मोल्लेण गहिया, वरं तेण समं मम तंमि नगरे आगमणं गमणं च होहित्ति, णीया णिययधरं, कासि तुमंति पुच्छिया, न साहइ, पच्छा तेण धूयत्ति गहिया, एवं सा ण्हाविया, मूलावि

१ मथावित्तः, दधिवाहनं गृह्णामि, नौकटकेन गत एकया राध्या, अचिन्तिता वेष्टिता नगरी, तत्र दधिवाहनो राजा पलायितः, राज्ञा च यद्गहो घोषितः, एवं यद्गहे घुष्टे दधिवाहनस्य राज्ञो धारिणी देवी, तस्याः पुत्री वसुमती, सा सह दुहित्रा एकेन नाविकेन गृहीता, राजा च निर्गतः, स नाविको भणति-एया मे भार्यो, एतां च बालिकां विक्रेष्ये, सा तेन मनोमानसिकेन दुःखेन एया मम दुहिता न ज्ञायते किं प्राप्स्यतीति ह्यन्तरैव कालगता, पश्चात्तस्य नाविकस्य चिन्ता जाता-दुष्टु मया भणितं-महिला मम भविष्यतीति, एतां दुहितरं तस्या न भणामि, मा एयापि मृतेति, ततो मे मूल्यमपि न भविष्यतीति, तदा तेनानुवर्त्तयता आनीता विपण्यामूर्च्छीकृता, धनावहेन दष्टा, अनलक्ष्णतलाघण्याऽपश्यं राज्ञ ईश्वरस्य वैषा दुहिता, मा आपदः प्रापयित्ति, यावत्स भणति तावता मूल्येन गृहीता, वरं तेन समं मम तस्मिन्नगरे आगमनं गमनं च भविष्यतीति, नीता निजगृहं, कासि स्वभित्ति गृहता, एवं सा स्रपिता, मूलाऽपि

तेण भणिया-एस तुम्ह घूया, एय सा तथ जहा नियधरं तहा सुहसुहेण अच्छति, तापयि सो सदासपरियणो लोणो सीलेणं यिणएण य सयो अप्पणिज्जओ कओ, ताहे ताणि सघाणि भणति-अहो इमा सीलचंदणत्ति, ताहे से बितिय नामं आय-बंधणत्ति, एवं वच्चति कालो, ताए य घरणीए अवमाणो जायति, मच्छरिज्जइ य, को जाणत्ति ? कयाति एस एयं पडियजेज्जा, ताहे अहं घरस्स अस्सामिणी भविस्सामि, तीसे य घाला अतीव दीहा रमणिज्जा किण्हार य, सो सेद्धी मग्गण्हे जणधिरहिए आगओ, जाय नत्थी कोइ जो पादे सोहेत्ति, ताहे सा पाणियं गहाय निग्गया, तेण वारिया, सा मज्जाए पधाबिया, ताहे धोवतीए घाला वद्धेइया छुट्ठा, मा चिक्खिहे पबिद्धित्ति तस्स हत्ये लीलाकट्ठयं, तेण घरिया, पद्धा य, मूला य ओलोयणवरगया पेच्छइ, तीए णायं-धिणासियं कज्जं, जइ एयं किहवि परिणेइ तो ममं एस नत्थि, जाय तरुणओ घाही ताच तिग्गिच्छामित्ति सिद्धिमि निग्गए ताए प्हावियं सदावेत्ता बोडायिया, नियलेहिं वद्धा, पिट्टिया

१ वेण भणित्ता-पूया तथ दुट्ठिता, एव सा तत्र पया निवगुहे तथा सुखसुखेव तिष्ठति, तथापि स सदासपरिजनो लोकाः शीलेन विजयेन च तत्र भारतीयाः इताः, तदा ते तत्रै मनुष्या भणन्ति-अहो इय सीलचन्दनेत्ति, तदा तस्मा ज्ञातं चन्दनेत्ति, एव प्रवर्ति काळ, तथा च गृहिण्या अपमानो जायते, मत्सारावसे च, को जायाति ? कदाचिदेव पुतां मत्तिपयेत, तदाऽऽ गृह्णत्वास्वामिनी भविष्यामि, तस्मान्न दाळा अतीव दीर्घां रमणीयाः कृण्वाथ, स ओढी मत्थाहे अनधित्तिहे आगतः, यावच्चान्ति कोऽपि यः पादौ शोधयति, तदा सा पानीय गृहीत्वा निर्गता, तेण वारिता, सा यकाए प्रयावित्ता, तथा प्रज्ञाकपन्त्या याळा बढाणुट्ठिताः, मा कर्सेसे पल्लव (इति) तस्स हत्थे लीलाकट्ठ तेन एताः बढाथ, मूला चावळोकनवगता मेक्षते, तथा जाल-विनष्ट कायं, यदि पुलां कयमपि परिणेप्पति तदा मनेप नात्ति, यावत्तणो प्पाथिळावधिकारामि इति भेद्धिनि निर्गते तथा नापिटं शब्दयिवा सुगिहता, निग्गहेवद्धा, विट्ठिता

र्थ, वारिओ णाए परिजणो-जो साहइ वाणियगस्स सो मम नत्थि, ताहे सो पिच्छियओ, सा घरे छोहूणं वाहिरि कुंहंडिया, सो कमेण आगओ पुच्छइ-कहिं चंदणा !, न कोइवि साहइ भयेण, सो जाणति-नूणं रमति उवरिं वा, एवं रातिपि पुच्छिया, जाणति-सा सुत्ता नूणं, बित्थियदिवसेऽवि सा न दिट्ठा, तत्थिय दिवसे धंणं पुच्छइ-साहह मा भे मारेह, ताहे शेरदासी एक्का, सा चित्तेइ-किं मे जीविणण !, सा जीवउ वराई, ताए कहियं-असुयधरे, तेण उग्घाडिया, छुहाहयं पिच्छित्ता कूरं पमगित्तो, जाव समावत्तीए नत्थि ताहे कुम्मासा दिट्ठा, तीसे ते सुप्पकोणे दाऊण लोहारघरं गओ, जा नियलाणि छिंदावेमि, ताहे सा हत्थिणी जहा कुलं संभरिउमारद्धा एलुगं विक्खंभइत्ता, तेहिं पुरओकएहिं हिययब्भंतरओ रोवत्ति, सामी य अत्थियओ, ताए चित्थियं-सामिस्स देमि, मम एवं अहम्मफलं, भणत्ति-भगवं ! कप्पइ !, सामिणा पाणी पसारिओ, चउविहोऽवि पुण्णो अभिगहो, पंच दिव्वाणि, ते वाला तयवत्था चेव जाया, ताणिऽवि से नियलाणि फुट्ठाणि

१ च, वारित्तोऽनया परिजनः-यः कथयति वणिजः स मम नास्ति, तदा स भेरितः(भीतः), तां गुहे क्षिप्त्वा कोष्ठागारो युद्धितः, स क्रमेणगतः पृच्छति-क चन्दना !, न कोऽपि कथयति भयेन, स जानाति नूनं रसते उपरि वा, एवं रात्रावपि गृष्टा, जानाति सा सुसा नूनं, द्वितीयदिवसेऽपि सा न इष्टा, तृतीये दिवसे धनं पृच्छति-कथयत मा यूयं मारयत, तदा स्वधिरदाशेका, सा चिन्तयति-किं मम जीवितेन !, सा जीवतु वराकी, तथा कथितम्-असुकस्मिन् गुहे, तेनोद्घाटितं, शुधाहतां प्रेक्ष्य क्रूरः प्रमार्शितः, यावत्समापस्या नास्ति तदा कुल्माया इष्टाः, तस्यै तान् सूर्पकोणे दत्त्वा लोहकारगृहं गतो यशिसगढान् छेदयामि, तदा सा हस्तिनी यथा कुलं संसर्तुमारब्धा देहलीं विष्कम्भ्य, तेऽपु पुरस्कृतेषु हृदयाभ्यन्तरे रोदिति- स्वामी चातिगतः, तथा चिन्तितं स्वामिने ददामि, ममैतदधर्मफलं, भणत्ति-भगवन् ! कल्पते !, स्वामिना पाणिः प्रसारितः, चतुर्विधोऽपि पूर्णोऽस्मिन्नहः, पञ्च दिव्यानि, ते वालास्तदवस्था एव जाताः, तस्या निगडे अपि ते स्फुटिते * कुडुम्बियां प्र० + परियणं प्र०.

सोवर्णियाणि नेतराणि जायाणि, देवेहि य सयालंकारा कया, सकौ देवराया आगओ, यद्युहारा अज्जेतरसहिरण्यकोटिओ
 पडियाओ, कोसंबीए य सयओ उग्घुहं-केण पुण पुण्णमतेण अज्ज सामी पडिलाभियो?, ताहे राया संतेरपरियणो
 आगओ, ताहे तत्थ संपुलो नाम दहिधाहणस्स कंचुइओ, सो यधिच्चा आणियओ, तेण सा णाया, ततो सो पादेसु पडि-
 क्कण परुणो, राया पुच्छइ-का एसा?, तेण से कहियं-जहेसा दहियाहणणो दुहिया, मियावती भणइ-मम भगिणी-
 पूयत्ति, अमच्चोडयि सपत्तीओ आगओ, सामिं वदइ, सामीचि निगओ, ताहे राया तं यद्युहारं पगहियो, संकेण वारिओ,
 जस्सेसा देइ तस्साभवइ, सा पुच्छिया भणइ-मम पिउणो, ताहे सेट्ठिणा गहियं। ताहे संकेण सयाणियो भणियो-एसा
 चरिमसररीरा, एयं सगोवाहि जाय सामिस्स नाणं उप्पज्जइ, एसा यदमसिस्सिणी, ताहे कभंतेचरे हूवा, संवहृत्ति।
 छम्मासा तया पंचहिं विवसेहिं कणा जदियसें सामिणा भिक्खा लद्धा। सा मूला लोणेण अवाडिया हीलिया य।

; सोवर्णे मूदरे जले, देवेश सर्वालंकारा कया, समो देवराज आगतः, यद्युधाराऽर्धप्रयोएसाहिरण्यकोटयः पतिताः, कोशाम्भ्यां च सर्वत्रोद्युष्टं, केन
 पुनः पुण्यसत्ताद्य स्वामी प्रतिक्रमिताः?, तदा राजा सान्तःपुरपरिज्वल आगतः, तदा तत्र संपुलो नाम दधिवाहनस्य कञ्चुकी, स यद्वाऽऽमीतलेन सा ज्ञाता,
 ततः स पदोः पतित्वा प्रदण्णाः, राजा पृच्छति-कैषा?, तेन तस्मै कथित-वयेषा दधिवाहनस्य राज्ञो दुहितः, युगावती भगति-मय भगिनीदुहितेति, भक्त्याऽपि
 सपत्नीक आगतः स्वामिन् वदते, स्वाम्यपि निर्गताः, तदा राजा तां यद्युधारां प्रदीपुनारब्धा, तत्रैव वारितः, यस्मै पुत्रा ददाति तस्याभयति, सा पृष्ट्वा भगति-
 मम पितुः, तदा श्रेष्ठिणा गृहीत। तदा तत्रैव यज्ञानीको भगिताः-पुत्रा चरमशरीरा यतां संगोपय थायत्वाभिनो ज्ञानमुत्पद्यते, पुत्रा (स्वामिनः) प्रथम
 शिष्या, तदा कन्यान्तःपुरे शिक्षा संवर्धते। पन्थावाक्यं यद्यभिवर्धयैरुता यद्विषये स्वामिना भिक्षा लब्धा। सा मूला लोकेन तिरस्कृता इति कृता च।

ततो सुमंगलाए सणकुमार सुछेत्त एइ माहिंदो । पालग वाइलवणिए अमंगलं अप्पणी असिणा ॥ ५२२ ॥
 सामी ततो निगंतूण सुमंगलं नाम गामो तहिं गओ, तत्थ सणकुमारो एइ, वंदति पुच्छति थ । ततो भगवं सुच्छित्तं
 गओ, तत्थ माहिंदो पियं पुच्छओ एइ । ततो सामी पालगं नाम गामं गओ, तत्थ वाइलो नाम वाणिअओ जत्ताए पहा-
 विओ, अमंगलन्तिकारुण असिं गहाय पहाविओ एयस्स फलउत्ति, तत्थ सिद्धत्थेण सहत्थेण सीसं छिण्णं—

चंपा वासावासं जर्खिखेदे साइदत्तपुच्छा थ । वागरणहुहएसण पच्चवखाणे थ डुविहे उ ॥ ५२३ ॥
 ततो स्वामी चंपं नगरिं गओ, तत्थ सातिदत्तमाहणस्स अग्गिहोत्तसालाए वसहिं उवगओ, तत्थ चाउम्मासं खमत्ति,
 तत्थ पुण्णभद्रमाणिभद्दा डुवे जक्खा रत्तिं पञ्जुवासंति, चत्तारिचि मासे पूयं करेति रत्तिं रत्तिं, ताहे सो चित्तेइ-किं
 जाणत्ति एसतो देवा महेत्ति, ताहे विन्नासणानिमित्तं पुच्छइ-को ह्यारत्ता?, भगवानाह-योऽहमित्याभिमन्यते, स कीदृशः?,

‡ स्वामी ततो निर्गत्य सुमङ्गलं नाम ग्रामः तत्र गतः, तत्र सत्कुमार आयाति, वन्दते पृच्छति च । ततो भगवान् सुक्षेत्रं गतः, तत्र माहेन्द्रः प्रिय-
 पृच्छक आयाति । ततः स्वामी पालकं नाम ग्रामं गतः, तत्र यातवलो नाम चणिक्रयात्रायै प्रधावितः, अमङ्गलमितिक्रयाऽसिं गृहीत्वा प्रधावितः एतस्य फलत्विति
 तत्र सिद्धार्थेन स्वहलेन शीर्षं छिन्नम् । २ ततः स्वामी चम्पां नगरीं गतः, तत्र स्वातिदत्तब्राह्मणस्य अभिहोत्रशालायां वसतिसुपागतः, तत्र चतुर्मासी क्षपयति,
 तत्र पूर्णभद्रमाणिभद्रौ द्वौ यक्षौ रात्रौ पर्युपासते, चतुरोऽपि मासान् पूर्णां कुरुतो रात्रौ रात्रौ, तदा स चिन्तयति-किं जानाति पुष्पकः (यत्) देवो महयतः,
 तदा विविदिपानिमित्तं पृच्छति । * सुमंगल सणकुमार सुछेत्ताए थ एइ माहिंदो प्र० । † अनुपलब्धेः । ‡ स्वसंवेदनसिद्धः । † इन्द्रियगोचरातीतत्वात्

सूक्ष्मोऽसौ, किं तर् ? सूक्ष्मम्, यत्र गृहीतम्, ननु शब्दगन्धानिर्लां, नैते, इन्द्रियप्राग्व्यास्तेन, महङ्गणमारुमा, ननु ग्राह्य-
यिता स । किं भंते ! पदेसणय ? किं पच्चकखाण ? भगवानाह-सादिदत्ता ! बुविहं-पदेसणं-धम्मियं अधम्मिय च ।
पदेसणं नाम उवएसो । पच्चकखाणेऽपि बुविहे-मूलगुणपच्चकखाणे उचरुणपच्चकखाणे य । एयहिं पयहिं तस्स उवगतं ।
भगव ततो निगओ-

जंभियगामे नाणस्स उप्पया चागरेइ देविंदो । मिंढियगामे चमरो वंदण पियपुच्छणं कुणइ ॥ ५२४ ॥

जंभियगामं गओ, तथ सफो आगओ, वदिता नट्टविहिं उवदंसिचा चागरेइ-जहा पसिपहिं दिवसेहिं केवलनाण उप्प-
ज्जिहिति । ततो सामी मिंढियागाम गओ, तथ चमरओ वंदओ पियपुच्छओ य पति, वंदिता पुच्छिचा य पडिगतो ।-
छम्माणि गोच कडसल पवेसणं मज्झिमापुं पाचाए । खरओ थिल्लो सिद्धत्थ चाणियओ नीहरावेइ ॥ ५२५ ॥
ततो भगवं छम्माणि नाम गामं गओ, तस्स वाहिं पडिमं ठिओ, तथ सामीसमीवे गोवो गोणे छडुऊण गामे पविट्ठो,

१ किं भवन्त ! मवेसानम् ? किं मत्ताव्वानम् ? भगवानाह-स्वातिदत्त ! द्विविध मवेचनं-धार्मिकमधार्मिक च । मवेचन नाम उवेषाः । मत्ताव्वानमपि
द्विविधं-मूलगुणप्रत्याख्यानमुचरुणप्रत्याख्यानं च । पुरो पदेसणत्त तस्स (शानीति) । ततो भगवाच्चिगंत । २ जुम्मिकाग्राम गताः, तत्र सक्क आयतः, वग्दिवा
नाज्यधिपिसुपवसं व्याणुणेदि-यथेवन्निर्दिचसेः केवलजानमुत्पत्सते । ततः स्वामी सिद्धिकाग्राम गता, तत्र चमरो पम्बुक-प्रियमच्छकञ्जायाति, वग्दिवा
गृहा च प्रतिगतः । ३ ततो भगवाद् एम्माली नाम ग्रामं गता, तस्माद्दि-प्रतिमया स्थिता, तत्र स्वामिसमीवे गोवो वलीवदी खलवा ग्राम मविट्ठः,
० इन्द्रियाणां सूक्ष्मो न विषयः + इन्द्रियातिक्रान्ताधीष्टेः † यत्र आपते ‡ कष्टुषा न इदमन्ते इति ॥ अन्येन्द्रियैरुपलभ्येः ४ ग्राहक इन्द्रिया-
परपर्यायाः ५ इन्द्रियाणां पदार्थग्राहकः

दोहणाणि काऊण निगओ, ते य गोणा अडविं पविद्धा चरियघगस्स कज्जे, ताहे सो आगतो पुच्छति-देवज्जग ! कहिं ते वइल्लहा ? भगवं मोणेण अच्छइ, ताहे सो परिकुविओ भगवतो कण्णेषु कडसलगाओ छुहति, एगा इमेण कण्णेण एगा इमेण, जाव दोन्निवि मिलियाओ ताहे मूले भग्गाओ, मा कोइ उक्खणिहित्ति । केइ भणंति-एक्का चेव जाव इयरेण कण्णेण निगता ताहे भग्गा ।-कण्णेषु तउं तत्तं गोवस्स कयं तिविट्ठुणा रण्णा । कण्णेषु वद्धमाणस्स तेण छुढा कड-सलाया ॥ १ ॥ भगवतो तदारवेयणीयं कम्मं उदिणं । ततो सामी मज्झिमं गतो, तत्थ सिद्धत्थो नाम वाणियगो, तस्स घरं भगवं अतीयओ, तस्स य मित्तो खरगो नाम वेज्जो, ते दोडवि सिद्धत्थस्स घरे अच्छंति, सामी भिक्खस्स पविद्धो, वाणियओ चंदति थुणति य, वेज्जो तित्थगरं पासिऊण भणति-अहो भगवं सवलक्खणसंपुण्णो किं पुण ससहो, ततो सो वाणियओ संभंतो भणति-पलोएहि कहिं सहो ?, तेण पलोएत्तेण दिद्धो कण्णेषु, तेण वाणियएण भण्णइ-णीणेहि एयं

१ दोहनानि कृत्वा निर्गतः, तौ च पत्नीवर्दी अटवीं प्रविष्टौ चरणस्य कार्याय, तदा स आगतः पृच्छति-नेपायक ! क तौ पत्नीवर्दी ? भगवान् मौनेन तिष्ठति, तदा स परिकुपितः भगवतः कर्णयोः कटशलाके क्षिपति, एकाञ्जेन कर्णेन एकाञ्जेन, यापद्धे अपि मीलिते तदा मूले भग्ने, मा कश्चिदुरत्तीरिति । केचिन्नगन्ति-एकैव यापवितरेण कर्णेन निर्गता तदा भग्ना ।-कर्णयोः तस्य त्रयुगोपस्य कृतं त्रिष्टेन राज्ञा । कर्णयोर्पथमानस्य तेन क्षिप्से कटशलाकिके ॥१॥ भगवत्तच्छूरा वेदनीयं कर्मोक्षीर्णं । ततः स्वामी मध्यमां गतः, तत्र सिद्धार्थो नाम वणिह, तस्य गृहे भगयानतिगतः, तस्य च मित्रं एरको नाम धेयः, तौ द्वावपि सिद्धार्थगृहे तिष्ठतः, स्वामी भिक्षायै प्रविष्टः, वणिह वन्दते कीर्ति च, वैद्यस्त्रीर्गकरं द्रुमा भणति-आहो भगवान् सर्वलक्षणसंपूर्णः किं पुनः सराल्यः, ततः स वणिह संभ्रान्तो भणति-प्रलोकय क शाल्यं ?, तेन प्रलोकयता सटं कर्णयोः, तेन वणिगा भण्यते-व्यपनय पृतान्

महातपस्सिस्स पुण्णं होहिविच्चि, तवचि मग्गधि, भणत्ति-निप्पडिकम्मो भगयं नेच्छत्ति, ताहे पडियरावित्तो जाय विट्ठो
 उज्जाणे पडिमं ठिओ, ते ओसहाणि गहाय गया, तत्थ भगयं तेह्णोणीए निवज्जायिओ मक्खिज्जो य, पच्चा बहुपहिं
 मणूसेहिं अंतिओ अफत्तो य, पच्चा संखासतेण गहाय कट्ठियाओ, तत्थ सरुहिराव सलागाओ अंछियाओ, तासु य
 अछिज्जत्तिहु भगवत्ता आरसियं, ते य मणूसे उप्पाडित्ता उट्ठिओ, महाभेरयं उज्जाणं तत्थ जायं, देवकुलं च, पच्चा
 सरोहणं ओसहं विसं, जेण ताहे चेष पवणो, ताहे धंदित्ता खामेत्ता थ गया । सर्वेसु किर उयसगोसु कयरे बुयिसहा ?,
 उच्यते, कडपूयणासीयं कालचफ्फ एयं चेष सल्लं निक्कट्ठिज्जंत, अहवा-अहण्णगाण उयरि कडपूयणासीयं मग्गिमगाण उयरि
 कालचफ्फ उफोसगाण उयरिं सधुद्धरणं । एयं गोयेणारद्धा उयसग्गा गोयेण चेष निह्दिता । गोथो अहो सत्तमिं पुट्ठविं
 गओ । खरतो सिद्धत्थो य देवलोगं तिवमधि उदीरयंता सुद्धभाया । गता उपसर्गाः ।—

१ महातपस्विताः पुण्यं मधिप्पसीति, तवचि ममापि, भणत्ति-निप्पटिकर्मा भगयावेच्छति, तथा प्रतिपारितो यावद्दृष्ट इच्छाने प्रतिमया स्थिताः, तावोप
 यानि गृहीत्वा गतौ, तत्र भगवान् तैकप्रोष्यां निमज्जितः प्रक्षिप्तः, एकाद् बहुभित्तैरुप्येधंश्रित आकान्तम्, पश्चात्संश्लेषेण गृहीत्वा कर्षिते, तत्र सरुधिरे
 ताकाके आकृष्टे, तपोव्याकुच्यमाणयोर्मगवत्ताऽऽसितं, तान् मधुप्यानुपाब्धोस्थितः, महाभैरवमुद्यान तत्र जालं, देवकुलं च, पश्चात्सरोहणमौषधं दत्तं, देन तदैव
 मगुणा, तथा वभिवत्वा क्षमयित्वा च गतौ । सर्वेसु क्लिोपसर्गेषु क्तरे बुयिषहाः ?, उच्यते, कटपुलनाशीलं काळचक्रमेतदेव शब्दं निरुप्यमाणम्,
 अथवा उपन्यानामुपरि कटपुलनाशीलं मध्यमात्मानुपरि काळचक्रमुकुटानामुपरि शब्दोद्धरणम् । एवं गोयेणारद्धा उपसर्गा गोपेदीव निहिताः । गोयोऽप्यः
 सप्तमीं दृषिषीं गताः । खरतः सिद्धार्थम् देवलोकां गतौ श्रीमानपि (देवता) उदीरयन्तौ सुद्धभायो ।

जंभिय बहि उज्जुवालिय तीर चियावत्त सामसालअहे । छट्ठेणुकुडुयस्स उ उप्पणं केवलं णाणं ॥ ५२६ ॥
 तंतो सामी जंभियगामं गओ, तस्स बहिया वियावत्तस्स चेइयस्स अटूरसामंते, वियावत्तं नाम अव्यक्तमित्यर्थः,
 भिन्नपडिचं अपागडं, उज्जुवालियाए नदीए तीरंमि उत्तरिल्ले कूले सामागस्स गाहावत्तिस्स कट्टकरणंसि, कट्टकरणं नाम
 छेत्तं, सालपायवस्स अहे उक्खुडुगणिसेज्जाए गोदोहियाए आयावणाते आयावेमाणस्स छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं वइसाह-
 सुद्धदसमीए हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागतेणं पातीणगामिणीए छायाए अभिनिचिट्ठाए पोरुसीए पमाणपत्ताए ज्ञाणं-
 तरियाए वट्टमाणस्स एकत्तवियक्कं वौलीणस्स सुहुमकिरियं अणियट्ठिं अप्पत्तस्स केवलवरणाणदंसणं समुप्पणं । तपसा
 केवलमुत्पन्नमिति कृत्वा यद्भगवता तप आसेवितं तदभिधित्सुराह—

जो य तवो अणुचिण्णो वीरवरेणं महाणुभावणं । छउमत्थकालियाए अट्टकमं किच्चइस्सामि ॥ ५२७ ॥
 व्याख्या—यच्च तप आचरितं वीरवरेण महानुभावेन छद्मस्थकाले यत्तदोर्नित्यसम्बन्धात् तद्यथाकमं—येन क्रमेणानु-
 चरितं भगवता तथा कीर्तयिष्यामीति गाथार्थः ॥ ५२७ ॥ तच्चेदम्—

१ ततः स्वामी जृम्भिकाग्रामं गतः, तस्माद्बहिः वैयाहृत्पत्स्य वैत्स्यस्यैवसादूरसामन्ते, भिन्नपडितमप्रकटम्, ऋजुयाजुकाया नपाक्षीरे औत्तरले कूले इयामाकस्य
 गृहपतेः क्षेत्रे (काष्ठकरणं नाम क्षेत्रम्), सालपायवस्साय उक्खुडुकाया निपयथा गोदोहिकयाऽऽतापनयाऽऽतापयतः पथेन भक्तेनापानकेन वैतालशुक्लदाम्य
 हस्तोत्तरामिर्नक्षेत्रेण योगयुपागते प्राचीनगामिन्यां छायायामभित्तिर्दृत्तायां पौरुष्यां प्रमाणप्रासायां प्यागान्तरिकायां पर्यसंगस्य पृक्काववितके व्यतिक्रान्तस्य
 सूक्ष्मक्रियमनिवृत्ति भ्रमास्य केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पन्नम् ।

नव किर चाउम्मासे छकिर दोमासिप उयासीय । दारस य मासियाई थाचत्तरि अद्धमासाई ॥ ५२८ ॥
 ब्याख्या—नव किल चातुर्मासिकानि तथा पद्द किल द्विमासिकानि उपोषितवान्, किलशब्दः परोक्षाघागमवादासं-
 सूचकः, द्वादश य मासिकानि द्विसप्तत्यर्द्धमासिकान्युपोषितवानिति क्रियायोग इति गाथार्थः ॥ ५२८ ॥

एगं किर उम्मासं दो किर तेमासिप उयासीय । अह्वाइजाइ दुये दो चेष दिवहुमासाई ॥ ५२९ ॥
 ब्याख्या—एकं किल षण्मासं द्वे किल त्रैमासिके उपोषितवान्, तथा 'अह्वाइजाइ दुये' सि अर्द्धतृतीयमासनिष्पन्न
 तपः—क्षुपण याउर्ध्वतृतीय, तेषुर्ध्वतृतीये द्वे, चशब्दः क्रियानुकर्यणार्थः, द्वे एष च 'दिवहुमासाई' ति सार्धमासे तपसी
 क्षुपणे वा, क्रियायोगोऽनुवर्त्तत एवेति गाथार्थः ॥ ५२९ ॥

'मइं च महाभइं पद्धिमं तत्तो य सव्वओभइ । दो चत्तारि दसेव य दिवसे ठासीय अणुपद्धं ॥ ५३० ॥
 ब्याख्या—भद्रां च महाभद्रां प्रतिमा ततश्च सर्वतोभद्रां स्थितवान्, अनुवद्धमिति योगः, आसामेवानुपूर्व्यां दिवस-
 प्रमाणमाह—द्वौ चतुरः दशैव च दिवसान् स्थितवान्, अनुवद्धं—सन्ततमेवेति गाथार्थः ॥ ५३० ॥

गोयरमभिग्गहजुय त्ममणं छम्मासियं च कासीय । पंचदिवसेहि ऊणं अब्वहिओ चच्छनपरीण ॥ ५३१ ॥
 ब्याख्या—गोषरेऽभिप्रदो गोचराभिप्रहस्तेन युत क्षुपणं षण्मासिक च कृतवान् पञ्चभिर्दिवसेर्न्यूनम्, 'अव्यथितः
 अपीडितो 'यत्सान्गार्या' कौशान्भ्यामिति गाथार्थः ॥ ५३१ ॥

दस दो य किर महप्पा ठाइ सुणी पगराइयं पद्धिमं । अद्धममसेण जई एकेकं चरमराईयं ॥ ५३२ ॥

व्याख्या—दश द्वे च सप्तया द्वादशेत्यर्थः, किल महात्मा 'ठासि मुणि' ति स्थितवान् मुनिः, एकरात्रिकीं प्रतिमां पाठान्तरं वा 'एकराद्रए पडिमे'त्ति एकरात्रिकीः प्रतिमाः, कथमित्याह 'अष्टमभक्तेन' त्रिरात्रोपवासेनेति हृदयम्, 'यतिः' प्रयत्नवान्, एकैकां 'चरमरात्रिकीं' चरमरजनीनिष्णामिति गाथार्थः ॥ ५३२ ॥

दो चेव य छट्सए अउणातीसे उवासिया भगवं । न कयाइ निच्चभत्तं चउत्थभत्तं च से आसि ॥ ५३३ ॥
व्याख्या—द्वे एव च पष्ठशते एकोनत्रिंशदधिके उपोषितो भगवान्, एवं न कदाचिन्नित्यभक्तं चतुर्थभक्तं वा 'से' तस्याऽऽसीदिति गाथार्थः ॥ ५३३ ॥

चारस वासे अहिए छट्ठं भत्तं जहण्णयं आसि । सत्तवं च तवोकम्मं अपाणयं आसि वीरस्स ॥ ५३४ ॥

व्याख्या—द्वादश वर्षाण्यधिकानि भगवतश्छट्ठस्यस्य सतः 'पष्ठं भक्तं' द्विरात्रोपवासलक्षणं जयन्यकमासीत्, तथा सर्वं च तपःकर्म अपानकमासीद्धीरस्य, एतदुक्तं भवति—क्षीरादिद्रवाहारभोजनकालभ्यव्यतिरेकेण पानकपरिभोगो नाऽऽसेवित इति गाथार्थः ॥ ५३४ ॥ पारणककालमानप्रतिपादनायाह—

तिणिण सए दिवसाणं अउणाचण्णं तु पारणाकालो । उकुणुगनिसेज्जाणं ठियपडिमाणं सए यहुए ॥ ५३५ ॥

व्याख्या—त्रीणि शतानि दिवसानामेकोनपचाशदधिकानि तु पारणकालो भगवत इति, तथा 'उकुणुकनिपधानां' स्थितप्रतिमानां शतानि बहूनीति गाथार्थः ॥ ५३५ ॥

पव्वज्जाए पढमं दिवसं एत्थं तु पन्निखविच्चा णं । संकलियंमि उ संते जं लद्धं तं निसामेह ॥ ५३६ ॥

व्याख्या—प्रग्रज्यायाः सम्बन्धिभूतं दियस प्रथमम् 'परथं तु' अत्रैवोक्त्वक्षणे दिवसगणे प्रक्षिप्य संकलिते तु सति यद्बन्धं तत् 'निशामयत' शृणुतेति गाथार्थः ॥ ५३६ ॥

पारस चेव य घासा मासा छेचव अद्धमासो य । वीरवरस्स भगवओ एसो छउमत्थपरियाओ ॥ ५३७ ॥

व्याख्या—द्वादश चैव वर्षाणि मासाः पठेयार्धमासश्च वीरवरस्य भगवतः एष छद्मस्यपर्याय इति गाथार्थः ॥ ५३७ ॥ एवं तथोगुणरओ अणुणुब्बेणं सुणी विहरमाणो । घोरं परीसहच्चुं अहियासित्ता महावीरो ॥ ५३८ ॥

व्याख्या—'एवम्' उक्तेन प्रकारेण तपोगुणेषु रतः—तपोगुणरतः 'अनुपूर्वेण' क्रमेण मन्यते जगतत्रिकालावस्थामिति मुनिः विहरन् 'घोरां' रौद्रां 'परीपहचम्' परीपहसेनामधिसह्य महावीर इति गाथार्थः ॥ ५३८ ॥

उत्पण्णंमि अणंते नद्धंमि य छाउमत्थिए नाणे । राईए संपत्तो महसेणवर्णमि उज्जाणे ॥ ५३९ ॥

व्याख्या—'उत्पण्णे' प्रादुर्भूते कस्मिन् ?—'अनन्ते' ज्ञेयानन्तत्वात् अशेषज्ञेयविषयत्वाच्च केवलमनन्तं, नष्टे च छाद्यस्थिके ज्ञाने, राज्यां संप्राप्तौ महसेनयनमुद्यानं, किमिति ?—भगवतो ज्ञानरत्नोत्पत्तिसमन्तरमेव देवाः चतुर्विधा अध्यागता आसन्, तत्र च प्रप्रज्याप्रतिपत्ता न कश्चिद्धिद्यत इति भगवान् विज्ञाय विशिष्टधर्मकथनाय न प्रवृत्तवान्, ततो द्वापरासु योजनेषु मध्यमा नाम नगरी, तत्र सोमिलार्यो नाम ब्राह्मणः, स यज्ञं यद्दुमुद्यतः, तत्र वैकादशोपाध्यायाः खत्वागता इति, ते च चरमसरीराः, ततश्च वान् विज्ञाय ज्ञानोत्पत्तिस्थाने मुद्गर्त्तमानं देवपूजां जीतमिति कृत्वा अनुभूय

देशनामात्रं कृत्वा असंख्येयाभिर्देवकोटीभिः परिदृतो देवोद्योतेनाशेषं पन्थानमुद्योतयन् देवपरिकल्पितेषु पद्मेषु चरण-
न्यासं कुर्वन् मध्यमानगर्यां महसेनवनोद्यानं संप्राप्त इति गार्थार्थः ॥ ५३९ ॥

अमरनररायमहिओ पत्तो धम्मवरचक्खवट्ठित्तं । वीर्यंपि समोसरणं पावाए मच्चिमाए उ ॥ ५४० ॥
व्याख्या—स एव भगवान् अमरनाश्च नराश्च अमरनराः तेषां राजानः तैर्महितः—पूजितः प्राप्तः, किमित्याह—धम्म-
श्चासौ वरश्च धर्मवरः तस्य चक्रवर्त्तित्वं, तत्प्रभुत्वमित्यर्थः । पुनर्द्वितीयं समवसरणम्, अपिशब्दः पुनःशब्दार्थे द्रष्टव्यः,
पापायां मध्यमायां, प्राप्त इत्यनुवर्त्तते, ज्ञानोत्पत्तिस्थानकृतपूजापेक्षया चास्य द्वितीयता इति गार्थार्थः ॥ ५४० ॥
तत्थ किल सोमिलज्जोत्ति माहणो तस्स दिक्खकालंमि । पउरा जणजाणवया समागया जन्नवाडंमि ॥ ५४१ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ पापायां मध्यमायां, किलशब्दः पूर्ववत्, सोमिलार्य इति ब्राह्मणः, तस्य ‘दीक्षाकाले’ यागकाल
इत्यर्थः, ‘पौराः’ विशिष्टनगरवासिलोकसमुदायः ‘जनाः’ सामान्यलोकाः जनपदेषु भवा जानपदाः, विपयलोका इत्यर्थः,
समागता यज्ञपाट इति गार्थार्थः ॥ ५४१ ॥ अत्रान्तरे—

एगंते य विचित्ते उत्तरपासंमि जन्नवाडस्स । तो देवदाणविंदा करंति महिमं जिणिंदस्स ॥ ५४२ ॥

व्याख्या—एकान्ते च विचिके उत्तरपार्श्वे यज्ञपाटकस्य ततो देवदानवेन्द्राः कुर्वन्ति महिमां जिनेन्द्रस्य, पाठान्तरम् वा
‘कासी महिमं जिणिंदस्स’ कृतवन्त इति गार्थार्थः ॥ ५४२ ॥ अमुमेवार्थं किञ्चिद्विशेषयुक्तं भाष्यकारः प्रतिपादयन्नाह—

भवणवद्भवाणमंतरजोइसवासी विमाणवासी य ।

सच्चिद्विष्णु सपरिसा कासी नाणुष्पयामहिमं ॥ ११५ ॥ (भाष्यम्)

व्याख्या—भवनपत्तिव्यन्तरज्योतिर्वासिनो विमानवासिनश्च सर्वार्थ्या हेतुभूतया सपरिपदः कृतवन्तः ज्ञानोत्पत्ति-
महिमाम् इति गार्थार्थः ॥ साम्प्रतं समवसरणवक्यतां प्रपञ्चतः प्रतिपादयन्नेता द्वारगाथामाह—

समोसरणे केवईया रूढं पुच्छ वागरेण सोयपरिणामे ।

क्षीण च देर्धमल्ले मल्लीणयणे उवरि तित्थं ॥ ५४३ ॥ द्वारगाथा ॥

व्याख्या—‘समोसरणे’ति समवसरणविययो विधिर्वक्यः, ये देवाः यत् प्राकारादि यद्विधं यथा कुर्वन्तीत्यर्थः । ‘केव-
इय’ति कियन्ति सामायिकानि भगवति कथयति मनुष्यादयः प्रतिपद्यन्ते ।, कियतो वा भूमागादपूर्वे समवसरणेऽदृष्टपूर्वेण वा
साधुना आगन्तव्यमिति । ‘रूढसि’भगवतो रूपं व्यावर्णनीय, ‘पुच्छ’ति किमुत्कृष्टरूपतया भगवतः प्रयोजनमिति पृच्छा कार्यो-
त्तरं च वक्य, कियन्तो वा युगपदेव इत्नवं सशयं पृच्छन्तीति, ‘वागरेण’ति व्याकरणं भगवतो वक्य, यथा युगपदेव सङ्ख्या-
तीतानामपि पृच्छता व्याकरोतीति, ‘पुच्छावागरेण’ति एकं वा द्वारं, पृच्छाया व्याकरणं पृच्छाव्याकरणमित्येतद्वक्य, ‘सोय-
परिणामे’ति श्रोत्रपु परिणामः श्रोत्रपरिणामः, स च वक्य, यथा—सर्वश्रोत्राणां भागवती वाक् स्वभाषया परिणमत इति ।
‘दाण च’ति वृत्तिदानं प्रीतिदानं च कियत् प्रयच्छन्ति चक्रवर्त्यादयः तीर्थकरप्रवृत्तिकथकेभ्य इति वक्यं । ‘देवमल्ले’ति
गन्धप्रक्षेपात् देवानां सम्यन्धि माल्य देवमाल्यं—इत्यादि कः करोति कियत्परिमाणं चेत्यादि । ‘मल्लायणे’ति माल्यानयने

यो विधिरसौ वक्तव्यः, 'उवरि तित्थं'ति उपरीति पौरुष्यामतिक्रान्तायां तीर्थमिति-गणधरो देशनां करोतीति गाथासमुदा-
यार्थः । अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यामः । इयं च गाथा केषुचित्पुस्तकेषु अन्यत्रापि दृश्यते, इह पुनर्युज्यते, द्वारनियमतोऽ-
संमोहेन समवसरणवक्तव्यताप्रतीतिनिबन्धनत्वादिति ॥ ५४३ ॥ आह-इदं समवसरणं किं यत्रैव भगवान् धर्मसाचष्टे
तत्रैव नियमतो भवत्युत नेत्याशङ्कानोदमुखेन प्रथमद्वारावयवार्थं विवृण्वन्नाह-

जत्थ अपुव्वोसरणं जत्थ च देवो महिद्धिओ एह । वाउदयपुण्फचइलपागारतियं च अभिओगा ॥ ५४४ ॥
व्याख्या—यत्र क्षेत्रे अपूर्वं समवसरणं भवति, अवृत्तपूर्वमित्यर्थः, तथा यत्र वा भूतसमवसरणे क्षेत्रे देवो महर्द्धिकः
'एति' आगच्छति, तत्र किमित्याह—वातं रेण्वाद्यपनोदाय उदकवर्द्धलं भाविरेणुसंतापोपशान्तये तथा पुष्पवर्द्धलं क्षिति-
विभूपायै, वर्द्धलशब्द उदकपुष्पयोः प्रत्येकमभिसंभव्यते, तथा प्राकारत्रितयं च सर्वमेतदभियोगमर्हन्तीत्याभियोग्याः-देवाः,
कुर्वन्तीति वाक्यशेषः, अन्यत्र त्वनियम इति गाथार्थः ॥५४४॥ एवं तावत् सामान्येन समवसरणकरणविधिरुक्तः, साम्प्रतं
विशेषेण प्रतिपादयन्नाह-

मणिकणगरयणचित्तं ऋमीभागं समंतओ सुरभिं । आजोअणंतरेणं करंति देवा विचित्तं तु ॥ ५४५ ॥

व्याख्या—मणयः-चन्द्रकान्तादयः कनकं-देवकाञ्चनं रत्नानि-इन्द्रनीलादीनि, अथवा स्थलसमुद्भवा मणयः जल-
समुद्भवानि रत्नानि, तैश्चित्रं, भूभागं 'समन्ततः' सर्वासु दिक्षु 'सुरभिं' सुगन्धिगन्धयुक्तं, किम् ?-कुर्वन्ति देवा विचित्तं

तु, किंपरिमाणमित्याह—'आयोजनान्तरतो' योजनपरिमाणमित्यर्थः, पुनर्विचित्रग्रहणं वैचित्र्यनानात्पल्यापनार्थम्, अथवा कुर्वन्ति देवा विचित्र तु, किंभूतम् ?—मणिकनकरत्नविचित्रमिति गायार्थः ॥ ५४५ ॥

घंटद्वारं सुरभिं जलयलयं दिव्यकुसुमणीहारिं । पहरंति समन्तेणं दसद्ववर्णं कुसुमयासं ॥ ५४६ ॥
व्याख्या—दृन्तस्थायि सुरभि जलयलयं दिव्यकुसुमनिर्हारिं प्रकिरन्ति समन्ततः दशाब्जयर्णं कुसुमवर्षं, भायार्थः सुगमो, नवर निर्हारि-प्रबलो गन्धप्रसर इति गायार्थः ॥ ५४६ ॥

मणिकणगरयणचित्ते चञ्चिसिं तोरणे यिडब्बन्ति । सञ्छत्तसालमंजियमपररत्नपर्विधसंठाणे ॥ ५४७ ॥
व्याख्या—मणिकनकरत्नवित्राणि 'चञ्चिसि'सि चतसृष्वपि विद्यु तोरणानि यिकुर्वन्ति, किंविशिष्टान्यत आह- छत्रं-प्रतीतं सालमञ्जिकाः-सम्भपुत्तलिकाः 'मकर'सि मकरमुखोपलक्षण ध्यजाः प्रतीताः चिद्धानि-स्वस्तिकादीनि संस्थानं- तद्रचनाविशेष पय, सञ्छोभनानि छत्रसालमञ्जिकामकररत्नजचिह्नसंस्थानानि येषु तानि तथोच्यन्ते, एतानि व्यन्तर- देवाः कुर्वन्तीति गायार्थः ॥ ५४७ ॥

तिन्नि य पागारवरे रयणविचित्ते तर्हि सुरगर्णिदा । मणिकंपणकविसीसगविभृसिप ते यिडब्बन्ति ॥ ५४८ ॥
व्याख्या—त्रींश्च प्राकारधरान् रत्नविचित्रान् तत्र सुरगणेन्द्रा मणिकाञ्चनकपिशिर्षकविभ्रुषिवांस्ते विकुर्वन्तीति, भायार्थः स्पष्टः, उत्तरगाथायां वा व्याख्यास्यति ॥ ५४८ ॥ सा धेयम्—

अञ्मंतर मज्झ धर्हि विमाणजोइभवणादियकया उ । पागारा तिण्णि भवे रयणे कणगे य रयप य ॥ ५४९ ॥

व्याख्या—अभ्यन्तरे मध्ये च बहिर्विमानज्योतिर्भवनाधिपकृतास्तु आनुपूर्व्यां प्राकारालयो भवन्ति, 'रयणे कणगे य रयए य'त्ति रत्नेषु भवो रत्नः रत्नमय इत्यर्थः, तं विमानाधिपतयः कुर्वन्ति, कनके भवः कानकः तं ज्योतिर्वासिः कुर्वन्ति, राजतो-रूप्यमयश्च तं भवनपतयः कुर्वन्ति इति गाथार्थः ॥ ५४९ ॥

मणिरयणेमयाविय कविसीसा सव्वरयणिया दारा । सव्वरयणामय च्चिय पडागधयतोरणविचित्ता ॥ ५५० ॥
व्याख्या—मणिरत्नेहेमयान्यपि च कपिशीर्षकाणि, तत्र पञ्चवर्णमणिमयानि प्रथमप्राकारे वैमानिकाः, नानारत्नमयानि द्वितीये ज्योतिष्काः, हेमयानि तृतीये भवनपतय इति, तथा सर्वरत्नमयानि द्वाराणि त एव कुर्वन्ति, तथा सर्वरत्नमयान्येव मूलदलतः पताकाध्वजप्रधानानि तोरणानि विचित्राणि कनकचन्द्रस्वस्तिकादिभिः, अत एव प्रागुक्तं मणिकनकरत्नविचित्रत्वमेतेषामविरुद्धमिति गाथार्थः ॥ ५५० ॥

तत्तो य समंतेणं कालागरुकुंडुरुक्कमीसेणं । गंधेण मणहरेणं धूवघडीओ विउब्बंति ॥ ५५१ ॥

व्याख्या—ततश्च समन्ततः कृष्णागरुकुंडुरुक्कमिश्रेण गन्धेन मनोहारिणा युक्ताः, किम् ?—धूपघटिका विकुर्वन्ति त्रिदशा एवेति गाथार्थः ॥ ५५१ ॥

उक्कुट्टिसीहणायं कलयलसदेण सव्वओ सव्वं । तित्थगरपायमूले करंति देवा णिवयमाणा ॥ ५५२ ॥

व्याख्या—तत्रोत्कृष्टिसिंहनादं तीर्थकरपादमूले कुर्वन्ति देवा निपतमानाः, उत्कृष्टिः—हर्षविशेषप्रेरितो ध्वनिविशेषः, किंविशिष्टम् ?—कलकलयन्देन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु युक्तं 'सर्वम्' अशेषमिति गाथार्थः ॥ ५५२ ॥

‘पद्मयोः’ सहस्रपत्रयोः देवपरिकल्पितयोः पादौ स्थापयन्निति वाक्यशेषः, ‘भगणेन य हौति सत्सण्णे’ति मार्गतश्च पृष्ठतश्च भवन्ति सप्तान्ये च भगवतः पद्मा इति, तेषां च यद्यत् पश्चिमं तत्तत्पादन्यासं कुर्वतो भगवतः पुरतस्तिष्ठतीति गार्थार्थः ॥५५५॥

आयोंहिण पुब्वमुहो तिदिंसि पडिरुवगा उ देवकया । जेदुगणी अण्णो वा दाहिणपुन्वे अदूरंमि ॥ ५५६ ॥

न्याख्या—स एवं भगवान् पूर्वद्वारेण प्रविश्य ‘आदाहिण’ति चैत्यद्रुमप्रदक्षिणां कृत्वा ‘पुब्वमुहो’ति पूर्वाभिमुख उपविशतीति, ‘तिदिंसि पडिरुवगा उ देवकय’ति शेषसु तिस्रु दिक्षु प्रतिरूपकाणि तु तीर्थकराकृतीनि सिंहासनादि-युक्तानि देवकृतानि भवन्ति, शेषदेवादीनामप्यस्माकं कथयतीति प्रतिपत्त्यर्थमिति, भगवतश्च पादमूलमेकेन गणधरेणा-विरहितमेव भवति, स च ज्येष्ठो वाऽन्यो वेति, प्रायो ज्येष्ठ इति, स ज्येष्ठगणिरन्यो वा दक्षिणपूर्वदिग्भागे, अदूरे—प्रत्यासन्न एव भगवतो भगवन्तं प्रणिपत्य निषीदतीति क्रियाऽध्याहारः, शेषगणधरा अप्येवमेव भगवन्तमभिवन्द्य तीर्थकरस्य मार्गतः पार्श्वतश्च निषीदन्तीति गार्थार्थः ॥५५६॥ भुवनगुरुरूपस्य त्रैलोक्यगतरूपसुन्दरतरत्वात् त्रिदशकृतप्रतिरूपकाणां किं तत्साम्यमसाम्यं वेत्याशङ्कानिरासार्थमाह—

जे ते देवेहिं कया तिदिंसि पडिरुवगा जिणवरस्स । तेसिंपि तप्पभावा तयाणुरूवं हवइ रूवं ॥ ५५७ ॥

न्याख्या—यानि तानि देवैः कृतानि तिस्रु दिक्षु प्रतिरूपकाणि जिणवरस्य, तेषामपि ‘तत्प्रभावात्’ तीर्थकरप्रभावात् ‘तदनु रूपं’ तीर्थकररूपानुरूपं भवति रूपमिति गार्थार्थः ॥ ५५७ ॥

तित्थाइसेससंजय देवी वेमाणियाण समणीओ । भवणवइवाणमंतर जोइसियाणं च देवीओ ॥ ५५८ ॥

मूढटीकाकारेण भवनपतिदेवीप्रभृतीनां स्थानं निपीदनं वा स्पष्टाक्षरैर्नोकम्, अवस्थानमात्रमेव प्रतिपादितं, पूर्वो-
चार्योपदेशलिखितपट्टकादिचित्रकर्मबलेन तु सर्वा एव देव्यो न निपीदन्ति, देवाः पुरुषाः स्त्रियश्च निपीदन्तीति प्रति-
पादयन्ति केचन इत्यलं प्रसङ्गेन । 'जं च निस्साए'त्ति, यः परिवारो यं च निश्रां कृत्वा आयातः स तत्पार्श्वे एव तिष्ठ-
तीति गाथार्थः ॥ ५६० ॥ साम्प्रतमभिहितमेवार्थं संयतादिपूर्वद्वारादिप्रवेशविशिष्टं प्रतिपादयन्नाह भाष्यकारः—

संजयवेमाणित्थी संजय (इ) पुण्वेण पचिसिडं चीरं । काडं पयाहिणं पुण्वदक्खिणे ठंति दिसिभागे ॥ ११६ ॥ (भा०)

गमनिका—संयतावैमानिकस्त्रियः संयत्यः पूर्वेण प्रवेष्टुं चीरं कृत्वा प्रदक्षिणं पूर्वदक्षिणे तिष्ठन्ति दिग्भागे इति गाथार्थः ॥
जोइसियभवणवंतरदेवीओ दक्खिणेण पचिसंति ।

चिहंति दक्खिणावरदिसिंमि तिगुणं जिणं काडं ॥ ११७ ॥ (भाष्यम्)

गमनिका—ज्योतिष्कभवनव्यन्तरदेव्यो दक्षिणेन प्रविश्य तिष्ठन्ति दक्षिणापरदिशि त्रिगुणं जिनं कृत्वा इति गाथार्थः ॥
अचरेण भवणवासी वंतरजोइससुराय अइगंतुं । अवरुत्तरदिसिभागे ठंति जिणं तो नमंसित्ता ॥ ११८ ॥ (भा०)

गमनिका—अपरेण भवनवासिनो व्यन्तरज्योतिष्कसुराश्चातिगन्तुम् अपरोत्तरदिग्भागे तिष्ठन्ति जिनं नमस्कृत्य
इति गाथार्थः ॥

समहिंदा कप्पसुरारायाणरणारिओ उदीणेणं । पचिसित्ता पुण्वुत्तरदिसीएँ चिहंति पंजलिआ ॥ ११९ ॥ (भा०)

गमनिका—समवेन्द्राः कल्पपुरा राजानो नरा नार्यः 'औदीच्येन' उत्तरेण इत्यर्थः, प्रविश्य पूर्वोत्तरदिशि तिष्ठन्ति प्राञ्ज-
ल्य इति गार्थार्थः ॥ भावार्थः सर्वाद्या सुगम एव ॥ अभिदिताथोपसङ्घाय इदमाह—

एकेक्षीय दिसाप तिगं तिग होश् सन्निविष्टं तु । आदिचरिभे चिमिस्ता थीपुरिस्ता सेस पत्सेयं ॥ ५६१ ॥

व्याख्या—पूर्वदक्षिणाअपरदक्षिणाअपरोत्तरापूर्वोत्तराणामेकैकस्या दिशि एकलक्षणम् संयतवैमानिकाङ्गनासंयत्यादि
त्रिक त्रिक भवति सन्निविष्टं तु, आदिचरभे पूर्वदक्षिणापूर्वोत्तरदिग्द्वये चिमिश्राः सयतादयः स्त्रीपुरुषाः श्रेयदिग्द्वये
प्रत्येकं भवन्तीति गार्थार्थः ॥ ५६७ ॥ तेषां चेत्यं स्थितानां देवनराणां स्थितिप्रतिपादनाय आह—

एतं महिष्ठिय पणिचयंति ठियमयि घयंति पणमंता । णचि जंतणा ण चिकहा ण परोप्परमच्छरो ण भयं ॥ ५६२ ॥

व्याख्या—येऽत्यर्जयः पूर्वं स्थिताः ते आगच्छन्तं महर्द्धिकं प्रणिपतन्ति, स्थितमपि महर्द्धिकं पश्चादागता प्रणमन्तो
प्रजन्ति, तथा नापि यन्त्रणा-पीडा न विकथा न परस्परमत्सरो न भयं तेषां विरोधिसत्त्वानामपि भवति, भगवतो-
ऽनुभावात्, इति गार्थार्थः ॥ ५६२ ॥ एते च मनुष्यादयः प्रथमप्राकारान्तर एव भवन्ति ये उक्ताः, यत आह—

चिइयमि होंति तिरिया तइए पागारमन्तरे जाणा । पागारजळे तिरियाऽचि होंति पत्सेय मिस्ता वा ॥ ५६३ ॥

व्याख्या—द्वितीये प्राकारान्तरे भवन्ति तिर्यङ्गः, तथा तृतीये प्राकारान्तरे यानानि, 'प्राकारजळे' प्राकाररहिते
षट्दित्यर्थः, तिर्यङ्गोऽपि भवन्ति, अषिचब्दात् मनुष्या देवा अपि, ते च प्रत्येकं मिश्रा वेति, ते पुनः प्रविशन्तो भवन्ति
निर्गच्छन्तश्चैके इति गार्थार्थः ॥ ५६३ ॥ द्वारम् १ । द्वितीयद्वारावयवार्थमभिहितुः सवन्धगाथामाह—

सर्वं च देसविरतिं सम्मं घेच्छति च होति कहणाड। इहारा अमूढलक्खो न कहेइ भविस्सइ ण तं च ॥५६४॥
 व्याख्या—‘सधं च देसविरतिं’ति सर्वविरतिं च देशविरतिं च, विरतिशब्द उभयथापि सम्यकत्वं ग्रहीष्यति
 वा भवति कथना तु प्रवर्त्तते कथनमित्यर्थः; ‘इहर’ ति अन्यथा न मूढलक्षोऽमूढलक्षः सर्वज्ञेयाविपरीतवेत्ता इत्यर्थः;
 किम्?—न कथयति । आह—समवसरणकरणप्रयासो विबुधानामनर्थकः; कृतेऽपि नियमतोऽकथनात् इत्याह—भविष्यति
 न तच्च, यद् भगवति कथयत्यन्यतमोऽप्यन्यतमत्सामायिकं न प्रतिपद्यते इति, भविष्यत्कालस्त्रिकालोपलक्षणार्थ इति
 गाथार्थः ॥ ५६४ ॥ ‘केवइय’ति कियन्ति सामायिकानि मनुष्यादयः प्रतिपद्यन्ते इत्याह—

मणुए चउमण्णयंरं तिरिए तिरिण च दुवे च पडिचजे । जइ नतिथ नियमसो च्चिय सुरेसु सम्मत्तपडिवत्ती ॥ ५६५ ॥
 अथवा—कथं भविष्यति न तच्चेत्याह—यतः—‘मणुए’ गाहा । व्याख्या—मनुष्ये प्रतिपत्तरि चतुर्णामन्यतमप्रतिपत्ति-
 रिति, पाठान्तरं वा ‘मणुओ चउ अण्णतरं’ति मनुष्यश्चतुर्णामन्यतमप्रतिपद्यते, तिर्यच्चः त्रीणि वा—सर्वविरतिवर्जानि, द्वे
 वा—सम्यक्त्वश्रुतसामायिके प्रतिपद्यन्ते इति । यदि नास्ति मनुष्यतिरथां कश्चित्प्रतिपत्ता ततो नियमत एव सुरेषु सम्यक्त्व-
 प्रतिपत्तिर्भवतीति गाथार्थः ॥ ५६५ ॥ स चेत्यं धर्ममाचष्टे—

तित्थपणामं काडं कहेइ साहारणेण सहेणं । सन्वेसिं सण्णीणं जोयणणीहारिणा भगवं ॥ ५६६ ॥

व्याख्या—‘नमस्तीर्थीये’त्यभिधाय प्रणामं च कृत्वा कथयति, साधारणेन प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य शब्देन, केयां साधारणे-
 नेत्याह—‘सर्वेषाम्’ अमरन्तरतिरथां सञ्ज्ञानां, किंविशिष्टेन ?—‘योजननिर्हारिणा’ योजनव्यापिना भगवानिति, एतदुक्तं

भवति-भागवतो ध्वनि अशेषसमवसरणस्थसञ्चिज्ञासितार्थप्रतिपत्तिनिघन्धनं भवति, भगवतः सात्विशयस्यादिति
 गार्थः ॥ ५६६ ॥ आह-कृतकृत्यो भगवान् किमिति तीर्थप्रणामं करोतीति ? उच्यते—
 तत्पुत्रिव्या अरह्या प्रहयपूता य विणयकम्मं च । कयकिचोऽचि जह कह गमए तथा तित्थं ॥ ५६७ ॥
 व्याख्या—तीर्थ-श्रुतज्ञान तत्पूर्विका 'अहंता' तीर्थकरता, तदन्यासप्राप्तेः, पूजितेन पूजा पूजितपूजा सा च कृताऽस्य
 भवति, लोकस्य पूजितपूजकत्वाद्, भगवताऽप्येतत्पूजितमिति प्रयुक्तेः, तथा 'विनयकर्म' च' यस्यमाणवैनयिकधर्ममूल कृतं
 भवति, अथवा-कृतकृत्योऽपि यथा कथा कथयति नमति तथा तीर्थमिति । आह-इदमपि धर्मकथनं कृतकृत्यस्यायुक्तमेव,
 न, तीर्थकरनामगोत्रकर्मविपाकत्वात्, उक्तं च-'त' च कथं वेदिज्जती'त्यादि गार्थः ॥ ५६७ ॥ आह—क केन साधुना
 कियतो वा भूमागात् समयसरणे खल्वागन्तव्यम्, अनागच्छतो वा किं प्रायश्चित्तमिति ? उच्यते—

जत्थ अपुब्बोसरणं न दिट्ठपुब्बं य जेण समणेण । पारसहिं जोयणेहिं सो पइ अणागमे लहुया ॥ ५६८ ॥
 व्याख्या—यत्रापूर्य समयसरण, तत्तीर्थकरापेक्षया अभूतपूर्वमित्यर्थः, न दृष्टपूर्वं वा येन श्रमणेन द्वादशम्यो योजनेभ्यः स
 आगच्छति, 'अनागच्छति' अवज्ञया ततोऽनागमे सति 'लहुग' चि चतुर्लघवः प्रायश्चित्तं भवतीति गार्थः ॥ ५६८ ॥ द्वारम् ॥
 अन्ये त्वेकगार्थैवानया प्रकृतद्वारव्याख्या कुर्वते, साऽप्यधिरुद्धा व्युत्पन्ना चेति ॥ रूपपृच्छाद्वारावयवार्थं विवृण्वन् आह—
 सब्वसुरा जह रुधं अंगुठपमाणयं विउव्वेज्जा । जिणपायंगुठं पइ ण सोहए तं जहिं गालो ॥ ५६९ ॥

* तत्र कथं वेद्यते ?

व्याख्या—कीदृग् भगवतो रूपमित्यत आह—सर्वसुरा यदि रूपमशेषसुन्दररूपनिर्माणशक्त्या अद्भुष्टप्रमाणकं विकु-
वीरन् तथापि जिनपादाद्भुष्टं प्रति न शोभते तद् यथाऽङ्गार इति गार्थः ॥ ५६९ ॥ साम्प्रतं प्रसङ्गतो गणधरादीनां
रूपसम्पदभिधित्सयाऽऽह—

गणहर आहार अणुत्तरा (य)जाव वण चक्कि वासु बला । मण्डलिया ता हीणा छट्ठाणगया भवे सेसा ॥५७०॥
व्याख्या—तीर्थकररूपसम्पत्सकाशादनन्तगुणहीना गणधरा रूपतो भवन्ति, गणधररूपेभ्यः सकाशादनन्तगुणहीनाः
खल्वाहारकदेहाः, आहारकदेहरूपेभ्योऽनन्तगुणहीनाः 'अनुत्तराश्चे' ति अनुत्तरवैमानिका भवन्ति, एवमनन्तरानन्तर-
देहरूपेभ्योऽनन्तगुणहानिर्द्रष्टव्या, त्रैवेयकाच्युतारणप्राणतानतसहस्रारमहाशुक्लान्तकत्रहलोकमहेन्द्रसनत्कुमारेशानसौ-
धर्मभवनवासिज्योतिष्कव्यन्तरचक्रवर्तिवासुदेवबलदेवमहामाण्डलिकानामित्यत एवाह—'जाव वण चक्कि वासु बला ।
मंडलिया ता हीणत्ति' यावत् व्यन्तरचक्रवर्तिवासुदेवबलदेवमाण्डलिकास्तावत् अनन्तगुणहीनाः, 'छट्ठाणगया भवे
सेस'त्ति शेषा राजानो जनपदलोकाश्च पट्टस्थानगता भवन्ति, अनन्तभागहीना वा असंश्लेषभागहीना वा संश्लेषभागहीना वा
सश्लेषगुणहीना वा असंश्लेषगुणहीना वा अनन्तगुणहीना वा इति गार्थः ॥५७०॥ उत्कृष्टरूपतायां भगवतः प्रतिपाद-
यितुं प्रकन्तायामिदं प्राप्तञ्जिकं रूपसौन्दर्यनिबन्धनं संहननादि प्रतिपादयन्नाह—

संघयण रूव संठाण वणण गर सत्त सार उस्सासा । एमाद्दणुत्तरां हवंति नामोदए तस्स ॥ ५७१ ॥
व्याख्या—'संहननं' वज्ररूपभनाराचं 'रूपम्' उत्कलक्षणं 'संस्थानं' समचतुरस्रं 'वर्णो' देहच्छाया 'गतिः' गमनं

‘सत्त्वं’ धीर्यान्तरायकर्मक्षयोपशमादिजन्य आत्मपरिणामः, सारो द्विधा-धाद्योऽभ्यन्तरश्च, धाद्यो गुरुत्वम्, आभ्यन्तरो ज्ञानादिः, ‘चञ्चूसासः’ प्रतीत एव, सहनन च रूप च सस्थानं च वर्णश्च गतिश्च सत्त्वं च सारश्च उच्यते सत्त्वेति समासः । एवमादीनि वस्तून् अनुत्तराणि भवन्ति तस्य भगवतः, आदिशब्दात् रुषिदं गोषीरामं मांसं चेत्यादि, कुत इत्याह—‘नासोदयादि’ति नामाभिधानं कर्मनिकमेदमिन्न तदुदयादिति गाथार्थः ॥५७१॥ आह—अन्यासां प्रकृतीनां घेदना गोत्रादयो नाम्नो घा ये इन्द्रियाङ्गादयः प्रशस्ता उदया भवन्ति ते किमनुत्तरा भगवतः छद्मस्यकाले केवलिकाले वा एत नेति १, अत्रोच्यते— पगडीणं अण्णासुचि पसत्थ उदया अणुत्तरा ह्येति । खय उवसमेऽपि य तथा खयम्भि अविगप्यमाहंसु ॥५७२॥

व्याख्या—‘पगडीण अण्णासुचि’ चि, पृथग्धे सप्तमी, प्रकृतीनामन्यासामपि प्रशस्ता उदया एतैर्गोत्रादयो भवन्ति, किमितरजनस्येव १, नेत्याह—‘अनुत्तरा’ अनन्यसहसा इत्यर्थः, अपिशब्दासाप्नोऽपि येऽन्ये जाल्यादय इति । ‘खय उवसमेऽपि य सह’ चि, क्षयोपशमेऽपि सति ये दानलाभादयः कार्यविशेषा अपिशब्दाबुपशमेऽपि ये केचन तेऽप्यनुत्तरा भवन्ति इति क्रियायोगः, तथा कर्मणः क्षये सति क्षायिकज्ञानादिगुणसमुदयम् ‘अविगप्यमाहंसु’ति अतिकल्पं—व्यावर्णनादियि- कल्पातीत सर्वोत्तममाख्यातवन्तः तीर्थकृद्गणपरा इति गाथार्थः ॥ ५७२ ॥ आह—असातयेदनीयाद्याः प्रकृतयो नाम्नो घा या अशुभास्ता’ कथ तस्य दुःखदा न भवन्ति इति १, अत्रोच्यते—

अस्तायमाइयाजो जावि य असुहा ह्यंति पगडीजो । निषरसलवोन्व पप ण ह्येति ता असुहया तत्स ॥५७३॥

व्याख्या—असाताद्याः या अपि च अशुभा भवन्ति प्रकृतयः, ता अपि. निम्बरसलप इव ‘पयसि’ क्षीरे लयो-विन्दुः,

न भवन्ति ताः अशुभदाः असुखदा वा 'तस्य' तीर्थकरस्येति गाथार्थः ॥५७३॥ उक्तमानुषङ्गिकं, प्रकृतद्वारमधिकृत्याह—
उत्कृष्टरूपतया भगवतः किं प्रयोजनमिति ?, अत्रोच्यते,—

धम्मोदण्ण रूवं करेति रूवस्सिणोऽवि जइ धम्मं । गिज्झवओ य सुरूवो पसंसिमो तेण रूवं तु ॥ ५७४ ॥
व्याख्या—दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः तस्योदयः तेन रूपं भवतीति श्रोतारोऽपि प्रवर्त्तन्ते, तथा कुर्वन्ति
'रूपस्विनोऽपि' (वस्सिणोऽपि) रूपवन्तोऽपि यदि धर्मं ततः शैषैः सुतरां कर्त्तव्य इति श्रोतृबुद्धिः प्रवर्त्तते, तथा 'ग्राह्यवा-
क्यश्च' आदेयवाक्यश्च सुरूपो भवति, चब्दात् श्रोतृरूपाद्यभिमानापहारी च अतः, प्रशंसामो भगवतस्तेन रूपमिति
गाथार्थः ॥ ५७४ ॥ द्वारम् । अथवा पृच्छेति भगवान् देवनरतिरश्वां प्रभूतसंशयिनां कथं व्याकरणं कुर्वन् संशयव्यव-
च्छित्तं करोतीति ?, उच्यते, युगपत्, किमित्याह—

कालेण असंखेणवि संखातीताण संसईणं तु । मा संसयवोच्छिन्ती न होज्ज कमवागरणदोसा ॥ ५७५ ॥
व्याख्या—कालेनासंख्येनापि संह्यातीतानां संशयिनां-देवादीनां मा संशयव्यवच्छित्तं भवेत्, कुतः ?-क्रमव्या-
करणदोषात्, अतो युगपद् व्यागृणातीति गाथार्थः ॥ ५७५ ॥ युगपद् व्याकरणगुणं प्रतिपिपादयिपुराह—

सव्वत्थ अचिसमत्तं रिद्धिविसेसो अकालहरणं च । सव्वणुपच्चओऽवि य अचिंतगुणभूतिओ जुगवं ॥५७६॥
व्याख्या—'सर्वत्र' सर्वसत्त्वेषु 'अविपमत्वं' युगपत् कथनेन तुल्यत्वं भगवत इति, रागद्वेषरहितस्य तुल्यकालसंशयिनां
युगपत् जिज्ञासतां कालभेदकथने रागेतरगोचरचित्तवृत्तिप्रसङ्गात्, सामान्यकेवलिनां तल्पसङ्ग इति चेत्, न, तेषामित्थं

देशनाकरणानुपपत्तेः, तथा ऋद्धिचिन्नेपश्चायं भगवतो-यद् युगपत् सर्वेषामेषु संशयव्यवच्छिन्निं करोतीति ।
 अफालहरणं चेत्य भगवतः, युगपत् सप्तयाऽप्यगमात्, क्रमकथने तु कस्यचित् सप्तयिनोऽनिवृत्तसंशयस्य मरणं स्यात्,
 न च भगवन्तमप्यथाप्य संशयनिवृत्त्यादिकलरहिता भवन्ति प्राणिन इति, तथा सर्वज्ञप्रत्ययोऽपि च तेषामिदमेव
 भवति, न ह्यसर्वज्ञो ह्यत्राशेषसंशयापनोदायालमिति, क्रमव्याकरणे तु कस्यचिदनेपेतसंशयस्य तत्प्रतीत्यभावः स्यात्,
 तथाऽचिन्त्या गुणभूतिः-अचिन्त्या गुणसपद् भगवत इति, यस्मादेते गुणाल्लतो युगपत्कथयति इति गार्थः ॥ ५७६ ॥
 द्वारम् ॥ श्रोत्रपरिणाम पर्यालोच्यते-तत्र यथा सर्वसप्तयिना समा सा पारमेश्वरी चागशेषसंशयोन्मूलनेन स्वभापया
 परिणमते तथा प्रतिपादयन्नाह-

धासोदयस्स च जहा यण्णादी ह्येति भायणयिसेसा । सन्वेसिषि सभासा जिणमासा परिणमे पर्थ ॥५७७॥
 व्याख्या-‘यपेदकस्य वा’ दृष्टयुदकस्य वा, वासद्वात् अन्यस्य वा, यर्थकरूपस्य सतः वर्णोदयो भवन्ति, आजलनयिचे-
 पात्, कृष्णसुरभिमृत्तिकाया स्वच्छं सुगन्ध रसवच्च भवति ऊपरे तु विपरीतम्, पच सर्वेषामपि श्रोवणा स्वभापया
 जिनभापा परिणमत इति गार्थः ॥ ५७७ ॥ तीर्थकरवाचः सौभाग्यगुणप्रतिपादनायाह-

साधारणासवस्ते तद्बुधभोगो व गाहृगगिराप् । न य निव्विज्जइ सोया किदिवाणियदासिआहरणा ॥ ५७८ ॥
 व्याख्या-साधारणा-अनेकयण्डियु स्वभापात्वेन परिणामात् नरकादिभयरक्षणत्वाद्वा, असपक्षा-अद्वितीया, साधा-
 रणा(वा)ऽसाधसपक्षा चेति समासः, तस्या साधारणासपत्तार्यां सत्या, किम् ?, तस्यामुपयोगस्तदुपयोग एव भवति श्रोत्रुः,

लुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, कस्यां ?-ग्राहयतीति ग्राहिका, ग्राहिका चासौ गीश्व ग्राहकगीः तस्यां ग्राहकगिरि, उपयोगे सत्य-
 प्यन्यत्र निर्देशदर्शनादाह-न च निर्विद्यते श्रोता, कुतः खल्वयमर्थोऽवगन्तव्यः ? इत्याह—किटिवणिगूदास्युदाह-
 रणादिति, तच्चेदम्—एगस्स वाणियगस्स एका किटिदासी, किट्ठी थेरी, सा गोसे कट्टाणं गया, तण्हाञ्जुहाकिलंता
 मज्झण्हे आगया, अतिथेया कट्टा आणीयत्ति पिट्ठिता भुक्खियत्तिसिया पुणो पट्टविया, सा य वट्ठं कट्टयभारं ओगाहंतीए
 पोरुसीए गहायागच्छति, कालो य जेष्ठांमूलमासो, जह ताए थेरीए कट्टभाराओ एगं कट्ठं पडियं, ताहे ताए ओणमिच्चा
 तं गहियं, तं समयं च भगवं तित्थगरो धम्मं कहियाइओ जोयणनीहारिणा सरेणं, सा थेरी तं सहं सुणंती तहेव
 ओणता सोउमाढत्ता, उण्हं खुंहं पिवासं परिस्समं च न विंदइ, सूरत्थमणे तित्थगरो धम्मं कहेउमुट्ठिओ, थेरी गया । एवं—
 सब्बाउअंपि सोया खवेज्ज जइ हु सययं जिणो कहए । सीउण्हखुत्पिवासापरिस्समभए अविगणंते ॥ ५७९ ॥
 व्याख्या—भगवति कथयति सति सर्वोयुष्कमपि श्रोता क्षपयेत् भगवत्समीपवर्त्थेव, यदि हु 'सततम्' अनवरतं जिनः
 कथयेत् । किंविशिष्टः सन्नित्याह—शीतोष्णक्षुत्पिपासापरिश्रमभयान्यविगणयन्निति गाथार्थः॥५७९॥द्वारम् । साम्प्रतं दानद्वार-

१ एकस्य यणिनः एका काष्ठिकी वासी, काष्ठिकी स्थविरा, सा गोसे (प्रयुपसि) काष्ठेभ्यो गता, तृष्णाक्षुधाकृान्त्वा मस्यादे भागता, अतिस्त्रोकानि काष्ठा-
 न्यानीतानीति पिट्ठिता पुशुक्षितवृपिता पुगः प्रस्थायिता, सा च शृण्वन्तं काष्ठभारमयगाहमानायां पोरुस्यां गृहीत्वागच्छति, कालश्च इयेष्टामूलो मासः, भय तस्याः
 स्थविरायाः काष्ठभारात् एकं काष्ठं पतितं, तदा तयाऽपनस्य तज्जुहीतं, तस्मिन् समये च भगवांस्तीर्थकरो धर्मं कथयितवान् योजनव्यापिना स्वरेण, सा स्थविरा तं
 शब्दं शृण्वन्ती तथैवावन्ता श्रोतुमारब्धा, इष्णं क्षुयां पिपासां परिश्रमं च न वेति, सूर्योक्तमये तीर्थकरो धर्मं कथयित्वेतिष्ठतः, स्थविरा गता।

राययथार्थमधिकृत्योच्यते—सत्र भगवान् येषु नगरादिषु विहरति, तेभ्यो धार्त्तां ये खत्वानयन्ति, तेभ्यो यत्प्रयच्छन्ति वृत्ति-
दानं प्रीतिदानं च चक्रवर्त्यादयस्तदुपप्रदिशंयिपुराह—

विप्सी उ सुवण्णस्सा पारस अद्ध च सयसहस्साहं । तावश्यं चिय कोठी पीतीदाणं तु षकिस्स ॥ ५८० ॥
व्याख्या—‘वृत्तिसु’ वृत्तिरेय नियुक्तुरूपेभ्यः, फस्येत्याह—सुवर्णस्य, द्वादश मर्द्धं च शतसहस्राणि, अर्द्धत्रयोदश
सुवर्णलक्षा इत्यर्थः, तथा तावत् एव कोट्यः प्रीतिदानं तु, केपामित्याह—चक्रवर्तिनां, तत्र वृत्तिसीं परिभाषिता नियुक्तु-
रूपेभ्यः, प्रीतिदानं यद् भगवदागमननिषेदने परमहर्षात् नियुक्तेरेभ्यो दीयत इति, तत्र वृत्तिः सवत्सरनियता, प्रीति-
दानमनियतम्, इति गाथार्थः ॥ ५८० ॥

पर्यं चेष पमाणं णवरं रयपं तु केसवा विंति । मंढलिभाण सहस्सा पीईदाण सयसहस्सा ॥ ५८१ ॥

व्याख्या—एतदेव प्रमाणं वृत्तिप्रीतिदानयोः, नवर ‘रजतं तु’ रूपं तु ‘केशयाः’ वासुदेवा ददति, तथा माण्डलिकाना राज्ञा
सहस्राण्यर्द्धत्रयोदश रूप्यस्य वृत्तिर्नियुक्तेभ्यो वेदितव्या, ‘पीईदाण सतसहस्रं’ ति ‘सूचनात् सूत्रं’ मिति प्रीतिदानमर्द्धत्रयो-
दशशतसहस्राण्यपगन्तव्यानीति गाथार्थः ॥ ५८१ ॥ किमेत एव महापुरुषाः प्रयच्छन्ति ?, नेत्याह—

मत्तिचिहयाशुरूपं अण्णेऽचि य देति इन्ममाईया । सोऊण जिणागमणं निउत्तमणिओइपसु वा ॥ ५८२ ॥

व्याख्या—अफिभिवानुरूपं अन्येऽपि च ददति इम्यादयः, इभ्यो—महाधनपतिः, आदिसब्दात् नगरग्रामभोगिकादयः,
कदा?—श्रुत्वा जिनागमनं, केभ्यो ?—नियुक्तानियोजितेभ्यो वेति, गाथार्थः ॥ ५८२ ॥ तेषामित्थं प्रयच्छतां के गुणा इति, उच्यते—

देवाणुअत्ति भत्ती पूया थिरकरण सत्तअणुकंपा । साओदय दाणगुणा पभावणा चेव तित्थस्स ॥ ५८३ ॥
 व्याख्या—देवानुवृत्तिः कृता भवति, कथं ? यतो देवा अपि भगवतः पूजां कुर्वन्त्यतः तदनुवृत्तिः कृता भवति, तथा
 भक्तिश्च भगवतः कृता भवति, तथा पूजा च, तथा स्थिरीकरणमभिनवश्राद्धकानां, तथा कथकसत्त्वानुकम्पा च कृतेति, तथा
 सातोदयवेदनीयं वध्यते, एते दानगुणाः, तथा प्रभावना चैव तीर्थस्य कृता भवतीति गाथार्थः ॥ ५८३ ॥ द्वारं ॥ साम्प्रतं
 देवमाल्यद्वारावयवार्थमधिकृत्योच्यते—तत्र भगवान् प्रथमां सम्पूर्णपौरुषीं धर्ममाचष्टे, अत्रान्तरे देवमाल्यं प्रविशति, बलि-
 रित्यर्थः, आह—कस्तं करोति इति ?, उच्यते—

राया व रायमच्चो तस्सऽसई पडरजणवओ वाऽवि । दुब्बल्लिखंडियबल्लिखंडियतंदुलाणाढगं कलमा ॥ ५८४ ॥
 व्याख्या—‘राजा वा’ चक्रवर्त्तिमण्डलिकादिः ‘राजामाल्यो वा’ अमाल्यो—मन्त्री, तस्य राज्ञोऽमाल्यस्य वा असति—अभावे
 नगरनिवासिविशिष्टलोकसमुदायः पौरं तत्करोति, ग्रामादियु जनपदो वा, अत्र जनपदशब्देन तन्निवासी लोकः परिगृह्यते,
 स किंविशिष्टः किंपरिमाणो वा क्रियत इति ?, आह—‘दुब्बली’त्यादि, तत्र दुर्बलिकया खण्डितानां ‘बली’ति बलवत्या छटि-
 तानां तन्दुलानाम् आढकं—चतुःप्रस्थपरिमाणं, ‘कलमे’ति प्राकृतशैल्या कलमानां—तन्दुलानाम् इति गाथार्थः ॥ ५८४ ॥

किंविशिष्टानामिति ? आह—

भाइयपुणाणियाणं अलंडकुडियाण फलगसरियाणं । कीरइबली सुरावि य तत्थेव छुहंति गंधाई ॥ ५८५ ॥
 व्याख्या—विभक्तपुनरानीतानां भाजनम्—ईश्वरादिगृहेषु वीननार्थमर्षणं तेभ्यः प्रत्यानयनं—पुनरानयनमिति, विभक्ता-

श्यते पुनरानीताथेति समास , तेषां, किंचिच्चिदानाम् ।-अरण्डा -सम्पूर्णवययाः अस्फुटिताः-राजीरहिताः, अलण्डाश्च
 तेऽस्फुटिताश्च इति समासः, तेषां, 'फलगसरित्वाणं'ति फलकयोनिदानाम् एवभृतानामाढक क्रियते यलि, सुरा अपि च तत्रैव
 षठी प्रक्षिपन्ति गन्धादीनििति गाथार्थः ॥५८५॥द्वारा।माल्यानयनद्वार, इदानीं तमित्थं निष्पन्न यलि राजादयस्त्रिदशासहिताः
 गृहीतरा नूर्यनिनादेन दिग्मण्डलमापूरयन्त तस्यागच्छन्ति, पूर्यद्वारेण च प्रवेशयन्ति, अत्रान्तरे भगवानप्युपसहरतीति, आह-
 पक्षिपयिमुणसमकालं पुन्यद्वारेण ठाति परिक्रमणा । त्रिगुणं पुरजो पाद्वण तस्सद्धं अयच्छिय वेधा ॥ ५८६ ॥
 व्याख्या—पूर्यद्वारेणेति व्ययहित उपन्यासः, षडेः प्रवेशनं पूर्यद्वारेण, षड्भिप्रवेशनसमकालं 'तिष्ठति' उपरमते धर्मकथे-
 ति, 'त्रिगुण पुरजो पाद्वण' प्रविस्य राजादिर्षड्भिष्यप्रवेशे भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य तं यलिं तस्यादान्तिके पुरतः
 पातयति, तस्य चार्द्धमपतित देवाः गृह्णन्ति, इति गाथार्थः ॥ ५८६ ॥

अद्वन्द्वं अक्षिपणो अयसेसं ह्ययद् पागयजणस्स । सन्यामयप्पसमणी कुप्पइ णऽण्णो य छम्मासे ॥ ५८७ ॥

व्याख्या—शेषार्द्धस्य अर्द्ध-अर्द्धार्द्धं तदक्षिपतेर्भवति राज इत्यर्थः, अयनेष यद्द्वेरास्ते तन्नयति कस्य ?, प्रकृतिषु भयः
 प्राकृतो-जनस्तस्य, स चेशयतामर्थ्यो भवति-ततः सिक्थेनापि शिरसि प्रक्षिप्तेन रोगः खट्वपन्नमं याति, अपूर्वश्च पण्मासान्
 यासन्न भयतीति, आह च-सर्वामयप्रदानतः, कुप्यति नान्यद्य पण्मासं यावत् । प्राकृतशैल्या स्त्रीलिङ्गनिर्देश इति गाथार्थः
 ॥ ५८७ ॥ द्वारम् ॥ अपरे त्वनन्तरोफद्वारद्वयमप्येकद्वारीकृत्य व्याचक्षते, तथापि अधिरोध इति । इत्थ षठी प्रक्षिप्ते
 भगवान् प्रथमात् प्राकारान्तरात् उत्तरद्वारेण निर्गत्य उत्तरपूर्यायां दिशि देवच्छन्दके ययासुख समाधिना व्ययतिष्ठत

इति । भगवत्पुत्थिते द्वितीयपौरुष्यामाद्यगणधरोऽन्यतमो वा धर्ममाचष्टे । आह-भगवानेव किमिति नाचष्टे ?, तत्कथने के गुणा इति ?, उच्यते—

खेयविणोओ सीसगुणदीवणा पच्चओ उभयओऽवि । सीसायरियकमोऽवि य गणहरकहणे गुणा होंति ॥५८८॥
 व्याख्या—खेदविनोदो भगवतो भवति, परिश्रमविश्राम इत्यर्थः, तथा 'शिष्यगुणदीपना' शिष्यगुणप्रख्यापना च कृता भवति, तथा प्रत्यय उभयतोऽपि श्रोतृणामुपजायते-यथा भगवताऽभ्यधायि तथा गणधरेणापि, गणधरे वा तदनन्तरं तदुक्तानुवादनि प्रत्ययो भवति श्रोतृणाम्—नान्यथावाद्ययमिति, तथा शिष्याचार्यक्रमोऽपि च दर्शितो भवति, आचार्यात् उपश्रुत्य योग्यशिष्येण तदर्थान्याख्यानं कर्तव्यमिति, एते गणधरकथने गुणा भवन्ति इति गाथार्थः ॥५८८॥
 आह-स गणधरः क्व निषण्णः कथयतीति ?, उच्यते—

राओवणीयसीहासणे निचिट्ठो व पायवीढंमि । जिट्ठो अन्नयरो वा गणहारी कहइ वीआए ॥ ५८९ ॥
 व्याख्या—राज्ञा उपनीतं राजोपनीतं च तत् सिंहासनं चेति समासः, तस्मिन् राजोपनीतसिंहासने उपविष्टो वा भगवत्पादपीठे, स च ज्येष्ठः अन्यतरो वा गणं-साध्यादिसमुदायलक्षणं धारयितुं शीलमस्येति गणधारी कथयति द्वितीयायां पौरुष्यामिति गाथार्थः ॥ ५८९ ॥ आह-स कथयन् कथं कथयतीति ?; उच्यते—

संखाइएऽवि भवे साहइ जं वा परो उ पुच्छिज्जा । ण य णं अणाइसेसी वियाणइ एस छउमत्थो ॥ ५९० ॥

व्याख्या—संज्ञातीतानपि भवान्, असंज्ञेयानित्यर्थः, किं ?-साहइ'ति देशीवचनतः कथयति, एतदुक्तं भवति-

असङ्ख्येयभयेषु यदभवन्नविव्यति वा, यद्वा वस्तुजातं परस्तु पृच्छेत् तत्सर्वं कथयतीति, अनेनाशेषाभिलाष्यपदार्थप्र-
 तिपादनशक्तिमाह, किं बहुना ?—'न च' नैय, णमिति वाक्यालङ्कारे, 'अणाइसेसि'सि अनतिशयोी अवध्याद्यतिशयरहित
 इत्यर्थः, विजानाति यथा एष गणघरछद्मस्य इति, अशेषप्रश्नोच्चरप्रदानसमर्थत्वात्तस्येति गार्थार्थः ॥५९०॥ समवसरणं समचं

एवं तावत्समवसरणवक्यता सामान्येनोक्ता, प्रकृतमिदानीं प्रस्तूयते—तत्र भगवतः समवसरणे निष्पन्ने सत्यत्रान्तरे
 देवजयशब्दसम्मिश्रदिव्यतुम्बुभिसाक्षाकर्णनोत्सुहृत्तयनगगनावलोकनोपलब्धस्वर्गवधूसमेतसुरपृन्दाना यज्ञपाठकसमीपा-
 भ्यागतजनाना परितोपोऽभवद्—अहो स्विष्टं, विप्रहयन्तः खलु देवा आगता इत्याह—

तं दिव्यदेवघोसं सोज्ज्ण माणुस्ता तर्हि तुष्टा । अहो(छ) जण्णिणएण जठं देवा किर आगया इहह ॥ ५९१ ॥

व्याख्या—सं दिव्यदेवघोषं श्रुत्या मनुष्याः 'तत्र' यज्ञपाटे तुष्टाः, 'अहो' ! विस्रये, यज्ञेन यजति लोकाविति याञ्छिकः
 सेनेष्ट, कुत ?—एते देवाः किल आगता अत्रेति, किलशब्दः सशय एव, तेषामन्यत्र गमनादिति गार्थार्थः ॥ ५९१ ॥ तत्र
 च यज्ञपाटे देदार्थेविदः एकादशापि गणघरा ऋत्विजः समन्यागता इत्याह च—

एकारसचि गणहरा सन्वे वण्णयधिसालकुलवसा । पावाएँ मञ्जिहमाए समोसदा जस्रवाढम्मि ॥ ५९२ ॥

व्याख्या—एकादशापि गणघरा समवसृताः यज्ञपाट इति योगः, किंभूता इत्याह—'सर्वे' निरवयोया वसताः—प्रधान-
 जातित्वात् विशाला.—पितामहपितृव्याथनेकसमाकुलाः कुलान्येव वंशाः—अन्वया येपा ते तथाविधाः, पापाया

मध्यमायां 'समवसृताः' एकीभूताः, क ?-यज्ञपाठ इति गार्थार्थः ॥५९२॥ आह-किमाद्याः किंनामानो वा त एते गणधराः इति ?, उच्यते—

पढमित्थ इंद्रभूर्इ विइओ उण होइ अग्निभूइत्ति । तइए य वाउभूर्इ तओ वियत्ते सुहम्मे य ॥ ५९३ ॥
व्याख्या—प्रथमः 'अत्र' गणधरमध्ये इन्द्रभूतिः, द्वितीयः पुनर्भवति अग्निभूतिरिति, तृतीयश्च वायुभूतिः, ततो व्यक्तः चतुर्थः सुधर्मश्च पथमः, इति गार्थार्थः ॥ ५९३ ॥

मंडियमोरियपुत्ते अकंपिण् चैव अयलभाया य । मेय्जे य पभासे गणहरा हंति वीरस्स ॥ ५९४ ॥
व्याख्या—मण्डिकपुत्रः मौर्यपुत्रः, पुत्रशब्दः प्रत्येकमभिसम्बन्धयते, अकम्पितश्चैत्र अचलभ्राता च मेतार्यश्च प्रभासः, एते गणधरा भवन्ति वीरस्य इति गार्थार्थः ॥ ५९४ ॥

जंकारण णिक्खल्लमणं वोच्छं एणसि आणुणुब्बीए । तित्थं च सुहम्माओ णिरचचा गणहरा सेसा ॥ ५९५ ॥
व्याख्या—'यत्कारणं' यन्निमित्तं निष्क्रमणं यत्तदोर्नित्यसम्बन्धात् तत् वक्ष्ये 'एतेषां' गणधराणाम् 'आनुपूर्व्या' परिपाठ्या, तथा तीर्थं च सुधर्मात् संज्ञातं, 'निरपत्याः' शिष्यगणरहिताः गणधराः 'शेषाः' इन्द्रभूत्यादयः इति गार्थार्थः ॥ ५९५ ॥ तत्र जीवादिंसंशयापनोदनिमित्तं गणधरनिष्क्रमणमिति कृत्वा यो यस्य संशयस्तदुपदर्शनायाह—

* सुधर्मंति एाद्वाच्यं, परं सुधर्मं इति संज्ञा तस्य, यदा 'सुः पूजाया' मिति तापुक्षे अश्रापिपादे सुधर्मं इति, भाव च समासतन्तविधेरनित्यात्, अग्या केषाच्चिन्गतेनान् विकल्पत एतेति बोधं यथायं सुपिया.

'जीवे कर्मि तज्जीवे' मूर्धे तारिसये वधमोक्षले य । देवां नेरइपुं या पुंजे परलोय जेन्धीजे ॥ ५९४ ॥
 व्याख्या—एकस्य जीवे संशय -किमस्ति नास्ति इति, तथा परस्य कर्मणि, ज्ञानपरणीयादिलक्षण कर्म किमस्ति
 नास्ति ? इति, अपरस्य 'तज्जीवे' चि किं तदेव शरीर स एव जीव इत अन्य इति, न जीवसत्तायाम् इति, तथा 'भूते'ति
 अपरस्य भूतेषु संशयः, पृथिन्यादीनि भूतानि सन्ति न वेत्ति, अपरस्य 'तारिसय' चि किं यो यादृश इह भवे स तादृश
 एव अन्यस्मिन्नपि ? इत नेति, 'वधमोक्षले य'स्ति अपरस्य तु किं वधमोक्षो स्त ? इत न इति, आह-कर्मसंशयात्
 अस्य को विशेष इति ?, उच्यते, स कर्मसत्तागोचर', अय तु तदस्तित्वे सत्यपि जीवकर्मसंयोगविभागोचर इति, तथा
 अपरस्य देवाः किं सन्ति ? नेति वा, अपरस्य तु नारकाश्च संशयगोचराः, किं ते सन्ति न सन्ति वा ?, तथा अपरस्य
 पुण्ये संशयः, कर्मणि सत्यपि किं पुण्यमेव प्रकृत्यासं प्रकृतसुखहेतुः, तदेव चापचीयमानमत्यन्तस्वल्पायस्यं दुःखस्य इत
 तदतिरिक्तं पापमस्ति आहोस्विदेकमेव इत्यरूपम् इत स्वतन्त्रमुभयमिति, अपरस्य तु परलोके संशयः, सत्यव्यात्मनि
 परलोको-भयान्तरलक्षणाः किमस्ति नास्ति ? इति, अपरस्य तु निर्याजे संशयः, निर्याण किमस्ति नास्ति ? इति, आह-
 वधमोक्षसत्तायात् अस्य को विशेष इति, उच्यते, स हि वधमोक्षगोचरः, अयं तु केवलविषय एव, तथा किं संसाराभावमात्र
 एव जसौ मोक्षः ? इत अन्यथा ? इत्यादि, इति गार्थः ॥ ५९४ ॥ साम्प्रतं गणधरपरिवारमानप्रदर्शनाय आह—
 वंधषट् पंचसुपा अहुट्टसुपा य द्येति दोषह गणा । दोषहं तु सुपलपाणं तिस्रसो भवे गच्छो ॥५९५॥
 व्याख्या—पद्यानामाद्यानां गणधराणां पद्य शतानि प्रत्येकं प्रत्येकं परित्यार इति, तथा अर्धे षटुर्थस्य येऽु तानि

अर्धचतुर्थीनि २ शतानि अर्द्धचतुर्थशतानि २ मानं ययोः तौ अर्धचतुर्थशतौ भवतः द्वयोः प्रत्येकं गणौ, इह गणः समुदाय एव उच्यते, न पुनरागमिक इति, तथा द्वयोस्तु गणधरगुलयोः त्रिशतः त्रिशतो भवति गच्छः, एतदुक्तं भवति-उपरितनानां चतुर्णां गणधराणां प्रत्येकं त्रिशतमानः परिवार इति गाथार्थः ॥५९७॥ उक्तमानुपङ्गिकं, प्रकृतं उच्यते-ते हि देवाः तं यज्ञ-पादं परिहृत्य समवसरणभुवि निपतितवन्तः, तांश्च तथा दृष्ट्वा लोकोऽपि तत्रैव ययौ, भगवन्तं तु त्रिदशलोकेन पूज्यमानं दृष्ट्वा अतीव हर्षं चक्रे, प्रवादश्च सञ्जातः-सर्वज्ञोऽन्न समवसृतः, तं देवाः पूजयन्ति इति, अत्रान्तरे खल्वाकर्णितसर्वज्ञ-प्रवादोऽमर्षाध्मातः खल्विन्द्रभूतिर्भगवन्तं प्रति प्रस्थित इत्याह—

सोऽङ्ग कीरमाणीं महिमं देवेहि जिणवरिंदस्स । अह एइ अहम्माणी अमरिसिओ इंदभूइत्ति ॥ ५९८ ॥

व्याख्या—श्रुत्वा च क्रियमाणां, दृष्ट्वा वा पाठान्तरं, महिमां देवैर्जिनवरेन्द्रस्य, अथास्मिन् प्रस्तावे 'एइ' त्ति आगच्छति भगवत्समीपम् 'अहम्माणि' त्ति अहमेव विद्वान् इति मनोऽस्य इति अहंमानी, 'अमर्षितः' अमर्षयुक्तः, अमर्षो-मत्सर-विशेषः, मयि सति कोऽन्यः सर्वज्ञः ? इति, अपनयामि अद्य सर्वज्ञवादम्, इत्यादिसङ्कल्पकलुषितान्तरात्मा, कोऽसौ इत्याह—इन्द्रभूतिः, इति गाथार्थः ॥५९८॥ स च भगवत्समीपं प्राप्य भगवन्तं च चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितं त्रिदशासुरन-रेश्वरपरिवृतं दृष्ट्वा साशङ्कः तदग्रतस्तस्थौ, अत्रान्तरे—

आभट्ठो य जिणेण जाइजरा मरणविप्पमुक्केणं । णामेण य गोत्तेण य सब्वणू सब्वदरिसीणं ॥ ५९९ ॥

व्याख्या—'आभाषितश्च' संलस्यश्च, केन ?-जिनेन, किंविशिष्टेन ?-जातिः-प्रसूतिः जरा-वयोहानिलक्षणा मरणं-दश-

विद्यप्राणवियोगरूपम् एभिर्विप्रमुक्त्स्तेन, कथम् ?—नाम्ना च हे इन्द्रभूते ! गोत्रेण च हे गौतम ! किंविशिष्टेन जिनेन इत्याह—सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना । आह—यो जरामरणविप्रमुक्तः स सर्वज्ञ एवेति गतार्थत्वात् विशेषणवैयर्थ्यं, न, नयवादपरिकल्पितजात्यादिविप्रमुक्तमुक्तनिरासार्थत्वात् तत्रेति, तथा च कैश्चित् अचेतना मुक्ता गुणवियोगमोक्षवादिभिरिष्यन्त एवेति गार्थार्थः ॥१९॥ इत्थं नामगोत्रसलक्ष्य तस्य चिन्ताऽभयत्—अहो नामापि मे विजानाति, अथवा प्रसिद्धोऽहं, को मान वेत्ति?, यदि मे हृद्गत सन्नय ज्ञास्यति अपनेष्यति वा, स्यान्मम विसय इति, अत्रान्तरे भगरानाह—

किं मन्नि अत्थि जीवो उज्ज्हातु नरिथत्ति संसभो तुज्ज्हा । वेयपपाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥१००॥

व्याख्या—हे गौतम ! किं मन्यसे—अस्ति जीव इत नास्तीति, ननु अयमनुचितस्ते संशयः, अयं च संशयस्तव विरुद्ध-वेदपदश्रुतिनिबन्धनः, तेषां वेदपदाना चार्थं न जानासि, यथा न जानासि तथा वक्ष्यामः, तेषामयमर्थो—यस्यमाणलक्षण इति । अन्ये तु—किञ्चन्दं परिप्रश्नार्थं व्याचक्षते, तच्च न युज्यते, भगवतः सकलसंज्ञावीतत्वात्, संशयचतुश्च तत्प्रयोगदर्शनात्, किमिथमन्यथेति वा, अथवा किमस्ति जीव इति मन्यसे, अयं संशयस्तव, शेषं पूर्ववदिति गार्थार्थः ॥१००॥ यदुक्तम्—‘संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धन’ इति, तान्थमूनि वेदपदानि—“विज्ञानघन एवेतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येषानु विनश्यति, न प्रेत्य सञ्ज्ञाऽस्ती” त्यादीनि, तथा ‘स वै अयमात्मा ज्ञानमय’ इत्यादीनि च, एतेषां चायमर्थो भवतः चेत्तसि विपरिवर्तते—विज्ञानमेव चैतन्यं, नीलादिरूपत्वात्, चैतन्यविशिष्टं यन्नीलादि तस्मात्, तेन घनो विज्ञानघनः, स एव ‘एतेभ्यः’ अभ्यक्षतः परिच्छिद्यमानस्वरूपेभ्यः, केभ्यः ?—‘भूतेभ्यः’ पृथिन्यादिलक्षणेभ्यः, किम् ?—‘समुत्थाय’ उत्स्य, पुनस्तानि

एव 'अनु विनश्यति' अनु-पश्चाद्धिनश्यति विज्ञानघनः, 'न प्रेत्य संज्ञाऽस्ति' प्रेत्य मृत्वा न पुनर्जन्म न परलोकसंज्ञाऽस्ति इति भावार्थः । ततश्च कुतो जीवः ? , युक्त्युपपन्नश्च अयमर्थः, (इति) ते मतिः-यतः प्रत्यक्षेणासौ न परिगृह्यते, यतः 'सत्संप्रयोगे पुरुषस्य इन्द्रियाणां बुद्धिजन्म तत्प्रत्यक्षं' न चास्य इन्द्रियसम्प्रयोगोऽस्ति, नाप्ययमनुमानगोचरः, यतः-प्रत्यक्षपुरस्सरं पूर्वोपलब्धलिङ्गलिङ्गिसम्बन्धस्मृतिमुखेन तत्प्रवर्तते, गृहीताविनाभावस्य धूमादनलज्ञानवत्, न च इह तल्लिङ्गाविनाभावग्रहः, तस्याप्रत्यक्षत्वात्, नापि सामान्यतोदृष्टादनुमानात् सूयैन्दुगतिपरिच्छेदवत् तदवगमो युज्यते, दृष्टान्तेऽपि तस्याध्यक्षतोऽग्रहणात्, न चागमगम्योऽपि, आगमस्यानुमानादभिन्नत्वात्, तथा च-घटे घटशब्दप्रयोगोपलब्धावुत्तरत्र घटध्वनिश्रवणात् (ग्रन्था० ६०००) अन्वयव्यतिरेकमुखेन घट एवानुमितिरुपजायते, न च इत्थमात्मशब्दः शरीरादन्यत्र प्रयुज्यमानो दृष्टो यमात्मशब्दात् प्रतिपद्येमहि इति, किं च-आगमानामेकज्ञेयेऽपि परस्परविरोधेन प्रवृत्तेरप्रमाणत्वात्, तथा च-'एतावानेव पुरुषो, यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे ! वृकपदं पश्य, यद्बदन्ति बहुश्रुताः ॥ १ ॥' इत्यागमः, तथा 'न रूपं भिक्षवः पुद्गल' इत्याद्यपरः, पुद्गले रूपं निषिध्यते, अमूर्त्त आत्मा इत्यर्थः, तथा 'अकर्त्ता निर्गुणो भोक्ता' इत्यादिश्चान्यः, तथा 'स वै अयमात्मा ज्ञानमय' इत्याद्यपर इति, एते च सर्व एव प्रमाणं न भवन्ति, परस्परविरोधेन एकार्थाभिधायकत्वात्, पाटलिपुत्रस्वरूपाभिधायकपरस्परविरुद्धवाक्ययपुरुषव्रातवत्, अतो न विद्मः-किमस्ति नास्ति ? , इत्ययं ते अभिप्रायः, तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि, चशब्दात् युक्तिं हृदयं च, तेषामेकवाक्यतायामयमर्थः-'विज्ञानघन एवे'ति

ज्ञानदर्शनोपयोगरूपं विज्ञानं ततोऽनन्यत्वात् आत्मा विज्ञानधनः, प्रतिप्रदेशमनन्तं विज्ञानपर्यायसङ्घातात्मकत्वाद्वा
 विज्ञानधनः, एवशब्दोऽवधारणे, विज्ञानधनानन्यत्वात् विज्ञानधन एव, 'एतेभ्यो भूतेभ्यः' क्षियुदकादिभ्यः 'समु-
 र्थाय' कथञ्चिन्नृत्वा इति हृदय, यतो न घटाद्यर्थरहितं विज्ञानमुत्पद्यते, न च भूतधर्म एव विज्ञानं, तदभावे मुक्त्वय-
 स्थाया भावात्, तत्रावेऽपि मृतशरीरादावभावात्, न च धार्म्य-घटसत्तायामपि नवतानिष्टौ शरीरभावेऽपि चैतन्य
 निष्टुतेः नवतावद्भूतधर्मता चैतन्यस्य, घटस्य द्रव्यपर्यायोभयरूपत्वे सति सर्वथा नयताऽनिष्टुतेः, न च इत्थं वेदा-
 चैतन्यस्थानिष्टुति, तथा श्रुतावप्युक्तम्—“अस्तमिते आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमसस्तमिते शान्तेऽग्नी शान्तायां
 वाचि किञ्चोतिरेयायं पुरुषः, आत्मा ज्योतिः सच्चाद् इतिहोवाच,” तान्येष हि भूतानि विनाशव्ययधानाम्यां ज्ञेयभावेन
 विनश्यन्ति, अनु-पश्चात् विनश्यति अनुविनश्यति, स च विधक्षितविज्ञानाऽऽत्मना उपरमते भाविविज्ञानात्मना उत्प-
 द्यते सामान्यविज्ञानसन्तत्या द्रव्यतया अयतिष्ठत इति, न च पूर्वोत्तरयोरत्यन्तभेदः, सति तस्मिन् एकस्य विज्ञानस्य
 विज्ञानत्वासत्त्वप्रसङ्गात्, 'न प्रेत्यसञ्ज्ञाऽस्ति' इति न प्राक्कनी घटादिविज्ञानसञ्ज्ञाऽयतिष्ठते, साम्प्रतविज्ञानोपयोगधि-
 म्मितत्वात् इत्ययं वेदपदार्थ इति, तथा सौम्य ! प्रत्यक्षतोऽपि आत्मा गम्यत एव, तस्य ज्ञानात् अनन्यत्वात्, तद्धर्मत्वात्
 चैतन्यस्य, ज्ञानस्य च स्वसंषिद्धितरूपत्वात्, तथा च नीलविज्ञानमेव उत्पन्नमासीत् इतिदर्शनात्, न च अननुभूतेऽर्थे
 स्मृतिप्रभवो युज्यते, न च भिन्न ज्ञानमात्मनः, प्रमात्रन्तरवत् विधक्षितप्रमाणः संवेदानानुपपत्तेः, न च स्वात्मनि क्रियाधि-
 रोधः, प्रदीपवत् तस्य स्वपरप्रकाशकत्वात्, इत्थं तावत् भयतोऽपि अयमनन्तपर्यायात्मकत्वात् ज्ञानदेशवभासितत्वात्

प्रदीपदेशोद्योतितघटवत् देशतः प्रत्यक्ष एव, ज्ञानावर्णीयाद्यशेषप्रतिबन्धकापगमसमनन्तराविर्भूतकेवलज्ञानसम्पदां सर्व-
प्रत्यक्ष इति । अनुमानगम्योऽप्ययं-विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरं, भोग्यत्वात्, ओदनादिवत्, व्योमकुसुमं विपक्ष इत्यनु-
मानं, न च लिङ्गविनाभूतलिङ्गोपलम्भव्यतिरेकेणानुमानस्य एकान्ततोऽप्रवृत्तिः, हसितादिलिङ्गविशेषस्य ग्रहाख्यलिङ्ग-
विनाभावग्रहणमन्तरेणापि ग्रहगमकत्वदर्शनात्, न च देह एव ग्रहो, येन अन्यदेहदर्शनमविनाभावग्रहणनियामकं भव-
तीति । आगमगम्यता त्वस्याभिहितैव । इत्यलं विस्तरेण, गमनिकामात्रमेतत् इति ।

छिण्णंमि संसयंमी जिणेण जरमरणचिप्पमुक्खणं । सो समणो पव्वइओ पंचहि सह खंडियसएहिं ॥ ६०१ ॥
व्याख्या—एवं 'छिन्ने' निराकृते संशये जिनेन जरास्रणाभ्याम्-उकलक्षणाभ्यां विप्रमुक्तः तेन 'स' इन्द्रभूतिः

'श्रमणः प्रव्रजितः' साधुः संवृत्त इत्यर्थः, पञ्चभिः सह खण्डिकशतैः, खण्डिकाः-छात्रा इति गार्थः ॥ ६०१ ॥ इह च
वेदपदोपन्यासस्तदा वेदानां सञ्जातत्वात् तेन च प्रमाणत्वेन अङ्गीकृतत्वात् । इति प्रथमो गणधरः समाप्तः ॥ ६०२ ॥

तं पव्वइयं सोऽं चित्तिओ आगच्छई अमरिसेणं । वचामि ण आणेमी पराजिणित्ता ण तं समणं ॥ ६०२ ॥
व्याख्या—'तम्' इन्द्रभूतिं प्रव्रजितं श्रुत्वा 'द्वितीयः' खल्वग्निभूतिरत्रान्तरे आगच्छति अमर्येण प्राग्व्यावर्णिता-

स्वरूपेण हेतुभूतेन, व्रजामि णमिति वाक्यालङ्कारे, आनयामि इन्द्रभूतिमिति गम्यते, पराजित्य, णं पूर्ववत्, तं 'श्रमणम्'
इन्द्रजालिककल्पमिति गार्थः ॥६०२॥ स हि तेन छलादिना विनिर्जित इतीदानीं तस्य का वार्त्ता ? इत्यादि चिन्तयन्
जिनसकाशं प्राप्तः, दृष्ट्वा च भगवन्तं विसयमुपगत इति, अत्रान्तरे—

आमद्वौ य जिनेण जाइजरामरणविष्णुमुकेणं । नामेण य गोप्तेण य सन्वण्णू सन्ववरिसीणं ॥ १०३ ॥
 व्याख्या—पूर्ययत्, नामगोत्राभ्या संलक्ष्णित्वयामास-नामापि मे वेत्ति, अथवा प्रसिद्धोऽहं, को मा न वेत्ति ।, यदि
 मे ह्यहं संशयं शास्यति अपनेव्यति वा, तदा सर्वज्ञाशङ्का स्यात् इति ॥ अत्रान्तरे भगवताऽभिहितः—

किं मणिण अत्थि कम्मं उदाहु णत्थिपत्ति ससओ तुज्झ । धेयपयाण य अत्थं ण जाणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६०४ ॥
 व्याख्या—किं मन्यसे अस्ति कर्म उत नास्तीति ?, नन्वयमतुषितस्ते संशयः, अर्थ च संशयस्त्वव विरुद्धवेदपदानिब-
 न्धनो वर्त्तते, वेदपदाना चार्थं न जानासि, यथा च न जानासि तथा वक्ष्यामः, तेषामयमर्थो—वक्ष्यमाणलक्षणा इत्यधरार्थः ॥
 तानि च अमूनि वेदपदानि—“पुरुष एवेदे प्रिं सर्वं यद्भूत यच्च भाव्य व्रतामृतत्वस्येशानो यदग्नेनातिरोहति यदेजति यन्नैजति
 यद् दूरे यदु अन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्य यदु सर्वस्यास्य बाह्यत” इत्यादि, तथा ‘पुण्यः पुण्येन’ इत्यादि, तेषां वायमर्थः
 ते मत्तौ विपरिवर्त्तते—पुरुष—आत्मा, एवमन्तोऽवधारणे, स च कर्मप्रधानादिव्यवच्छेदार्यः, ‘इदं’ सर्वं प्रत्यक्षवर्त्तमानं
 चेतनाचेतन, प्रिमिति वाक्यालङ्कारे, ‘यद् भूतं’ यद् अतीतं यच्च ‘भाव्यं’ भविष्यं, मुक्तिंसंभारावपि स एव इत्यर्थः,
 ‘व्रतामृतत्वस्येशान’ इति, व्रतशब्दोऽप्यर्थे, अपिशब्दश्च समुच्चये, ‘अमृतत्वस्य’ अमरणभावस्य—मोक्षस्य ईशानः—प्रमु-
 श्चेत्यर्थः ‘यत्’ इति यच्चेति चशब्दलोपात्, ‘अग्नेन’ आहारेण ‘अतिरोहति’ अतिशयेन वृद्धिमुपैति, ‘यद् एजति’ यत्
 षळति—पन्नादि, ‘यत् न एजति’ यत् षळति—पर्वतादि, ‘यद्दूरे’ मेर्षादि, ‘यद् व अन्तिके’ वृत्तान्तोऽवधारणे, ‘अन्तिके’
 समीपे यत्, तत्पुरुष एव इत्यर्थ, ‘यद् अन्तरं’ मध्ये ‘अस्य’ चेतनाचेतनस्य सर्वस्य, यदेव सर्वस्यास्य बाह्यत, तत्सर्व

पुरुष एव इति, अतः तदतिरिक्तस्य कर्मणः किल सत्ता दुःश्रद्धया, ते मतिः, तथा प्रत्यक्षानुमानागमगोचरातीतं च एतत्, अमूर्त्तस्य च आत्मनो मूर्त्तकर्मणा कथं संयोग ? इति, कथं वा अमूर्त्तस्य सतः मूर्त्तकर्मकृतावुपघातानुग्रहो स्यातामिति, लोके तन्त्रान्तरेषु च कर्मसत्ता गीयते 'पुण्यः पुण्येन' इत्यादौ, अतो न विघ्नः-किमस्ति नास्ति वा ?, ते अभिप्रायः, तत्र त्रेदपदानां च अर्थं न जानासि, चशब्दाद्युक्तिं हृदयं च, तेषां वेदपदानभेकयाक्यतया व्यवस्थितानामयमर्थः-एतानि हि पुरुषस्तुतिपराणि वर्त्तन्ते, तथा जात्यादिमदत्यागाय अद्वैतभावनाप्रतिपादकानि वा, न कर्मसत्ताप्रतिषेधकानि, अन्या-
र्थानि वा, सौम्य ! इत्थं चैतदङ्गीकर्त्तव्यं, यतः नाकर्मणः कर्त्तृत्वं युज्यते, प्रयुक्तिनिवन्धनाभावात्, एकान्तशुद्धत्वात्, गगनवत्, इतश्च अकर्मा नारम्भते, एकत्वात्, एकपरमाणुवत्, न च अशरीरत्वानीशानः खल्वारम्भको युज्यते, तस्य स्वशरीरारम्भेऽपि उक्तदोषानतिवृत्तेः, न च अन्यस्तच्छरीरारम्भाय व्याप्रियते, शरीरित्वाशरीरित्वाभ्यां तस्यापि आर-
म्भकत्वानुपपत्तेः, न च शुद्धस्य देहकरणेच्छा युज्यते, तस्या रागविकल्पत्वात्, तस्मात् कर्मसद्वितीयः पुरुषः कर्ता इति । न च तत्कर्म प्रत्यक्षप्रमाणगोचरातीतं, मात्प्रत्यक्षत्वात्, त्वत्संशयवत्, भवतोऽपि अनुमानगोचरत्वात्, तच्चेदमनुमानम्-
शरीरान्तरपूर्वकं चालशरीरं, इन्द्रियादिमत्त्वात्, युवशरीरवत्, न च जन्मान्तरातीतशरीरपूर्वकमेवेदं, तस्यापान्तराल-
गतावभावेन तत्पूर्वकत्वानुपपत्तेः, न चाशरीरिणो नियतगर्भदेशस्थानप्राप्तिपूर्वकः शरीरग्रहो युज्यते, नियामकारणाभावात्, न स्वभाव एव नियामको, वस्तुविशेषाकारणतावस्तुधर्मविकल्पानुपपत्तेः, स्वभावो हि वस्तुविशेषो वा स्यादकारणता वा
वस्तुधर्मो वा ?, न तावत् वस्तुविशेषः, अप्रमाणकत्वात्, किं च-स मूर्त्तो वा स्यादमूर्त्तो वा ?, यदि मूर्त्तः, कर्मणोऽस्य च

न कश्चिद्देवः, कर्ममेव सङ्गान्तरयाच्य तद्, अथ अमूर्त्तौ, न तर्हि नियामको देहकारणं वा, अमूर्त्तत्वात्, गगनयत्, तथाहि—नामूर्त्तान्मूर्त्तप्रसृतिरिति, न चाकारणता स्वभावः, कारणभावात्स्याधिशिष्टत्वात् युगपदशेषेदेहसंभवप्राप्ते, अकारणताविशेषाम्युपगमे च तद्भावात्प्रसङ्गः, न च यस्तुधर्मः स्वभावाः, आत्माख्यवस्तुधर्मत्वेन अमूर्त्तत्वात्, गगनयत्, तस्य देहादिकारणत्वानुपपत्तेः, मूर्त्तवस्तुधर्मत्वे पुनरसौ न पुद्गलपर्यायमतिवर्त्तते, कर्मापि च पुद्गलपर्यायानन्यरूपमेव इत्यविप्रतिपत्तिरिति, तस्मात् यच्छरीरपूर्वकं घालशरीर तत्कार्मणमिति, आगमगम्य च एतत्, 'पुण्यः पुण्येन पापः पापेन कर्मणा' इत्यादिश्रुतिवचनप्रामाण्यात्, तथा अमूर्त्तस्यापि आत्मनो विशिष्टपरिणामवतः मूर्त्तकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽविरुद्ध एव, आकाशस्येव घटादिसंयोग इति, तथा अमूर्त्तस्यापि मूर्त्तकृतावुपघातानुग्रहावविरुद्धौ, विज्ञानस्य मदिरापानौपधादिभिः उपघातानुग्रहदर्शनात्, इत्यलं प्रसङ्गेनेति ।—

छिण्णमि संसयमी जिणेण जरमरणविप्पमुक्खेणं । सो समणो पब्बइओ पचहि सह खंडियसएहिं ॥ ३०५ ॥

व्याख्या—इत्थं छिन्ने सस्ये जिनेन जरमरणविप्रमुक्केन स श्रमण प्रव्रजितः पयभिः सह खण्डिकशतैः, भावार्थः सुगम इति गार्थार्थः ॥ ३०५ ॥ द्वितीयो गणधरः समाप्तः ॥

ते पब्बइए सोलं तइओ आगच्छई जिणसगासं । यच्चामि ण चंदामी वंदित्ता पच्चुवासासामि ॥ ३०६ ॥
व्याख्या—'तौ' इन्द्रभूतिअग्निभूती प्रव्रजितौ श्रुत्वा तृतीयो वायुभूतिनामा आगच्छति जिनसकाशं, उभयनिष्क्रमणाकर्णनादपेताभिमान. सञ्जातसर्वज्ञप्रत्ययः खलु अत एवाहं व्रजामि, णमिति वाक्यालङ्कारे, घन्दे भगवन्त,

तथा वन्दित्वा पर्युपासयामि इति गाथार्थः ॥ ६०६ ॥ इति सञ्जातसङ्कल्पो भगवत्समीपं गत्वा अभिवन्द्य च भगवन्तं तदग्रतस्तस्यौ, अत्रान्तरे—

आभट्टो य जिणेणं जाइजरा मरणविप्पमुक्खेणं । णामेण य गोत्सेण य सञ्चण्णू सञ्चदरिसीणं ॥ ६०७ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् ॥ इत्थमपि संलक्षो हृद्गतं संशयं प्रष्टुं क्षोभादसमर्थो भगवताऽभिहितः—

तज्जीवत्सरीरंति संसओ णवि य पुच्छसे किंचि । वेयपयाण य अत्थं ण जाणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६०८ ॥
 व्याख्या—स जीवः तदेव शरीरमिति, एवं संशयस्तव, नापि च पुच्छसि किञ्चित् विदिताशेषतत्त्वम्, अयं स संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिनिबन्धनो वर्तते, वेदपदानां चार्थं न जानासि, तेषां तव संशयनिबन्धनानामयमर्थो—वक्ष्यमाणलक्षण इति गाथाक्षरार्थः ॥ तानि चामूनि परस्परविरुद्धानि वेदपदानि—‘विज्ञानघन एव एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानु विनश्यति न प्रेत्यसञ्ज्ञाऽस्ति’ इत्यादीनि, तथा ‘सत्येन लभ्यः तपसा ह्येप ब्रह्मचर्येण नित्यं ज्योतिर्मयो हि शुद्धो, यं पश्यन्ति धीरा यतयः संयतात्मानः’ इत्यादीनि चेति, एतेषां चायमर्थः ते बुद्धौ प्रतिभासते—‘विज्ञानघने’त्यादीनां पूर्ववत् व्याख्या, नवरं न प्रेत्य सञ्ज्ञा अस्ति—न देहात्मनोः भेदसञ्ज्ञाऽस्ति, भूतसमुदायमात्रधर्मत्वात् चैतन्यस्य, ततश्चामूनि किल शरीरातिरिक्तात्मोच्छेदपराणि वर्तन्ते, ‘सत्येन लभ्य’ इत्यादीनि तु देहातिरिक्तात्मप्रतिपादकानि इति, अतः संशयः, युक्ता च भूतसमुदायमात्रधर्मता चेतनायाः, ते मतिः, तत्र एवोपलब्धेर्गौरतादिवदिति, तथा प्रत्यक्षादि-

१ बहुलमेतन्निदर्शनमित्युक्तेः शीरादिकोऽयं ज्ञेयो, यद्वा पर्युपादासेर्धन्ताः कृणो नाम्न ह्यति णिचि रूपमेतत्, पर्युपासे इति क्वचिदस्यपि.

प्रमाणगोचरातिक्रान्तस्य देहातिरिक्त आत्मोक्ति, तत्र धेदपदानां चार्थं न जानासि, घञ्ध्याद्युक्तिं हृदयं च, तेषामयमर्थः—तत्र 'विज्ञानयने'त्यादीनां प्रथमगणधरषफब्जतायां व्याख्यातत्वात् न प्रदर्शयते, 'सत्येन लभ्य' इत्यादीनां तु युगमत्त्वादिति । न च सर्वैव उपलब्ध्या हेतुभूतया चेतनायाः शरीरधर्मताऽनुभातुं युज्यते, तद्धर्मतया तत्रोपलम्भासिद्धेः, न च तस्मिन् सत्येव उपलम्भाः तद्धर्मत्वानुमानाय अल, व्यभिचारदर्शनाद्, यतः स्वर्गे सत्येव रूपादयः उपलभ्यन्ते, न च तद्धर्मता तेषामिति, तस्मात् शरीरातिरिक्तास्वाख्यपदार्थधर्मभेदना इति, देशप्रत्यक्षश्चायम्, अवग्रहादीनां स्वसंवेद्यत्वात्, भायता-प्रथमगणधरवत् अवसेया, अनुमानगम्योऽपि, तच्चेदम्—देहेन्द्रियातिरिक्त आत्मा, तद्विगमेऽपि तदुपलब्धयार्थानुसर-णात्, पञ्चधातायनोपलब्धयार्थानुस्मर्तृदेवदत्तवत्, आगमगम्यता तु अस्य प्रसिद्धा एव 'सत्येन लभ्य' इत्यादिवेदपदप्रा-माण्याभ्युपगमादिति, अलं विल्लरेण, गमनिकामात्रमेतत् ।

छिण्णंमि संसयंमी जिणेण जरमरणचिण्णमुक्केणं । सो समणो पब्बइओ पंचहिं सह खंछियसपहिं ॥ ९०९ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् ॥ तृतीयो गणधरः समाप्त इति । अस्य च प्रथमगणधरादिदं नानास्थं-तस्य जीवसत्तार्यो सद्ययः, अस्य तु शरीरातिरिक्ते खत्वात्मनि, न तु तस्य सत्तायामिति ॥

ते पब्बइए सोऽं यियत्तो आगच्छई जिणसगासं । घच्चांमि ण चंवामी चंविता पज्जुवासांमि ॥ ९१० ॥

व्याख्या—तान् प्रप्रजितान्, श्रुत्वा इन्द्रभूतिप्रमुखान् व्यक्तो नाम गणधरः आगच्छति जिनसकार्यं, किंचिचि-टेनाप्यवसायेन इत्याह—प्रजासि, णमिति वाक्यालङ्कारे, वन्द्यासि भगवन्तं जितं, तथा वन्दित्वा पर्युपासयामि इति

गाथाक्षरार्थः ॥ इत्येवंभूतेन सङ्कल्पेन गत्वा भगवन्तं प्रणम्य तत्पादान्तिके भगवत्सम्पदुपलब्ध्या विस्मयोत्फुल्लनयन-
स्तस्यौ, अत्रान्तरे—

आभट्टो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केणं । नाभेण य गोत्सेण य सव्वणू सव्वंदरिसीणं ॥ ६११ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् ।

किं मणिण पंच भूया अत्थि नत्थित्ति संसओ तुज्झं । वेयपयाण य अत्थं ण जाणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६१२ ॥
व्याख्या—किं 'पञ्च भूतानि' पृथिव्यादीनि सन्ति न सन्तीति वा मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत् । संशयश्च तवायं विरु-
द्धवेदपदश्रुतिसमुत्थो वर्त्तते, शेषं पूर्ववत्, तानि चामूनि वेदपदानि वर्त्तन्ते—'स्वमोपमं वै सकलमित्येष ब्रह्मविधिरञ्जसा
विज्ञेय' इत्यादीनि, तथा 'द्यावा पृथिवी' इत्यादीनि च, तथा 'पृथ्वी देवता आपो देवता' इत्यादीनि च, एतेषां चार्य-
मर्थः तव प्रतिभासते—'स्वमोपमं' स्वप्नसदृशं, वैनिपातोऽवधारणे 'सकलम्' अशेषं जगत् 'एष ब्रह्मविधिः' एष परमार्थ-
प्रकार इत्यर्थः 'अञ्जसा' प्रगुणेन न्यायेन 'विज्ञेयो' विज्ञातव्यो भाव्य इत्यर्थः, ततश्चामूनि किल भूतनिह्ववपराणि, शेषाणि
तु सत्ताप्रतिपादकानीति, अतः संशयः, तथा भूताभाव एव च युक्त्युपपन्नः, ते चित्तविभ्रमः, तेषां प्रमाणतोऽग्रहणात्,
तथाहि—चक्षुरादिविज्ञानस्य आलम्बनं परमाणवो वा स्युः परमाणुसमूहो वा ? , न तावदणवो, विज्ञाने अप्रतिभासनात्,
नापि तत्समूहो, भ्रान्तत्वात्, द्विचन्द्रवत्, भ्रान्तता चास्य समूहिभ्यस्तत्त्वान्यत्वाभ्यामनिर्वचनीयत्वात् अवस्तुत्वात्,
अतः कुतो भूतसत्तेति, तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि, चशब्दाद्युक्तिं हृदयं च 'तेषां' तवसंशयनिबन्धनानां वेदपदा-

नामयमर्थः, 'स्वप्नोपमं वै सकल'मित्यादीन्व्याख्यात्मचिन्तायां मणिकनकाङ्गनादिसंयोगत्वानियतत्वादस्थित्वादसारत्वा-
द्विपाककडुकत्वादास्यानिष्टचिपराणि धर्तन्ते, न तु तदत्यन्ताभावप्रतिपादकानि इति, तथा 'द्याया पृथिवी'त्यादीनि तु
सुगमानि, तथा सौम्य ! न च चक्षुरादिविशने परमाण्वो नावभासन्ते, तेषां तुल्यातुल्यरूपत्वात्, तुल्यरूपस्य च चक्षुरादि-
विशने प्रतिभासनात्, न च तुल्यं रूपं नास्त्येव, तदभावे स्वत्येकपरमाणुष्यतिरेकान्येषामणुत्वाभावप्रसङ्गात्, न च
तद्व अन्यव्यावृत्तिमात्रं परिकल्पितमेव, स्वरूपाभावेऽन्यव्यावृत्तिमात्रायां तस्य सपुण्यकल्पत्वप्रसङ्गात्, तथा चाशो-
पपदार्थव्यावृत्तमपि सपुण्यं स्वरूपाभावात् सत्ता धारयति, न च तद्रूपमेव सजातीयतरासाधारण तदन्यव्यावृत्तिः,
तस्य तेन्यः स्वभावभेदेन व्यावृत्तेः, स्वभावभेदानन्युपगमे च सजातीयतरभेदानुपपत्तेः, सजातीयैकान्तव्यावृत्तौ च
विजातीयव्यावृत्तावनणुत्ववदणुत्वाभावप्रसङ्गः, भावे च तुल्यरूपसिद्धिरिति, न वेयमनिमिच्छा तुल्यबुद्धिः, देशादिनिय-
मेनोत्पत्तेः, न च स्वप्नबुद्ध्या व्यभिचारः, तस्या व्ययनेकविधनिमित्तवलेनैव भावात्, आह च भाव्यकारः—“अणुभूय दिद्व
चिन्तिय सुय पयइवियार देययाऽणूया । सुमिणस्व निमिच्छाई पुण्णं पायं च नाभावो ॥ १ ॥” न च भूताभावे स्वप्नास्वप्न-
गन्धर्वपुरपादलिपुत्रादिविशेषो युज्यते, न चालयविज्ञानगतशक्तिपरिपाकसमन्तरोपजातविकल्पविज्ञानसामर्थ्यमस्यारु-
त्यबुद्धेः कारणः, स्वलक्षणत्वादस्वलक्षणाद्युपपत्तेः, नापि पारम्पर्येण तदुत्पत्तिर्युज्यते, स्वलक्षणसामान्यलक्षणातिरिक्तस्व-
भावेन पारम्पर्यानुपपत्तेः, बाह्यनीलाद्यभावे च शक्तिविपाकनियमो न युज्यते, नियामकसहकारिकारणाभावात् ।

किंच-आलयात्पीतादिसंवेदनजननशक्यो भिन्ना वा स्युरभिन्ना वा ? यद्यभिन्नाः सर्वैकत्वप्रसङ्गः, एकालयाभेदान्यथा-
 न्युपपत्तेः, ततश्च कुतस्तासां पीतादिप्रतिभासहेतुता ? प्रयोगश्च-नीलविज्ञानहेतुतया परिकल्पिता शक्तिर्न तद्धर्मा,
 शक्यन्तररूपत्वात्, शक्यन्तरस्वात्मवत्, अथ भिन्नास्तथाप्यवस्तुसत्यो वा स्युः वस्तुसत्यो वा ? यद्यवस्तुसत्यः
 समूहवस्तुतः प्रत्ययत्वम् ? अथ वस्तुसत्यो बाल्योऽर्थः केन वार्यत इति ? एवमणूनां तुल्यरूपग्रहणं तदाभासज्ञानोत्पत्तेः,
 न च विषयबलोपजातसंवेदनाकारस्य विषयाद्भेदाभेदविकल्पद्वारेणानुपपत्तिर्भाव्या, विशिष्टपरिणामोपेतार्थसन्निधावात्मनः
 कालक्षयोपशमादिसव्यपेक्षस्य नीलादिविज्ञानमुत्पद्यते, तथापरिणामाद्, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यम्, अन्यथा नीलात्संवेदना-
 नीलसंवेदनान्तरानुपपत्तिः, प्रागुपन्यस्तविकल्पयुगलकसम्भवादित्येवं परमाणुतुल्यरूपग्रहोऽविरुद्धः, अतुल्यरूपं तु योगि-
 गम्यत्वात् विशिष्टक्षयोपशमाभावात्सर्वथा न परिगृह्यते, न च परमाणूनां बहुत्वेऽपि विशेषाभावाद् घटशरावादिवुद्धेः
 तुल्यत्वप्रसङ्गो, विशेषाभावस्यासिद्धत्वात्, तथा च परमाणव एव विशिष्टपरिणामवन्तो घट इति, न च परमाणुसमुदा-
 यातिरिक्तानि भूतानि इत्यलं प्रसङ्गेन ।

छिण्णंमि संसयंमी जिणेण जरमरणविप्पमुक्केणं । सो समणो पव्वईओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६१३ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् । इति चतुर्थो गणधरः समाप्तः ।

ते पव्वइए सोढं सुहमो आगच्छई जिणसगासं । वच्चाभि ण वंदामी वंदित्ता पञ्जुवासामी ॥ ६१४ ॥

व्याख्या—'कार' इत्यर्थेति प्रमुखात् अत्रिष्यात् पुत्रा युष्मः पशुसो गापर प्रागप्यपि विनापशुं, किमुनेना-
 पशुसोऽपि इत्याह—यथाचै दूरैरत् । न च भगवन् इहा मतीषु मुमुक्षुः, अत्रान्तरे—
 मासद्वौ च त्रिनेत्रं नारद्वारामरगणित्यमुक्तेषु । नामेव च गोपेण च सद्यस्त्वं सद्यश्चरिणी ॥ ११५ ॥
 व्याख्या—'दूरैरत्'

किं मन्त्रि नारिसो इह मयमिसो तारिसो परम्येऽपि । केवपयाना न अर्था न जाणमी तेसिसो मारयो ॥ ११६ ॥
 व्याख्या—किं मय्यो ! यो मनुष्यादिष्विह इह भये न ताह्या परम्येऽपि, तत्रयमनुविद्यते मयया, व्याख्यायते
 दूरैरत्, मययध मययं किञ्चरेरादमुविनिपण्यनो वर्तते, तां चामूनि—'पुत्रो नै पुकारामश्रुते' पुत्रत्वं प्राप्नोषी-
 त्मर्थं च जानाति, यः दूरैरत्, वेगामपमार्थे—'स्यमाणलुण इत्यधर्मार्थः । तत्र वेददानो रमित्यमर्थं मय्यो—पुत्रो मृतः
 न तु प्राणमश्रुते, पुत्राणो न प्राप्नोषीत्यर्थः, तथा पशो—गतादयो पशुरमेवेत्यमूनि भगवन्तगाहरयाभिप्रायवन्ति,
 मया 'श्रुतागो नै पशु' इत्यादीनि तु भगवन्तरे वेगादस्यत्यागकनीत्यतः मयया, कारणानुक्तं च वार्यमुत्पद्यते इति
 नेऽभिप्रायो, यतो न गादिषी-पशोपुमात्प्रमूतिः इति, तत्र वेददानामर्थार्थ—पुत्रः तद्विह जग्मनि स्वभावमाह—
 गांसादिपुत्राणो मनुष्यनामगोत्रे कर्मणी यद्वा मृतः सन् पुत्रारामश्रुते, न तु नियमतः, एवं पशोऽपि पशुभवे
 मायादिपुत्राणा पशुनामगोत्रे कर्मणी यद्वा मृतः सन्तः पशुरनामादयन्ति, न तु नियोगतः इति, कर्मणां नो जीषात्

गतिविशेष इत्यर्थः, शेषाणि तु सुगमानि, न च नियमतः कारणानुरूपं कार्यमुत्पद्यते, वैसाहस्यस्यापि दर्शनात्, तद्यथा-श्रु-
ज्ञाच्छरो जायते, तस्मादेव सर्पपानुलिप्तात् तृणानीति, तथा गोलोमाविलोमभ्यो दूर्वेति, एवमनियमः, अथवा कारणानु-
रूपकार्यपक्षेऽपि भवान्तरवैचित्र्यमस्य युक्तमेव, यतो भवाङ्कुरबीजं सौम्य ! सात्मकं कर्म, तच्च तिर्यग्रनारकामराद्यायुष्कभेद-
भिन्नत्वात् चित्रमेव, अतः कारणवैचित्र्यादेव कार्यवैचित्र्यमिति, वस्तुस्थित्या तु सौम्य ! न किञ्चिदिह लोके परलोके वा
सर्वथा समानमसमानं वाऽस्ति, तथा चेह युवा निरैरथ्यतीतानागतैर्बालवृद्धादिपर्यायैः सर्वथा न समानः, अवस्थाभेदग्रह-
णात्, नापि सर्वथाऽसमानः, सत्ताद्यनुगमदर्शनाद्, एवं परलोकेऽपि मनुजो देवत्वमापन्नो न सर्वथा समानोऽसमानो वा,
इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं, अन्यथा दानदयादीनां वैयर्थ्यप्रसङ्गात् ।

छिण्णंमि संसयंमी जिणेण जरमरणविप्पमुक्कणं । सो समणो पव्वइओ पंचहिं सह खंडियसएहिं ॥ ६१७ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् ॥ इति पञ्चमो गणधरः समाप्तः ।

ते पव्वइए सोऽं मंडिओ आगच्छइ जिणसगासं । वच्चाभि ण वंदामी वंदित्ता पज्जुवासासि ॥ ६१८ ॥
व्याख्या—तानिन्द्रभूतिप्रमुखान् प्रव्रजितान् श्रुत्वा मण्डिकः षष्ठो गणधरः आगच्छति जिनसकाशं, किम्भूते-
नाध्यवसायेनेत्याह—वच्चाभि णमित्यादि पूर्ववत् । स च भगवत्समीपं गत्वा प्रणम्य च भुवननाथमतीव मुदितः तद-
ग्रतस्तस्थौ, अत्रान्तरे—

आमहो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्कणं । नामेण य गोत्तेण य सब्वणू सब्वदरिसीणं ॥ ६१९ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् ।

किं मत्प्रियं पमोषत्वा अतिथि ण अतिथि ससजो तुज्झ । धेयपयाण य अरथं ण पाणसी तेसिमो अरथो ॥ ६२० ॥
व्याख्या—किं मन्यसे वन्धमोक्षौ स्तो न वा !, नन्ययमनुचितस्ते संशय , व्याख्यान्तरं पूर्ववत्, अयं च संशयस्तप विरुद्ध-
वेदपदश्रुतिसमुत्थो वर्चते, वेदपदाना चार्थं न जानासि, चः पूर्ववत्, तेषामयमर्थो—यस्यमाणलक्षण इत्यर्थः । तानि
व्यामूनि वेदपदानि—‘स एष विगुणो विमुनें वच्यते संसरति वा, न मुच्यते मोचयति वा, न वा एष बाह्यमन्वन्तर वा
वेद’ इत्यादीनि, तथा ‘नह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वा यसन्त प्रियाप्रिये न स्युशत’ इत्यादीनि
च, एषां चायमर्थस्ते चेतसि प्रतिमासते—स एषः—अधिकृतो जीयः विगुणः—सत्त्वादिगुणरहित विमु—सर्वगतः न वच्यते—
पुण्यपापान्या न युग्यत इत्यर्थं, संसरति वा, नेत्यनुवर्चते, न मुच्यते—न कर्मणा विगुण्यते, वन्धमायात्, मोचयति
याऽन्यम्, अनेनाकर्तृकत्वमाह, न वा एष बाह्यम्—आत्मभिन्नं महदहङ्कारादि अन्यन्तरं—स्वरूपमेव घेद—विजानाति, प्रकृ-
तिधर्मत्वात् ज्ञानस्य, प्रकृतेश्चाचेतनत्वाद्बन्धमोक्षानुपपत्तिरिति भावः । तत्रव्यामूनि किल वन्धमोक्षाभावप्रतिपादकानि,
तथा ‘नह वै’ नैवेत्यर्थः, सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्तीति—ब्राह्मणाध्यात्मिकानादिशरीरसन्तानयुक्त्यात् सुखदुःखयो-
रपहतिः सत्कारिणो नास्तीत्यर्थः, अशरीर वा यसन्तम्—अमूर्चमित्यर्थः, प्रियाप्रिये न स्युशतः, कारणभावादित्यर्थः, अमूनि
च वन्धमोक्षाभिधायकानीति, अतः सशयः, तथा सौम्य ! मयतोऽभिप्रायो—बन्धो हि जीयकर्मसंयोगलक्षण , स आदिमानादि-
रहितो वा स्यात् !, यदि प्रथमो विकल्पस्ततः किं पूर्वमारमप्रसृतिः पश्चात्कर्मणः उत पूर्वं कर्मणः पश्चादात्मनः आहोश्वि-

मूर्त्तसंयोगो न घटते, पटाकाशसंयोगदर्शनाद्, वियोगस्तु दर्शितप्य, न च मुफस्यापि कर्मयोगः, तस्य कथायादिपरिणामा-
भायात्, कथायादियुक्तञ्च जीवाः कर्मणो योग्यान् पुत्रलानादसे इति, न चैर्यं भव्योच्छेदप्रसङ्गः, अनागतकालवत्तेयामन-
न्तथात्, न च परिमितक्षेत्रे तेयामवस्थानाभावात्, अमूर्त्तत्वात्, प्रतिद्रव्यमनन्तकेवलज्ञानदर्शनसम्पातवन्नर्त्तकीनयनधि-
ज्ञानसम्पातवद्वा, इत्यलं प्रसङ्गेन ।

प्रिण्णमि संसपमी जिणेण जरमरणविप्पमुक्केणं । सो समणो पब्बइओ अब्बुट्टिट्ठिं सह खंडियसपट्ठिं ॥ ६२१ ॥

ब्याख्या—पूर्वपत्, नयरम्-अर्द्धचतुर्थः सह खण्डिकश्चतैः । इति पद्यो गणधरः समाप्तः ।

ते पब्बइए सोउं मोरिओ आगच्छई जिणसगासं । वच्चासि ण वंदामी चंदित्ता पल्लवासासि ॥ ६२२ ॥

ब्याख्या—पूर्वपत्, नवरं मौर्यं आगच्छति जिनसकाशमिति नानात्वम् ।

आमद्धो य जिणेणं जाइजरामरणविप्पमुक्केणं । नामेण य गोत्तेण य सब्बणू सब्बदरिसीणं ॥ ६२३ ॥

सपातनिका ब्याख्या पूर्वपदेय ।

किं मद्भसि सति देवा उयाहु न सन्तीति संसजो तुज्झ । धेयपयाण य अत्थं न याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ६२४ ॥

ब्याख्या—किं सन्ति देवा इत न सन्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं प्राग्वत्, अयं च सशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिप्रभवो
घर्त्तते, पद्धार्षं पूर्वपत् । तानि चामूनि धेदपदानि--‘स एष यज्ञायुधी यजमानोऽञ्जसा स्वर्गलोकं गच्छती’ त्यादीनि, तथा
‘अपाम सोमम्, अमृता अभूम, अगमन् ज्योतिः, अविदाम देवान्, किं नूनमस्मास्तृणवदरातिः, किमु धूर्त्तिरमृतम-

र्च्यसे' त्यादीनि च, तथा 'को जानाति ? मायोपमान् गीर्वाणानिन्द्रयमवरुणकुत्रेरादीनि' त्यादि, एतेषां चायमर्थस्ते मत्तौ प्रतिभासते-यथा अपाम-पीतवन्तः सोमं-लतारसम् अमृता-अमरणधर्माणः अभूम-भूताः स्म, अगमन्-गताः ज्योतिः-स्वर्गम्, अविदाम देवान्-देवत्वं प्राप्ताः स्मः, किं नूनमस्मांस्तृणवत्करिष्यतीति, अयमर्थः-अरातिर्व्याधिः किमु-प्रश्ने धूर्तिः-जरा अमृतमर्त्यस्य-अमृतत्वं प्राप्तस्य पुरुषस्येत्येवं द्रष्टव्यम्, अमरणधर्मिणो मनुष्यस्य किं करिष्यन्ति व्याधयः ? । तथा सौम्य ! त्वमित्थं मन्यसे-नारकाः सङ्घिष्टासुरपरमार्थिकायत्तया कर्मवशतया च परतन्त्रत्वात् स्वयं च दुःख-सम्प्रतप्तत्वादिहागन्तुमशक्ता एव, अस्माकमप्यनेन शरीरेण तत्र कर्मवशतया एव गन्तुमशक्यत्वात् प्रत्यक्षीकरणोपाया-सम्भवाद् आगमगम्या एव, श्रुतिस्मृतिग्रन्थेषु श्रूयमाणाः श्रद्धया भवन्तु, ये पुनर्देवाः स्वच्छन्दचारिणः कामरूपाः प्रकृ-ष्टदिव्यप्रभावात् इहागमनसामर्थ्यवन्तस्ते किमितीह नागच्छन्ति ? यतो न दृश्यन्त इति, अतो न सन्ति ते, अस्मदाद्य-प्रत्यक्षत्वात्, खरविषाणवत्, तत्र वेदपदानां चेत्यादि पूर्ववत्, तत्र वेदपदानामयमर्थः-'को जानाति ? मायोपमान् गीर्वा-णानिन्द्रयमवरुणकुत्रेरादीनि'त्यादि, तत्र परमार्थचिन्तायां सन्ति देवाः, मत्पत्यक्षत्वात्, मनुष्यवत्, भवतोऽपि, आगमाच्च सर्वथा, सर्वमनित्यं मायोपमं, न तु देवनास्तित्वपराणि वेदवाक्यानीति, तथा स्वच्छन्दचारिणोऽपि चामी यदिह नागच्छन्ति तत्रेदं कारणम्-नागच्छन्तीह सदैव सुरगणाः, सङ्गन्तदिव्यप्रेमत्वाद्धियप्रसक्तत्वात् प्रकृष्टरूपगुणस्त्रीप्रसक्त-विच्छिन्नरम्यदेशान्तरगतमनुष्यवत्, तथाऽसमाप्तकर्तव्यत्वाद्, बहुकर्तव्यताप्रसाधनप्रयुक्तविनीतपुरुषवत्, तथाऽनधीनमनु-जकार्यत्वात्, नारकवत्, अनभिमतगेहादौ निःसङ्गयतिवद्वेति, तथाऽशुभत्वान्नरभवस्य तद्गन्धासहिष्णुतया नागच्छन्ति,

मृतकदेवरमिय हसा इति, जिनजन्ममहिमादिषु पुनर्मकविशेषाद् भवान्तरागतश्च क्वचिदागच्छन्त्येव, तथा चैते साम्प्रत
 भयतोऽपि प्रत्यक्षा एव, शेषकालमपि सामान्यतश्चन्द्रसूर्यादिविमानालयप्रत्यक्षत्वाच्चासिसिद्धिः, इत्यलं प्रसङ्गेन ।
 छिन्नमि संसयमी जिणेण ञरमरणविष्णुमुक्केण । सो समणो पव्वइओ अब्हुइहिं सह खंडियसपहिं ॥ ४२५ ॥

व्याख्या—पूर्ववत् । समाप्तः सप्तमो गणधरः ।

ते पव्वइपु सोउं अकंपिओ आगच्छई जिणसगासं । वच्चाभि ण वंदामी वंदित्ता पञ्चुवासामि ॥ ४२६ ॥

व्याख्या—पूर्ववन्नवरमकम्पिकः आगच्छतीति नानालम्ब ।

आभट्ठो य जिणेणं जाइजरामरणविष्णुमुक्केणं । नामेण य गोत्सेण य सव्वण्णू सव्वदरिसीण ॥ ४२७ ॥

व्याख्या—सपातनिका पूर्यवदेव ।

किं मत्ते नेरइया अत्थि न अत्थियत्ति ससओ तुज्झं । वेयपयाण य अत्थं ण याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ४२८ ॥

व्याख्या—नरान् कायन्तीति नरकालेषु भवा नारकाः, किं नारकाः सन्ति न सन्तीति मन्यसे, व्याख्यान्तरं पूर्ववत्,
 अयं च सशयस्तव विरुद्धयेदपदश्रुतिसमुन्नवो वर्त्तते, शेष पूर्ववत्, वेदपदानि चामूनि—‘नारको वै एष जायते, यः
 शूद्राप्रमश्राति’ इत्यादि, ‘एष’ ब्राह्मणो नारको भवति यः शूद्राह्नमसि, ‘नह वै प्रेत्य नरके नारकाः सन्ती’ त्यादि, गतार्थः,
 युक्तय एवोच्यन्ते—तत्राकम्पिकाभिप्रायमाह—सौम्य ! त्वमित्थं मन्यसे—देवा हि चन्द्रादयस्तावत् प्रत्यक्षा एव, अन्येऽप्यु-
 पयाचित्वादिफलदर्शनानुमानतोऽयगम्यन्ते, नारकास्त्वभिधानव्यतिरिक्तार्थशून्याः कथं गम्यन्त इति !, प्रयोगश्च—न सन्ति

नारकाः, साक्षादनुमानतो वाऽनुपलब्धेः, व्योमकुसुमवत्, व्यतिरेके देवाः, इत्थं पूर्वपक्षमाशङ्क्यं भगवानेवाह—सौम्ये ! ते हि नारकाः कर्मपरतन्त्रत्वादिहागन्तुमसमर्थाः, भवद्विधानामपि तत्र गमनशक्यत्वाभावः, कर्मपरतन्त्रत्वादेव, अतो भवद्विधानां तदनुपलब्धिरिति, क्षायिकज्ञानसम्पदुपेतानां तु वीतरागाणां प्रत्यक्षा एव, तेषां सकलज्ञानयुक्तत्वाद् अपास्तसमस्तावरणत्वात्, न चाशेषपदार्थविदः साक्षात्कारिक्षायिकभावस्था न सन्ति, यतो ज्ञस्वभाव आत्मा ज्ञानावरणीयप्रतिबद्धस्वभावत्वात् नाशेषं वस्तु विजानाति, तत्क्षयोपशमजस्तु तस्य स्वरूपाभिर्भावविशेषो दृश्यते, तथा च कश्चिद्बहु जानाति कश्चिद्बहुतरमिति क्षायोपशमिकोऽयं ज्ञानवृद्धिभेद इति, न ह्ययं ज्ञानविशेषः खल्व्वात्मनस्तत्स्वाभाव्यमन्तरेणोपपद्यते इति, एवं चापगतशेषज्ञानावरणस्य ज्ञस्वभावत्वाद् शेषज्ञेयपरिच्छेदकत्वमिति, तथा चास्मिन्नेवार्थे लौकिको दृष्टान्तः, यथा हि पद्मरागादिरूपलविशेषो भास्वरस्वरूपोऽपि स्वगतमलकलङ्गाङ्गितस्तदा वस्तुप्रकाशशयत्रपि क्षारमृत्पुटपाकाद्युपायतस्तदपाये प्रकाशयति, एवमात्मापि ज्ञस्वभावः कर्ममलिनः प्रागशेषं वस्तुप्रकाशशयत्रपि सम्यक्त्वज्ञानतपोविशेषसंयोगोपायतोऽपेतसमस्तावरणः सर्वं वस्तु प्रकाशयति, प्रतिबन्धकाभावात्, न चाप्रतिबद्धस्वभावस्यापि पद्मरागवत्सर्वत्र प्रकाशनव्यापाराभावः, तस्य ज्ञस्वभावत्वाद्, न हि शो ज्ञेये सति प्रतिबन्धशून्यो न प्रवर्तते, न च प्रकाशकस्वभावपद्मरागेणैव व्यभिचारो भावयितव्यः, तस्य सन्निकृष्टार्थप्रकाशनात्, विप्रकृष्टविषये तु देशविप्रकर्षेणैव प्रतिबद्धत्वाद् प्रवृत्तिः, न चात्मनोऽपि देशविप्रकर्ष एवापरिच्छेदहेतुः, तस्यागमगम्येषु सूक्ष्मव्यवहितविप्रकृष्टेष्वखिलपदार्थेष्वधिगतिसामर्थ्यदर्शनात्, तथा च परमाणुमूलकीलोदकामरलोकचन्द्रोपरागादिपरिच्छेदसामर्थ्यमस्यागमोपदेशतः क्षयोपशमवतोऽपि दृश्यते, एवं साक्षात्कारि

क्षायिकमपि प्रतिपत्तव्यमिति । एवं क्षायिकज्ञानयतां नारकाः प्रत्यक्षा एव, भवतोऽप्यनुमानगम्याः, तच्चेदम्—विद्यमान-
 भोक्तृकं प्रकृष्टपापफलं, कर्मफलत्वात्, पुण्यफलवत्, न च तिर्यग्जरा एव प्रकृष्टपापफलमुज्ज्वलं, तस्यौदारिकशरीरवता
 वेदयितुमशक्यत्वात्, अनुत्तरसुरजन्मनिषन्धनप्रकृष्टपुण्यफलवत्, तथाऽऽगमगम्याश्च ते, यत एवमागमः—“सततानु-
 बन्धमुक्तं दुःखं नरकेषु तीव्रपरिणामम् । तिर्यग्जन्मभयस्तु नृबादिदुःखं सुखं चालम् ॥ १ ॥ सुखदुःखे मनुजानां मनः-
 शरीराश्रये बहुविकल्पे । सुखमेव तु देवानामल्पं दुःखं तु मनसि भयम् ॥ २ ॥” इत्यादि, एवम्—

छिण्णंमि संसर्पमी जिणेण जरमरणविप्पमुक्केणं । सो समणो पन्वइओ तिदि ङ सह खंडियसपट्ठिं ॥ ४२९ ॥

व्याख्या—पूर्वयज्ञवरं त्रिभिः सह खण्डिकश्चैरिति ॥ अष्टमो गणधरः समाप्तः ॥

ते पन्वइए सोढं अयलभाया आगच्छइ जिणसगासं । वच्चाभि ण वंदामी वंदिता पञ्जुयासामि ॥ ४३० ॥

व्याख्या—पूर्वयज्ञवरम्—अचलचाता आगच्छति भिनसकाशमिति ।

आमद्वी य जिणेणं जाइजरा मरणविप्पमुक्केणं । नामेण य गोत्तेण य सन्वण्णू सन्वदरिसीणं ॥ ४३१ ॥

व्याख्या—सपातनिका पूर्ववत् ।

किं मग्नि पुण्णपावं अत्थि न अत्थिसि संसओ तुज्झं । वेयपयाण य अत्थं ण याणसी तेसिमो अत्थो ॥ ४३२ ॥

व्याख्या—किं पुण्यपापे स्तः न वा ? मन्यसे, व्याख्यानं पूर्ववत्, अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदश्रुतिप्रभवो
 दर्शनान्तरविरुद्धश्रुतिप्रभवश्च, तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि, चसन्दाद्युक्तिं हृदयं च, सेयामयमर्थ इत्यक्षरार्थः । तानि

चामूनि वेदपदानि-‘पुरुष एवेदं शिं सर्वं’ मित्यादीनि यथा द्वितीयगणधरे, व्याख्यापि तथैव, स्वभावोपन्यासोऽपि तथै-
व, तथा सौम्याचलभ्रातः ! त्वमित्थं मन्यसे-दर्शनविप्रतिपत्तिश्चात्र, तत्र केषाञ्चिद्दर्शनम्-पुण्यमेवैकमस्ति न पापं, तदेव
चावाप्तप्रकर्षावस्थं स्वर्गाय क्षीयमाणं तु मनुष्यतिर्यग्गारकादिभवफलाय, तदशेषक्षयाच्च मोक्ष इति, यथाऽत्यन्तपथ्याहारासेवना-
दुत्कृष्टमारोग्यसुखं भवति, किञ्चित्कित्चित्पथ्याहारपरिवर्जनाच्चारोग्यसुखहानिः, अशेषाहारपरिक्षयाच्च सुखाभावकल्पोऽप-
वर्गः, अन्येषां तु पापमेवैकं, न पुण्यमस्ति, तदेव चोत्तमावस्थामनुप्राप्तं नारकभवायालं, क्षीयमाणं तु तिर्यग्गारमरभवायेति,
तदत्यन्तक्षयाच्च मोक्ष इति, यथा अत्यन्तापथ्याहारासेवनात्परमनारोग्यं, तस्यैव किञ्चित्किञ्चिदपकर्षादारोग्यसुखम्, अशेषपरि-
त्यागान्मृतिकल्पो मोक्ष इति, अन्येषां तूभयमप्यन्योऽन्यानुविद्धस्वरूपकल्पं सम्मिश्रसुखदुःखाख्यफलहेतुभूतमिति, तथा
च किल नैकान्ततः संसारिणः सुखं दुःखं चास्ति, देवानामपीज्योदियुक्तत्वात्, नारकाणामपि च पञ्चेन्द्रियत्वानुभवाद्,
इत्थंभूतपुण्यपापाख्यवस्तुक्षयाच्चापवर्ग इति, अन्येषां तु स्वतन्त्रभुभयं विविकसुखदुःखकारणं, तत्क्षयाच्च निःश्रेयसावा-
प्तिरिति, अतो दर्शनानां परस्परविरुद्धत्वात् अप्रमाणत्वादस्मिन्विषये प्रामाण्याभाव इति तेऽभिप्रायः, ‘पुण्यः पुण्येने-
त्यादिना प्रतिपादिता च तत्सत्ता, अतः संशयः, तत्र वेदपदानां चार्थं न जानासि, तेषामयमर्थः यथा द्वितीयगणधरे
तथा स्वभावनिराकरणयुक्तो वक्तव्यः, सामान्यकर्मसत्तासिद्धिरपि तथैव वक्तव्या, यच्च दर्शनानामप्रामाण्यं मन्यसे, परस्पर-
विरुद्धत्वाद्, एतदसाम्प्रतम्, एकस्य प्रमाणत्वात्, तथा च पाटलिपुत्रादिस्वरूपाभिधायकाः सम्यक् तद्द्रुपाभिधायकयुक्ताः
परस्परविरुद्धवचसोऽपि न सर्व एवाप्रमाणतां भजन्ते, तत्र यत्प्रमाणं तदप्रमाणनिरासद्वारेण प्रदर्शयिष्यामः, तत्र न

श्रीआवश्यकसूत्रस्य प्रथमो विभागः समाप्तः ।

